

Glavne značajke ekumenizma Aleksandra Menja i njihova suvremena primjenjivost

Jurjević, Bernard

Doctoral thesis / Disertacija

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:222:067063>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)
[University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

Bernard Jurjević

**GLAVNE ZNAČAJKE EKUMENIZMA
KOD ALEKSANDRA MENJA**

DOKTORSKI RAD

Mentor:

Prof. dr. sc. Jure Zečević Božić

Zagreb, 2020.

University of Zagreb

CATHOLIC FACULTY OF THEOLOGY

Bernard Jurjević

CHRISTIAN UNITY IN THE WRITING OF ALEKSANDER MENJ

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Prof. Jure Zečević Božić, PhD

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ

SAŽETAK	IX
Summary	X
Podatci o mentoru	XI
Riječ zahvale	XII

KRATICE I POKRATE	XVII
-------------------	------

A) Biblijske

B) Stručne

C) Ostale

UVOD	1
-------------	----------

a) Ciljevi i znanstveni doprinos rada	2
---------------------------------------	---

b) Dosadašnje istraživanje	6
----------------------------	---

I. POVIJESNO - DRUŠTVENI KONTEKST	9
--	----------

I. 1. Ruska država krajem 19. i u 20. stoljeću	9
---	----------

I. 2. Ruska pravoslavna Crkva na prijelazu stoljeća	13
--	-----------

I. 2. 1. Ruska pravoslavna Crkva u Sovjetskom savezu	16
--	----

I. 2. 1. 1. Razdoblje patrijarha Tihona 1917. – 1925. g.	17
--	----

I. 2. 1. 2. <i>Modus vivendi</i> metropolita Sergija 1925. – 1943. g.	20
---	----

I. 2. 1. 3. Razdoblje obnove crkvenog života 1943. – 1959. g.	23
---	----

I. 2. 1. 4. Progoni u vrijeme Hruščova 1959. – 1964. g.	27
---	----

I. 2. 1. 5. Razdoblje promjena 1964. – 1988. g.	29
---	----

I. 2. 2. Mukotrpna obnova	31
---------------------------	----

I. 3. Život i pastoralno djelovanje Aleksandra Menja	35
---	-----------

I. 3. 1. Tijek života oca Menja	35
---------------------------------	----

I. 3. 2. Duhovni profil	39
-------------------------	----

I. 3. 2. 1. Crkvenost	40
-----------------------	----

I. 3. 2. 2. Slobodan čovjek	41
-----------------------------	----

I. 3. 2. 3. Čovjek „slika Božja“	41
I. 3. 2. 4. Kozmički poziv čovjeka	41
I. 3. 3. Poslanje Aleksandra Menja	43
I. 4. Stvaralaštvo Aleksandra Menja	47
I. 4. 1. Monografska djela Aleksandra Menja	47
I. 4. 2. Zapisi Aleksandra Menja (intervjui, emisije, propovijedi)	52
I. 4. 3. Korpus objavljenih djela A. Menja	53
I. 4. 4. Zaključak	56
I. 5. Svjedoci vjere Aleksandra Menja	57
I. 5. 1. Spisateljica Ljudmila Ulickaja	57
I. 5. 2. Pavel Menj, brat Aleksandra Menja	58
I. 5. 3. Svećenik Romano Scalfi	61
I. 5. 4. Kardinal Jean – Marie Lustiger	63
I. 5. 5. Kardinal Tomaš Špidlik	64
II. EKUMENIZAM U SUVREMENOJ CRKVI	67
II. 1. Ekumenski dijalog	67
II. 1. 2. Ekumenska metodologija	67
II. 1. 2. 1. Spoznaja	68
II. 1. 2. 2. Dijeljenje	68
II. 1. 2. 3. Zajedništvo	68
II. 1. 3. Temelji dijaloga	68
II. 1. 3. 1. Dijalog i komunikacija	68
II. 1. 3. 2. Antropologija dijaloga	68
II. 1. 3. 3. Sociologija dijaloga	70
II. 1. 3. 4. Kristologija dijaloga	70
II. 1. 3. 5. Pneumatologija dijaloga	71
II. 1. 3. 6. Ekleziologija dijaloga	71
II. 1. 4. Teološki i epistemološki principi dijaloga	73
II. 1. 4. 1. Kristološka metoda	73
II. 1. 4. 2. Hijerarhija istina	74
II. 1. 4. 3. Odnos između sadržaja istine i formalnog izraza	76
II. 1. 4. 4. Princip iz Lunda	77
II. 1. 5. Tipologije dijaloga	78

II. 1. 5. 1. Dijalog života	79
II. 1. 5. 2. Teološki dijalog	79
II. 1. 5. 3. Lokalni dijalog	79
II. 1. 5. 4. Internacionalni dijalog	80
II. 1. 5. 5. Bilateralni i multilateralni interkonfesionalni dijalog	80
II. 1. 5. 6. Unutarcrkveni dijalog	81
II. 1. 6. Zaključak	81
II. 2. Ekumenizam u Katoličkoj Crkvi	82
II. 2. 1. Postkoncilski pape	82
II. 2. 2. Elementi ekumenske vizije u Katoličkoj Crkvi	89
II. 2. 2. 1. Euharistijsko zajedništvo	89
II. 2. 2. 2. Pijetet prema mučenicima	90
II. 2. 2. 3. Poštivanje braće	91
II. 3. Ekumenizam Kršćanskih pokreta i zajednica	96
II. 3. 1. Pokreti i zajednice u Katoličkoj Crkvi i ekumenski dijalog	96
II. 3. 1. 1. Pokret Fokolara – Marijino djelo	97
II. 3. 1. 2. Zajednica Sant' Edigio	99
II. 3. 1. 3. Karizmatici – Obnova u duhu	100
II. 3. 1. 4. Commune e Liberazione – Zajedništvo i oslobođenje	101
II. 3. 2. Zaključak	105
II. 4. Ekumenizam u Pravoslavnoj Crkvi	106
II. 4. 1. Izazov Ekumenizma kod pravoslavaca	106
II. 4.1. 1. Otvorene i skrivene teškoće	107
II. 4.1. 2. Crkva predvorje kraljevstva Božjega	107
II. 4.1. 3. Pravoslavni “fundamentalizam”	109
II. 4.1. 4. Akribija i ekonomija	110
II. 4. 1. 5. Kristovo uskrsnuće izvor svake naše nade	114
II. 4. 1. 6. Duhovnost ikone	116
II. 4. 1. 7. Radost susreta	118
II. 4. 2. Ruska pravoslavna Crkva i Ekumenski dijalog	120
II. 4. 2. 1. Vrijednosne razlike	120
II. 4. 2. 2. Globalizacija i sloboda	122
II. 4. 2. 3. Integralisti	123
II. 4. 2. 4. Ekumenisti	124

II. 4. 2. 5. Tradicionalisti	126
II. 4. 2. 6. Prozelitizam i unijatizam	127
II. 4. 2. 7. Ruska teologija u egzilu i problem ekumenizma	136
II. 4. 2. 8. Sabornost i katoličanstvo Crkve	138
II. 4. 2. 9. Vjernost Pismu i Crkvi	145
II. 4. 2. 10. Duhovni Oci	146
II. 4. 2. 11. Svjedok i učitelj vjere	148
II. 5. Modeli poimanja crkvenog jedinstva	150
II. 5. 1. Rahner – Fraizeov model jedinstva	150
II. 5. 2. Oscar Cullman - model „Jedinstvo u različitosti“	154
II. 5. 3. Pravoslavni modeli crkvenog jedinstva: Euharistijska Communio	156
II. 5. 4. Model participacije ili sudjelovanja	156
 III. EKUMENIZAM ALEKSANDRA MENJA	 158
III. 1. Ekumenska pastoralna djelatnost	159
III. 2. Ekumenske izjave oca Aleksandra Menja	160
III. 2. 1. Kršćanstvo	161
III. 2. 2. Crkva	164
III. 2. 3. Obredi	171
III. 2. 4. Svetost	173
III. 2. 5. Blažena Djevica Marija	174
III. 2. 6. Duhovnost	175
III. 2. 7. Raskol	177
III. 2. 8. Jedinstvo	178
III. 2. 9. Ekumenizam	180
III. 2. 9. 1. Kršćanstvo	182
III. 2. 9. 2. Istine vjere	186
III. 2. 9. 3. Ecclesia	188
III. 2. 9. 4. Obredi	195
III. 2. 9. 5. Svetost	199
III. 2. 9. 6. Način ujedinjenja	204
III. 2. 9. 6. 1. Jedinstvo	205
III. 2. 9. 6. 2. Sabornost	208
III. 2. 9. 6. 3. Prevladavanje različitosti	210

III. 2. 9. 6. 4. Koncept ujedinjenja	213
III. 3. Osnovni elementi ekumenske misli Aleksandra Menja	219
III. 3. 1. Ekumenizam je goruća i prevažna potreba za svakog čovjeka	219
III. 3. 2. Ekumenizam dolazi iz duboke ljubavi prema Crkvi	220
III. 3. 3. Čovjekov grijeh ne može eliminirati svetost Crkve	221
III. 3. 4. Podjele ne dolaze iz Crkve nego od ljudi	222
III. 3. 5. Pluralizam je poluga za ujedinjenje Crkve	224
III. 3. 6. Kristova strast za čovjeka, Kristovo ganuće	226
III. 4. Ekumenska vizija Aleksandra Menja	228
III. 4. 1. O Ekumenizmu	228
III. 4. 2. O jedinstvu Crkava ili bratstvu ljudi	230
III. 4. 3. O zajedništvu i Paruziji	233
III. 4. 4. Sažetak	234
III. 5. Utjecaj pravoslavnih ekumenista na Aleksandra Menja	235
III. 5.1. Ekumenski vizionari u ruskom pravoslavlju.	236
III. 5. 2. 1. Vladimir Solovjev	255
III. 5. 2. 2. Ekumenizam V. Solovjeva	236
III. 5. 2. 3. Upliv Vladimira Solovjeva na ekumensku viziju Aleksandra Menja	245
III. 5. 3. 1. Pavel Florenskij	249
III. 5. 3. 2. Utjecaj Pavla Florenskija na ekumensku viziju Aleksandra Menja	250
III. 5. 4. 1. Nikolaj Bjerdjajev	260
III. 5. 4. 2. Utjecaj Bjerdjajeva na Menja	261
III. 5. 5. Mučeništvo - ekumenska linija koja povezuje Menja i druge	263
III. 5. 6. Zaključak	267
 IV. MOGUĆNOSTI PRIMJENE EKUMENSKE VIZIJE ALEKSANDRA MENJA	 268
IV. 1. Aleksandar Menj - Savezništvo u svetome	268
IV. 2. Sličnosti i razlike ekumenskih pogleda Aleksandra Menja i Pravoslavne Crkve	274
IV. 2. 1. Obraćanje	274
IV. 2. 2. Molitva	275

IV. 2. 3. Ljubav	277
IV. 2. 4. Svetost	278
IV. 2. 5. Stvaranje kršćanske ekumenske kulture	279
IV. 3. Ekumenski stavovi Katoličke Crkve i ekumenska vizija Aleksandra Menja	
Menja	284
IV. 3. 1. Jedinstvo Crkve, znak nade za jedinstvo svijeta.	287
IV. 3. 2. Crkva znak jedinstva svijeta, neka se stavi u odnos prema istini i ljubavi: neke tipične vrijednosti etike Menja	287
IV. 3. 2. 1. Snaga ljubavi koja nas čini dionicima Njegova Duha	288
IV. 3. 2. 2. Prisni odnos koncepcije Menjskog jedinstva s ruskom 'pravdom'	289
IV. 3. 3. Elementi koji se preklapaju	291
IV. 3. 3. 1. Vizija jedinstva.	299
IV. 3. 3. 2. Obraćanje Crkava	300
IV. 3. 3. 3. Konkretni katolicitet	301
IV. 3. 3. 4. Apostolstvo Crkve.	302
IV. 3. 4. Sažetak	302
V. MOGUĆNOSTI OSTVARENJA EKUMENSKE VIZIJE ALEKSANDRA MENJA	
MENJA	304
V. 1. Specifična pozicija Aleksandra Menja	304
V. 2. Nove potrebe suvremene teologije	305
V. 3. Menjova percepcija ekumenskog zadatka	306
V. 4. Suglasje Menjove ekumenske vizije s drugim modelima jedinstva	309
V. 5. Sažetak	311
VI. ZAKLJUČAK	313
LITERATURA	318
1. Izvori	318
1. Primarni izvori – djela Aleksandra Menja	318
2. Sekundarni izvori	319
2. Sekundarna literatura	320
1. Knjige i zbornici	330

2. Članci	325
3. Mrežni izvori	326
4. Video materijali o ocu Aleksandru Menju	326
Popis i sadržaj priloga	329
PRILOZI	330
KAZALO OSOBA	332
Životopis autora	338

IZJAVA O AUTORSTVU DOKTORSKOGA RADA

Izjavljujem da je moj doktorski rad Glavne značajke ekumenizma kod Aleksandra Menja. izvorni rezultat mojeg rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada.

U Zagrebu, 16.09.2020.

(vlastoručni potpis studenta/studentice)

SAŽETAK

Ova disertacija posebnu pozornost posvećuje obilježju kršćanskog jedinstva u spisima Aleksandra Menja ruskog teologa koji promatra Crkvu kao jedinstvenu po otajstvu u Kristu, s Kristom i po Kristu, te po trojedinom Bogu i na taj način ostvaruje jedinstvo jedne i čitave Katoličke (saborne) Crkve. Za njega je ovo uzajamno priznanje moguće samo onda ako su kao prvo, ova čitava Crkva i njezino otajstvo zaista prisutni u svakoj mjesnoj (biskupskoj) Crkvi koja slavi euharistiju; te ako se, kao drugo, ovo jedinstvo i istost uza svu kulturnu različitost i mnogobrojnost izražava spominjanjem i drugih patrijarha (biskupa) u euharistijskom slavlju međusobno povezanih Crkava.

Rad je podijeljen u šest poglavlja. U prvoj cjelini koja je svojevrstan uvod u temu prikazuje se povjesno-društveni kontekst u vrijeme djelovanja Aleksandra Menja. Potom se predstavlja duhovni profil ruskog teologa Aleksandra Menja i mišljenje svjedoka njegove vjere. Druga cjelina prikazuje ekumenizam u suvremenoj crkvi i dosadašnje predložene modele poimanja tog jedinstva. Treća cjelina predstavlja izvorni materijal i sav ekumenski potencijal misli i djela Aleksandra Menja i sintetizira ga u jedinstvenu ekumensku viziju oca Menja. Kompariranjem sa dotadašnjim ekumenistima ruske pravoslavne crkve potvrdila se originalnost ove vizije. Četvrti dio istražuje mogućnosti primjene ekumenske vizije oca Menja u Rimokatoličkoj crkvi i pokazuje se da je Menjov ekumenski model u velikoj mjeri zajednički u bitnim crtama s izkazanim stavovima i djelovanjem novijih papa Pavla IV, Ivana Pavla II, Benedikta XVI i Franje. Zadnji dio, zaključno je prikazao model ujedinjenja koji se može izvući iz Menjove ekumenske vizije koji počiva na dijalogu, poštivanju individualnosti svakog čovjeka, svake kulture kao bogatstvo samog kršćanstva. U zaključku pokazat će se je li i u kojoj mjeri ekumenska vizija oca Menja podobna kao jedinstveni model za ujedinjenje kršćanskih crkava i zajednica.

Ključne riječi: Aleksandar Menj, jedinstvo Crkve, ekumenizam, Ruska pravoslavna Crkva, evangelizacija

Summary

This work mainly focuses on the feature of Christian unity in the works of Aleksandar Men, a Russian presbyter who sees the Church as unique in its mystery in Christ, with Christ and after Christ and the Trinity which contributes to the unity of one and whole Catholic Church. According to him this mutual confession is possible only if, firstly, this whole Church and its mystery are really present in every local (episcopal) Church which celebrates the Eucharist and secondly, if this unity and equality is expressed by mentioning other patriarchs (bishops) in the Eucharistic celebration, despite the cultural diversity and multiplicity. This work is divided into six parts. The first unit serves as a form of introduction bringing the historical and social context in the time when theologian Aleksandar Men lived, followed by his spiritual profile and opinions of the witnesses of his faith. The second unit shows the original material and all ecumenic potential of Aleksandar Men's thoughts and actions and synthesizes it in a unique ecumenic vision of father Men. Comparing this vision with former ecumenists of the Russian Orthodox church confirmed its originality. Comparison with the present situation in Church makes up the following three chapters. It firstly introduces the ecumenical attitude in the Orthodox Church with variations in the relationships of different currents and then analyses the relationship of the Orthodox Church towards father Men's figure, work and ecumenic vision. The fourth unit explores pervasion of father Men's ecumenic vision with ecumenic thoughts in the Roman Catholic Church showing that Men's ecumenic model is largely common (in the important thoughts) to the attitudes and work of the newer popes – Paul IV, John Paul II, Benedict XVI and Francis. The fifth unit describes ecumenic dialogue with Protestant Churches and other Christian communities and the diversity in their ecumenic attitudes that father Men's ecumenic vision could bridge. The final, sixth unit, presents a model of unification that can be based on Men's ecumenic vision which lies on dialogue, respecting each person's individuality and viewing every culture as richness of Christianity. This last unit concludes that the ecumenic vision of father Men is suitable as a unique model for the unification of the Christian churches and communities.

Key words: Aleksander Menj, unity of Church, ecumenism, Russian Orthodox Church, evangelisation

Podatci o mentoru

Jure Zečević (Juro Zečević-Božić) rođen je u Gornjem Zoviku u Bosni i Hercegovini 21. kolovoza 1958. Osnovnu školu završio je u Drenovcima, u Slavoniji, kamo se obitelj preselila 1965. Zatim odlazi u sjemenište otaca karmelićana u zagrebačkim Remetama te nakon završene gimnazije 1976. upisuje Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, gdje završava prve tri godine studija. Godinu novicijata 1980. provodi u Beču, gdje nakon prvih redovničkih zavjeta nastavlja studij i magistrira 1984. iz duhovnosti na temi *Gott in Reichweite der Seele. Die Übung der Gegenwart Gottes und ihre Verwirklichung bei Nicolas Herman (Bog nadohvat duše. Vježba nazočnosti Božje i njeno ostvarivanje kod Nikole Hermana)*. Iste godine polaže i doživotne zavjete, a sljedeće biva ređen za svećenika.

U doktora teologije promovira ga bečko sveučilište 17. svibnja 1989., nakon položenih ispita i obrane radnje iz područja ekumenske teologije i istočnog bogoslovlja na temi *Die Autokephalieerklärung der Makedonischen Orthodoxen Kirche (Proglašenje autokefalnosti Makedonske pravoslavne crkve)*. Disertacija mu je vrednovana najvišom ocjenom i dana joj je kvalifikacija *Summa cum laude*, te je kao najbolja 1990. nagrađena nagradom Bischof Dr. Stefan Laszlo-Preis, koju dodjeljuje Arbeitsgemeinschaft Katholischer Verbände (Radna zajednica katoličkih društava).¹

Zadnjih godina studija i nakon završetka obnaša različite službe unutar Hrvatske karmelske provincije sv. Oca Josipa i šire. U periodu od 1987. do 1993. prior je karmelićanskog samostana u naselju Kamen (Split). Kao župnik Župe sv. Mihovila na Kamenu od 1990. do 1993. u teško ratno vrijeme, karitativno i humanitarno skrbi za veliki broj prognanika i izbjeglica. Kao župnik Župe Kamen izabran je i imenovan Delegatom svećenstva solinskog dekanata u Svećeničkom vijeću Splitsko-makarske nadbiskupije.

Kada je 1992. pozvan za predavača na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, prvo je jednu akademsku godinu putovao iz Splita u Zagreb i nastavu u Zagrebu održavao u nekoliko blokova predavanja.

¹ Disertaciju je 1994. u cjelini (396 stranica) objavio Augustinus-Verlag iz Würzburga, kao 42. svezak u uglednom nizu *Das östliche Christentum (Istočno kršćanstvo)* koji izdaje Das Ostkirchliche Institut der deutschen Augustiner (Istočnokršćanski institut njemačkih augustinaca) iz Würzburga (usp. prikaz: B.Z., *Objavljena knjiga hrvatskog karmelićanina*, u: *Glas Koncila*, br. 18/1995 od 30. travnja 1995., 6).

Na Provincijalnom kapitolu 1. lipnja 1993. biva ponovno izabran za priora Zajednice karmelićana u Splitu i župnika Župe Kamen u Splitu, no nakon što je Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu ponudio da ga trajno zaposli na Katedri ekumenske teologije, Provincijalni savjet HKP-a na sjednici održanoj 4. rujna 1993. odlučuje da preda ostavku na te dvije službe i za njih imenuje drugu dvojicu karmelićana, a on ponovno dobiva konventualnost u remetskom samostanu otaca karmelićana u Zagrebu. Te akademske godine putuje iz Zagreba u Split kako bi držao blok-predavanja na Teologiji u Splitu, dok njeno vodstvo ne osigura drugoga predavača.

Od 1993. do 1996. i od 2002. do 2008. obnaša dužnost provincijalnog savjetnika u Hrvatskoj karmelskoj provinciji sv. Oca Josipa, zatim od 1993. do 2005. i od 2008. do 2015. dužnost savjetnika u karmelićanskom samostanu u Remetama. Od 1993. do 2015. član je odgojne skupine, od 1996. do 2011. prefekt studija HKP-a, od 1996. do 1999. i od 2008. do 2011. tajnik istog. Od 1996. do 1999. i od 2008. do 2011. uređuje glasilo Provincije *Karmelski vjesnik*. Pokreće i izdaje interni niz *Karmel*, u kojem objavljuje preko 30 svešćića karmelskih tekstova. Od 1998. do 2009. izrađuje, postavlja i održava mrežnu stranicu „Hrvatski Karmel“ (www.karmel.hr), koju popunjava raznim sadržajima iz života Karmela i s područja duhovnosti, te sve do 2014. ostaje članom uredništva te stranice.

Godinama je istovremeno ili naizmjenično redoviti i/ili izvanredni ispovjednik karmelićanki u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te Sloveniji (npr. Dekretom Nadbiskupskog Duhovnog Stola br. 2073/1994 od 5. srpnja 1994. potvrđen je za redovitog ispovjednika klauzurnih Karmelićanki u Brezovici, koju službu obnaša šest godina, do 2000. godine). Od 2002. do 2015. imenovanjem Svete stolice (Dekret Prefekta Kongregacije za Ustanove posvećenog života i društva apostolskog života, Eduarda kard. Martinez Somala br. 1680/2002 od 7. rujna 2002.) duhovni je asistent Udruge samostana bosonogih karmelićanki u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Od 1999. do 2010. i od 2013. do 2014. provincijalni je delegat za klauzurne karmelićanke. Od 2005. do 2009. duhovni je asistent Zajednice karmelskih laika Božanskog Srca Isusova (ZKL BSI-a). Od 2002. član je Upravnog vijeća Duhovnog centra sv. Ivana od Križa. Od 2006. do 2015. član je Vijeća Duhovnih centara HKP-a sv. Oca Josipa. Od 2006. do 2015. član je vijeća Sustavnog studija duhovnosti Karmelskih studija duhovnosti.

Od 2006. do 2015. član je Povjerenstva za nagrađivanje studenata Sustavnog studija Duhovnosti Karmelskih studija duhovnosti. Od 2004. do 2015. član je uredništva, od 2010. do 2011. izvršni te od 2011. do 2015. glavni urednik *Karmelskih izdanja*. Od 1990. do 1991. član je provincijalnog Odbora za proslavu stoljetnice sv. Ivana od Križa. Od 1994. do 1995. imenovanjem Provincijalnog savjeta član je Inicijativnog odbora za upućivanje molbe Hrvatskoj biskupskoj konferenciji da Svetoj Stolicu uputi molbu za proglašenje sv. Terezije od Djeteta Isusa naučiteljicom Crkve. Od 2004. do 2005. član je provincijalnog Povjerenstva za proslavu stoljetnice Karmela u Somboru. Od 2009. do 2012. član je uredništva časopisa (glasila) *Otac Gerard*. Od 2009. do 2015. član je Provincijalnog povjerenstva za medije.

Održao je brojne duhovne vježbe redovnicama i redovnicima, svećenicima, bogoslovima i sjemeništarcima, kao i velik broj duhovnih obnova, nagovora i predavanja.

U znanstveno-nastavno zvanje višeg asistenta izabran je 1993., docenta 1997. (Dekretom br. 19/VK97 od 24. lipnja 1997., kojim mu je Veliki kancelar Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, nadbiskup zagrebački, sluga Božji kardinal Franjo Kuharić dao kanonsku misiju i imenovao ga u sveučilišnog docenta na Katedri ekumenske teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu) i izvanrednog profesora 2007. godine.

Predaje na Teologiji i na Teološko-katehetskom Institutu u Splitu *Ekumensku teologiju* i *Istočno bogoslovlje* (1990. – 1993.); na KBF-u Sveučilišta u Zagrebu *Ekumensku teologiju* (1992. – 2015.) i *Istočno bogoslovlje* (1992. – 2015.), kao i *Istočnu liturgiku i ikonografiju* (1997. – 2010.), *Istočnu liturgiku* (2011. – 2015.), *Komparativnu ikonografiju* (2011. – 2015.) i *Konfesiologiju* (2007. – 2015.), a vodi i čitav niz seminara na različite teme; na Katehetskom Institutu KBF-a Sveučilišta u Zagrebu *Ekumensku teologiju* (1999. – 2015.) kao obvezatni i prethodno navedene kolegije kao izborne; na Institutu za kršćansku duhovnost KBF-a Sveučilišta u Zagrebu *Duhovnost istočnih crkava* (1991. – 2004.), *Ekumensku teologiju* (2003. – 2005.) i *Istočnokršćansku i protestantsku duhovnost* (2004. – 2006.); na Sustavnom studiju duhovnosti (SSD) Karmelskih studija duhovnosti (KSD) u Zagrebu *Duhovnost kršćanskog Istoka* (2006. – 2015.), *Duhovnost protestantskih crkava* (2006. – 2015.), *Komparativna duhovnost* (2006. – 2015.), *Vježba Božje prisutnosti* (2006. – 2015.) i *Meditacija nad slikom* (2006. – 2010.); na Institutu za teološku kulturu laika KBF-a

Sveučilišta u Zagrebu *Ekumensku teologiju* (2005. – 2015.); na Poslijediplomskom studiju KBF-a Sveučilišta u Zagrebu (1.) *Genezu i teologiju ekumenizma*, (2.) *Pravoslavnu teologiju i jedinstvo Crkve*, (3.) *Teologiju i praksu Isusove molitve*, (4.) *Hrvatski protestantizam*, (5.) *Teološko iščitavanje ikone*, (6.) *Granična pitanja ekumenizma i dijaloga* (nositelj kolegija s izvršiteljem), (7.) *Istočnokršćanska teološka baština u Hrvatskoj* (nositelj kolegija s izvršiteljem), (8.) *Izabrane teme komparativne liturgike* (nositelj kolegija s izvršiteljem) i (9.) *Protestantizam i jedinstvo Crkve* (nositelj kolegija s izvršiteljem); na Filozofsko-teološkom Institutu Družbe Isusove u Zagrebu (1.) *Ekumensku teologiju* i (2.) *Theologia orientalis* (2004. – 2015.); na Teološkom fakultetu „Matija Vlačić Ilirik“ u Zagrebu (1.) *Ekumensku teologiju*, (2.) *Pravoslavlje* i (3.) *Duhovno iskustvo kao ekumensko, međureligijsko i svjetonazorsko susrećište* (2008. – 2015.); u Školi molitve Karmelskih studija praktične duhovnosti (KSPD-a) u Zagrebu (1.) *Vježbu Božje prisutnosti* i (2.) *Meditaciju nad slikom* (2004. – 2006.); na studiju Teologije posvećenog života u Zagrebu *Posvećeni život u istočnim crkvama* (2013. – 2015.); na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu Univerziteta u Beogradu *Komparativnu liturgiku* kao supredavač (2007. – 2015.); na KBF-u u Đakovu Sveučilišta „J. J. Strossmayer“ u Osijeku *Istočno bogoslovlje* (2008. – 2012.); na KBF-u Westfalskog Sveučilišta u Münsteru u Njemačkoj seminare (1.) *Ciljevi i putovi ekumenizma* i (2.) *Križa katoličko-pravoslavnih odnosa* (supredavač) (2002.).

Prof dr. sc. Jure Zečević vršio je ili vrši također i sljedeće službe i bio je članom sljedećih tijela: član znanstveno-nastavnog vijeća KBF-a Sveučilišta u Zagrebu (1997. – 2015.); član Povjerenstva za poslijediplomski znanstveni studij KBF-a Sveučilišta u Zagrebu; predsjednik Povjerenstva za međufakultetski ekumenski simpozij KBF-a (1993. – 2015.); član Povjerenstva za nagrađivanje studenata KBF-a Sveučilišta u Zagrebu; član Povjerenstva za razredbene ispite KBF-a Sveučilišta u Zagrebu; član Komisije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu za priznavanje istovrijednosti stranih diploma; pročelnik Katedre ekumenske teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, imenovan Dekretom Velikog kancelara, nadbiskupa zagrebačkog, mons. Josipa Bozanića br. 732/2000-VK od 11. srpnja 2000. (2000. – 2015.); voditelj specijalizacije u ekumenskoj teologiji na poslijediplomskom studiju KBF-a Sveučilišta u Zagrebu (2005. – 2015.); predstojnik Instituta za ekumensku teologiju i dijalog „Juraj Križanić“ KBF-a (2000. – 2015.); član Instituta za

ekumensku teologiju i dijalog KBF-a u Zagrebu, imenovan Dekretom Slavomira Miklovša, vladike križevačkog, od 25. ožujka 1989. (1989. – 2015.); redoviti član Odjela za kršćanski Istok IETD-a, imenovan Dekretom Slavomira Miklovša, vladike križevačkog, od 25. ožujka 1989. (1989. – 2015.); pročelnik Odjela za ekumensku teologiju IETD-a (1998. – 2015.); tajnik Vijeća za ekumenizam i dijalog HBK-a (1997. – 2015.); predsjedatelj Ekumenskog koordinacijskog odbora Crkava u Hrvatskoj (1998. – 2015.); član izvršnog odbora Hrvatskog biblijskog društva (1999. – 2008. i 2011. – 2014.); član Hrvatskog biblijskog društva (1999. – 2015.); član Europskog društva za katoličku teologiju (2006. – 2015.); član Predsjedništva Hrvatske sekcije Europskog društva za katoličku teologiju (2014. – 2015.); član *Societas Oecumenica* (2000. – 2015.); tajnik međunarodnoga znanstvenog Simpozija profesora teologije (1999. – 2008.). član vijeća Konferencije profesora dogmatske, fundamentalne, otačke i ekumenske teologije (1998. – 2015.); tajnik Konferencije profesora dogmatske, fundamentalne, otačke i ekumenske teologije (2000. – 2001.); izvršni urednik časopisa *Poslušni Duhu* (2012. – 2015.); član međunarodnog uredničkog savjeta revije *Edinostin dialog* Instituta za ekumensku teologiju i međureligijski dijalog na Teološkom fakultetu Univerziteta u Ljubljani (2014. – 2015.); suradnik je u više stranih i domaćih časopisa, poglavito s temama iz područja duhovnog bogoslovlja i ekumenske teologije: *Christliche Innerlichkeit*, *Teresianum*, *Bogoslovska smotra*, *Crkva u svijetu*, *Riječki teološki časopis (Ephemerides Theologicae Fluminensis)*, *Vrelo života*, *Posvećeni život*, *Živo vrelo*, *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, *Marulić*, *Danica*, *Spectrum*, *Ostvarenja*, *Karmelski vjesnik*, *Život remetski*, *Advocata Croatiae*, *Otac Gerard*, *Ost-West*, *Europäische Perspektiven*, *Poslušni duhu* itd.

U sklopu znanstveno-nastavne djelatnosti prof dr. sc. Jure Zečević vodio je više od 100 diplomskih te nekolicinu magistarskih i doktorskih radova. Sudjelovao je na predavanjima i prinosima na mnogo domaćih i međunarodnih znanstvenih simpozija, npr. na Teološko-pastoralnom tjednu u Zagrebu 1996. i 2005., na znanstvenom skupu o Službenici Božjoj s. Mariji Propetoga Isusa (Petković) u Zagrebu 1996., na riječkom TPT-u 1999., na simpoziju u okviru istraživačkog projekta *Aufbruch* u siječnju 2000. u Berlinu itd. Gostovao je s ekumenskim temama na raznim javnim tribinama i okruglim stolovima (npr. u Zagrebu, Innsbrucku, Osijeku, Đakovu, Vukovaru itd.) te ih i sam organizirao i vodio.

Uvršten je u popis znanstvenika i istraživača Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske pod matičnim brojem 201003. Otkrio je i hrvatskoj javnosti objavljivanjem predstavio postojanje bosonogih karmelićana-Hrvata u austrijskim arhivima iz XVII. i XVIII. stoljeća. Na njegov prijedlog i preporuku po prvi puta za vanjske suradnike i predavače na KBF-u i na formalno-pravnoj razini prihvaćeni su i pripadnici drugih vjerskih zajednica.

Koordinirao je Susrete visokih predstavnika vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj: do 2015. održano je 9 takvih susreta koji su obuhvaćali i do 11 vjerskih zajednica. Bio je članom delegacije Hrvatske biskupske konferencije na Drugom europskom ekumenskom susretu u Grazu (Austrija) od 21. do 29. srpnja 1997.² i jednako tako i na Trećem europskom ekumenskom susretu u Sibinju (Sibiu, Rumunjska) od 4. do 9. rujna 2007.

Bio je članom hrvatske stručne skupine na susretu hrvatskih, srpskih i njemačkih povjesničara i teologa održanom od 5. do 9. travnja 1995. u Freisingu i predvoditelj hrvatske stručne skupine na susretu hrvatskih, srpskih i njemačkih povjesničara i teologa održanom od 24. do 27. listopada 1996. u mjestu Vlotho kraj Hannovera. Suinicijator je osnutka Sustavnog studija duhovnosti HKP-a i suoblikovatelj njegova programa.

Godine 2007. dodijeljeno mu je priznanje Udruge za vjerske slobode za naročiti doprinos u promicanju pravednosti, mira, jedinstva i vjerske slobode u našem društvu.

² Drugi europski ekumenski skup, *Versöhnung - Gabe Gottes und Quelle neuen Lebens*, Graz-Wien Köln, Styria 1998., 92. i 343.

Riječ zahvale

Ponajprije zahvaljujem svojim pokojnim roditeljima Anti i Mandici koji su me od samog početka studiranja u svakom pogledu podržavali i bodrili te na taj način davali „vjetar u leđa“ svakom mom svećeničkom i intelektualnom naporu i zalaganju.

Zahvaljujem također sestri Ivani i nećaku Marku što su za mene uvijek imali otvorena vrata svog doma za vrijeme mojih studijskih boravaka u knjižnici Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu.

Posebno zahvaljujem svom biskupu Draženu Kutleši na njegovom blagoslovu i dopuštenju da upišem poslijediplomski studij na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Također, uvijek ću biti zahvalan za njegovu vizionarsku otvorenost i spremnosti u podržavanju moje intelektualne znatiželje na korist biskupije!

Zahvaljujem također na molitvenoj i prijateljskoj podršci uvijek nadahnute dr.sc. Vesne Lalošević i svesrdnoj pomoći profesorice Lorene Kmet koje su neprestano poticale moje znanstveno istraživanje i pomagale mi. Osobita zahvala ide mojim katehistima Neokatekumenskog puta i formatorima Biskupijskog misijskog sjemeništa „Redemptoris Mater“ u Puli koji su me ohrabrivali da nastavim i završim započeti studij. Moja zahvala posebno ide pokojnom katehistu Giacomu Raineriju i inicijatorici Neokatekumenskog puta Carmen Hernandez koji svojim molitvama zagovaraju moje prezbitersko poslanje.

Velika hvala i mentoru, prof. dr. Juri Zečeviću-Božiću, koji je imao dovoljno strpljenja kako bi se ovaj rad uspješno priveo kraju i što je svojim teološko–ekumenskim sugestijama pomogao da tekstovi budu bolji, jasniji i teološki precizniji.

Svoj doktorski rad posvećujem svojim pokojnim roditeljima Mandici i Anti koji su mi uvijek bila potpora i iskazivali ohrabrenje i ljubav.

KRATICE I POKRATE

A) Biblijske

1 Pet	Prva Petrova poslanica
1 Sol	Prva poslanica Solunjanima
Ef	Poslanica Efežanima
Heb	Poslanica Hebrejima
Jak	Jakovljeva poslanica
Lk	Evandjelje po Luki
Mk	Evandjelje po Marku
Mt	Evandjelje po Mateju
NZ	Novi zavjet
Otk	Knjiga Otkrivenja
SP	Sveto Pismo
SZ	Stari zavjet

B) Stručne

DH	DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Deklaracija o slobodi vjerovanja <i>Dignitatis Humanae</i> , Kršćanska sadašnjost, <i>Dokumenti</i> , Zagreb, ⁷ 2008.
DV	DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi <i>Dei Verbum</i> , Kršćanska sadašnjost, <i>Dokumenti</i> , Zagreb, ⁷ 2008.
GS	DRUGI VATIKANSKI KONCIL, <i>Gaudium et spes</i> . Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, Kršćanska sadašnjost, <i>Dokumenti</i> , Zagreb, ⁷ 2008.
KKC	HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, <i>Katekizam Katoličke Crkve</i> , Zagreb, 1994.
LG	DRUGI VATIKANSKI KONCIL, <i>Lumen gentium</i> . Dogmatska konstitucija o Crkvi u: ISTI, <i>Dokumenti</i> , Zagreb, ⁷ 2008.
LG	DRUGI VATIKANSKI KONCIL, <i>Lumen gentium</i> . Dogmatska konstitucija o Crkvi, Kršćanska sadašnjost, <i>Dokumenti</i> , Zagreb, ⁷ 2008.
NA	DRUGI VATIKANSKI KONCIL Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama <i>Nostra Aetate</i> , Kršćanska sadašnjost, <i>Dokumenti</i> , Zagreb, ⁷ 2008.
SC	DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Konstitucija o svetoj liturgiji <i>Sacrosanctum concilium</i> , Kršćanska sadašnjost, <i>Dokumenti</i> , Zagreb, ⁷ 2008.

UR DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dekret o ekumenizmu Unitatis redintegratio*, Kršćanska sadašnjost, *Dokumenti*, Zagreb, ⁷2008.

C) Ostale

BDM	Blažena Djevica Marija
BKJ	Biskupska konferencija Jugoslavije
Bl.	Blaženi
Cit.	Citat
CL	Pokret Comunione e liberazione (Zajedništvo i sloboda)
ČEKA	Čezvičajnaja komissija – izvanredno povjerenstvo – tajna policija
HGDCG	Hrvatsko građansko društvo Crne Gore
I dr.	I drugi
Itđ.	I tako dalje
KBF	Katolički bogoslovni fakultet
KC	Katolička Crkva
KGB	Komitét Gosudárstvennoí Bezopásnosti – tajna policija
KSD	Karmelski studij duhovnosti
KSPD	Karmelski studij praktične duhovnosti
KUD	Kulturno umjetničko društvo
NKVD	Narodnji komissariat vnutrennih del –tajna policija
Npr.	Na primjer
RKC	Rimokatolička Crkva
RPC	Ruska pravoslavna Crkva
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SPC	Srpska pravoslavna Crkva
SSD	Sustavni studij duhovnosti
SSSR	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
Sv.	Sveti
UDBA	Uprava državne bezbednosti – tajna policija
Ur.	Uredio
U.R.S.S.	Talijanska skraćenica za Sovjetski Savez
Usp.	Usporedi

UVOD

Otvarajući Šesti simpozij europskih biskupa u Rimu s temom *Evangelizirati sekulariziranu Europu* 7. listopada 1985., pod pokroviteljstvom Vijeća biskupskih konferencija Europe, papa Ivan Pavao II. izjavio je: „Podjela Crkava je – neposredno – duboko tragičan događaj za svijest svakog kršćanina, jer je njime narušen osnovni princip života Crkve – njeno jedinstvo. Mnogobrojni pokušaji da se prevlada raskol velikim dijelom bili su umjetnog karaktera i nisu dovodili do najboljih rezultata. Bez obzira na to, zadatak postizanja kršćanskog jedinstva kao i ranije stoji pred kršćanima Istoka i Zapada koji su na svom individualnom putu stekli neprocjenjivo iskustvo. Tu misao sjajno je izražavao ruski filozof Berđajev³ kad je tumačio da oba iskustva imaju svoju misiju i dopunjuju jedno drugo. Ujedinjenje kršćana mora ići putem uzajamnog razumijevanja i uzajamne spoznaje. Duhovno iskustvo Zapada mora u istoj mjeri postati imetak Istoka, kao što bogospoznaja Istoka mora pripadati Zapadu. Kada otuđenje nestane, srušit će se i vjerske i povijesne pregrade. Tada će biti jedno stado i jedan pastir, Krist.“⁴ U istom pravcu promišlja u svojim djelima i Aleksandar Menj.⁵

U trenutku kada Europa prolazi ekonomsku, moralnu i emigrantsku krizu, odričući se svog kršćanskog identiteta, erozija sekularizacije i relativizma svakodnevno rastače osnovne pojmove egzistencije, kao što su poštivanje života od njegovog začeća pa do prirodne smrti, judeo-kršćanski koncept obitelji, dar tjelesnosti i kršćansko poimanje spolnosti i seksualnosti, neminovna je kohezija kršćanskih Crkava prema krizi vremena u kojem živimo. Hvalevrijedne su inicijative i Katoličke Crkve, ali i drugih kršćanskih Crkava koje idu u tom smjeru.⁶ Međusobno

³ Usp. Nikolaj BERDJAJEV, *Duh i realnost*, Zagreb, 1985., 78.

⁴ Usp. Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, Beograd, 2005., 432.

⁵ Ime i prezime autora različito se navode. Originalno u ruskom jeziku (Александр Владимирович Мень), u izdanjima njegovih djela na engleskom jeziku naveden je kao Aleksandr Men' isto kao i na talijanskom jeziku. Jedino prevedeno djelo na hrvatskom jeziku citira ga kao Aleksandar Men', *Čitajući apokalipsu*, Sv. Antun. Zagreb, 2012., stoga je nastala nedoumica oko ispravnog prijevoda njegovog prezimena na hrvatski jezik. Kristian LEWIS, Ukrajinska i ruska imena u hrvatskim medijima od izbijanja ukrajinske krize, u: Vlasta Rišner (ur.), *Jezik medija nekada i sada*, Zagreb – Osijek 2016., 184–197., na strani 185-186 navodi: s obzirom na to da je hrvatski jezik, poput ukrajinskoga i ruskoga, slavenski jezik, pripada istoj jezičnoj porodici na fonološkoj i grafijskoj razini, tako nema potrebe da se ne preuzme ruski naziv. Iz tog razloga u ovoj disertaciji autor se odlučio za ispravni originalni naziv Aleksandar Menj.

⁶ Usp. Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, Roma, 2005., 18.

upoznavanje, iz kojeg potom proizlazi nadilaženje predrasuda i put međusobnog poštivanja, jedini je put da se dogodi razmjena duhovnog, teološkog i eklezijalnog blaga kršćanskog Istoka i Zapada.⁷ Na području izdavaštva, primjerice u Italiji *Russia Cristiana* i *La nuova Europa*, potom konferencije u organizaciji ekumenskih pokreta i zajednica koje promiču i žive iskustvo kršćanskog zajedništva, napravile su hvalevrijedan iskorak u tom smjeru. Ekumenizam više nije pitanje mode, već istinska potreba.⁸

Bogatstvo vlastite kulture i identiteta u najvećoj mjeri otkriva se u kontaktu i životu s drugima. Upoznavanje bogatstva pravoslavnih crkava, posebice Ruske pravoslavne Crkve jest i nama katolicima pomoć, ne samo u vrednovanju drugih, već i poziv u otkrivanju vlastitih kršćanskih korijena. Predrasude se rađaju iz nepoznavanja; evanđeosko poznavanje znači ljubav, a ljubav se rađa iz dijaloga.⁹ Prvi korak u dijalogu je objava, otkrivanje i Objava ljubavi Božje u Isusu Kristu. Dosadašnje spoznaje pokazuju da, iako različiti ekumenski razgovori o pojedinim pitanjima (euharistija, služba, Sveto pismo i dr.) nisu postigli jedinstvo Crkve, ipak su upozorili na temeljni problem koji se u njima javlja: „*Kakvo jedinstvo želimo? Za kakvo se jedinstvo molio Isus?*“ (Iv 17,21). Dvostrani i višestrani razgovori pojasnili su model jedinstva koji te razgovore iznutra različito usmjeravaju u gotovo svakoj Crkvi, crkvenoj zajednici ili grupi teologa uključenih u razgovor.¹⁰ Ekumenski razgovori koji trebaju služiti tom jedinstvu na određeni su način nedorečeni i postaju proizvoljni ako nisu usmjereni na određeno jedinstvo.¹¹ Stoga je u Crkvi nužno ustanoviti postojanje svijesti o potrebi rasta u jedinstvu i na osnovi pojedinih modela iz ekumenske situacije Crkava istražiti njihovu teološku statiku, dinamiku i teološki domet. Pri tome ne smijemo smetnuti s uma ni drugi problem, a to je da pojam Crkve koji bi obuhvaćao sve Crkve zajedno nema ni općeprihvaćeni „popis“ nužnih elemenata Crkve. Javlja se i treći problem: ekumensku hermeneutiku oblikuju pojedine predodžbe različitih modela jedinstva, a oni su istovremeno na određeni način i ovisni o njoj.

⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Ut unum sint*, Zagreb, 1995., 11.

⁸ Usp. Gilbert Keith CHESTERTONC, *Pravovjerje*, Split, 2015, 25-26.

⁹ *Isto*, br. 28.

¹⁰ Usp. Lothar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije*, Zagreb, 2011., 175–179.

¹¹ Usp. Vijeće europskih biskupijskih konferencija (CCEE), Konferencija europskih crkava (KEK), *Ekumenska povelja za rast suradnje među crkvama u Europi, Charta oecumanica*, Zagreb, 2002., 28.-29.

Naime, presudno je pitanje radi li se o katoličkim, pravoslavnim ili reformatorskim predodžbama jedinstva. U dokumentu *Otajstvo Crkve i euharistije u svjetlu otajstva Presvetog Trojstva*, koje je objavilo Mješovito međunarodno povjerenstvo za teološki dijalog između Rimokatoličke i Pravoslavne Crkve u Münchenu 1982., nalazimo pravoslavni model jedinstva; po euharistiji i u euharistiji koja se mjesno slavi pod predsjedanjem biskupa prisutna je čitava Katolička Crkva sa svojim otajstvom. Menjov pristup ima u vidu da je Crkva po tom istom otajstvu u Kristu, s Kristom i po Kristu, te po trojedinom Bogu ostvarenje jedne i čitave Katoličke (saborne) Crkve.¹² Uzajamno priznanje je dakle moguće samo onda ako su kao prvo, ova čitava Crkva i njezino otajstvo zaista prisutni u svakoj mjesnoj (biskupskoj) Crkvi koja slavi euharistiju; ako se, kao drugo, ovo jedinstvo i istost uza svu kulturnu različitost i mnogobrojnost izražava spominjanjem i drugih patrijarha (biskupa) u euharistijskom slavlju međusobno povezanih Crkava.

Ovaj model mogao bi biti i kompatibilan katoličkom modelu, kad bi se moglo pronaći mjesto za papinsku službu kao službeno vidljiv izričaj euharistijskog sakramentalnog zajedništva između partikularnih Crkava. Stoga bi ekumenska teologija oca Aleksandra Menja mogla poslužiti kao dobrohotan primjer iskrene otvorenosti prema subraći uz jedinu želju da se u svima nama očituje Utjelovljeni oblik Božje ljubavi objavljene u Isusu Kristu.¹³

a) Ciljevi i znanstveni doprinos rada

Osnovni cilj ovoga rada je utvrditi značajke ekumenske vizije Aleksandra Menja, kritički vrednovati dosege i istražiti je li njegova vizija ekumenizma primjenjiva u suvremenom promicanju jedinstva kršćana.

Ruski pravoslavni svećenik Aleksandar Menj malo je poznat Hrvatskoj teološkoj javnosti, a njegova djela koja su dobro poznata u Zapadnoj Europi i u Rusiji, kod nas su gotovo nepoznata. U osnovi rad će se pridonijeti boljem poznavanju lika, djela i misli A. Menja na hrvatskom govornom području znači obogatiti teološku misao dostupnu na hrvatskom jeziku svježim teološkim impulsima.

¹² Usp. Aleksandr MEN', *Io credo, Il Simbolo dela fede*, Roma, 2005., 17-18.

¹³ *Isto*, 62.

Na početku istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze: a) Ekumenska vizija Aleksandra Menja sadrži vrlo inspirativne, korisne i konkretno primjenjive elemente u suvremenom nastojanju oko kršćanskog jedinstva; b) Budući da je Aleksandar Menj svojim životom svjedočio ekumenski pristup i u svojim djelima predstavio određeni „model“ jedinstva, u njegovoj viziji postoje novi i originalni načini razmišljanja i ideje s obzirom na uvećanje stupnja kršćanskog jedinstva; c) Moguće je povezati na raznim mjestima i u raznim prigodama iznošene njegove raznovrsne ekumensko-teološke ideje u svojevrsni konzistentni koncept ili „model“ jedinstva koji bi mogao biti relevantan u aktualnim nastojanjima oko jedinstva kršćana; d) Iako vizija oca Menja izvire iz pravoslavnog crkvenog i teološko identiteta ona se može uklopiti i u (protestantske, katoličke) i ostale teološke koncepte.

Da bi se to jasnije prikazalo interpretacijsko deskriptivnim pristupom predstaviti će se lik i djelo oca A. Menja te osnovne karakteristike njegove ekumenske misli (jedinstvo kršćana, ekumenizam, stav autora prema drugim kršćanskim crkvama). Koristeći kritičko-analitičku metodu u istraživanju uz elemente interpretacijske deskriptivne i sintetičko-kritičke metode interpretirat će se primarni izvori (Menjove na raznim mjestima razasute ekumensko-teološke ideje), da bi se izdvojio koncept jedinstva, i sintetizirao se u jednu jedinstvenu viziju Aleksandra Menja kao novi ekumenski model.

Vizija oca Menja sadrži inspirativne, korisne i konkretno primjenjive elemente u nastojanju oko kršćanskog jedinstva. Analizirat će se utjecaj V. Solovjeva, P. Florenskija i N. Bjerdjajeva te drugih pravoslavnih teologa na formiranje ekumenskih stavova A. Menja (Menj, *Istorija religije*, 2005.).

Nakon što se definira ekumenski model vizije oca Menja pristupit će se kritično-analitičkim putem valorizaciji i ocijeni njezine primjenjivosti u aktualnim ekumenskim nastojanjima iz perspektive katoličkog nauka i nauka drugih kršćanskih identiteta. Istraživanje će uz to provjeriti može li Menjova vizija jedinstva u brojnim njegovim elementima (Biblija, sakramenti, euharistija, apostolska sukcesija, redovnički život i život laika itd.) predstavljati novi poticaj i konkretni praktični doprinos postizanju većeg stupnja kršćanskog jedinstva.

U nastavku planira se komparativna analiza ekumenskih značajki A. Menja i modela kršćanskog jedinstva, s Učiteljstvom, hermeneutikom i načelima ekumenske teologije raznih autora i komparacija ekumenske misli Menja s ekumenizmom kod postkoncilskih papa, Ruske Pravoslavne Crkve i protestantskih crkava te drugih

konfesija. Ovakva komparativna analiza nije moguća bez interdisciplinarnog pristupa: ekumenske teologije, povijesti crkve, sociologije, antropologije, povijesti, ruske književnosti, filozofije, povijesti umjetnosti, talijanistike i slavistike.

Na taj način predstaviti će se vizija ekumenskog jedinstva koja niče u pravoslavnoj teološkoj baštini i utvrditi je li ona kompatibilna s naukom Rimokatoličke crkve, što u kontekstu katoličke Crkve u Hrvatskoj može pridonijeti i boljem razumijevanju i kvaliteti odnosa sa Srpskom Pravoslavnom Crkvom.

Rad želi obogatiti hrvatsku ekumensku teološku misao i u općem ekumenskom kontekstu vrednovati Menjov model jedinstva koji dolazi iz Ruske pravoslavne Crkve. Na pozadini poteškoće koja se često javlja: zašto Katolička Crkva, koja je toliko bliska pravoslavlju u svojim dogmatskim i moralnim postavkama, ne uspijeva s njime uspostaviti veći stupanj dijaloga, jedinstva nauke i „*communicatio in sacris*“? Ekumenska vizija Aleksandra Menja mogla bi ponuditi nove odgovore na ovo pitanje. Rad ima svoju opravdanost jer može dati novu ocjenu principu uzajamnog poštovanja i suradnje, kao temeljnom načinu ujedinjenja koji promiču, primjerice, Marcello Pera i papa Benedikt XVI., a s kojim se slaže i Menj. Katolička Crkva u Hrvatskoj ovim radom daje doprinos ekumenskim nastojanjima i otvaranju novih prostora u suvremenom ekumenskom pokretu koji je svima prihvatljiv. Potencijal Menjove vizije ekumenskoga jedinstva kompatibilan je s naukom Rimokatoličke Crkve i utoliko je izuzetno važan i u Hrvatskoj, osobito u kontekstu odnosa sa Srpskom pravoslavnom Crkvom i njenim teološkim postavkama. Aleksandar Menj je kao jedan od nedostataka dijaloga vidio u tome što Crkve gledaju jedna na drugu s „kompleksom superiornosti“. Teološki dijalog ipak može doprinijeti većem zajedništvu Crkava. Aleksandar Menj govorio je da se ne može započeti ekumenski dijalog samo na horizontalnoj razini, bez vertikalne razine, tj. bez duhovnog ekumenizma, bez otvaranja Duhu Božjemu, što je jedini realni i egzistencijalni motiv za jedinstvom. Prema Aleksandru Menju raskol Crkve bio je determiniran razlikama u političkom, nacionalnom, etničko-psihološkom te kulturnom poretku te drži da i proces zbližavanja treba polaziti iz svih tih sfera, tj. treba biti multidisciplinaran. Propitivanje prošlosti nije dovoljno a ni šturi doktrinarni pristup. Mnogobrojni pokušaji da se prevlada raskol, velikim su dijelom bili jednostranoga i umjetnoga karaktera i stoga nisu imali izgleda da dovedu do značajnijih rezultata. Stoga njegov pristup i „model“ jedinstva zaslužuje da bude pomnije istražen i u našem hrvatskom kontekstu

b) Dosadašnje istraživanje

Kako smo već u prije napomenuli rad i ekumenska vizija Aleksandra Menja nisu bili do sada znanstveno istraživani. Zbog toga ovaj prikaz dosadašnjih istraživanja odnosi se na znanstvene i stručne radove koji su se bavili ekumenizmom u katolikoj crkvi ali i ostalim crkveama i kršćanskim zajednicama, koji su pisani kako na hrvatskom jeziku ali i ni koji su pisani izvan Hrvatske.

Drugi vatikanski sabor definira ekumenizam kao: „djelatnost i pothvat koji se pokreće i usmjerava prema promicanju kršćanskog jedinstva.¹⁴ Prema tome ekumenska teologija podrazumijeva razmatranje problema različitosti, kako postići jedinstva i zajedništva u različitosti, ulogu Božije ljubavi u postignuću jedinstva i konačno izlaganje raznih modela jedinstva u toj različitosti.¹⁵ Tema „ekumenizam i pravoslavlje“ preširoka je da bi se mogla objasniti na jednostavan način, jer je pogled odnosa pravoslavnih crkava prema drugim crkvama, različit od zemlje do zemlje, od teologa do teologa.¹⁶

Ekumenizam kao nastojanje oko većeg stupnja povezanosti, jedinstva i zajedništva postoji otkada i kršćanstvo, od Isusove molitve za jedinstvo na posljednjoj večeri, no suvremeni ekumenski pokret u svojim novim formama, ekumenskim institucijama i izričitim ekumenskim imenom razvija se i intenzivira osobito od konca 19. i tijekom 20. stoljeća. Katoličko poimanje ekumenskog pokreta prikazali su, među ostalima, Jerko Barišić (Split 1976.) i Jure Zečević (Zagreb 2005., 2008.) i Juraj Kolarić (Zagreb 2005.). a potom i Ivan Macut (Zagreb 2013 2014.), Nikola Bižaca (Zagreb 2000.), Zvonko Pažin (Đakovo 2013.), i dr. O ekumenizmu kod protestanata pisali su Milan Špehar (Zagreb 2000., 2004.) i Thomas Bremer (Zagreb 2014., 2015), Danijel Berković (Zagreb 2008.). Pogled Pravoslavnih Crkava, u odnosu prema drugim Crkvama, različit je od zemlje do zemlje, od teologa do teologa. O problemu ekumenizma katolika i pravoslavaca pisali su u pojedinačnim radovima Benedikt

¹⁴ Usp. *Unitatis Redintegratio* 4 u: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, 2008.

¹⁵ Usp. Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ: *Ekumenizam kao traženje jedinstva u različitosti*, Nastavni tekst za kolegij „Ekumenska teologija“, za studente Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, akademska god. 2013./2014.

¹⁶ O osnovnim pogledima vidi kod: Heinz SCHÜTTE, *Ziel: Kirchengemeinschaft*, Paderborn, 1985.; Heinrich FRIES – Karl RAHNER, *Einigung der Kirchen – reale Möglichkeit*, Freiburg-Basel-Wien, 1985.; Reinhard FRIELING, *Put ekumenske misli. Uvod u ekumenologiju*, Zagreb, 2009.; Ernst Christopher SUTTNER, *Schismen, die von der Kirche trennen, und Schismen, die von ihr nicht*

Jeronimov (Zagreb 1995.), Ante Mateljan (Zagreb 2013.), Slavko Platz (Zagreb 1986., 1999., 2000.), Frane Franić (Zagreb 1975.) i dr. Uz njih tu su i Popović (Beograd 2011.) i Nikolić, koji piše i o odnosu Pravoslavne i Katoličke Crkve (Beograd 2011.). Uz članke koji su posvećeni problemu nalaženja rješenja ekumenskih problema, poput objašnjenja stanja Ekumenskoga vijeća Crkava Bogdana Dolenca (Rijeka 2010.), češće se pojavljuju radovi koji su komentar ili obrazloženja dokumenata Katoličke Crkve, koji govore o ekumenizmu, *Ut unum sint* i *Orientale lumen* (Zagreb 1995.) i *Charta oecumenica*, Ivana Macuta i Tomislava Žigmanova, Katekizma Katoličke Crkve ili enciklike *Fides et ratio* (Dokumenti Drugog vatikanskog koncila Zagreb, 2009.) te misli novijih papa, Ivana Pavla II. (Zagreb, 1997., 1998., 2003., 2009.), Benedikta XVI. (Zagreb 2010.) i naročito sadašnjega pape, pape Franje (Zagreb 2014.).

Izdavaštvo, primjerice u Italiji *Russia Cristiana* i *La nuova Europa*, potom konferencije u organizaciji ekumenskih pokreta i zajednica koje promiču i žive iskustvo kršćanskoga zajedništva, napravili su iskorak u smjeru nadilaženja predrasuda i međusobnoga poštivanja, kao načina razmjene duhovnoga, teološkog i eklezijalnog blaga kršćanskoga Istoka i Zapada. Ekumenizam više nije pitanje mode, već istinska potreba. Stoga je u Crkvi nužno ustanoviti postojanje svijesti o potrebi rasta u jedinstvu i na osnovi pojedinih predodžbi različitih modela jedinstva. U dokumentu Otajstvo Crkve i euharistije u svjetlu otajstva Presvetoga Trojstva, koje je objavilo Mješovito međunarodno povjerenstvo za teološki dijalog između Rimokatoličke i Pravoslavne Crkve u Münchenu 1982., nalazimo pravoslavni model jedinstva; po euharistiji i u euharistiji koja se mjesno slavi pod predsjedanjem biskupa, prisutna je čitava Katolička Crkva svojim otajstvom. Dekret o ekumenizmu Drugoga vatikanskog sabora naglašava upoznavanje duhovnoga obličja odijeljene braće. Tom se idejom vodio i Aleksandar Menj. Uzajamno je priznanje, dakle, moguće samo onda ako su, kao prvo, ova čitava Crkva i njezino otajstvo zaista prisutni u svakoj mjesnoj (biskupskoj) Crkvi koja slavi euharistiju; ako se, kao drugo, ovo jedinstvo i istost uza svu kulturnu različitost i mnogobrojnost izražava spominjanjem i drugih patrijarha (biskupa) u euharistijskom slavlju međusobno povezanih Crkava. Ovaj bi model mogao biti i kompatibilan katoličkom modelu kad

trennen, u: *Ökumenische Wegzeichen* 15, Fribourg, 2003.; Peter NEUNER, *Kleines Handbuch der Ökumene*, Düsseldorf, 1984.

bi se moglo pronaći mjesto za papinsku službu kao službeno vidljiv izričaj euharistijskoga sakramentalnog zajedništva između partikularnih Crkava.

U trenutku kada Europa prolazi ekonomsku krizu, odričući se svog kršćanskog identiteta, erozija sekularizacije i relativizma svakodnevno rastače osnovne pojmove egzistencije, kao što su poštivanje života od njegovog začeca pa do prirodne smrti, judeo-kršćanski koncept obitelji, dar tjelesnosti i kršćansko poimanje spolnosti i seksualnosti, neminovna je kohezija kršćanskih Crkava prema krizi vremena u kojem živimo. Hvalevrijedne su inicijative i Katoličke Crkve, ali i drugih kršćanskih Crkava koje idu u tom smjeru. Međusobno upoznavanje, iz kojeg potom proizlazi nadilaženje predrasuda i put međusobnog poštivanja, jedini je put da se dogodi razmjena duhovnog, teološkog i eklezijalnog blaga kršćanskog Istoka i Zapada. Odgovor bi mogao biti u ekumenskoj viziji Aleksandra Menja.

I. POVIJESNO - DRUŠTVENI KONTEKST

Nijedan čovjek nije otok, tako i Aleksandar Menj je živio i djelovao u konkretno vrijeme i na konkretnom prostoru Ruske države. Bez poznavanja povijesnih prilika teško se može razumijeti dubina važnosti ekumenske vizije Aleksandra Menja. Iz tog razloga prvo se daje kratak oris povijesnih prilika Ruske države, i Ruske Pravoslavne crkve.

1.1. Ruska država krajem 19. i u 20. stoljeću

Da bismo lakše razumjeli osebnost Aleksandra Menja potrebno je ocrtati povijesne prilike u kojima je živio i djelovao. Početkom 20. st. Rusko Carstvo je bilo jedna politički rastrzana država u kojoj su se sukobile različite političke ideje. Od druge polovine 19. st. Carska Rusija bila je gospodarski veoma zaostala država još uvijek ukorijenjena u feudalni poredak i jedina država u Europi u kojoj je postojalo kmetstvo. Zbog poraza u Krimskom ratu Rusko carstvo je financijski krahiralo pa je car Aleksandar II. (1855. – 1881.) bio prisiljen prodati Aljasku 1867. g. radi lakše otplate državnih dugova i kupovine moderne opreme. Car Aleksandar II. je shvatio zaostalost Carstva, i odlučio je pokrenuti cijeli niz reformi da bi modernizirao državu, no njegovi potezi zaustavljeni su kad nakon atentata 1881. g. u Petrogradu. Aleksandrovi nasljednici Aleksandar III (1881. – 1894.) i Nikola II (1894. – 1917.) su se vratili konzervativnoj politici, režimu željezne ruke, i opiranju bilo kakvim promjenama u državi, što je dovelo do nepovjerenja ono malo obrazovanih slojeva i rascjep između cara i naroda bivao je sve veći.

Car Nikola II Romanov nije se pokazao „Baćuška carem“ nego se više brinuo za svoj život i udobnost nego li za siromašan narod. U želi da osigura svoju vlast, donosio je političke odluke koje su nastavile nazadovanje države i ušao je u Rusko – Japanski rat 1904-1905. u kojoj su Japanci uništili cijelu rusku flotu. To je rezultiralo pobunom 1905. g. koju su predvodili menjševici desno krilo socijaldemokratske radničke stranke a željeli su uvesti parlamentarnu demokraciju u Rusiju. Državnom represijom smirena je situacija, no unatoč neuspjeloj revoluciji 1905. g. veliki dio

ruskog plemstva pobjegao je u Europu i zauvijek napustio majku Rusiju. U narednim godinama množe se štrajkovi i politička nesigurnost raste, a Rusija je za izbijanja Prvog svjetskog rata bila u predrevolucionarnom razdoblju, kojeg čak niti car nije bio svjestan.¹⁷

Rusija je bila uvučena u prvi svjetski rat kojemu nije bila dorašla i njezina zaostala vojska nije mogla odgovoriti na izazove modernije opremljenih centralnih sila. Teške i oštre zime iscrpljivale su stanovništvo, i dugotrajni rat u kojem nitko nije vidio ni svrhu ni smisao činio se kao kriva odluka samog cara. Car Nikola II od ljeta 1915. g. apsolutistički je vladao nad ruskim snagama u ratu, dok je državne poslove posve prepustio svojoj supruzi, carici Aleksandri i sumnjivom i nesposobnom dvorskom svećeniku Raspućinu koji je uživao njihovo veliko povjerenje i koji je doveo korupciju i na sam dvor. Duma i vlada bile su bez političkog utjecaja; car je Dumu raspustio 1916. g., a car i carica izgubili su potporu radništva i seljaka ali i aristokracije i generala. Rusi nisu marili za međudržavne saveze i koalicije zapadnih sila, njih je jedino zanimalo kad će rat završiti i kad će prestati užasna glad i nesigurnost. Situacija je eskalirala osmog ožujka (23. veljače) 1917. g. zbog krize u opskrbi kruhom, i manjševici su digli pobunu da uvedu građansku vlast; srušili su carski apsolutizam i polufeudalni sistem u Rusiji te preuzeli vlast.. Formirana je Privremena vlada a Nikola II se odrekao vlasti i Rusija je 17. ožujka postala Republika.

Privremena vlada menjševika nije uspjela riješiti ekonomsku krizu u Rusiji, i završiti rat. Nasuprot njima boljševici – lijevo krilo, vođeno Vladimirom Iljičem Uljanovom Lenjinom, su svoju priliku vidjeli u zahtjevu da Rusija odmah istupi iz rata i potpišu separatni mir s Njemačkom. U takvoj situaciji vojnici na krstarici Aurora 7. studenoga (25. listopada) 1917. g. odbijaju poslušati naređenje i isploviti iz Petrogradske luke u rat, pucnjem iz topa označili su početak napada na Zimski dvorac. Odlično pripremljeni ustanak donio je brzu pobjedu i osnivanje Sovjeta narodnih komesara (Sovnakom) kao novog oblika komunističke boljševičke vlasti. Primirje s centralnim silama odmah je potpisano, raspuštena je Ustavotvorna skupština, a boljševici su se učvrstili na vlasti. Rat s centralnim silama zaključen je

¹⁷ U izvješću policije iz 1913. godine stoji da se broj nemira smanjuje i nema opasnosti od revolucije pošto se svi problemi mogu riješiti bez pomoći vojske. Usp. Čedomir POPOV, *Od Versaja do Dancinga*, Beograd, 1976., 83.

3. ožujka 1918. g. u tvrđavi u Brest-Litovsku.¹⁸ No Rusija je pobjedom komunista upala u dugotrajniji građanski rat između bijele garde koju vodi Denjikin financiranih od europskih reakcionarnih država, i crvene garde SSSR-a koji je državu još više iscrpio i završio je tek 1922. g. Novostvorena ruska država SSSR utemeljena na ideji komunističke socijalističke države protiv cijelog svijeta prkosno je opstojala. Uništeno polufeudalno plemstvo, zemljišna aristokracija, krupna i srednja buržoazija, carska birokracija, vojni vrhovi i visoka hijerarhija pravoslavne crkve, a rusko društvo sačinjavali su sitni zemljoposjednici, radnici, sitna buržoazija i nešto inteligencije.¹⁹ Situacija se stabilizirala kad je umro Lenjin 1924. g. a vlast nad KP konačno je prigrabio 1927. Josif Visarionovič Džugašvili Staljin, čovjek koji će tu poziciju držati sve do svoje smrti 1953. g.

U trenu kad se Alekandar Menj rodio 1935.²⁰ Moskva je bila glavni grad SSSR-a kojeg je vodio Staljin na čelu svemoćne KP Rusije, uz veliku pomoć NKVD-a (kasnije KGB-a). Još od 1921. g. uvedena je Nova ekonomska politika NEP²¹ i sovjetska vlada je dozvolila postojanje određene privatne ekonomske aktivnosti uz nacionaliziranu industriju, a potpuno oduzimanje hrane na selu zamijenila porezom u hrani; no u narednim godinama iskorijenjeni su svi posjednički elementi iz društva skupa sa sitnom buržoazijom.²² Već je bila provedena prva petoljetka – ekonomska modernizacija Rusije započeta od 1928. g., država je planski industrijalizirana a poljoprivreda je kolektivizirana. Drugi petogodišnji plan 1933 – 1938. donio je još veći industrijski napredak.²³ Sovjetski Savez je prije drugog svjetskog rata imao snažno industrijsko gospodarstvo, pojavio se novi društveni sloj, partijskih birokrata koji su bili nesamostalni, ograničeni, nesigurni samatrajući se dijelom kolektiva koji je tražio od pojedinca poslušnost, oportunizam, neslobodu mišljenja, pojednostavljivanje, ideologiju dogmatskog tipa i neiskrenost. To je rezultiralo velikim čistkama u partiji i naposljetku kao rezultat Staljinovog „kulta ličnosti“ kampanji terora.²⁴

¹⁸ Usp. Miroslav AKMADŽA – Mario JAREB – Zdenko RADELIC, *Povijest 4: udžbenik za 4. razred gimnazije*, Zagreb, 2009., 56.

¹⁹ Usp. Čedomir POPOV, *Od Versaja do Dancinga*, Beograd, 1976., 84.

²⁰ Usp. Yves HAMAT, *Aleksandar Men', pastore e martire*, Bergamo, 1994., 12–20.

²¹ Usp. Čedomir POPOV, *Od Versaja do Dancinga*, 50.

²² *Isto*, 85.

²³ *Isto*, 67.

²⁴ *Isto*, 86.

U predvečerje drugog svjetskog rata Staljin je vodio politiku u cilju obrane socijalističkog društvenog sistema. Diplomatsko odugovlačenje i taktiziranje dovelo je do zaključenja Sovjetsko-Njemačkog pakta o nenapadanju 23. kolovoza 1939. g. zvanog pakt Ribbentrop-Molotov.²⁵ Nakon invazije Njemačke na Poljsku 1. rujna 1939. g. crvena armija SSSR-a 17. rujna prelazi zapadnu granicu i do 1. listopada okupira cijelu istočne Poljske. Tom prilikom zarobljeno je mnoštvo poljskih bjeloruskih i ukrajinskih vojnika i civila koje je crvena armija odvela u Katynsku šumu i ubila tijekom travnja 1940. Japan je s Moskvom sklopio 13. travnja 1941. g. pakt o neutralnosti na pet godina kojim je jamčio mirne odnose između ove dvije zemlje.²⁶ No Hitler je unatoč čeličnom paktu započeo operaciju Barbarossa i 22. lipnja 1941. g. po sistemu blitzkriega napao SSSR, ali operacija je propala, a crvena armija je odnijela pobjedu protiv nacističke Njemačke u nekoliko velikih bitaka na Ruskom tlu.²⁷

U drugoj polovini 1943. g. SSSR postaje moćna sila saveznik Antante i antifašističkih koalicija, a njezin utjecaj na svjetsku politiku raste. Na konferenciji u Teheranu (28. Studenog do 1. Prosinca 1943.) crvena armija obvezala se da će otvoriti istočni front na Njemačku i u svibnju 1944. g. započela je ofanzivu. Nakon toga Saveznici su na konferencijama u Jalti (4. Veljače 1945.)²⁸ i Postadmu (26. Srpnja 1945.)²⁹ računali s potpunom podrškom SSSR-a. Crvena armija izvršila je protuofanzivu kroz cijelu Istočnu Europu te je stigavši do Berlina natjerala Njemačku na predaju 9. svibnja 1945. g.³⁰ U cilju potpunog završetka rata Sovjetska Crvena armija je u ponoć 8. kolovoza 1945. g. ušla u Mandžuriju³¹ no potpuna kapitulacija Japana 9. kolovoza 1945. označila je kraj rata.³²

Nakon rata nitko živ nije želio suprotstaviti se svemoćnom voždu Staljinu koji je svojim kultom ličnosti uveo željeznu stegu nad sve stanovnike. Stalna prijetnja

²⁵ *Isto*, 594.

²⁶ Usp. Dinko ODAK, Podnijeti nepodnošljivo: kapitulacija Japana 1945. godine, u: *Zbornik Janković* 2 (2017.), 259.

²⁷ Bitka za Moskvu (2. listopada 1941 – 7. siječnja 1942.); Lenjingradska opsada (8. rujna 1941. – 27. siječanj 1944.); te odlučujuća Staljingradska bitka (23. kolovoz 1942 – 2. veljače 1943.) i bitka kod Kurska 1943.

²⁸ Dinko ODAK, Podnijeti nepodnošljivo, 262.

²⁹ *Isto*, 267.

³⁰ *Isto*, 267.

³¹ *Isto*, 275.

³² *Isto*, 276.

gulagom i političkim zatvorima visjela je nad svakim stanovnikom SSSR-a. Stanovništvo je živjelo siromašno i skromno, a propaganda je veličala takav način života za više političke ciljeve. Stvaranje željezne zavjese i potpuni prekid odnosa s kapitalističkim zapadom u tijeku hladnog rata (1945. – 1991.)³³ nije pomogao ruskom stanovništvu.

Stanje u Rusiji neznatno se izmijenilo kad je umro Staljin a na vođa KP-a postao je Maljenkov, i u narednim godinama stvari nisu puno popuštale, dok su na čelo KP Rusije se smjenjivali razni vođe.³⁴ Dolaskom Gorbačova na čelo KP (1985. – 1991.) koji je svojom „Perestrojkom“³⁵ reformama gospodarstva i politike iz 1987. započeo proces otvaranja Rusije (slobodu govora i tiska, izbornu konkurenciju, dopustio je inozemna ulaganja i proveo decentralizaciju). Ove reforme ubrzale su krizu i doprinijele raspadu sovjetskog komunističkog sustava. Padom Berlinskog zida 1989. g. završio je hladni rat a sam SSSR raspao se 1991.g. Aleksandar Menj³⁶ to nije dočekaao ubijen je 1990.

1.2. Ruska pravoslavna Crkva na prijelazu stoljeća

Još je ruski car Petar Veliki (1682. – 1725. g.) 1721. g. objavio *Duhovni propis* kojim je ukinuo Moskovsku partijaršiju i osnovao Duhovni kolegij ili Sveti sinod kojim Crkva je tretirana kao državni odjel koji je imao 12 članova, trojica su bili biskupi, a drugi većinom *starci* manastira ili oženjeni svećenici.³⁷ Pod jakim utjecajem prosvjetiteljstva, cilj cara Petra Velikog bio je Crkvu lišiti vođstva ali i isključiti iz karitativnog djelovanja, a Petrovi nasljednici još više su ograničili djelovanje manastira.³⁸ Ovakav sustav crkvene vlasti ostao je na snazi sve do 1917.

³³ Usp. David S. PAINTER, *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*, Zagreb, 2002., 16.

³⁴ Nikita Hruščov (1953. – 1964.), Leonid Brežnjev (1966. – 1982.), Jurij Andropov (1982. – 1984.) i Konstantin Černenko (1984. – 1985.).

³⁵ Usp. Branko CARATAN, Kraj Sovjetskog Saveza – Perestrojka bez Gorbačova, u: *Politička misao* XXIX, (1992.) 3, 50.

³⁶ Usp. Yves HAMAT, *Aleksandar Men'*, 12–20.

³⁷ Usp. Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 93.

³⁸ Jelisaveta (na vlasti od 1741. do 1762.) konfiscirala je većinu manastirskih dobara, a Katarina II. je (vladala od 1762. do 1796.) ukinula polovinu manastira., *Isto*, 94.

Snaga ruske crkve u 19. st. ogledala se u starcima, a prvi *starac* 19. stoljeća bio je sv. Serafim Sarovski (1759.– 1833.).³⁹ Serafim je živio jugozapadno od Moskve, u Optini te je masovno privlačio vjernike. U samostanima su najiskusniji monasi uvijek pomagali mladima u napredovanju na duhovnome putu.⁴⁰ No u Optini,⁴¹ bili su monasi koji su se nazivali „starci,“ i stavili su se na uslugu svim laicima koji bi dolazili do njih: pomagali su im da se uzdignu do Boga, vodili su ih, postajući im „duhovnim očevima“, dok su oni koji su slijedili njihov put postajali njihovi „duhovni sinovi“. Ti monasi primali su od jutra do večeri, slušali, tješili, savjetovali i instruirali; otvoreni svima, bogatima i siromašnima, otmjenima i seljacima, unatoč nepridržavanju jednog dijela crkvene hijerarhije, koja bi prouzročila nered. Preko Optine se napravio most između Crkve i kulture, u kojemu su glavni likovi ulazili u odnose sa „starcima“. Dostojevski je pobuđivao atmosferu Optine u svojoj knjizi *Braća Karamazovi*.⁴² Nakon razgovora s jednim „starecom“, Tolstoj je rekao: „Samo sam popričao s njim i moja duša se osjeća uzdignuto“. ⁴³ Nakon Serafima u isposničkom manastiru Optino od 1829. godine pa sve dok ga boljševici nisu zatvorili (1923.), postojao je niz ljudi čiji se utjecaj kao i Serafimov prostirao po cijeloj Rusiji. Najpoznatiji optinski *starci* bili su Leonid (1768.–1841.), Makarije (1788.–1860.) i Ambrozije (1812.–1891.). Na ovaj način manastir je utjecao na život laika.⁴⁴

³⁹ Iako nije imao učitelja u vještini vođenja, 1815. godine otvorio je vrata svoje ćelije i od jutra do večeri primao sve koji su mu dolazili tražiti pomoć., *Isto*, 96

⁴⁰ Optina Pustinja jest pravoslavni ruski samostan (manastir) iz 14. stoljeća blizu grada Kozeljsk u Kalužskoj guberniji (županiji). Prema legendi, osnovao ga je krajem 14. stoljeća razbojnik Opta koji se je pokajao i zamonašio dobivši ime Makarij. Boljševici su zatvorili manastir nakon Listopadskoga prevrata („Oktobarske revolucije“), a monasi su uhićeni, strijeljani te zatočeni u sovjetskim logorima. Sve su ondane brige i zagane (probleme) polagali Gospodinu i Njemu se jдали. Godine 1987. Optina je iznova vraćena Ruskoj pravoslavnoj Crkvi. Vjerojatno malo tko zna Molitvu optinskih otaca koju su izmolili na ruskom jeziku starci iz Optine. Optinski starci - to je osobita blagotvorna pojava u životu pravoslavne Rusije. U vjerskom smislu „starac“ (rus. starec) značenjuje (znači) duhovno mudroga oca. Kao što je poznato, najveći su ruski pisci i mudroslovi (filozofi) išli u optinskih otaca da od njih traže duhovni savjet. Primjerice, F. Dostojevski, N. Gogolj, L. Tolstoj, I. Turgenjev, A. Solženjicin, V. Solovjov, A. Homjakov, P. Kirijejevski i dr. U Optini su bili i skladatelj P. Čajkovski, pjesnik S. Jesenjin, vjerski mudroslov V. Rozanov, pjesnikinja A. Ahmatova i mnogi drugi. Ozračje je Optine u 19. stoljeću potanko opisao u svojem romanu *Braća Karamazovi* Fjodor Mihajlovič Dostojevski, posebno u liku Aljoše Karamazova, u onom starcu Zosime, kroz kojega je pisac želio podsjetiti na glasovitoga oca Optine jeroshimonaha Ambrozija Optinskoga (1812. - 1891.). Usp. *Optinski starci: Kako živeti po volji Božjoj*, Beograd, 2014.

⁴¹ Usp. Chaterine DOHERTY, *Jurodivi*, Zagreb, 2013., 72–80.

⁴² Usp. Fjodor Mihajlovič DOSTOJEVSKI, *Braća Karamazovi*, Zagreb, 1963.

⁴³ Usp. Aleksandr MEN', *Io credo*, 42.

⁴⁴ Usp. Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 98.

U devetnaestom stoljeću u ruskoj crkvi procvalo je misionarstvo, a Kazanska akademija, otvorena 1842., posebno se posvetila proučavanju misionarstva.⁴⁵ Dok su pravoslavni misionari prenosili evanđelje, prevodili ga na desetke sibirskih jezika, sve do Tihoga Oceana, pokret duhovne obnove razvijao se na inicijativu velikih ljudi molitve.

Krajem XIX. stoljeća živio je otac Ivan (1829. – 1908.), župnik Kronštadta, otoka i vojne luke ispred Sankt Peterburga. Tada se u Kronštadtu omasovljavao narod nezaposlenih, jadnih beskućnika, marginaliziranih i pridošlica iz glavnoga grada. Otac Ivan otvorio je radionice, hospicije, bolnicu, menzu i dr. njegova slava proširila se diljem zemlje i zvali su ga iz svakoga kutka Rusije: slavio je liturgiju, propovijedao je, ispovijedao, a mnoge bolesne izliječila je njegova molitva. Predani paroh organizirao je karitativna bogoslužja, podučavao vjeri djecu neprestano propovijedao i molio. Od vjernika zahtijevao često pričešćivanje, i uveo je javne ispovijedi, te vratio stariji oblik nižeg iskonostasa, čime je postao je preteča liturgijskih običaja suvremenog pravoslavlja.⁴⁶

Početkom XX. stoljeća, cijela jedna plejada autora laika razvila je originalnu religioznu misao, koja je nailazila na široku publiku, i zainteresirala je predstavnike klera⁴⁷. Jedan od najboljih predstavnika te generacije, Pavel Florenski, s osobnošću protkanom različitim talentima (ruski Leonardo da Vinci) upravo je bio imenovan za profesora na Akademiji za teologiju u Moskvi, čije su prostorije bile smještene unutar zidina samostana Trojstva svetoga Sergeja. Nakon toga je postao svećenik. Završio je svoje dane u Gulagu. Većina drugih mislitelja, međutim, istjerana je i nastavila svoj rad u inozemstvu.

U razdoblju koje je prethodilo revoluciji, moralni autoritet Crkve bio je ozbiljno narušen njezinom pokornošću prema carskoj moći, a car se proglasio zaštitnikom Crkve. Pod vladavinom Nikole II. (1894. – 1917.), crkvena snaga je još opala u korist vladavine Rasputina, „gurua“ carske obitelji. Promjene u ruskom društvu tijekom 18. i 19. stoljeća, ostavile su Crkvu na margini, a inteligencija se sasvim odvojila od nje.

U tijeku revolucije 1905. i u Crkvi su bila počela previranja, i u njoj su se razvili mnogi pravci. Počele su kružiti peticije; određeni svećenici počeli su se žaliti

⁴⁵ *Isto*, 99.

⁴⁶ *Isto*.

⁴⁷ Usp Ilarion ALFEEV, *La chiesa ortodossa II*, Bologna, 2013., 310–315.

na episkopsku moć.⁴⁸ Utrt je put ideji da Crkvi treba generalni plan reforme. Car je prihvatio činjenicu da zbog svih tih pitanja treba pozvati crkveni sabor.

Sveruski crkveni sabor sazvan je u Moskvi 15. kolovoza 1917., u velikoj političkoj nesigurnosti, car Nikolaj je već bio abdicirao a vlast je preuzela Privremena vlada. Unatoč tome uz velike svečanosti otvoren je sabor a sabornici su bili većinom laici uz puno manje svećenika i biskupa. Izglasane su reforme koje su se ticale reorganizacije struktura župa, i ukidanje sinodskog oblika vlasti koju je utemeljio Petar Veliki. Nekoliko tjedana kasnije, kada su bjesnile borbe u Kremlju, nakon što su boljševici zauzeli moć u Petrogradu (koji više nije bio Sankt Peterburg, ali još nije bio ni Lenjingrad), sabor je izglasao obnavljanje patrijarhije.⁴⁹ Monsinjur Tihon (1866. – 1925.), bio je cijenjen zbog svoje jednostavnosti, poniznosti i dobrote, bijaše izabran za novog patrijarha 5. studenog 1917.⁵⁰

I.2.1. Ruska pravoslavna Crkva u Sovjetskom Savezu

Od listopada 1917. g. sve do 1988. g. Ruska pravoslavna Crkva u Sovjetskom savezu bila je progonjena. Za boljševike, nije samo Crkva bila kompromitirana sa svojim čvrstim vezama sa starim režimom, njihova je ideologija smatrala svaku religiju otuđivanjem. Karl Marx začetnik komunističke ideologije u svom „Prilogu kritike Hegelove filozofije“ formuliра stav prema religiji govoreći da: „Čovjek sam stvara religiju, jer religija ne stvara čovjeka. Društvo i država proizvodi religiju iskrivljenu svijest o svijetu i izopačuje svijet. Religija je je opća teorija ovoga svijeta i fantastično ostvarenje čovjeka njegova duhovna aroma. Religijska je bijeda izraz zbiljske bijede čovjeka, ona je opijum naroda. Religija je iluzorno sunce koje se okreće oko čovjeka, dok se on okreće oko sama sebe. Zato je potrebno uspostaviti istinu ovoga svijeta demaskirati religiju kao čovjekovo samootuđenje.⁵¹ Sukladno

⁴⁸ Usp. Aleksandr MENJ, *Leggendo l'apocalisse*, Firenze, 2006., 98-101.

⁴⁹ Usp. Aleksandr MENJ, *Io credo*, 34-37.

⁵⁰ Iako je žestina progona bila različita, temeljni stav komunističkih vlasti smatrao je religijsko vjerovanje pogrešnim i trebalo ga je suzbiti i iskorijeniti. Sovjetski je komunizam u svom ateizmu bio agresivan i borben te je svim sredstvima zatirao svaki oblik organiziranog crkvenog života i iskorijenio svako religiozno uvjerenje. Država je primjenjivala protuvjersku propagandu i ateistički odgoj. Dvadesetih i tridesetih godina nisu samo crkve masovno zatvarane nego su i mnogi biskupi, svećenici, monasi, monahinje i laici bili poslani u zatvore i sabirne logore. Usp. Timoty WARE, *Pravoslavna crkva*, 117-119.

⁵¹ Usp. Karl MARX – Fridrich ENGELS, *Rani radovi*, Zagreb 1953., 90-105.

tome, misli o Bogu bile su nezamislive i Lenjinu. „Bilo kakvo ljubovanje s dobrim Bogom“ napisao je, „je neiskaziva svinjarija. Bilo kakva obrana, bilo kakvo opravdanje ideje Boga, čak i najnježnije, čak i najrafiniranije, predstavlja opravdanje reakcije.“⁵² Iz tog razloga bila je prva napadnuta Pravoslavna Crkva, ali nijedna druga religiozna organizacija nije bila pošteđena. Uspostavljanje boljševičkoga režima bilo je popraćeno dugogodišnjim nasiljem diljem cijele zemlje.

Odnose između Crkve i države u Sovjetskom Savezu možemo podijeliti u pet razdoblja: 1. 1917. – 1925.: patrijarh Tihon se bori se za očuvanje slobode Crkve; 2. 1925. – 1943.: metropolit Sergije traži *modus vivendi*; 3. 1943. – 1959.: Staljin dopušta obnovu crkvenog života; 4. 1959. – 1964.: Hruščov – ponovno počinju progoni; 5. 1964. – 1988.: gušenje disidentskih pokreta.⁵³

I.2.1.1. Razdoblje patrijarha Tihona 1917. – 1925. g.

Malo nakon uspinjanja na vlast, boljševici su 23. siječnja 1918. izdali *Dekret o odvajanju Crkve od države* (te također i škole od Crkve).⁵⁴ No sadržaj teksta nije sadržan u naslovu (rekli bi naši vjernici da je, s izvjesnom dozom humora, Crkva odvojena od države, no ne vrijedi i obratno). Dekret je ciljao na uskraćivanje materijalnih crkvenih sredstava za legalno djelovanje.⁵⁵ Nije se priznavalo sudsko tijelo u crkvenim organizacijama, a zadatak vjeronauka bio je dodijeljen isključivo privatnim licima. Sljedeće instrukcije precizirale su kako se obučavanje vjeronauka može ostvariti samo na inicijativu roditelja, u privatnim kućama, s ne više od tri djeteta odjedanput. Pridržavanje dekreta bilo je popraćeno sa svim oblicima iznude. Mnoge crkve i samostani bili su zatvoreni. Uz protest za nacionaliziranjem multiplicirana je agresija protiv samostana i župa. Neki svećenici bili su uhićeni u jeku svečanosti, neki su bili pometeni s ulica, a crkvene odore bile su preoblikovane u revolucionarne zastave. U borbi protiv narodne milosti, bile su incenirane antireligiozne pljačke. Otvoren je lov na svete ljude omiljene u narodu. „To je dobar sustav koji se sastoji od pokazivanja narodu 'nepodmitljivih' relikvija“ potvrđuje jedan komunistički priručnik iz toga doba, „Nema ničega boljeg nego otkriti vjernicima

⁵² Usp. Aleksandr MENJ, *Io credo*, 34-37.

⁵³ Usp. Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 120.

⁵⁴ Usp. Georgij FEDOTOV, *I santi dell'antica Russia*, Torino, 2000., 27-33.

⁵⁵ *Isto*, 27-33.

grubu prepredenost na koju se oslanjaju sve religije, a ruska pravoslavna religija osobito.“⁵⁶ Za manje od godinu dana 20-ak episkopa, 100-tine svećenika, đakona, vjernika i vjernica bilo je ubijeno.

Čak su i relikvije svetoga Sergeja bile obeščašćene. Samostan koji je on osnovao bio je zatvoren kako bi ga prenamijenili u antireligiozni muzej. Gradiću koji se prostirao oko samostana nadjenuto je ime revolucionara, Zagorsk (danas je obnovljeno ime koje je nosio neko vrijeme – Sergiev Posad). Unatoč tome Patrijarh je pozvao sve vjernike da ostanu mirni u vjeri.

Moskovski patrijarh Tihon 1. veljače 1918. proklinje i izopćuje one koje je nazvao “otvorenim ili prikrivenim Kristovim neprijateljima” te “bezbožnim vladarima tame našega doba”. Bačenu anatemu potvrdio je Sveruski sabor koji je tada zasjedao u Moskvi i ona nikada poslije nije bila povučena. U ljeto 1918., okrutno umoren kijevski metropolit sv. Vladimira.⁵⁷ No umorstvo cara Nikole II. patrijarh javno naziva gnusnim zločinom i kaže: “Tko god ne osudi taj zločin, bit će kriv za prolivenu krv”. Tihon je pozvao komuniste da odustanu od proganjanja i ubijanja nevinih ljudi. U to doba nitko osim njega nije imao hrabrosti javno dignuti glas za pravicu i za ljudska prava. Građanski rat između Crvene i Bijele vojske, u kojem se, uzaludno, nastojala uzeti moć boljševicima, donio je navalu bijesa i nasilja.⁵⁸ Zbog toga je Tihon istodobno izbjegavao postrojiti se uz bilo koju političku stranu pa je odbio poslati blagoslov i bjelogardijskom vođi na Krimu, generalu Denjikinu. Uz to izbjegao je zauzeti poziciju, te se trebalo suočiti, nakon definitivne pobjede boljševika, s novim napadom na Crkvu.

Što se tiče uprave Crkve, patrijarh, uvjeren da je bilo kakva komunikacija s određenim područjima postala nemoguća, autorizirao je izolirane episkope u episkopijama izvan komunikacijske mreže s Moskvom da donose korisne odluke bez da ih podnesu u patrijarhiju. U istome razdoblju počele su se organizirati razne skupine svećenika koje su se nazivale „inovatori“ (*Obnovitelji*) ili “Živa crkva”. Bili su zagovornici reformi: modernizacije liturgije, (trebale su biti razmatrane na Crkvenom saboru 1917. – 1918., da on nije morao prestati s radom); i posvećivanje

⁵⁶ Usp. Ilarion ALFEEV, *La chiesa ortodossa*, 56.

⁵⁷ Usp. Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 101.

⁵⁸ Usp. Nicholas LOSSKY, *L' autunno della santa Russia. Santità e spiritualità in Russia in un tempo di crisi e persecuzione (1917 - 1945)*, Assisi, 2011., 23-56.

oženjenih muškaraca za episkope (neprihvatljivo za pravoslavnu tradiciju).⁵⁹ Zapravo, dok su se u Pravoslavnoj Crkvi svećenici, što je bilo opće pravilo, smjeli ženiti i imati obitelj, episkopi su uvijek bili odabirani među monasima i zbog toga su bili obavezni na celibat. Osim što su bili zagovornici društvenijeg smjera Crkve „Obnovitelji“ su podržavali i suradnju s boljševicima. Kako su imali oslonac u režimu, formirali su društveno tijelo koje se nadovezivalo na crkvenu upravu, sazvali su crkveni sabor koji je svrgnuo patrijarha, i počeli su ponovno spajati župe i episkope bez pomoći policije koja je uhićivala njihove protivnike. Zbog povezanosti s režimom, ti ljudi su na dulje vrijeme kompromitirali samu ideju liturgijske reforme pred očima jednostavnih vjernika. Unatoč početnim uspjesima, taj pokret je uskoro izgubio podršku vjernika, pa se ni komunisti više nisu zanimali za njega. Nakon 1926., „Živa Crkva“ i njezini izdanci izgubili su značenje i potpuno su iščezli tokom drugoga svjetskog rata. Tako je prvi pokušaj boljševika da Crkvu podrede sebi završio neuspjehom.⁶⁰

Kada je tijekom 1922. zemlju zahvatila zastrašujuća oskudica, režim je naredio da se oduzmu svi skupocjeni predmeti koji su bili čuvani u crkvama, kako bi se prodali i tako se pomoglo žrtvama. I sam patrijarh je imao sličnu inicijativu, no protivio se oduzimanju svetih predmeta (poput kaleža korištenih za svetu pričest).⁶¹ Vlast nije za to imala sluha, te su oduzimali svete predmete, što su na mnogim mjestima vjernici željeli omesti, što je isprovociralo incidente koji su bili uvod u valove uhićenja, procese i smrtne kazne među klerom.

Prirodno je da su komunisti bili nezadovoljni Tihonom i da su odlučili slomiti njegov otpor. Jedno tajno Lenjinovo pismo Politbiro – 19. ožujka 1922. svjedoči kako je provokacija bila namjerno unaprijed smišljena kako bi omogućila „strijeljanje što većeg broja“ predstavnika klera.⁶² Patrijarh Tihon dobio je sudski poziv kao svjedok u jednome od takvih procesa, nakon čega je on sam bio optužen i uhićen.⁶³ Od svibnja 1922. do lipnja 1923. držali su ga u zatvoru i za to vrijeme na njega su provodili pritisak da crkvenu vlast preda „Obnoviteljima“. ⁶⁴ Nakon pritiska

⁵⁹ Usp. Vladimir ZELENSKIJ, *Mistero cuore speranza*, Milano, 2005., 28-35.

⁶⁰ Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 121.

⁶¹ Usp. Francine-Dominique LIECHTENHAN, *Il laboratorio del Gulag. Le origini del sistema concentrazionario sovietico*, Torino, 2009., 20-67.

⁶² Cijeli tekst tajnoga pisma pojavio se u talijanskom časopisu *L'Altra Europa*. U Rusiji taj je tekst objavljen prvi put samo 1990. Andrea GRAZIOSI, *L'Urss di Lenin e Stalin. Storia dell'Unione Sovietica, 1914. – 1945.*, Bologna, 2010., 22-46.

⁶³ Usp. Georgij MITROFANOV, *La Russia ed il secolo XX*, Torino, 2011., 69.

⁶⁴ U Pravoslavnoj Crkvi episkopi moraju biti monasi.

međunarodnog javnog mijenja i nakon što je iskazao žaljenje zbog vlastitih „antisovjetskih intriga“, patrijarh Tihon je bio oslobođen.

Ne znamo kakvim je pritiscima Tihon bio podvrgnut u zatvoru ali znamo da je nakon izlaska govorio pomirljivije nego 1917.–1918. godine. To je vidljivo iz njegova *Priznanja* objavljenog kratko vrijeme nakon izlaska iz zatvora 1923. i njegove *Oporuke* koju je potpisao na dan smrti (taj potpis neki smatraju spornim). Međutim, i dalje je nastojao zadržati neutralan apolitičan stav kako bi očuvao unutarnju slobodu Crkve, kao što je uostalom i kazao 1923.: “Ruska pravoslavna crkva je apolitična pa stoga ne želi biti ni bijela niti crvena; ona mora biti i ostati jedinstvena univerzalna apostolska Crkva i svi pokušaji da se Crkva uvuče u politiku, s koje god strane dolazili, moraju biti odlučno odbačeni i osuđeni.”

Tada je počeo aktivno raditi na obnavljanju jedinstva Pravoslavne Crkve, a većina episkopa i svećenika koji su bili s „obnoviteljima“ počeli su se priklanjati njegovu autoritetu. Patrijarh Tihon je, bez sumnje, već započeo normalizaciju odnosa između Crkve i boljševičkoga režima, iako je uvijek nastojao ostati što je moguće više neutralan. Istovremeno, njegove izjave kako crkva nije ni crvena ni bijela, podupirale je sovjetsku vlast. Sv. Tihon umro je iznenada pod zagonetnim okolnostima 1925. g., Patrijarh je shvatio da se nakon njegove smrti neće moći održati nijedan sabor, kao što je bio slučaj 1917., i slobodno izabrati patrijarha. Stoga je u svojoj oporuci sam odredio nasljednike, imenovavši tri “čuvara trona” (*locum tenentes*): metropolite Ćirila, Agatangela i Petra.⁶⁵ Bio je stvarni stradalnik za vjeru, a možda je bio i pravi mučenik.

I.2.1.2. *Modus vivendi* metropolita Sergija 1925. – 1943. g.

U vrijeme Tihonove smrti prva dvojica spomenutih nasljednika su se nalazila u zatvoru pa je u travnju 1925. *locum tenens* Patrijaršije postao krutitski metropolit Petar. U prosincu 1925. Petar je uhapšen i prognan u Sibir gdje je ostao sve do smrti 1936. godine. Nakon toga vodeće mjesto preuzeo je (stragorodski) Sergije (1867.–1944.), metropolit Nižnjeg Novgoroda s neobičnim naslovom “zamjenik *locum tenensa*”. Sergije je 1922. pripadao pokretu “Žive Crkve”, ali je 1924. priznao Tihona koji ga je vratio na prijašnji položaj.⁶⁶

⁶⁵ Usp. Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 122.

⁶⁶ *Isto*, 122.

Sergij se u početku trudio nastaviti politiku koju je posljednjih godina Tihon vodio. U svojoj Objavi od 10. lipnja 1926. naglasio je da Crkva poštuje zakone Sovjetskog Saveza, ali je također kazao da se od biskupa ne može tražiti da u bilo kojemu smislu dokazuju svoju odanost. Zapisao je: “Ne možemo se prihvatiti obveze nadziranja političkog opredjeljenja naših vjernika.” Bio je to zapravo zahtjev za potpunim odvajanjem Crkve od države; odbivši pristati na mogućnost da Crkva postane povjerenik sovjetske politike, Sergije je zapravo želio odmaknuti Crkvu od države. U istoj deklaraciji također je otvoreno progovorio o nepomirljivosti i “suprotnostima” između kršćanstva i komunizma: “Daleko od toga da obećavamo pomiriti se s nepomirljivim i da obećavamo svoju vjeru prilagoditi komunizmu: mi ćemo ostati na istim vjerskim stajalištima koja imamo sada, a to znači da ćemo i nadalje biti pripadnici tradicionalne Crkve”.⁶⁷

Iduća godina 1927. u Rusiji je bila presudna za odnose između Crkve i države. Naime nakon što je Sergije od prosinca 1926. do ožujka 1927. proveo je u zatvoru i, ne znamo kojim je pritiscima bio izložen patrijarh je promijenio mišljenje. Nakon puštanja iz zatvora, 29. srpnja 1927., objavio je Deklaraciju u kojoj je pokušao povezati Crkvu i državu. Osobito se odnosilo na legendarni moto: „Mi želimo ostati pravoslavci, a u isto vrijeme priznati Sovjetski Savez kao našu civilnu domovinu, čije radosti i čiji uspjesi su i naše radosti i naši uspjesi i čiji porazi su i naši porazi“⁶⁸, te je zahvalio sovjetskoj vlasti na „interesu koji pokazuje za sve religiozne potrebe pravoslavnoga naroda“.⁶⁹

Ta deklaracija iz 1927. godine prouzročila je mnogo jada pravoslavnim vjernicima u Rusiji i izvan nje. Činilo se da je Sergije kompromitirao Crkvu kako to Tihon nikada nije učinio. Poneki su komentirali kako on nije imao pravo govoriti u ime cijele Crkve jer je bio na mjestu zamjenika, umjesto čovjeka koji je tada bio spriječen u obavljanju svoje dužnosti. Godine 1926. Sergije je odbio nadzirati politička usmjerenja svojih vjernika, a sada je i od inozemnog svećenstva zahtijevao “pismeno obećanje o potpunoj odanosti sovjetskoj vladi”.⁷⁰ Kako se od ruskog svećenstva u inozemstvu moglo tražiti da stavi svoj potpis na obećanje o potpunoj

⁶⁷ *Isto*, 122.

⁶⁸ *Isto*.

⁶⁹ Usp. Adriano ROCCUCCI, *Stalin e il patriarca. La Chiesa ortodossa e il potere sovietico*, Torino, 2011., 76.

⁷⁰ Cjeloviti tekst Sergijevih objava iz 1926. i 1927.: Matthew SPINK, *The Church in Soviet Russia*, New York, 1956., 157-165.

odanosti sovjetskoj vladi kad su mnogi od njih tada bili državljani neke druge zemlje? To je dovelo do razmimoilaženja i definitivnog rascjepa s Karlovačkim sinodom (predstavnikom ruskih biskupa u inozemstvu),⁷¹ kao i sa egzarhom Zapadne Europe.⁷²

Sergijeva politika izazvala je i diljem Rusije negodovanje. Mnogi su se prisjetili da je nekad bio privrženik *žive crkve* te su držali da i nadalje – u donekle izmijenjenu obliku – vodi istu politiku suradnje. Kolale su glasine da se čak i patrijarhov *locum tenens*, metropolit Petar, protivio deklaraciji. Međutim sigurno je da se petrogradski metropolit Josip zajedno s grupom viših hijerarha snažno odupro Sergijevoj politici i da je raskinuo svaku vezu s njime. Josip i njegovi istomišljenici pokrenuli su pokret koji je rezultirao tajnom tzv. Katakombnom crkvom. Njihovi biskupi i svećenici djelovali tajno, odvojeni od službene Crkve na čijem se čelu nalazio Sergije. Serpuhovski biskup Maksim (Šišilenko) odigrao je važnu ulogu prilikom utemeljenja te tajne crkve; bio je privatni liječnik patrijarha Tihona i tvrdio kako je Tihonova želja bila da se Crkva povuče u tajnost ako komunistički pritisak postane nepodnošljiv. Katakombna crkva – točnije “katakombni kršćani” jer nije sasvim jasno je li postojala jedinstvena organizacija – preživjela je, iako s ograničenim članstvom, sve do kraja osamdesetih godina. Ponekad su je nazivali “istinskom Pravoslavnom crkvom”.⁷³

Postojali su i ruski pravoslavni vjernici koji su podržavali metropolita Sergija. Oni su držali da se on iskreno trudio zaštititi Crkvu; da su njegovi potezi “nužni grijeh” te da je u želji da svoje stado spasi od uništenja skrušeno preuzeo na sebe “mučeništvo” laži. I doista, od njega su tražene mnoge laži. U jednom od intervjuua sa stranim novinarima otišao je tako daleko da je ustvrdio kako u Sovjetskom Savezu nikad nije bilo vjerskih progona. Mnogima unutar Rusije i izvan nje to je zazvučalo kao okrutno nijekanje stradanja novih ruskih mučenika u ime Krista. Članovi Ruske pravoslavne crkve sve su do danas duboko podijeljeni u ocjeni Sergijevih postupaka.

Ustupci koje je metropolit Sergij učinio 1927., u početku su malo koristili crkvi. Nova faza antireligijske borbe pojavila se u istome trenutku kada je krenula i

⁷¹ Metropolit Antonije, poglavar Karlovačkog sinoda (predstavnik ruskih biskupa u inozemstvu), u odgovoru Sergiju citirao je 2 Kor 6, 14-15: “Može li se svjetlost pomiriti s tamom? Može li se Krist suglasiti s Belijalom ili vjernik s nevjernikom?” I nastavio: “Crkva ne može blagosloviti antikršćansku, a još manje ateističku politiku.”, Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 123.

⁷² Pariški metropolit Eulogije, egzarh za zapadnu Europu, najprije se želio prilagoditi Sergijevu zahtjevu, ali se i on od 1930. nadalje uvjerio da nije moguće održavati izravnu vezu s Moskovskom crkvom., *Isto*, 123.

⁷³ *Isto*, 123.

kolektivizacija. Signal je dan 1929. u jednom dekretu, a njime je određen statut religioznih udruženja koji je bio službeno ukinut tek 1990.g. Taj tekst je ukratko rekapitulirao antireligiozno zakonodavstvo prethodnih godina. Ponovno se povećao broj uhićenja episkopa i svećenika, a ubrzano je zatvaranje crkava. Ikone i religiozne knjige bile su spaljivane, kao i neke crkve. Zatvaranje crkava i likvidiranje svećenstva nastavilo se nesmanjenom žestinom i tokom tridesetih godina.

Za organizaciju posla bio je predstavljen novi kalendar, koji je dijelio tjedan na pet (kasnije šest dana), eliminirajući nedjelju kao dan odmora. Godine 1935. činilo se da je Crkva iskorijenjena iz društva. Praktično više nije postojala. 1935. Ateisti nisu imali nikakvih prepreka da se službeno proglašavaju bezbožnicima, jer je nestanak kršćanstva u sovjetskom društvu polako planiran ukorak s drugim petogodišnjim planovima.

Ipak religiozni život nije bio istrijebljen i naveliko se nastavio u tajnosti, u katakombama XX. stoljeća. U njihovoj sjeni maleni Aleksandar rodio se u vjeri. Sovjetski režim namjeravao je okoristiti se Crkvom i njezinom vanjskom politikom. Pravoslavna hijerarhija bila je autorizirana za stabiliziranje odnosa s međunarodnom zajednicom, pod uvjetom da njezini predstavnici proslijede poruku sovjetske propagande u područjima u kojima komunistička partija nije uspijevala.

U osvit drugoga svjetskog rata, 1939. godine, izvanjsko ustrojstvo Crkve gotovo je posve bilo uništeno. Samo su četiri biskupa imala dopuštenje za rad, a u cijeloj je Rusiji bilo preostalo svega nekoliko stotina crkava; sve bogoslovne škole i manastiri već su odavna bili zatvoreni. Bilo je to vrlo mračno doba za Rusku crkvu, ali uskoro je došlo do iznenađujućih promjena. Cijelu tu situaciju preobrazit će jedan novi važni događaj – rat.⁷⁴

I.2.1.3. Razdoblje obnove crkvenog života 1943. – 1959. g.

Istog dana kad je Njemačka napala Rusiju 21. lipnja 1941. metropolit Sergije objavio je pastoralno pismo, pozivajući sve pravoslavne vjernike na ustanak i obranu domovine. Od toga časa Moskovska je patrijaršija davala čvrstu podršku ratnim naporima; za crkvene poglavare to je bila borba za domovinu. Istodobno su Nijemci u

⁷⁴ *Isto*, 124.

okupiranim dijelovima zemlje dopustili obnovu vjerskoga života.⁷⁵ Bilo je posve očito da ni dvadeset godina proganjanja nije uništilo vjeru u narodu.

Kako je Staljin bio zauzet organiziranjem obrane protiv Nijemaca, smatrao je razumnim dati neke ustupke kršćanima pod svojom vlašću. Bilo je jasno da kršćani još uvijek čine znatan dio stanovništva, a Staljinu je – ako je mislio dobiti rat – bila potrebna pomoć svakoga pojedinog Rusa. Iz zahvalnosti za Sergijevu i potporu njegova svećenstva – a vjerojatno i svjestan da ne smije biti manje velikodušan od Nijemaca – popustio je pritisak na Crkvu. Ustupci su u početku bili neznatni, ali 4. rujna 1943. Staljin upućuje poziv Sergiju i još dvojici metropolita i dopušta im izbor novoga patrijarha. Tri dana kasnije 7 rujna 1943. g. skromni sabor devetnaestorice biskupa izabrao je Sergija za patrijarha. Kako je već bio prilično star, sljedeće godine je preminuo, a u veljači 1945. na njegovo mjesto izabran je lenjingradski metropolit Aleksej, koji je od 1927. vrlo odano podržavao Sergija.⁷⁶

Dopuštenje da se obnovi Patrijaršija bio je tek prvi korak, jer je u prvim poslijeratnim godinama Staljin dopustio i veliku obnovu Crkve.⁷⁷ Situacija je bila sasvim različita od one iz tridesetih godina. Moglo bi se pomisliti da je poslijeratno uskrsnuće crkvenog života posmrtna pobjeda Sergijeve politike iz 1927. Međutim, takav bi zaključak bio pogrešan. Ono što je spasilo Crkvu nije bilo Sergijevo vodstvo već povijesna slučajnost i izbijanje rata, a što je još bitnije: izdržljivost vjere pobožnoga ruskog naroda.

No vjernici zatvoreni u logorima ni manje ni više od drugih stanovnika Arhipelaga, nisu imali koristi od općeg pomilovanja. Tako su monsijor Afanasij i očevi Ieraks i Pëtr nastavili nailaziti na njihovu patnju.⁷⁸ Nisu prestala ni uhićenja vjernika, ali se Crkva uspjela malo uzdići. U rano poslijeratno doba imala je čak koristi i više manevarskog prostora, nego u godinama koje su uslijedile, kada se režim nanovo nametnuo sa svom neumoljivom srdžbom svoje ideologije. Crkva je dobila podršku i novu snagu od zemalja aneksiranih od Sovjetskog Saveza, koje su aneksirane zahvaljujući ratu, snazi koja još nije prošla kroz žrvanj sovjetizacije. Neki

⁷⁵ Obnova je bila neposredna, spontana i snažna. Posvuda po Ukrajini i Bjelorusiji otvarane su crkve; posebno je bila dinamična obnova u pskovskoj eparhiji pod vodstvom mladog metropolita Sergija Voskresenskog (1899. – 1944.), *Isto*, 124.

⁷⁶ *Isto*, 125.

⁷⁷ Prema podacima Moskovske patrijaršije broj crkava se do 1947. već bio popeo na 20 000; bilo je također 67 manastira, dvije bogoslovne akademije i osam sjemeništa., *Isto*, 125.

⁷⁸ Usp. Adriano ROCCUCCI, *Stalin e il patriarca*, 76.

svećenici i episkopi, koji su napustili Rusiju nakon revolucije, vratili su se u zemlju. Njihov je život nerijetko bio pretežak, no zbog njihove prisutnosti lakše se disalo. Na kraju, Pravoslavna Crkva se ujedinila. Tijekom rata „obnovitelji“ praktički su izgubili posljednje zaštitnike. Osim toga, episkopi koji su razišli od mitropolita Sergija, prepoznali su patrijarha Aleksija I.

Ako su nastavila postojati tajna društva, čini se da su brojčano bila nevažna. Tako su 1945. iz logora gdje su zatvorenici bili monsinjor Afanasij i očevi Ieraks i Pëtr uspjeli poslati svojim vjernicima poslanicu u kojoj su objasnili svoju situaciju. Novi patrijarh odabran je na regularan način i doista je utjelovljivao jedinstvo Crkve.⁷⁹ Iako su određeni postupci Aleksija I i patrijarhije mogli sablazniti najvjernije pravoslavce, patrijarh treba odgovarati Bogu, no to nije bio dovoljno jak motiv za lišavanje vjernika od sakramenata. Razdoblje katakombi je završilo. Započelo je novo razdoblje. U Moskvi je crkveni preporod bio osobito vidljiv. Nisu samo jednostavno otvorili crkve, gdje su često održavana slavlja, popraćena mnoštvom, nego su vjernici mogli slušati talentirane propovjednike.

Ruska pravoslavna Crkva pomogla je u jačanju ruskog patriotizma; dostizanju nacionalnog jedinstva i jačanju ruskog utjecaja na baltičke zemlje i teritoriju istočne Poljske koje je SSSR od nje preuzeo; uz to smanjenje pritiska na RPC daje sliku vjerske slobode u inozemstvu. U to vrijeme država je čak podržavala i jačanje međunarodnih kontakata RPC-a, pa i osnivanje Odsjeka za vanjske crkvene poslove 1946. godine, čiji je čelnik postao mitropolit Nikolaj.⁸⁰

Godinama nakon rata svećenici su mogli obavljati svoj posao u privatnim uredima ili domovima vjernika, osobito u slučaju smrti (ili su mogli pokojnika blagosloviti na groblju).⁸¹ U nekim crkvama održavane su i konferencije o religioznim temama. Jednoj od tih crkava, stigao je jedan svećenik kako bi postavio filmsko platno i ilustrirao svoje predavanje projekcijama dijapozitiva s biblijskom temom. Ta eksplozija aktivnosti trajala je manje-više do kraja 1950. godine. Župljani koji su već bili aktivni prije revolucije, te su bili nadgledani u progonstvu i u Gulagu, tražili su kako da pojačaju svoje aktivnosti. Tako je bilo u slučaju bivših župa Mečëv.⁸² Takve

⁷⁹ Usp. Nicholas LOSSKY, *L' autunno*, 23-56.

⁸⁰ Usp. Boris VUKIČEVIĆ, *Diplomatske veze Svete Stolice sa Sovjetskim Savezom u vrijeme pontifikata koncilskih papa*, u: *Zbornik PFZ*, 64, (2014.) 3, 427.

⁸¹ Usp. Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, Beograd, 2005., 432.

⁸² Usp. Francine-Dominique LIECHTENHAN, *Il laboratorio del Gulag*, 20-67.

su se osobe ujediniile oko Borisa Vasileva,⁸³ etnografa i autora knjige o velikom ruskom pjesniku Puškinu.

Boris Vasilev upoznao je što znači zatvor, logor i progonstvo. Zajedno sa ženom u svom je stanu organizirao konferencije o kulturi i religiji i sastanke skupina koje su proučavale Bibliju. Njegova je žena držala i vjeronauk za djecu. Slične inicijative, koje su bile nezamislive prije rata, zadugo nisu više bile moguće. Sve se više namjerno gurala osobnost Solženicyna, osobito kada se govorilo o „moralnom socijalizmu“.⁸⁴ Na ovaj ili onaj način, sanjalo se o „komunizmu s ljudskim licem“, koji je svoj uzlet doživio s tvorcima Praškog proljeća 1968. godine. Čak su i vjernici osjećali posljedice prvih efekata destaljinizacije, osobito kada su vidjeli povratak iz logora mnogih crkvenjaka, fizički oslabljenih od ispitivanja, sve do točke da često nisu mogli dugo uživati u novootkrivenoj slobodi. Padre Ieraks položen je u lijes, a Vladimir je umro 1956. Otac Pëtr Šipkov pronašao je snage da se posveti obavezama u jednoj župi i da završi obnovu svoje crkve. Umro je te iste godine. Monsinjur Afansij nešto je dulje živio, do 1962., no civilni autoriteti nisu mu dozvolili niti da održi misu u lokalnoj crkvi.⁸⁵

No Staljinova je snošljivost imala granice. Crkvi nije bilo dopušteno ništa osim održavanja bogoslužja i školovanja budućih svećenika. I dalje se nije smjela baviti bilo kakvom društvenom djelatnošću, niti raditi s mladeži ili odgajati djecu u vjeri. Sovjetske su vlasti i nadalje Crkvu smatrale neprijateljem kojeg treba napadati cijelom propagandnom artiljerijom, na što Crkva nije imala pravo uzvratiti. Tajna policija upletala se u sve oblike unutarnjeg života Crkve. Zauzvrat se, za tu ograničenu toleranciju, od crkvenih poglavara tražilo da budu “odani” vlastima. To je značilo ne samo da se moraju suzdržavati od kritike sovjetske vlasti već i da moraju aktivno podržavati komunističku politiku u zemlji i inozemstvu. Nijedan zakon protiv vjere nije opozvan pa su vlasti u svakom trenutku mogle, kad god im se to činilo pogodnim, ponovno započeti s progonima.⁸⁶

⁸³ Usp. Boris VASILEV, *Corona di sangue*, Pescara, 2011., 10-22.

⁸⁴ Usp. Aleksandr SOLZENICYN, *Arcipelago Gulag*, Milano, 2011., 76.

⁸⁵ Usp. Andrea GRAZIOSI, *L'Urss di Lenin e Stalin*, 22-46.

⁸⁶ Usp. Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 125.

I.2.1.4. Progoni u vrijeme Hruščova 1959. – 1964. g.

Staljin je sve do smrti držao poslijeratni *status quo*. Posljednjih deset godina njegove vladavine (1945.–1953.) bile su za Rusku pravoslavnu Crkvu najpovoljnije u čitavom komunističkom razdoblju. Godine 1958. Komunistička partija odlučila je započeti veliku antireligioznu kampanju. Ubrzo je Hruščov najavio da bi izgradnja komunističkog društva trebala biti gotova u sljedećih dvadeset godina. Naravno, bilo je potrebno da religija, prije toga trenutka, nestane.⁸⁷

Pamfleti i antireligiozne knjige objavljivane su u milijunima. Lavina antireligioznog materijala obrušila se na zemlju. *Časopis moskovske patrijarhije* bio je već u jeku tiskanja i preplaćen za redovito prenošenje svih religijskih članaka.⁸⁸ U jednom su trenutku oni koji su bili uključeni morali pronaći alternativne izvore financiranja. Svakoga je dana objavljivana tolika masa članaka protiv religije i bilo je materijalno nemoguće sve ih sakupiti. Po prvi put na kraju rata pojavio se novi antireligiozni časopis *Znanost i religija*.

U godinama Staljinove vladavine, a također i Hruščovljeve, bilo je mjesta za jedinstven psihološki pritisak: društvo nije vjernicima dodijelilo titulu „disidenata“, nego jednostavno nedovoljno educiranih koji zbog svoje barbarske patologije nisu mogli znati niti ono što je znala bilo koja učena osoba. „Znanost je dokazala da duša ne postoji“, govorio je Nikolaj Olejnikov.⁸⁹ Svi su bili protiv vjernika: ne samo „organi“, ne samo „službeno mnijenje“, nego i sve javno mnijenje od nižega prema višemu, uz pritisak uobličениh liberala u epohi „kopnjenja“.⁹⁰

U klimi koja se nametnula mnogi svećenici odricali su se svojeg poziva, a u tisku se oko tih odmetnika, naravno, dizala velika buka. „Dobro se sjećam proljeća 1961. u Moskvi“, ispričala je Svetlana Allilueya, koja se preobratile u tom razdoblju, i nastavila: „Imala sam trideset i pet godina. Mučila me unutarnja tjeskoba koju ništa nije moglo otjerati. Nisam bila zainteresirana za crkvena slavlja, knjige ili ikone. Nisu

⁸⁷ Biskupi, svećenici, monasi i monahinje posvuda su bili osuđivani i zatvarani na osnovi izmišljenih kaznenih optužbi; svećenstvo je moralo podnositi velika šikaniranja pa i fizička zlostavljanja. Crkve su masovno zatvarane i njihov je broj bio sveden na 7000, što je činilo tek jednu trećinu prijašnjega broja. Od osam sjemeništa na životu su ostala samo tri, a broj manastira je pao sa 67 na 23. Osobito su velika ograničenja nametnuta u radu s mladima: svećenicima je bilo zabranjivano pričešćivati djecu, a policija u civilu često je znala s crkvenih vrata odvrćati obitelji koje bi s djecom došle na bogoslužje., Usp. *Isto*, 126

⁸⁸ Usp. Andrea GRAZIOSI, *L'Urss di Lenin e Stalin*, 22-46.

⁸⁹ Usp. Nikolaj OLEJNIKOV, *Biografija*, Beograd, 1998., 10.

⁹⁰ Usp. Ilarion ALFEEV, *La chiesa ortodossa*, 321.

mi ništa govorile. No poznavala sam neke pojedince iz moje generacije koji su se krstili. Mislila sam o njima uz čuđenje i poštovanje.“⁹¹

Jednoga dana Svetlana Allilueya imala je diskusiju na temu samoubojstva sa Sinjavskim, učenjakom ruske književnosti koji je pisao romane.⁹² Sinjavskij joj je objasnio da čovjek, kada si oduzme život, vjeruje da se tim činom uklonio, no ubio je samo svoje tijelo jer duša pripada Bogu, jedinom gospodaru života. Samoubojstvo ne donosi oslobođenje, nego predstavlja veliki grijeh.

Taj je razgovor za nju bio otkrivenje jer je njezin sugovornik formulirao jednu novu ideju, koju je ona tad bila spremna shvatiti. Ne ubij! To je bio osnovni zakon za ljudsko ponašanje na zemlji. Život je vječan. Oduzeti život bio bi težak prijestup. Mlada žena počela je čitati psalme. Ponovno je čitala Tolstoja i Dostojevskog, shvativši ih na posve novi način. U proljeće 1962. g. se krstila. A bila je to Staljinova kći! Sinjavskij ju je povezao s ocem Nikolajem Golupčovim, koji je krstio i njega (a bio je i duhovni otac Aleksandru Menju). Sovjetski režim tada je dramatično nagovještavao vlastiti uspjeh. Kongres Komunističke partije, ujedinjene godinu ranije, bio je dočekan kao „kongres pobjednika“. Prvi plan industrijalizacije bio je realiziran u četiri, umjesto u pet godina. Kolektivizacija, sa svojim milijunima deportiranih seljaka, umrlih od gladi i ubijenih, bila je ostvarena. Cijelo je društvo doista stavljeno u pokret.

Pod vodstvom Komunističke partije i njihova čuvenog šefa, Staljina, sovjetski narod činio je svoja herojska djela: vojnici su neprestano pazili na granice, NKVD (koji je kasnije prerastao u KGB) uništavao je neprijatelje naroda, piloti su letjeli najviše, najdalje i najbrže, radoholičari su rušili rekorde produktivnosti, a glazbenici su osvajali prve nagrade na međunarodnim natjecajima. Mjesec dana ranije, predsjednik partije u Lenjingradu bio je ubijen, najvjerojatnije po Staljinovoj naredbi, koji je uhvatio priliku za uvođenje „velikog reda“. Policija je provodila politiku privođenja masa.

Brzo bi se otvarali sudski postupci, u kojima bi optuženima prišivani atributi nečuvenih kriminalaca. Na primjer, da su stavljali sjeckano staklo u maslac. Gulag,

⁹¹ Usp. *Isto*, 56.

⁹² Jednog ih je dana objavio u inozemstvu pod pseudonimom, zbog čega je doživio veliku osudu 1966., nakon procesa koji je bio velika senzacija. Francine–Dominique LIECHTENHAN, *Il laboratorio del Gulag*, 20–22.

koji je već imao milijun stanovnika, nije mogao drugo nego rasti.⁹³ Dio stanovništva, na čelu s mladima, bio je uvjeren da sudjeluje u stvaranju novoga društva, koje bi trebalo zadovoljiti sva očekivanja čovječanstva.⁹⁴ Uostalom, koliki su intelektualci, diljem svijeta, vidjeli u Rusiji „zemlju u kojoj utopija postaje stvarnost“? Nasilje se opravdavalo uz ispriku da se koristi u obranu društva u kojem nasilje više neće postojati. Vjerovalo se da bi moglo biti koristi od toga da su ljudi pokoreni znanosti, sve radi stvaranja raja na zemlji. Ateizam je zavladao. Smatralo se da samo neupućene starice mogu vjerovati u Boga i to se stanje nametalo svom težinom kako bi se omelo „nazadni roditelji mogu zatrovati duh sinova s religioznim idiotima.“⁹⁵

Članovi filozofsko-religioznih krugova su nešto kasnije, u epohi Brežnjeva, gubili posao pod prijetnjom zatvora, što se percipiralo kao pasivna solidarnost inteligencije ili neki nesiguran pokušaj izvana. Odbori župnih udruga bili kontrolirani od strane Partije. Rijetki su bili dobri odnosi među općinskim autoritetima i župama.

Zapad nije obraćao pozornost na razmjere tih progona, među ostalim i zato što u Rusiji crkvene vlasti nisu javno prosvjedovale.⁹⁶ Protuvjerska kampanja naglo je prestala kad je Hruščov uklonjen s položaja, ali Crkvi nisu nadoknađeni pretrpljeni gubici.

U tijeku hladnog rata 1962. godine, na inicijativu pape Ivana XXIII. angažmanom sovjetskog ambasadora u Ankari Nikitom Rijovom od Kremlja dobivena je suglasnost da predstavnik Litvanske Katoličke Crkve može sudjelovati na Drugom vatikanskom koncilu. Primjer sovjetske države slijedili su i ostale istočnoeuropske države tako da je na Drugom vatikanskom koncilu bilo biskupa iz različitih država Istočne Europe, kao i pomratorača iz Ruske pravoslavne crkve.⁹⁷

I.2.1.5. Razdoblje promjena 1964. – 1988. g.

U službenim odnosima Crkve i države, to je razdoblje formalnoga mira. Država je i dalje preko KGB-a ili na druge načine nadzirala Crkvu; čelni ljudi Moskovske patrijaršije nastavili su s djelovanjem što su bolje mogli unutar suženih granica koje

⁹³ *Isto*, 20-22.

⁹⁴ Usp. Thomas BREMER, *La Croce e il Cremlino Breve storia della Chiesa ortodossa in Russia*, Milano, 2003., 87.

⁹⁵ Usp. Aleksandr MEN, *Gesù maestro di Nazareth. La storia che sfida il tempo*, Roma, 2005, 17-29.

⁹⁶ Kad su na Zapadu istupale na forumima kao što su Svjetski crkveni sabor ili Praška mirovna konferencija, pravile su se da je manje-više sve “normalno” u odnosima Crkve i države., Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 126.

⁹⁷ Usp. Boris VUKIČEVIĆ, *Diplomatske veze*, 432.

su im nametnule komunističke vlasti. Da je crkveno vodstvo bilo dinamičnije i glasnije – kao što su to bili mnogi istaknuti ruski baptisti toga doba – Crkva je možda mogla dobiti veće ustupke.⁹⁸

Upravo ta pitanja su krajem šezdesetih i sedamdesetih godina sve glasnije postavljali ne samo zapadni promatrači već i pravoslavni kršćani u samome Sovjetskom Savezu. Upravo to je najveći problem tzv. petoga razdoblja u odnosima Crkve i države za vrijeme vlasti komunističke partije. No, ako je vodstvo i bilo tiho, to nisu bili drugi. Unutar Pravoslavne crkve nastao je disidentski pokret u Rusiji koji je javno prosvjedovao protiv miješanja države u unutarnje stvari Crkve. Patrijarh i Sveti sinod nisu podržali prosvjednike, naprotiv, pa ipak je njihov broj sve više rastao.

Među pravoslavnim disidentima najistaknutija ličnost bio je Anatolij Krasnov-Levitin, koji je od početka 1958. objavio niz *samizdat*⁹⁹ članaka u kojima je opisao brojne vjerske progone i stradanja vjernika. Slične tekstove pisao je i laik Boris Talantov koji je umro u radnom logoru. Međutim, najutjecajniji dokument vjerskoga disidentskog pokreta bilo je otvoreno pismo koje su patrijarhu Alekseju u studenom 1965. uputili moskovski svećenici otac Nikolaj Ešliman i otac Gleb Jakunjin. Oni su na podroban način opisali sve represivne poteze komunističkih vlasti protiv Crkve i upozorili na nedostatak otpora, čak na očitu suradnju crkvenih vlasti s državom. Pokušali su potaknuti patrijarha Alekseja na djelovanje, da napokon poduzme korake: "Napaćena Crkva obraća Vam se s nadom. Vlast i moć dana je Vama u ruke. Kao patrijarh posjedujete snagu da samo jednom riječju stanete na kraj bezakonju! Učinite to!"¹⁰⁰ Sve je završilo patrijarhovom odlukom o suspenziji dvojice svećenika. No, pismo je djelovalo poput katalizatora i nadahnulo mnoge vjernike da izraze svoje dugo potiskivane osjećaje. Crkva se napokon počela oslobađati igre zaobilaženja problema, kao i konflikata i poluistina koji su je gušili.

Među onima kojima je primjer oca Gleba i oca Nikolaja dao snage bio je romanopisac Aleksandar Solženjicin koji je 1972. napisao snažno "Korizmeno pismo", uputivši ga patrijarhu Pimenu (1910. – 1990.), Aleksejevu nasljedniku; u njemu je istaknuta sva tragika i ironija onodobnoga stradanja Crkve: "Kojim je razlozima moguće uvjeriti sebe da je planirano *uništenje* duha i tijela Crkve pod

⁹⁸ Usp. Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 126.

⁹⁹ Neslužbeno objavljeni tekstovi koji kruže manje-više tajno, u tiskanom obliku ili u rukopisu.

¹⁰⁰ Usp. Jane ELLIS, *The Russian Orthodox Church: a Contemporary History*, London, 1986., 292. Ta dvojica svećenika uputili su pismo i predsjedniku Prezidija Vrhovnog sovjeta Podgornom.

vodstvom ateista najbolji način da se ona *sačuva*? Sačuva za koga? Svakako ne za Krista. *Kojim sredstvima* da se sačuva? Neiskrenošću? Ali ako je tome tako, čijim će se rukama slaviti sveti sakramenti?” Njegovo osobno rješenje za probleme Crkve nalazi se u riječi “žrtva”. “Iako lišena svake materijalne moći, Crkva pobjeđuje kroz žrtvu.”¹⁰¹

Godine 1976. osnovano je Kršćansko povjerenstvo za obranu prava vjernika, s ciljem da pomogne svim vjernicima. Povjerenstvo je utemeljeno u suradnji s Helsinškim odborom za ljudska prava, institucijom koja se bavi kršenjem ljudskih prava općenito. Shvaćajući da je sloboda nedjeljiva, kršćanski disidenti nastojali su konstruktivno surađivati sa širim disidentskim pokretom. Protiv vjerskog ugnjetavanja borilo se i Kršćansko sjemenište, neformalna studijska skupina za mlade ruske pravoslavne intelektualce koju je 1974. utemeljio Aleksandar Ogorodnjikov; nakon Ogorodnjikova uhićenja, na njezino čelo stao je Lav Regelson.¹⁰²

Nakon 1976., komunističke vlasti bile su sve strože prema disidentskom pokretu, tako da je do 1980. većina pravoslavnih članova bila ušutkana (poslani u radne logore ili progonstvo, te na razne načine diskreditirani od KGB-a). Više od deset godina javnih prosvjeda u osnovi nije promijenilo odnose između Crkve i države. Crkva se nije uspjela osloboditi komunističkog upletanja, a nije bilo vjerojatno da će to postići u neposrednoj budućnosti. Prema riječima vodstva Moskovske patrijaršije, stanje je bilo – “redovito”.¹⁰³

I.2.2. Mukotrpna obnova

Jedanaesti ožujka 1985. Mihail Gorbačov izabran je za generalnog sekretara Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Sedam godina kasnije, početkom 1992., Gorbačov više nije bio na vlasti, a Sovjetski Savez je prestao postojati. Kao rezultat mjera *glasnosti* (“otvorenosti”) i *perestrojke* (“prestrojavanja”) koje je on započeo provoditi, Ruska je crkva oslobođena od svih ugnjetavanja koja su od 1917. sakatila

¹⁰¹ *Isto*, 304.

¹⁰² Usp. Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 127.

¹⁰³ *Isto*, 128.

njezin život. Iako nije ponovno stekla povlašteni položaj kakav je uživala pod carističkim režimom, Crkva je u osnovi bila slobodna.¹⁰⁴

U razdoblju od 1990. do 1992. u gotovo svim dijelovima nekadašnjega Sovjetskog Saveza stupili su na snagu novi propisi kojima je ukinut Zakon o vjerskim udrugama, koji je bio donesen još 1929. Sada je prvi put došlo do istinskog odvajanja Crkve i države. Država više neće poticati ateizam. Pravoslavna je crkva (a uz nju i druge Crkve) pravni subjekt i ima pravo na imovinu, uz neka ograničenja u pogledu otvaranja novih crkava, jer dozvolu i dalje mora tražiti od civilnih vlasti. Crkva je sada slobodna organizirati socijalni i humanitarni rad i dopušteno joj je držati bogoslužje u bolnicama i zatvorima. Također je dobila dopuštenje za misionarsku djelatnost, kao i za organiziranje grupa za mladež i okupljanje radi proučavanja Svetog pisma. Crkva je ponovno mogla objavljivati vjersku literaturu i djecu podučavati vjeronauku; vjerski nauk se kao školski predmet može predavati i u državnim školama.

Zakoni su međutim bezvrijedni ako ostanu mrtvo slovo na papiru i ako se ne provode u praksi. Crkvi je već od 1988. bila dopuštena većina tih djelatnosti, a sada je to uređeno i zakonom. Od 1989. do 1992. Ruska crkva je dakle mogla ponovno izgrađivati većinu onoga što joj je zakonom bilo odobreno. Između 1989. i 1992. u prosjeku je otvarano 30 crkava na tjedan; država je vratila mnoge povijesne manastire, a znatno su proširene i obrazovne ustanove za buduće svećenike.¹⁰⁵

Ruska pravoslavna crkva našla se pred problemima. Stanje crkvenih zgrada i manastira koje im država vraća je bijedno, a troškovi njihova obnavljanja su iscrpljujući. Središnja uprava Patrijaršije potpuno je bez sredstava i unatoč pomoći od odnacija vjernika rezultat je slab zbog privredne krize u Rusiji. Osnivanje novih župa golem je teret za postojeće svećenstvo jer ih je premalo da bi mogli udovoljiti svim zahtjevima. U neposrednoj budućnosti trebat će najmanje 7000 svećenika, a nastavni program u bogoslovnim školama je uskogrudan i zastario. Crkva je sedamdeset godina bila isključena iz društvenog života i humanitarnog djelovanja pa crkvene vlasti, iako im se posvuda otvaraju vrata (državne bolnice i starački domovi žude za dobrovoljcima iz vjerničkih redova), zapravo nemaju nikakva praktičnog iskustva u

¹⁰⁴ To "u osnovi" treba uvijek dodati jer je i nadalje bilo slučajeva da na lokalnoj razini vladini službenici postavljaju prepreke kao i zastrašivanja od strane KGB-a. Uostalom, većina onih koji su radili za komunističku partiju, osobito u njezinim srednjim i nižim redovima, još uvijek su bili u službi. Vuk dlaku mijenja ali ćud nikada., *Isto*, 127.

tom području. Crkva nema iskustva niti s organiziranjem rada s mladima niti s vjerskom podukom djece.¹⁰⁶

Uz sve to Crkva se suočava i s problemom pluralističkoga društva po planu evangeliziranja naroda. Rimokatolicima i protestantima u Rusiji je također dopušteno misionarsko djelovanje. Pravoslavni to doživljavanju kao zadiranje u njihovo područje, a nemaju pravo zaustavljati ga. Svakovrsni vjerski i pseudovjerski pokreti – Hari Krišna, okultizam, čak i otvoreno sotonski kultovi – nude svoju verziju duhovog puta zbunjenoj ruskoj javnosti koja žudi za spoznavanjem smisla života, a ne zna kamo bi se okrenula.¹⁰⁷

Uz to organizacija KGB-a ostala je više-manje nepromijenjena, a mnogi njezini elementi neprijateljski su raspoloženi prema religiji. Pa i u samoj RPC postoje zlokočni elementi kao npr. nacionalistički orijentirana organizacija *Pamjat* (“Sjećanje”) koja je otvoreno antisemitska.¹⁰⁸

Uz to moralni autoritet RPC je jako oslabio. Nakon otvaranja KGB-ovih dosjeka 1992., mnogi su laici bili zaprepašteni otkrićem u kojoj je mjeri postojalo suglasje između biskupa i tajne policije u doba komunizma. Među laicima postoji i jak osjećaj da se biskupi, školovani u doba komunizma kad je njihova parohijska djelatnost bila strogo nadzirana, ne snalaze u novonastaloj situaciji, da su često isuviše pasivni i da im nedostaje promišljenosti i mašte da iskoriste prilike koje im se pružaju. To se ne odnosi na vodeće hijerarhe kao što su metropolit Kiril Smolenski i arhiepiskop Krisostom Irkutski. Mišljenja se razilaze i kad je riječ o navodnoj suradnji patrijarha Alekseja (izabranog 1990.) s komunističkim vlastima, ali u cjelini se drži da je pokazao čvrstinu i samostalnost dok je bio biskup u sovjetskoj državi. Pod njegovim je vodstvom episkopat prvi put 1992. kanonizirao nove mučenike koji su stradali pod komunizmom.¹⁰⁹

¹⁰⁵ *Isto*, 128.

¹⁰⁶ *Isto*, 129.

¹⁰⁷ *Isto*.

¹⁰⁸ *Isto*, 131.

¹⁰⁹ Posebice treba istaknuti tri kanonizirana sveca: šurjakinju ruskoga cara Nikole II., veliku kneginju Elizabetu (Jelisavetu), koja se zamonašila nakon što su joj 1905. teroristi ubili muža, a koja je i sama stradala 1918. od boljševičke ruke, zatim metropolita Vladimira Kijevskog koji je ubijen 1918. i metropolita Benjamina (Venijamin) Petrogradskog koji je strijeljan nakon montiranog suđenja 1922. godine., *Isto*.

Mučan problem za RPC je oživljavanje katoličanstva istočnog obreda i odnos prema Ukrajinskoj grčko-katoličkoj crkvi.¹¹⁰ Istočni katolicizam tijekom komunizma ipak nije istrijebljen, premda je potisnut u tajnost. Jedan od rezultata Gorbačovljeve *glasnosti* bilo je ponovno ozakonjenje Ukrajinske grkokatoličke crkve koncem 1989. godine. Grkokatolici su izašli iz katakomba i zatražili crkve koje su bile u njihovu vlasništvu. Tako kad je 1987., a potom i 1988., poglavar Ukrajinske katoličke crkve kardinal Miroslav Lubašivski predložio Moskovskoj patrijaršiji da dvije strane, pravoslavna i katolička, javno i službeno objave uzajamni oprost od moskovskog patrijarha nije stigao nikakav odgovor. Povrijeđeni tom šutnjom grkokatolici su imali nekoliko žučnih lokalnih svađa, često obilježenih nasiljem, na temu vlasništva nad crkvenim zgradama.¹¹¹ Budući da su se na obje strane uzburkale strasti, za pomirenje će trebati dosta vremena.

U skladu s time do konačnog “pravog” samita između Svete Stolice i SSSR-a došlo je tek u vrijeme Gorbačova, koji se susreo u Vatikanu s Ivanom Pavlom II. u studenom 1989. i ponovo u studenom 1990. godine.¹¹²

¹¹⁰ Utemeljena 1596. godine Brestlitovskom unijom brojila je oko 3 500 000 vjernika, uključena je u Rusku pravoslavnu Crkvu i prestala je postojati. Nijedan ukrajinski biskup nije se izjasnio u prilog povratka; svi su bili uhapšeni i većina je umrla u zatvoru ili u izgnanstvu. Zbog izravne prisile i teroriziranja od strane policije, mnogi su svećenici i laici prividno pristali uz Pravoslavnu Crkvu, ali su u svojim uvjerenjima ostali katolici; neki drugi su se odlučili za tajno djelovanje. Sudbina je grkokatolika nakon Drugoga svjetskog rata možda najmračnije poglavlje u povijesti kolaboracije Moskovske patrijaršije s komunistima., Usp. *Isto*, 132.

¹¹¹ *Isto*.

¹¹² Usp. Boris VUKIČEVIĆ, *Diplomatske veze*, 437.

I.3. Život i pastoralno djelovanje Aleksandra Menja

U Hrvatskoj otac Aleksandar Menj je nepoznat, pa je na početku potrebno predstaviti njegov život, i djelo. Upoznajući njega, način na koji je on razumio i živio kršćanstvo bolje se razumiju njegove relativno rijetke izjave o ekumenizmu. Da bi bolje predstavili njegovu ekumensku viziju potrebno je pokazati kako je živio i što je govorio i činio.

I.3.1. Tijek života oca Menja

Aleksandar Menj¹¹³ rođen je u Moskvi 22. siječnja 1935. u židovskoj obitelji. Aleksandrov otac Pavel deklarirao se kao nevjernik. Njegova majka židovskih korijena, Jelena, bila je oduševljena kršćanstvom. Živjeli su u razdoblju najžešćih progona Crkve, kada je tisuće kršćana bilo ubijeno, a nekoliko stotina tisuća protjerano u logore zbog ispovijedanja svoje vjere. Unatoč tome, mali dio Crkve u zemlji ostao je na slobodi, dajući pri tome povoda osnivanju tajnih župa, tzv. Crkvi u katakombama. Šest mjeseci nakon rođenja Aleksandar i njegova majka potajno su se krstili od strane svećenika tzv. Crkve u katakombama, oca Serafima Batjukova.¹¹⁴

Otac Serafin ostavio je neizbrisiv trag na Aleksandrovu sudbinu. Krštenje, dnevne pričesti, pastoralna skrb te Serafinovo duhovno vodstvo igralo je veliku ulogu ne samo u svakodnevnom životu Jelene i njezina sina, nego je također snažno utjecalo na Aleksandrovu odluku da postane svećenik. Nakon što je završio školu, Aleksandar je upisao u Moskvi tehniku, gdje je bio samo jednu godinu, a zatim je nastavio studij na Poljoprivrednom institutu u Irkutsku, iz kojega je izbačen 1958. zbog svojih vjerska uvjerenja.

Kada je počela antireligiozna ofenziva u Sovjetskom savezu, Aleksandar Menj završavao je studij na Poljoprivrednom institutu u Irkutsku; a uz studij potajno je studirao i teologiju. Očekivao je, prema pravilima, da stječe iskustvo u svojoj profesiji tri godine nakon Instituta, kako bi dobio konačnu kvalifikaciju, nakon čega bi otišao u sjemenište u Zagorsk, kako je bilo unaprijed dogovoreno. Kada su završili zadnji ispiti, odjedanput je isključen uz obrazloženje da nije bio nazočan na nekim

¹¹³ Usp. Yves HAMAT, *Aleksandar Menj*, 12–20.

predavanjima. Zapravo, uprava Instituta doznala je za njegove veze s biskupijom. Morao je otići bez ijednog novčića u džepu. U tome je vidio znak Providnosti i shvatio je da je kucnuo čas da odgovori na svoj pravi poziv. Čim je stigao u Moskvu svećenik Nikolaj Golubčov pozdravio je njegovu odluku i dao mu svoj blagoslov.

Predstavio ga je pomoćnom biskupu moskovske biskupije koji je odmah prepoznao njegove kvalitete, i bez formaliziranja, zbog činjenice da nije bio u sjemeništu, zaređio ga je za đakona 1. srpnja 1958, na svetkovinu Duhova. Zaređen je u crkvi župnika Nikolaja Golubčova. Dodijeljena mu je mala župa u okolici Moskve, blizu Odinčonova.¹¹⁵ Tamo je ostao dvije godine. Materijalni uvjeti bili su teški. Primaio je plaću od koje se teško prehranjivao, a bio je smješten, sa ženom i jednogodišnjom kćerkom u jednoj trošnoj kući, gdje su unutrašnji zidovi, između poda i prozora bili pokriveni debelim slojem leda koji nije kopnio do kraja zime. Bilo je malo vjernika.

Za župnika, bivšeg knjigovođu, liturgija se sastojala od skrupuloznog poštovanja vezanog uz sve naslove, a događalo se da u pola liturgije zagrmi na kor jer su preskočili neki dio. Liturgija se prekidala, dok su članovi zbora, prestrašeni, grozničavo tražili među partiturama.¹¹⁶ I upravo u toj crkvi otac Aleksandar započeo je svoju prvu seriju susreta s Kristovim životom. U tom je času dopisnim putem pohađao tečaj sjemeništa u Lenjingradu. Prvog rujna 1960. zaređen je za svećenika kod jednog drugog pomoćnog moskovskog episkopa, osobe cijenjene zbog svojeg života u molitvi i duboke duhovnosti. Ceremonija se održala u samostanu Donskoj, gdje je boravio patrijarh Tihon i gdje počiva i danas. Poslan kao vikar 50-ak kilometara od Moskve, u Alabino, otac Aleksandar trebao se u roku od jedne godine dokazati kao dobar župnik.¹¹⁷ Usred Hruščovih progona 1961., njegova mala župa bila je jedna vrst oaze. Dok su drugdje odbori župnih udruga bili kontrolirani od strane Partije, u svojoj župi, „starosta“, nije imao problema jer je imao odanost ljudi. Zahvaljujući njegovom osjećaju za međuljudske odnose, uspio je uspostaviti odlične odnose s općinskim autoritetima, tako da su župa i općina međusobno izmjenjivali usluge.

¹¹⁴ Usp. Giovanni RIZOLI, *Liberi, Storie e testimonianze dalla Russia*, Milano, 2008., 23-46.

¹¹⁵ Usp. Aleksandr, MEN', *Io credo*, 32-45.

¹¹⁶ Usp. Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 91.

¹¹⁷ Usp. Aleksandr MEN', *Omellie pasquali*, Roma, 2002., 82.

Crkva je bila u lošem stanju, ikone i freske su bile u oštećenom stilu. Otac Aleksandar započeo je program njihova oporavka i restauracije. Počeo je stvarati nove ikone. Zamolio je jednog umjetnika da napravi mural nalazeći inspiraciju u velikom slikaru Rubljovu. Starinski stil ikona bio je stran u narodu, jer ga nisu razumjeli i preferirali su zaslađeni realizam. Trebalo je postupno promijeniti ponašanje naroda. Uokolo crkve prostirao se teren s jednosobnom kućicom za primanje posjetitelja i kanoničkom kućom koja je okupljala obitelj oca Aleksandra, koja je svakog puta bila sve brojnija. U trenucima slobodnog vremena, otac je volio boraviti u vrtu crkve gdje je pisao svoje knjige. Zahvaljujući Anatoliju Vedernikovu objavio je čak 20-ak članaka u *Časopisu moskovske patrijarhije*, koji su mu bili važni zbog represivnog časopisa *Znanost i religija*.

Ubrzo je dobio pomoć od mladoga prijatelja svećenika. Sve subote objašnjavao je vjeru, značaj glavnih molitvi i liturgije. Još su se poneki mladi preobraćenici povezali s njim, a neki su uz njega ostali mnogo godina. Počeo je tako davati obrise malenom društvu aktivnih kršćana.¹¹⁸ U šali su to mjesto nazvali „opatija“. Godinama nakon rata svećenici su mogli obavljati svoj posao u privatnim uredima ili domovima vjernika, osobito u slučaju smrti (ili su mogli pokojnika blagosloviti na groblju).¹¹⁹

Tijekom antireligiozne kampanje (koja se razbuknula 1958. g.) ta je praksa bila zabranjena, no uz jedan tajni naputak: svakoga puta svećenik je morao unaprijed tražiti dopuštenje od nadređenih u okrugu, koji su zazirali davali takva dopuštenja. Otac Aleksandar nastavljao je obavljati obrede za pokojnike na grobljima, obavljajući svaki put propovijed. Okolnosti su mu išle na ruku: umro je roditelj jednog referenta iz okruga i taj mu je dao potrebnu dozvolu i izvanrednu titulu. Osnažen s takvim presedanom, zamolio je da ju obnove 250 puta! Župa je još uvijek imala automobil, što ju je razlikovalo od ostalih kojima su vozila bila oduzeta. Ocu Aleksandru vozilo je itekako dobro poslužilo za odlaske do svojih župljana, u krugu od 30-ak kilometara.

Aleksandar Menj diplomirao je u Moskvi na Duhovnoj akademiji 1965. g. Nastavljajući duhovnu tradiciju „nevidljivih“ župa, jednostavan svećenik Aleksandar Menj dao je ogroman doprinos ruskoj duhovnoj renesansi. U određenom smislu, bio

¹¹⁸ Usp. Vladimir ZELENSKIJ, *Mistero cuore speranza*, 76.

¹¹⁹ Usp. Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 432.

je jedan od najznačajnijih autora klime koja je dovela do Perestrojke.¹²⁰ Od 1970. Aleksandar Menj služio je u crkvi Novaya Derevnya. Propovijedao je i služio je kao duhovni savjetnik mnogih župljana. Imao je velik utjecaj na mlade intelektualce iz Moskve koji su mu dolazili tražeći duhovnu utjehu i životno usmjerenje. Napisao je mnoge važne knjige koje su objavljene u inozemstvu pod raznim pseudonimima, jer je antireligijska propaganda još uvijek u to vrijeme bila vrlo jaka u SSSR-u. Njegova prva knjiga *Sin čovječji* posvećena je samoj Kristovoj osobi.

Najpoznatije mu je djelo *Povijest religije*.¹²¹ Knjige su mu prevedene na razne svjetske jezike, a da ne spominjemo velik dio neobjavljenih rukopisa na ruskome jeziku. U kasnim 80-im bio je među prvim korisnicima masmedije za širenje i poučavanje Kristove poruke. Otac Aleksandar aktivno je podupirao karitativni rad, uz to je i jedan od osnivača humanitarne zaklade za obnovu Dječjega bolničkog odijela KBC u Moskvi koja je kasnije dobila ime po njemu. Jedan je i od osnivača Ruskoga biblijskog društva iz 1990., a iste godine pokreće i biblijski časopis. Zbog svoje otvorenosti i simpatije prema zapadnoj braći, primao je i prijeteća pisma. U nedjelju 9. rujna 1990. otac Aleksandar je svirepo ubijen. Napustio je svoj dom u jutarnjim satima kako bi slavio u župnoj crkvi svetu liturgiju. Nepoznata ga je osoba udarila sjekirom po glavi i oduzela mu život.¹²² Pokopan je dana 11. rujna, na blagdan Mučeništva Ivana Krstitelja u crkvi Novaya Derevnya, gdje je služio dvadeset godina. Pogreb je vodio Metroplit Koloman s brojnim svećenicima, među kojima su bila i neka njegova duhovna djeca.

Baš kada se činilo da su okovi represije rasklimani, a neočekivana vjerska sloboda ostvarena, otac Aleksandar je okrunjen palmom mučeništva. Njegova nasilna smrt zatvorila je njegova usta, ali nije mogla ušutkati njegovo djelo.¹²³ Njegove knjige, zajedno s radio i TV snimkama i dalje govore. Njegova smrt i danas služi kao primjer kako otkriti i gajiti polog vlastite vjere, kako u Rusiji, tako i u zapadnim kršćanskim zemljama.

¹²⁰ *Isto*, 78-92.

¹²¹ *Isto*, 271.

¹²² Usp. Yves HARMAT, *Aleksandar Men*, 98.-102..

I.3.2. Duhovni profil

Otac Aleksandar slikao je čak i ikone. Strastveno je proučavao prirodu, astronomiju i biologiju. Išao je u zoološki vrt slikati životinje. „Još od kada sam bio dijete – napisao je – kontemplacija o prirodi bila je moja 'prva teologija'. Ulazio sam u šumu ili u paleontološki muzej kao da je crkva. Čak i sada grana s lišćem i ptica u letu imaju za mene značenje više od stotinu ikona. I uvijek panteizam, kao tip religiozne psihologije, uvijek mi je bio stran. Uvijek sam shvaćao Boga kao osobu, kao Onoga koji je okrenut prema meni.“¹²⁴ Činilo mu se da proučavanje prirodnih nauka, primjerice, proučavanje seciranja pod mikroskopom, komunicira i participira s božanskim čudom. Bibliju i prirodu. Za Aleksandra Menja postojale su dvije knjige iz kojih je čitao Biblija i priroda.¹²⁵

„Krizu vjere je i kriza čovječstva“,¹²⁶ ponavljao je često Aleksandar Menj. Povijest Crkve uvijek je bila u iskušenju da Krista svede na ideološku potporu političkim programima i potvrdi humanističkih znanosti. „Krist nas potiče da se osjećajmo bliže Bogu,“¹²⁷ bio je sklon reći Menj. „Krist je onaj koji je prisutan svugdje i sve dovodi do ispunjenja. On je uvijek prisutan na svoj način, čak i bolnih proturječnosti života.“ Njegov poziv na svećeništvo očituje se već s dvanaest godina, kada je jedne večeri ugledao u Moskvi divovsku sliku Staljina, u kojem je prepoznao utjelovljenog Solovljevog Antikrista¹²⁸ koji će vladati svijetom. Međutim, ta ga spoznaja nije preplašila. Majčino iskustvo vjere uvijek ga je ohrabrivalo. Znao je da je Krist od svega jači. Iz istoga iskustva shvatio je da ne treba pridavati previše važnosti neprijateljima. Nije tu riječ kako je potrebno zaboraviti zlo koje dominira u čovjeku i oko njega, već se usmjeriti na Krista. Navodeći Solovjeva, Aleksandar Menj bio je svjestan da Krist mora biti u središtu života, a ne, kako se često događa, biti izbačen iz života ili egzistencijski stjeran u kut.

Prema mišljenju Menja, autonomija i sloboda u pojedinim situacijama povijesti ovoga svijeta ne mogu zasjeniti vjeru u Spasitelja koji je jedini u mogućnosti

¹²³ Vjeruje se da je upravo tajna policija KGB potaknula brutalno umorstvo oca Aleksandra Menja (1935. – 1990.). Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 131.

¹²⁴ Usp. Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, Roma, 2005., 13.

¹²⁵ Usp. Adalberto MAINARDI, *Insieme verso l'unita'*, Assisi, 2014., 101.

¹²⁶ Usp. Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, Roma, 2005., 63.

¹²⁷ Usp. Aleksandr MEN', *Io credo*, 23.

¹²⁸ Usp. Vladimir SOLOVJEV, *Priča o Antikristu*, Zagreb, 1998.

spasiti čovjeka i učiniti da sve što postoji doživi svoj procvat.¹²⁹ Dakako, otac Aleksandar je, prvenstveno, jedinstven primjer vjere. Bio je uvjeren da je vjera *Omnia Utilis* osnovni sastojak svih aspekata života – sastojak koji daje smisao životu.¹³⁰ Za njega život, čak i u svojoj tragediji, ima smisao ako u njemu ima mjesta za Krista. Pri tome nije riječ o njegovu naivnoj utopiji i rezignaciji ili, ne daj Bože, slaganju s komunizmom, već iz iskustva da u Kristu sve može dobiti svjetlo. To se može zbiti i s mrakom zla. Ako se uništimo, ali otvorimo u većoj ljubavi koja će nas učiniti sretnijim, sudjelovat ćemo već na ovoj zemlji u predokus života nebeskog. Crkva je taj laboratorij uskrsnuća. Mnoge je fascinirao svojom pojavom i govorom: mlade i stare, intelektualce i obične ljude. Ne može se reći da je njegov život uvijek miran. „Bog nas voli, ponovio je, sve je radost, čak i žrtva.“¹³¹ Njegovi su duhovni sinovi govorili da je izgledalo kao da je skrojen da bude misionar nove Rusije. Njegovo mučeništvo nije prekinulo njegovu misiju. Dovoljno je reći da su njegove knjige tiskane u Rusiji i po cijelome svijetu, i to do sada u više od dva milijuna primjerka. On nikada nije htio otvoreno stati na stranu političkih disidenata, ali ne zato što nije dijelio njihove ideje. Svoj angažman vidio je u komunikaciji s Kristom te u stvaranju malih kršćanskih zajednica.

„Naviještati Krista, je spasenje za čovjeka.“¹³² Bio je uvjeren da širenje vjere izraženo u skrovitim i poniznim kršćanskim zajednicama je najbolji način da se pripremi teren, pa čak i kad se dogode istinske društvene promjene. Poznato nam je da tih promjena nema ako nema istinskog unutarnjeg obraćenja.¹³³

I.3.2.1. Crkvenost

Crkvenost tj. smisao za Crkvu, kod Menja kao i kod drugih ruskih teologa jest izraz koji znači isto što i svijest o općeljudskom spasenju, tj. o tome da se nitko ne može smatrati spašenim, osim onoga koji je ujedinjen s drugima. Oduhovljenje čovjeka može se razvijati ili napredovati samo u ljudskoj obloženoj punini, a ta je Crkva.¹³⁴

¹²⁹ Usp. Vladimir ZELINSKIJ, *Come un mosaico restaurato*, Torino 2011., 121.

¹³⁰ Usp. Aleksandr Menj, *E' difficile credere in Dio?*, 45.

¹³¹ *Isto*, 34.

¹³² *Isto*, 53.

¹³³ Usp. IVAN PAVAO II, *Redemptor hominis*, Zagreb, 1997., br. 11.

¹³⁴ Usp. Pavel FLORENSKIJ, *Teologia della bellezza e liguaggio della verita'*, Bologna, 1997., 56-57.

I.3.2.2. Slobodan čovjek

Drugi element zajednički ruskim teolozima, a koji nalazimo i u znanosti Aleksandra Menja jest čovjek slobodan od svemirskih zakona i robovanja sudbini, čovjek koji pred licem Oca razgovara s Njim. Njegov odnos prema raznim bićima i stvarima ovisi o njegovu dijalogu s Bogom. Prema tome, čovjek odsada ne može više ni živjeti ni organizirati bilo što a da se ne moli, tako da intenzivnost njegove molitve i njegova života označuje ujedno i „barometar“ njegova duhovnog života.

I.3.2.3. Čovjek „slika Božja“

Treći element te duhovnosti jest polazište da je čovjek „slika Božja“ na koju je čovjek bio stvoren kako bi došao do „sličnosti“ sa svojim Stvoriteljem. Ta sličnost obuhvaća čitava čovjeka i njegove moći duše i tijela već prema njihovoj sposobnosti da se podlože Duhu. Tako se na višu razinu prenose svi problemi koje svjetska kultura – „filozofska“ nastoji riješiti na čisto ljudskom temelju.

I.3.2.4. Kozmički poziv čovjeka

Četvrti element te duhovnosti jest kozmički, a on je ujedno najprisutniji u djelima Aleksandra Menja. Kršćanin, po svome zvanju, svojim radom mora se zalagati za usavršavanje i obožavanje svijeta, tako da čovjeka ne može odijeliti od svijeta, već pronalaziti Boga u svemu, u svemiru, u njegovoj harmoniji i ljepoti. Ponovna uspostava te ljepote jest kršćanski poziv. Grijeh je jedino zlo, no ono se ipak može izbrisati pokorom¹³⁵. Stoga, sve što kršćanin proživljava, Menj prihvća kao kako apostol Pavao kaže Korinćanima (2 Kor 4, 17-18.): „Ta ova malenkost naše časovite nevolje donosi nam obilato, sve obilatije breme vječne slave jer nama nije do vidljivog, nego do nevidljivog, ta vidljivo je privremeno, a nevidljivo – vječno.“ Potraga za božanskom prisutnošću u svakoj ljudskoj djelatnosti, kontemplacija ljepote uvijek je prisutna u pravoslavnoj duhovnosti, ali bez skidanja pogleda sa zastora pozornice na kojoj se odigrava drama postojanja. Svjetlo te životne pozornice je zraka Božje ljubavi koja prolazi kroz zemlju i nebo, čini sve vidljivo i nevidljivo te povezuje prolazno i vječnost. Menj je, poput Dostojevskog, obuzet čovjekom.¹³⁶ Čovjek za njega nije pojava prirodnog svijeta, nije jedna od pojava usporedno s

¹³⁵ Usp. Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 18.

¹³⁶ Usp. Fjodor Mihajlovič DOSTOJEVSKI, *Zločin i kazna*, Zagreb, 1995.

drugima, makar bila i viša. Čovjek u sebi obuhvaća cijeli svijet, središte bivstva, sunce oko kojega se sve okreće. Sve je u čovjeku i zbog čovjeka.

U čovjeku je zagonetka života svijeta. Riješiti pitanje o čovjeku znači riješiti pitanje o Bogu.¹³⁷ Kod Menja sve je usredotočeno i zgusnuto oko čovjeka, otkinutog od božanskih temelja. Sve izvanjsko – grad ili selo u kojem se odvijaju radnje, njihovi osebujni ugođaji, sobe i njihovo nakazni namještaj, krčme s njihovim smradom, izvanjske fabule romana – sve su to samo znaci, simboli unutrašnjega, duhovnog čovječjeg svijeta, samo odraz unutrašnje čovječje sudbine.

Polazna stanica zla u promišljanjima Menja je samovolja. Kad je čovjek pošao putem samovolje koji krije iz krinke slobode, ostalo je pred čovjekom pitanje postoje li čudoredne granice njegove prirode, može li se on na sve odvažiti. Sloboda je prešla u samovolju, ne želi znati za bilo kakvu svetost, ni za kakve granice. „Ako nema Boga, ako je sam čovjek Bog, onda je sve dozvoljeno.“¹³⁸ Čovjek tad iskušava svoje sile, svoju snagu, svoj poziv da postane čovjekobog. Čovjek obuzet tom idejom da je Bog postaje robom. Onaj koji u svojoj samovolji ne poznaje granice svoje slobode, gubi slobodu, postaje obuzet „idejom“ koja ga zarobljava. Njegova sloboda poražena je unutrašnjom bolešću.

Kod istinski velikih ljudi ona jest cjelovitost osobnosti. Stoga, i svi totalitarni politički sustavi koji u ime slobode čovjeka svoje ideje postavljaju božanskima, otvaraju put ništavilu, besmislu i bijedi, a čovjeka zatvaraju u strah i nečovječnost.¹³⁹ U ime veličine Nadčovjeka, u ime sreće idućeg dalekog čovječanstva, u ime svjetske revolucije, u ime bezgranične slobode jednog ili bezgranične jednakosti svih može se izmučiti ili usmrtiti svakog čovjeka, makar kakvu množinu ljudi, prevariti svakog čovjeka u jednostavno sredstvo za veliku „ideju“ veliki cilj. Misao da Bogu ne pripada čovječji život ni posljednji sud nad ljudima održava se, nažalost, i u današnjemu svijetu. To uzima na sebe čovjek, umišljen da vlada svrhom i napretkom čovječanstva.

Može se reći da je cijelo stvaralaštvo Menja nasićeno jakom i strastvenom ljubavlju. Na prvi pogled možda to ne izgleda tako. Ljubav je kod njega poput vulkanske erupcije. Menj jasno pokazuje kako ta ljubav nije plod ljudskih napora, već

¹³⁷ Usp. Aleksandr MEN', *Omēlie pasquali*, 35.

¹³⁸ *Isto*.

znak Božje prisutnosti. Onaj čovjek koji je otvoren toj prisutnosti, postaje Božja ikona, postaje utjelovljena Ljubav. Znak utjelovljene Božje ljubavi očituje se u liku Sonje koja poput Estere i Judite donosi Božju pobjedu nad zlom u onim trenucima ljudske povijesti kada se čovjeku čini da za to više nema nade i vremena.¹⁴⁰

Za jednog hebrejskog kršćana govorio je: „Krvno srodstvo sa prorocima, apostolima, Djevicom Marijom i Spasiteljem samo po sebi je velika čast, te znak duple odgovornosti: kao člana Crkve i člana izabranoga naroda. Prema njegovu mišljenju, hebrejski kršćanin ne zaboravlja da je Židov, već preuzima još dublju svjesnost o duhovnom pozivu svoga naroda. Nadilaženja nevjerice u kršćansku vjeru dovelo je nazad do Biblije, do tradicije njihovih očeva. Hebrej koji ispovijeda židovstvo povezan je sa Hebrejem koji je kršten u vjeri u jednoga Boga, sa Svetim Pismom, sa istom religijskom etikom, dok ga sa Židovom ateistom dijele samo krvne veze.“¹⁴¹

Tvrdio je kako je Izrael stvoren više kao religiozno društvo nego kao nacija i kako je konstituiran više kao vrsta Crkve nego jedna rasa. Kršćanstvo je proširilo granice te „Crkve“ kako bi mogao ući sav narod. Kada većina Hebreja ne bi prigrlila kršćanstvo, to bi dovelo do još jednoga poglavlja drame koja se odvija između Boga i čovjeka. I sam Krist žalio se o Jeruzalemu: „Nisi upoznao časa svoga pohoda“ (Lk, 19,44). Ta drama ima svoj početak u biblijsko vrijeme. Bila je doživljena na isti način kod drugih naroda.

Kao posljedica toga mnogi od njih su se odvojili od kršćanstva. Ja sam sretan što mogu služiti sa svojim slabim snagama izraelskoga Boga i njegovu Crkvu. Uostalom, za mene je to jedna nedvojbeni teza u kršćanskoj teologiji. Stari i Novi Zavjet su neodvojivi.“¹⁴²

I.3.3. Poslanje Aleksandra Menja

Strastoterpcy, tj. „srastotrpci“ – tako su nazvani prvi sveci posvećeni na ruskoj zemlji, prinčevi Boris i Gleb, sinovi Vladimira, vladara koji se 988. krstio zajedno sa svojim narodom. Boris i Gleb dopustili su da ih ubije brat koji se htio domoći prijestolja. Nisu mu pružili nikakav otpor jer nisu htjeli prolijevati bratsku

¹³⁹ KIRIL, *La parola del pastore*, Roma, 2015., 433.

¹⁴⁰ *Isto*, 420.

¹⁴¹ Usp. Aleksandr MENJ, *Io credo*, 2.

¹⁴² *Isto*.

krv. To je karizma svetaca koja na poseban način opisuje rusku duhovnost, nadahnutu nasljedovanjem Krista koji pati i ponižava se za čovječju ljubav. To poslanje imao je i Aleksandar Menj.¹⁴³

Potrebno je biti oprezan pri prosudbi radosti kod oca Aleksandra, tim više što se u njoj nalazi iskustvo vjernosti u vjeru u godinama Velike izdaje, kada je bilo malo vjernika, zapravo minimalno, te je svaki vjernik osjećao da je zatvoren u sebe i da na sebi trpi tešku ruku princa ovoga svijeta.

Tu je vjernost naslijedio od majke. Elena Semënovna krstila se zajedno sa sedmomjesečnim sinom kod svećenika tzv. katakombne crkve tijekom 1935. Aleksandar Vladimirovič Menj zaređio se za đakona, a zatim i svećenika, kada je rat za eliminaciju kršćanstva pokazao manje destruktivna fazu od Hruščovljevih progona. Nije se samo radilo o vanjskim progonima.¹⁴⁴

Teško je ostati miran kada svi označavaju ateizam veličajući mu status u status aksioma koji nema potrebe za dokazivanjem. A tko želi biti crna ovca?! Kada je u školskim i fakultetskim danima Aleksandar Menj sustavno završavao religiozno obrazovanje, od njega je zatražen vjerni heroizam, gotovo nezamisliv mladima današnjice, koji se ponekad razbacuju svojim poznavanjem Crkvenih Otaca, Vladimira Solovjěva i Pavla Florenskija. Nametnulo se pitanje: Gdje su tada bili aktualni cenzori ne previše rigoroznog pravoslavlja oca Aleksandra, na sastancima Komsomola ili na okupljanjima pionira?

Od svih religija, kršćanstvo je ono koje se manje može svesti na „practiciranje kulta“: zapravo je tako da se ono nalazi na stupnju maksimalne službenosti u pravnim formulacijama i konstitucijama kako se ne bi poslije pričalo o sitnoj praksi. Nije nevažno što se presveto jezgro kršćanstva zove Blagovijest: u središtu kršćanske vjere nalazi se vijest koju treba sakupiti i prenijeti ostalima. Svakome kršćaninu, te još više svakome svećeniku, dužnost svjedočenja i misionarstva je povjereno kroz riječi Krista: „Idite ljudima svih nacija i učinite ih mojim učenicima. Krstite ih u ime Oca, Sina i Duha Svetoga.“ (Mt 28,19)

U jeziku toga njegova doba izvršavanje toga poslanja nazivalo se „religiozna propaganda“ koja je iziskivala kriminalna gonjenja. Ljudi zdravoga razuma svim su se srcem zalagali za mir govoreći kako je nemoguće – nemoguće. I tada je usred

¹⁴³ Usp. Luigi MEZADRI, *Il coraggio della fede*, Todi, 2014., 36.

¹⁴⁴ Usp. Ilarion ALFEEV, *La chiesa ortodossa*, 310–315.

nepravedne i neprijateljske tišine odjeknuo usamljeni glas u obranu vjere, glas apostola, misionara, koji se obraćao svojim suvremenicima: „Eto, kako se to danas može objasniti kako je to bilo u ono doba?“¹⁴⁵

Još jednom valja naglasiti kako se taj glas od samoga početka precizno i konkretno obraćao svojim suvremenicima. Postoji iskušenje od udaljavanja od Crkve zbog povijesnih tijekova, „upravo zato što daleko od ljudi postoji svetost“, kako je unaprijed rekao u svom epigramu pjesnik Vjačeslav Ivanov.¹⁴⁶ Jasno je da od ljudi dolaze samo kontradiktornosti, tako da bi bilo dostojno napraviti jednu Crkvu bez ljudi, Crkvu napravljenu samo od anđela. No, tako se ne treba uraditi, to bi bilo protiv Kristove volje. On je osnovao svoju Crkvu kako bi spasio ljude koji su nesavršeni, grešnici: krčmari, prostitutke, lopovi i na koncu, što je posebno mučno, pisari. Poseban objekt misionarskih napora oca Aleksandra postalo je jedno posebno domaće tzv. pleme koje se zove sovjetska inteligencija. To je pleme populacija najbarbarskija na svijetu. Ono svojim shvaćanjima i tradicijama, svojim predrasudama, za svoj stupanj barbarstva svladava religiozne probleme (i što je još važnije, svladavalo ih je prije trideset godina).

To je pleme s kojim je misionar trebao razgovarati na domaćem jeziku, pa čak i na žargonu.¹⁴⁷ Zbog toga se ne treba zaustaviti i s oduševljenjem ponoviti do koje je mjere otac Aleksandar poznao jezik laičke kulture ili začuđeno konstatirati da je, razmislite malo, bio sposoban savršeno razgovarati s ljudima znanosti, umjetnosti i književnosti o njima najdragocjenijim temama. To je prava istina, no to nije to što bi nas trebalo dirnuti jer nije to ono što ga čini velikim. Izvanredna stvar nije bila njegova kulturna širina: bio je jako nadaren čovjek, jako živ i jako snažan, a time je sve rečeno. Izuzetna stvar kod njega je nešto drugo: to da je sav taj talent, bez ikakve rezerve, koristio kako bi služio Bogu i ljudima. Ako postoji nešto o čemu je mnogo korisnije porazmisliti nego o njegovoj učenosti, onda bi to bila njegova inteligentna, slobodna i krajnje ponizna otvorenost prema njegovim suvremenicima, zbunjenim ljudima, božanskim bićima i nosiocima božanskih prikaza duhovno iznakaženima. Zapravo, za pomaganje bližnjemu potrebno je mnogo poniznosti, te mnogo skromnih riječi i gesta.

¹⁴⁵ Usp. Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 21.

¹⁴⁶ Usp. Renato POGGIOLI, *Il fiore del verso russo*, Firenze, 1998., 56.

Možda najteža stvar nije pružiti pomoć, nego pomoći kod prihvaćanja te pomoći. Definirali smo jako snažnoga čovjeka, i to je možda bila najuočljivija crta njegova karaktera. Postoji tip moći koji uništava i guši sve oko sebe, dok je od njegove snage sve u njegovoj okolini cvjetalo. Bio je apostol pisara, odgojitelj „obrazovanog sloja.“¹⁴⁸ U Crkvi nema privilegiranih mjesta. Čak i kada bi postojala, pripadala bi onima najosamljenijima. Intelektualac nije bolji od ostalih, možda je čak i najgori. No, kao i svima ostalima, i krčmarima i lopovima treba spasiti vječnu dušu i zbog toga motiva spašavanja, potrebno je razumjeti stanje takvo kakvo je, na intelektualni način. U suprotnom slučaju, duhovni direktor riskira da se udalji od duhovnog sina ili da insinuira u njemu mentalitet koji ga potiče da shvaća stvari ne kao intelektualac, nego kao netko drugačiji, superiorniji, izvan ovoga svijeta. Kao da ne živi u svojoj kući, nego na vrhu planine Atos, na predjelima nevidljivoga grada Kiteža, i od tamo, sa sigurne udaljenosti gleda kako je isprazna laička kultura i nerazborita „obrazovana klasa“. Kompleks antiintelektualizma intelektualaca je kao manifestacija ponosa koji ne treba ohrabrivati. Sva pravoslavna tradicija poučava da čovjek može započeti povratak Bogu samo iz područja duhovnosti u kojem se nalazi realno, a ne iz svojih snova. Zbog toga, ne da bude nagrađena, nego ponovno vraćena razumu, inteligencija ima potrebu za pastorom koji iznutra razumije život i njegovu specifičnu realnost sa svim svojim problemima, iskušenjima i mogućnostima.¹⁴⁹ I to definira značaj djela kojemu je otac Aleksandar posvetio svoj život.

Činjenica da je pisao knjige bila je samo djelić njegova pastoralnog djelovanja. Njegovi čitatelji bili su direktan nastavak njegove župe, u kojima su se, naravno, nalazili i oni koji su se upravo pripremali na krštenje. Jedna stvar nije jasna: kako je taj čovjek uspijevaao, bezgranično predan svojim svećeničkim dužnostima, pronaći snage za čitanje znanstvenih novosti i za neumorno „brušenje“ i kompletiranje onoga što je napisao. Pisao je i govorio na jeziku svoga vremena jer je htio da ga ljudi čuju. Mogao je za sebe reći kako je rekao sveti Pavao: „Zapravo, kako bih bio slobodan od svih, svima sam služio kako bih pridobio najveći broj... Slabima sam bio slab, da pridobijem slabe; svima sam bio sve, kako bih pod svaku cijenu neke

¹⁴⁷ *Isto.*

¹⁴⁸ Usp. Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 67.

¹⁴⁹ Usp. Chaterine DOHERTY, *Jurodivi*, 72–80.

spasio.“ (1Kor 9, 19;22) Princ ovoga svijeta nije nikada nikome oprostio takvo ponašanje.

I.4. Stvaralaštvo Aleksandra Menja

S obzirom na stanje u Sovjetskom savezu u vrijeme kada je živio Aleksandar Menj bilo je potrebno naći alternativni put do vjernika. Nije bilo moguće neprestano govoriti, stoga je bilo potrebno komunicirati s ljudima napismeno. „Knjiga je poput strijele napete na luku. Dok se ti odmaraš, ona radi za tebe!“¹⁵⁰ Istina je zapravo ta da se Aleksandar Menj nije mnogo odmarao, no napeo je mnoge strijele koje su dosezale svoje ciljeve bez njega, i još to čine. Njegov cilj bio je izbrisati granice koje ometaju ljude pri primanju Božjih riječi – granice koje se nalaze u kulturi, predrasudama, preduvjerenjima, te stereotipima ukorijenjenima u duhu ateističke propagande. „U svojim knjigama, prije svega, nastojim pomoći kršćanima neofitima, pomažući im da shvate na jednom modernom jeziku, principe i temelje evangelizacijske vizije i nauke. Knjige koje smo objavili prije revolucije, na žalost, nisu uvijek razumljive čitatelju današnjice. A strane knjige se obraćaju osobama na psihološki drugačiji način, uz iskustvo koje se razlikuje od našega. To je motiv zbog kojega imamo stalnu potrebu za knjigama koje se pišu u našoj zemlji. Osobito za one koji su nedavno krenuli putem vjere.“¹⁵¹

Osim toga, za obranu tvrdnji u dijalogu sa sovjetskim društvom i odgovaranje na pitanja ateista, kršćani moraju biti sposobni podnositi izazove znanosti, za koje službena ideologija tvrdi da su u nesuglasju s religijom.

I.4.1. Monografska djela Aleksandra Menja

Njegova prva knjiga pod naslovom *Sin čovječji* sadrži i priču o Isusu Kristu, stvorenoj iz susreta s neofitima na početku njegova svećeničkoga puta. Još u vrijeme adolescencije započeo je pisati priču o Kristovu životu. Dok je bio student, vratio se toj ideji. U tom razdoblju shvatio je kako većina njegovih suvremenika, koji nisu imali ni osnovnih religijskih saznanja, ne uspijeva proniknuti u evanđelje, te im je za

¹⁵⁰ Usp. Aleksandr MEN', *Io credo*, 78.

¹⁵¹ *Isto*.

to bio potreban neki ključ. Mnogi ljudi, primijetio je, prestajali su s čitanjem već nakon prve stranice, zbog duge genealogije kod evangelista Mateja, što je rezultiralo naporom i nerazumijevanjem. Njegov je cilj bio predstaviti zemaljski život Isusa iz Nazareta ljudima današnjice, kao da se radi o svjedočanstvima. Kako bi to učinio, dao si je truda i obradio sve podatke iz priča, arheologije, biblijske kritike (koristio se njima na svoj način, služeći se kritikom), uvijek održavajući živopisan stil dostupan širokoj publici. Pronalazio je paralele između realnosti našega vremena i onoga u Palestini u Kristovo vrijeme. Ulomci iz te knjige izašli su u obliku odvojenih članaka između 1956. i 1962. u *Časopisu moskovske patrijarhije*. Tako je, međutim, Aleksandar djelovao svega kratko vrijeme. Kompletan tekst bio je deset godina u rukopisu koji je davao na čitanje prijateljima i koji je stalno prepravljao sve do trenutka dok nije upoznao Francuskinju ruskih korijena koja je radila u francuskom veleposlanstvu u Moskvi.

Zvala se Asja Durova, a rodila se u Rusiji prije revolucije.¹⁵² Njezini roditelji bili su emigranti koji su se sklonili u Francusku. Školovala se u školi „Sainte-Marie de Neuilly“. Škola je bila na imanju redovničke zajednice koju je osnovala majka kardinala Daniéloua. Postala je katolkinjom, čak je ušla u tu zajednicu, a uz to ostala je duboko povezana sa svojom rodnom grudom. Godine 1964. s radošću je prihvatila suradnju koju su joj predložili iz francuskog veleposlanstva u Moskvi, nakon čega su je njezina dvojna kultura, ali uz to i velika srdačnost i humani žar neupitno vodili u razne pothvate. Tako je bilo gotovo petnaest godina. Dok su svi članovi diplomatske misije i stranog osoblja nastanjenog u glavnom sovjetskom gradu bili smješteni u zlatnom getu (iz kojega, štoviše, nisu bježali), Asja Durova nije se dala ograničiti. Nakon posla odlazila je iz Veleposlanstva, neusiljeno prolazeći pored policajca koji je nadzirao zgradu (kojemu je bila glavna zadaća da nadzire kretanje diplomatskog osoblja) i miješala se sa sovjetskim mnoštvom. Zahvaljujući svojoj tipičnoj ruskoj fizionomiji, vladanju jezikom (materinjim jezikom) te marami zavezanoj oko glave, nije se mučila u miješanju sa stanovništvom te je odlazila tražiti brojne ruske prijatelje s kojima se lako povezivala.

¹⁵² Usp. Yves CONGAR, *Vera e falsa riforma nella Chiesa*, Milano, 2015., 105.

Mnogi su se od njih obratili zahvaljujući upravo njoj, a ona im je davala duhovnu pomoć. Bila je oličenje duboko ekumenske osobe. To što je ušla u Katoličku Crkvu, za nju nije značilo kidanje veza s pravoslavljem. Jednoga dana 1966. jedan prijatelj neofit pozvao ju je da pomogne na sastanku s ocem Aleksandrom. On je dugo pričao o duhovnoj situaciji i velikoj potrebi za religioznim knjigama. Asja je pronašla način da dođe do sakrivenih knjiga na ruskome jeziku koje su bile tiskane u inozemstvu. U potonjem joj je pomagala druga ruska emigrantica – Irina Posnova koja je živjela u Belgiji. Na kraju Drugoga svjetskog rata Posnova je u Belgiji upoznala Ruse upravo oslobođene iz njemačkog logora koji su morali napustiti zemlju okupatora. Često okupljeni u izbjegličkim kampovima rasutim po cijeloj zapadnoj Europi ti muškarci i žene, koji su upravo završili s dugotrajnim ispitivanjima, imali su mnoga pitanja duhovnog karaktera. Kako bi im pomogla, Irina Posnova je osnovala ustanovu koja je poslije postala *Foyer oriental chrétien* u Bruxellesu i jednu izdavačku kuću *La Vie avec Dieu*. Temeljeno na njihovim potrebama, objavljivani su letci koji su na poseban način prilagođeni njihovom mentalitetu, na koji je uvelike utjecala ateistička propaganda koja ih je mučila tijekom djetinjstva i mladosti. Tako se, tijekom petnaest godina, Irina Posnova stavila na raspolaganje tim stanovnicima Sovjetskoga Saveza koji su ostali na Zapadu nakon rata. Tako je, posredstvom Asje Durove, otac Aleksandar počeo primati knjige *Foyera orientala*, a kasnije je stupio u pisani kontakt s Irinom Posnovom. Kada je ona saznala za njegovu knjigu o Kristu, predložila je da ju objavi. U tome razdoblju autori koji nisu mogli izdavati knjige u Sovjetskom Savezu, počeli su pomalo slati svoje rukopise na Zapad. Bio je za to da se ta praksa proširi. Asja Durova dala si je zadatak da prenese rukopis. Odluka je bila da se objavi pod pseudonimom.

Sin čovječji naposljetku je objavljen 1968. Bio je to početak jedne duge suradnje između oca Aleksandra i *Foyera orientala*, u čijemu su izdanju objavljena sva njegova djela. Knjiga *Sin čovječji* imao je znatan utjecaj. Za mnoge je upravo on bio ključ koji je trebao otključati značenje evanđelja. Sljedeća knjiga koja je objavljena 1969. u izdanju *Foyera orientala* iz Bruxellesa nosila je naslov *Nebo iznad zemlje*. Nije sadržavala autorov potpis te je bila uvod u pravoslavnu liturgiju.

Oko 1960. Menj je radio na velikoj priči o religijama čovječanstva. Kad je krajem 60-ih godina prošloga stoljeća imao već pet knjiga trebale su biti objavljene u Bruxellesu, pod novim pseudonimom, između 1970. i 1972. Na kraju su bila šest

poglavlja ujedinenih pod zajedničkim naslovom *Istraživanje puta, istine i života*. Danas je poznatija pod imenom *Istorija religije* i u dva volumena prati povjesni razvoj religije od samog začetka u prakozorje čovječanstva, do današnjih dana.

Ne može se ne biti zadivljen širinom njegova znanja, osobito kada se pomisli na uvjete u kojima je radio, bez da je ikada prekidao svoje pastoralne aktivnosti i na teškoće pri pristupanju stranim djelima, osobito onima novijega datuma. Trudio se dati svojim čitateljima, željnima religioznih tekstova, informacije u najvećoj mjeri, u formi uvijek jasnoj, razumljivoj i laicima. To se djelo odlikuje izrazitim sintetičkim karakterom. Cilj mu je bio da prikaže kako čovječanstvo od svojeg postojanja traži odgovor na pitanje kome pripada. U traženju odgovora ljudski duh prešao je od faze mistike koja negira svijet do materijalizma koji negira Boga.

Prva knjiga *Izvori religije* sadrži opći uvod u sve nastavke i nastoji objasniti prirodu fenomena religije. U razdoblju u kojemu se moglo govoriti samo o „Božjoj smrtnosti“ i u kojoj su se zapadni kršćani pripremali evangelizirati jednog apsolutnog ateista bez ikakve religiozne motivacije, otac Aleksandar je, suprotno tome, potvrđivao da kada se govori o „propadanju religije“, on je kratkovidan i namjerno zatvara oči pred realnošću ili je čak žrtva dezinformacije.

Obrađujući slijedom sve nedavne velike znanstvene teorije, pokazivao je kako nema nikakva nesklada između vjere i znanosti i kako ta dva načina za razvoj svijesti ne samo da se ne bi trebali ignorirati, nego se nadopunjavati i uzajamno razjašnjavati na putu Istine.¹⁵³

Druga knjiga *Magia e monoteismo (Magija i monoteizam)* opisuje duhovnu evoluciju čovječanstva počevši od zore povijesti. Tijekom prapovijesti dominirala su magijska vjerovanja. Prema mišljenju oca Aleksandra, postoji direktna veza između razvoja magije i izvornoga grijeha, neki početni prijelom između čovjeka i Boga. Vjera u magiju pretpostavljala je da su ljudi imali moć pokoravanja superiornih sila koje su bile „poput Boga“. U stvarnosti magija ih je učinila robovima nepromjenjivih rituala, čije je razvijanje, vjerovali su, bilo nužno za svemirska kretanja. Sve je to na dulje vrijeme paraliziralo njihovo kreativno izražavanje. Svugdje, tijekom drugog tisućljeća prije Krista, na krajnjem Bliskom istoku ljudi su se počeli oslobađati od

magijskih vjerovanja, dok je narod u Izraelu u srcu počeo osjećati vjeru prema jednome Bogu.

Tri sljedeće knjige posvećene su duhovnoj „revoluciji“ iznjedrenoj na polovici tisućljeća prije Krista, od Grčke do Kine, od pojava velikih proroka, filozofa i religijskih reformatora, čiji se utjecaj osjeća još i danas. Magija sa svojim zanimljivim krajem ustupila je mjesto kontemplativnoj mistici. Indija i Grčka pronašle su put do Boga preko ekstaze, apstraktnog mišljenja, odricanja od svijeta; Perzija i Izrael preko vjere u Stvoritelja. Gotovo svi veliki duhovni majstori raspravljali su o vjerovanju u kozmičke sile i rituale, stavljajući kao temelj religiozne prakse moralnu žudnju. Uvijek se u doktrinama toga razdoblja kriju korijeni društvenih utopija, totalitarističkih ideologija i ateizma koje su obilježile suvremeno društvo.

U trećoj knjizi *Alle porte del silenzio (Pred vratima tišine)* obrađuje duhovnost Kine i Indije. U četvrtoj *Dioniso il Logos e il Destino (Dioniz, logos i sudbina)* govori o starogrčkoj religiji, filozofiji, metafizici i okultizmu.

Peta *I messaggeri del Regno di Dio (Glasnici kraljevstva Božjeg)* oživljava biblijske proroke od Amosa i povratka iz babilonskog sužanjstva. Pomoću njihovih glasova, religija Staroga zavjeta dosegla je svoju puninu. Oni nisu samo najavili dolazak Mesije, nego su bili prava preteča evanđeoskog otkrivenja.¹⁵⁴

Šesta i ujedno posljednja knjiga *Alle soglie del Nuovo Testamento (Na pragu Novoga zavjeta)* trebala je izaći samostalno 1983. Sa svojih 800-tinjak stranica najopširnija je knjiga serije. Pokriva tri posljednja stoljeća prije Krista.

I dok se nakon osvajanja Aleksandra Velikog helenska misao širi svijetom, nasljedstvo velikih reformatora raspršuje se sa svojim nasljednicima, potomcima i misionarima, među kojima se ne nalaze osobnosti njihove veličine. U tom procesu prilagođavanja, velike religije i filozofske nauke propuštaju vidjeti svoja ograničenja i svoje slabosti, što dovodi do razočaranja i reakcija. U određenoj mjeri dolazi do krize koja dovodi do porasta pesimizma i skepticizma. Ljudi često pokušavaju naći utočište u prošlosti, obnoviti arhaične kultove, bez da svugdje upadnu u klopku magije. Na svjetlo dana izlaze nova religiozna istraživanja. Čovječanstvo se nalazi u situaciji iščekivanja prije nego konačno dođe „punoća vremena“ (Gal 4,4).

¹⁵³ Usp. Georgij MITROFANOV, *La Russia*, 56.

¹⁵⁴ Navedeni naslovi prevedeni su na talijanski jezik.

Činjenica da je prošlo više od deset godina između objavljivanja prvih pet knjiga i posljednje knjige može se vjerojatno objasniti s mnoštvom tvrdnji, no i sa sve većim pastoralnim aktivnostima Aleksandra Menja u 70-im godinama.¹⁵⁵ U međuvremenu je napisao vodič za čitanje Staroga zavjeta *Come leggere la Bibbia* (*Kako čitati Bibliju*), objavljenog pod svojim pravim imenom 1981. u Bruxellesu.

Također je uređivao komentare za razne knjige vezano za Novi zavjet koji su trebali ući u izdanje Biblije koju je pripremao *Foyer oriental* iz Bruxellesa.¹⁵⁶ Aleksandar je pridavao veliku važnost poznavanju Biblije, i njegova se povijest religija čitala usporedo s Biblijom. Nikad nije zaboravio raditi na Bibliji, i na tom je radu bio pionir u svojoj zemlji, predstavljajući modernu biblijsku znanost. Situacija u kojoj se Crkva našla nakon revolucije blokirala je normalan razvoj teoloških istraživanja, tako da je pitanje interpretacije Svetoga pisma još uvijek otvoreno, dok se još uvijek naširoko prakticira osnovno štivo. Zbog toga što se okrenuo podacima iz kritika prijevoda iz Biblije, otac Aleksandar bio je objektom mnogih napada (i laika i klera), od kojih se morao stalno braniti. Posljednje veliko djelo koje je uspio završiti prije smrti je rječnik biblijskih studija u sedam knjiga (koji je do sada ostao neobjavljen). Tu se mogu naći tekstovi komentatora Biblije (od Filona iz Aleksandrije, očeva Crkve, do suvremenih autora) do metode interpretacije kroz prijevode i izdanja Biblije. Nadao se da će tako priskrbiti instrument koji će moći služiti obnavljanju biblijskih znanosti u Rusiji.

I.4.2. Zapisi Aleksandra Menja (intervjui, emisije, propovijedi)

Njegova preokupacija uvijek je bila da bude od koristi kako bi probudio vjeru i poučavao vjeronauk sa živim instrumentima prilagođenim i starima i mladima. No, nije zaboravljao ni djecu, te je za njih pripremio ilustrirani album *Da dove viene tutto questo? (Od kuda to sve dolazi?)*, objavljen u Italiji.¹⁵⁷

Jedno određeno vrijeme koristio se albumom katekizma isusovca Loewa,¹⁵⁸ slučajno otkrivenim mnogo prije nego je osobno upoznao autora. Nakon toga obradio je vlastite materijale, stvarajući cijelu jednu seriju montaža dijapozitiva. Normalno, u

¹⁵⁵ Aleksandr MEN, *Gesù maestro di Nazareth*, 27-29.

¹⁵⁶ Aleksandr Menj, *E' difficile credere in Dio?*, 39-41.

¹⁵⁷ Usp. Nikolaj BERDJAJEV, *Smisao povijesti*, Split, 2005., 15-22.

¹⁵⁸ Usp. Jacques LOEW, *Se conoscete dono di Dio*, Roma, 1975.

svemu tome nije bilo ničega što bi iznenadilo zapadnjake, no u ruskom kontekstu takvo poučavanje vjere bilo je iznimno inovativno. U početku tehnička oprema bila je poprilično oskudna, no kasnije, uz pomoć prijatelja iz inozemstva, bila je bolja. Radilo se, da budemo precizni, o filmu i dijapozitivima u boji koji su projektirani s jednoga aparata spojenog na registrator koji je radio pomoću kaseta. U montaži, koja je bila vrlo uspješna, taj je film bio naslovljen „Na Isusovu tragu“. Kako bi sastavio dijelove, koristio se dijapozitivima preuzetih iz Zeffirellijeva filma „Isus iz Nazareta“. U proizvodnji filma pomagao je francuski svećenik, prijatelj iz *Foyera orientala* iz Bruxellesa, opat Jean-Marie Onfroy koji je prikupio ilustracije te vlasnik fotografskog laboratorija, također Francuz, Jacques Rousse. Potonji je napravio na tisuće besplatnih kopija. One su podijeljene po cijelome Sovjetskom Savezu, prikazivani više puta na istome mjestu, osobito baptistima, što je imalo velikog odjeka.

Aleksandar Menj je jako volio kino. Često je ponavljao svojoj supruzi, smijući se, kako se u njemu krije veliki režiser. „Svi moji snovi su se ostvarili“, rekao je novinaru 1989. jer sad više nije bio ušutkivan od strane politike, „osim jednog, kinematografske aktivnosti!“

I.4.3. Korpus objavljenih djela A. Menja

Djela oca Menja rado su čitana, često objavljiavana i prevođena na razne jezike. Korpus objavljenih djela zbilja je veliki, a ako tu uključimo i izdanja prevedena na razne jezike on je još veći. S obzirom na to da su prva izdanja njegovih knjiga objavljena izvan SSSR-a, i rado su bila čitana te zbog velike potražnje brzo su se u zapadnoj Europi prevela na sve europske jezike. Zbog toga bit će dovoljno samo pobrojati njegova prevođena i tiskana djela.

Samostalna djela monografskog oblika originalno pisana na ruskom jeziku, prevođena su na engleski, francuski, njemački, talijanski, litvanski, poljski, ukrajinski....

Na engleskom jeziku objavljeni su: "Son of Man" (Bruxelles, 1969.), "Heaven on Earth" (Bruxelles, 1969.), "History of Religion: In Search of the Way, the Truth and the Life" (v. 1-6, Bruxelles, 1970. – 1983.), "Where Did This All Come From?" (Bruxelles, 1972.), "How to Read the Bible?" (Bruxelles, 1981.), "The History of Religions" (v. 1-2, Bruxelles, 1997.), "The First Apostles" (Bruxelles, 1998.),

"Isagogika" (St. Petersburg, 2000.), "Bibliological Dictionary" (v. 1-3, Moskva, 2002.).

Na francuskom jeziku objavljene su njegove knjige: "Christ est ressuscité!" (1992.), "Les sources de la religion" (1995.), "Manuel pratique de prières" (1998.), "Jésus, le maître de Nazareth" (1999.), "Alexandre Men prêtre orthodoxe écrivain actes du colloque" (1999.), "Au fil de l'Apocalypse (2003), Le christianisme ne fait que commencer" (2004.), "Prier 15 jours avec Alexandre Men" (2010.), i "Dire le Christ en temps de persécution: catéchèses familiales" (2016.).

Na talijanski jezik prevedene su: "Manuale pratico di preghiera" (Roma, 2002.), "Omelia pasquali" (Roma, 2002.), "E' difficile credere in Dio?" (Roma, 2005.), "Io credo" (Roma 2005.), "Leggendo l'apocalisse" (Firenze, 2006.), "Gesù Luce del mondo" (Roma, 2007.).

Na hrvatskom jeziku do danas objavljena je samo monografija "Čitajući apokalipsu" (Zagreb 2012.). Na srpskom jeziku objavljene su dvije monografije: "Istorija religije" (Beograd 2005.) i "Radosna vest" (Beograd 2008.),

Na ruskom jeziku njegova djela većinom su objavljena posthumno, no prva izdanja bila su u zapadnoj Europi i to: "Таинство, слово, образ" (Brisel, 1980) koje je imalo svoje prvo izdanje pod nazivom "Небо на земле" (Brisel, 1969), potom knjige "Откуда явилось всё это?" (Napulj, 1972), "Как читать Библию?" (Brisel, 1981), te "Библиологического словаря".

Nakon 1990.g. objavljivana su njegova djela i u Rusiji: "История религии, В поисках Пути, Истины и Жизни" Povijest religije, U potrazi za putom, istinom i životom (u 7 svezaka, objavljivanih u Moskvi, 1991-92): Svezak 1. "Истоки религии" - Počeci religije; Svezak 2. "Магизм и Единобожие" – Magija i jednoboštvo, religiozni put čovječanstva do ere velikih učitelja; Svezak 3. "У врат Молчания" - Na vratima tišine, duhovni život Kine i Indije od sredine prvog tisućljeća do naše ere; Svezak 4. "Дионис, Логос, Судьба" - Dionis, Logos, Sudbina, grčka religija i filozofija od ere kolonizacije do Aleksandra Velikog; Svezak 5. "Вестники Царства Божия" - Navjestitelji Carstva Božjega, biblijski proroci od Amosa do Restauracije (7-4 stoljeća prije Krista); Svezak 6. "На пороге Нового Завета" – Na pragu Novog Zavjeta; Svezak 7. "Сын Человеческий" – Sin čovječiji. Potom je objavljena nezavršena knjiga "Первые апостолы" – Prvi apostoli.

Objavljeni su mu i druga djela udžbenici i riječnici: "История религии" – Povijest religije (Moskvi 1997.): svezak 1. "В поисках Пути, Истины и Жизни" – U

potraži za putom, istinom i životom, i svezak 2. "Пути христианства" – Put Kršćanstva, te "Библиологический словарь" – Bibliografski riječnik u 3 sveska (Moskva, 2002).

Objavljene su neke njegove propovjedi i praktična uputstva: "Проповеди протоиерея Александра Меня" (Москва 1991.), "Таинство, слово и образ" - Otajstvo, riječ i slika. O pravoslavnom bogoslužju (Moskva, 1991), "Исагогика" - Isagogika. Tečaj za učenje Svetog Pisma Starog Zavjeta, "Свет миру" - Svjetlo svijetu. Evanđeoska priča o proročanstvima za djecu, "О проведении Великого Поста; Практическое руководство к молитве" - Praktični vodič za molitvu; "Читая Апокалипсис" - Čitanje Apokalipse, "Домашние беседы о Христе и Церкви" (Moskva 1995.); "Проповеди. Пасхальный цикл" (Moskva 2002.); "Благослови молитву Мою" (Moskva 2006.), "Прости нас, грешных" (Moskva 2004), "Восстань, спящий!" (Moskva 2007.), "О вечном и временном" (Moskva 2007.).

Uz objavljena djela postoje i brojni članci, znanstveni radovi, govori, propovijedi, prepiska, studije i znanstveni prijedlozi, razgovori i recenzije te publicistika Aleksandra Menja. Predavanja oca Menja: "Мировая духовная культура" - Svjetska duhovna kultura (1995.), "Трудный путь к диалогу" - Teži put ka dijalogu. Zbirka članaka i eseja (Moskva, 1992), "Из современных проблем Церкви" (Moskva 2004), "Катакомбы XX века" (Moskva 2001), "Смертию смерть поправ" (Minsk 1990).

Objavljeni su i članci koje je pisao za razne časopise: Članci iz zbirke "Kršćani" (Riga), Članci iz časopisa "Simbol" (№ 43, Rujan 2000.), Članci iz časopisa "Herald RDH" (Pariz - New York - Moskva) "По страницам журнала Символ" i "По страницам журнала "Иностранная литература " (Pariz 1996.), "Навстречу Христу" (Moskva 2009).

Sačuvani su i intervjui u kojima otac Menj odgovara na pitanja o magiji, okultizmu, kršćanstvu, audiozapisi, televizijske snimke, nastupi....: "Радостная весть" - Predavanja i razgovori (Moskva 1992), "Свет во тьме светит" - Svjetlost zasja u mraku; "Смертию смерть поправ" - Smrt je nestala nakon smrti (Minsk, 1990); "Быть христианином; Протестант" 1994; "Верую..Беседы о Символе Веры" Razgovori o simbolu vjere (Moskva 2001), "Почему нам трудно поверить в Бога? " (2005.) Razgovori i odgovori na pitanja.

Uz sve nabrojano postoje i filmovi koji govore o ocu Menju: "Križ oca Aleksandra" dokumentarni film studija „Kievnaučfilm“ režija N. Levenko, snimljen 1991.; "Ubojstvo Aleksandra Menja" - film Alekseja Pivovarova (NTV) iz serije "Mračna djela" snimljen 2005. g. Snimljeno je i nekoliko različitih epizoda koje se bave A. Menjom poput: "Namedni 1990" snimljena 1998.; "Prvosvećenik Aleksandr Menj" u dva dijela snimljeno 2012. g.; i "Preobraženje" s prvosvećenikom Dimitrijem Predeinim iz Odesse, snimljeno za tv kanal Sojuz 2012. g.

Objavljeno je nakoliko desetaka videa na internetu koji se mogu naći na mrežnoj stranici Youtube. Višesatni materijal uključuje dokumentarne filmove koji predstavljaju oca Menja ili govore o njemu, njegove propovjedi koje je govorio u posebnim prigodama, interviue koje je imao o raznim temama, snimljeni edukativni sadržaji od kojih je neke on sam spremao, predavanja koja je održavao po školama i učilištima, sve do objava njegovih audioknjiga. Osim toga postoje i različiti osvrti njegovih suvremenika na osobu i djelo oca Aleksandra, ali isto tako i opažanja suvremenih ruskih svećenika o Menju.

Korespondencija Aleksandra Menja čuva se u arhivu a do danas je objavljena: "Vaš o. Aleksandr" - korespondencija s ocem Aleksandrom Menjem (Sankt Petersburg, 1999), i "Умно́е небо́" - korespondencija Aleksandra Menja sa redovnicom Joannom (Moskva, 2002). Objavljen je i njegova autobiografija: "Александр Мень. О себе..." (Moskva, 2007) – koji sadrži i njegova sjećanja na intervjue, razgovore i neka pisma.

Na kraju spomenimo i to da je objavljeno i sve što su zapisali o njemu svjedoci života oca Menja: Ив Аман "Отец Александр Мень. Христов свидетель в наше время" (Moskva 1995.), Сергей Бычков "Хроника нераскрытого убийства" (Moskva 1996.), Андрей Еремин "Отец Александр Мень Пастырь на рубеже веков" (Moskva 2001.).

Danas, nakon smrti oca Menja, o njegovoj bogatoj ostavštini i za objavljivanje njegovih dijela te brigu oko rada oca Menja osnovan je fond A. Menja, koji vode njegovi potomci kao i zaklada Comunio Liberacione, o kojoj će kasnije biti riječi.

I.4.4. Zaključak

Kao i svaki kršćanin koji odgovori na Božji poziv tako je i iza oca Menja ostao veoma bogat stvaralački opus. Njegov žar za ispovjedanjem Krista nukao ga je da piše, da javno govori, i samim time bio je veliko svjetlo koje je obasjalo ne samo mali okrug oko Moskve u kojemu je desetljećima mirno živio, nego i cijelu zapadnu Europu, i postkomunističku Rusiju. Danas se njegov trag može slijediti kroz najrazličitije oblike stvaralaštva, ali isto tako je vidljiva njegova apsolutna opredeljenost za Krista i kršćanstvo ona koja dokazuje da je išao putem svetosti.

Koliko je u svim tim djelima iskazivao ekumenski put i da li je imao viziju ekumenskog ujedinjenja potrebno je utvrditi.

I.5. Svjedoci vjere Aleksandra Menja

Sveci ostavljaju trag u svojoj okolini jer svojim životom i stavovima utječe na ljude oko njih. U ovom poglavlju prikazuju se svedočanstva petoro ljudi o Aleksandru Menju. Među njima su njegova učenica, njegov brat, svećenik koji ga je pratio i dvojica kardinala. Oni su imali milost ne samo upoznati oca Aleksandra, nego ga dugo godina promatrati kako živi i radi, slušati njegove riječi i pratiti njegove stavove. Svi oni bili su dirnuti, privučeni ovim kršćaninom te mogu svjedočiti o svetosti Aleksandra Menja.

I.5.1. Spisateljica Ljudmila Ulickaja

Spisateljica Ljudmila Ulickaja¹⁵⁹ bila je vjerna učenica Aleksandra Menja. Osobito mu je pomagala oko izdavaštva i recenzije njegovih knjiga. „Njegovo je znanje bilo dobro za nas mlade, kao i za starije, za velike intelektualce, kao i za nas mlade koji smatramo kršćanstvo samo kao jedno od mnogih shvaćanja u svijetu, fascinantno zbog nekih aspekata i neprihvatljivo zbog drugih. Imamo volju da

¹⁵⁹ Ljudmila Ulickaja je svakako jedna od najzanimljivijih i najnagrađivanijih ruskih autorica. U Hrvatskoj su dosad izašle njezine knjige: *Veseli sprovod* (Vuković & Runjić, 2008.), *Sonječka i druge priče* (SysPrint, 2009.) u prijevodu Igora Buljana te *Kazus Kukockog* (Demetra, 2010.) u prijevodu Natalie Reinove. Izdavačka kuća Fraktura namjerava u rujnu ove godine objaviti njezin najpoznatiji roman *Daniel Štajn, prevoditelj*. Za *Ruski vjesnik* autorica govori o osobnoj krizi, spolnoj neravnopravnosti u ruskom društvu, svojem glavnom prigovoru sovjetskoj vlasti i ostalom. (Vidi: Ljudmila ULICKAJA, *Veseli sprovod*, Zagreb, 2008., 15.)

pričamo o inteligentnim stvarima, no ono što nam je on predložio temeljilo se na ideji koja je preokrenula naša očekivanja.“¹⁶⁰

Otac Aleksandar nije im predložio znanje, inteligenciju, ideju. On im je predložio da uđemo u jedan novi prostor, različit, u kojem puše pustinjski vjetar, u kojem nesretni prorok koji je obećao krajnji smisao i jedinstveni ključ za rješavanje zemaljskih problema, podnosi uvredljivu smrt, koja se paradoksalno pretvara u znak pun radosti. Ovaj susret živim s Kristom, ovo jedinstvo koje se ostvaruje i ovaj susret koji se realizira u njegovu tijelu, koje je Crkva, pratili su ih na ovom Susretu i pratit će ih do kraja u njihovom životu.

Ideja razuma ne kao mjere stvari nego kao dramatičnog čimbenika, poput odnosa ljudskoga srca koji traži Božje lice i iznad razuma predosjećajući prisutnost Drugoga kojeg upoznaje kroz vjeru. Otac Aleksandr Menj je govorio kako je ljudski razum napravljen nalik Božjem 'logosu'. Kada se, u istočnjačkome kršćanstvu, govori o Božiću, kaže se 'Danas sja svjetlo razuma.'¹⁶¹ A kada je otac Aleksandr Menj govorio o čovjeku, govorio je upravo o čovjeku u dramatičnom odnosu, živom i tajanstvenom, s Kristovim likom¹⁶². Jednom prilikom, tijekom predavanja, kada su ga upitali tko je čovjek, odgovorio je: 'Nalazimo se na samom početku, čovječanstvo je još mlado, jer ako čovjek ponovo otkrije svoju duboku povezanost i svoju vezu s Bogom, doista će postati ono što Bog želi da on bude, a to je njegov saveznik, čovjek koji je sposoban otkriti tajne prirode, razgovarati s njom i stvarati čuda.

Govorio je kako su sveci ljudi koji imaju tu sposobnost shvaćanja prirode i njezinih čvrstih, bitnih i dubokih veza s Bogom.”¹⁶³ Iz ovih riječipromišljanja Ljudmile Ulickaje o Aleksandru Menju očito je kako je riječ o istome odnosu o kojem je govorio Benedikt XVI., vezano uz Uskrsnuće Isusovo: nova čovječnost. Dakle, otac Aleksandar, i to je tajna općinjenosti njime, bio je čovjek koji je posvjedočio, živio i eksperimentirao upravo to duboko jedinstvo između ljudskoga srca i misterija od kojeg je sazdano.¹⁶⁴ Upravo zbog toga razloga je postao toliko važan, toliko „otac“ za milijune osoba u Rusiji, i ne samo u njoj.

¹⁶⁰ Usp. Ljudmila ULICKAJA, *Un bicchiere di acqua fresca. Cronache da una Russia solidale e sconosciuta*, Trento, 2011., 56.

¹⁶¹ Aleksandr MEN', *Manuale pratico di preghiera*, Roma, 2002., 17.

¹⁶² *Isto*.

¹⁶³ Usp. Ljudmila ULICKAJA, *Veseli sprovod*, 198.

¹⁶⁴ Usp. Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ, Koncilski ekumenski zamah i današnja traženja, u: *Bogoslovska smotra* 75 (2005.) 3, 862.

I.5.2. Pavel Menj, brat Aleksandra Menja

Brat Aleksandra Menja, Pavel, zajedno s kćeri Aleksandra Menja, Elenom Menj, često je gost različitih međunarodnih tribina koje govore o duhovnom stvaralaštvu njegova brata Aleksandra Menja. Tako je svjedočio na skupu crkvenog pokreta „Comunione e Liberazione”¹⁶⁵. Riječ je o organiziranom stručnom skupu na temu *Padre Aleksandr Men' – testimone del nostro tempo*¹⁶⁶ (*Otac Aleksandr Menj' – svjedok našeg vremena*), koji se održao u Riminiju 26. kolovoza 2008.¹⁶⁷ Pavel je nastavio raditi zajedno s Aleksandrovom kćerkom, osnovao je zakladu koja se bavi izdavanjem knjiga oca Menja te različitim kulturnim i humanitarnim aktivnostima. Pavel Menj¹⁶⁸ je rekao:

„Sjećam se kako je bilo, u Rusiji je vladao režim koji je na sve načine i svim sredstvima nastojao uništiti religiju u cijelosti, a posebno kršćanstvo. Jedan od naših vladara Nikita Krusciov, običavao je govoriti kako ćemo uskoro zatvoriti posljednju crkvu. Stavio je to kao svoj osobni cilj, no unatoč tome taj svećenik je uspio pomoći tisućama ljudi da u svoj život puste Krista. Kako je uspio da, usprkos nedostatku redakcije i tiskare, napiše 15 knjiga? Jedna od njih je Biblijski rječnik koji je objašnjavao 1500 biblijskih termina.”¹⁶⁹ Budući su odrastali zajedno, Pavel je mogao posvjedočiti kako je Aleksandrov prvi ljudski uzor bila njihova majka. Aleksandar kao devetogodišnjak slučajno je pročitao evanđelja i Krist je postao glavni pokretač u njegovu životu. 1935. godine, kada je Staljin govorio da je socijalizam definitivno pobijedio i da nema vraćanja unazad, Pavel se krstio zajedno sa Aleksandrom.

Tako je započeo Aleksandrov put kao Kristovog propovjednika. Literatura koja je bila nužna za pisanje knjiga koje je on pisao tada je bila nedostupna u cijeloj

¹⁶⁵ Katolički pokret COMUNIONE E LIBERAZIONE nezaobilazni je faktor kulturne i političke scene postkoncilske Italije. Usp. Vesna TERZIĆ, Novo kršćansko iskustvo pokreta „Comunione e Liberazione“, *Revija za sociologiju* 4., Zagreb (1990), 707-714.

¹⁶⁶ Udruga „(Russia Cristiana) Kršćanska Rusija“ (ruski: Христианская Россия, Rossiya Hristianskaya) nalazi se u Villi Ambiveri u gradu Sierate (BG). Osnovana je 1957. godine od strane nekoliko svećenika: Enrica Galbiatija, Betty Ambiveri, Petra Modesta, Nila Cadonne, Adolfa Asnaghija, Armanda Bisestija i Oca Romana Scalfija. Potonji je često predstavljen kao jedini osnivač, iako on to poriče. Udruga je pristupila poznatom crkvenom pokretu „Comunione e Liberazione“. Cilj koj je podizanje svijesti o kulturnoj tradiciji Rusije. Bave se izdavaštvom knjiga iz područja teologije i duhovnosti ruskih duhovnih otaca te im je poznat i liturgijski časopis *Russia Cristiana*. Cilj *Kršćanske Rusije* je poticati ekumenski dijalog.

¹⁶⁷ www.meetingrimini.org (posjećeno 12.07.2014.).

¹⁶⁸ Romano SCALFI, *Il testimoni dell' angelo, Martiri per la fede URSS*, Milano, 2000., 345–356.

¹⁶⁹ Aleksandr MENJ, *E' difficile credere in Dio?*, 43.

Rusiji, te se prodavala na crnome tržištu ili u trgovinama koje su prodavale stvari iz druge ruke. Živa riječ vjere bila je zabranjena, jednako kako je bio zabranjen filozofski ili znanstveni rad. Vladar režima onog doba bio je Staljin, koji je rekao kako kibernetika, primjerice, kao i tehnička i tehnološka civilizacija u kojoj živimo, ne služe više nikome i da je i genetika lažna znanost koja nikome ne treba. Stoga je u takvoj situaciji bilo teško i zamisliti da ih je njihova mama uspjela školovati u religioznom i tradicionalnom duhu Pravoslavne ruske Crkve. Podsjetimo se je vodstvo njihove zemlje, bilo po zatvorima, za njihovu majku je predstavljalo pravi autoritet. „Činjenica da sam ja danas pred vama, mogu zahvaliti čudu za koje je zaslužna naša majka. Zapravo, kada su tri liječnika rekla da se ja, zbog vrlo preciznih medicinskih razloga, nisam trebao roditi, ona se uzdala u svog duhovnog oca koji joj je rekao da se ništa loše neće dogoditi. Ja sam se na kraju rodio bez ikakvih problema.“¹⁷⁰ Kada su nacističke trupe stigle dvadeset kilometara nadomak Moskve (njihova se majka sastala s njihovim ocem koji je bio u zatvoru podno Urala), oni nisu pobjegli iz Moskve, jer je njihova majka bila uvjerena da im se neće ništa desiti, jer joj je tako jamčio njezin duhovni otac. Majčina vjera ih je spasila. Pavel svjedoči kako im je majka uvijek je govorila: 'Svaki čovjek koji dođe, koji ti se preda, vidi ga kao Krista koji dolazi do tebe, moraš napraviti sve što možeš za njega.“¹⁷¹ Aleksandr je shvatio sve miraze, sve darove koje je dobio od prirode: uzvišenost duše i nevjerojatnu sposobnost da razumije ljude koje je sretao.

Kada je sa dvanaest godina odlučio postati svećenik, učinio je to gledajući unatrag na svećenike koji su bili vodiči njihove obitelji, u potpunosti posvećeni Bogu i ljudima.¹⁷² Osim toga, dok je još bio mlad, počeo je shvaćati da, bez znanja, bez dubokog i stvarnog poznavanja nije moguće shvatiti suvremeni svijet. Shvatio je kako su ljudi, koji danas u ovoj našoj ateističkoj zemlji traže odgovore na vječna pitanja, osobe koje misle, dakle susreću se s obilnim razmjerima egzistencijalnih problema.¹⁷³ Zbog toga je stalno nastojao dati odgovore na pitanja koja su mučila ljude na ovome svijetu. Pavel svjedoči kako je Aleksandar shvaćao je jako dobro da čovjek, koji se zatvara i udaljava od svijeta, ne čini kršćanski ispravnu stvar. Glavna stvar koju

¹⁷⁰ www.meetingrimini.org (posjećeno 12.07.2014.).

¹⁷¹ *Isto.*

¹⁷² Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 17.

¹⁷³ Luigi MEZADRI, *Il coraggio*, 36.

kršćanstvo prenosi je upravo otvaranje svijetu. Pavel smatra kako je Aleksandar čitavog svog života pisao istu knjigu o Kristu. Priča o toj knjizi je sama za sebe vrlo posebna i zanimljiva.

Prvi puta, sa petnaest godina, počeo je pisati knjigu o Kristu i sa dvadeset i jednu godinu prvi primjerak '*Sina čovječjeg*', njegova osnovna knjiga, bila je spremna u nebrušenom obliku. Sve do kraja svog života nastojao ju je poboljšati, te naći nove zanimljivosti koje će omogućiti modernom čitatelju da upozna Krista.¹⁷⁴ Ne onoga Krista koji je predstavljen na svečanim slikama, nego Krista koji se, primjerice, može vidjeti na slikama Palienoffa. I nastavljao je naglašavati kako se Krist ponizio kako bi mogao ići ususret čovječanstvu. Ta ga je cesta uvijek vodila velikoj radosti u životu. Veselilo ga je što je mogao stvarati i uvijek bi mu bilo drago otkriti neku novu, rijetku knjigu, koju je bilo teško pronaći. Veselilo ga je kada je mogao razumjeti bližnjega, te razviti odnos s nekom osobom. Jednom je rekao 'Znaš, počeo sam shvaćati čak i ono malo stranaca koje sam imao priliku upoznati. Iako su mi prije izgledali kao osobe s druge planete, sada razumijem da mogu razgovarati s njima i čak im propovijedati'.¹⁷⁵

I.5.3. Svećenik Romano Scalfi

Širinu Aleksandrovih gledišta i njegovu sposobnost vidjeti lijepo u svemu i svima primijetio je i svećenik Romano Scalfi: „Ja ne vjerujem da postoje osobe koje ne vjeruju' govorio je, jer je u svakoj osobi, u svakom čovjeku vidio onaj religiozni osjećaj koji ga odmah nagoni da traži mogućnost za dobivanje odgovora na krajnja životna pitanja. Želio bih ovako definirati život oca Aleksandra: velika humanost koja se hrani vjerom koja je utjelovljena u fascinatnoj osobnosti. Upravo to duboko jedinstvo između čovječnosti i vjere čini oca Aleksandra živim i aktualnim i u današnje vrijeme, u Rusiji, Italiji i cijelome svijetu.“¹⁷⁶ 'Poznajem ono što postaje u mom životu', govorili su davnih dana Oci. A otac Aleksandar i svjedočanstvo toga spoznavanja predvođena vjerom sposobni su ganuti srce i zbog toga postaju fascinantni. 1968. kada je socijalna obveza dominirala svime, Krist je bio sveden na ideološki potporanj poput neke političke sheme. S druge strane, određena religioznost

¹⁷⁴ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 6.

¹⁷⁵ Romano SCALFI, *Il testimoni dell'angelo*, 345–356.

barem ona neodređena, negirala je vjeri ulaz u društveni život, barem u jednom dijelu ovoga života. U oba slučaja istodobno se gubio broj ljudi koji vjeruju. Čovječanstvo, odvojeno od svog prirodnog izvora, vjere, naginje ka tome da postane prvo utopijsko, te zatim nihilističko. A vjera, reducirana samo na ideološki potporanj, ima malo mogućnosti da pokori svijet.

'Krist nas obavezuje da slušamo bližnjega Boga' ponavljao je otac Aleksandr 'koji je povezan s našim životom'. Onaj koji je prisutan na svakome mjestu u svakoj stvari donosi ispunjenje, govori stih božanske bizantinske liturgije. Krist je uvijek prisutan na svoj način, čak i najkontradiktornijim tužnim događajima u našem životu.¹⁷⁷ Otac Men odlučio za poziv svećenika kada mu je bilo tek dvanaest godina, kada je jednu večer na moskovskome nebu vidio ogromnu svjetleću sliku Staljina. Učinila mu se kao utjelovljenje antikrista, koji pretendira na mjesto vladara svijeta, na mjestu Boga. No pokraj te diabolične figure, vidio je svjetleći lik Krista, koji ga je pozvao da svjedoči o njemu svojim životom. Scalfia fascinira činjenica da se Men nije dakle ograničio na optuživanje lošega, nije se prije svega posvetio kritici, nije se iscrpljivao poput mnogih u kritiziranju ili osuđivanju lošega, jer prije svega i iznad svega i u najtragičnijim prilikama, vidio je svjetleći lik Boga koji nudi spasenje.¹⁷⁸

Scalfi potvrđuje kako je otac Menj iznad svega ljubio Krista kojega je nalazio svugdje, u svakoj situaciji. Zbog toga je sve tumačio kroz svjetlost njegova lika, čak i demonski prikaz Staljina. No, ako se bolje pogleda, čak i ta demonska figura u svojoj dubini, u svojoj objektivnosti, priziva Krista. Zbog toga razloga govorio je kako ne treba pridavati pretjeranu važnost borbi s neprijateljem, iskušenje koje se nastavlja i za nas, i plakati nad zločestoćama određenog vremena. „Vremena su pokvarena, no takva vremena obasjana su blistavim likom Krista. Kako je govorio otac Men, Krist mora prevladavati u svemu i u svima. Ironično je naglašavao pričajući o komunistima: 'Neprijatelje naroda, buržoaziju i kapitalizam smislila je Partija kako bi obavezala narod da misli na određena prava.'¹⁷⁹

¹⁷⁶ *Isto*, 124–125.

¹⁷⁷ Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 78.

¹⁷⁸ *Isto*.

¹⁷⁹ Romano SCALFI, *Il testimoni dell'angelo*, 345-356.

Prepoznamo li i mi u Europi kako se mnogo puta umaramo osuđujući ono što je loše u svijetu, dijeleći zadatke o njegovu spasenju. Čak i kršćanin, kao i svaki čovjek, otkriva neprijatelja za borbu, zaboravljajući da loše, prije svega, vlada unutar sebe te da pozitiva, nakon Kristova uskrsnuća, vlada svijetom i da odgovornost leži u prihvaćanju Krista kao Spasitelja svijeta u svakoj situaciji. Nema situacije koja će onemogućiti naše svjedočanstvo. Prisjećajući se Solovjeva, otac Menj je smatrao da Kristovo mjesto treba biti u središtu života, a ne u nekom kutu. Autonomija ovozemaljske realnosti, o kojoj se danas priča mnogo i nesmotreno, ne može baciti u sjenu Gospodina Spasitelja koji je jedini u mogućnosti spasiti i uljepšati svaku stvar.

„Kako se može“, često se pitao Aleksandar Menj, „ne voljeti taj misterij koji znači život da u ovom životu dominira blistavi lik Krista?“¹⁸⁰ Čak se ni smrti ne treba plašiti jer su u Bogu samo živi ljudi. Zapravo je Crkva poput laboratorija uskrsnuća. Otac Menj je očaravao i staro i mlado, intelektualce, kao i jednostavne ljude iz naroda, ne zato što je imao neku taktiku ili se služio nekim novim pedagoškim izumom, nego zbog svojih životnih uvjerenja i jednostavnoga životnog iskustva. Nikada se nije javno svrstavao među disidente. Neki su ga zbog toga optuživali: i oni iz religioznih redova kao i humanisti, ali ne zbog toga što nije uvelike dijelio njihove ideje i zadatke, nego zato što se nije htio kompromitirati s njihovim djelima jer je u potpunosti bio posvećen zagovaranju Krista. Htio je za Krista stvoriti društvo koje će ga zastupati u životu, uvjeren da se ono temelji na crkvenoj vjeri, utjelovljenoj u malim sada tajnim društvima koja su, smatrao je, najbolji način za pripremu terena za autentičnu društvenu promjenu.

I.5.4. Kardinal Jean – Marie Lustiger

Kardinal Jean-Marie Lustiger ¹⁸¹- bio je Židov, od oca i majke koje su nacisti pogubili u doba 2. svjetskog rata. Ostao je živ jer ga je sakrila jedna hrabra kršćanka. Rođen 1926. dobio je lijepo židovsko svećeničko ime Aron. Odlučio se krstiti se kad mu je bilo 14 godina, dječak Aron postao je Ivan-Marija, pošao u svećenike, postao biskup, uskoro nadbiskup i kardinal. Za papu Ivana Pavla II. - on je bio važni znak vremena. Bio je jedan od najvećih promicatelja židovsko-kršćanskog pomirenja. Tvrdio je da je Drugi vatikanski koncil dokumentom *"Nostra aetate"* izvršio veći

¹⁸⁰ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 43.

¹⁸¹ Jean Marie LUSTIGER, *Kako Bog otvara vrata vjere*, Zagreb, 2007., 7.

preokret od onoga kad je car Konstantin u 4. st. dao kršćanstvu slobodu. Osobno se susreo s Ocem Aleksandrom Menjom nekoliko puta Moskvi i jednom u Novaya Drevnia, župi oca Aleksandra.

Za Aleksandra Menja je rekao: „Otac Aleksandr bio je jedna od onih moćnih mističnih figura čiji su odraz i utjecaj smatrani prijetnjom komunističkoj moći i njihovoj policiji. Otac Aleksandar bio je sumnjiva osoba za KGB i za antisemite. Kako bi ga ušutkali, jedni ili drugi, ili oboje zajedno, ubili su ga sjekirom, kada je odlazio u svoju crkvu. Njegove riječi su njegovim mučeništvom postale autentične.

Nitko nema moć da uguši žive riječi jednog ubijenog glasa. U Rusiji su ih morali čuti kada je Boris Jeljcin, tadašnji predsjednik Vrhovnog Vijeća Rusije, na skupštini zatražio minutu šutnje za ubijenog oca Menja.“¹⁸² Veličina Aleksandra Menja za Lustigera je u činjenici čovjekova povijest kao da se zrcali u svakom pojedincu, kao da iz svakog pojedinca šalje jasnu poruku da se povijest uvijek, po nekom cikličkom zakonu, ponavlja neprestano aktualizirajući minule vjekove. No, povijest pamti i onu skupinu pojedinaca koji su se uspjeli odhrvati sudbonosnom zagrljaju mase. Takvi nam ljudi pružaju vjeru da život nije začarani krug čovjekovih čežnji, s jedne strane i čovjekovih nesigurnosti u svoje čežnje, s druge strane, već da je život uzlazna putanja na kojoj se zbiva radnja čovjekovih slabosti i nadilaženja tih slabosti pouzdanjem u Osobu koja nas doziva u onostranost naših mogućnosti. Poput Dostojevskog Menj svjedoči kako jedino onaj koji te ljubi sposoban je unići u grobnicu naše bijede i dati nam novi život. Sonja u sebi nosi snagu otkupiteljske ljubavi, ljubavi koja je sposobna od bijednika, grešnika učiniti Isusovog učenika, apostola, svjedoka Božje ljubavi. Menj jasno pokazuje kako ta ljubav nije plod ljudskih napora već znak Božje prisutnosti. Onaj čovjek koji je otvoren toj prisutnosti postaje Božja ikona, postaje utjelovljena Ljubav.

Znak utjelovljene Božje ljubavi očituje se u liku Sonje koja poput Estere i Judite donosi Božju pobjedu nad zlom u onim trenucima ljudske povijesti kada se čovjeku čini da za to više nema nade, snage i vremena.

¹⁸² Jean Marie LUSTIGER, *Grazie a Dio. I diritti dell'uomo*, Milano, 1991., 98.

I.5.5. Kardinal Tomaš Špidlik

Kardinal Tomaš Špidlik¹⁸³ smatrao je kako su povijest i zemljopis su dio psihofizičke prizme preko koje se živi vjera. A vjera stječe nove nijanse, ovisno o tome gdje je življenja, i te nijanse obogaćuju opće shvaćanje cijele Crkve. Berdjajev je govorio da postoji veza između ruskog eshatologizma i beskrajne ravnice koja se otvara u Ukrajini i završava u Vladivostoku¹⁸⁴. Svaki narod koji prihvaća evanđelje svojim i živi ga unutar vlastitih kulturoloških kategorija, koji ga izražava u svojoj simbolici, u poetici, pridonosi tome da se objavi tijelo Kristovo skriveno u povijesti, a koje se objavljuje svijetu s različitih strana.

Te značajke treba sakramentalizirati - da postanu geste i riječi ljubavi - ali u mjeri u kojoj su sakramentalizirani pridonose spoznaji Boga. Prvotna Crkva je imala tolike kulture, a ipak je imale svijest da je jedna Crkva. Istina, postoji opasnost da se previše naglase razlike, nakon čega nastaju podjele. Takav se problem rađa i danas kad se oblikuje nova Europa. Premda je Europa jedna, svi narodi se trude zadržati vlastitu kulturu, bilo Talijani, bilo Hrvati bilo Rusi, kao i svi ostali. Nije problem ako smo različiti smatrao je Tomaš Špidlik poptu Aleksandra Menja. Tvrdio je kako trebamo nastojati uvijek sačuvati vlastitosti u odnosu prema drugima na polju kulture. A u isto vrijeme imati sposobnost i dar - potpuno crkveni - da prepoznamo da Crkva u Zagrebu, Rimu, Moskvi, itd. živi od istih sadržaja koji čine da možemo prepoznati i Crkvu u Tokiju kao dio nas, i obrnuto. U tom je vrlo bitna služba Petrova nasljednika (smatrao je kardinal Špidlik) koji je pontifeks, to jest služi kao most, veza među tolikim različitim iskustvima. Kardinal Tomaš Špidlik osim što je u hrvatskom prijevodu knjige Aleksandra Menja „*Čitajući apokalipsu*“ napisao predgovor,¹⁸⁵ često se nadahnjivao stvaralaštvom Aleksandra Menja. Kardinal Špidlik podržava misao Aleksandra Menja kako svaki narod koji prihvaća evanđelje svojim i živi ga unutar vlastitih kulturoloških kategorija, koji ga izražava u svojoj simbolici, u poetici, pridonosi tome da se objavi tijelo Kristovo skriveno u povijesti, a koje se objavljuje svijetu s različitih strana. Prvotna Crkva je imala tolike kulture, a ipak je imale svijest da je jedna Crkva a Duh Sveti živi i djeluje u svojoj Crkvi nadahnjujući ljude poput Aleksandra Menja prema spasenju.

¹⁸³ Tomaš ŠPIDLIK, *Evanđelje svakog dana*, Zagreb, 2014., 5-8.

¹⁸⁴ Nikolaj BERDJAJEV, *Duh i realnost*, Zagreb, 62.

¹⁸⁵ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, Zagreb, 2012., 9-10.

Predstavljajući oca Aleksandra Menja, njegov život i rad pokazalo se kako je on živio kao kršćanin i svetac. Iz tog razloga nije čudno da je njegov život završio mučeničkom smrću. Svojim životom i djelovanjem ostavio je sjajan trag ne samo u njegovoj okolini, u njegovoj domovini, nego i u cijeloj Europi i svijetu. Gdje god su ga ljudi susretali, slušali njegove propovjedi, interviue, predavanja, ili čitali njegove knjige ljudi su bili evangelizirani. Njegov život, djela, riječi iskazivali su duboki stav neprikosnovene bezuvjetne opredeljenosti za ljubav Božiju, a sve oko sebe nadahnule su na put k spasenju.

II. EKUMENIZAM U SUVREMENOJ CRKVI

Nakon što smo predstavili povijesnu situaciju u Ruskoj državi, i stanje Ruske pravoslavne Crkve te se upoznali s ocem Aleksandrom Menjom, u ovom dijelu prikazat ćemo ekumenizam u suvremenoj crkvi. Naglasit će se ne toliko problemi s kojima se susreće ekumenizam danas nego više od svega dijalog koji je u temelju svakog ekumenskog poticaja.

II.1. Ekumenski dijalog

Govoreći o ekumenskom dijalogu, misli se na složenu stvarnost koja zahtijeva objašnjenje metode. Prva razlika može biti između „bivanja u dijalogu“ kao htijenja i ponašanja i „proizvođenja dijaloga“ kao serije djelovanja, susreta, dokumenata koji pokazuju i dokazuju napredak u odnosima između sugovornika. Dijalog, u obje pojavnosti, cilja na postizanje mnogih ciljeva, svih koji se odnose na isti završni ishod koji je onaj da obnovi zajedništvo: poruši prepreke, prenese to što jesmo, razumije sebe preko drugih, pronade zajednički prostor, dostigne konceptualna objašnjenja i, u svemu tome, emotivno raste. Druga razlika može se odnositi na ekumenizam kao dodanu perspektivu svake teološke dimenzije ili kao specifičnu samostojeću struku¹⁸⁶.

II.1.2. Ekumenska metodologija

Ekumenizam kao stil razmišljanja i kao specifično teološko znanje ima vlastitu strogu metodu; ignorirati je onemogućuje pravu spoznaju ekumenskog i svijeta i iskazuje brzoplete procjene; ne primijeniti je nosi rizik neefikasnih i kratkotrajnih rezultata¹⁸⁷. Upravo jer je proces složen, ta je metodologija artikulirana. Tri su faze ekumenske metode, koje iskazuju odnos između dva sugovornika i opisuju rastuće obostrano otvaranje. One su:

¹⁸⁶ Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 24.

II.1.2.1. Spoznaja

Obostrano poznavanje čini prvi korak, potreban, važan, koji ne treba podcijeniti, jer ne podrazumijeva se uvijek da se dva partnera doista poznaju, naprotiv, često je istinito suprotno.

II.1.2.2. Dijeljenje

Drugi je korak dijeljenje, ili proces po kome ono što je spoznato u procesu upoznavanja bude procijenjeno i vrednovano naglašavajući sličnosti i razlike. Na taj način dolazi do ispravnije percepcije što stvarno *partneri* u dijalogu dijele, iako izraženo ili istaknuto prema različitim modelima, te koliko, naprotiv, ostaje različito¹⁸⁸.

II.1.2.3. Zajedništvo

Treća je faza metodologije za izgradnju jedinstva, naravno, obnova zajedništva. To je pravi jedini cilj ekumenskog dijaloga, ali sa svoje strane spor proces izgradnje, ciglu po ciglu, „duhovne zgrade“ koja je Crkva, tijelo Kristovo. Osjetljiv je to proces: raste s rastom spoznaje i dijeljenja, i uvijek može biti produbljen i ukorijenjen, s obzirom na to da se nikad ne dostiže granica zajedništva. Cilj Ekumenskog pokreta jest da među Crkvama uspostavi rast toliko stvarnog zajedništva da je vidljivo bez dvosmislenosti, toliko uobličeno milosrđem da u potpunosti bude znak pomirenja, i toliko šaroliko i bogato različitošću da svjedoči neopipljiv dah Duha Božjega¹⁸⁹.

II.1.3. Temelji dijaloga

Ekumenizam je više nego teološka disciplina, to je stil prisutnosti i ponašanja, stoga egzistencijalna dimenzija od krajnje važnosti i prethodi pragmatičnom aspektu produkcije dokumenata.

¹⁸⁷ Gaetano SABETTA, *Immaginare l'altro*, Roma, 2016., 44.

¹⁸⁸ *Isto*, 45.

II.1.3.1. Dijalog i komunikacija

Pripovijedanje, identitet, tradicija, suštinski su povezani. Alasdair MacIntyre¹⁹⁰ je iznio na svjetlo dana – premda u kontekstu moralnog promišljanja – važnost „narrativnog identiteta“: život je kao priča, drama za predstavljanje, u kojoj glumci, odnosno subjekt i ljudi s kojima dolazi u kontakt, moraju ispričati i objasniti vlastita iskustva, proživljeno djelovanje i emocije, na način da svatko može spoznati svoju ulogu i upravljati vlastitim djelovanjem. Narativna vizija veoma je mjerodavna i u ekumenskom kontekstu, s obzirom na to da ima antropološku i crkvenu valjanost; kao što naracija o sebi i vlastitoj prošlosti stvara, definira, interpretira sam identitet subjekta, tako naracija o religijskom iskustvu ili o vlastitom konfesionalnom profilu vodi ka komunikaciji vlastitog identiteta zajednice. Narativna kategorija MacIntyrea vodi k ponovnom otkrivanju smisla i vrijednosti „tradicije“, jer potonja i nije drugo doli kolektivna naracija, ukupnost iskustava i priča koje nude kontekst svakoj pojedinoj naraciji i koje joj određuju koherentnost i permanentnost.¹⁹¹ I ovaj je aspekt jasne važnosti za ekumenizam, jer je sposobnost razumijevanja odnosa među tradicijama. Budući da se pripovijedati može na mnoge načine, ekumenska metoda nudi konkretne strategije za rast prema zajedništvu¹⁹².

II.1.3.2. Antropologija dijaloga

Opisani proces bitno ocrtava jednu „antropologiju dijaloga“, u koji je pojedinac pozvan da bude osoba u svoj punini, da svojim rukama uhvati vlastitu i kolektivnu povijest, i da se učini darom za drugoga. Istina o ljudskom biću kao osobi i kao daru intrinzično je vezana za kršćansku poruku: ljudsko je biće besplatno stvoreno i na sliku je i priliku s personalnim Bogom, stoga u sebi nosi neizbrisiv karakter bivanja „tajnom“¹⁹³. Dokumenti Katoličke crkve, a prije svega nedavni magisterij Ivana Pavla II, često podsjećaju na ljepotu i dostojanstvo osobe, „jedinog stvorenja koje je Bog htio za sebe, ne može se ne pronaći u potpunosti osim kroz iskreni dar o sebi.“. Biti stvoren na sliku i priliku Božju uključuje trojnu dimenziju,

¹⁸⁹ Aleksandr MEN', *Omellerie pasquali*, 35.

¹⁹⁰ Alastair Chalmers MacIntyre je škotski filozof, prije svega poznat po svom doprinosu moralnoj i političkoj filozofiji, ali poznat i po radu u povijesti filozofije i teologije. MacIntyre's *After Virtue*, objavljen 1981. nadaleko je prepoznat kao jedno od najvažnijih djela anglofonske moralne i političke filozofije u 20. stoljeću.

¹⁹¹ Gaetano SABETTA, *Immaginare l'altro*, 51.

¹⁹² Paolo COLOMBO, *Prospettive ecumeniche dopo l'Assemblea di Sibiu*, Milano, 2009., 22.

¹⁹³ Aleksandr MEN', *Omellerie pasquali*, 36.

stoga ljudsko biće u sebi nosi i neizbrisiv karakter odnošenja; „ponašanje dijaloga smješta se na razinu prirode čovjeka i njegova dostojanstva“, to znači – kako kardinal Kasper, predsjednik Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana (2001. – 2010.) potvrđuje – čovjek ne samo da pokreće dijalog, nego je i sam on dijalog, s obzirom da je racionalnost intrinzična prirodi stvaranja i bivanja na sliku Boga koji je Ljubav¹⁹⁴. Nije slučajno da svi dokumenti o ekumenskoj formaciji naglašavaju važnost razvoja aspekata odnošenja i zajedništva pojedinaca i zajednica uključenih u dijalog¹⁹⁵.

II.1.3.3. Sociologija dijaloga

Pretpostavka i ključ pristupa dijalogu je interpersonalni odnos, ali cilj koji si ekumenski dijalog postavlja prvenstveno se odnosi na crkve, u sklopu njihovog bivanja Božjim narodom različitih tradicija, u njihovoj vidljivoj strukturi konfesionalnih zajednica i službenih institucija. Dakle, ekumenski dijalog zahtijeva sudjelovanje cijele zajednice, da potvrda ekumenizma dođe iz crkava u njihovoj potpunosti. Ova se dimenzija može definirati kao „sociologija dijaloga“, jer se odnosi na crkve kao vidljiva, institucionalna i strukturirana društva; razlikuje se od „ekleziologije dijaloga“ koji uključuje crkve kao trezore spasonosne poruke i obavlja veliku važnost u ekumenskoj metodi¹⁹⁶. Ako se, zapravo, recipročno razumijevanje ne može ostvariti osim na osobnoj razini, primanje rezultata i priznavanje novosti priskrbljenih dijalogom vezano je odobrenjem od strane organizama odgovornih za cijele zajednice. S metodološkog gledišta, uloga crkava, u njihovom službenom glasu, sačinjava temeljni i osnovni element unutar Ekumenskog pokreta¹⁹⁷.

II.1.3.4. Kristologija dijaloga

Istina u središtu ekumenskog dijaloga, koja se otkriva čim se prihvati da se duže na ovaj svijet, jest da je ono što kršćanske crkve dijele mnogo više od onog što ih dijeli i neusporedivo veće vrijednosti: tajna samoga Krista. To je vjera u Trojstvo, u stvaralačku providnost Oca, u utjelovljenje, smrt i uskrsnuće Sina, našega spasitelja, u snagu oživotvorenja Duha Svetoga. Dovoljno bi bilo zaustaviti se na razmišljanju o veličini ovih tajni da se shvati koliko je neprocjenjiva istina koja sjedinjuje „Božje

¹⁹⁴ *Isto*, 48.

¹⁹⁵ Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 28.

¹⁹⁶ Gaetano SABETTA, *Immaginare l'altro*, 28.

svece“ koji vjeruju u Krista – da se poslužimo prekrasnim pavlinskim izrazom – u usporedbi s teološkim raspravama ili konfesionalnom oštrinom koje ih dijele¹⁹⁸.

Krist je, dakle, „put, istina i život“ Ekumenskog pokreta, i nije slučajno da kristološka vjera sadrži *incipit* svih institucija uključenih u dijalog – počevši od onog što se traži kao temelj za pristupanje Ekumenskom vijeću crkava, najvišem ekumenskom tijelu na međunarodnoj razini.

II.1.3.5. Pneumatologija dijaloga

Krist mrtav i uskrsnuo, Krist put istine i života ne može biti ispovijedan i proklamiran osim po snazi Duha Svetoga: „*On će mene proslavljati jer će od mogega uzimati i navješćivati vama.*“ (Iv 16,14). Kristologija i pneumatologija intrinzično su povezane. Rasti kroz dijalog, svjesni da smo jedino tijelo Kristovo, znači prepustiti se dahu Duha. U citiranom pasusu Isus svoje učenike smiruje da neće ostati sami, da će im doći Duh da ih prosvijetli, ohrabri, prati: „*No kažem vam istinu: bolje je za vas da ja odem: jer ako ne odem, Branitelj neće doći k vama; ako pak odem, poslat ću ga k vama. [...] Još vam mnogo imam kazati, ali sada ne možete nositi. No kada dođe on – Duh Istine – upućivat će vas u svu istinu;*“ (Iv 16,7, 12-13) pasus malo prethodi Isusovo pripovijedanje koji moli za jedinstvo (Iv 17,21) i sugestivno ga je čitati u okviru podjela kršćana: nije li riječ o unutarnjoj frakturi i podjeli među učenicima onaj „teret“ koji nisu bili u stanju nositi? Onda će samo Duh biti „Tješitelj“ kršćanima obilježenih podjelom. On će Crkvu „*upućivati u svu istinu*“ i „*navješćivati ono što dolazi.*“ (Iv 16,13)

Ne postoji ekumenski dijalog koji ne nosi oživotvoreni pečat Duha Svetoga. On osposobljava pojedince i zajednice da objavljuju radosnu vijest koja ne može poznavati podjele. Postoji tijesna veza između prisutnosti Duha Svetoga i zajednice okupljene u Kristovo ime. U naraciji o događaju Duhova (Dj 2, 1-13) Duh silazi na apostole i čini ih svjedocima, ali on ne silazi na njih samo kao na pojedince, na neki su način oni već bili zajednica ustrajnih i postojanih u molitvi (Dj 1,14) i na dan Pedesetnice „*svi su bili zajedno na istome mjestu*“ (Dj 2,1) zajedno zbog straha i zbog

¹⁹⁷ Peter NEUNER, *Teologia ecumenica. La ricerca dell'unità tra le Chiese cristiane*, Brescia, 2011., 63.

¹⁹⁸ Aleksandr MEN', *Omellerie pasquali*, 39.

vjere, i kao zajednica primili su moć Duha koji ih je učinio sposobnima svjedočiti Krista do granica zemlje i do smrti¹⁹⁹.

II.1.3.6. Ekleziologija dijaloga

Kao zajednica onih koji čuvaju i prenose poruku spasenja Kristovog, imperativ dijaloga postaje konačan, jer nedostatak pričesti podriva efikasnost same objave. Ekleziološka perspektiva dijaloga nameće se kao preduvjet samog dijaloga; on je zapravo sučeljavanje konfesionalnih zajednica, pružen da dohvati jedinu objavu spasonosne istine. Na zajednicama je da odrede kriterije prema kojima mogu, ili ne još, uobličiti jedinstveni glas²⁰⁰.

Etimologija pojma *dia-logos*, „preko misli“ ima upravo smisao prelaska, u dvostrukom značenju „prelaziti u dužinu“ i „ukrstiti“ dva uma, dva načina mišljenja, dva racionalna sustava koji se obostrano ostvaruju. Svaka je tradicija obradila jedan svoj konceptualni sustav, epistemološku strukturu, stil mišljenja, posljedičnu praksu. Ekumenski dijalog maksimalno vrednuje ovu etimologiju, jer si zacrtava da uđe u svaki sustav, i u više sustava zajedno kako bi pronašao zajedničke ili dijalektički suprotstavljene elemente, ali recipročno se obogaćujući. Sve je moguće jer dijeli *ab origine* svaku tradiciju: objava Boga u Bibliji i život kršćanskih zajednica prvih stoljeća, kao i pisana i usmena tradicija koja se do danas prenosi²⁰¹.

U tom hodu ponovnog otkrivanja zajedničkog i različitog, obistinjuje se vrijednost dijaloga kao „razmjene darova“. Jedan od najcitiranijih mota o svrsi Ekumenskog pokreta kazuje: „*jedinstvo koje neće biti uniformiranost i različitost koja neće biti podjela*.“ Jedinstvo i različitost darovi su Duha, i ekumenizam ih želi valjano vrednovati, priznati kao vrijednosti koje treba čuvati²⁰². Primarni stav za otvorenost prema razmjeni darova je poniznost da se prizna potreba za drugima kao što sugerira pavlinski tekst iz Prve poslanice Korinćanima: ne samo među pojedincima jedne zajednice nego i među raznim kršćanskim tradicijama (1 Kor 12, 14-21). Često polovi suprotnosti koji bi, unutar svake tradicije izazivaju nesporazume, žestoke rasprave, ponekad čak podjele, mogli biti prevladani uzimanjem prakse iz drugih tradicija; slučaj je to, primjerice, pitanja koja se tiču odnosa između autoriteta i

¹⁹⁹ Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 76.

²⁰⁰ Peter NEUNER, *Teologia ecumenica*, 125.

²⁰¹ Alsadair MacINTYRE, *L'inconscio. Un'analisi concettuale*, Pisa, 2004., 26.

²⁰² Gaetano SABETTA, *Immaginare*, 2016.

sensus fidelium, sinodalnosti i primata, laiciteta i hijerarhije, sakramentalne nauke i pastoralne prakse²⁰³.

Dinamika dijaloga vježba je prepoznati vlastite i tuđe darove, shvatiti ih u njihovoj različitosti i predstaviti ih u njihovoj jedinstvenosti, voljeti ih u mjeri u kojoj jedinstvo i različitost uobličuju zajedništvo. Kriterij sv. Augustina obuhvaća dušu ekumenskog dijaloga: „*U nužnim stvarima treba jedinstva, u dvojbenim slobode, u svima milosti*“ ili: jedinstvo mora biti taksativno očuvano u nužnim stvarnostima, sloboda mora biti održavana u zonama rasta i različitosti i na kraju, milost je zajednički imperativ, koji treba utjeloviti u svakoj okolnosti jer nas ona čini autentičnim svjedocima Kristove poruke²⁰⁴.

II.1.4. Teološki i epistemološki principi dijaloga

Razgovarati, na ljudskoj razini, uključuje poznavanje i primjenu nekih principa koji dopuštaju da se korektno i plodonosno kanalizira napor uključenih subjekata; analogno, na teološkoj razini treba definirati neke kriterije koji određuju koordinate unutar kojih treba smjestiti problematiku i razvijati argumentaciju. Riječ je o pretpostavkama koje prožimaju teološko promatranje u njihovoj ukupnosti, ali koje se iscrtavaju posebno unutar ekumenske teologije, po njihovoj važnosti u potrazi za jedinstvom. Oni, zapravo ciljaju u srce zajedničkog kršćanskog identiteta, istovremeno legitimirajući postojanje raznih perspektiva u njegovoj unutrašnjosti²⁰⁵.

Mogu se razabrati četiri temeljna principa, koji su postali nasljeđe ekumene, bez obzira što su neki formulirani u okviru Vjere i ustrojstva, a drugi izravno u dokumentima katoličke crkve. To su:

- kristološka metoda
- hijerarhija istina
- odnos između sadržaja istine i formalnog izraza
- princip iz Lunda.

II.1.4.1. Kristološka metoda

Prigodom III. svjetske konferencije Vjere i ustrojstva 1952. u Lundu, promišljanje o metodologiji rada Komisije obilježilo je odlučan zaokret: prijelaz od

²⁰³ Aleksandr MEN', *Omelle pasquali*, 46.

²⁰⁴ Paolo COLOMBO, *Prospettive*, 14.

komparativne metode ka kristološkoj. Komisija je zabilježila pozitivne ishode rada već otprilike dva desetljeća prije prema „komparativnoj metodi“ koja se pokazala uspješnom, ali ograničeno. Trebalo se stoga usmjeriti prema dinamizmu na kristološkim temeljima konvergencija među crkvama, na način da im se učvrsti valjanost i, istovremeno, ekumenski dijalog uobliči kao duhovni hod konverzije u Kristu. Kristocentrična perspektiva koja će u ekumensku povijest ući kao „kristološka metoda“ smatra se vertikalnom metodom jer se potkrepljuje dijakroničkim povratkom u srž vjere²⁰⁶.

Ako se taj dinamizam želi vidljivo prikazati, mogao bi se koristiti princip iz geometrije, prema kojem se udaljenost između točaka kružnice smanjuje sa smanjenjem radijusa same kružnice. Po analogiji, točka iz koje izlazi polumjer je središte kružnice, sam Krist, dok su točke na kružnici crkve. Što se one više približavaju Kristu, oponašajući mu stil zajedništva i trudeći se živjeti i svojim životom prigrliti njegovu poruku (manja dužina polumjera), više se smanjuju i razlike (manja razlika između točaka kružnice)²⁰⁷.

Ekumensko promišljanje od sredine XX. st. do danas široko je i plodonosno primijenilo kristolišku metodu; međutim, teologija posljednjih desetljeća prihvatila je i neke elemente kontekstualnih metodologija, koje na neki način vraćaju horizontalnu dimenziju, s obzirom na to da su spuštene u kontekst, *hic et nunc*. S ekumenskog gledišta, takve su metodologije zanimljive jer svaka konfesionalna tradicija u sebi stvara kontekst teološkog čitanja koji, premda na različit način prema različitim denominacijama, konjugira dijakronijsku sa sinkronijskom perspektivom. K tome, kontekstualne metodologije, kad nisu pretjerano radikalne i ideološke, stvaraju područje interkonfesionalne konvergenije²⁰⁸.

Vjerojatno će se od budućnosti ekumenskog dijaloga zahtijevati integracija raznih metodoloških perspektiva, zadržavajući kristološki pristup prevladavajućim i neophodnim²⁰⁹.

²⁰⁵ Peter NEUNER, *Teologia ecumenica*, 155.

²⁰⁶ Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 28.

²⁰⁷ Paolo COLOMBO, *Prospettive*, 23.

²⁰⁸ Gaetano SABETTA, *Imaginare l'altro*, 90.

II.1.4.2. Hijerarhija istina

Koncilski dekret o ekumenizmu, *Unitatis Redintegratio*, potvrđuje temeljni teološki princip za ekumenski dijalog, takve važnosti da postaje osnova teologije:

„U usporedbi doktrina sjetite se da postoji poredak ili bolje, hijerarhija istina katoličke nauke, jer im je različita povezanost s temeljem kršćanske vjere.“

Povijest elaboracije principa je zanimljiva, s obzirom na to da je rezultat ekumenske „ekipne igre“. Govor u dvorani koncila bio je, zapravo, djelo nadbiskupa iz Gorizie Andree Pangrazia, ali neki sudionici koncila govore da je ideja nastala iz neformalnih razgovora koji su se vodili među katoličkim teolozima predstavnicima tadašnjeg Sekretarijata za jedinstvo kršćana – posebice Gregoryja Bauma i Josepha Feinera, i protestantima promatračima na koncilu (posebice Oscara Cullmanna) – a kasnije ju je u dvorani iznio onaj koji je imao dovoljno autoriteta da takav prijedlog predstavi. Prijedlog koji je prihvaćen i uvršten, na prilično koncizan način i bez dodatnih objašnjenja, u tekst dekreta koncila. Izjašnjavanja teologa i osobito Sekretarijata za jedinstvo kršćana koja su uslijedila 1970. godine, produbila su značenje i implikacije teksta, precizirajući temeljne koncepte, povezanost i neposrednu blizinu²¹⁰. Bogat komentar 1991. objavila je Mješovita radna skupina katoličke crkve i Ekumenskog vijeća crkava koje su vrednovale valjanost principa i podastrle pažnji stručnjaka kao osnovu ekumenske epistemologije, konceptualno prisutne, od samog početka kršćanske tradicije, i pronalazljive u raznim konfesijama²¹¹.

Latinski pojam *ordo* točnije prikazuje formalni aspekt principa, a *hierarchia*, u današnjem semantičkom ključu, može se čitati u nepreciznim interpretacijama: nema, zapravo, jedne važne hijerarhije istina vjere; nema prvorazrednih i drugorazrednih kategorija u objavljenoj istini, nema slike hijerarhijski organizirane piramide. Ima je među elementima koji sačinjavaju teološki diskurs, manje-više izravne veze sa srži vjere, sačinjene od tajna Kristovih: utjelovljenja i smrti-uskrsnuća²¹².

Vidljivo jedinstvo kojim napreduje ekumenski dijalog, može se također artikulirati prema *ordo*, koji prepoznaje nužnost punog jedinstva vjere u *kerygma* utjelovljenja i spasenja, i u istinama koje su usko povezane s ovim osnovnim, dok

²⁰⁹ Alasdair MacINTYRE, *L'inconscio*, 65.

²¹⁰ Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 55.

²¹¹ Peter NEUNER, *Teologia ecumenica*, 167.

²¹² Paolo COLOMBO, *Prospettive*, 72.

priznaje mogućnost većeg ili manjeg prijanjanja specifičnim sadržajima²¹³. Nije nedostajalo prestižnih eseja o primjenjivanju tog principa raznim aspektima katoličke nauke²¹⁴.

Jedna dimenzija koja je do sada malo istražena je proširenje principa hijerarhije istina sa kerigmatske dimenzije na onu liturgijsku i đakonsku, koju legitimira i Mješovita radna skupina iz 1990. godine.

II.1.4.3. Odnos između sadržaja istine i formalnog izraza

U katoličkoj tradiciji ovaj je princip formuliran na pouzdan i iscrpan način, i usmjeren u ekumenskom ključu, na otvaranju Drugog vatikanskog koncila u govoru Ivana XXIII. *Gaudet Mater Ecclesia*:

„Sada je naime potrebno da se cjelokupan, ni u čem okrnjen kršćanski nauk u ovo naše doba prigrli s novom gorljivošću, vedre i smirene duše, i to u onom značenju, shvaćanju i obliku kako to napose odsijeva iz spisa Tridentskog sabora i Prvoga vatikanskog koncila; potrebno je – kako to žarko žele svi pristaše kršćanskoga, katoličkoga i apostolskog duha – da se taj isti nauk što bolje i što dublje upozna, pa da duše što potpunije prožme i oblikuje; potrebno je da se taj ustaljeni i nepromjenljivi nauk, koji treba vjerno obdržavati, istražuje i naviješta onako kako to traži naše doba. Jer, jedno je sam poklad vjere, odnosno istine koje valja štovati, a sadržane su u našem nauku, a drugo je način kojim se one naviještaju, dakako, u istom smislu i značenju. Tom načinu valja posvetiti najviše pozornosti i, ustreba li, strpljivo se oko njega truditi; naime, u obrazlaganju gradiva trebat će uvesti one metode koje su pretežno pastoralnog obilježja.“

Kako jasno proizlazi, iz raznih izjava samog pape, da je ekumenski dijalog jedna od novih potreba našega vremena, formulacija ovoga principa jasne je primjenjivosti na ekumenski dijalog, premda u širem kontekstu otvaranja crkava svakom tipu dijaloga, i zato je potpuno prigrljen i citiran u ekumeni. Princip je potom naglasio i Pavao VI. u enciklici *Ecclesiam suam* 1964., koja ukazuje na potrebu Crkve da bude u dijalogu, na ljudskoj i teološkoj razini, unutarnjoj i vanjskoj, s kršćanima i vjernicima drugih religija, sa svijetom²¹⁵.

²¹³ Aleksandr MEN', *Omēlie pasquali*, 60.

²¹⁴ Peter NEUNER, *Teologia ecumenica*, 162.

²¹⁵ Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 67.

Sadržaj takvog principa u povijesti je Crkve i teologije bio široko primijenjen, ne kao zadnji i u osjetljivom elaboratu nauke razvoja dogme. Otkrivena istina, ili trezor vjere, ne mijenja sadržaj, promijeniti se može način razumijevanja, izražavanja i postajanja važnom za svaki posebni povijesno-geografski kontekst. Izraz, dakle, istine vjere može i mora odgovoriti na prostorno-vremenske potrebe, na sposobnost vjernika da prime i prenesu sadržaj vlastite vjere, prema epistemološkom principu cijele aristotelovsko-tomističke tradicije da se sve prima prema modelu primatelja („*quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur*“)²¹⁶.

U tom smislu pomaže sjetiti se teksta iz 1983. Mješovite radne skupine katoličke crkve i Ekumenskog vijeća crkava:

„Pred kršćanskom su obnovom, različiti sudovi o tradicionalnim običajima i praksama, toliko vezanim za život svake crkve da riskiraju da ih se identificira sa suštinom same vjere.“

U ekumenskoj perspektivi, takva je distinkcija krajnje smisljena, jer dopušta da se prihvati, štoviše, pozitivno primi različitost i mnogostrukost načina izražavanja istog sadržaja. Različitost teoloških formulacija, doktrinarnih artikulacija, praksa, teoloških sustava postaje vidljiv znak bogatstva same poruke i prisutnosti Duha Svetoga koji oživotvoruje i vodi narod Božji prema inteligenciji vjere, u različitost darova; naprotiv, otkriveni sadržaj u svojoj nepromjenjivosti istine vjere, ne samo garantira nego izražava duboko jedinstvo svih koji otkrivenu vjeru stavljaju u središte vlastitog postojanja i vlastitog religijskog *kreda*²¹⁷.

II.1.4.4. Princip iz Lunda

Korolaru proglašenih metodoloških principa potrebno je spomenuti posljednji, drugačijeg profila, s obzirom na to da je djelatan, ali jednako važan u rastu prema zajedništvu, jer je dijalog artikulirana stvarnost koja, kako je potvrđeno, mora paralelno napredovati na raznim poljima, teorijskim i praktičnim, intelektualnim i afektivnim. Princip je obrađen na jednoj svjetskoj konferenciji Komisije Vjere i ustrojstva Ekumenskog vijeća crkava, koja se održala u Lundu (Švedska) 1952.; obično se spominje samo zadnja rečenica, ali i okolni kontekst jednako je važan:

²¹⁶ Gaetano SABETTA, *Immaginare l'altro*, 29.

²¹⁷ Paolo COLOMBO, *Prospettive*, 67.

„Vjerujemo da je Božja volja da smo mi sjedinjeni i u gorućim problemima i očajničkim potrebama cijeloga modernoga svijeta vidimo nove pozive i nove mogućnosti da se sluša sjedinjuća Božja riječ. Dok dajemo preporuke za koje se nadamo da su ostvarive, bez podizanja nesuglasica oko principa, priznajemo da je sveukupan naš zajednički rad više- manje ometan podjelama proizvedenima našim neslaganjima po pitanjima vjere i ustrojstva (faith and order). Ipak, u ekumenskom pokretu koji je bilježio naše prijepore, postali smo svjesni da postoji i dobro određeno područje jedinstva i da su nas Duh Sveti i Riječ Božja zadužili da se sve više sjedinjujemo u njihovoj službi. Preporučujemo to, uvjereni da ćemo morati raditi zajedno sve što može biti napravljeno zajedno, a odvojeno raditi samo ono što mora biti odvojeno napravljeno.“

Namjera principa je jaka, više nego što može proizići iz formulacije: riječ je o novom obraćanju crkvama da zajedno djeluju, na onim područjima gdje je moguće zajedničko svjedočenje; da prihvate zajedničko svjedočenje vrijednosti kraljevstva (mir, solidarnost, pravda), ne dopuštajući da nas obuzme lijenost, nesigurnost, ravnodušnost. No, princip isto tako podsjeća da treba izbjeći svjedočenje koje nije ukorijenjeno u stvarno zajedništvo, odnosno, obeshrabruje djelovanje tamo gdje nije postignuta konvergencija na doktrinarnoj razini, jer bi zajedničko svjedočenje postalo dvojbeno i nepotpuno. Čitano u svojoj punini, može prizvati, u suvremenom ključu, patrističku sentenciju *lex orandi – lex credendi – lex agendi*²¹⁸.

Princip iz Lunda je važan jer u djelatni kriterij prevodi zajedništvo vjere koje postoji među crkvama, i poziva na izražavanje *koinonia* ; osim toga, iskustvo pokazuje da se neke poteškoće koje na papiru izgledaju nepremostive, u zajedničkom djelovanju često smanje, kako citira ekumenit Geoffrey Wainwright: „*Solvitur ambulando*“, odnosno zajedničkim napredovanjem pronade se put ka rješenju²¹⁹.

II.1.5. Tipologije dijaloga

Postoje razne tipologije dijaloga ili, bolje reći, ekumenski dijalog u sebi tkanje je osobnih i institucionalnih odnosa, eksperimentalnih i teoretskih područja, puteva na lokalnoj i globalnoj razini koje daju tijekom određenoj različitosti tekstova. Oni vode u

²¹⁸ Alasdair MacINTYRE, *L'inconscio*, 62.

²¹⁹ Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 89.

živo tkivo Ekumenskog pokreta i odražavaju mu prioritete, strategije, metodologije i tehnike odnosa.²²⁰

Prva distinkcija među raznim tipovima odnosi se na takozvani „dijalog života“ i „teološki dijalog“, mada se ove dvije dimenzije nužno prepleću; potom postoji i distinkcija koja se odnosi na kontekste dijaloga koji omogućuje podjelu između „lokalnog“ i „internacionalnog“; na koncu postoji dimenzija internog dijaloga ili intrakonfesionalnog u usporedbi s interkonfesionalnim.

II.1.5.1. Dijalog života

Njime se podrazumijeva dijalog u kojem sudjeluje i koji dijeli vlastito religiozno iskustvo. Ponekad su partneri u dijalog , bez obzira jesu li pojedinci ili zajednice, previše udaljeni kako bi počeli usporedbu na teološkoj ili teoretskoj razini, ali mogu biti blizu percepciji srži religioznog iskustva i mogu razumjeti život liturgije i pastoralna različitih religijskih tradicija. Dijalog života, na individualnoj razini vrlo se često realizira u geo-kulturnim interkonfesionalnim kontekstima te je izvor inspiracije i motivacije za teološki dijalog. Ponekad se i sam teološki dijalog, među zajednicama različite konfesije, opisuje kao dijalog života, posebno u početnoj fazi službenog dijaloga, kad je potrebno sondirati stvarne mogućnosti sistematičnije usporedbe, ili kada teološki profil konfesija u dijalogu toliko različit da je nužan iskustveni temelj prije početka i nastavka teoretske usporedbe²²¹.

II.1.5.2. Teološki dijalog

S takvim tipom misli se na dijalog koji tematizira temeljna pitanja vjere svake tradicije i njihovu artikulaciju, specifičan *kredo* i doktrinu pojedine konfesije. Riječ je o misaonom dijalogu na teoretskoj razini o doktrinarnim pitanjima, premda u spoznaji da pridjev 'teološki' prolazi širokim značenjem, koje obuhvaća i promišljanje i etičko-društvene inicijative kao i pastoralne prakse koje se moraju smatrati 'teološkim' jer s kristologijom čini koheziju teologije²²². Riječ je o dijalogu koji elaboriraju stručnjaci, određenih ishoda i programiranom u vremenu, koji cilja na objašnjenje teoloških pozicija svake konfesije, sa svrhom da razumije zajedništva i razlike i uobliči novo

²²⁰ Paolo COLOMBO, *Prospettive*, 45.

²²¹ *Isto*, 52.

²²² Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 110.

ponašanje prema pitanjima koja su povijesno bila razlogom podjela i raskola, i koja i sada predstavljaju velike prepreke potpunom i vidljivom jedinstvu²²³.

II.1.5.3. Lokalni dijalog

To je dijalog koji se vodi u posebnim kontekstima, te k njemu vodi sva djelatnost molitve, podrške, promišljanja, pastoralnih projekcija kojima je mjesto unutar ekumenskih društava, ili u biskupijama, ili na nacionalnoj razini. Najšire korišten pojam je dijalog života i teološki dijalog promoviran u nacionalnom kontekstu, pod odgovornošću kompetentnih tijela. Često povijesno-kulturna zajednica i svakodnevno pohađanje funkcioniraju kao ekumenski dekodifikatori, olakšavajući na taj način postizanje ekumenskih rezultata, te rezultirajući sposobnošću anticipiranja ili pripreme terena za internacionalne dijaloge.²²⁴

II.1.5.4. Internacionalni dijalog

Paralelno, internacionalni dijalog je ukupnost molitve, susreta, promišljanja, projekcija na internacionalnoj razini ili pak poziv na uključivanje strukture i tijela odgovornih za globalnu koordinaciju. Posebnost i važnost internacionalnog dijaloga nalaze se u širini i različitosti obzora, te se pojedina pitanja mogu obogatiti širim pristupom²²⁵. K tome, proces recepcije rezultata dijaloga u ovom sjedištu nalazi temeljnu provjeru, s obzirom na to da na internacionalnoj razini najveći autoriteti mogu vrednovati postignute rezultate te mogu, isto tako preuzeti odgovornost za širenje samih rezultata.

II.1.5.5. Bilateralni i multilateralni interkonfesionalni dijalog

To je najčešći dijalog: događa se među različitim konfesijama, koje vlastiti *kredo* uspoređuju na svjetlu vlastitog teološko-povijesnog razvoja, te na svjetlu evanđeoske poruke i načina na koji je ona primljena, interpretirana, prenijeta.

Takav dijalog može biti bilateralan s dvije konfesije ili multilateralan kad sudjeluju tri ili više njih na nekoj vrsti foruma gdje se traži zajednička teološka i hermeneutička linija i dogovoreni interpretativni kriterij.

²²³ *Isto*, 56.

²²⁴ Gaetano SABETTA, *Immaginare l'altro*, 94.

²²⁵ Aleksandr MEN', *Omelle pasquali*, 90.

To je značajan dijalog jer na neki način čini potku čitavom Ekumenskom pokretu jer doista označava domete dogovora crkava uz potvrdu autoriteta. Stoga i jest najpoznatiji i najcitiraniji tip dijaloga.

II.1.5.6. Unutarcrkveni dijalog

Na kraju, dimenzija koja se može činiti podrazumijevajuća i drugorazredna i koja ponekad nije adekvatno vrednovana, a zapravo je veoma bitna – unutarcrkveni dijalog. On uključuje sve što je proizvedeno u svakoj pojedinoj konfesiji, te olakšava posao ekumenistima jer označava prvi korak dijaloga²²⁶.

II.1.6. Zaključak

Govoriti o punom i vidljivom jedinstvu kao svrsi dijaloga, znači postaviti si krajnje zahtjevan cilj. Novost ekumenizma je u istraživanju autentične i vjerne interpretacije dara koji nam je povjeren kao jedinoj kršćanskoj zajednici, prema volji onoga koji je Crkvi povjerio spasonosnu poruku: „*Ništa nije više otuđujuće od ekumenizma nego lažni irenizam, od kojega pati čistoća katoličke nauke i zamračen je njezin izvorni i precizni smisao*“; nije riječ o „*jedinstvu napravljenom od ljubakanja i osmijeha*“ već o jedinstvu u vjeri, utemeljenom na poštovanju konfesionalnog integriteta svake tradicije, prepletene dubokim i autentičnim stavom konverzije. Niti, s druge strane, može biti opravdano zatvaranje koje bi u ljudskim granicama zakočilo bogatstvo po svojoj prirodi ekumenske objave, tj. univerzalne. Koja će biti pobjednička strategija, koja slika i forma koje će to jedinstvo imati u budućnosti još uvijek ne sagledavamo u potpunosti, ali će se sastavljati kroz usporedbu između raznih teoloških tradicija izraženih u mnogim kršćanskim konfesijama, koje čine bogatstvo, te stalnu reviziju i obnavljanje *modusa intelligendi* i *modusa operandi* svake pojedine konfesije²²⁷. Iz tog razloga za ekumenizam, možda i više nego za druge teološke grane, teološki je napredak vezan za skromnost istraživanja, za spremnost naslućivanja novih i napuštanja starih sterilnih puteva, za sposobnost da se pusti da se veličaju nove ideje, novi podstreci, tako da se mogu samoobjaviti u svom primicanju objavljene istine, bez ishitrenih entuzijazama ili usporavanja. U tom ključu i apologetska, sistematična i moralna teologija oblikuju konfesionalno nasljeđe za

²²⁶ Alasdair MacINTYRE, *L'inconscio*, 28.

²²⁷ Aleksandr MEN', *Omelié pasquali*, 35.

razmjenu s drugim konfesijama, i ekumensku pretpostavku i metodu mogu ponuditi teren novog pristupa procesu *cogitatio fidei*.

II.2. Ekumenizam u Katoličkoj Crkvi

Rimokatolička Crkva relativno se kasno uključila u ekumenski dijalog, no kako je glava Katoličke Crkve papa, tako će se prvo izlagati stavovi papa prema ekumenskom dijalogu i ekumenizmu uopće, a potom bi se izložili elementi ekumenske vizije.

II.2.1. Postkoncilski pape

Pokoncilski pape nas potiču da smo u duhu Drugog vatikanskog koncila dužni ponovno tražiti jedinstvo, pritom ne gubeći hrabrost pred teškoćama koje se mogu pojavljivati i nagomilavati na tom putu: „Prosvijetljena i podupirana Duhom Svetim, Crkva stječe sve dublju svijest i o svom božanskom otajstvu, o svom ljudskom poslanju i, napokon, o samim svojim ljudskim slabostima. Upravo iz te svijesti treba da izvire ljubav za tu Crkvu, kao što ljubav sa svoje strane pridonosi učvršćivanju i produbljivanju svijesti. Pavao VI. ostavio nam je svjedočanstvo takve, do kraja, izoštrene svijesti o Crkvi. Kroz višestruke i često bolne sastavnice svoje službe on nas je poučio neustrašivoj ljubavi prema Crkvi koja je – kao što je Koncil ustvrdio – sakrament ili znak i sredstvo najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskoga roda. S druge strane, sasvim je sigurno da u današnjem vremenu imamo primjere iskrenog, ustrajnog, poniznog i hrabrog traženja putova približavanja i jedinstva, u čemu je osobit primjer dao sam papa Pavao VI. Zaista smo dužni ponovno tražiti jedinstvo, a da pritom ne gubimo hrabrost pred teškoćama koje se mogu pojavljivati i nagomilavati na tom putu.“²²⁸

Konferencija europskih crkava i Vijeće europskih biskupskih konferencija u Strasburgu 2001. donijeli su zajednički dokument pod nazivom *Charta oecumenica* za kojeg su supotpisnici metropolit Jeremije i kardinal Miloslav Vlk potvrdili da je plod

²²⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, br. 9.

zajedničkih molitvi i bratskog dijaloga.²²⁹ Upravo me njihov nesebični primjer potaknuo na moralnu eroziju koja nagrizala europsku i svjetsku kulturu o važnosti zajedničkog angažmana osvješćivanju europske kulture o njenim kršćanskim korijenima.²³⁰

Jedan od najvećih ekumenskih autoriteta, Ivan Pavao II., dao nam je definiciju kulture u svome djelu *Sjećanje i identitet* iz 2005. te istaknuo da je kultura cjelina načina na koje čovjek pokušava “otkriti i potvrditi istinu o vlastitom biti čovjek”.²³¹ Spomenuta definicija kulture Ivana Pavla II. od iznimnog je značaja za ispravno shvaćanje Europe i njezinih temelja. Ključni pojam u toj definiciji, predstavlja riječ “istina”. Blagopokojni papa, naime, potvrđuje da je istina, kao objektivno postojeća stvarnost, pa čak i stadiji njezina traženja, koliko god daleko od nje bili, temeljna odrednica kulture. Ivan Pavao II piše o tome: „*Najbolja obostrana spoznaja već ostvarena među nama, dostignute doktrinarne konvergencije, koje su kao posljedicu imale afektivan i efektivan rast zajedništva, ne mogu biti dostatne za savjest kršćana koji ispovijedaju jednu, svetu, katoličku i apostolsku crkvu. Krajnja svrha ekumenskog pokreta je ponovna uspostava pravog jedinstva vidljivog svim krštenicima.*“²³²

Njegov nasljednik na Petrovoj stolici, Benedikt XVI. u svom objavljenom, ali zbog prosvjeda dijela studenata i profesorskog kadra, nikad održanom govoru na rimskom sveučilištu *La Sapienza*, upozorava da je danas goruća opasnost zapadnog svijeta činjenica da se čovjek, razmatrajući veličinu vlastitog znanja i tehnološke moći, predaje pred pitanjem o istini.²³³ Benedikt XVI., osim što ističe da je mogućnost nalaženja i priklanjanja istini specifični doprinos kršćanstva kulturi, želi također pokazati svoju zabrinutost nad činjenicom da je Katolička Crkva ostala gotovo usamljena u neprekidnom pozivanju razuma u traženju istine. Težnja za otkrivanjem i vrjednovanjem kršćanskih temelja Europe spada na razinu ne metafizičke ili vjerske, već povijesne istine koja se, međutim, opovrgava. Stoga ćemo ovdje samo ukratko ustvrditi da pod pojmom Europa ne podrazumijevamo geografski

²²⁹ Usp. Juro ZEČEVIĆ, *Ekumenska povelja za rast suradnje među crkvama u Europi – Charta oecumenica – Značaj europske ekumenske povelje*, Zagreb, 2002.

²³⁰ Usp. IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor*, Zagreb, 1998., br. 44.

²³¹ Usp. IVAN PAVAO II., *Sjećanje i identitet*, Split, 2005., 82.

²³² Teresa Francesca ROSSI, *Manuale di Ecumenismo*, Brescia 2012., 112.

²³³ Benedikt XVI., „Govor pripremljen za Sveučilište La Sapienza u Rimu u povodu početka akademske godine“ (17. I. 2008.) u:

http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2008/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20080117_la-sapienza_hr.html

pojam, već kulturno područje čiji je objedinjavajući čimbenik bilo upravo kršćanstvo. Poštujući utjecaj drugih kulturnih čimbenika, poput grčke filozofije i rimskog prava, moramo zajedno s Ivanom Pavlom II. naglasiti da su ti čimbenici dosegli svoj vrhunac upravo događajem evangelizacije, omogućujući pluralizam nacionalnih kultura, ali na zajedničkom temelju vrednota koje je dijelio cijeli kontinent.²³⁴ Pojedini filozofi pokušali su dohvatiti stvarnu prožetost današnjeg Europljanina kulturnim matricama koje su nedvojbeno pripadajuće kršćanstvu. Čak i tzv. slobodni mislioci, iako antiklerikalni, ne mogu pobjeći toj posebnosti europskog duha.”²³⁵

“Jedan Europljanin može ne vjerovati da je kršćanska vjera istinita, ipak, sve ono što on kaže i čini, proizlazi iz kršćanske kulture kojoj je on baštinikom”,²³⁶ tvrdi T. S. Eliot i dodaje da je: “samo kršćanska kultura mogla ‘proizvesti’ jednog Voltairea ili Nietzschea”.²³⁷

Doista, samo u kulturi koja toliko cijeni slobodu i slobodnu inicijativu pojedinca na svim područjima stvaralaštva, mogla su proizaći takva radikalna nijekanja kršćanskih vrijednosti, kakva su dominirala u Europi proteklih četiri stoljeća. Teško je zamisliti ijednu drugu poznatu kulturu koja bi dopustila takvu različitost i takav preokret.

Međutim, sloboda koju zamišljaju i veličaju naši suvremenici temeljno je različita od slobode čiji sadržaj pokušavaju odrediti kršćanski mislitelji, od Augustina, preko Tome Akvinskog, pa do Karola Wojtyły te na Istoku Solovjeva, Berdjajeva i Aleksandra Menja. Prema njima je sloboda nužno povezana i nerazdvojiva od istine. Naime, sloboda ljudske osobe nije čista apstrakcija u smislu nezavisnosti od bilo čega, već se sloboda ostvaruje isključivo u traženju i nalaženju istinitog dobra, kako to otkriva logika ljudskih činova.²³⁸

Koje su, međutim, posljedice spomenutog preokreta i kakav trag one daju današnjoj kulturi? Radikalni preokret koji je potresao europsku kulturu u posljednja četiri stoljeća, ponekad nazivan “kulturna drama”²³⁹, možda najbolje predočava sljedeća slika: Očevi Crkve govorili su o poganskim učenjima (npr. grčkoj filozofiji i rimskom pravu) kao o zlatu Egipta koje su Izraelci ponijeli sa sobom u slobodu

²³⁴ Usp. IVAN PAVAO II., *Sjećanje i identitet*, 94-95.

²³⁵ Usp. Giovanni REALE, *Radici culturali e spirituali dell'Europa*, Milano, 2003., 6.

²³⁶ Cit. Thomas E. STEARNS, *Pusta zemlja i druga djela*, Zagreb, 2009., 126.

²³⁷ *Isto*, 144.

²³⁸ Usp. Karol WOJTYŁA, *Persona e atto*, Milano, 2001., 291. i 371.

²³⁹ IVAN PAVAO II., *Sjećanje i identitet*, 100.

(odnosno kršćani upotrijebili za izgradnju valjanih filozofskih i pravnih sustava). Međutim, proces koji je donio modernizam nešto je sasvim suprotno. U moderni, ljudi su uzeli kršćanske vrijednosti i ponovno ih istopili u idole, do te mjere neprepoznatljive i optočene u svijesti današnjeg postmodernog čovjeka, da se čini gotovo uzaludnim pozivati se na temelje.²⁴⁰ Čini se da izolirano pozivanje na priznavanje kršćanskih korijena nije nipošto dovoljno, štoviše, čak je i pogubno!²⁴¹ Djelovanje s kojim ono mora biti nužno spojeno bit će prikazano u zaključku rada. Vratimo se, prije toga, na pojedine primjere spomenutog mijenjanja kulturnog sklopa. Možemo ustvrditi da je temeljni ishod sudara kršćanstva i kulture, koji je, kako smo vidjeli, neopozivo oblikovao Europu i izraz je kršćanske kulturne revolucije, koncept čovjeka kao osobe nerazdvojivo povezanog s konceptom Boga kao osobe. Osobe koja je postala čovjekom i ušla na taj način u odnos sa svakom ljudskom osobom.²⁴² Danas, međutim, živimo u kulturnom sklopu kojim dominira tehnološki poredak.

To bi značilo da je ljudski čin u današnjem svijetu radikalno zamijenjen uređajima koji su izumljeni, ne da bi zamijenili repetitivne ljudske čine u širokoj uporabi (što je sasvim pozitivno obilježje tehnološkog napretka), već da bi potpuno zamijenili ili sveli na apsolutni minimum čitav svijet čina koji su tipično ljudski.²⁴³ Tako se danas čistoća pokušava nadomjestiti prezervativom/kontracepcijskom tabletom, pop-kulturom (glazbom, filmom i dr.). Zamjenjuje se osobno pitanje o smislu života, Facebook zamjenjuje ljudsku komunikaciju. Štoviše, čini se da zamjenjuje i samo ljudsko postojanje. Ako nisi na Facebooku – jednostavno te nema! U takvom kulturnom kontekstu čovjek postaje hendikepiran za ulaženje u odnos „ja – ti“ s drugom osobom, a tako i za ulaženje u odnos s Bogom. Opet, iz olirani pokušaji da se kršćanstvo „nametne“ na tehnološkom tržištu društvenih komunikacija tome čovjeku čini se, uglavnom, nadasve smiješno. Prirodni moralni zakon, trag stvarnosti da je čovjek stvoren na sliku i priliku Božju, koja je oblikovala pravne sustave kakve danas poznajemo, danas se upotrebljava kako bi se opravdalo tzv. nova ljudska prava, poput ljudskog prava na eutanaziju, pobačaj ili homoseksualni brak. Jedan od osnovnih pokretača ljudske djelatnosti – nada – danas je shvaćena kao krajnje

²⁴⁰ Francis RUSSELL HITTINGER, *The First Grace. Rediscovering the Natural Law in a Post-Christian World*, Wilmington, 2011., 37.

²⁴¹ Biskupska sinoda, *Da bismo bili svjedoci Krista koji nas je oslobodio*, Zagreb, 1992., br. 2.

²⁴² Giovanni REALE, *Radici culturali*, 7.

neozbiljan idealistički pojam. U najboljem slučaju ona je zatvorena isključivo u ovozemaljsko,²⁴⁴ bilo da se kreće na području potrošačkog mentaliteta i novih „spasonosnih“ ili „optimalno zadovoljavajućih“ proizvoda koji nadolaze ili, pak, tvori cijeli sustav napretka na svim područjima (kakav, primjerice, donosi mandat predsjednika SAD-a, Baracka Obame). „Otkupljenje“ u životu svojih problema, tjeskoba, strahova i nesigurnosti današnji čovjek traži u *shopping* centru, u *multiplex* kinu, u internet-kafiću.²⁴⁵

Važnost priznavanja kršćanskih korijena Europe ne nalazi svrhu u sebi samome. Zasigurno, prešućivanje kršćanskih temelja Europe u Ustavu Europske unije, pokazuje žalosnu spremnost današnjeg Europljanina da zaniječe samoga sebe i pokaže ogromno nepoznavanje vlastitog identiteta. Međutim, papa Ivan Pavao II. u apostolskoj pobudnici *Ecclesia in Europa* ističe da upoznavanje kršćanskih korijena vlastite kulture mora biti proces koji je paralelan sa procesom koji je esencijalni sastojak kršćanske kulture – s evangelizacijom.

Europa koja priznaje kršćanske korijene svoje kulture zapravo samo utvrđuje povijesnu istinu. Međutim, Europa ima potrebu upoznati cijelu istinu, a nju se može upoznati samo u susretu s osobom i porukom Isusa Krista.²⁴⁶ Kao što je prvim kršćanima prvotna želja bila evangelizacija, a tek posredno uvođenje novog kulturnog sklopa, tako današnjem otkrivanju kršćanskih temelja Europe mora prethoditi nova evangelizacija. U istom smjeru Aleksandar Menj govori u svojoj knjizi *Istorija religije*²⁴⁷. Kao što se u prvom stoljeću kršćanstva Pavlu u viđenju javio neki Makedonac i pozivao ga vapajem: „*Prijeđi u Makedoniju i pomози nam!*“ (Dj 16,9), ista molba izvire iz srca današnjih Europljana. Premda je možda neizrečena, potisnuta, ali uvijek vidljivo najdublja i istinska molba koja izvire iz njihove nutrine.²⁴⁸ Čovjek ima potrebu biti otkupljen – ne prividno, već u istini, i to u svim dimenzijama njegova života. Istina nam se, pak, objavila sama – u Isusu Kristu, koji je jedini sposoban „uzeti knjigu i otvoriti pečate njezine“ (Otk 5,9), knjigu koja sadrži Božji naum stvaranja i spasenja i do u pojedinosti opisan naum o svemu stvorenom, osobama,

²⁴³ Francis RUSSELL HITTINGER, *The First Grace*, 251–252.

²⁴⁴ Usp. BENEDIKT XVI., *Spe Salvi*, Zagreb, 2008., br. 17.

²⁴⁵ Usp. Aleksandr MENJ, *Gesu' Luce del mondo*, 88.

²⁴⁶ Usp. IVAN PAVAO II., *Ecclesia in Europa*, Zagreb, 2003., br. 2.

²⁴⁷ Usp. Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 215.

²⁴⁸ *Isto*.

stvarima i događajima. I samo ljudsko iskustvo otkriva da nitko drugi ne može “otvoriti tu knjigu i pogledati u nju” (Otk 5,3), odnosno shvatiti njezin sadržaj.

U pontifikatu Benedikta XVI. ekumenizam je u više navrata bio definiran prioritetnim, od prve javne poruke nakon njegova izbora, 20 travnja 2005.: „Hranjeni i podržavani euharistijom, katolici se osjećaju potaknutima na ono puno jedinstvo za koje je Krist tako žarko molio u dvorani Posljednje večere. Petrov nasljednik zna da mora u sebe primiti tu najveću želju božanskoga Učitelja i to na poseban način. Stupajući u službu u Rimskoj Crkvi, koju je Petar natopio svojom krvlju, njegov današnji nasljednik preuzima kao prvotnu zadaću neumorno raditi na ponovnom uspostavljanju punog i vidljivog jedinstva svih Kristovih učenika. To je njegova ambicija, njegova hitna dužnost.“²⁴⁹

Taj primarni zadatak izgleda da je povezan – više nego nastavak teoloških pitanja – s „konkretnim potezima“ i „unutarnjom konverzijom“: „Potrebni su konkretni potezi koji će ući u duše i pokrenuti savjesti, tako da svakoga izazovu na unutarnje preobraćenje što je pretpostavka svakog napretka na ekumenskom putu. Teološki je dijalog potreban, produbljivanje povijesnih razloga ostvarenih izbora također je neophodno. Najžurnije je pročišćenje memorije, koje je toliko puta zazvao Ivan Pavao II, koje i samo može pripremiti duše da prime puninu Kristove istine.“

Ove izjave s početka, ponavljaju se tijekom čitavog njegovog pontifikata: u govoru Plenarnog Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana, 17. studenog 2006., papa se poziva na važnost „duhovnog ekumenizma“: „Ono što... treba prije svega promicati je ekumenizam ljubavi, koji izravno potječe od nove zapovijedi koju je Isus ostavio svojim učenicima. Ljubav popraćena dosljednim djelima stvara povjerenje, otvara srca i oči. Dijalog milosrđa po svojoj prirodi promiče i prosvjetljava dijalog istine: i doista, u punini istine zbivat će se konačni susret kojemu nas vodi Kristov Duh. Naravno da relativizam i lagani i lažni irenizam ne mogu rješavati ekumensku potragu. Oni je naprotiv izvrću i smućuju.“ Dosljedno tome, Benedikt XVI. njegovao je odnose poštovanja i bliskosti s liderima drugih crkava i kršćanskih crkvenih zajednica²⁵⁰.

Jednako kao što se ponavlja motiv vidljivog ujedinjenja, ne kao političkog i humanog projekta – „ovo stvara političku zbrku vjere i ekumenizma“, kaže na

²⁴⁹ *Il Regno attualita e documenti* 9, 2005., 193. u: <http://www.ilregno.it/documenti/archivio>

²⁵⁰ Usp. BENEDIKT XVI., *Spe Salvi*, br. 17.

ekumenskom slavlju u Erfurtu 23. rujna 2011. za svoga puta u Njemačku u vezi sa „darom gosta“ - nego kao dar Duha Svetoga, koji treba tražiti molitvom i unutarnjim preobraćenjem.

Molitva, unutarnje preobraćenje i traženje oprosta za obostrane povijesne krivice (govor delegaciji Luteranske evangeličke crkve, 24. siječnja 2011.) utoliko su potrebnije s obzirom na to da vidljivo jedinstvo kršćana ne može biti ostvareno prećicama. Ne izgleda prihvatljiv ekumenski model „pomirenih različitosti“: „Činjenica zajedničkog hoda prema ovome cilju“, izjavljuje pred Plenarnim Papinskim vijećem za promicanje jedinstva kršćana 15. studenog 2012., „pozitivna je realnost, međutim, pod uvjetom da Crkve i crkvene zajednice ne stanu na pola puta, prihvaćajući suprotstavljajuće različitosti kao nešto normalno ili najbolje što se može postići. Naprotiv, samo će se u punom zajedništvu vjere, sakramenata i službe na konkretan način učiniti jasnim prisutna i djelatna snaga Boga u svijetu. Kroz vidljivo jedinstvo Isusovih učenika, jedinstvo ljudski neobjašnjivo, postat će prepoznatljivo djelovanje Boga koji nadilazi težnju svijeta za dezintegracijom.“

Benedikt XVI. potvrđuje stvarno povećanje broja prepreka na koje ekumenizam nailazi u posljednjem desetljeću, zbog unutarnjih razilaženja raznih vjera i slabljenja ekumenskog poleta pred prevladavajućim povlačenjem identiteta. Možda u tom ključu treba čitati kontroverznu papinu odluku u apostolskoj konstituciji *Anglicanorum coetibus* iz 2009.²⁵¹ da se anglikancima koji žele napustiti svoju crkvu ponudi mogućnost da to i učine ne samo kao pojedinci već i kao zajednice skupa sa svojim pastirima, zadržavajući i neke elemente tradicionalne anglikanske liturgije, kako bi se odgovorilo anglikanskim skupinama koje su „više puta i insistirajući“ zahtijevale ulazak „i korporativno, u puno katoličko zajedništvo“.

Rasprave je raspirilo i „ekumensko“ čitanje pokušaja pomirbe s Bratstvom Svetog Pija X. koju je razjasnio kardinal Kurt Koch, predsjednik Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana: „Dokumentom *Summorum pontificum* papa Benedikt XVI.²⁵² htio je doprinijeti pomirbi unutar Crkve. Zapravo, dokument promiče, ako se tako može reći, jedan unutarkatolički ekumenizam.“ Ali to podrazumijeva da drevna liturgija [tj. ona predkoncilska, na latinskom] bude shvaćena i kao ekumenski

²⁵¹ BENEDICT XVI, *Apostolic Constitution Anglicanorum coetibus*, 2009. u: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_constitutions/documents/hf_ben-xvi_apc_20091104_anglicanorum-coetibus.html

²⁵² BENEDIKT XVI., *Summorum pontificum*, Zagreb, 2007.

most“.²⁵³ Činjenica da papa „ekumenizam“ smatra približavanjem s Bratstvom Svetog Pija X. ima paradoksalni aspekt, ukoliko su pripadnici Bratstva ponosni oponenti katoličkog ulaska u ekumenski pokret i k tome smatraju da će se ujedinjenje Crkava ispuniti kad se „heretičke“ vjeroispovijedi budu vratile majci Crkvi u Rimu. U ovom protuslovlju, kako kaže Drugi vatikanski koncil, izražen je još jedan element paradoksa: upravo su ove skupine čitale Drugi vatikanski koncil na osnovi „hermeneutike diskontinuiteta“ koju Benedikt XVI čini se odbacuje.

Naprotiv, to su ista središnja pitanja nove evangelizacije i obrane vrijednosti oko kojih nema pregovaranja pred relativizmom moderne kulture zbog kojih papa sve urgentnije zahtijeva zajedničko djelovanje svih kršćana (s osobitim usklađivanjem, u tom smislu, s pravoslavnim crkvama), prvenstveno u Europi.

Odnosi bliskosti, duhovni ekumenizam, ponovno pokrenut teološki dijalog o Petrovom primatu s pravoslavnim crkvama, projekt „Ubirati plodove“ Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana od 2007. do 2009. pod vodstvom kardinala W. Kaspera²⁵⁴ () kako bi se potvrdili postignuti rezultati dijaloga s protestantskim crkvama: odavde kreće hod prema jedinstvu.

II.2.2. Elementi ekumenske vizije u Katoličkoj Crkvi

Ekumenska vizija u Katoličkoj Crkvi sadrži vrlo jasne elemente. Ovdje će se posebno razložiti viđenje euharistijskog zajedništva, pijetet prema mučenicima i poštivanje braće.

II.2.2.1. Euharistijsko zajedništvo

Drugi cilj i isticanje euharistijskog korijena crkvenog zajedništva nalazimo u dokumentu pape Benedikta XVI. *Sacramentum caritatis*: „Isticanje tog euharistijskog korijena crkvenog zajedništva učinkovito može pridonijeti i ekumenskom dijalogu s Crkvama i crkvenim zajednicama koje još nisu u punom zajedništvu s Petrovom stolicom. Doista euharistija objektivno uspostavlja čvrsti vez jedinstva Katoličke Crkve i pravoslavnih Crkava koje su sačuvale istinsku i cjelovitu narav otajstva euharistije.“²⁵⁵ Papa Ivan Pavao II ističe slijedeće: „U Euharistiji očituje se duboka

²⁵³ *L'Osservatore romano*, 15. svibnja 2011., u: <https://www.vaticannews.va/it/osservatoreromano.html>

²⁵⁴ *Il Regno attualita e documenti* 19, 2009, 585ss, u: <http://www.ilregno.it/documenti/archivio>

²⁵⁵ Usp. BENEDIKT XVI., *Sacramentum caritatis*, Zagreb, 2007., 27.

narav, zajedništvo sazvanih na sinaksu da bi slavili dar Onog koji prikazuje i koji je prikazan: oni, imajući udjela na svetim otajstvima, postaju „sukrivci“²⁵⁶ Kristovi, anticipirajući iskustvo obožanstvenja u sada nerazdvojnoj sponi koja veže u Krista božanstvo i čovječstvo. Ali Euharistija također anticipira pripadništvo ljudi i stvari nebeskom Jeruzalemu.

Ona tako otkriva svoju posvemašnju eshatološku narav: kao živi znak toga iščekivanja, monah produžuje i dovodi u liturgiji k punini zazive Crkve Zaručnice koja moli za povratak Zaručnika u jednom „marana tha“ trajno ponavljanom ne samo riječima, nego cijelom egzistencijom.“²⁵⁷ „Divote arhitekture i mozaika na kršćanskom Istoku i Zapadu baština su koja pripada svim vjernicima, rekao bih zalog željene punine zajedništva u vjeri i slavljenju. To pretpostavlja i zahtjeva, kao u slavnoj Rubljevoj slici „Trojstvo“, „duboku euharistijsku Crkvu“ u kojoj prisutnost Kristova otajstva u lomljenom kruhu koja da je uronjena u neizrecivo jedinstvo triju božanskih osoba, čineći od same Crkve „sliku“ Trojstva.“²⁵⁸ Slično napominje i Aleksandar Menj gledajući u euharistiji izvor i ostvarenje toga zajedništva. Euharistija je za Menja temelj ekumenskog dijaloga.

II.2.2.2. Pijetet prema mučenicima

Treći razlog, mogli bismo reći, nalazim i u knjizi novinara Andreasa Englischa pod naslovom *Ivan Pavao II., Tajna Karola Wojtyła*,²⁵⁹ koji ukazuje da upravo u pijetetu prema mučenicima u sestrinskim kršćanskim crkvama možemo pronaći put ekumenskog dijaloga: „Rumunjska pravoslavna Crkva nije željela zbližavanje s papom, samo je trpjela posjet čovjeka iz Rima jer ju je na to prisilio šef države. Kad je papa izlazio iz automobila, na njegovu je licu bila vidljiva čudnovata svečana crta. Bio sam siguran da nešto namjerava, ali mi je bilo potpuno nejasno što bi to moglo biti. Hodao je polagano i bez ustručavanja prema jednom određenom grobu, posljednjem počivalištu katoličkog biskupa Vasilea Aftenija (1899. – 1950.). Papa je kleknuo na njegov grob, pogledao je pravoslavnog izaslanika patrijarha Teoktista u oči i napravio jednu kratku gestu, pri čemu je pokazao na grob. Pravoslavni pop je shvatio; biskupa Vasilea Aftenija mučili su i ubili 1950. komunisti, na jednak način

²⁵⁶ Usp. Nicolaus CABASILAS, *Vita in Cristo*, IV; Torino 2017., 584-585.

²⁵⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Orijntalem lumen*, Zagreb, 1995., br. 10.

²⁵⁸ Usp. IVAN PAVAO II., *Ecclesia de eucharistia*, Zagreb, 2003., br. 50.

²⁵⁹ Usp. Andreas ENGLISCH, *Ivan Pavao II., Tajna Karola Wojtyła*, Zagreb, 2006.

kao i stotine pravoslavnih biskupa, monaha i svećenika. Toga je jutro papa sagradio zajedničku osnovu za izmirenje dviju crkava i postavio na vrlo visoki solidni temelj. Obje su crkve trpjele pod terorom totalitarizma, obje su nosile u grob ubijene mučenike, obje su prebrodile užase totalitarizma. Nakon što su obje pretrpjele užasno vrijeme terora i u konačnici preživjele, dužne su sklopiti mir zbog svojih, mrtvih. To je bila papina poruka toga jutra.“²⁶⁰

U enciklici „*Ut unum sint*“²⁶¹ Papa Ivan Pavao II također naglašava važnost pijeteta prema mučenicima drugih kršćanskih zajednica: „Hrabro svjedočanstvo tolikih mučenika našega stoljeća pripadnika i onih Crkava i crkvenih zajednica koje nisu u punom zajedništvu s Katoličkom Crkvom, daje saborskom pozivu nogu snagu i podsjeća na obvezu da prihvatimo njegov zahtjev i pretvorimo ga u djelo.“²⁶² Ta naša braća i sestre, sjedinjeni u svesrdnom predanju svoga života za kraljevstvo Božje, najznačajniji su dokaz da se u potpunom predanju sama sebe za evanđelje može nadvladati svaku sastavnicu podjele.“²⁶³ U životu Aleksandra Menja u potpunosti se ostvaruju navedene riječi Ivana Pavla II.

II.2.2.3. Poštivanje braće

Doprinos razvoju duha tolerancije i poštivanja među kršćanskim zajednicama, povodeći se kriterijima koje navodi papa Benedikt XVI. i talijanski filozof Marcello Perà u knjizi *Senza radici. Dekret o ekumenizmu – Unitatis redintegratio* i nakon 40 godina ne prestaje svojim sadržajem i smjernicama nadahnjivati hvalevrijedne napore na putu ekumenskog dijaloga.

Jedan od dobrih primjera je prva rečenica 9. članka ovog dokumenta koja se prevodi na više različitih načina. Ne želim se zaustavljati na jezičnoj razini tumačenja no za usporedbu uz latinski naziv donosim i prijevode i na drugim jezicima pokazujući da, iako su to različite varijacije prijevoda, ne gubi se temeljni smisao latinskog predloška.²⁶⁴ Svaki od prijevoda uz svoje možebitne nedostatke sadrži

²⁶⁰ Isto, 86.

²⁶¹ Usp. IVAN PAVAO II., *Ut unum sint*, Zagreb, 1995., br. 1.

²⁶² Usp. Elvis RAŽOV, Ivan Pavao II. o mučeništvu, u: *Obnovljeni život* (69) 2, (2014.), 233.

²⁶³ Isto.

²⁶⁴ Dekret o ekumenizmu (UR), Dogmatska konstitucija o Crkvi (LG), Dogmatska konstituciji o objavi (DV), Deklaracija o nekršćanskim religijama (NA), Deklaracija o vjerskoj slobodi (DH) i Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (GS)

svakako nastojanje da se što vjerodostojnije prenese poruka saborskih Otaca. Interesantno je kako u srži dokumenta stoji poticaj za susretanjem, otkrivanjem i obogaćivanjem vlastitog identiteta.²⁶⁵

(UR 9) *Fratrum seiunctorum animum cognoscere oportet.* – latinski izvornik.²⁶⁶

a) „Bisogna conoscere l'animo dei fratelli separati.“ – talijanski prijevod

b) „Conviene conocer la disposición de ánimo de los hermanos separados.“ – španjolski prijevod

c) „Je třeba poznat ducha odloučených bratří.“ – češki prijevod

d) „Treba upoznati duh rastavljene braće.“ – hrvatski prijevod

e) „Treba upoznati uvjerenje odijeljene braće.“ – hrvatski prijevod.

Fratrum seiunctorum - odijeljene braće, rastavljene braće – u 5 brojeva istog dokumentu nalazimo paralele koje se odnose na ovaj pojam: *iudicia et opera, quae fratrum seiunctorum condicioni secundum aequitatem et veritatem* (UR 4) a *Sancta Sede statuatur. Fratrum seiunctorum animum cognoscere oportet.* (UR 9) *Ad hoccatholicae condicio.*

Hac via et seiunctorum fratrum mens melius cognoscetur eisque (UR 9) *in iis imprimis, quae fratrum seiunctorum erga Ecclesiam catholicam relationes spectant* (UR 10) *catholicae incepta cum inceptis fratrum seiunctorum coniuncta progrediantur, quin Providentiae viis* (UR 23).

Prijevod u knjizi koju su priredili dr. sc. Ratko Perić i dr. sc. Michal Lacko, *Komentari dokumenata Drugog vatikanskog sabora – Dekret o ekumenizmu (Unitatis redintegratio)* i *Dekret o istočnim katoličkim crkvama (Orientalium ecclesiarum)* u izdavaštvu Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu, 1987.: „Treba upoznavati duhovno obličje odijeljene braće“.

Dekret se u ovom članku zaustavlja na intelektualnom području gdje se zahtjeva veće uzajamno poznavanje rastavljene braće. Latinski izraz *animus* znači i nešto više od naše uobičajene riječi duh. On obuhvaća stanje duše, način mišljenja i poimanja, misaone oblike i dr. Za takvo upoznavanje traži se studij koji se obavlja u svojoj ozbiljnosti, objektivnosti i osjećaju za stvarnost, ali i sa svom dobrohotnošću

²⁶⁵ Usp. IVAN PAVAO II., *Ut unum sint*, br.1.

²⁶⁶ *La Santa Sede*, u: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/index_it.htm

srca.²⁶⁷ Nije, dakle, dostatno samo neko suhoparno i objektivno-apstraktno proučavanje prošlosti i sadašnjosti, nego je potrebno da budemo prožeti naklonošću i razumijevanjem prema odvojenoj braći, tražeći puninu istine i ne bojeći se prihvatiti je gdje god se ona našla.²⁶⁸ Upravo ovaj prijevod, ali i cijeli dokument i danas odišu svojom svježinom i, prije svega, izazovom. Danas kad se pozivamo na „podnošenje“ drugih i različitih. Iako taj naziv „podnošenje“ suvremeni svijet oblači u termin tolerancije²⁶⁹. Crkva pokazuje da je, kako i onda, a tako i danas potreban jedan drugi princip. Riječ je o principu poštovanja. Ovaj princip jako je razvio talijanski filozof i političar Marcello Pera²⁷⁰ koji je s papom Benediktom XVI., tada kardinalom Ratzingerom, objavio 2002. knjigu pod naslovom *Senza radici*. Tolerancija je ograničena i rizična. Postoji rizik od ravnodušnosti i cinizma „živi i pusti živjeti“, tj. od izjednačavanja svih vjerovanja.

Ono što se nalazi na samoj granici ravnodušnosti i cinizma jest variranje sukoba i pomirba koja vodi k nedjelovanju ili nenaoružanoj reakciji, dok ne eksplodira... Ne treba ih odbaciti u potpunosti, to je i nemoguće, ali moguće je ublažiti spomenuti rizik i ograničenje; potrebno je nešto više. A poštovanje predstavlja nešto jače od tolerancije. Za razliku od tolerancije, poštovanje se može izraziti samo osobama i tradicijama čije vrijednosti prepoznajemo. Stoga, za razliku od tolerancije, poštovanje je aktivna sposobnost, a ne zaslužno pasivna. Poštovanje je to, a ne tolerancija, koje nam pomaže da spoznamo tuđi stav, da ga produbimo ili kritiziramo. Nadalje, a to je jedna od temeljnih točaka, poštovanje nam dozvoljava da se uspoređuje i dovodi u pitanje tradicija. Poštovanje ne nalaže da se neka tradicija preferira u odnosu na ostale, ili da je bolja od ostalih. Sasvim suprotno, poštovanje omogućuje donošenje suda kao valutativnog sredstva u usporedbi s onim što želimo. Pridodati toleranciji poštovanje znači braniti samu bit liberalne tradicije Zapada. Otvoreno i liberalno društvo neće biti zaboravljeno, ne nastaju iz ravnodušnosti, već iz dijaloga i ozbiljnog suprotstavljanja različitih stajališta, iz poštovanja, točnije

²⁶⁸ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Komentari dokumenata Drugog vatikanskog sabora – Dekret o ekumenizmu (Unitatis redintegratio) i Dekret o istočnim katoličkim crkvama (Orientalium ecclesiarum)*, Zagreb, 1987., 92–93.

²⁶⁹ Usp. Aleksandr MEN', *Omelio pasquali*, 87.

²⁷⁰ Marcello Pera (r. Lucca, 28. 1. 1943.) filozof i talijanski političar, predsjednik Senata Republike Italije tijekom XIV. saziva.

tradicijom. No, ako princip poštovanja učini iskorak, za razliku od tolerancije, i on može izazvati sukobe među kulturama – jer i poštovanje ima svoje granice. Kod poštovanja vrijedi pravilo reciprocnosti: možemo poštovati onoga koji nas poštuje. U kojem trenu se uspostavlja ova granica ne zna ni jedna etička znanost. Kada govorimo o kulturološkoj integraciji moramo reći da su liberalne demokratske države uspjele tijekom povijesti naći fleksibilne kompromise, nestabilne ekvilibrije, skupocjene dogovore, nenadane ustupke; te su i uspjele, s vremena na vrijeme, jer su svaki put tražile dogovor.²⁷¹

Kod kulturne integracije postoji jedan problem, a koji nije javnog značaja koji nastaje kada je integracija neuspjela. U biti to je problem običaja i mentaliteta, kulturni problem. Na nama je da učinimo sve kako bi imigrant naučio naš jezik, povijest i (nadasve) našu kulturu. Moramo se uključiti u upoznavanje s njihovom poviješću i kulturom²⁷². Ako je jasno ono što sam želio reći, tada je i jasno da sve to ne možemo biti jekom lošeg pokušaja zalaganja za konformizam. Naprotiv, samo tako imigranti mogu doći u dodir s nama i mi s njima, a to je ono što uključuje kritičko i razumno djelovanje. S njihova stajališta, prihvaćanje naše kulture ne znači da se moraju izjednačiti, već umjeti uspostaviti dijalog. S naše strane, razumijevanje njihove kulture ne znači da napuštamo i zapostavljamo vlastitu, već da je bogatimo. Kad govorimo o islamu, prisjetit ćemo se da upravo njemu dugujemo razvoj retorike i znanosti starih Grka, u vrijeme kada je na Zapadu prevladavala neukost i primitivnost.

Naša kultura se temelji na poštovanju, a ne samo na toleranciji.²⁷³ Poštovanje uključuje želju za poznavanjem razloga postojanja različitih mišljenja, navike dijalogiziranja i suprotstavljanja, ali i stalne težnje za promišljenim kompromisima koji održavaju mirni suživot. Stoga i držim da je poželjno da naše društvo pronađe put dogovora ili nekog drugog pravnog sredstva koji će utvrditi način integriranja u društvo koje će pratiti sva prava i obveze zajamčene Ustavom, kao što je to prethodno učinila u dogovoru s katoličkom, pravoslavnom i protestantskom vjeroispovijesti. Takav bi dogovor bio jedan od povijesnih dogovora što ga našem otvorenom društvu nalaže put poštovanja. Uspostavljanje dijaloga s drugim kršćanima zahtijeva, dodatno, da katolici budu sposobni prepoznati pozitivne vrijednosti vjere koju su ovi kršćani primili u njihovim zajednicama, čak i pored svih nedostataka. Ali ovo od katolika

²⁷¹ Usp. Nikolaj BERDJAJEV, *Smisao povijesti*, 16.-17.

²⁷² Usp. IVAN PAVAO II., *Sjećanje i identitet*, 23.

traži formaciju, učenje i duboko znanje naše vjere. Prvo učenje (studiranje), onda dijalog.²⁷⁴

Kršćani mogu uvijek učiti jedni od drugih i vrednovati punije realnosti koje već poznaju. Također, za njih je inspirativno vidjeti u kojoj su mjeri drugi prilagodili svoju vjeru. Impresivno je vidjeti izučavanje Pisma koje je toliko duboko ukorijenjeno u životima mnogih protestanata, ljepotu nekih liturgijskih slavlja među pravoslavicima i ljubav prema Svetoj Euharistiji i njeno centralno mjesto u životu katolika, opet toliko privlačno mnogim protestantima.²⁷⁵ Ključno je iznova otkriti konvergenciju u aspektima poput ovih, ne gubeći iz vida činjenicu da samo dobročinstvo omogućava nadjačavanje podjela.

Kad se bolje pogleda postoje razne tipologije dijaloga kao „dijalog života“ ili „teološki dijalog“, koji može biti „lokalne“ i „internacionalne“ dimenzije, a uz interni razlikujemo i intrakonfesionalni ili interkonfesionalni (unutarcrkveni) dijalog. On se može provoditi bilateralno ili multilateralno. Koji god dijalog se provodio uvijek je metoda poštovanja i priznavanja davala više plodova u postizavanju zajedništva u različitosti.

²⁷³ Usp. BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta*, Zagreb, 2010., br. 117.

²⁷⁴ Usp. KIRIL, *La parola del pastore*, 449.

²⁷⁵ Usp. Dietrich BONHOEFFER, *Otpor i predanje*, Zagreb, 1993., 25.-26.

II.3. Ekumenizam kršćanskih pokreta i zajednica

U naše doba, bolesno od samoće, teško je shvatiti ili priznati da se život u svojoj biti sastoji od neprestanog susretanja. Aleksandar Menj je u svom ekumenskom i pastorlanom djelovanju stavljao naglasak na važnost susreta. Tvrdio je ako se samo živi od trenutka buđenja: svaki časak je jedan susret sa stvarima čim se otvore oči, sa svojim bližnjima čim se ozbiljno shvati pustolovina življenja, s posljednjom tajnom (koju neki zovu Bogom) čim zdrav razum prizna da nismo gospodari svoga života i da si ga nismo sami dali. Kršćanski pokreti i zajednice velik su poticaj i primjer ostvarenja toga susreta. Susreta s živim Kristom potom susreta s braćom i sestrama u Kristu. U svojoj knjizi „Svjetlo i život“ Aleksandar Menj ističe važnost pokreta i zajednica u ostvarenju ekumenskog dijaloga. Na poseban način podcrtava četiri pokreta s kojima je imao pastoralnu i ekumensku suradnju to su Fokularini, Zajednica San Egidio, Obnova u Duhu i Comunione e Liberazione (Zajedništvo i oslobođenje).

II.3.1. Pokreti i zajednice u Katoličkoj Crkvi i ekumenski dijalog

U postkoncilsko doba i u pojedinim Crkvama na razini dijeceza i župnih zajednica, kao i u raznim crkvenim ambijentima i pokretima obilate su inicijative i djelatnosti koje podržavaju jedinstvo kršćana, što je razlog velike radosti bio je i za Aleksandra Menja. Poput Ivana Pavla II., Benedikta XVI. i papu Franjo i Aleksandar Menj je vidio u crkvenim pokretima Pedeseticu Duha te ohrabruju njihovo ekumensko zalaganje. Ova čežnja za jedinstvom izražena u molitvi i bratskoj suradnji i tendenciju širenja na razini župa i pokreta bila je inspirativna i za Aleksandra Menja koji je u svojim knjigama posvetio dosta mjesta kao znak nade i prilike međusobnih susreta.

Može se, međutim, primijetiti da je ekumenskim tekstovima još nepoznato djelo onih pokreta koji imaju posebni ekumenski senzibilitet. Specifični doprinos karizmi i pokreta ocrtava se po Aleksandru Menju kao životni ekumenizam, budući da ima snažnu iskustvenu konotaciju, rađajući se direktno iz života istih pokreta i njihovog širenja, svaki po svojim specifičnim obilježjima: ono ne zamjenjuje službene dijaloge, nego doprinosi njihovom ostvarenju i prihvaćanju.

Riječ je o katoličkim pokretima koji su angažirani u ekumenskom dijalogu: pokret Fokolara, zajednica Sant' Egidio, Comunione e Liberazione, i Obnovu u Duhu, dok su druge stvarnosti angažiranije na drugim poljima. Aleksandra Menj u svojoj knjizi „Svjetlo i život“ posvećuje dvadesetak stranica katoličkim pokretima i zajednicama nazivajući ih znakovima nade i prilike ostvarivanja ekumenskog dijaloga i susreta²⁷⁶.

Katolički pokreti razvili su međusobno zajedništvo od Pedesetnice 1998. godine, kada su se uključili 150 crkvenih pokreta i udruženja. Plod toga je manifestacija „Zajedno za Europu“ koja se održavala u Stuttgartu 2004.. Svaki pokret doprinosi svojom karizmom, ali se radi zajedno kako bi se ponudilo zajedničko svjedočanstvo i pokazala Europa Duha. Manifestacija je ponovljena 2007. i 2009. s dvanaest nacionalnih događaja.

II.3.1.1. Pokret Fokolara – Marijino djelo

Pokret fokolara²⁷⁷ ima specifičnu karizmu jedinstva: “da svi budu jedno“ (Iv 17,21) koji je *Magna Carta* ekumenskog životnog stila koji ga karakterizira. Po Chiari Lubich a i Aleksandar Menj je vidio da će ekumenska duhovnost bit plodna u mjeri u kojoj onaj koji joj se posvećuje vidi u raspetom i napuštenom Isusu koje se nanovo prepušta Ocu ključ razumijevanja svakog razjedinjenja i novog ujedinjenja stvarnosti. Za plodni ekumenizam potrebna su srca dodirnuti od Krista, koja neće bježati, nego Ga razumjeti, ljubiti, koja Ga biraju i znaju prepoznati Njegovo božansko Lice u svakoj razjedinjenosti s kojom se susreću i nalaze u Njemu svjetlo i snagu kako se ne

²⁷⁶ Usp. Aleksandar MENJ, *Svjetlo i život*, Bruxelles, 1990., 525-540.

²⁷⁷ Djelo Marijino-Pokret fokolara nastalo je u Trentu, u sjevernoj Italiji, 1943. godine kada se oko Chiare Lubich skupilo nekoliko djevojaka, a evanđeoska duhovnost koju otkrivaju i nastoje gorljivo živjeti vrlo brzo se proširila među ljude i tijekom pedesetih godina ulazi u mnoge europske zemlje te se širi i na druge kontinente. Nadahnjujuća iskra Pokreta je Isusova Nova zapovijed, stoga je opći cilj Djela savršenstvo u ljubavi. Ključ za ostvarenje jedinstva s braćom je Isus Raspeti i Napušteni pa možemo reći da su jedinstvo te Isus Raspeti i Napušteni dva lica iste medalje, čiji je sadržaj cijelo Evanđelje, u Djelu izraženo u 12 temeljnih točaka. Srce Pokreta su fokolarini, laici, muškarci i žene, posvećene osobe sa zavjetima, koji žive u malenim odijeljenim zajednicama – fokolarima - po uzoru na Nazaretsku obitelj. Tim zajednicama pripadaju i oženjeni fokolarini. Uz fokolarine, postoje i drugi pozivi u Djelu (volonteri, svećenici, redovnici...), oko kojih se rađaju masovni pokreti: Nove obitelji, Mladi za ujedinjeni svijet, Djeca za jedinstvo, Novo čovječanstvo, Pokret novih župa. Susreti za formaciju članova Pokreta održavaju se po ograncima tjedno, mjesečno, godišnje (višednevne duhovne vježbe). Od samih početaka Pokret fokolara karakterizirao je duh dijaloga te se otvorilo nekoliko velikih puteva k jedinstvu: dijalog unutar Katoličke Crkve, s drugim kršćanima, s vjernicima drugih religija, s osobama bez vjerskog opredijeljenja. Usp. Chiara LUBICH, *Umijeće ljubavi*, Zagreb, 2006., 15-16. (Marijino djelo) koji je iznikao 1943.g. iz iskustva Chiare Lubich (1920.-2008.), prisutan je u 182 zemalja i uključuje kršćane iz 350 crkava.

bi zaustavili na traumi, na rascjepu podjele, nego prešli preko toga i tamo našli rješenje. U svojim knjigama Aleksandar Menj proteže isti stav. Lubich smatra da je potrebno vratiti ljubav u crkvenom dijalogu i ljubiti tuđu Crkvu kao svoju: „U svakoj je potreban dodatak ljubavi; ustvari, bilo bi potrebno da rijeka ljubavi preplavi kršćanski svijet“. Ovakav život prigrbljuje kršćane raznih Crkava u nastojanju da se evanđelje i uzajamna ljubav žive u svjetlu otajstva rascjepa i napuštenog Krista, kako bi se On Uskrsli učinio prisutnim među ljudima (Mt 18,20). Ovo nastojanje da se živi evanđelje je rezultiralo spontanom približavanjem kršćana Reformama '50-ih godina, a osobito nakon Koncila kada su se kršćani raznih Crkava pridružili ne kao korisnici dijaloga, već kao sastavni dio, dijeleći duhovnost. „Životni dijalog“ izvire iz evanđelja življenom u zajedništvu i uključuje sav Božji narod, od biskupa do laika. Od prakse uzajamne ljubavi rađa se život zajednice s Isusom u svom središtu (Mt 18,20), koji ima „snažnu ekumensku vrijednost jer On sam nas čini jedno, dok se još ne možemo približiti zajedno sakramentu jedinstva, euharistiji. On među nama je temelj „životnog dijaloga“, pošto stvara *koinoniju* među kršćanima različitih Crkava“.²⁷⁸

Duhovnost Fokolara se proteže među kršćanima različitih Crkava, poziva na življenje „gdje je dvoje ili više“ (Mt 18,20), što rađa „žive stanice Mističnog Kristovog Tijela“¹² i to je doprinos ekumenskom putu. Za Menja fokolar je dao veliki doprinos ekumenskom pokretu polazeći od središnje ideje Isusa Krista među nama, od Ljubavi kao središta. Vidim grupe Fokolara gdje ima protestanata, anglikanaca, pravoslavaca: ovo je životni ekumenizam. To su male stanice koje imaju ogromnu važnost. Fokolarnska duhovnost „daje nam duboke i dragocjene točke o kojima treba razmišljati, počevši od Kristovog prepuštanja na križu. Papinska kongregacija za jedinstvo kršćana prihvaća ga kao dragocjenu podršku svojim nastojanjima u prilog jedinstvu svih Kristovih učenika“.²⁷⁹ Životni dijalog postaje *locus theologicus* iz kojeg izvire iskustvena i mudrosna teologija. Kenotički aspekt je vrlo bitan, pošto „Pokret Fokolara vidi u rascjepu i napuštenom Kristu „zvijezdu ekumenskog puta.“

Doprinos Fokolara ekumenskom dijalogu je primarno „životni dijalog“, no već 1961. Chiara Lubich utemeljuje u Rimu „Centar Jedan“ za jedinstvo kršćana, za unapređenje ekumenizma. Od 1962. održavaju međunarodne susrete ekumenskog

²⁷⁸ Aleksandar MENJ, *Svjetlo i život*, 525.

²⁷⁹ *Isto*, 526.

karaktera a od '80-ih nadalje rađaju se po cijelom svijetu ekumenske škole formacije. Istovremeno su susreti s važnim osobama raznih Crkava, s Aleksandrom Menjom patrijarsima Athenagorosom i Bartolomejem, nadbiskupima Ramseyjem i Williamsom te s mnogim luteranskim biskupima i onima starih Istočnih Crkava.²⁸⁰ Na inicijativi biskupa Klausa Hemmerlea iz Aachena, biskupi različitih Crkava susreću se svake godine kako bi podijelili duhovno iskustvo bratstva u Kristu okupljenih oko Pokreta Fokolara. Ekumensko Vijeće Crkava je pozvalo Chiaru Lubich 1967., 1983., kako bi podijelila svoju duhovnost koja je vrlo cijenjena u ekumenskom ambijentu. Utemeljuju se ekumenski gradići u Ottobaringu u Bavarskoj, Welwyn Garden Cityju u Engleskoj, u Baaru u Švicarskoj.

Tijekom susreta s Marijom Voce, aktualnom predsjednicom Pokreta Fokolara, patrijarh Bartolomej I. je izjavio: „Fokolarin ujedinjuje, na poseban način, Crkve starog i novog Rima. Vi ste svi danas gorljivi suradnici ljubljenog Benedikta i naše malenkosti“ podcrtavajući „već vidljive plodove Fokolara: od Chiare Lubich do mlade Chiare Luce, prva fokolarka koja je stigla do svetosti“.²⁸¹

II.3.1.2. Zajednica Sant' Egidio

b) Specifični karakter zajednice Sant' Egidio, koju je utemeljio Andrea Riccardi 1968.²⁸², je ljudski napredak i obrana prava najslabijih; preko zalaganja u kojem se prepoznaju i kršćani drugih Crkava, postigla je važne rezultate na ekumenskom planu, s uvjerenjem da je „u ekumenizmu potrebno dopustiti da progovori naš kršćanski poziv“.²⁸³ Zajednica Sant' Egidio je već od svojih početaka imala kontakte s Aleksandrom Menjom i drugim pravoslavnim teologuima, bez predlaganja „neke ekumenske tehnike „nego svjedočeći svoj evanđeoski poziv“ preko „molitve, ljubavi prema siromasima, rada za mir, duhovnog života, služenja Evanđelju, brige za ljude“. U zajednici Sant' Egidija ekumenizam je „izgraditi mostove preko kojih teku vode susreta, dijaloga, prijateljstva među kršćanima i Crkvama. Ljubav, prijateljstvo su primarni instrumenti s kojima gradimo ove mostove. Glavni put ekumenizma jest ljubav“.²⁸⁴ Ekumenizam Sant' Egidija je „mreža

²⁸⁰ Isto, 527.

²⁸¹ Isto, 528.

²⁸² Usp. Andrea RICCARDI, *Le preghiere, la parola, il volto*, Roma 2019., 56-58.

²⁸³ Usp. Aleksandar MENJ, *Svjetlo i život*, 529.

²⁸⁴ Isto, 530.

prijateljstva, na mnogim razinama, s poglavarima Crkava i pastirima, vjernicima i teolozima. To je *via amoris* preko koje prolazi dijalog“.

Bazilika svetog Bartolomeja na Tiberijskom otoku, povjerena 1993. zajednici Sant' Egidio, 1999.-2000. bila je domaćin radovima komisije „Novi mučenici“, koja je, po nalogu Ivana Pavla II., rekonstruirala priče kršćana koja su u XX. stoljeću platili životom vjernost Evandeljumeđu njima i Aleksandrom Menjom. Svečanim ekumenskim slavljem 2002. u prisutnosti kardinala Ruinija, Kaspera i Gergea te rumunjskog pravoslavnog patrijarha Teokrista, postavljena je na glavnom oltaru velika ikona posvećena mučenicima XX. stoljeća, dok su memorije drugih mučenika smještene u bočnim kapelicama. Bazilika je danas autentično i živo mjesto molitve i susreta i izražava svoj poziv da bude privilegirano mjesto susreta predstavnika raznih kršćanskih Crkava. 7. travnja 2008. Benedikt XVI. posjetio je Baziliku i govorio o njoj kao o „hodočašću memoriji mučenika XX. st., bezbroj žena i muškaraca koji su prolili svoju krv za Gospodina“; u njihovom mučeništvu Uskrsli Krist čini da zasja „snaga ljubavi, razoružana i pobjedonosna i u očiglednom porazu“.²⁸⁵

Aktivnost zajednice Sant' Egidio na ekumenskom polju je živa, a 2010.g., Riccardo je govorio na II. ekumenskom *Kirchentagu* u Münchenu. U lipnju 2010. održala se lijepa ekumenska molitva u korist *migrantesa*. Zajednica Sant' Egidio smatra da je dijalog s Pravoslavnom Crkvom privilegiran; 2009. održao se posjet poglavara Albanske Crkve, nadbiskupa Anastasiosa, u svibnju 2010. onaj patrijarha Filoreta iz Minska te se u Rimu održala katoličko-pravoslavna konferencija o siromaštvu. Vrlo je bitan odnos s Moskovskim patrijarhatom: 29 siječnja 2010., patrijarh Kiril dodijelio je Riccardiju Križ Svetog Stjepana, jednu od najvažnijih počasti Pravoslavne Crkve.²⁸⁶

II.3.1.3. Karizmatici – Obnova u duhu

U okviru šireg „pokreta karizmatiskog buđenja nadahnutim Duhom“ u Katoličkoj Crkvi pojavila se u Italiji 70-ih godina prošlog stoljeća i pokret nazvan „Obnova u Duhu“ koji „dodiruje tri velike tradicije, katoličku, protestantsku i pravoslavnu“. U ovu stvarnost uključeni su milijuni kršćana koji žele „svjedočiti novi život polazeći od iskustva izljeva Duha“: u ovome se nadzire „zalog dijela koji je

²⁸⁵ Usp. Andrea RICCARDI, *Le preghiere*, 78.-80.

²⁸⁶ *Isto*, 110.

Duhu Svetom najviše na srcu: ujedinjenje kršćana, jedinstvo Crkve“. U njihovim Statutima piše: „Uzrok duhovnog ekumenizma nalazi se u najdubljem DNK-u Obnove; postojimo kako bismo ubrzali ovo vrijeme molitvom, približili sva ova razna imena jednostavnom i bratskom ljubavlju, pokazali u osobi Duha, rješenje za sve podjele među kršćana u svijetu“, Aleksandar Menj se divio njihovoj pastoralnoj zauzetosti i ljubavi za Božju Riječ²⁸⁷.

II.3.1.4. Commune e Liberazione – Zajedništvo i Oslobođenje

Nastao u Milanu krajem 50-tih godina na inicijativu don Luiggija Giusanija, a u okviru jednog dijela katoličke mladeži predvođene dijelom katoličkog klera. Najizrazitije je njegovo djelovanje na etičko-kultumom planu dok je njegova kulturna dimenzija samo jedno od sredstava za realizaciju određenog političko-etičkog programa. Glavni cilj ovog pokreta je predlaganje konkretne metode svakodnevnog života koji bi se bazirao na stalnom prizivanju zajedništva. »Spoznaja o Božijoj realnosti« i vlastitom mjestu u povijesti uključuje spoznajni, afektivni i operativni momenat i želi obuhvatiti totalitet čovjeka i njegova djelovanja. Osnovni elementi »Novog kršćanskog iskustva«, koje je odrednica svih kršćanskih pokreta mladih, pa tako i *Communione e Liberazione*, a to su: uvažavanje Krista, odnos vjeravjerovanjemilosrđe, sveti sakramenti, kršćansko djelovanje Crkve u svijetu.

Osnivač *Comunione e liberazione*, Luigi Giussani²⁸⁸ je izjavio da nosi intelektualni dug prema nekim misliocima koji su bili odlučujući za njegov studij teologije: Newmanu i anglosaksonskoj kulturi, Moelleru i njemačkoj katoličkoj teologiji kao i teolozima ruskog pravoslavlja, posebno „*Slavofilima*“ - Dostojevski, Homjakov, Aleksandar Menj i publikacije *Russicum* koje su predstavile pravoslavnu ekleziologiju, što dovodi do komplementarnog proučavanja obiju tradicija. „Upravo mi je susret, ispunjen poštovanjem i divljenjem s protestantskim duhom i s genijem Pravoslavlja bolje predočio da je Katolička crkva jedino mjesto na kojemu se pravoslavni smisao zajedništva i protestantski ukus za konkretno i individualno mogu skladno pomiriti u plenarnu sintezu.“²⁸⁹ Istih godina Giussani je otkrio dubinu misli Solovjeva, čitajući *Rusija i Univerzalna crkva*. U njoj je nadahnut antropološkom

²⁸⁷ Usp. Александар МЕНЯ, *Свет и жизнь*, Брюссель 1990., 531.

²⁸⁸ Luigi Giovanni Giussani bio je talijanski katolički svećenik, teolog, pedagog, javni intelektualac, sluga Božji i utemeljitelj međunarodnog katoličkog pokreta Zajedništvo i oslobođenje. Usp. Luigi GIUSSANI, *Čemu Crkva*, Split, 2007., 10-11.

konceptijom da se „cjelovita spoznaja sastoji u tome da se čovjek shvati ne samo razumom nego u potpunijem okviru koji obgrljuje afektivnost, iskustvo, zajedništvo.“²⁹⁰

Iz pravoslavne tradicije Luigi Giussani izvlači dva temeljna elementa:

1) **transfiguraciju**: ovaj je element na Zapadu bio degradiran jednom mističnom teologijom koju ne treba odviše ozbiljno uzeti. Korištenje stvari, u ovom svjetlu, jest kao stvarno praskozorje novoga čovječanstva i novoga svijeta („nova nebesa i zemlja“); početna manifestacija (zora) punine istine i ljepote na koju se znak odnosi. Novi je svijet, zapravo, već počeo s Kristovim Uskrsnućem, a nama je dan da ga iskusimo.“

2) **zajedništvo** (*sobornost*): to je razvoj virtualnog malo naglašenog u pričesti. Zajedništvo, odnosno potreban faktor spoznaje, faktor je koji ga čini mogućim. Život zajedništva i nova spoznaja (autentična, prava) stvarnosti međusobno su povezani. Giussani ove elemente iskazuje, tvrdi: „*Za mene je ideja communio bila na pozadini zajedništva ruskih pisaca.*“ Giussani je rekao: „*prvo je strast prema ljepoti. Istočna tradicija, i u tome je Pravoslavlje predvodnik, živi ukus za činjenicu da Kristov dolazak mijenja stvarnost. I to je dobro prikazano u ideji transfiguracije: stvarnost je pozvana da bude transformirana u Kristu. Druga je strastvena ideja zajedništva: poznavanje stvarnosti i stoga produbljivanje Božje tajne ne događaju se snagom genijalnosti pojedinca, već su uvijek plod zajedništva, jednoga ja koje se ne može začeti samo, nego u odnosu.*“²⁹¹

Giussani se susreo s mnogim ljudima iz SSSR-a, svjedocima Kristovim iz vremena sovjetskih progona. Jedan od najznačajnijih susreta bio je s paterom Aleksandrom Menjem, odmah nakon njegova povratka iz Italije, gdje ga je primila upravo *Russia Cristiana*. U njemu je Giussani prepoznao tip iskustva koje je odgovaralo istoj intuiciji iz koje je rođen Pokret. Giussaniju su se dobro urezale Menjove tvrdnje kao: „snaga kršćanstva ne sastoji se u negaciji (...) nego u potvrdi, u širini i punini horizonta“; „kršćanstvo nije nova etika (...) nego novi život“. Ali treba zabilježiti da je isti susret bio znakovit i za patera Menja: „prepoznavanje“ je bilo recipročno. Doista, nakon što se susreo s Pokretom, Menj će napisati pogovor ruskom izdanju *Il senso religioso*, 1989. To je veoma kratak tekst, namijenjen u prvom redu

²⁸⁹ Usp. Luigi GIUSSANI, *Čemu Crkva*, 90.

²⁹⁰ *Isto*, 115.

predstavljaju Giussanijeva djela, ali i vrlo znakovit, kako se može shvatiti i iz ovog ulomka. „*Giussani nas polako i pažljivo vodi stepenicama koje vode do praga Hrama a prag prelazi tek na kraju. Vodi nas nakon što nas je opskrbio racionalnom metodom. Poziva nas da se ne odrekemo razuma – velikog Božjeg dara – nego da mu iskoristimo svu snagu kako bismo se primaknuli Posljednjoj stvarnosti. Autor pokazuje da religiozni život izlazi iz pojedinačnog iskustva i iziskuje Zajednicu, u čijoj se unutrašnjosti ostvaruje susret s Bogom, susret s Kristom.*“²⁹²

Za Giussanija, „*Ljudi ne polaze od govora, nego su zadivljeni prisustvom.*“ Doista, Prisutnost prethodi značenjima koja generira, jer je sam Događaj ušao u povijest: „*Kao vijest, Božja objava Tajne, koja je tijelom postala, u cijelosti ljudska prisutnost. U cijelosti ljudska prisutnost stoga implicira metodu susreta, sudar s vanjskom stvarnošću izvan mene objektivna je prisutnost, snažno susreta, koja udara u srce, ali koja se nalazi izvan sebe: pojam susret ima vanjski aspekt, odlučujući kao i unutarnji.*“²⁹³ U unutrašnjosti kršćanskog događaja Giussani podrazumijeva komplementarnost koncepcija transfiguracije i zajedništva: ako transfiguraciju karakterizira srce zadivljeno ljepotom, s povijesnog gledišta ta realnost koja toliko pogađa srce zove se „Crkva“, sociološki govoreći „narod Božji“, ontološki govoreći, tj. u najdubljem značenju riječi „tajanstveno Tijelo Kristovo“.²⁹⁴

Za karakter odnosa Giussanija prema Pravoslavlju bili su značajni utjecaji oca Sergeja Bugalkova, njegovih duhovnih kćeri Marije (Skobcova) (1891.-1945.), i sestre Ioanne Rejtlinger, te mitropolita Antonijea iz Suraža (1914. – 2003.). Giussani se pred kraj života susreo s članovima *Russia Cristiana* koji su radili u Moskvi.

U ime *Comunione e liberazione*, Giussani tvrdi da je „ekumenizam dio Kristovog događaja. Ova prisutnost prožima čitavu stvarnost. Ekumenizam nije, generička tolerantnost koja može isključivati drugoga, nego je ljubav prema istini prisutna u svakome, iako možda samo na jedan tren. Ovaj pozitivni zagrljaj ne isključuje nikoga.“²⁹⁵ Kako bi se izbjeglo da se ekumenizam identificira s jednostavnim irenizmom, Giussani polazi od ideje katoličanstva koja nije „geografska, nego istinom ontološki definirana“ i govori o jednom katoličkom ekumenstvu, otvorenom svima i svemu do krajnjih nijansi, spreman naglasiti svom

²⁹¹ Isto.

²⁹² Luigi GIUSSANI, *Religiozni smisao*, Split, 2002., 8.

²⁹³ Isto.

²⁹⁴ Aleksandar MENJ, *Svjetlo i život*, 536.

mogućom velikodušnošću sve ono što ima i daleku sklonost istini. Pravi ekumenizam otkriva uvijek nove stvari povučeni sveobuhvatnim zadivljenošću za ljepotom.²⁹⁶ Julijan Carron, sadašnji predsjednik od *Comunione e liberazione*, tvrdi da je od Giussania dobio „entuzijazam za pravoslavlje. Duga povijest prijateljstva s ruskim narodom učinila je da živimo ekumenizam kao otvorenost bez granica, kao privlačnost prema iznenađujućoj Ljepoti, spremni veličati sve ono istinito koje je prisutno u svakom čovjeku“.²⁹⁷

Comunione e liberazione proširila se u zemljama Istočne Europe, uključila i razne pravoslavce te započela tijekom komunističkog režima plodni dijalog s Moskovskim patrijarhatom, što je dovelo do dijeljenja Knjižnice Duha u Moskvi, koja je postala mjestom susreta katolika i pravoslavaca. Danas se razvija dijalog u Sibiru i Bjelorusiji. Zreli plod ovog dijaloga je sudjelovanje Filareta, metropolita Minska i Siluzka, patrijarha Esarca na skupu u Riminiju u kolovozu 2010. godine. Filaret je svojim Govorom o božanstvu Sina Božjeg, pokazao autentičnost koja je potrebna za ekumenski dijalog. Podcrtao je da je „povijest kršćana ljudska povijest i naša zajednička povijest s našim poletima prema dobrome i našim padovima, s našim suzama i znojem, krvlju, s našim proturječjima i paradoksima“ budući da „ne postoji ni jedan čovjek koji nije sagriješio, isto tako Zapadna i Istočna Crkva u svojoj raspravi izlažu svoju vlastitu istinu naših unutarnjih laži“; u ovom smislu, „a diplomatski stav koji katolici i pravoslavci imaju jedni prema drugima koristi se, nerijetko, kako bi se prekrila neka proturječja koja inače vape k nebu tražeći rješenje, ali ne nalazeći ga“. I upravo zato jer „ne nalaze ljudsko rješenje na zemlji“, pozvani su zajedno nanovo otkriti „osobu Gospodina našega Isusa Krista Sina Božjega, drugu osobu Trojstva, koji je nepobitan ideal, savršeni kriterij, neraspadljiva ljepota koja je iznad svih u svemu i za sve nas“.²⁹⁸ Isto tako značajno iskustvo ekumenskog dijaloga dogodilo se s koptskim kršćanima kao i interreligiozni dijalog s muslimanima u Kairu, u listopadu 2010., s kojim se željela slaviti pripadnost kulturi dijaloga i prihvaćanja različitosti mišljenja i vjera, kao poticaj i prilika za gostoprimstvo i razumijevanje drugoga preko teme „Ljepota, prostor dijaloga“.²⁹⁹

²⁹⁵ *Isto*, 537.

²⁹⁶ Luigi GIUSSANI, *Religiozni smisao*, 78.

²⁹⁷ Julian CARRON, *Dove e' Dio? La fede cristiana al tempo della grande incertezza*, Casale Monferrato, 2018.

²⁹⁸ Julian CARRON, *La bellezza disarmata*, Milano, 2015., 67-68.

²⁹⁹ *Isto*, 70.

Fenomen nove pravoslavne zajednice unutar Pokreta zajedništva i oslobođenja poklopio se sa mitingom u Riminiju 2013.g. mladih iz Moskve, Kijeva, Karkova i Minska koji su pozvani da izlože ono što su pripremili pravoslavni mislioci, a tisuće ljudi su dobile izravno svjedočanstvo Pravoslavne crkve, te je pravoslavna mladež upoznala fenomenom mitinga.³⁰⁰

II.3.2. Zaključak

Kategorije na koje nas je vlast ovoga svijeta naviknula da mislimo po Menju su strah i pohlepa: straha da ćemo biti osvojeni ili posjedovati stvari, druge, smisao i tajnu postojanja. Teško je oduprijeti se ovoj napasti, a ipak, i u ovom slučaju, stvarnost našeg odnosa sa svijetom posve je drugačija; ideja po kojoj su drugi moj pakao samo je patologija: nije zato stvoreno srce čovjekovo, ne da bismo druge izgubili u osvajanju koje, poništavajući svaku autentičnu drugost, oduzima radost susreta, a niti da bismo izgubili vlastiti identitet u porazu koji nas prisiljava da odustanemo od vlastite neponovljive jedinstvenosti; čovjekovo je srce stvoreno za vječnost, za otkrivanje vječnih svjetova i vječnosti u svome srcu, i ne miri se dok ju ne dosegne. Unatoč svoj samoći, svim podjelama i patologijama, jedno premda i nejasno sjećanje ovoga srca prisutno je u svakome od nas i kad sve nade autentično humanog života, tj. napravljenog od susreta, izgledaju ugasle; dovoljno je tada bez predrasuda gledati stvarnost da se shvati neobuzdano postojanje ovoga srca, što je podcrtavao i Aleksandar Menj. Po njemu ne samo navedeni pokreti i zajednice otkrivaju autentični način života s Kristom, u Kristu i po Kristu. One su nam po autoru stalni primjer i poticaj otvaranju ka istinskom susretu u kojem ćemo drugoga prepoznati kao svog brata.

³⁰⁰ www.meetingrimini.org

II.4. Ekumenizam u Pravoslavnoj Crkvi

II.4.1. Izazov Ekumenizma kod pravoslavaca

O problemu ekumenizma nakon prvotnih ekumenskih misli ruskih teloga i filozofa takozvane ruske srebrne renesanse na prijelazu 19. u 20. st. počelo se razmatrati i u službenim crkvenim redovima. Ekumenizam u Pravoslavnoj Crkvi ima svoje zagovornike, ali najprije je potrebno pojasniti stavove koje Pravoslavna Crkva ima prema ekumenskom dijalogu.

II. 4.1. 1. Otvorene i skrivene teškoće

Tema „ekumenizam i pravoslavlje“ preširoka je da bi se mogla objasniti na jednostavan način, zbog toga što je pogled pravoslavnih crkava, u odnosu prema drugim crkvama, različito od zemlje do zemlje, od teologa do teologa.³⁰¹ Za neke od tih teologa ekumenizam je poziv u pravom smislu riječi, potreba koja proizlazi iz vjere, za druge. Isto tako, nema ih malo koji smatraju da je cijela pustolovina sjedinjavanja Crkava samo Antikristova podvala koji želi izmiješati vjere kako bi stvorio neku vrstu „super crkve“ pod svojom vlašću.³⁰² Ne postoji, dakle, opći dogovor sličan povoljnoj klimi međuvjerskih kontakata u protestantskom svijetu ili službenoj poziciji katoličkog magisterija. Druga je teškoća kulturalnog karaktera: odnos s drugim kršćanskim zajednicama na Zapadu kao da je neizbježno upisan u širi okvir odnosa, i previše dramatičnog, između Istoka i Zapada u ljudskom i kulturalnom smislu, ali i izvan kršćanskog konteksta. To znači da ekumenski rad, barem na Zapadu, još nije oslobođen svog povijesnog i političkog opterećenja, ispunjenog sukobom i rivalitetom.³⁰³ Kad rivaliteta nema, kao u slučaju teoloških pregovora s istočnim pretkalcedonskim Crkvama, kontakti ne izazivaju osobit interes ili uzbuđenje unutar pravoslavlja, čak se uopće ne govori o ekumenizmu, tj. ne koristi se naziv koji izaziva razne, prilično oštre, reakcije u narodu.³⁰⁴

³⁰¹ Usp. Thomas BREMER, *La Croce*, 87.

³⁰² Usp. Vladimir ZELENSKIJ, *Mistero cuore speranza*, 192–204.

³⁰³ Angelica CARPIFAVE, *Storia della Chiesa ortodossa russa. Tra messianismo e politica*, Bologna, 2009., 14–19.

³⁰⁴ Usp. Aleksandr MEN', *Io Credo*, 160–166.

Još jedna poteškoća dolazi od činjenice koju svi poznaju i redovito zaboravljaju: Pravoslavna Crkva u postsovjetskom okruženju, s malo iznimaka, praktički živi svoje prve godine slobode u punom smislu, kao što se živi na Zapadu te nije još imala dovoljno vremena da se privikne na sve njezine izazove. Ne znaju još dobro što je sloboda civilnog društva s njegovim vjerskim pluralizmom, kako mu pristupiti, miroljubivo ga živjeti pored drugih oblika vjerskog života, ponekad i prilično netolerantnih i agresivnih (ako pomislimo kakve su sekte, poglavito strane). Tijekom povijesti one su se privikavale i na vrlo povoljnu situaciju u odnosu na pravoslavlje, kao privilegiranu vjeru, i na režime surovih progona, ali ne i na laičku ravnodušnu državu koja svojom neutralnošću, na neki način, pogoduje ekumenskom pozivu.

Našem zapadnjačkom, demokratskom i dijaloškom mentalitetu često nedostaje predodžba da uopće može postojati drukčiji mentalitet od zapadnjačkog, upravo demokratski i dijaloški.

II.4.1.2. Crkva predvorje kraljevstva Božjega

Najvažnija je poteškoća je o esencijalnom teološkom problemu, točnije o tome da je Pravoslavna Crkva (u ovom kontekstu možemo govoriti o Crkvi u njezinoj ukupnosti) tradicionalna Crkva. Njezin tradicionalan karakter znači da se ne samo njezina vjera, nego i njezino pravo, misao, stav u odnosu na pojave kršćanskog života i vjera drugih Crkava naslanjaju na tradiciju staru dvije tisuće godina, najviše na dogmatsko nasljeđe sedam ekumenskih koncila, na teološki rad svetih crkvenih otaca, na duhovni život proživljen kroz iskustvo njezinih svetaca.³⁰⁵ Prije nego što se započne ekumenski dijalog s pravoslavljem, trebalo bi pokušati razumjeti što je Tradicija i koja je njezina uloga u Crkvi. Nismo poput prve generacije kršćana koji nisu imali ni Sveto pismo, već samo svjedočenje usmene riječi (*kerygma*), nadu, iščekivanje Povratka Gospodnjeg i mučeništvo (no svi ti momenti već predstavljaju oblik tradicije). Pravoslavci ne otkrivaju vjeru kao da, između njih, u svakom trenutku povijesti i Božje Objave u Kristu nema ničega. Jer, prema njihovoj vjeri, i nakon Utjelovljenja, Nebeski Otac i dalje djeluje preko svojih dviju ruku, Sina i Duha Svetoga (prema izrazu Svetog Ireneja Lionskoga). A pravoslavci se osjećaju baštinicima ovog ogromnog djela ljudske povijesti, održavaju i čuvaju sjećanje na

³⁰⁵ Usp. Georgij MITROFANOV, *La Russia*, 77.

njega. Tradicija je sveto sjećanje, utjelovljeno u crkveni život prošlosti, u naše dane, ali i u budućnost, i dužnost vjernosti tom sjećanju utjelovljenom u svakodnevnom životu Crkve važnija je od našeg prilagođavanja pravilima ili moralu svijeta u kojem živimo.³⁰⁶

Priznajemo da ova tvrdnja može dobro zvučati i u ušima onih koji nisu pravoslavci (u okviru teologije priručnika i sastanaka), ali može uvrijediti nekoga ako se radi o praktičnim zaključcima i ljudskom ponašanju. Obostrano se nerazumijevanje javlja prije svega u odnosu na protestantske crkve i zajednice u njihovu sadašnjem razvoju. Svećeništvo žena, uključujući i rječnik (Bog nazivan ne samo kao On, nego i kao Ona), prava seksualnih manjina i ostali problemi ove vrste za pravoslavlje čak nisu ni predmet diskusije. Zašto? Ne zbog pretpotopnih i fosilnih razloga, već prije svega jer to nema nikakve veze s duhom vjere u svojoj organskoj cjelovitosti, koja ide od početka apostolskog propovijedanja i doseže naše dane.

Svi ti „prijedlozi“ nastali, recimo, u „duhu vremena“ za pravoslavce dokidaju živu vezu s iskustvom vjerovanja i služenja Bogu.³⁰⁷ Važni su to problemi koji dopiru izvana i uništavaju svetost vjere u njezinu nerazrješivom jedinstvu s nasljeđem crkvenih otaca. Seksualne manjine postoje i među pravoslavicima, ali unutar Crkve ne mogu tražiti nikakva prava, jer nema nijedne mjerodavne instance, nijednog patrijarha, nijednog sinoda koji bi imao puno pravo da pronade zgodnije i diplomatskije ime za ono što je u Crkvi od vremena Radosne Vijesti do danas bilo nazivano i shvaćamo smrtnim grijehom. Postoje sveti i drevni kanoni koji strogo kažnjavaju takvo ponašanje, a koje nitko niti može niti želi promijeniti jer su još uvijek važeći. „Pa ne može se sve uzimati doslovno“, čujem energični prigovor, „a nadasve ovi pavlinski propisi, uvjetovani vremenom u kojem su nastali, da žena mora biti pokorna mužu, da žena u crkvi mora pokriti glavu... Tko je rekao da se ne može? Naš dobar ukus? Mentalitet ovoga stoljeća“ (Rim 12,2)? I danas, kada žena u Rusiji ulazi u pravoslavni hram bez marame na glavi ili u hlačama, riskira srdačan prijem. Uostalom, ne od strane klera, nego od drugih gospođa koje se osjećaju čuvaricama reda i duha takvog svetog mjesta. To nije fundamentalizam, kako ga mi shvaćamo, već jednostavno ljubomora za kuću Gospodnju kako je vidi običan narod³⁰⁸. Ovi detalji koji naravno nemaju velike važnosti za naše razmišljanje, mogu poslužiti kao

³⁰⁶ Usp. Vladimir ZELINSKIJ, *Come un mosaico restaurato*, 193—197.

³⁰⁷ Usp. Vladimir ZELENSKIJ, *Il regno e tormento di fede*, Torino, 2015., 55.

uvod, ako ne za duhovnost, u pravoslavnom smislu, onda barem za koncept Crkve. Crkva nije Kraljevstvo Božje, nego, recimo, njegovo predvorje. Ona je sveta zemlja na kojoj treba skinuti sandale ili svadbeni banket kojem se pristupa samo u svadbenom ruhu. Svetost kuće molitve i pričesti zahtijeva ne samo obično poštovanje, već gotovo obožavanje (koje, naravno, može biti i pretjerano i ponekad smiješno). Ista stvar vrijedi i za ekumenizam.³⁰⁹

Prisutna je jedna tipična greška Zapada: cijeliti ljepotu istočnjačke Crkve i istovremeno očekivati da se nositeljica te ljepote misli i ponaša na moderan, osuvremenjen način, otvoren prema svijetu itd. Cijelo orijentalno bogatstvo stvoreno je u davna vremena i nosi snažan pečat svoje vizije svijeta, duh prošlih vremena koja su heretike radije izolirala anatemama nego pristajala na zajednički dijalog³¹⁰. Diviti se ikonama, hezihazmu, Isusovoj koji se danas mogu sresti posvuda na Istoku, često i nisu toliko ekumenski... Što znači da ne shvaćaju da istočnjačka kultura ostaje homogena i da se tijekom stoljeća nije promijenila. I dosad nije pokazala veliku želju za promjenom.

Naravno, sve u našoj tradiciji što proizlazi iz istočnjačkog mentaliteta i narodnih običaja ne pripada Tradiciji kao obliku Objave i ovaj rad razdvajanja mesa i krvi od djela Duha Svetoga u povijesti tražit će veliki teološki napor i to bi moglo biti vrlo teško za pravoslavce. Ali moramo i možemo to učiniti, samo mi, dok drugi kršćani imaju određeno pravo čekati da to učinimo. I nama je potrebno očišćenje sjećanja. Jedna stvar ipak mora biti jasna: bilo kakvo očišćenje, bez obzira na to hoće li se zvati reformom, obnavljanjem, osuvremenjivanjem (ili nekim više pravoslavnim imenom), može biti provedena u Pravoslavnoj Crkvi, ali samo u duhu povratka apostolskoj Crkvi – njezinu početnom nasljeđu. Nije riječ o kopiranju drevnosti, nego o slušanju Duha Trojice.

II.4.1.3. Pravoslavni “fundamentalizam”

Ruska pravoslavna Crkva tvrdi da je Pravoslavna Crkva jedina Kristova Crkva.³¹¹ Može li se to tvrditi na pragu XXI. stoljeća? Precizan odgovor bio bi preopširan, ali kako bi se udovoljilo pitanju, odgovaram ovako: Je li Crkvena misao

³⁰⁸ Usp. Joseph RATZINGER, *Zajedništvo u Crkvi*, Split, 2006., 156-157.

³⁰⁹ Usp. Nicholas LOSSKY, *L'automne della santa Russia*, 23-56.

³¹⁰ Usp. Andrea PACINI, *Oltre le divisioni*, Milano, 2011., 97 i 107.

³¹¹ *Isto*, 147-161.

prije 50 godina, prije Vatikana II. doista bila drugačija? Kada bismo željeli reći istinu, koja ni danas nije jako drugačija, već se samo koristi malo profinjenijim rječnikom. I danas se u komunikaciji, u svakodnevnim razgovorima, pod riječju „Crkva“ misli uvijek samo na katoličku.³¹² Više se puta može čuti izraz „Crkva u Rusiji“, upravo u ovom jednoznačnom smislu. Može se utvrditi postojanje dvaju jezika: jednog teološkog, promišljenog i uravnoteženog; drugog ukorijenjenog u najširi mentalitet i to ne samo narodni (gotovo u podsvijesti sa svojim spontanim reakcijama), po kojem je zvati se katolikom jedini način bivanja kršćaninom. No, Pravoslavna Crkva za sad ima samo jedan jezik, možda manje moderan, ali možda iskreniji, u kojem se teologija nije odijelila od spontanosti, od osjećaja bivanja u istini. Stoga se ne proglašava da Kristova Crkva supostoji (*subsistit in*) u Pravoslavnoj Crkvi, kao što govori rimska Crkva, već se nastavlja koristiti stari glagol „biti“, tj. „jesam“ u prezentu, što ne ostavlja previše prostora kompromisima i profinjenostima.³¹³

Zašto je jedina autentična Kristova Crkva upravo Pravoslavna Crkva? Naš način modernog mišljenja, koji rasuđuje u terminima legitimnog pluralizma svih više-manje istih tradicija, ne može ozbiljno uzeti ovaj glagol „biti“ koji se čini znakom jednakosti između pravoslavlja i Božje Crkve na zemlji. Odgovor Pravoslavne Crkve prilično je poznat i uvijek postavljen s rezervom.

Pravoslavna Crkva, koja u svojoj doktrini ništa nije promijenila u apostolskoj vjeri i ništa nije dodala što nije implicitno sadržano u toj vjeri, mora biti smatrana jednom, svetom, katoličkom i apostolskom Crkvom, koju je utemeljio sam Krist. Njezino se katoličanstvo ne izražava u terminima geografskog univerzalizma, već u konceptima jedinstva i organske dosljednosti vjere.³¹⁴

II.4.1.4. Akribija i ekonomija

Unutar ove vizije, koju praktički dijele svi pravoslavni teolozi (barem na službenoj razini) postoje dva izbora, onaj takozvane akribije i ekonomski. Prvi izbor, vrlo raširen u današnje vrijeme, poglavito u ambijentu monaškog pravoslavlja, odgovara onome što se u jeziku postpomirbenog katolicizma zove „integralizam“. Akribija potvrđuje, u beskompromisnom duhu svetog Ciprijana Kartaškog (III. st.) da

³¹² Usp. IVAN PAVAO II., *Ecclesia de eucharistia*, br. 38.

³¹³ Usp. Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 75-91.

su sve zajednice koje su se zbog svojih grešaka odvojile od jedine Kristove Crkve – a to je danas Pravoslavna Crkva – sve izgubile i da izvan nje baš ničega nema: ni sakramenata, ni milosti, ni spasenja. Dakle, jedini oblik dijaloga jest povratak Crkvi ili, u blažoj verziji, nedirnutom nasljeđu prvog milenija kršćanstva. Iz ove perspektive sam ekumenizam, koji pretpostavlja da osim Kristove Crkve postoje i druge Kristove Crkve, već je prevara, obmanjujuća i opasna hereza koja u sebi okuplja sve drevne hereze (na primjer: arijanizam, nevjerovanje u pravu i vidljivu crkvu, jednu, svetu...). Kakav dijalog može postojati s ljudima koji su odabrali vlastitu propast? Tko želi biti spašen najprije mora tražiti krštenje u Pravoslavnoj Crkvi, a onda živjeti prema njezinim pravilima.³¹⁵

Postoji drugi put, onaj ekumenski, koji također polazi od iste premise: da se punina Kristove Crkve može pronaći samo u Pravoslavnoj Crkvi (teorija grananja ni na jedan se način ne prihvaća), ali da izvan pravoslavlja postoji velika zajednica pokrštenih. Crkva djeluje po svojoj milosti i izvan svojih vidljivih granica.³¹⁶

O jedinstvu Crkve, koje već postoji, ne može se raspravljati jer je jedinstvo već u početku dao Gospodin. Crkva se nikad nije razdvojila, unatoč podjelama i krizama kroz koje je prolazila u cijeloj svojoj povijesti, a dijelovi Crkve koji su se odvojili od njezina vidljivoga tijela nisu izgubili sve Božje darove. Ovaj koncept koji su naslutili i razradili najvažniji pravoslavni mislitelji (moram dodati da integralistička platforma dosad nije dala nijednog značajnijeg teologa), unatoč dogmatskoj premisi da je za sada izvan diskusije (tj. da je jedina Kristova Crkva Pravoslavna Crkva, premda ima mnogobrojne povijesne slabosti) otvara široki put pravom i dubokom ekumenskom diskursu. Možemo i moramo raspravljati o darovima našim i tuđim i pronaći način da ih razmjenjujemo.

O kojim darovima govorimo? Svi darovi koje smo primili pripadaju Kristu, bili su skriveni i objavljeni u Kristu, ali su objavljeni na različit način³¹⁷. Ta različitost u Objavi, iako je kao koncept u pravoslavlju prilično nov, ni na koji način nije u proturječju s njegovim temeljnim usmjerenjem. Naprotiv, već postoji teološka osnova za takvu diskusiju, točnije, za veću slobodu i na dogmatskom planu. Prisjetimo se istraživanja ruskog teologa Vasilija Bolotova koji je predložio da se radi razlika

³¹⁴ *Isto.*

³¹⁵ Angleica CARPIFAVE, *Storia della Chiesa ortodossa russa*, 14-19.

³¹⁶ Usp. Vladimir ZELINSKIJ, *Mistero cueore speranza*, 119.

³¹⁷ Usp. IVAN PAVAO II., *Dar i otajstvo*, Zagreb, 1996., 92-95.

između dogme koja ne može biti izmijenjena, *teologumenon*, tj. teološka vjera koja vrijedi u jednoj Crkvi, ali ne i u nekoj drugoj, i teološko mišljenje koje nema dogmatsku valjanost i koje je dopustivo na području osobnog istraživanja i nacionalnih tradicija svake Crkve.³¹⁸

Očito je da bi ova klasifikacija mogla ponuditi širok prostor za dijalog među povijesnim Crkvama. Imajući na umu poteškoće, o kojima smo govorili na početku, ne može se tražiti sve i odmah. Ne može se ni očekivati da Pravoslavna Crkva sutradan unese u svoj teološki rječnik čuveni glagol: *subsistit in*. Zasad je jedini put ekumenizma, kako mi mislimo, dijalog o darovima, pravim Kristovim darovima koji su se očitovali u nekoj drugoj Crkvi naše Crkve. Ali glavni je dar jedinstva. Pravoslavna Crkva inzistira – i to je ključna točka – na činjenici da jedinstvo nije nagrada koju trebamo osvojiti svojim snagama, da jedinstvo postoji i uvijek je postojalo od dana rođenja Crkve, iako nije uvijek vidljivo.³¹⁹ Čini se da je ova tvrdnja, koja podrazumijeva već ostvareno jedinstvo, bezizlazna situacija (*impasse*) za njezino istraživanje. Zapravo nije, samo je zahtjevnija od vjere koja vjeruje u već ostvareno jedinstvo i ovaj zahtjev može poslužiti kao premisa za dublji i pošteniji dijalog. S dobrim namjerama možemo doći do prijateljstva i obostrane simpatije što je, naravno, važan napredak, ali prijateljstvo ne smije biti stalni zastoj na našem putu prema jedinstvu.

To je skrivena opasnost ekumenizma naših dana: zamijeniti tajnu pomirbe i jedinstva u Kristu s diplomatskim osmijehom, ali i s molitvicom izrecitiranom na nekoliko trenutaka (da budemo iskreni, kažu pravoslavci da uopće ne uživaju u improviziranim molitvama, ponekad sentimentalnim i uznesenim; često i kad sudjeluju u njima, zapravo ih samo podnose). Nedvosmisleno tvrditi da je samo Isus Krist jedini i univerzalni posrednik spasenja dobro je za poštenu dijalog jer Pravoslavna Crkva nikad nije rekla drukčije. Naviještati da je Katolička Crkva jedina Kristova Crkva može na svoj način poslužiti u potrazi za pričešću jer Pravoslavna Crkva o sebi nikad nije rekla drukčije. Ne ostavljajmo ove stvari nedorečenima. Dijalog o istini može samo pomoći pravoj pomirbi.

Ono što se čini najvećom preprekom na putu do jedinstva može jednog dana postati njegovim početkom; ili, recimo, kvasac budućeg zajedništva. Zašto bismo bili

³¹⁸ Usp. Andrea PACINI, *Oltre la divisione*, 119-120.

³¹⁹ Usp. Gaetano SABETTA, *Immaginare l'altro*, 156-157.

robovi stare horizontalne logike? Istina može biti zatvorena samo u ovoj ili onoj formuli, dok je treće rješenje isključeno. Na njezino se mjesto može staviti logika produbljivanja, susret istine svakoga, kad idemo ravno u srce vjere svoga brata kršćanina, kad u podrijetlu njegove vjere vidimo najdublju tajnu, čak i dublju od naše vlastite vjere.³²⁰ Ako smo sigurni da istina stanuje samo u našoj Crkvi, zašto ne bismo potražili sliku, odraz ili život iste istine u nekoj drugoj Crkvi? Zašto ne možemo prepoznati jedan drugoga kod istog izvora kršćanske vjere, u licu Kristovom, u našem životu u Kristu koji „jučer, danas isti je - i uvijek“ (Heb, 13,8)? I jučer, danas i za uvijek On ostaje jedini temeljni princip u pravoslavnoj potrazi vidljivog jedinstva.

Da, nalazimo se pred paradoksom koji se ne može svesti na jednostavni pluralizam različitih tradicija: pozvani smo na propitivanje jedinstva koje postoji od početka i koje se svaki dan objavljuje u našem Vjervanju. Ovaj se paradoks ne može ublažiti, treba ga živjeti u nadi, u pobožnosti, ali i s bolom. Jedinstvo znači punu pričest, zajedničku euharistiju koja, prema pravoslavnom konceptu, ne može biti sredstvo istraživanja, nego njegova svrha. Svjestan sam da ovakva pozicija može izgledati sa strane pravoslavaca napadački i vrlo malo ekumenski: gost, brat dolazi na prag naše kuće, koja bi trebala biti gostoljubiva, a ne nailazi ni na kakvu gostoljubivost. Razumljiva je ogorčenost onoga koji uvijek ostaje vani. Ali i onaj koji ostaje unutra ponekad proživljava istu neugodnost. Euharistijska gostoljubivost, bez našeg zalaganja da euharistiju živimo na isti način, odvela bi, zapravo, u inflaciju onoga što je pravoslavcima najsvetije i što se nalazi u najdubljem, najintimnijem središtu njihove vjere. Cijena samoga jedinstva u tom bi slučaju morala drastično pasti.³²¹

Ako su Tijelo i Krv Kristova već svima podijeljeni, nije važno vjerujemo li ili ne u njihovu stvarnu prisutnost, nije važno s kakvim ih duhom primamo, što činimo s posvećenim kruhom i vinom nakon pričesti i dr. Kakav bi smisao imao naš put prema jedinstvu ako je jedinstvo već dostignuto, podrazumijeva se, i svi bi se mi osjećali zadovoljni u našim odvojenim kućama, ali bez vrata? U pedagogiji jedinstva, koja se krišom izgrađuje, mora, možda, doći trenutak patnje. Radost bi mogla stići s boli, što bih ja nazvao ekumenski lijek, s gorčinom nemoguće gostoljubivosti, jer prije nego što se sinovi budu mogli sjediniti, i očevi će se morati pomiriti. Prije nego što

³²⁰ Usp. PAPA FRANJO, *Lumen Fidei*, Zagreb, 2014., br.21.

³²¹ Usp. IVAN PAVAO II., *Ecclesia de eucharistia*, br.46.

sjednemo za zajednički stol, moramo još otkriti zajedničkog Krista, u potpunosti ga prepoznati u vjeri drugoga, ali i proživjeti s istom duhovnom puninom u euharistiji drugoga. Da bismo mogli ispuniti ovo više kršćansko, humanije napredovanje, pokušajmo ponuditi svoju bol razdvajanja Bogu, a naše srce bližnjemu razdvojenomu.³²²

U nekom smislu, ekumenski dijalog mora početi ispočetka. Svaka Crkva podrazumijeva ili otvoreno proklamira: mi smo Crkva, jedna, sveta, katolička, apostolska, utemeljena i željena od Krista. Punih tisuću godina nije se ukazala potreba da se stavi na kušnju ova vjera: vjera je sebe potvrđivala činjenicom svoje jednostavne ispovijedi. Ali kada počnemo ispovijedati svoju vjeru sa svom njezinom dogmatskom, institucionalnom, sakramentalnom, duhovnom prtljagom, ne samo unutar naše crkvene stvarnosti, nego i pred drugima, koji vjeruju i misle na drukčiji način, ovi potonji pitat će nas gdje su nam dokazi. Ne bojimo se poštene i lojalne polemike; u duhu bratske ljubavi ni polemika koja poštuje *credo* drugih ne može nikoga povrijediti. Dokaze koje smo prisiljeni podaštijeti, suočiti s našim protustrankama i koji ne mogu uvijek biti stari dokazi, nego ih treba obnavljati, produbiti, promisliti i preoblikovati, makar i izvući iz iste apostolske tradicije, vodit će ponovnom otkrivanju naše vjere. A na izvoru naše vjere u Krista, u našu Crkvu, s milošću Duha Svetoga, otkrivamo i vjeru drugoga brata i njegovo „bivanje Crkve“ s kojom smo ujedinjeni.

II.4.1.5. Kristovo uskrsnuće izvor svake naše nade

Pavlova poruka može se iščitati: svako ljudsko biće u sebi nosi takvo svoje žarište, skrivenu jezgru koja se zove nada.³²³ Vjera je ta koja nadi daje radost rastućeg povjerenja u Boga, koji je, budući rođen kao čovjek i umro kao čovjek, i uskrsnuo kao čovjek. Vjera u Uskrsnuće jezik je nesalomljive i spontane nade, ukorijenjene u nas kako bi nam svjedočila o kraljevstvu koje je blizu (Lk, 21,31). Da Krist nije uskrsnuo, svaka bi nada bila samo fantazija, uzaludni zanos duše, vidljivost općeg rasula bila bi jača od ludog glasa u nama koji viče, kao Job: „Kad ova moja koža bude uništena, i bez mesa svoga vidjet ću Boga. Ja ću ga vidjeti, upravo ja.“ (Job, 19,27) Nada kazuje da se može vikati bez straha, bez traženja točnih i uravnoteženih riječi, jer vijest o

³²² Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 21.

³²³ Usp. Aleksandr MEN', *Io credo*, 73–104.

Uskrsnuću nosi ludo obećanje u kojem nalazim sebe u susretu s Uskrsnim³²⁴. Moja se prava osobnost objavljuje samo u njegovoj Objavi³²⁵. Ona me dodiruje kao zrnce pijeska u pustinji koje jednog dana, prema Svetom pismu, opet postaje Rajski vrt, kao suhe kosti koje će se prekriti živim mesom Ezekielova proročanstva. Obećanje se potpaljuje Svjetlom koje osvjetljava svakog čovjeka, Riječju koja ulazi i utjelovljuje se u našem srcu, Licem koje nas gleda u oči.³²⁶ U obećanju je korijen svake kršćanske vjere, ali i njezin znak suprotnosti, jer nada može govoriti različitim glasom. U pravoslavlju njezin način izražavanja prilično je paradoksalan: Bog je bliži nama nego što smo mi sami sebi, ali da bismo ga dostigli, nedostaje nam cijeli život; Kraljevstvo je besplatno, dano svima, ali – kako kaže Isus u Matejevom evanđelju: „A od dana Ivana Krstitelja do sada kraljevstvo nebesko silom se probija i siloviti ga grabe.“ (Mt, 11,12); obećanje je nasljeđe svakoga od nas, ali se treba boriti da ga zadobijemo u vlastitom duhu.³²⁷ Čvrsto iščekivanje – kad spasenje dolazi kao nagrada što je uopće pojmljeno, shvaćeno – ono je koje razočarava. Prava poruka Uskrsnuća počinje s ludošću i borbom za onaj život koji nam je obećan i koji moramo otkriti „ta ljubav je Božja razlivena u srcima našim po Duhu Svetom koji nam je dan!“ (Rm 5,5)

„Naprotiv, Gospodin – Krist neka vam bude svet, u srcima vašim, te budite uvijek spremni na odgovor svakomu koji od vas zatraži obrazloženje nade koja je u vama, ali blago i s poštovanjem, dobre savjesti“ (1Pt 3,15) Ako pogledamo razvoj ove poslanice, možemo Isusa gledati prožetog raznim imenima nade. Prvo je ime apofatično, „mistično“, koje još nema vlastito ime, ali koje se čuje u čežnji Božjoj, zajedničko svim ljudima, zajedničko svim Crkvama³²⁸. U dnu tajne otkrivamo lice Božje, koje nitko nikada nije vidio, ali On sam dozvoljava da ga čujemo, vidimo, dodirujemo u liku Sina. Sin je taj koji ulazi u ljudsko srce, koje se mora boriti, kako bi se Krist oblikovao u nama. Kršćanski život može sličiti na dugu i mučnu patnju formacije Kristove koja nas vodi k promišljanju Presvetog Trojstva, Oca, Riječi i Duha Svetoga. Vjera u Krista očituje se u traganju za svetošću kao nemogućim „identitetom“ s Njim, ali i vokacija da otkrijemo sami sebe u svjetlu Duha i u početnoj ljepoti stvaranja. Onaj koji moli nada se da će biti poslušan, stoga je cijelo liturgijsko

³²⁴ Usp. Joseph RATZINGER, *Uvod u kršćanstvo*, Zagreb, 2007., 320-325.

³²⁵ Usp. Aleksandr MEN', *Io credo*, 108-109.

³²⁶ Usp. IVAN PAVAO II., *Prijeći prag nade*, Split, 2009., 189-193.

³²⁷ Usp. PAPA FRANJO, *Lumen fidei*, br.54.

³²⁸ Usp. Aleksandar MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 45-67.

obožavanje Gospodina u Pravoslavnoj Crkvi poduprto nadom koja ne razočarava³²⁹. Ogroman moleći svemir koji diše u molitvi Crkve raste od otkrivene svetosti u proživljenom iza nas, tj. u Tradiciji. Tradicija izražava vjeru u svojim dvjema „hipostazama“: kao sveto sjećanje, ispovijed koja se potvrđuje u pomirbenim formulama, te u kanonima, u dogmatskom i ritualnom nasljeđu, ali i kao događaj duše, egzistencijalno iskustvo, osobna pričest u duhu Otaca. Evandeoska Objava donijela je spoznaju „jedinog pravog Boga“, no istovremeno je učinila da se otkrije autentičan pravi čovjek koji molitvom približava carinika Njegovom hramu i ide na pričest s velikom nadom pomirbe. Uz njega istočnjački kršćanin osjeća blizinu Majke Božje s Njezinom samilošću i poticanjem, kao i oblak nevidljivih svjedoka koji nas okružuje. Najjasnije ime Objave je Uskrsnuće. Nedokučiva tajna se otvara, razjašnjava u Kraljevstvu koje je pred nama širom otvorio Spasitelj, alfa i omega naše vjere, u utjelovljenom obećanju da je uskrsli Isus.

Himan pravoslavnog Uskrsa govori o ženama „mironosicama“, koje su rano ujutro, „došavši na grob Davatelja života, našle anđela koji je sjedio na kamenu“³³⁰. Anđeo kaže: „Zašto tražite Živoga među mrtvima? Zašto plaćete za Nepotkupljivim kao da je potkupljiv? Idite i objavite njegovim učenicima.“ „Idite i propovijedajte“, kaže apostol, „opominjite i raspravljajte“, ali uvijek „nježno i s poštovanjem, ispravne savjesti“. U tom pravcu promišljanja Aleksandra Menja smatra i papa Franjo kako očito valja tražiti rješenje u kristološki utemeljenoj hermeneutici priznavanja drugih i drukčijih kakva nadilazi i ekskluzivistički i inkluzivistički model, a moguće ga je naći u konceptima „slobode savjesti“ i „slobode religije“.³³¹

³²⁹ „*Isusova molitva*“, ili molitva srca, ponavlja se sve dok ne postane neprestan, ujednačen s ritmom disanja i otkucajima srca. Ovaj način molitve, koji najčešće koriste pobožni vjernici Istoka, dovodi do čistoće srca, do iskustva milosrđa Božjega i Njegove prisutnosti u nama, do sjedinjenja i preobraženja čovjeka i kozmosa. Neprestana unutarnja Isusova molitva jest neprekidno i stalno zazivanje imena Isusa Krista ustima, razumom i srcem. Ona je predstavljanje Njegove postojane prisutnosti, uz prošnju Njegovog smilovanja, za svakim poslom, na svakom mjestu, u svako vrijeme, dapače i u snu. Izražava se ovim riječima: Gospode Isuse Kriste Sine Božji, pomiluj mene grešnoga. Ako se netko privikne ovakvom zazivanju, osjećat će veliku utjehu, ali i potrebu da sve radi uz ovu molitvu., Usp. Kallistos WARE, *La potenza del Nome*, Torino, 1990.

³³⁰ *Isto*, 81-82.

³³¹ Usp. Ivan MACUT, *Ekumenizam pape Franje*, Zagreb, 2015., 78-92.

II.4.1.6. Duhovnost ikone

Je li čista slučajnost da se ona pojavila upravo u posljednjih deset ili petnaest godina? Nije, zasigurno, jer se veliko otkriće dogodilo malo prije nego što je ikona postala draga srcima ljudi, kada nam je njezin zaboravljeni jezik ponovno postao razumljiv. Ikona se očitovala upravo uoči povijesnih kušnji koje su nas njoj približile i primorale da joj opet osjetimo snagu.³³² Uzlet stvaralačkih snaga koji je izražen u ikoni dogodio se uslijed najvećih narodnih patnji. I evo, kako smo ponovno ušli u doba sličnih patnji. Opet, kao u vremenima svetog Sergeja,³³³ Rusiji je postavljeno pitanje: „Biti ili ne biti?“ Ne treba se stoga čuditi, na udaljenosti od mnogih stoljeća, što danas opet do našeg uha dopire molitva svetaca zaštitnika Rusije i mi shvaćamo uzdisaje i suze Andreja Rubljova i njegovih nastavljača. U povijesnoj sredini onoga i današnjega vremena naizgled nema ničega zajedničkog. „Pustinja“ gdje je sveti Sergej³³⁴ živio, danas je gusto napučena, bez zvijeri i demona. Ali ako pažljivije promotrite okolicu i poslušate glasove koji dopiru do vas, ne čujete li možda sa svih strana urlikanje zvjeradi i vukova, ne primjećujete li stalnu prisutnost demona?

U današnje vrijeme čovjek je čovjeku postao vuk. Kao u prošla vremena, danas se vraćaju lutajući čopori grabežljivih zvijeri, ulaze u mirna sela i svete samostane njušeći i tražeći ukusno jelo. Zar nije isto i kad je riječ o vukovima na dvije noge? Na svakom se mjestu opet čuje cviljenje žrtava razbojnika i ubojica. Zar danas ne prisustvujemo silasku demona? Demoni koji su se ukazali svetom Sergeju bili su izvanredno slični ljudima; a zar je malo ljudi u današnje vrijeme koji grozomorno sličje demonima? A oni koji ustraju u molitvi u samostanima, ne čuju li od demona gotovo iste riječi koje je jednoć slušao prečasní Sergej? I uvijek je isti neprebrojivi čopor koji različitim glasovima ponavlja: „Odlazi, odlazi s ovoga mjesta! Što tražiš u

³³² Usp. Aleksandar MEN', *Leggendo l'apocalisse*, 25-41.

³³³ *Isto*, 44.

³³⁴ Rođen oko g. 1314., sveti je Sergij u dobi od 20 godina, slijedeći primjer svetih Otaca u pustinji, osjetio želju da provodi samotani život te se zaklonio u šumama blizu Radoneža, svog rodnog sela. Duge ure posvećene molitvi, izvojevanje pobjede u duhovnim borbama, ali jednako tako i strogost života, pribaviše mu duboku duhovnu zrelost koju je zapazalo pučanstvo koje u velikom broju i s raznih mjesta pohrli k njemu da bi s njim živjelo monaškim životom, posve se odričući materijalnih dobara, slijedeći primjer Gospodina koji bogat postade siromah, da nas obogati svojim siromaštvom (usp. 2 Kor 8). Kao i sv. Franjo Asiški, s kojim su ga uspoređivali mnogi životopisci, a čiji blagdan danas slavimo, i sveti je Sergij razvio svoje sile, ne samo u službi Crkve, nego i društva, opirući se sebičnosti i privatnim interesima te šireći mir i Kristovu ljubav. Njegovi se posmrtni ostaci časte u crkvi Presv. Trojstva, mjestu gdje je on započeo svoje putovanje vjere. Stoljećima to mjesto bijaše, a još je i danas, važno središte ruske duhovnosti. Njegova je važnost zadnjih desetljeća još više porasla, zahvaljujući jednom sjemeništu i teološkom fakultetu Ruske pravoslavne crkve. Usp. Darija JURČIĆ, *Velika knjiga svetaca*, Zagreb, 2012., 218.

ovoj pustinji? Zar ne strahuješ da ćeš umrijeti od gladi, ili kao hrana zvijerima, ili po ruci pljačkaša i ubojica?“ Samo se vanjski izgled ovih napasnika promijenio – svetom Sergeju javljali su se sa šeširima na šiljak, na litvanski način, pa su tako i naslikani na ikonama. Danas ih vidimo u drukčijem ruhu, ali razlika je u odijelu, a ne u sadržaju. Dmonske povorke i danas su iste kao u prošlosti, a „odurnost pustošenja stavljena na sveto mjesto“ nije bolja, nego mnogo gora od vremena svetog Sergeja. I opet, kao u dane tartarskih uništavanja, među užasima neprijateljskih pohoda, sa svih strana odjekuje očajni krik: „Upomoć, domovina strada!“

Evo zašto je za nas postao razumljiv duhovni život generacija koje su pet i pol stoljeća prije nas kroz patnju stigle do ikone. Ikona je očitovanje iste blagoslovljene snage koja je jednom davno spasila Rusiju³³⁵. U danima velikog poraza i opasnosti, prečasní Sergej okupio je Rusiju oko katedrale Presvetog Trojstva podignute u pustinji. U njegovu slavu Andrej Rubljev vatrenim je potezima nacrtao figuru Svetog Trojstva, oko kojega se mora okupiti i ujediniti svemir. Od tada ikona Trojstva nije prestala biti stijeg u čijoj se sjeni sastaje Rusija u danima velikih nemira i opasnosti. I jasno je zašto: od nesloge koja komada integritet naroda i prijeti propašću može nas spasiti jedino snaga sadržana u molitvenom pozivu „neka budu jedna jedina stvar kao što smo mi jedna jedina stvar“. Ovaj poziv odjekuje ne samo u ikoni Rubljeva već u cijeloj ikonografiji XV. stoljeća. Ona također posjeduje još neku drugu stvar koja dušu puni beskrajnom radošću: sliku obnovljene Rusije, uskrslé i proslavljene. U njoj svaka stvar govori o nadi našega naroda, o visokom duhovnom heroizmu koji je ruskom čovjeku vratio domovinu. Ona je utemeljena na veličajnom otkrivenju naše epohe. Opet imamo izvanrednu slučajnost između sudbine drevne ikone i one ruske Crkve. U životu i u slikarstvu događa se ista stvar: zamračeno lice oslobađa se stoljetnih naslaga zlata, crnog dima i nezgrapnih preslikavanja bez ukusa. Slika hrama koji grli cijeli svijet.

II.4.1.7. Radost susreta

Filozofska tradicija i veliki ruski kulturni preporod u drugoj polovini XIX. st. (počevši od Vladimira Solovjeva), dali su plodove i u inozemstvu, u emigraciji, s Pariškom školom, koju karakterizira velika sposobnost otvaranja i susreta sa zapadnom filozofskom misli (treba spomenuti Maritaina, personalizam i II.

³³⁵ Usp. Sergej BUGALKOV, *Ikona i ikonopoštovanje.*, Beograd, 1998.

Vatikanski koncil), i u domovini, u sovjetsko i postsovjetsko vrijeme. Novi plodovi života i misli prepoznaju se ne samo u razilaženju nego i u velikoj književnosti XX. st, kao i u ličnostima i intelektualnim strujama koje su potvrdile da je kršćanstvo mogućnost života u svijetu koji negira misao, mogućnost razumnog mišljenja u svijetu u kojem se misao pretvara u sredstvo dominacije, mogućnost otvaranja tamo gdje svako zajedništvo izgleda nemoguće.

U ruskoj pravoslavnoj teologiji druge polovice XX. st., uz akademske smjerove tradicionalno smatrane nositeljima službenih studijskih *kurikula*, tek se nedavno počela prepoznavati nova struja, koju su znanstvenici definirali „euharistijskom teologijom“, „teologijom susreta“, „teologijom iskustva“ itd., a koju je započeo Nikolaj Afanasjev te su je kasnije razvili, prema različitim senzibilitetima i karizmama, ali ipak unutar duboko unitarnog toka, mitropolit Antonij Blum, otac Šmeman, otac Aleksandar Menj i Sergej Averincev. Ova misao, čija je značajka da je stvorila i hranila crkvena iskustva od temeljne važnosti u današnjoj kršćanskoj panorami, kruži oko koncepcija iskustva, učenja kao prenošenja iskustva, zajedništva i generacije ujedinjenja.

Usporedno, utemeljena na jednakim kategorijama, i na Zapadu su nastala crkvena filozofska promišljanja, karizme i pokreti, koja još jednom potvrđuju unitarnost koja izvire iz kršćanskog iskustva i životne važnosti intuicija i odgovora proizašlih iz ovog misaonog pravca. Među njegovim predstavnicima najvećeg ranga možemo spomenuti Jeana Luca Mariona, Alaina Finkielkrauta, Johna Milbanka i don Luigija Giussanija.

Susret između Istoka i Zapada prema svakoj drugoj formi susreta među ljudskim bićima, još jedno stvarno iskustvo i da ovo iskustvo predstavlja pravu alternativu očaju i volonterstvu, koji se čine jednim reakcijama suvremenog društva na korjenitu nesposobnost komunikacije i nesposobnost predlaganja puta kojim se može ići³³⁶.

Plejada mislilaca i iskustava, gotovo uvijek ne poznajući se na početku svoga hoda, u svoje je središte postavila temu susreta, kao stvarno iskustvo pokretačkog i živućeg jedinstva, definiranog radošću, u svijetu gdje se čini da samo tuga vlada i za koju je tugu neiskupljenih Nietzsche optužio same kršćane. I tako smo otkrili da riječ

koja se u ruskom koristi za „susret“ (u slovenskom srečanje) u srpskom naprotiv znači „radost“, dok ruska riječ „likovanie“, što znači „sreća“ ima isti korijen sa „lik“ koji doziva ljudsku osobu i znači „sveto lice, pogled“.

Naravno, ova memorija, kao ova iskustva, u nekim trenucima izgledaju nestala ili neefikasna; životi ličnosti kao što su mitropolit Antonij iz Suraža, Sergej Averincev, Aleksandar Menj, don Giussani, John Milbank) pokazuju naprotiv njihovu živu prisutnost premda često skrivenu i neprimijećenu, kao i jezik, kojim svi govorimo, a da nismo svjesni bogatstva koje skriva i putove na koje ukazuje.

Čovjekovo srce, sposobno za vječnost, napravljeno je i od zaborava i stalno treba nekoga tko će ga probuditi i vratiti mu dostojanstvo. Ova memorija nije povjerena našoj snazi ili nizu sentimentalnih dobrih namjera, koji nas prepuštaju očaju zbog naše nemoći ili ruglu zbog volje koja se beskorisno troši; treba siromaštva onome koji prosi i nalazi mnogo više od onoga što je uopće mogao zamisliti.

To je povijest kršćanstva, koja će nam biti ispričana kroz živote nekih njezinih suvremenih svjedoka i radost koja je nastala iz njihovih iskustava: nije slučajno da je sreća (likovanie) o kojoj se govori u svim izlaganjima, proizvod kršćanstva proživljenog u svojoj cjelovitosti, odnosno onoj koja je definirana i jest vjera lica (likova

II.4.2. Ruska pravoslavna Crkva i Ekumenski dijalog

S obzirom na stanje u koje je dovedena Pravoslavna crkva kroz povijest nije čudno da je ekumenski dijalog za nju poseban izazov, o čemu smo govorili u prijašnjem poglavlju. Unatoč tome u mkoj postoje određene struje koje djeluju ili su djelovale na polju ekumenskog dijaloga.

II.4.2.1. Vrijednosne razlike

Sadašnji trenutak, u odnosu između ruskog pravoslavlja i drugih kršćanskih vjeroispovijesti, posebno Moskve i Rima, ne pripada klasičnim poglavljima povijesti ekumenskoga pokreta. Potrebno je odbaciti iluzije da se teškoće mogu premostiti malo pomalo tijekom vremena. Ipak, razdoblje unatrag trideset godina danas se

³³⁶ Usp. Pigi COLOGNESI, *Russia Cristiana*, Roma, 2007., 154-157.

gotovo čini kao „zlatno doba“ ekumenizma. Ekumenizam je koncept ili pojam koji se u ruskoj Crkvi počeo spominjati tek u posljednje vrijeme. Dok je u tom vremenu recipročno nerazumijevanje između dva kršćanska svijeta, Istočnog i Zapadnog, bilo nadasve prikriveno, posljednjih dvadeset godina to je izašlo na vidjelo i postalo dramatično i otvoreno. Problem koji se često pojavljuje: zašto Katolička Crkva, koja se osjeća toliko bliskom pravoslavlju u svojim dogmatskim i moralnim postavkama ne uspijeva s njime uspostaviti autentičan dijalog? Često ostaje bez odgovora.³³⁷ Indikacija povijesti viđene drugačije, kroz različitost kulture, ne može sve objasniti. Prije svega zapitajmo se – zašto ekumenizam? Postavili smo to pitanje jer je sve ono što ujedinjuje katolike i pravoslavce prikazano kao nevažno i od malog interesa, stoga ne vrijedi ni pričati o tome.

Tako u svijesti konzumenata masovnih medija, koji nemaju nijedan drugi izvor informacija, slika o pravoslavlju obično se sastoji od tri dijela: zagonetne ikone, veličanstvene pozlaćene kupole i bijele patrijarhove brade stalno u opoziciji i svađi sa Zapadom, zbog određenog „prozelitizma“³³⁸ koji se ne razumije.³³⁹ U svom intervjuu objavljenom prije koju godinu tadašnji je metropolit Kiril³⁴⁰ bez ustezanja rekao: „Između Vatikana i Moskve nema nikakve razlike u sustavu vjerovanja. No u stvarnome životu ponekad sve postane suprotno“.³⁴¹ O kojim je vrijednosnim razlikama riječ? Vidimo barem tri stupnja: Nasljedstvo prvog milenija; tradicija gledanja na pravoslavlje i katoličanstvo, i aktualne vrijednosti suvremenog doba.

Nasljedstvo prvoga milenija. Razdoblje primitivne Crkve imalo je odlučnu ulogu u postavljanju apostolskih i patrističkih temelja u kršćanskoj vjeri. Ti temelji su: misterij Boga koji je postao čovjek i sudbina koncepta Svetoga Trojstva, središnje mjesto Isusa Krista kao vrela svega našeg znanja o Bogu i djelovanja u njemu. Kasnije je došlo do štovanja Njegove Majke i oblikovana je struktura Crkve s tri stupnja svećeničkog reda (đakonom, svećeništvom i biskupstvom), uspostavljano je

³³⁷ *Isto*, 3.

³³⁸ Kardinal Francis Arinze jednom je opisao prozelitizam: "On pokušava utjecati na ljude da prihvate neku religiju iskorištavajući njihovu slabu poziciju ili stavljajući neki drugi pritisak na njih." Usp. Francis ARINZE, *Il discepolato radicale*, Roma, 2015.

³³⁹ Usp. Niko IKIĆ, Prozelitizam u svjetlu ekumenskih odnosa, u: *Obnovljeni život* (49) 1 (1994.), 85 i 97.

³⁴⁰ KIRIL Patriarca di Mosca e di Tutte Le Russie, *Liberta' e responsabilita': alla ricerca dell'armonia*, Citta' del Vaticano, 2010., 122-134.

³⁴¹ *Isto*, 115.

sedam sakramenata, održano prvih sedam ekumenskih crkvenih sabora, prepoznatih od još uvijek nepodijeljene Crkve.

Tradicija gledanja na pravoslavlje i katoličanstvo kao izvore otkrivanja puta Duha Svetoga i njegova djelovanja među ljudima poimala se različito, iako su tradicije dviju Crkava različite. Najvažnija razlika je u ulozi rimskog biskupa, koji je pravi vođa jedinstvene Crkve za katolike, no koji bi trebao biti prvi među jednakima za pravoslavce. Obje Crkve ipak vjeruju kako ne bi trebale biti dvije Crkve, kako postoji samo jedna Crkva – sveta, i to je izvorište velikog nesklada, no ujedno i polazište velike nade.

Treća razina je ona koja se odnosi na aktualne vrijednosti naših dana. Prva vrijednost u kojoj između katoličanstva i pravoslavlja ne postoji ni sjena suprotnosti je svetost ljudskoga života od začeća do smrti. Dakle, pobačaj i eutanazija nisu nikako prihvaćeni. Iako tvrdnje za to mogu biti različite (one katoličke su više znanstvene prirode, dok su pravoslavne više „mistične“), zaključak je praktički jednak. Isto vrijedi i za pojam „Kristovog“ u ljudima, također u zauzimanju za mir i za obranu svijeta, za spolnu etiku, za svećenstvo u kojem su samo muškarci i slično.

II.4.2.2. Globalizacija i sloboda

Neosporno je da su Crkve različite. Nisu bile „ista stvar“ ni u prvim stoljećima. Doista su te podjele toliko ubojite da truju do smrti ekleziološku ulogu druge Crkve, svodeći ju na nejasno „disidentsko kršćansko društvo“³⁴² i ne traže samo dijalog koji nikoga ne obavezuje, nego pravu zajednicu između nas. Čini se da je ljudska sudbina u vrijeme globalizacije postala univerzalna, razlike među kulturama trebale bi nestati. U stvarnom životu to, međutim, nije tako.

Globalizacija i sloboda isprovocirale su da na vidjelo izađu ne samo stari problemi, nego i stari arhetipovi opozicije i suparništva između dva kršćanska svijeta.³⁴³ Nažalost, mi smo u Domovinskom ratu tome bili svjedoci. Kako bi se odgovorilo na ranije pitanje o mogućnostima zajednice, potrebno je problematiku rastaviti na bitne elemente: „Tko su pravoslavci koji se ogledaju u ekumenskom zrcalu? Koji su njihovi motivi za približavanje ili za udaljavanje od ostalih kršćanskih

³⁴² Usp. Luigi MEZARDI, *Il coraggio della fede*, 61-79.

³⁴³ Usp. Joseph RATZINGER, *Vjera-Istina-Tolerancija*, Zagreb, 2004., 56-72.

obitelji? Koji su temelji naše nade u zajedništvo?“ Zapad često priča o pravoslavicima kao o jednoj kompaktnoj i homogenoj masi, koja govori na jedna usta svojih najvećih predstavnika, no tako se stvari čine samo kada se promatraju izdaleka. Situacija u ruskoj Crkvi mi je manje-više poznata, no vjerujem kako je ona vrlo slična drugim Crkvama, grčkoj, bugarskoj ili rumunjskoj. Ako uzmemo sve pokršteno u Pravoslavnoj Crkvi na jedan neizbježno shematski način, uočit ćemo tri skupine: integraliste (ili fundamentaliste), ekumeniste i tradicionaliste. Integralizam (ili fundametalizam) postoji u dvije verzije: teološko-crkvenom i političkom.³⁴⁴

II.4.2.3. Integralisti

Prvi (dosta raširen u samostanskom okruženju) potvrđuje, prema nepopustljivom duhu Svetog Cipriana iz Kartagine (III. stoljeće), kako su sva društva koja su zbog grešaka svojih osnivača zaglibila u jedinu Crkvu Kristovu – koja je Pravoslavna Crkva – sve izgubile i da izvan nje nema ničega: ni sakramenata, ni milosti, ni spasenja. Ekumenizam je, dakle, po njima jedna prijetvorna i opasna hereza koja u sebi okuplja sve antičke hereze (kao, na primjer, arijanizam – nevjerovanje u stvarnu i vidljivu crkvu, jednu, svetu...). Kakav je dijalog moguć s ljudima koji su odabrali put vlastite propasti?³⁴⁵

No onaj koji želi biti spašen mora prvo zatražiti krštenje u Pravoslavnoj Crkvi i zatim živjeti prema njezinim pravilima.³⁴⁶ Osim tog duhovnog antiekumenizma, postoji i politički integralizam, poprilično raširen, koji ne misli na spasenje ili na stvari eshatologijske, nego na pravoslavlje kao na zastavu na kojoj su riječi protiv Zapada, posebice protiv Amerike, napisani velikim slovima. Na religioznom području ta se ideologija očituje u neprijateljstvu izraženom prema svim kršćanima koji nisu pravoslavci, kao i prema svim pravoslavicima krivima za ekumenizam ili osumnjičenim za tu krivnju (što uključuje i patrijarha).³⁴⁷ Takav tip integralizma se često rađa kao reakcija protiv tajanstvenog zla, stvarnoga ili izmišljenoga, ponekad fantastičnog, koji dolazi sa Zapada.³⁴⁸ U pravoslavnom

³⁴⁴ Usp. Angelica CARPIFAVE, *Storia della Chiesa ortodossa russa*, 110.-116.

³⁴⁵ Usp. Vladimir ZELINSKIJ, *Mistero cuore speranza*, 134-135.

³⁴⁷ Angleica CARPIFAVE, *Storia della Chiesa ortodossa russa*, 14-19.

³⁴⁸ Usp. Ilarion ALFEEV, *La Chiesa ortodossa*. Vol. 1, 71-97.

okruženju taj je fenomen novijeg datuma i poseban, a oslanja se iznad svega na nagle i traumatične promjene u sustavu življenja u bivšim komunističkim državama.³⁴⁹

Pravoslavni integralizam je prije svega politički pokret krajnje desnice pokrenut najvećim dijelom od bivših stranačkih članova recikliranih iz razuzdanog nacionalizma, obično antisemitskog.³⁵⁰ Ta skupina radi pritisak na rusku Crkvu da kanonizira „dokazane svece“ kao što su Ivan Grozni i Rasputin, objavi apsolutnu monarhiju, kao pravoslavnu dogmu, potpuno zabrani bilo kakve religije na posvećenom pravoslavnom teritoriju i svaki religiozni kontakt s ostalim kršćanskim obiteljima, jer bi to već bila izdaja zastave. Među pionirima ove skupine mogu se naći čak i neki episkopi, no nitko od njih, prema mišljenju zapadnih teologa s područja ekumenizma, nije dio Svetog sinoda ruske Crkve. Postoji još i treća verzija integralizma, koju čine preobraćeni pravoslavci. Ta skupina, koja je za sada najvjerojatnije najmanja, tiče se prije svega pravoslavaca sa Zapada koji su prekinuli s vlastitom prošlošću, a najčešće je riječ o razočaranim katolicima te ih obilježava radikalizam nalik onome prvih protestanata koji su se razišli s Rimom. Ekumenizam za njih nije ništa drugo nego opasan religiozni sinkretizam s „papizmom“, a pravoslavci iz istočnih zemalja sudjeluju iskazujući svoju prostodušnost ili manjak skrupula.³⁵¹

II.4.2.4. Ekumenisti

Ekumenska skupina³⁵² čini se malobrojnija (ili barem manje vidljiva) jer nije uvijek lako za pravoslavce iskazivati svoju simpatiju, u usporedbi s drugim kršćanima. Ta skupina, koja nema nikakav politički utjecaj, ima određenu kulturološku prisutnost, privlači osobe koje u jedinstvu s Katoličkom Crkvom traže ozdravljenje od unutrašnjih bolesti pravoslavlja: od istoga integralizma,

³⁴⁹ Justin Popović, izuzetno priznat srpski teolog u pravoslavnim krugovima širom svijeta, ali poznat i kao branitelj čistoće pravoslavne ekleziologije, bio je bogoslov i dogmatičar koji je u najboljoj namjeri u pogledu ekumenističkih težnji i ciljeva kršćanstva stavio ove norme, a ne radi normativističkih razloga ili ekskluzivizma. Bio je učitelj ne samo Amfilohiju, nego još dvojici episkopa SPC-a, Atanasiju Jevtiću i Artemiju Radoslavljeviću, preko kojih je Popović izvršio utjecaj na teologiju SPC-a. Usp. Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi Srpske pravoslavne i Rimokatoličke crkve* 1962. – 2000. godine, Beograd 2011., 133-135.

³⁵⁰ Usp. Benedikt JERONIMOV, *Pravoslavna crkva i ekumenizam*, u: *Obnovljeni život*, (50) 1, (1995.), 96.

³⁵¹ Usp. Thomas BREMER, *La Croce e il Cremlino*, 24-42.

³⁵² Andrea PACINI, *Oltre divisioni*, 51-55.

konzervativnog duha, zatvaranja pred suvremenim svijetom i korupcije, od koje je bolesno cijelo rusko, ali i europsko i istočnjačko društvo tako da ni Crkve ne čine iznimku. Ekumenisti (ako ih možemo tako zvati, iako u Rusiji ta riječ nema dobru reputaciju) često imaju idealnu sliku zapadne Crkve i očekuju od nje moralnu i duhovnu pomoć u čišćenju zraka koji im se u vlastitoj kući čini ustajalim.

Nadaju se oslobađanju od autokracije episkopa, koji u Rusiji (i ne samo tamo) utječe na stupanj još novih metoda objave evanđelja ili, jednostavno, humaniju klimu. Ekumenska struja trenutno nema nikakav utjecaj ili institucionaliziranu poziciju unutar ruske Crkve. Ipak, zbog straha od progona ta struja djeluje u poluskrivenom režimu, zbog čega pretpostavljamo da tih „skrivenih ekumenista“ i u samom kleru ima mnogo više od javno deklariranih, koji su gotovo neprimjetni. No najveći je i najbrojniji dio, iako poprilično tih u bilo kojoj Pravoslavnoj Crkvi, onaj koji možemo nazvati „tradicionalnim“. Tradicionalizam nije kritička riječ ili prezir pravoslavlja. Naprotiv, on se prevodi kao „vjernost.“³⁵³ Vjernost znači ne samo bezrezervno vjerovanje u sve ono što Crkva zagovara i naučava, nego i radikalnost u svojim dogmatskim stavovima; vjernost znači duhovnu ljubav, koja se osjeti u utrobi – u cjelokupnom nasljeđu, životu svetaca, melodiji pjesme, svečanosti proslava, jeziku molitve, hramova sa svojim ikonama.

Pravoslavlje je doista utjelovljena vjera; u njoj se nikada ne može odvojiti njezin asketski duh od živućeg „mesa“, od tijela, fizičkog, povijesnog, nacionalnog, ponekad čak etničkog.³⁵⁴ Ne može se započeti ekumenski dijalog s pravoslavcima zaboravljajući njihovu povezanost s vjerom u njenoj konkretnosti, čak i sa zemljom, narodom, domovinom. Ako se to poštuje, tradicionalno pravoslavlje može otvoriti dijalog, no u trenucima opozicije sa Zapadom može postati zatvoren i samodostatan, te se gdjekad okrznuti o integralizam. Važno je osjetiti dušu te skupine. Ako je za najveći broj katolika religiozna zadaća da idu u korak s vremenom, da razumiju svijet današnjice, zadatak najvećeg dijela pravoslavaca je „biti dosljedan vjeri svojih očeva“, čak i po cijenu odsječenosti od svijeta.

Ako ozbiljno shvatimo imperativ zajedništva, moramo se okrenuti upravo toj skupini, najbrojnijoj i najreprezentativnijoj, koja za sada ne sudjeluje u ekumenskim inicijativama, no koja u biti nije za njih zatvorena. Crkveni integralizam nastoji

³⁵³ Aleksandar MEN', *Čitajući apokalipsu*, 9-10.

³⁵⁴ Aleksandr MEN', *Io credo*, 121–128.

jednostavno potresti hereze i prirasti uz pravoslavlje. „Ekumenska frakcija“ pravoslavlja već je realizirala svoje zajedništvo sa zapadnom Crkvom, naravno, ne kao mistični i ljudski osjećaj, kanonički i euharistijski, a to prepolovljeno jedinstvo ostavlja ju da pati u poslušnosti prema povijesnoj Crkvi koju ekumenisti shvaćaju kao dio odvojen od punoće Kristove Crkve, jedne i univerzalne i to zbog nesporazuma.³⁵⁵ Mnoge iluzije i razočaranja izvire iz pomanjkanja tih razlika između pravoslavaca. Ne govorim o onima koji izvan visokih zidina pravoslavlja već osjećaju dim Gehenne. Ni o onima za koje dioba Crkve ostaje jedna vrsta nepravednog povijesnog apsurd.

II.4.2.5. Tradicionalisti

Upitamo li se dokle smo danas stigli s ekumenizmom, tada shvaćamo tradicionalni ili tradicionalistički dio pravoslavlja. Na to pitanje koje toliko često čujemo, možemo odgovoriti na tri načina. Prvo je da sve ide poprilično dobro i prema boljemu jer živimo u razdoblju istraživanja bogatstva zajedničke vjere koja je za kršćane današnjice postalo imperativ i, usprkos nekim preprekama političke prirode, kršćani velike povijesne Crkve žive u spoznaji da je jedinstvo među njima jedina ispravna stvar, skora i bliska. Često se u tome kontekstu čuje o uzvratnim posjetima, okupljanjima i lijepim riječima (koje, uostalom, mogu za Istok i Zapad imati različitu težinu).³⁵⁶ Drugi odgovor mogao bi biti da sve ide, iskreno, poprilično loše, da aktualna kriza između Moskve i Vatikana, ili bolje, između Rusije i Zapada otkriva, ustvari, temeljnu opoziciju između dva nespojiva društva i da sav takozvani „ekumenizam“ s crkvama Istoka i Zapada u povijesti ne može ništa drugo do diplomacije, nametnute od komunizma koji je provodio svoju politiku pod religioznom krinkom.³⁵⁷ Danas je, kada više nema naručitelja koji može naručiti slične stvari, nestao odmah i lažni razgovor o jedinstvu, no na slobodu je pušten veliki medvjed ruskog nacionalizma koji podiže šape protiv ispružene ruke međuvjerskog dijaloga.³⁵⁸

Europska unija završava ondje gdje počinje pravoslavlje. Riječ „Europa“ u tom slučaju služi kao simbol ljudskih prava, slobode savjesti, tolerancije, principa dijaloga između kultura, no i kao princip isključivanja nekog religioznog elementa iz

³⁵⁵ Romano SCALFI, *Il testimoni dell' angelo*, 345-356.

³⁵⁶ Usp. Giovanni REALE, *Radici culturali e spirituali*, 8.

³⁵⁷ Usp. Andrea PACINI, *Oltre divisioni*, 81-88.

³⁵⁸ Usp. Nikolaj BERDAJEV, *Smisao povijesti*, 15-22.

života društva. Riječ „pravoslavlje“, s druge strane, predstavlja posve različitu logiku, mističnu, ritualnu, iracionalnu i, u svakom slučaju, stranu tim vrijednostima. Treći odgovor mogao bi biti da Ruska pravoslavna Crkva (isto kao i druge Pravoslavne Crkve u bivšim komunističkim zemljama) traži dijalog s drugim kršćanskim vjerama, no kako je oslobođena od jarma ateističkog totalitarizma, napadnuta je sa sedam izvora s Istoka i Zapada i ne samo sa sedam, nego i od Katoličke Crkve koja se nakon Drugog vatikanskog sabora proglasila Crkvom sestrom u odnosu na pravoslavlje. Sva ta lažna braća i sestre počeli su se kretati po svetom teritoriju ruske Crkve, napravivši njezinu povijesnu očevinu novom zemljom trgovačke misije za prodaju proizvoda bilo kome, okoristivši se materijalnom slabošću pravoslavlja kako bi „ukrali ovce“.³⁵⁹ Zaustavite svoje misije, zatvorite svoju multireligioznu trgovinu, vratite se u miru svojoj kući i naš dijalog će doživjeti svoj preporod. Tako ćemo donijeti svoja zajednička kršćanska svjedočanstva pred sekularizirani svijet. Drugim riječima – cvjetaju optužbe. Pod optužbom su dvije stvari: prozelitizam i unijatizam.³⁶⁰

II.4.2.6. Prozelitizam i unijatizam

Što znače te dvije prepreke? Što znači prozelitizam? S jedne se strane druge Crkve pitaju: Kako se mogu odrediti granice između Kristove propovijedi prema njegovome savjetu: „Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju.“ (Mk. 16,15) Nekome drugome ta propovijed može biti shvaćena kao bestidna intervencija u slučaju drugoga kršćanina na teritoriju Crkve koja se još zove sestra. Razlika između te dvije stvari jest u nečijoj interpretaciji, a ne u stabilnom principu.³⁶¹ „Doista, jao meni ako evanđelja ne navješćujem“ (1 Kor. 9,16), govori apostol i mi osjećamo da su njegove riječi rođene u vatri. No isti apostol također kaže: „... to tako da sam se trsio navješćivati evanđelje ne gdje se već spominjao Krist – da ne bih gradio na temeljima drugih.“ (Rim. 15,20) U žaru misionarstva, ipak, tope se trezvena objašnjenja da katolička prisutnost služi samo Poljacima i Nijemcima, no ako neki Rus pokuca na naša vrata, ne možemo ga otjerati. Ako neko sirotište ima potrebu za našom pomoći, naša je dužnost pružiti tu pomoć.

S riječima kojima se služi crkvena diplomacija sve ide odlično, no u dimenzijama doista vidljive vjere, riječi gore u vatri, nestaju u jasnoj i čistoj svijesti

³⁵⁹ Usp. IVAN PAVAO II., *Ut unum sint*, 31.

³⁶⁰ Usp. Giovanni CERETI, *Commento al Decreto sull'ecumenismo*, Verona, 2013., 238-240.

da smo u misiji, donosimo Blagovijest „svakome stvorenju“, čak i onome krštenom u drugoj Crkvi.³⁶² Nije mi se jednom dogodilo da susrećem mlade katolike sa Zapada, iskrene vjere i čistoga srca, svoje kolege svećenike, religiozne osobe ili karizmatike, koji su strastveno željeli ići raditi u Rusiju, bez da, naravno, poznaje jezik, povijest ili kulturu.³⁶³ Rusija im se činila kao mistično obojena mješavina Dostojevskog, priče o ruskim hodočasnicima, opčinjenosti ikonama i bizantskim pojem. Sa svom tom slikom „Svetoga Rusa“ govorio sam im da mogu mirno ostati kod kuće, u svojim samostanima i pokretima, ispod mirnoga neba, moliti se ispred ikona, čitati Filokaliju, bez herojske smetnje za životom u Rusiji.³⁶⁴ Privlačnost ogromne zemlje, enigmatske, teške za naseljavanje, čak i za same Ruse, uvijek je bila jača od glasa razuma. Kako je bilo teško čuti: „Zašto upravo Rusija?“ Umjesto objašnjenja dolazila je neka vrsta romantično-ekumenskoga poziva: pronaći neku duhovnu sintezu one „svete mješavine“ s katoličkom i rimskom vjerom. S tim odličnim nakanama, ipak, ekumenizam umire na dva načina, a vidimo i kako.³⁶⁵ Boraveći dvije godine u Volgogradu shvatio sam kako se u Rusiji među pravoslavnim težnjama spontano rađa osjećaj odbijanja: „S kojim ste ciljem ovamo došli i što želite od našega naroda?“

Pojam našega naroda je za njih ovaj: komunizam, kaže Pravoslavna Crkva, nakon svoga kraha, stvorio je veliku masu ljudi koja se krstila prema pravoslavnim običajima, s malo vjere i bez prakticiranja. Kada je Rusija postala slobodna, značajan dio toga naroda prigrlio je pravoslavlje, manji dio je odabrao druge vjeroispovijesti, no najveći je dio ostao izvan bilo kakve vjere. Usprkos tome oni su bili smatrani našim (potencijalno) pravoslavnim narodom, i nikakav strani propovjednik nije ih mogao niti dotaknuti, a niti preobratiti³⁶⁶. Pravna i razumska tvrdnja kaže, i ponavlja, da u konačno demokratskim zemljama narod nije dio tradicionalne vjeroispovijesti zemlje, niti neke druge, da je slobodna protočnost ideja i vjerovanja zagwarantirana Ustavom i provocira jaču neprijateljsku reakciju: demokracija je izum iz pakla, na nebu nema Ustava, nego Kraljevstvo. Vjerujem da je najutjecajniji dio ruskoga klera duboko i istinski monarhistički i nipošto ne voli slatki zapadni stil. Što se tiče

³⁶¹ Usp. Luigi MEZARDI, *Il coraggio della fede*, 47-71.

³⁶² Usp. Aleksandr, MEN', *Io credo*, 17-18.

³⁶³ Usp. Lothar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije*, Zagreb, 2011. 175-179.

³⁶⁴ Usp. Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 12.

³⁶⁵ Usp. Giovanni REALE, *Radici culturali e spirituali*, 9.

³⁶⁶ Usp. Anne APPLEBAUM, *Gulag. Storia dei campi di concentramento sovietici*, Milano, 2005., 121-136.

marljivih misionara koji su stizali kako bi bili što bliži „Rusu“ i uronili u njegovu legendarnu svetost, oni su se brzo uključivali u crkvene katoličke strukture.

Međutim tim bi se našli u malenom getu i nisu imali nikakvog kontakta s „ruskim hodočasnici“, kao ni s dušom pravoslavlja s kojom su se željeli ujediniti. Ako su se pravoslavci s Istoka ponekad poželjeli predstaviti kao tobožnji ekumenisti na Zapadu, u Rusiji, nije bilo ni traga međuvjerskom dijalogu.³⁶⁷ I to ne samo između pravoslavaca i katolika; dijaloga uopće nije bilo.

Drugi je problem, mnogo veći, onaj grkokatolika u Ukrajini gdje se nalazi više od trećine parohija Moskovske patrijaršije. Priča počinje više od 400 godina unatrag kada su neki pravoslavni episkopi, koji su bili na teritoriju tadašnje države Poljske, izvan vladavine Moskve, potpisali akt ujedinjenja s papom Klementom VIII. Jedan dio njihova stada prihvatio je to jedinstvo i stoga je formirana jedna katolička biskupija s istočnjačkim ritualima, dok je drugi dio odlučno rekao ne.³⁶⁸ Ono što je pogodilo one koji su ostali pravoslavci nije bila samo jednostavna činjenica podvrgavanja Rimu, nego nametanje rimske teologije i dogmi koje su bile neprihvatljive za istočnjake (*Filoque* i pojam čistilišta). U to vrijeme, kada ideja ekumenizma ni u primisli nije postojala, jedini oblik „dijaloga“ bilo je jednostavno pripajanje rimskoj Crkvi „shizmatičkih“ crkvi ili njihovih dijelova. Godine 1596. sazvan je crkveni sabor u Brestu (danas Bjelorusiji) gdje je proglašeno „jedinstvo“ rimske i Pravoslavne Crkve koja se nalazila u Poljskom Kraljevstvu. U isto je vrijeme u istome gradu bio održan Drugi sabor, polutajni, u kojemu su pravoslavci ekskomunicirali „ujedinjene“.

Tijekom susreta govorilo se o terminima: „grkokatolici“, za njih same, „ujedinjeni“, titula koja je imala pogrdan prizvuk za pravoslavce. „Povratak iz shizme“ za prve, a „zavjera episkopa, napravljena iza leđa vlastitoga stada“ za druge. Tako je između dvije strane započeo hladni rat, koji je ponekad bivao i vruć, a koji traje sve do danas. Najvažnije etape te netrpeljivosti jesu: tlačenje i diskriminacija pravoslavaca sve do podjele Poljske krajem XVIII. stoljeća, diskriminacija ujedinjenih u ruskom imperiju, osobito nakon poljskog ustanka 1831., skrivena i nenasilna diskriminacija pravoslavaca u poljskoj državi između 1929. i 1936.³⁶⁹ Godine 1929. totalno je ukinuta grčkokatolička Crkva Staljinovom naredbom, uz

³⁶⁷ Usp. BENEDIKT XVI., *Sacramentum caritatis*, 27.

³⁶⁸ Usp. Ilarion ALFEEV, *La Chiesa ortodossa*. Vol. 1, 71-97.

pomoć lažnog sabora iz 1946. Došlo je do kohezivnog ulaska u Rusku pravoslavnu Crkvu, razdoblja izbjeglištva i progona ujedinjenih, izlaska iz tajnosti krajem 80-ih godina s demokratizacijom SSSR-a i reorganizacije grkokatoličke Crkve uz česta nasilna osvajanja pravoslavnog terena.³⁷⁰

Tako su tri pravoslavne episkopije gotovo nestale (u područjima Lavova, Termopila i Ivano-Frankivske oblasti), a u tom je razdoblju posjet Ivana Pavla II. Moskvi bio nezamisliv. Posljednji čin hladnoga rata bio je premještaj metropolita grkokatoličkog kardinala Husara iz Lavova u Kijev 2003. Metropolit Kiril protestirao je da najveći broj grkokatolika živi na zapadu Ukrajine. Kardinal Husar inzistirao je da sjedište glavne lokalne Crkve mora biti u glavnome gradu. Rane nastale u tome neprijateljstvu prevelike su i još nisu zacijeljele. Ako govorimo na čisto akademski način vidimo dvije različite priče, dvije vizije, dva razmišljanja i dvije različite logike, no ljudske patnje, mučenici i vjera u svoju religiju iste su.³⁷¹ Problem je što se svaka suparnička strana sjeća samo svoga mučeništva, iako se trpljenje odigralo prije mnogo stoljeća, a ne gleda i „ne sluša“ mučeništvo svoga bližnjega. Rješenje toga zapleta postat će moguće samo onda kada svatko uzmogne prepoznati vlastitu bol na licu svoga bližnjega druge vjere. Počevši od te boli, prepoznaje se i Krist, prepoznaje se i Krist drugih i Krist u drugima.³⁷² Krenuvši od podijeljenog mučeništva može se doći do recipročnog razumijevanja, do pobjede nad vjekovnim neprijateljstvom. Štoviše: do jednoga dijela vlastitog identiteta. Za sada svi ti problemi nisu riješeni.³⁷³ Treba ih prepoznati. I shvatiti. Ako je Istok često predodređen za preuveličavanje razlika sa Zapadom, ovaj potonji ih, naprotiv, često umanjuje. Ne radi se o sukobu društava, nego o sukobu dvije Crkve, čak dvije vizije kršćanstva.

Kardinal Kasper je tvrdio da princip „kanoničkog teritorija“ teološki nije važeći, napeta veza s nacijom i zemljom koja postoji u pravoslavlju teška je do opasne slabosti, te ta Crkva uistinu nije sposobna suočiti se ni sa zadaćom evangelizacije svoga naroda, ni s izazovom religiozne slobode.³⁷⁴ Istina je, i teške stvari nas poučavaju. Nakon riječi, stiglo je vrijeme tišine. Ne tišine teške od praznine, nego

³⁶⁹ Usp. Thomas BREMER, *La croce e il Cremlino*, 24-42.

³⁷⁰ Usp. Giovanni FILORAMO, *La croce e il potere. I cristiani da martiri a persecutori*, Bari, 2011., 56 i 89.

³⁷¹ Usp. Juraj KOLARIĆ, *Ekumenenska trilogija*, Zagreb, 2005., 340-344.

³⁷² Usp. Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 39-41.

³⁷³ Angleica CARPIFAVE, *Storia della Chiesa ortodossa russa*, 14-19.

³⁷⁴ Usp. Walter KASPER, *Chiesa cattolica. Essenza, realtà, missione*, Brescia, 2012., 76.

tišine refleksije, ispita savjesti i hrabrog propitkivanja vjere. Jesmo li doista sposobni u drugome kršćaninu, čak i onda kada se ne slažemo u svemu, prepoznati našeg brata u Kristu, obdarenog istim darovima? Ili to prepoznavanje ostaje samo na razini riječi, no kada se spustimo na razinu stvarnoga života u našem srcu s Petrom kažemo: „Ne znam toga čovjeka.“ (Mt. 26,72) Prepoznamo barem jednu stvar: stari ekumenizam u Rusiji je promašen. Nalazimo se na raskrižju: trebamo ga odbaciti ili ponovno od početka razmotriti. S izborom novoga patrijarha ruske Crkve, pojavile su se nove nade i ekumenska očekivanja.

Bez sumnje, patrijarh Kiril bio je najaktivniji, dinamičniji od svoga prethodnika. Prije nego popričamo da li su te nade doista utemeljene, moramo reći nekoliko riječi o ulozi pravoslavnoga patrijarha općenito, jer ta uloga na Zapadu još nije dobro shvaćena. On se često smatra drugim papom, iako polovičnim, no u svakome slučaju poput njega koji „vodi svoj narod“ i „ispisuje povijest“. S gledišta pravoslavne ekleziologije, patrijarh lokalne Crkve samo je prvi episkop i bilo bi gotovo svetogrđe zvati ga njezinim vođom, jer pravi predvodnik Crkve može biti samo Isus Krist. Kao simbolička figura Crkve, patrijarh ima golemu odgovornost – koja nije u takvoj ravnoteži s njegovim povlasticama. On nije jedini čuvar vjere, jer je vjera povjerena cijeloj Crkvi, njezinim pastorima i laicima; no prema istoj je vjeri sam patrijarh posrednik za svoje stado, prvi administrator u instituciji Crkve.³⁷⁵ Njegova odgovornost je trostruka: ispred Boga (što je prirodno), ispred Crkve, predstavljene u Sinodu, episkopskom tijelu, cijelom božjem narodu u njegovoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, a patrijarh je mora spašavati i štititi u svojoj dogmatskoj i tradicionalnoj čistoći. Patrijarh je na kraju odgovoran ispred ostale braće i ostalih lokalnih patrijarha, s kojima se nalazi u zajedništvu u molitvama i sakramentima.³⁷⁶ Sve u svemu – ispred cijelog pravoslavnog svijeta na planeti. Težina te odgovornosti ponekad otvara problem njegove osobne slobode koja je dosta drugačija od one rimskog prvosvećenika. Papa može raditi mnoge stvari i mijenjati mnoge tradicije.

Zbog istih stvari pravoslavnog bi patrijarha jednostavno izbacili iz Sinoda ili iz crkvenog sabora ili bi mu to naredio narod. Uvijek moramo imati na umu te

³⁷⁵ Usp. Georges COTTIER – Walter KASPER, *Lo spirito dell'ecumenismo, Capire i segni dei tempi*, Milano, 1999., 46.

³⁷⁶ Usp. Ernest JORT, *Breve storia dell'ecumenismo. Dal cristianesimo diviso alle chiese in dialogo*, Bologna, 2010., 91.

moćnosti kada razmišljamo o postupcima (napravljenim ili ne) ili o susretima (do kojih nije došlo) između pape i patrijarha. Tim trima crkvenim odgovornostima može se dodati još jedna, sasvim civilna: politička odgovornost vezana uz autoritet određene zemlje, u što je uključen i patrijarh. Njegova pozicija ne može biti mnogo drugačija od ponašanja svjetovne vlade. Zasad, patrijarh ima više utjecaja na državne poslove od bilo kojeg biskupa na Zapadu, no u isto vrijeme on se pokorava određenim pravilima države (tome smo posvjedočili u sukobima u Gruziji i Ukrajini). Komemoracije u pravoslavnim liturgijskim slavama često su svečanije od papinih komemoracija u katoličkoj misi. Patrijarh kao osoba nema toliko prostora za izražavanje svoje osobnosti u Crkvi s njezinim statutima jer je on samo prvi predstavnik.

Ne samo patrijarh, nego čak ni crkveni sabor lokalne Crkve (koji ima najveću moć) ne može dirati u sveti plog vjere kao nauke, Sveto pismo, tradiciju, sakramente, duhovni život, liturgijske običaje, rituale i dr. Samo ekumenski crkveni sabor, koji s aspekta nauke ima maksimalni autoritet, onaj Duha Svetoga (Dj 15,28) može imati pravo mijenjati taj plog, no samo u duhu vjere prethodnih sabora. Posljednji, Sedmi sabor Božje Crkve (još nepodijeljene) bio je sazvan daleke 787. kako bi se porazili i osudili ikonoklasti. Neophodnost dijaloga, apel za jedinstvom – koji ne mogu omesti male razlike između različitih tradicija – bratstvo među kršćanima i mnoge slične stvari, za kršćane današnjice stvari su koje ne treba dokazivati i o kojima ne treba diskutirati. No u povijesti Crkve radi se o novosti novijeg datuma koja ima 40-ak godina na svojim plećima.³⁷⁷ Za najveći broj katolika orijentacija je toliko neosporna da gotovo nitko ne može pretpostaviti da druga Crkva može imati drugačiju viziju ili vjerske vrijednosti poredane po drugačijim prioritetima. Ako su današnji katolici sinovi Vatikana II., pravoslavci ostaju nasljednici Sedmog ekumenskog crkvenog sabora, u očekivanju Osmog.³⁷⁸ O tom crkvenom saboru govori se od početka 60-ih godina, a njegova perspektiva danas je vrlo nesigurna.³⁷⁹ Legitimno je upitati: zašto su se u starome svijetu, lišenom naših

³⁷⁷ Usp. Peter NUENER, *Teologia ecumenica*, 87-96.

³⁷⁸ Neki integralisti već unaprijed sumnjaju na krivovjerje jer broj „sedam“ odražava punoću i savršenost.

³⁷⁹ Zajednička izjava o opravdanju između Katoličke Crkve i luteranskih Crkava 1999., zatim Charta oecumenica 2001. na europskoj razini, ili dokument o autoritetu i vlasti u Crkvi Ravennski dokument 2007.

sredstava komunikacije, kada su episkopi morali putovati iz jedne u drugu zemlju na konjima i magarcima, ekumenski sabori održavali relativno često, a mi se danas sa svim našim bezbrojnim mogućnostima ne možemo sastati kako bi riješili brojne liturgijske, praktične i ekumenske probleme?

Na dnevnom redu budućega sabora su i miješani brakovi, revizija statuta, mogućnost proslava koje su prilagođenije ritmu suvremenoga života, pravila molitve, posta i dr. Nakon izbora Kirila na patrijarski tron, neophodnost sazivanja Sabora ponovno se našla na dnevnom redu.³⁸⁰ Taj problem je, pak, brzo isprovocirao negativne reakcije: „O kojim problemima on govori?“, odmah čujem pitanje upućeno s prezirom. Za veliki broj utjecajnih pravoslavaca problemi budućeg Sabora u biti su „pseudoproblemi“. Na pitanje kako prenijeti Kristovu poruku čovjeku (bilo suvremenom, bilo stoljećima ranije) apostoli i crkveni oci već su dali svoj odgovor, to se ne treba potvrditi i ništa se tu ne treba dodati.³⁸¹ Zašto govoriti o novome Saboru?

Vjerujem da velik dio pravoslavnih episkopa danas nema volje sazvati panpravoslavni Sabor iz jednostavnog razloga što bi on značio neizbježne promjene i u nekom smislu nametanje univerzalnog autoriteta, u stvarnosti stranog lokalnoj Crkvi. Ako Sabor predloži gregorijanski kalendar ruska će Crkva zasigurno reći ne. Ima za to i dobar razlog – narod ga ne bi prihvatio, to bi bila druga shizma, a u crkvenoj svijesti rane dviju prethodnih shizama (onih starih vjernika iz XVIII. stoljeća i onih „obnovitelja“ iz prve polovice prošloga stoljeća) još uvijek nisu zarasle.³⁸²

Pretpostavimo da Sabor zatraži od svećenika da se izvan službe oblače kako žele: grčka Crkva to sigurno neće prihvatiti (prije nekoliko godina njihov Sinod odbio je to pitanje). Pretpostavimo da Sabor preporuči ekumensku otvorenost prema kršćanskim obiteljima: srpska Crkva, bugarska Crkva, te Crkva Gruzije (da ne pričamo o drugima) odbile bi sličnu preporuku. Pravoslavne Crkve predugo su obitavale same da bi sada uvažavale odluke obvezne za sve. Svaka Crkva ima svoje odnose s povijesti i s vjerom svoga naroda, no niti jedna ne može nešto bitno promijeniti u zajedničkom naslijeđu.³⁸³ Mnogo ljudi u hijerarhiji i narodu shvaća da je određena izmjena, čak i u najumjerenijoj verziji i vjerna pravoslavnoj tradiciji, korisna stvar, čak i potrebna za treći milenij, no u isto vrijeme mnogo ljudi ne želi

³⁸⁰ Usp. Lothar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije*, 125-132.

³⁸¹ Usp. Georges COTTIER, Walter KASPER, *Lo spirito dell'ecumenismo*, 34.

³⁸² Usp. Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 98.

³⁸³ Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 75.

nikakve promjene. Paradoksalno, no nekad je riječ o istim osobama. Postoji još jedan paradoks – u odbijanju promjena zbog različitih razloga mogli bi se složiti skoro svi: tradicionalisti, integralisti, čak i ekumenisti. Za ove posljednje, u aktualnoj polemičkoj klimi, Crkveni panpravoslavni sabor ima jasno i konzervativni ton. Niti jedan sabor dosad nije objavio, primjerice, da su dogmatske podjele s katoličanstvom nepopravljive hereze. No da ta osuda postane stvar vjere, dijalog bi bio zaustavljen.

Ne može se zaboraviti da mnoge evidentne stvari kod katolika, koji danas žive na Zapadu, mogu, dogmatski i psihološki, ostati daleke njegovim pravoslavnim suvremenicima.³⁸⁴ Ta razlika obično promakne svijesti čak i onim najmarljivijima, željnima dijaloga na strani katolika ili protestanata. Jedna strana vidi drugu vlastitim očima i čudi se kada pronade nepoznate stvari, kao i one malo razumljive. Riječi „da svi budu jedno“ (Iv. 17,21) nisu rečene jučer i tijekom cijele povijesti kršćanstva imale su malo različitiije značenje od današnjega. „Danas“ za entuzijasta katolika taj apel znači „jedno i odmah“! Dosta s razdvajanjima i time da je Rim instrument ujedinjenja. Za druge: „već smo jedno, kada poštujemo jedni druge, male razlike među tradicijama nemaju veliku važnost pred esencijalnom jedinstvom u vjeri u Kristu“.

No da bismo bili jedno moramo imati jednu vjeru, onu pravu, pažljivu, onu apostolsku prvoga milenija, bez vaših dodataka, inovacija i koncesija ispred laičkog i nevjerničkog svijeta. S ta tri gledišta poklapaju se tri različite ekleziologije: katolička, protestantska i pravoslavna. Prva kaže da je Kristova Crkva potpuno prisutna u rimskoj Crkvi, temeljena na Petru i kolegiju apostola, a sve druge Crkve imaju veliku ulogu (u pravoslavnom slučaju), manju ulogu (u slučaju protestanata) ili samo tračak (druge religiozne zajednice) u punoći njezinih darova.³⁸⁵

Zaključak tih ekleziologija je da bi punoća trebala pripadati svima. Protestantska ekleziologija (ima ih mnogo, no ja ću preuzeti model ekumenskoga kova, bez diranja onog temeljnog), smatra da je Kristova Crkva, ona prava, u biti nevidljiva, sastavljena od različitih društava koja objavljuju evanđelje jer se smatra da formalno jedinstvo te Crkve nije potrebno, no jako je poželjno. Što se tiče pravoslavne ekleziologije, iskreno rečeno, ekumenizam je teološki teža star. Vidljiva Crkva za pravoslavce je aktualizacija one nevidljive, otkrivanje „neba na zemlji“, a

³⁸⁴ Anne APPLEBAUM, *Gulag*, 77.

³⁸⁵ Nikolaj BERDJAJEV, *Smisao povijesti*, 32-41.

zadaca teologije dijaloga trebala bi biti svjedočanstvo toga otkrivanja.³⁸⁶ Svjedočanstvo je ključna riječ. Sudjelovanje pravoslavaca na Svjetskom crkvenom saboru, primjerice i na ekumenskim susretima. Može biti opravdano samo kao potvrda istine pravoslavne vjere ispred nepravoslavnog svijeta.

To opravdanje, ipak, uvijek ne funkcionira; Pravoslavci se često pitaju zašto moraju raspravljati sa svim tim društvima i problemima koji nisu njihovi (poput onih o ženama u crkvenim redovima, o sveobuhvatnom jeziku, o pravima seksualnih manjina i dr.), govoriti o stvarima koje su im strane, sudjelovati u molitvama koje nemaju ništa zajedničko s njihovom tradicijom? Sve u svemu – zašto su tu? Kad je to izrečeno, čini se da je pravoslavlje malo izvan suvremenog svijeta, koje se temelji na dijalogu.

U praksi nije tako, no ta pozicija ima svojih prednosti i mana. Podijeljena na lokalne crkve, koje se slabo poznaju, utemeljena u prošlosti koja nema daleku vezu s modernim svijetom, koji pati od cezaropapizma, filetizma, ritualizma, pravoslavlje se na svaki način osjeća sigurno i snažno u svojoj vjeri.³⁸⁷ Njegova prisutnost raste, prije svega na Zapadu. Njegova vjera suvremenom čovjeku nudi mogućnost duhovnog života, tako dubokog i intenzivnog, koji se gotovo nigdje ne nudi. Sporno žensko zaređivanje ne postoji ni kao problem ni kao izazov, bioetika nema potrebe za debelim priručnicima jer su njezini izazovi odbijeni stoljećima ranije.

Sa svim svojim bogatstvom i umjetnošću (ikonama, pjesmama, molitvama, kontemplacijama i mislima), Pravoslavna Crkva nema nikakvog motiva da bi se trebala bojati stranog prozelitizma. Osobno sam siguran da je taj strah uvelike pretjeran i ponajviše odaje manjak iskustva u odnosima s modernim svijetom. No, iskreno rečeno, čak i to bogatstvo može stvoriti prepreku ekumenizmu. Kao s druge strane, i bogatstvo Katoličke Crkve. Problem je što bogatstvo svake Crkve postaje neka vrsta ogledala u kojem jedna vidi samu sebe i nedostatke one druge.³⁸⁸

Sada se, primjerice, u konfliktnom razdoblju, zbog čuvenog prozelitizma, u službenim pravoslavnim spisima spominju (i ne ponekad bez podcrtavanja i s pretjerivanjem) zatvorena sjemeništa, napušteni samostani i crkve bez svećenika na Zapadu. Katolici bi mogli uzvratiti: „Koliko od vaših 90 milijuna krštenih dolazi u crkvu svake nedjelje? A od onih koji dolaze, koliko ih doista živi prema pravilima

³⁸⁶ Usp. Aleksandr MEN', *Omelio pasquali*, 23-24.

³⁸⁷ Usp. Aleksandr MEN', *Io Credo*, 26-31.

vašeg duhovnog života?“ Takva razmjena krivnji je beskorisna. Često govorimo o „podjeli darova“, no da bi se došlo do jedinstva, potrebno je suočiti se i s temom razmjene nedostataka i potreba.³⁸⁹ Jedinstvo se stvara u podjeli svega. „Nosite jedni bremena drugih i tako ćete ispuniti zakon Kristov!“ (Gal, 6,2)

Da bismo imali potrebu za drugim potrebno je shvatiti da nama nešto nedostaje, a što ima moj bližnji i da će on, ako ga pitam, to podijeliti sa mnom. Za sada se, obje Crkve, Katolička i Pravoslavna, osjećaju bogate i moćne (barem u duhovnom smislu) i voljne su pomoći sa svojom prtljagom, no nemaju nikakvu potrebu da prime pomoć od drugoga.

II.4.2.7. Ruska teologija u egzilu i problem ekumenizma

Emigracija od otprilike milijun Rusa nakon revolucije bitno je modificirala, ne samo u imaginariju nego i u konkretnom životu, tradicionalnu percepciju kulturnih i vjerskih polova Istoka i Zapada, kako među Europljanima tako i među samim emigrantima³⁹⁰. Za ruske pravoslavce u egzilu problem ekumenizma nije se više postavljao kao apstraktno teološko pitanje, nego kao životna potreba da se redefinira vlastiti crkveni identitet, otkrivajući mu do tada zaboravljene dimenzije. Mitropolit Evlogije (Georgijevski), patrijarhalni egzarh za Zapadnu Europu u svojim se memoarima prisjeća:

*Ruska crkva u dijaspori (...) našla se u situaciji da se miješa s drugim vjeroispovijedima; to nas je obvezalo da uđemo u kontakt s drugom braćom vjernicima. Trebali smo se suočiti s problemima koji prije emigracije nisu privlačili našu pažnju (...). Ruska se crkva osjećala samodostatnom (...). Naša nesreća, emigracija, postavila nas je u kontakt sa svijetom koji nije ispovijedao našu vjeru; primili smo, dakle, poticaj od samog života koji nas je primorao da izađemo iz rutine i izolacije*³⁹¹.

Zajednica ruske emigracije nije predstavljala monolitno tijelo, već je odražavala različite orijentacije pa i duboke procjepe, bolno isprepletene sa zbivanjima Ruske crkve u domovini. Poslije smrti patrijarha Tihona, nova boljševička

³⁸⁸ Usp. Pavel EVDOKIMOV, *L'ortodossia*, Bologna 2010., 203-208.

³⁸⁹ Usp. Georgij MITROFONOV, *La Russia*, 39-47.

³⁹⁰ Antonine ARJANOVSKY, *Voyage de Saint-Petersbourg à Moscou. Anatomie de l'âme russe*, Paris, 2016., 117.

vlada nije dopustila izbore za njegovog nasljednika. S nadom da se zagarantira preživljavanje progonjene Crkve, 1927. godine mitropolit Sergije Stragorodski, vikar *locum tenens* patrijaršijskog prijestolja, potpisao je *Deklaraciju* u kojoj je priznao sovjetsku državu i očitovao joj svoju lojalnost. Taj korak mitropolita Sergija u emigraciji je prouzročio šizmu konzervativne struje Ruske pravoslavne zagranične crkve (Sinod iz Sremskih Karlovaca). Zauzvrat je mitropolit Evlogije zatražio i postigao da prijeđe pod jurisdikciju Ekumenske patrijaršije, s uspostavljanjem Samostalne nadbiskupije za ruske pravoslavce u Europi.

Šizma (raskol) je zaoštrila suprotstavljena stajališta dva ponašanja prema pitanju ujedinjenja kršćana. Za beskompromisnije krilo, problem se nije nametao. Na pitanje: Je li moguće priznati procjep u Crkvi?, mitropolit Antonije Hrapovicki na čelu Sinoda iz Karlovaca odgovarao je niječno: „Heretici i šizmatici (...) odcijepljeni od jedine nedjeljive Crkve (...) prestali su biti članovi Crkve, ali Crkva po sebi nije nikad, u skladu s Kristovim obećanjem, izgubila svoje jedinstvo“³⁹². *Jedna, sveta, katolička i apostolska Crkva* je Pravoslavna crkva, i izvan nje nema spasenja: moguć je samo povratak „heterodoksnih“ u krilo jedine Crkve (pravoslavne).

Međutim, gdje je beskompromisna pozicija jednostavno gledala nemogućnost, pa i opasan nesporazum, drugi ruski teološki autoriteti iz dijaspore opažali su „dogmatski paradoks“ (Bugalkov), „paradoks i opreku“ (Florovski), bolni izazov za teološku misao i crkvenu savjest: ako je Crkva *jedna*, kako je moguće na svjetlu ovakvog jedinstva, koje dolazi od Boga, shvatiti činjenicu da postoje kršćani i crkvene zajednice i izvan Crkve, činjenica potvrđena pravoslavnim priznavanjem valjanosti mnogih sakramenata podijeljenih u drugim Crkvama? Nisu li potrebni svi naponi dok pravoslavna savjest da je *jedna, sveta, katolička i apostolska Crkva* ne postane proročansko svjedočenje, otvaranje svijetu i kršćanstvu Zapada, i Gospodin potakne jedinstvo svih koji ispovijedaju njegovo Ime?

Ekumenski izazov pokrenuo je pravoslavnu teologiju u dva smjera: prema unutra, da pojasni temelje vlastite ekleziologije; prema kršćanskom Zapadu, da „ponovno iznese“ bitne sadržaje Pravoslavlja nadvladavajući polemički duh prošlosti. Ta je sinteza pokušaj generacije teologa koji su od sredine dvadesetih godina našli

³⁹¹ Le chemin de ma vie..., *Isto*, 178.

³⁹² Nicolas M. ZERNOV, Le chiese orientali e il movimento ecumenico nel secolo XX, u: Ruth ROUSSE – Stephen Charles NEILL (ur.), *Storia del movimento ecumenico dal 1517. al 1948*, Bologna 1973., 447.

vlastito uporište u *Institut de Théologie Orthodoxe Saint-Serge* u Parizu, stavljenom pod jurisdikciju Evlogija, a osnovanom i zahvaljujući financijskoj podršci jedne američke protestantske organizacije, YMCA (*Young Men Christian Association*) pod predsjedanjem Johna Motta. U Institutu su predavali između ostaloga Sergej Bugalkov, koji je bio dekan (dogmatiku), Anton Kartašev (povijest Crkve), Georgij Fedotov (hagiografiju), Cassien (egzegezu), Georg Florovski (patrologiju), Marija Skobcova, Nikolaj Berdjajev i Vasilij Zenkovski (filozofiju). Predavači Instituta dostigli su znatnu dosljednost u namjerama i metodama, sve do polovice tridesetih godina, kadse otvorila pukotina u načinu razumijevanja odnosa s tradicijom, suprotstavivši nepopravljivo „neopatrijaršijsku“ struju (Florovski, Četverikov) sofiologijskoj školi Bugalkova³⁹³. Jaz među dvjema perspektivama odrazio se na odgovarajuće ekumenske koncepcije.

Uz Institut Svetog Sergija treba se sjetiti inicijativa Nikolaja Berdjajeva, koji je dobio podršku YCMA-e da u Parizu organizira Akademiju religijske filozofije i objavi ruski časopis *Put*, egzistencijalni raspravljački forum, kako interpravoslavni tako i upoznavanja zapadne kršćanske misli. Ruski filozof je u svojoj kući organizirao seminare o teološkim i ruskim filozofskim temama, pa i najkontroverznijim na ekumenskom planu, u kojima su sudjelovali pravoslavci, protestanti i katolici. Ta su mjesta i prigode razmjene sa zapadnim kršćanstvom pridonijela da se sruše ograde, padnu predrasude i nerazumijevanja, potičući veću sposobnost shvaćanja složenosti, sudjelovanja iznutra u kršćanstvu jednih i drugih: „Svaka vjeroispovijed – reći će Berdjajev – otkrivala je drugačiji i malo poznat svijet, koji je ipak bio isti kršćanski svijet.“³⁹⁴

Ekumenski problem u svakom je smislu ulazio u teološko i filozofsko mišljenje ruske emigracije, u svijest da je „podjela unutar kršćanstva veliki skandal pred nekršćanskim i antikršćanskim svijetom.“³⁹⁵

II.4.2.8. Sabornost i katoličanstvo Crkve

Prema Berdjajevu prevladavanje vjeroispovjednih barijera ne događa se u „vidljivoj i povijesnoj Crkvi“, nego u „univerzalnoj Crkvi (...) s onu stranu svih

³⁹³ Andrew BLANE, *Georges Florovsky, Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, New York, 1994. 89-93.

³⁹⁴ Antonine ARJANOVSKY, *Voyage de Saint-Petersbourg à Moscou*, 117.

podjela³⁹⁶. Primat duhovnog i mističnog elementa nad institucionalnim i povijesnim, karakterističan za njezin personalizam, usmjerava joj i ekumensko mišljenje: ujedinjenje kršćana (znakovito ne Crkava) obavilo bi se u dubini mističnog iskustva, iznad svakog površnog konfesionalizma.

Berdjajev se smatrao baštinikom i nastavljačem tradicije ruske vjerske misli, gdje je problem sjedinjenja crkve postavio Aleksej Homjakov (1804. – 1860.). Stajalište koje ga je najviše privuklo ovome misliocu slavenofilu, kojemu je 1911. posvetio jednu važnu monografiju³⁹⁷, bilo je gotovo mistična koncepcija slobode Crkve: „Predmet Crkve je crkveni narod“ i „zajedništvo (pričest) crkvenog naroda jedina je sloboda u ljubavi“. Ovo zajedništvo Crkve, „u kojoj su slavenofili gledali egzistenciju Pravoslavlja“, sažimalo se u ideji *sobornosti*, *sabora*; ali, precizira Berdjajev, „univerzalno zajedništvo (*sobornost*) Crkve je mistična, ono je poredak tajne“³⁹⁸.

Pojam *sobornosti* je neologizam. Komentirajući pridjev *sobornaja*, koji u slavenskom prijevodu Vjerovanja dolazi kao atribut „*katolička*“, Homjakov je definirao „*katoličanstvo*“ Crkve, polemizirajući s jednom koncepcijom puke vanjskosti ili institucionalnosti univerzalnosti, kao tajnu njegove jedinstvenosti, budući da je tajna zajedništva i slobode u ljubavi³⁹⁹.

S obzirom na to da *sobornost* određuje jedinstvo i univerzalnost Crkve, pojašnjenje ove središnje ekleziološke odrednice zauzima bitnu važnost za ekumenizam. Za uvođenje pojma u ekumensku debatu zaslužan je Sergej Bugalkov koji se u Lausannei zanosio zajedništvom, toliko dragim slavenofilskoj tradiciji, ali pročistivši ga od antilatinske polemike:

Ruska teologija temeljnu bit ujedinjenja Crkve izražava terminom koji nema ekvivalent ni u jednom drugom jeziku. Sobornost istovremeno označava katoličanstvo Crkve –potpuni integritet njezinog bitka - i njezin duhovni karakter kao jedinstvo njezinih članova u vjeri i milosrđu: njezin vanjski vid, potpuno zasnovan na slobodno izabranoj složnosti njezinih članova i, na kraju, njezin ekumenski karakter, koji ju

³⁹⁵ Nikolaj BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu: za razumijevanje naše epohe*, Split, 2007., 87.

³⁹⁶ Nikolaj BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, 96.

³⁹⁷ Nikolaj BERDJAJEV, *Ruska ideja - Osnovni problemi ruske misli XIX. i početka XX. stoljeća*, Zagreb, 2007., 124.

³⁹⁸ Nikolaj BERDJAJEV, *Sudbina Rusije - sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, Zagreb, 2018., 99 i 106.

³⁹⁹ Nicoletta CAVAZZA, *Psicologia degli atteggiamenti e delle opinioni*, Bologna, 2007., 65 i 71.

vezuje za sve nacije i podređuje joj sve lokalne Crkve. To je ideja sobornosti, da sažima organsku prirodu Crkve za podupiranje nauke hijerarhije pravoslavnog sustava.⁴⁰⁰

Za Bugalkova u *sobornosti* je obuhvaćena „sama bit pravoslavne ekleziologije“, karizmatični temelj bez kojega Pravoslavlje izgleda kao eklektički kompromis između katolicizma i protestantizma⁴⁰¹. Ideja „katoličanstva“ Crkve ujedno je i bitan doprinos Pravoslavlja rastućem ekumenskom pokretu. Pa ipak, razumijevanje ovoga „katoličanstva“ – kako bi se zapravo trebalo razumjeti univerzalno jedinstvo Crkve – razilazilo se ovisno o tome podrazumijeva li se u kontinuitetu s misli ruske vjerske filozofije (Homjakov čitan kroz Solovjova) ili joj se temelji pronalaze u teologiji otaca iz prvog tisućljeća (u perspektivi Florovskog).

Bugalkov je dvadesetih godina sugerirao Florovskom da proučava oce, pozivajući ga da predaje u Parizu, i dva su teologa zajedno sudjelovala na susretima anglikanaca i pravoslavaca koje je pokrenulo Društvo *Sant'Albano i San Sergio* (*Fellowship of St. Alban and St. Sergius*, osnovano 1928.), gdje su imali priliku razviti vlastite misli o Crkvi i smislu ekumenizma.

S iskustvom na Svjetskoj skupštini u Lausannei „duhovnog zajedništva u jedinom Kristu“ koje je prethodilo „zajedništvu jednog jedinog kaleža“, u Bugalkovu je sazrelo uvjerenje jednog „stvarnog jedinstva podijeljene Crkve“⁴⁰². Dogmatska razilaženja „na površini su (...) svima vidljiva“ dok se „ono što utemeljuje crkveno jedinstvo nalazi u dubini“. Ipak, za razliku od Berdjajeva, za Bugalkova temelj kršćanskog „ekumenizma“ nije u nekoj ideji niti u mističnom iskustvu, nego u jednoj činjenici: jedinstvo „kao dah milosrđa Duha Svetoga, kao iskaz Duhova“⁴⁰³, iskušano u sudjelovanju u molitvi u Ime Isusovo, u „izravnoj efikasnosti Božje Riječi“ (pogrešno umanjene pred Tradicijom), a iznad svega u sakramentima. Bugalkov je došao dotle da je diskutirao o „pseudo aksiomu“ prema kojem zajedništvo u sakramentima mora imati kao uvjet preventivni dogmatični dogovor: razlika *nekih* kršćanskih dogmi ne može poništiti „jedinstvo sakramentalnog života“⁴⁰⁴. Dubinski, u *svom sakramentalnom životu Crkva ostaje jedna*. Samo iz ovog podatka, nesvodljivog iz biti Crkve kao *jedne i svete*, iz *Una Sancta* „kao višnje i nadmoćne stvarnosti“

⁴⁰⁰Sergej BUGALKOV, *La scala di Giacobe*, Roma, 2016., 14-34.

⁴⁰¹Sergej BUGALKOV, *Lo spirituale della cultura*, Roma, 2012., 24- 42.

⁴⁰²Sergej BUGALKOV, *La luce senza tramonto*, Roma, 2014., 36-52.

⁴⁰³Sergej BUGALKOV, *La scala di Giacobe*, 286-288.

moguće je shvatiti „dogmatski paradoks“ ekumenizma, zbog čega postoje različite Crkve „od kojih je svaka Crkva ... u smislu pripadnosti *Jednoj Svetoj*“⁴⁰⁵.

Bugalkov razlikuje dvije dimenzije Crkve: onu „*ontološku* koja se odnosi na njezinu bit“ i onu „*empirijsku*, koja se manifestira u činjenici njezinog povijesnog postojanja“. Crkva je skladno jedinstvo u različitosti, „multi-jedinstvo“ koje odražava na stvaralačkom planu, po milosti, pluri-jedinstvo božanskoga Trojedinstva, jedna ukoliko „tijelo Kristovo“ (1 Kor 6,15; 12,5.27), i istovremeno pluralna u različitosti karizma, „hram Duha Svetoga“ (1 Kor 3,16), neprekinuti Duhovi, što iskazuje „multiformnu spoznaju Božju“ (ef 3,9-10). Ovo mnogostruko jedinstvo *Una Sancta* više nije vidljivo u povijesnim Crkvama, gdje je različitost naglašavana do podjele. Problem ekumenizma sav je u premošćivanju „*hiatusa* (zijeve) između mističnog tijela Crkve i povijesno-hijerarhijske organizacije“, kako bi se afirmiralo „jedinstvo Crkve kao tijelo Kristovo, kao život u Kristu i Duhu Svetomu, u odnosu na koju ne postoje konfesionalna ograničenja i nema nikakvog monopola“⁴⁰⁶.

Skladno ujedinjenje u različitosti, tajna ljubavi „koje sjedinjuje mnoge u mnogojednosti, katoličanstvo (*sobornost*)“, to je metafizička stvarnost koja dopušta prevladavanje opreke između ontološke dimenzije i empirijske dimenzije Crkve.

Možda se Bugalkovljeva pozicija bolje razumije na svjetlu njegove ekleziologije, koja sa svoje strane ovisi o sofioološkoj doktrini. Sofia ili Spoznaja Boga (našla sam i Božanska Mudrost, LK!) (Izr 8,22-31) je Božanska *ousia*, bit intratrinitarnog života, koja se u stvaranju manifestira kao stvorena sofia (Mudrost): ne četvrta hipostaza, već metafizički temelj svijeta, koji mogućom čini božansku teantropiju, utjelovljenje Logosa i preoblikovanje svemira u Duhu Svetomu. Sad je upravo Crkva „temelj Mudrosti svijeta“ (s upućivanjem na *mnogoobličje Božje mudrosti* u Ef 3,9-11), ona je „Sofia pod svojim dvama vidovima, božankim i stvaralačkim, s njihovom interakcijom, koja je izražena u njihovom ujedinjenju“⁴⁰⁷. Bugalkov u ekleziologijskim paulinskim tekstovima evidentira (1 Kor 10,16-17, Ef 1 22-23; 2.10.15-16.18-22; Kol 2,19) ideju sabora (*sobornost*): „Crkva je *organizam* ili jedno tijelo, živeće mnogostruko jedinstvo. Brojni se članovi sastaju u njoj, i različiti se darovi u njoj dijele, dok je pluri-jedinstvenost zajedništva koje Krist rekapitulira i

⁴⁰⁴ *Isto*, 14-34.

⁴⁰⁵ Sergej BUGALKOV, *Ikona i ikonopoštovanje*, 61.

⁴⁰⁶ *Isto*, 65.

⁴⁰⁷ Sergej BUGALKOV, *Presso le mura di Chersoneso*, Roma, 2012., 74.-82.

Duh Svetog animira.“⁴⁰⁸ Sofiologijska bi interpretacija dopustila nadvladavanje antiteze između definicija Crkve s jedne strane, kao što su to *pleroma*, *punina*, a sa druge kao zajednice koje su na hodočašću na zemlji (*ekklesia paraikousa*). Zapravo je Crkva istovremeno „božanska Mudrost, nadvječna, i Mudrost stvorenja, u postanku, u njihovom jedinstvu“⁴⁰⁹. Crkva kao Mudrost je *nebeski Jeruzalem koji silazi s visina*, ali i Nevjesta koja čeka svoga Mladoženju, „stvorena, zemaljska Crkva“, koja preko Duha zahtijeva ovaj silazak: „Nebeska i zemaljska, Crkva je jedna, i po svome temelju i po svojoj svrsi, ali ona ostaje dvojna u svjetskom procesu do svršetka svijeta“⁴¹⁰. Mistično jedinstvo čovječanstva podudara se s tajnom Crkve, Tijelom Kristovim i *zajedno* Hramom Duha Svetoga. Ova je ekleziologija „doktrina *sobornosti* Crkve, shvaćena i ontološki i praktično, kao princip okupljanja i skupštine ljubavi, u kolegijalnom zajedništvu (pričesti) (*soboravanie*)“⁴¹¹

U grandioznoj viziji Bugalkova, povijesna dimenzija kao da je privremeno obustavljena: Crkva, budući da je *punina*, identificira se s kraljevstvom Božjim, dok se njezina zemaljska dimenzija čini ostala u podlozi, upijena eskatološkom napetošću, u kojoj naglasak pada na pneumatski trenutak. Perspektiva Florovskog razilazi se upravo na ovom mjestu: na metodološkom planu, zbog nezaobilaznog centralizma povijesnog trenutka u teološkom mišljenju; na teološkom planu zbog kristološke orijentacije njegove ekleziologije (Bugalkovljeva Sofia nije figura Logosa).

Dvije studije Florovskog iz 1934., pripremljene prigodom *Followshipa of St. Alban and St. Sergiusa* i posvećene *Sobornosti*⁴¹² i *Sakramentu Duhova*⁴¹³, u ovom su smislu prosvjetljavajuće. U prvoj autor odmah pojašnjava da je „Crkva Kristovo djelo na zemlji; ona je slika i njegov stan njegove blagoslovljene prisutnosti na zemlji“. Kristološki temelj prožima i karizmatičku dimenziju: Duh Sveti, sišao na Crkvu na dan Duhova (apostoli i oni koji su bili s njima, tj. već crkvena *sobornost*), prostire u prostoru i vremenu stan Kristov među ljudima, dovodi u puninu djelovanje u povijesti. Ovo je djelovanje Crkva, koja predstavlja nastavak teantropskog ujedinjenja, preoblikovano i regenerirano čovječanstvo. Tajna „konačnog ujedinjenja u slici sjedinjenja Svetog Trojstva „da svi budu jedno kao što ti, Oče, u meni

⁴⁰⁸ Sergej BUGALKOV, *L'Epouse de l'Agneau*, Pariz, 1984., 201.

⁴⁰⁹ *Isto*, 202.

⁴¹⁰ *Isto*, 206.

⁴¹¹ *Isto*, 204.

⁴¹² Georgije FLOROVSKI, *Metafizički preduslovi utopizma*, Beograd, 1991., 55.

⁴¹³ *Isto*, 71.

i ja u tebi, neka i oni u nama budu da svijet uzvjeruje da si me ti poslao. I slavu koju si ti dao menija dadoh njima: da budu jedno kao što smo mi jedno – ja u njima i ti u meni, da tako budu savršeno jedno da svijet upozna da si me ti poslao i ljubio njih kao što si mene ljubio.“ (Iv 17,21-23) ostvaruje se u životu i konstituciji Crkve: *to je tajna sobornosti, tajna katoličanstva*“⁴¹⁴.

Florovski će tridesetih godina produbiti intuiciju u izvještaju *Priroda i zadatak Crkve* koji je podnio na Skupštini u Amsterdamu 1948. Kristološka provjera ekleziologije implicira personalističku koncepciju kršćanskog života, koja nije izgledala zagarantirana latentnim monizmom sofiologije. Crkva se sastoji od osoba, nesvodivih na puke elemente cjeline, s obzirom na to da je „svaka u izravnom i neposrednom jedinstvu s Kristom i Njegovim Ocem: osobno ne smije biti otopljeno u korporativnom, opće ne smije degenerirati u impersonalizam“. Koncepcija katoličanstva (*sobornost*) ne iscrpljuje se u ideji organizma, koja se kompletira idejom „simfonije personalnosti, u kojoj se odražava tajna Svetoga Trojstva“ (Iv 17, 21-23). To je razlog da se preferira „kristološka orijentacija u teologiji Crkve nad pneumatološkom“ kao što je ona Homjakova i Möhlера (a mogao bi se dodati i Bugalkov): Crkva u svojoj cjelovitosti svoje osobno središte ima samo u Kristu, ona nije utjelovljenje Svetoga Duha, niti je jednostavno zajednica nositeljica Duha, već precizno Tijelo Kristovo, utjelovljeni Gospodin.“⁴¹⁵.

Za razliku od Bugalkova, koji u *sobornosti* vidi organski oblik sukcesije darova Duha Svetoga u Crkvi, Florovski objašnjava pojam „katoličanstva“ (*sobornost*) u terminima apostolske sukcesije i apostolske tradicije, tj. prema povijesnim, a ne samo karizmatičkim kategorijama: „Crkva je apostolska Crkva (...) koju je stvorio i zapečatio Duh u dvanaestorici apostola i apostolsko nasljedovanje je živa i tajanstvena nit koja vezuje cijelu povijesnu puninu života Crkve u katoličku cjelovitost“⁴¹⁶. Objektivni aspekt, sačinjen od neprekinute sakramentalne sukcesije, i onaj subjektivni, koji je vjernost apostolskoj tradiciji, nerazdvojni su⁴¹⁷. Florovski zamjera Homjakovu što karizmi doktrinarne nepogrješivosti (upravo apostolske tradicije) suprotstavlja sakramentalnu moć (uspostavljenu apostolskom sukcesijom), nepravедno ih rastavivši. Ulog (depo) prave vjere sačuvan je od cijele Crkve, ali

⁴¹⁴ Georgije FLOROVSKI, *Hrišćanstvo i kultura*, Beograd, 2005., 74 i 82.

⁴¹⁵ Georgije FLOROVSKI, *The Church: Her Nature and task*, u *Collected Works*, New York 2002., 57-72.

⁴¹⁶ *Isto*, 45.

svaka lokalna Crkva u svome biskupu nalazi središte i cjelovitost, „jer je preko njega uključena u tajanstvenu *sobornost (katoličanstvo)* tijela Crkve svih vremena“⁴¹⁸.

Sobornaja jednostavno znači katolička, *katholike* od *kath 'holou*, „prema cjelini, za označavanje „unutarnje punine i integriteta života Crkve“. Florovski podsjeća da izraz *ekklesia katholike* prvobitno nije označavao protezanje Crkve na cijelu zemlju, nego njezino pravoslavlje, „istinu u suprotnosti s sektaškim separatizmom i partikularizmom“. Pozivanje na učenje otaca stalno je. „Gdje je jedan biskup, tamo je cijelo mnoštvo, baš kao gdje je Krist, tamo se nalazi i katolička Crkva“ (Ignacije Antiohijski, *Poslanica Smirnanjima* 8,2): to je tajna okupljanja (*mysterion tes synaxeos*) koja se izražava riječju „katolička“. Prema Ćirilu Jeruzalemskom katoličanstvo je unutarnja kvaliteta, sadržana u činjenici da se u njoj dogme podučavaju „na cjelovit način i bez propusta (*katholikos kai anelleipos*)“ i da svaka vrsta grijeha ozdravljuje cjelovito, *katolički*.

Utjecanje patrističkoj tradiciji nije sporedna ilustracija, već samo srce teološkog istraživanja. Oci su „konstantna i ultimativna mjera i kriterij prave vjere“⁴¹⁹, samo stižući njihov „um“ (*phronema*) moguće se uzdići do autentične *katoličke* savjesti, koja se podudara s *povijesnom* savješću: „Crkva poznaje i potvrđuje *dogmatske događaje* kao povijesne činjenice: Božje čovječanstvo je povijesna činjenica, a ne samo postulat vjere. U Crkvi povijest za teologa mora biti stvarna perspektiva (...) *budući da je eklezijalnost tradicija*“⁴²⁰. Zaboravljanje Otaca je rusku teološku misao učinilo sterilnom. I sama sofilogija bila je presađivanje njemačkog idealizma u jednu teologiju koja više nije hranila svoje korijene velike tradicije.

I ekumenski problem reorganiziran je na povijesnim osnovama. „Sama činjenica podjele Crkve je paradoks i opreka“⁴²¹, priznaje Florovski. S jedne strane, ako Euharistija jedna i nedjeljiva može biti služena samo unutar mističnih granica katoličke Crkve“ (što je za Florovskog Pravoslavna crkva), život Crkve svjedoči „da život u milosrđu šizmatičkih tijela nije ugašen niti potrošen“⁴²². U povijesti su se zbivali i zbivaju se slučajevi u kojima je Crkva prihvaćala čak i heretike ne preko

⁴¹⁷ *Isto*, 67.

⁴¹⁸ *Isto*, 191.

⁴¹⁹ *Isto*, 52.

⁴²⁰ *Isto*, 54.

⁴²¹ Georgije FLOROVSKI, *Hrišćanstvo i kultura*, 169.

⁴²² *Isto*, 170.

krštenja, pa i klerike u njihovom službeničkom rangu. U samoj formi njezinog djelovanja Crkva svjedoči protezanje svoga mističnog područja s onu stranu kanonskog praga. Ekumenski paradoks posve je u nekoincidenciji između kanonskih granica i karizmatičnih granica Crkve, koje je Ciprijan prežurno identificirao.

Neopatristička perspektiva Florovskog dopuštala je mnogo manje optimizma u neposrednoj budućnosti ekumenskog pokreta u odnosu na Bugalkovljevu viziju. Obojica su bila uvjerena da Pravoslavlje nije jedna vjeroispovijed među drugima, nego Crkva u svojoj istinitosti, identična s Crkvama svih doba, ne jedna Crkva, nego Crkva.⁴²³ No tamo gdje je potonji nazirao već djelatno eskatološko jedinstvo, prvi je vidio otvaranje velikih ponora povijesnog postojanja, nemoguć kompromis oko integriteta vjere. Rascjep je postao otvoren sredinom tridesetih godina kad je prijedlog o jednom obliku zajedništva među članovima Zajednice Sant Albano i Sergio, koji je iznio Bugalkov, a podržali Berdijejev, Kartašev, Fedotov, Zernov, naišao na nepokolebljivu opoziciju Florovskog: samo je kompletan dogmatski dogovor mogao autorizirati zajedništvo pred jedinim kaležom.

Godine 1935., nakon ekspozea Vladimira Losskyja, *locum tenens* Sergej Stragorodski iz Moskve je osudio Bugalkovljevu sofiološku kristologiju. Mitropolit Evlogije bio je prisiljen imenovati povjerenstvo za tu priliku, koje je 1937. oslobodilo oca Sergeja od svake optužbe hereze, ali izvješće manjinskog dijela povjerenstva dvojice članova, Florovskog i Četverikova, naznačilo je cijeli niz slabih točaka njegove teologije, i od Bugalkova je zatražen opoziv. Od kraja tridesetih Florovski je izbjegavao termin *sobornost*, jer mu se vjerojatno činio nepopravljivo kompromitiran sofiologijom Florenskog i Bugalkova⁴²⁴

II.4.2.9. Vjernost Pismu i Crkvi

Nova vrsta svjedočenja vjernosti Svetom pismu i nauku Crkve, reproducira jednu zajedničku Kristovu objavu ekumenske Crkve. I nakon razilaženja, ili bolje rečeno, udaljavanja Istoka od Zapada, ova vrsta vjernosti, objave i svjedočenja i dalje se nudi na različite načine, ali jednako prihvaćena među kršćanskim dušama.⁴²⁵ Ako se kasnije čini da su figure kao sveti Toma Akvinski na Zapadu i sveti Grgur Palama

⁴²³ Georgije FLOROVSKI, *Hrišćanstvo i kultura*, 172.

⁴²⁴ *Isto*, 119.

na Istoku suprotstavljene, vjernost objave uskrsllog Krista nije manja. Ako na Zapadu Luther i reformatori prisvajaju Sveto pismo kao živeće objave, Istok razvija koncept hezihazma,⁴²⁶ krećući od svetog Simeona Novog Teologa sve do teza svetoga Grgura Palame, o energijama samim po sebi i o uvrštenju u bogove (*theosis*), što će do današnjeg dana⁴²⁷ ostati službena doktrina Pravoslavne Crkve.⁴²⁸ Poznato je kako i na Zapadu postoje karizme koje u svojoj duhovnosti prihvaćaju duhovnost hazihazma,⁴²⁹ primjerice u zajednicama Neokatekumenskog puta⁴³⁰ i u nekim karizmatским zajednicama.

II.4.2.10. Duhovni Oci

I ovo se razdoblje predstavlja, ponovno, kao razdoblje objave i svjedočenja. O tome sveti Izak Sirijac (iz Ninive) kaže: „Onaj koji želi Gospodina vidjeti u sebi, trudi se očistiti svoje srce s neprekinutim spominjanjem. Duhovna domovina čovjeka čija je duša čista, u njemu je, sunce koje u njoj sjaji svjetlo je Svetoga Trojstva, zrak koji dišu njezini stanovnici Sveti je Duh, radost, klicanje te domovine je Krist, Svjetlo Svjetla koje je Otac. To je Jeruzalem, kraljevstvo Božje skriveno u nama o kojem govori Gospodin: samo oni koji su čista srca ući će da vide lice svoga Učitelja i misli će im biti osvijetljene zrakama njegove svjetlosti. Prisili se da uđeš u odaju koja je u tebi i vidjet ćeš nebesku odaju. Jedna i druga jedno su: kroz samo jedan ulaz ulaziš u obje. Stepenište koje vodi u Kraljevstvo nebesko u tebi je: ono se tajanstveno uzdiže u

⁴²⁵ Usp. Angelica CARPIFAVE, *Storia della Chiesa ortodossa russa*, 217-242.

⁴²⁶ Hezihazam je duhovni i teološki pokret koji se pojavio na Svetoj Gori – Atosu u 14. stoljeću i čije je učenje izloženo u teološkoj sintezi istočne monaške duhovnosti sv. Grgura Palame, nadbiskupa (arhiepiskopa) solunskog, a koje je Istočna Crkva prihvatila i potvrdila na svojim sinodama 1341. i 1351. godine. No, po svetom Grguru Palami korijeni hezihazma potječu još od prebivanja Presvete Bogorodice i Vazda Djeve Marije u hramu Salomonovu. Budući da se sav duhovni život čovjeka odvija u velikoj harmoniji, učenje i izlaganje o molitvi trebaju biti povezani s redom i harmonijom koji vladaju u duhovnom životu. U vezi toga govori se o podjeli duhovnog rasta na tri stupnja: očišćenje, prosvjetljenje i oboženje. *Isto*.

⁴²⁷ Pojmom hezihazam danas se općenito imenuje duhovni i teološki pokret koji se pojavio na Svetoj Gori – Atosu u 14. st., čije je učenje izloženo u teološkoj sintezi istočne monaške duhovnosti svetog Grgura Palame, nadbiskupa solunskog. Istočna crkva je na svojim sinodama 1341. i 1351. godine prihvatila i potvrdila ovo učenje. No korijeni hezihazma, po svetom Grguru Palami, potječu još puno ranije, od prebivanja Presvete Bogorodice i Vazda Djeve Marije u hramu Salomonovu. *Isto*.

⁴²⁸ Athenagoras FASIOLO, *Condividere e annunciare la Parola*, Milano, 2014., 81-88.

⁴²⁹ Usp. Luca ROSSI, *I filosofi greci padri dell'escismo*, Torino 1998.

⁴³⁰ Neokatekumenski put je nastao pod utjecajem Drugog vatikanskog sabora koji je iniciran kao odgovor Crkve na društvene promjene u 19. i 20. stoljeću na poseban način sekularizaciju. Inicijatori Neokatekumenskog puta jesu španjolski slikar Kiko Argüello i Carmen Hernández, diplomirana kemičarka koji su se susreli u siromašnoj četvrti Palomeras Altas, u predgrađu Madrida. Tu se nakon nekoliko godina oblikovala kerigmatsko-katehetska sinteza, koja će postati temelj Neokatekumenskog puta. Usp. *Statut Neokatekumenskog puta*, Neokatekumenski centar u Rimu, Zagreb, 2008.

tvojoj duši. Uđi u dubinu sebe, daleko od svakoga grijeha i tamo ćeš naći stepenice koje vode u nebo.“⁴³¹

Drugi primjer objave, vremenski bliži našem dobu, onaj je ruskog sveca vrlo poznatog na Istoku, Serafima Sarovskog: „Tijekom molitve – poučava starac – budi prisutan u samome sebi, tj. saberi svoje misli i ujedini ih s dušom. Na početku, za dan ili dva ili još više, moli ovu molitvu samo umom, izdvajajući riječi i usmjeravajući svoju pažnju na svaku od njih posebno. Kad Gospodin bude zagrijao tvoje srce topline svoga milosrđa i objedinio tvoje biće u samo jedan duh, ova će molitva poteći neprekinuto: ona će uvijek biti s tobom i donijet će ti radosti i okrepe. Upravo je ovo smisao izgovorenih riječi proroka Izaije: „Jer rosa je tvoja – rosa svjetlosti (Iz, 26,19). (...) Šuti, neprekidno čuvaj tišinu, uvijek se prisjeti Božje prisutnosti i njegovog Imena. (...) Kad sjediš za stolom (...) pazi na sebe i svoju dušu hrani molitvom.“⁴³²

Nakon što je ovu uputu dao početniku koji vodi aktivni život i kad ga je uputio u praksu molitve koja je za njega prikladna, starac mu je zabranio da se prenagli i na nerazuman način vine u kontemplativni život, jer nemoguće je stići u drugu ako se ne prođe prva. Aktivni život čisti nas od naših grešnih strasti, uzdiže do našeg aktivnog savršenstva, upravo nam zato priprema put prema kontemplativnom životu. Ne mogu mu se približiti ako nisu očišćeni od vlastitih strasti i ako nisu dobili potpuno formiranje u aktivnom životu, kao što se može vidjeti iz riječi u Svetom pismu: „Blago čistima srcem: oni će Boga gledati.“ (Mt, 5,8) i iz onih Grgura Teologa. Mogu se približiti kontemplaciji samo oni koji su priskrbili savršeno iskustvo aktivnog života.

Potrebno je aktivnom se životu približiti sa strahom i trepetom, skromnoga i skrušenoga srca, nadugo proučavajući Sveto pismo i pod rukovođenjem iskusnog voditelja – ako je moguće takvoga pronaći – a ne nepromišljeno i po vlastitom nahodanju.⁴³³ Po riječima Grgura Sinajskog, nepromišljen i umišljen čovjek traži uzvišen stupanj duhovnosti koji ga nadvisuje i s ponosom se napreže da ga prerano dostigne. A još ako, potaknut sotonskom i neautentičnom željom, netko sa svojom maštom sanja da dosegne uzvišeni stupanj, davao će ga uhvatiti u svoju mrežu i

⁴³¹ Aleksandar MEN', *Manuale pratico di preghiera*, Roma, 2002., 17.

⁴³² Isto.

pretvoriti u svoga roba.⁴³⁴ Napuštajući ovakav način postajanja Kristovih objavitelja, potrebno je još spomenuti druga dva povijesna trenutka koje je Istok proživio i koji mogu još biti od nekakve koristi za naše završno razumijevanje: razdoblje turske vladavine na Balkanu i Srednjem istoku, a kasnije sovjetsko razdoblje u Istočnoj Europi. Objava Kristova uskrsnuća u dva citirana razdoblja, na glas će dovesti vremena rane Crkve s njezinim svjedocima/mučenicima.⁴³⁵ Ova dva razdoblja koja je pravoslavni Istok, i ne samo on, proživio, proizveo je više svjedoka objave nego prva stoljeća kršćanstva.

II.4.2.11. Svjedok i učitelj vjere

U razdoblju turske vladavine nova figura objavitelja je „učitelj“ (*daskalos*), odnosno onaj koji daje duboko svjedočenje vjere i kulture jednoga naroda. Nije moguće objaviti na način koji danas mi podrazumijevamo, ali je moguće svjedočiti. Stoga, dug je niz novomučenika koji postaju Kristovi svjedoci, objavitelji novoga Kraljevstva i pritom mislim na svetog Ivana Ruskog, svetog Krizostoma iz Smirne, svetog Kuzmu od Etolije, figure koje su svjedoci objave, pod cijenu života. I sovjetska epoha na isti način, u nastojanju da izbriše spomen na Boga, objavi daje pravo svjedočenje.⁴³⁶ U sudskome procesu, po kojem je osuđen na tri godine logora, Anatolij Levitin-Krasnov rekao je: „Ja sam kršćanski vjernik. Zadatak kršćanina nije samo da ide u crkvu nego i da Kristovo učenje utjelovi u život. Krist poziva na obranu svih potlačenih. Zato ja namjeravam braniti ljudska prava: monaha iz Počeva, baptista, krimskih Tatara, a kad bi jednog dana počeli progoniti ateiste, i njih bih branio.“⁴³⁷

Godine ekumenizma, u drugoj polovini prošloga stoljeća, dovele su do ostvarenja sna mogućem ponovnom brzom ujedinjenju kršćanskih Crkava, o mogućnosti zajedničkog svjedočenja, o jednoj zajedničkoj katehezi, zajedničkoj objavi. Ali svijet se promijenio, otklizao u neumjereno blagostanje i u takav konzumerizam da više nije bilo mjesta za Boga. Kamo li smo dospjeli u ovo

⁴³³ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 21.

⁴³⁴ *Isto*, 26.

⁴³⁵ Usp. Bernard SESBOUE, *La Chiesa e le Chiese. La conversione cattolica all'ecumenismo*, Bologna, 2015., 16-22.

⁴³⁶ *Isto*.

⁴³⁷ Usp. Nikolaj BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1935., 23.

postmoderno doba! Kršćanske Crkve otvorile su dijalog, dug teološki dijalog, svakako potreban, ali daleko od Božjeg naroda. One su u prvim redovima u borbi za oslobođenje čovjeka od ropstva, za socijalne probleme, ekonomske i političke. Naravno da je to dobro, ali nije dovoljno. Od proročanske objave očuvanja stvorenoga u jednoj kršćanskoj perspektivi, koju je već 1989. formulirao Ekumenski patrijarhat, stigli smo do mnogih momenata skrbi stvorenoga. To je dobro, ali nije dovoljno. Danas svijet više nije žedan Boga, ili bolje, želi panteističkog Boga, teološki sinkretizam koji će svi prihvatiti. No uskrsl Krist, Bog i Čovjek, Spasitelj nezgodan je i u ovoj postkršćanskoj Europi. Vjerujem da objava Isusa Krista danas apsolutno mora ići prema duhovnoj katarzi naših Crkava. Previše smo išli prema antropocentrizmu, zaboravljajući na teocentrizam⁴³⁸. Što onda zajedno objavljujemo?

Objavljujemo da je Isus sin Božji, Bog i Čovjek, da je umro i uskrsnuo za nas, da je njegova Riječ život, ne knjiga kao mnoge druge, da živimo za Boga jer ćemo samo preobraćanjem svakoga od nas moći preobratiti i svijet.⁴³⁹ Onda će nas poznavati prema tome kako se volimo; onda ćemo preobratiti stvoreno na duhovni, a ne materijalni način. Onda će instancije čovjeka koji pati biti preobraćene u Krista jer mi živimo za njega, a ne za sebe. Tako će naše razlike i dalje ostati takve, ali nas neće lišiti mogućnosti zajedničke objave Krista. Onda ćemo znati kako da svijetu ponovno damo nadu, ali ne materijalnu, nego duhovnu nadu; dat ćemo nadu, preobratiti i onu braću koja, vezana samo uz zakon, u susretu s različitim kršćanima vide opasnost za svoje izvjesnosti. Samo ako budemo znali Boga ponovno vratiti u središte svega, bit ćemo pravi svjedoci, mučenici zajedničke objave Isusa Krista.

⁴³⁸ Usp. Thomas BREMER, *La croce e il Cremlino*, 98-101.

⁴³⁹ Usp. Luigi MEZARDI, *Il coraggio della fede*, 47-71.

II.5. Modeli poimanja crkvenog jedinstva

Bilateralni i multilateralni razgovori, o kojima smo govorili na početku II poglavlja, pojasnili su da su modeli jedinstva koji ti razgovore iznutra usmjeravaju različiti u gotovo svakoj Crkvi, crkvenoj zajednici ili grupi. Stoga je nužno predstaviti modele jedinstva iz ekumenske situacije Crkava i istražiti njihovu statiku i njihov teološki domet. Predstaviti ću samo modele koje su kompatibilni s postavkama koje pronalazimo i kod Aleksandra Menja. Prema psihološko-sociološkim znanostima, interpersonalna komunikacija predviđa različite modele i tipologiju, svaku s vlastitom svrhom i svojim targetom ili područjem korištenja, ali s rastućom razinom uključenosti, stoga, s gledišta dijaloga, svaki prijelaz s jedne razine u drugu, označava rast u stvaranju zajedništva, a prethodne razine pretpostavlja kao obvezne i funkcionalne za dostizanje sljedećih.

II.5.1. Rahner – Fraizeov model jedinstva

Karl Rahner i Heinrich Fries su 1983. godine objavili teze koje su potkrijepili katoličkom teologijom, pod naslovom „Ujedinjenje Crkava – stvarna mogućnost.“. Teze su podijeljene u osam točaka:⁴⁴⁰

I Teza – “Što trebamo reći može li se po našem mišljenju u dogledno vrijeme postići vjersko i crkveno jedinstvo među velikim kršćanskim Crkvama? Teško pitanje na koje većina kršćana dakako odgovara s ne. Mi ipak kažemo da pod slijedećim uvjetima, koji nam se čine sasvim ispunjivim u relativno kratkom vremenu, ako se ovo jedinstvo osjeća kao tako radikalna, od Isusa zadana obveza, da se ima hrabrosti potisnuti mnoga po sebi važna pitanja. Uvjeti na koje mislimo su slijedeći (može biti da koji zaboravimo): Temeljne istine kršćanstva, kako su izrečene u Svetome Pismu, u Apostolskom i Nicejsko-Carigradskom vjerovanju, obvezne su za sve partikularne Crkve ubuduće jedne Crkve.

II Teza – Izvan toga vrijedilo bi realistično načelo vjere: ni u kojoj partikularnoj Crkvi ne smije se decidirano i vjeroispovijesno odbaciti članak (vjere), koji je u nekoj

drugoj Crkvi obvezujuća dogma. U pogledu ostaloga što nadilazi I. tezu ne zahtijeva se u jednoj Crkvi izričito i pozitivno ispovijedanje dogme druge partikularne Crkve, nego je to prepušteno daljnjemu konsenzusu budućnosti. Ovo vrijedi posebno o autentičnim, ali nedefiniranim učiteljskim izjavama rimske Crkve. Ovo treba uvažiti naročito kod etičkih pitanja. Kod ovoga načela bi se činilo samo ono, što svaka Crkva danas već prakticira naspram svojih vlastitih pripadnika.

III Teza – U ovoj jednoj Crkvi Isusa Krista, satkanj od Crkava koje se ujedinjuju, postoje regionalne partikularne Crkve, koje mogu uvelike zadržati svoje dosadašnje strukture. Te partikularne Crkve mogu i nadalje postojati na istom teritoriju, budući da to, polazeći od katoličke ekleziologije i od prakse rimske Crkve, na primjer u Palestini, nije nemoguće.

IV Teza – a) Sve Crkve priznaju smisao i pravo Petrove službe rimskoga pape kao konkretnoga jamca jedinstva Crkve u istini i ljubavi.

b) Papa se sa svoje strane izričito obvezuje da će priznati i respektirati time dogovorenu samostalnost partikularnih Crkava. On izjavljuje (*jure humano*), da će svoj najviši učiteljski autoritet, koji mu po I. Vatikanskom saboru pripada prema katoličkim načelima (*ex cathedra*), upotrebljavati samo na onaj način, koji pravno ili činjenično odgovara općem saboru cijele Crkve, kao što su njegove dosadašnje odluke '*ex cathedra*' uslijedile u skladu i u suradnji s cjelokupnim katoličkim episkopatom.

V Teza – Sve Crkve prema staroj predaji imaju biskupe na čelu svojih većih Crkvenih jedinica. Izbor biskupa nije potrebno vršiti na način, koji sada vrijedi u Rimokatoličkoj Crkvi (i novo rimsko Crkveno pravo poznaje druge načine postavljanja biskupa, uz slobodni papin izbor: can. 377,1).

VI Teza – Partikularne Crkve žive u uzajamnom bratskom razmjenjivanju u svim svojim životnim dimenzijama, tako da dosadašnja povijest i iskustvo prije razdvojenih Crkava mogu biti djelotvorne u životu drugih Crkava.

VII Teza – Ne prejudicirajući teološku legitimnost do sada postojeće službe u

⁴⁴⁰ Usp. Heinrich FRIES – Karl RAHNER., *Einigung der Kirchen*, 1985., 35-53.

rastavljenim Crkvama, prema sudu neke druge Crkve, sve se Crkve obvezuju, da će odsada poduzimati ordinaciju po molitvi i polaganjem ruku tako, da njeno priznanje ni Rimokatoličkoj partikularnoj Crkvi ne predstavlja poteškoće⁴⁴¹.

VIII Teza – Između pojedinih partikularnih Crkava postoji zajedništvo propovjedaonice i oltara.

Ne znamo jesmo li zaboravili neke uvjete i pretpostavke za jedinstvo vjere i Crkve, koje su od jedne ili druge strane promatrane kao nezaobilazne i time odmah temeljne. Ipak mi mislimo da navedeni uvjeti načelno, pri sadašnjem stanju teologije, mogu biti prihvaćeni u svim konfesijama, od strane svih Crkava, uključujući i Rimokatoličku. Ispunjenje ovih uvjeta zahtijevalo bi naravno na svim stranama još mnogo promišljanja i pojedinačnih sporazuma. ali ako se hoće nadići verbalno zaklinjanje u svim velikim kršćanskim konfesijama, da se - polazeći od Isusove zapovijedi - teži jedinstvu kršćanskih Crkava, tada bi se prema našem mišljenju, konačno trebalo u zajedničkom promišljanju točnije i konkretno utvrditi uvjete, pod kojim svaka dosadašnja Crkva drži mogućim skoro jedinstvo. Sve Crkve imale bi pri utvrđivanju takvih uvjeta, polazeći od Isusove zapovijedi, dužnost i odgovornost, da doista hrabro i ne ističući neka pitanja, koja po sebi nisu beznačajna, svoje uvjete ne proširuju dalje nego li im je nedvojbeno zapovjedbano od strane njihova, za njih spasenjski značajnog vjerskog uvjerenja.

Svaka povijesna predaja i navika pored svojega dobrog ima i jedan moment tromosti u sebi, koji priječi, da neko društvo, dakle i neka Crkva, uskoro prispije u onu budućnost, koju joj je Bog namijenio i koju zahtijeva od nje. Mislimo da se po pitanju konkretnoga jedinstva sve Crkve ponašaju s previše taktičkoga opreza. One ne istupaju istinski hrabro s konkretnim izjavama o tome pod kojim su uvjetima, također i uz žrtve, spremne za sjedinjenje s drugim Crkvama. Svaka Crkva u odnosu na ovo čeka da druga Crkva uzme inicijativu i stvarno jasno kaže čega se stvarno ne može odreći, a da se u vlastitoj vjerničkoj savjesti ne učini apsolutno krivom pred Bogom, i jednako tako što tome ne pripada, te to stoga, da bi

⁴⁴¹ U ovome pravcu ide i očitovanje Komisije za »Vjeru i ustroj« Svjetskoga Vijeća Crkava u kojem se kaže: »Crkve bez biskupske sukcesije, koje žive u vjernom kontinuitetu apostolske vjere i njenog poslanja, imaju službu riječi i sakramenata, kako je jasno posvjedočeno vjerom, praksom i životom tih Crkava. Te se Crkve mole, da prepoznaju, da kontinuitet s Crkvom apostola nalazi svoj duboki izraz po susljednom polaganju ruku biskupa i da će, premda možda njima ne manjka kontinuitet apostolske tradicije, takav znak ojačati i produbiti taj kontinuitet. One možda moraju iznova otkriti znak biskupskoga nasljedstva.« Usp. Peter NEUNER, *Teologia ecumenica*, 80.-85.

se ispunila zapovijed Isusova, može biti napušteno. Mi sami smo pesimisti u pogledu pitanja, hoće li nositelji službi svih ovih Crkava u bližoj budućnosti uspostaviti jedinstvo, iako nemamo pravo svima njima odricati dobru volju. Ipak smo uvjereni u danas objektivno danu mogućnost, da se u zadovoljavajućoj mjeri uspostavi skoro jedinstvo Crkve, i utoliko smo optimisti.”

Ovaj Rahner – Friesov model, pripada tipu modela »jedinstva u pomirenoj različitosti«, koji se danas još uvijek najčešće predložuje. Već na prvi pogled vidljivo je da u ovakvom modelu, za razliku od tzv. organskih unija, cilj nije stapanje postojećih crkava i crkvenih zajednica u jednu monoformnu crkvu, nego je cilj da crkve ostanu mnoge crkve (plural) i istovremeno budu jedna crkva (singular). Radi se dakle o zajednici sestrinskih (mjesnih) crkava, o korporativnom sjedinjenju u različitosti, u mnogostrukosti i višeobličnosti⁴⁴².

Ekumenist Lothar Lies smatra kako su ove teze izazvale veliku pozornost te su pokušaj da se umrežavanje struktura crkvenog zajedništva prenesu na sveopću Crkvu i učine izevedivim i za Rimsku Crkvu. Papa Ivan Pavao II u enciklici *Ut unum sint* poziva teologe današnjice da pridonesu u izradi modela vršenja njegove Petrove službe⁴⁴³. Pročelnik ekumenske teologije KBF-u Zagrebu profesor dr. sc. Jure Božo Zečević smatra kako ovaj model po nekima je u mnogim elementima nedorađen, nedovoljno razrađen i detaljiziran Rahner i Friesov koncept je imao vrlo značajnu ulogu jer je u vremenu nakon njega neprestance poticao i nadahnjivao nova nastojanja oko pronalaženja prikladnih formi jedinstva. Unatoč mnogim otvorenim pitanjima i nedorečenostima i Rahner-Friesov model i osobito dokumenti katoličko-pravoslavnoga i katoličko-luteranskoga dijaloga, u kojima je zamjetno polazište koncept jedinstva u pomirenoj različitosti, pokazuju da se ni u tom konceptu nipošto ne ostaje samo na pukoj koegzistenciji crkava i nekom mirnom postojanju jednih pored drugih. Naprotiv, model jedinstva u pomirenoj različitosti itekako cilja na stvarno zajedništvo koje uključuje: i uzajamno priznavanje krštenja, i uzajamno priznavanje crkvenih službi, i uspostavu euharistijskog zajedništva, i obvezujuće zajedništvo u svjedočenju i naviještanju. Već sam izričaj „pomirena različitost“ sugerira da među crkvama ne mogu o(p)stati nepomirene odnosno razdvajajuće

⁴⁴² Usp. Heinrich FRIES – Karl RAHNER, *Unione delle chiese – possibilità reale*, Brescia, 1986., 64.

⁴⁴³ Usp. Lothar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije*, 174.

suprotnosti: različitost mora u ekumenskom dijalogu izgubiti svoj razdvajajući karakter i postati pomirena.

II.5.2. Oscar Cullman - model „Jedinstvo u različitosti“

Cullmanov model jedinstva u različitosti⁴⁴⁴ temelji se na jedinstvu Trojstva, koje je temelj kršćanske vjere u jednoga Boga a tri različite osobe koje ne bi bile osobe kada ne bi bile različite i koje upravo zbog toga mogu voditi k jedinstvu jednoga Boga, ostajući trajno tri osobe a ne emanacija jedne osobe Boga u tri privida ili slike Oca, Sina i Duha. Slika Crkve u modelu jedinstva Već na samome početku svojega modela u djelu »*Jedinstvo u različitosti*« autor nudi kršćansku ili ekumensku ekleziologiju s kojom se neće slagati svi kršćani: »... u svakoj je kršćanskoj vjeri prisutna jedna Kristova Crkva koja je tijelo Kristovo ...«. Za njega je ova pretpostavka nužna za svako ekumensko djelovanje: »Ova istina za mene ne čini drugotnu perspektivu nego prvotnu, unutar koje se, po mom mišljenju, smještaju ekumenski problemi.«⁴⁴⁵ Dokument Drugog vatikanskog sabora o ekumenizmu »Unitatis redintegratio« ima drugu odnosno drukčiju sliku »Kristove Crkve«. Ona je »jedincata« samo u Katoličkoj Crkvi, a elementi i dobra njena, »pače mnoga i izvrsna, mogu opstojati i izvan vidljivih granica Katoličke Crkve« (UR, 3). Jedna Crkva Kristova po Cullmannu jesu sve Crkve, svaka za sebe. Da bi to bile, one ne moraju niti bi smjele odricati se svoje posebnosti. Posebnost svake Crkve uopće, po njemu, ne može biti zapreka za jedinstvo. I ta posebnost za Cullmanna nešto je prilično drugačije od onoga što taj pojam znači za katoličku ekleziologiju. U Katoličkoj se Crkvi može govoriti o posebnosti što se tiče npr. obreda, nekih zakona, ali ne dolazi u obzir posebnost u jedinstvu takva u kojoj će jedni vjerovati samo u simboličnu nazočnost Isusovu u slavljenju večere Gospodnje dok će drugi vjerovati u pretvorbu. Dok se ne okupimo oko jednoga euharistijskoga stola Gospodnjega, neprestano će u mnogim dokumentima ponavljati Katolička Crkva, ne može se govoriti o jedinstvu.

Cullmanova⁴⁴⁶ ekleziologija, međutim, dozvoljava jedinstvo i u tako bitnoj različitosti. U tome i je novina njegovoga modela da se zaživi jedinstvo već sada. Za

⁴⁴⁴ Model jedinstva Oscara Cullmanna na hrvatskom jeziku je predstavljen u: Milan ŠPEHAR, Cullmannov model jedinstva u različitosti, u: *Bogoslovna smotra* (75) 1, (2004.), 125- 141.

⁴⁴⁵ Oscar CULLMAN, *L'unità attraverso la diversità*, Brescia, 1987., 6.

⁴⁴⁶ Oscar Cullmann, 1902-1990 – protestantski teolog, Stručnjak za ekuemenizam te Novi zavjet bavio se teologijom povijesti spasenja. Spasenje koje se događa u povijesti djelovanjem Isusa Krista, a

njega ne postoji nikakva »uniformirana« ekleziologija. Posljedica toga je njegovo novo poimanje dviju velikih povijesnih podjela kršćana: pravoslavne Crkve i Crkve proistekle iz reformacije. Cullmann te događaje manje gleda kao podjele koje bi trebale rađati – a rađale su! – neprijateljstvom, nego kao normalni i logični povijesni slijed koji se nije toliko dogodio istine radi (koju Cullmann također spominje), nego prije svega njih treba promatrati kao normalnu posljedicu daljnjega i produbljenijega razvoja karizmi. Malo će tko, doista, prihvatiti takvu jednu tezu koju, doduše, Cullmann samo nabacuje kao mogućnost-stvarnost, ali je ne razvija. Možda je to i bolje tako, tj. pustiti i tu moguću misao – koja je za Cullmanna ipak bila jedna stvarnost – kao posljedak normalnoga razvoja potpuno autonomnih Crkvi. Profesor dr.sc. Milan Špehar osvrćući se na ovaj Cullmanov model smatra kako pojednostavljeno rečeno, jedinstvo bi tada značilo – i tako ga Cullmann nudi u svom modelu – »dati si ruke« u smislu kako su to učinili Isusovi vjerovjesnici: pružili su si desnice zajedništva i krenuli svaki svojim putem evangeliziranja: jedni među obrezane, drugi među neobrezane. Kolekta za siromahe (kao jedna važna točka jedinstva za Cullmanna, čemu ćemo se još vratiti) međusobno će ih povezivati (usp. Gal 2,9-10). Ali sigurno ih nije povezivala kolekta, jer je Pavao u Jeruzalemu najprije izložio evanđelje koje propovijeda, a koje se ne razlikuje od istoga evanđelja propovijedanoga među obrezanima. Ovdje se ipak ne radi o autonomiji što se tiče vjere, nego više o »karizmi« propovijedanja koju Cullmann na ovome mjestu uopće ne spominje. Naime, i danas netko ima karizmu propovijedanja-misionarenja među »poganima«, a drugi u svojoj domovini. Kad su se dogodile povijesne podjele, i tada su, po Cullmannu, podijeljeni trebali pružiti jedni drugima ruke, a ne neprijateljski se čak međusobno ubijati. Do podjela je, dakle, moralo doći – karizmi radi – što nije smjelo ni u kom slučaju prouzročiti nikakvo neprijateljstvo nego pružanje ruku, odnosno i dalje se je trebala vršiti kolekta jedne odijeljene Crkve za drugu. Ovo se doista razlikuje od poimanja Katoličke Crkve o mjesnim Crkvama koje zajednički tvore tijelo Kristovo, dok je u ovom modelu zastupljena misao da svaka pojedina Crkva za sebe i u sebi već tvori cijelo tijelo Kristovo.

očituje u spisima Novoga zavjeta, upotpunjeno je kroz jedinstvo različitih kršćanskih predaja, temeljna je ideja koja vodi cijelo njegovo promišljanje.

II.5.3. Pravoslavni modeli crkvenog jedinstva: Euharistijska Communio

Dokument „*Otajstvo Crkve i euharistije u svjetlu otajstva Presvetog Trojstva*“ koje je objavilo Međunarodno povjerenstvo za teološki dijalog između Rimokatoličke i Pravoslavne crkve u Münchenu 1982.⁴⁴⁷ obuhvaća jedinstvo svjedočenja. Zajedništvo unutar nekog patrijarhata događa se ponajprije na pokrajinskoj razini i ono mora prijeći u zajedništvo između sestrinskih Crkava. Ova nužnost izražava se već u krštenju, ali još jasnija postaje u euharistijskom slavlju. Potrebna je također i volja za zajedništvom u agape i djakoniji i to ne samo riječima nego i djelima. Ovaj model crkvenog jedinstva mogao bi na duge staze biti i kompatibilan katoličkom modelu, kad bi se moglo pronaći mjesta za papinsku službu kao službeno-vidljivi izričaj euharistijskog zajedništva između partikularnih crkava.

II.5.4. Model participacije ili sudjelovanja

Model sudjelovanja, je je produbljeni model crkvenog zajedništva. No taj model postaje model povratka ako razlike tokom vremena sasvim nestanu a „jači“ partner pobjedi. Petrova služba mogla bi se tako vršiti u ovom zajedništvu jala osobitost pojedinih Crkava. Ovaj model stavlja naglasak na zajedništvu riječi i sakramenata međusobno partikularnih Crkava. Ovaj model je razvio Wolfgang Thönissen (rođen 28. rujna 1955. u Brühlu) njemački rimokatolički teolog. Vodeći je direktor Instituta Johann Adam Möhler za ekumenizam u Paderbornu i profesor ekumenske teologije na Teološkom fakultetu Paderborn i njezin rektor od 2017. do 2019. godine.

Nakon pohađanja osnovne škole i srednje škole u Brühlu, Thönissen je 1975. počeo studirati teologiju i filozofiju u Bonnu i Tübingenu. 1981. diplomirao je katoličku teologiju, a 1984. magistrirao filozofiju. Thönissen je promoviran 1986. godine s temom „*Dar slobode; Studije o odnosu između dogmatike i etike*“ pri tadašnjem nositelju katedre i kasnijem kardinalu Walteru Kasperu. Godine 1994. habilitirao se na područjima dogmatike i ekumenske teologije na Sveučilištu Albert Ludwigs u Freiburgu na temu „*Zajednica sudjelovanjem u Isusu Kristu. Katolički model jedinstva crkava.*“ Od 1981. do 1985. bio je znanstveni asistent na katedri dogmatike Katoličkog teološkog fakulteta Sveučilišta u Tübingenu. 1985. počeo je

⁴⁴⁷ Usp. Lotar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije*, 169.

raditi kao izvršni direktor Radne skupine kršćanskih crkava (ACK) u Baden-Württembergu. Godine 1995. počeo je predavati kao privatni docent na Sveučilištu Albert Ludwigs u Freiburgu im Breisgau. Od 1999. bio je direktor Instituta za ekumenizam Johanna Adama Möhlera u Paderbornu i držao je nastavu/profesuru ekumenske teologije na Teološkom fakultetu u Paderbornu. Wolfgang Thönissen izabran je za rektora Teološkog fakulteta u Paderbornu za mandat od 2017. do 2019. godine. Glavno područje istraživanja je ekumenska teologija. Posebna se pozornost posvećuje istraživanju kritike popuštanja Martina Luthera u vezi s ekumenskim projektom.

III. EKUMENIZAM ALEKSANDRA MENJA

„Mi propovijedamo Krista i svakog čovjeka opominjemo i poučavamo u svoj mudrosti, kako bismo svakog čovjeka mogli učiniti savršenim u Njemu“ (Kol 1,28), govorio je apostol Pavao. Ta želja za poučavanjem, koja se očitavala u svim prilikama, uz korištenje svih raspoloživih sredstava bila je u središtu djelovanja oca Aleksandra.⁴⁴⁸ Neumorno je poučavao, paralelno s propovijedima, susretima i bezbrojnim razgovorima sa svima onima koji su mu dolazili, paralelno s redovitim susretima sa župljanima. Jedan od ciljeva skupine laika koju je osnovao bio je upravo taj da poučava. Aleksandar Menj proširio je usmenu poduku pismenom podukom koja je toliko zanemarena. Jednoga ga je dana netko upitao koja mu je stvar najvažnija, njegovo pastirsko zvanje ili uređivanje vlastitih knjiga. Odgovorio je kako ne može odvojiti jedno od drugoga. Njegove knjige bile su oblik njegova zvanja.

⁴⁴⁸ Yves CONGAR, *Vera e falsa riforma nella Chiesa*, 2015. Milano, 119.

III.1. Ekumenska pastoralna djelatnost

Aleksandar Menj svoj pogled na ekumenizam iznosio je prvenstveno svojim životom, djelima a ako treba i riječima. Cilj Aleksandra Menja, bio je izbrisati granice koje ometaju ljude pri primanju Božjih riječi – granice koje se nalaze u kulturi, predrasudama, preduvjerenjima, te stereotipima ukorijenjenima u duhu ateističke propagande.

Aleksandar Menj je imao ekumensku širinu pogleda, bio je sposoban vidjeti lijepo u svemu i svima. On je u svakoj osobi, u svakom čovjeku vidio onaj religiozni osjećaj koji ga odmah nagoni da traži mogućnost za dobivanje odgovora na krajnja životna pitanja. Otac Menj je očaravao i staro i mlado, intelektualce, kao i jednostavne ljude iz naroda, zbog svojih životnih uvjerenja i jednostavnoga životnog iskustva.

Izrazito ekumenska je misao Aleksandra Menja kako svaki narod koji prihvaća evanđelje svojim i živi ga unutar vlastitih kulturoloških kategorija, koji ga izražava u svojoj simbolici, u poetici, pridonosi tome da se objavi tijelo Kristovo skriveno u povijesti, a koje se objavljuje svijetu s različitih strana. Prvotna Crkva je imala tolike kulture, a ipak je imale svijest da je jedna Crkva a Duh Sveti živi i djeluje u svojoj Crkvi nadahnjujući ljude poput Aleksandra Menja prema spasenju.

No Menj se nije zaustavio samo na mislima, on ima i recept kako to ostvariti: Samo će s ljubavlju naša poruka biti vjerodostojna jer nemamo što drugo prenijeti do ovoga: „Bog nas voli, a mi moramo naučiti voljeti ga odgovarajući na njegovu ljubav s našom nesavršenom ljubavlju“. ⁴⁴⁹

S obzirom na to da se Aleksandar Menj bio posebno okrenuo misionarenju među sovjetskom inteligencijom⁴⁵⁰ koje je puno predrasuda i barbarizama morao je razviti veliku strpljivost, i širinu pri samom pristupu ovim duhovno ranjenim ljudima.

Otac Aleksandar je koristio sve što bi mu moglo pomoći u cilju buđenja vjere i približavanja radosne vijesti svima oko sebe. Tako se koristio albumom katekizma isusovca Loewa,⁴⁵¹ i uopće mu nije smetalo to što je tvorac albuma katolik. U u ruskom kontekstu takvo poučavanje vjere bilo je iznimno inovativno.

⁴⁴⁹ Usp. Aleksandr MENJ, *Io credo*, 55.

⁴⁵⁰ прот. Александр Мень. Слово о Библии, Фрагменты лекции в Московском Историко-архивном институте. <https://www.youtube.com/watch?v=oazyt2nkpKE>

⁴⁵¹ Usp. Jacques LOEW, *Se conoscete dono di Dio*.

Veliki ljubitelj filma otac Aleksandar je često pokušao korsititi dijapozitive u katehizaciji, a koristio se dijapozitivima preuzetih iz Zeffirellijeva filma „Isus iz Nazareta“. Osim što mu nimalo nije smetalo da je tvorac filma katolik, isto tako je u izradi bio primoran surađivati s katolicima – opatom Jean-Marie Onfroy koji je prikupio ilustracije i Francuz, Jacques Rousse vlasnikom fotografskog laboratorija. Ova suradnja urodila je plodom da su nastale tisuće besplatnih kopija koje su podijeljene po cijelome Sovjetskom Savezu, prikazivani su osobito baptistima, što je imalo velikog odjeka. Na ovaj način našla se objedinjena ekumenska zajednica pravoslavnog oca Aleksandra, katolika i baptista u istom cilju evangeliziranja i misionarenja.

Sama činjenica da je otac Aleksandar objavio svoje knjige u Bruxellesu početkom 70-tih godina 20. st. pokazuje da je bio ekumenski otvoren za dijalog s protestantima i s katolicima, jer je neminovno dolazio s njima u doticaj, a isto tako morao je biti informiran da će njegove knjige doći i do ruku onih kršćana koji ne pripadaju pravoslavnoj provenijenciji. Unatoč tome, on je objavio nekoliko desetaka knjiga u inozemstvu, što na kraj nije imalo nimalo loš odaziv.

Najviše je pisao o ekumenizmu u djelu „*Il credo*“ objavljenom posthumno 2005.,⁴⁵² a dio je objavljen i u djelu *Omellie pasquali*, objavljenom 2002. g. Popularnost oca Menja ogledala se i u jednostavnosti pristupa kojim je želio pokazati kako Krist nema predrasuda i kako Krist ljubi sve ljude. U svojem životu, riječima, djelima i pismom otac Menj je cijelo vrijeme isticao upravo to. Koje su sve postvake u kojima se ogleda ekumenizam oca Menja.

III.2. Ekumenske izjave oca Aleksandra Menja

Prvo što se uočava je da od mnoštva objavljenih monografija i ostalih djela oca Menja niti jedna nije posvećena samo ekumenizmu, ili problematici ekumenizma. To unekoliko čini posao izlučivanja ekumenske vizije težim, jer nigdje nije sve sabrano na jednom mjestu, nego je razasuto u cjelokupnom korpusu njegovih djela. Otac Aleksandar Menj puno puta je na različite načine govorio o ekumenizmu, i ovaj

⁴⁵² Aleksandr MEN', *Il credo*, 121-128.

dio dat će pregled mnoštva njegovih izjava o ekumenizmu i ukazuju na jedan osebujan način na koji je on propovjedao svim ljudima.

Iz njegovih objavljenih djela citirat će se izabrane izjave o ekumenizmu, jer upravo zbog tolikog mnoštva materijala nemoguće je uvrstiti baš sve izjave koje je on dao. Citati su grupirani po tematici koju pokrivaju: o kršćanstvu (vjera, ispovjedanje, Trojedinu Bog, dogme vjere); eklesia (crkva, služba, hijerarhija, jurisdikcija,); o obredima (sakramentima, krštenju, euharistiji); o svetosti (svetost, Blažena Djevica Marija, sveci i mučenici, očevi crkve); i o načinu ujedinjenja (jedinstvo, zajedništvo, različitost, ujedinjenje).

III.2.1. Kršćanstvo

Otac Menj rado je govorio o kršćanstvu, a kroz svoje propovjedi uvijek bi rado objašnjavao bit, smisao i srž kršćantva. To je osobito vidljivo kroz sačuvane i objavljene lekcije i propovjedi koje su snimljene uživo.⁴⁵³ No, najviše zapisa nalazimo u njegovim knjigama: „E' difficile credere“, „Io credo“ i „Radosna vest“.

„Kršćanstvo nije samo jedna religija, kršćanstvo je kriza svih religija. Ono se uzdiže iznad svega.“⁴⁵⁴ „Mi kršćani vjerujemo i znamo da je kršćanstvo usisalo u sebe i sadrži sve vidove različitih religija, stoga, ono više nije jedna vjera, nego nad-vjera. Možemo zamisliti sve vjere kao isto toliko ljudskih ruku koje se pružaju prema Nebu, kao srca upravljena prema gore, kao slike potrage za Bogom, pretpostavke, prosvjetljenja. U Kršćanstvu je jedan odgovor koji ljudi moraju shvatiti, ispuniti, i u svoje vrijeme dati kao odgovor, a taj će odgovor biti cijeli naš život, sva naša služba, sve naše postojanje.“⁴⁵⁵

„A zašto ne uspijevamo drukčije živjeti? U biti, to je jedina stvar koja se od nas traži, jedini odgovor koji moramo dati. Ne o prosvjetljenju, levitaciji duha, ne, nego o životu... Ovo je zaista teško, lakše je govoriti o mistici nego živjeti kao kršćanin. Ako ne uspijemo, znači da ne radimo najvažnije stvari i onda sve ostalo propada, jer „Neće u kraljevstvo nebesko ući svaki koji mi govori: ‘Gospodine, Gospodine!’, nego onaj koji vrši volju Oca mogega, koji je na nebesima.“ Postoji vrsta

⁴⁵³ прот. Александр Мень. Христианство и творчество, Лекция прочитана на выставке "Метасимволизм" в выставочном зале на улице Ремизова 5 февраля 1989 года. https://www.youtube.com/watch?v=tb_ynADJHs4

⁴⁵⁴ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, Beograd, 2005.

⁴⁵⁵ Aleksandr MENJ, *Io credo*, 110.

kršćanskog snobizma; ohole misli: glupani koji ništa ne znaju, ja koji sam čitao Berdjajeva, osjećam se kao korifej. Zapravo, netko tko je zaslužio prestižnu etiketu, evo gdje je srozavanje.“⁴⁵⁶

„Bit i smisao kršćanstva sastoje se od činjenice da se svatko od nas u sebi odlučuje za put komunikacije s Njim, sa samim Kristom, koji stvarno postoji i živ je. On nije živ u idejama, u vlastitom nasljeđu i vlastitom uzroku. On je stvarno živ za svakoga od nas. To postaje moguće u najrazličitijim trenucima života: tijekom molitve, čitanja, običnog koncentriranog razmišljanja. Svaki kršćanin koji je prešao barem dio ove staze zna da jednom Krist za njega nije postojao, a sada postoji. U tome se sastoji tajna, u tome se sastoji tajna snaga kršćanstva. Ni slučajno u njegovim učiteljima, njegovim organizacijama i njegovom nasljedstvu. U ovim stvarima on možda nije drugačiji od drugih doktrina i u sebi nosi oznaku slabosti i povijesnih grijeha kao sve što čovjek čini i stvara. Kršćanstvo je prvenstveno Krist, na drugom mjestu Krist, a na trećem opet Krist, bez Kojega u Crkvi ništa ne postoji.“⁴⁵⁷

„Ovdje postoji predivna osobitost kršćanske Objave. Ona okuplja ljude u Crkvi – to smo svi mi zajedno – ali istovremeno svakoj duši udjeljuje apsolutnu vrijednost. Tko je od vas pročitao Evanđelje, sjeća se parabole o pastiru koji je ostavio 99 ovaca i odlazi tražiti izgublenu ovcu. Dakle, za njega je važna jedna ovca, tj. svaka, a to je posve drugačija aritmetika. Osoba, svaka osoba i svaka individua ima apsolutnu vrijednost! Ovako bih rekao: Bog voli svakoga čovjeka više nego sve. Kada bismo uspjeli spoznati ovu ljubav koja se nad nama prostire, čuti ju barem na trenutak, onda bismo bili blizu onome što je najvažnije u kršćanstvu.“⁴⁵⁸

„Dovoljno je spomenuti da je početkom XIX. st. sv. Serafin Sarovski, jedan od svetaca Ruske pravoslavne Crkve, govorio da je osnovna svrha kršćanskog života primiti u sebe Duha Božjega, što znači da je to po čovjeku moguće. Poznajemo velike mudrace, pustinjake, pravednike, osobnosti koje su mogle biti i nepismene, ili naprotiv veliki pisci, koji su djelovali kao proroci i po kojima se objavljivala volja Božja. Oni su postajali divovi moralne snage, društvene pobune i išli protiv struje. Što im je pomagalo? Utjecaj Duha Božjega na povijest.“⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Александр Мень. Два пути понимания христианства Лекция в ДК МЗАЛ 25 января 1989 г.
<https://www.youtube.com/watch?v=TwvRgfWdjtQ>

⁴⁵⁷ Aleksandr MEN', *Io credo*, 113

⁴⁵⁸ *Isto*, 120.

⁴⁵⁹ *Isto*, 110.

„Zapravo, u nekim razdobljima povijesti kršćanska zajednica doživjela je „sklerotične“ promjene i počela nalikovati prototipu neke ideološke partije, naravno, sa svim posljedicama slučaja: ukidanjem drugačijeg mišljenja, fanatizmom, prilično jakom birokracijom, nepokretnošću i težinom cijelog tog aparata, velikom dozom konzervativizma.“⁴⁶⁰

„Premda Crkva živi u svijetu i u potpunosti je u njega uronjena, s druge je strane ona Božji brod koji plovi morem, arka; a ipak je kršćanin odvojen od svijeta; u samo nekim stvarima, ali ipak odvojen. Postoji skrivena dijalektika u tome: biti u svijetu, ali ne od ovoga svijeta; biti otvoren i zatvoren.“⁴⁶¹

„Na taj način, čovjek koji je ušao u Crkvu i u njoj živi, dobiva ne samo sjedište nego i vokaciju. Biti kršćanin je prava vokacija, „profesija“, govoreći općepoznatim jezikom. To znači biti u stanju u svijetu učiniti nešto posebno, učiniti nešto za vječnost. Usprkos tome što je naš život prolazan, kratak, i često ništavan, sudjelovanje u Vječnosti, kontakt s njom, ispunja život besmrtnim sadržajem.“⁴⁶²

„Što znači spasiti se? To znači sjediniti svoj vremeniti život sa besmrtnošću i Bogom – to je spasenje. Pričest, uključivanje u Božanski život. Žudnja za tom pričesti živi u svakom čovjeku.“⁴⁶³

„U Simbolu vjere je rečen ovo: „Čekam uskrsnuće mrtvih i život budućega vijeka“, ne besmrtnost duše nego uskrsnuće tijela. U tome je bila i bit će principijelna razlika između kršćanskog učenja o eshatonu, između kršćanske eshatologije i eshatologije svih drugih filozofskih koncepcija i religioznih učenja. Za kršćanstvo je beskrajno vrijedno da je čovjek utjelovljeno biće, biće u tijelu, da je Bog utisnuo duh u materiju, da je tijelo okrilje u kojem blista duh.“⁴⁶⁴

„Danas je svaki četvrti čovjek kršćanin. No Rusija je zemlja masovnog ateizma, ali ima kršćansku kulturu jer temelji kršćanske kulture se ne izmišljaju, oni izrastaju organski postepeno, a kršćanske ideale čak i ateist neprimjetno usvaja još od školske klupe. Oni se provlače kroz obiteljsku tradiciju, i cjelokupnu nacionalnu klasičnu literaturu. Lav Tolstoj je izgradio svoj specifični model vjere koju je smatrao istinski kršćanskim, a da ne govorim o Dostojevskom, itd...“⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ Isto, 111.

⁴⁶¹ Isto, 121.

⁴⁶² Isto, 127.

⁴⁶³ Isto, 24.

⁴⁶⁴ Isto, 35.

⁴⁶⁵ Isto, 91.

„Nacionalna kultura kroz kršćanske kanale usvaja vrijednosti pravednosti, dobra, istine, samopožrtvovanja, služenja bližnjemu. Eto to je kršćanski temelj naše duhovnosti. Sve se srušilo, ali kršćanstvo je ostalo.“⁴⁶⁶

„Kršćanski ideal može u sebi uključivati sve, socijalne i moralne probleme društva, čak i probleme umjetnosti. Solovjev je izgradio veliku sintezu da bi objedinio dva shvaćanja kršćanstva u jednu cjelinu.“⁴⁶⁷

„Kršćanstvo je uputilo izazov mnogim filozofskim i religioznim sustavima, a ono što je najjače u kršćanskoj duhovnosti je afirmacija, cjelovitost i punoća. Ako u Islamu postoji potpuna predanost čovjeka Bogu, suverenom Gospodaru kozmosa i čovjekove sudbine, onda to također nalazimo i u kršćanstvu.“⁴⁶⁸

„Svi bismo skupa pogriješili ako bismo smatrali da je kršćanstvo samo nekakva eklektika, u njemu se iskazala neka kolosalna sila nečeg novog,“

„Bit kršćanstva je u bogočovještvu, u sjedinjenju ograničenog i prolaznog ljudskog duha s beskrajnim Božanskim, u posvećenju tijela, zato što od onog trenutka kad je Sin Čovječji primio naše radosti i patnje, našu ljubav i naš trud, od tog trenutka ništa nije odbačeno, nego je Uzneseno, sve je posvećeno. Kršćanstvo je posvećenje svijeta, to je pobjeda Boga. Ona je počela u noći Uskrsa i nastavlja se dok postoji svijet.“⁴⁶⁹

III.2.2. Crkva

Menj o Crkvi najčešće govori svojim knjigama: „E' difficile credere“, „Io credo“, „*Jedna Sveta, Katolička i Apostolska Crkva* i „Radosna vest“.

„Ako govorimo o sredini u kojoj živimo, ovaj dojam nije pogrešan. Nedvojbeno, većina ljudi koja bi danas trebala nositi duhovnu istinu ne odgovara vlastitoj vokaciji, to je povijesna činjenica. Prepreke mogu biti otklonjene na samo jedan način: treba pronaći i prodrijeti u bit osobno. Kada mi ovo pitanje postave kršćani, članovi Crkve, uvijek odgovaram: Crkva nije netko izvana, nije institucija koja vam nešto predlaže, a ponekad možda i nameće, nego vi sami. Crkva nikome ne oduzima odgovornost; naprotiv, svatko se od nas mora osjećati njezinim dijelom, smatrati se njezinim nositeljem, a ne čekati da dođe netko kako bi nas poslužio

⁴⁶⁶ Isto, 92.

⁴⁶⁷ Isto, 134.

⁴⁶⁸ Мень о Исламе, 1989 год. <https://www.youtube.com/watch?v=9kBNSJ2FoBQ>

⁴⁶⁹ Aleksandar MEN', *Io credo*, 135.

ponekom istinom. Utoliko više što je tijekom stoljeća bilo više blistavih umova sposobnih govoriti savršeno u skladu s vremenom.“⁴⁷⁰

„U vrijeme II. Vatikanskoga koncila izrađen je poseban dokument o nekršćanskim vjerama i u njemu se, detaljno, izjavljuje da Crkva poštuje sve što lijepo i veliko postoji u poganskim religijama; ona vjeruje u istoga Boga u kojega vjeruju i Židovi i muslimani. Ovo je gledište cijele Crkve izraženo na pomirbeni način. Stoga je odbačen stari model koji je donosio: „Nosimo pravu vjeru, i uništavamo prošlost“; danas, zahvaljujući produbljenom proučavanju svih vjera, takva je koncepcija napuštena.“⁴⁷¹

„Naravno, to je kršćanski pokret koji Crkvu nastoji vratiti na put zajednice živih ljudi; tako da više ne bude anonimnih kršćana koji dolaze u Crkvu i onda odu svatko na svoju stranu; da se Kršćanstvo „hrama“ upotpuni životom zajednice. Kad je o našoj zemlji riječ, mogu dati primjer baptista i pentekostalaca, koji se, iako se nažalost odvajaju od jedinstva Crkve (a mogli bi ju odlično nadopunjavati), često upravo na taj način ponašaju. Malo sam proučavao ovakva iskustva i shvatio da imaju mnogo krasnih i zanimljivih stvari. U svakom slučaju, iskreno rečeno, posebno imaju iskustvo zajedničke molitve.“⁴⁷²

„To je mit. Prilično proširen, ali mit. Gospodin je spasio Crkvu, a ne starice. Kad su Crkve bile zatvorene, bile su zatvorene i gotovo, i bakice ni u čemu nisu pomogle. Što su prenosile? Ja ne poznajem vaš život, ali, recite mi, čega su Vam osobno mnogo dale? Kome su od vas starice predale goruću štafetu kroz tamu minulih stoljeća? Jako poštujem starice, a i mi ćemo prije ili kasnije biti stari, ali ne treba napuhavati njihovu ulogu. Učinile su mnogo dobrih stvari, barem onoliko puno koliko su prouzročile štete. Sačuvale su toliko praznovjerja, čuvajući u sebi psihologiju starih vjernika, i njome trovale mlade ljude koji danas sliče reliktima davne prošlosti, gotovo i formu uzimajući od tih starica.“⁴⁷³

„Kršćanstvo je prvenstveno Krist, na drugom mjestu Krist, a na trećem opet Krist, bez Kojega u Crkvi ništa ne postoji.“⁴⁷⁴

„Ne samo jednom, nego stalno, Krist stvara jedinstvo mnogostrukosti, i On ga je nazvao Crkva. Crkva (grčki *ekklesia*) znači sastanak, društvo ljudi, zajednica koja

⁴⁷⁰ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 26.

⁴⁷¹ *Isto*, 54.

⁴⁷² *Isto*, 66.

⁴⁷³ *Isto*, 70.

ide zajedno s Njim, pred njegovim licem. A onda On kaže da će ova Crkva biti pobjednica do te mjere da će moći osvojiti prirodu."⁴⁷⁵

„Krist kaže: pobijedit ćete bolesti, piti otrovanu vodu i neće vam nanijeti nikakvu bolest, gazit ćete zmiје i škorpione i neće vam nauditi, tj. snaga Duha u budućnosti morat će zauvijek rasti. Mi, međutim, to ne vidimo jer hodamo presporo. Krist svoju Crkvu zasniva na temeljima slobode, nikad nema nasilja s njegove strane. Sama činjenica da se On pojavio pod vidom skromnosti, malenosti, uvjet je njegova slobodnog prihvaćanja. On zove svakoga, ostavljajući nama slobodu, u njemu nema ničег totalitarnog, ni diktature ni ljudskog navaljivanja, već samo slobode.“⁴⁷⁶

„Nije tako. Ovdje postoji predivna osobitost kršćanske Objave. Ona okuplja ljude u Crkvi – to smo svi mi zajedno – ali istovremeno svakoj duši udjeljuje apsolutnu vrijednost. Tko je od vas pročitao Evanđelje, sjeća se parabole o pastiru koji je ostavio 99 ovaca i odlazi tražiti izgubljenу ovcu. Dakle, za njega je važna jedna ovca, tj. svaka, a to je posve drugačija aritmetika. Osoba, svaka osoba i svaka individua ima apsolutnu vrijednost! Ovako bih rekao: Bog voli svakoga čovjeka više nego sve. Kad bismo uspjeli spoznati ovu ljubav koja se nad nama prostire, da ju čujemo barem na trenutak, onda bismo bili blizu onome što je najvažnije u kršćanstvu...“⁴⁷⁷

Stoga duhovno razumijevanje zahtijeva trezvenu analizu. Zato apostol Ivan kaže: *Ljubljeni, ne vjerujte svakom duhu*, mogu se dogoditi slične pseudomorfoze duha. Za nas je važno znati i pamtiti kad je Krist rekao svojim učenicima da s ovoga svijeta odlazi samo vizualno, obećao im je da će Duh Božji nastaviti njegovu misiju na zemlji. Bit će Posrednik, Zaštitnik zajednice, Crkve, njezin Utješitelj. *Paraclito* grčki znači „zaštitnik“, „posrednik“, Utješitelj, kako ga zovu. „Ja ću moliti Oca i on će vam dati drugog Utješitelja... On će vas naučiti svim istinama“ Dakle, Crkva je stvorena snagom Božjega Duha.

„Ovdje pred nama nastaje težak problem: Što možemo nazvati Crkvom? Kratak filološki osvrt: ruska riječ *zerv* dolazi iz grčkoga *kiriakon*, 'kuća Božja'; odatle i *Kirche* na njemačkom, *church* engleski itd. Drugi jedan naziv na grčkom za crkvu je *ecclesia*, što znači okupljanje naroda. Jednako je prevedena hebrejska riječ

⁴⁷⁴ Isto, 113.

⁴⁷⁵ Isto, 117.

⁴⁷⁶ Isto.

⁴⁷⁷ Isto, 120.

kahal, zajednica ili aramejska *kehala*, zajednica ljudi. Od termina *ecclesia* dolazi francuska riječ *eglise* i španjolska *iglesia*. Ali što je *Crkva*? Kad čitate pripovjedačku, esejističku ili povijesnu literaturu, riječ crkva obično se koristi za definiranje određene institucije, ustanove, vrste partije. Stoga, da tako kažemo, slijedeći modele onoga što smo naviknuti vidjeti kroz život, misli se da ovakva partija mora odašiljati direktive i imati ideološke temelje ili procjene nad svime. Tako se, kad govorim s ljudima, često pitam što Crkva misli o na primjer NLO-u, ili slično. Gotovo kao da Crkva ima „*trust mozgova*“ koji elaborira ideološki uvid u sve fenomene na svijetu, uključujući i svemirske. Zamišlja se ideološki aparat, struktura moći, koju se, dakle, može i srušiti, a onda makar i opet uspostaviti. Nerijetko se ovako razmišlja, pa i sami kršćani doprinose tome.“⁴⁷⁸

„Kad u Simbolu vjere čitamo da Crkvu pokreće Duh Božji, Simbol ni najmanje ne misli na ovu povijesnu realnost. Prema kršćanskoj optici, Crkva je organizam Boga-Čovjeka, odnosno Tijela Kristovog, kako nas uči apostol Pavao. Kako je Crkva nastala? Krist ju je utemeljio, ali ju nije formalizirao niti joj je pripisao ijednu strukturu. On je samo rekao: „Vi ste Moji, Moja ste zajednica“ i svaki njezin član trebao je biti nositelj Njegova Duha. Tako se, malo nakon evanđeoskih zbivanja, dogodilo još nešto: stvaranje Crkve. Crkva nije mnoštvo (svjetina). Ona je duhovno jedinstvo, gdje su svi jedan drugome transparentni. Istovremeno je i ono što su ruski filozofi prošlog stoljeća zvali *sobornost* (sabir, sabor, katedrala): za razliku od kolektivizma, u kojem osoba nestaje, i individualizma u kojem osoba hipertrofira, u teologiji *sobornost* znači ono jedinstvo koje ne ubija osobnost. Jedna je od karakteristika Crkve.“⁴⁷⁹

„Crkva je nastavak života, djelovanja i svjedočenja Krista na zemlji. Ona u sebi nosi svoja blaga, širi ih, sije kao sjeme u svijetu. Ali uvijek treba razumjeti da članovi Crkve prestaju biti njeni predstavnici čim se udalje od duha Kristove ljubavi. Stoga je apsolutno jasno da crkvene institucije kao takve, i cijela struktura, ne garantiraju automatski vjernost Kristu.“⁴⁸⁰

„Prije svega, zašto je Crkva uopće jedna? Jer mi gledamo na jedinstvo Božje. Pa je jedinstvo tajanstveno.

⁴⁷⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 110.

⁴⁷⁹ *Isto*, 111.

⁴⁸⁰ *Isto*, 113.

Mislite li možda da je ni za što ljudima objavljena tajna o Božanskome Jedinstvu-Trojstvu, činjenica da se Bog objavljuje kao Stvaratelj, Logos i Duh? Ni slučajno. Ovo za vaš život ima izravno i praktično značenje i nije apstraktna metafizika, nije apstraktna dogma.“⁴⁸¹

„Dakle, kao što je Krist jedan, jedan Duh Božji, tako je i Crkva jedna. A kad je Krist govorio o Crkvi, rekao je Petru: „Svoju ću crkvu sagraditi na stijeni, na Petru, na tebi, i vrata pakla neće je nadvladati.“ Petar je, zapravo, bio prvi koji ga je prepoznao kao Mesiju. Vrata paklena označavaju vrata mraka, sile smrti. I on nije rekao „moje Crkve“, nego „moja Crkva“, kao jedna supstanca.

A vi me odmah možete upitati: kako Crkva može biti jedinstvena, ako je od milijarde i pol kršćana koji žive na zemlji, otprilike 950 milijuna katolika, otprilike 200 milijuna pravoslavaca, a ostatak protestanata, koji se nadalje dijele na bezbroj skupina, kao što su luterani, članovi evangelističke crkve, baptisti, pentekostalci itd.? Vrlo složeno pitanje, ali ne smije se misliti da mehaničko jedinstvo može zamijeniti duhovno jedinstvo. Podjele koje su se događale unutar Crkve tijekom stoljeća, nemaju veze s prirodom same Crkve. One nisu ništa drugo radile nego odražavale kulturne, političke, nacionalne, psihološke barijere koje ljudi nisu bili u stanju prebroditi. Recimo, kad se Rimsko Carstvo nastojalo izjednačiti s jednom jedinom kršćanskom cjelovitošću, istočne su se provincije suprotstavile,“⁴⁸²

„I tako su se odvojile, formirajući tzv. pretkalcedonske Crkve: Koptsku, Etiopsku, Sirsku, Malabarsku (čiji su članovi pobjegli iz Sirije u Indiju), jer nisu htjeli državnu Crkvu. Pretenzije za raspadom bile su dogmatske, ali je ustvari bila riječ o reakciji istočne periferije na carsku zamisao. Pa ipak, do X. st. Crkva je opstala, jedinstvena i nepodijeljena. Svaka je Crkva imala svoje vođe, pape (grčki *pappas* znači otac): u Aleksandriji, u Rimu, u Konstantinopolu, u Antiohiji i drugim velikim središtima. Ali nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva, u „polovicama“ bivšega carstva društveni i kulturni uvjeti te uvjeti u zajednicama počeli su se razlikovati. Istok je zadržao apsolutističku imperijalnu vlast i sve stare strukture (ropstvo i drugo), a upravljanje crkvom, crkvena zajednica, našli su se pod strogom kontrolom države. Takva je bila sudbina Istočne Crkve 1500 godina, do naših dana.“⁴⁸³

⁴⁸¹ *Isto*, 114.

⁴⁸² *Isto*, 116.

⁴⁸³ *Isto*, 117.

„Isus Krist bio srce koje je dao ljudima, On je bio i svjedok Istine: 'Došao sam svjedočiti Istinu'. Takva je i Crkva, i ako članovi Crkve iznevjere ove ideje, prestaju biti svjedoci. Ponekad se pitam: ima li sličnosti sa situacijom u partiji? I kad je riječ o njoj kaže se da je ideal izmijenjen, da je postojao ideal, ali da se u životu pretvorio u nešto drugo. Ne, nema sličnosti.“⁴⁸⁴

„Jedna Sveta, Katolička i Apostolska Crkva.“

Sobornaja je crkveni prijevod na slavenski jezik grčke riječi *katholik*: katolička crkva. Katolička znači Univerzalna, sakupljena po cijelom svijetu; ne crkva po strani, već epohalna, nacionalna, drevna ili moderna, ali Univerzalna, tj. njezino je mjesto ustvari svagdje i ne poznaje granice ni ograničenja. Premda pobuđuje nacionalne kulture ili utječe na njih, Crkva ostaje nadnacionalna, općeljudska, obuhvaća sve: Ekumenska Crkva svoga početka.⁴⁸⁵

Možemo naravno pitati na koji način treba razumjeti da postoje „Pravoslavna ruska Crkva“, „Gruzijska Crkva“ itd. To su nacionalna utjelovljenja Crkve. Jesu li potrebne? Da, naravno. Crkva djeluje na čovjekovu kreativnost, na moralne sfere, društvene i umjetničke. Kršćanska vjera nalazi se u temeljima ljudskog svijeta, uključujući narode, a kreativnost i umjetnost naroda veliki su duhovni poziv (vokacija) pred Bogom. No, samo je narod s određenim karakteristikama sposoban biti kreativan. Stoga, u svakoj kulturi mora biti potaknuta optika vlastitog kršćanstva. Što je ona raznovrsnija, Kristova se Crkva može bolje i kompletnije izraziti.

Krist nije slučajno odabrao dvanaest: prema Bibliji, izabranih je bilo dvanaest. U drevno vrijeme bilo je 12 patrijarha, osnivača Izraela, što odgovara Crkvi Staroga zavjeta. Slijedeći ovu liniju, Krist bira 12 apostola, utemeljitelja nove Kristove Crkve, Crkve Novoga zavjeta.⁴⁸⁶ Zato na ramenima apostola – tako je predstavljeno u Apokalipsi – leži, kao na stijeni, cijela Crkva. Ovdje je uključeno još jedno svojstvo Crkve. Apostol znači onaj koji je poslan, Kristov poslanik. Crkva mora biti glasnica Kristova na svijetu, i kad izvršava ovu ulogu, onda je zaista Njegov glas, Crkva propovjednica. Propovjednica u smislu da svjedoči onom blagu koje joj je povjereno: živućem Kristu, Njegovoj prisutnosti u svijetu, živom Duhu Božjemu, koji je ovdje

⁴⁸⁴ Isto, 122.

⁴⁸⁵ Андрей Кураев-Александр Мень и католицизм, <https://www.youtube.com/watch?v=B-rOlulZbY4>

⁴⁸⁶ Aleksander MEN, *The First Apostles*, Bruxelles, 1998.

prisutan, i ne tek zato jer su u Crkvi sabrali najmudriji ili najjači ljudi, nego jer kroz njih govori Duh Božji, jer je On glavna snaga, ponekad skrivena, ponekad vidljiva. I koliko god je vremena prošlo od onih događaja, koliko god je Crkva daleko od ključnih točaka povijesti, ona je uvijek vršila ulogu glasa. Njezina tradicija koja ide do apostola istovremeno obavlja i⁴⁸⁷

„Ulogu provjere svega što u konkretnoj, empirijskoj, zemaljskoj Crkvi pripada Kristu i Bogu po istini, i svega što je pridodano, deformirano, ljudsko. Što je Tradicija Crkve? Prije svega su to njezine osnovne dogme. Malo ih je. Neki ljudi, odnedavna obraćeni, misle da postoji veliki broj dogmi; zapravo ne, dogme su tvrdnje objavljene na ekumenskim koncilima. Ostalo može slobodno biti od svakoga prihvaćeno ili odbačeno. Što je osovina Tradicije? Napisane dogme i Božanska Objava, što znači Sveto pismo, Biblija. Zato se ne smije misliti da je Biblija u suprotnosti s Tradicijom. Upravo je ona pisana Tradicija Crkve i preko Biblije mi provjeravamo koliko smo daleko ili koliko smo suglasni u odnosu na volju Kristovu ili Duha Svetoga. Problem se točno tako rješava.“⁴⁸⁸

„Na taj način, čovjek koji je ušao u Crkvu i u njoj živi, dobiva ne samo sjedište nego i vokaciju. Biti kršćanin je prava vokacija, „profesija“, govoreći općepoznatim jezikom. To znači biti u stanju u svijetu učiniti nešto posebno, učiniti nešto za vječnost. Usprkos tome što je naš život prolazan, kratak, i često ništavan, sudjelovanje u Vječnosti, kontakt s njom, ispunja život besmrtnim sadržajem. Ulazeći u Crkvu, mi susrećemo Krista i Svetoga Duha koji u njoj djeluje. I kao što je Gospodin Isus Krist pokopan i Njegov grob zapečaćen, ali je On pobijedio Smrt, tako se više puta činilo da su Crkvu uništili neprijatelji, vanjski ili unutarnji, nedostojni kršćani koji su joj oskvrnuli bit, ponižavali ju, deformirali; ali ona je svaki put uskrsnula, i uvijek će uskrsnuti.

U Apokalipsi apostola Ivana Crkvu se naziva Nevjestom. Nevjesta je slika uzeta iz Staroga zavjeta. Nevjesta je zajednica koja čeka svoga nebeskoga mladoženju, dakle, u osnovi svega je ljubav. Ljubav je život, ljubav je velika tajna. Kad se mi približavamo Bogu, otkrivamo ga unutar Crkve kao Ljubav bez kraja, kao smisao svega našega postojanja, kao Njegova ljepota, kao Njegova punina. „I Crkva

⁴⁸⁷ Aleksandr MEN', *Io credo*, 123.

⁴⁸⁸ *Isto*, 126.

Kristova zato i raste jer je On u Njoj. Cjelokupno najdublje iskustvo kršćana se gradi na tome da Isus i dalje živi.“⁴⁸⁹

Posljednja stvar koju vam želim reći. Više su mi puta rekli: „Kristova doktrina je predivna, Evanđelje krasno: ali kakve veze ima Crkva? U njoj je bilo toliko negativnih stvari“. Da, bilo je negativnih stvari, ali prije nego što se to kaže i zaniječe koncepcija zajednice, trebamo se sjetiti da je to Njegova Crkva. On ju je utemeljio prije dvije tisuće godina. On je rekao da ju vrata pakla neće nadvladati, On je u njoj prisutan u sve dane do skončanja vremena.“⁴⁹⁰

„I još jedna stvar. Ako je tako, znači da On nije želio da shvatimo istinu u samoći, svatko u svom malom izoliranom svijetu; nego je želio da to učinimo zajedno. Iako je teško, iako svaka ljudska zajednica u sebi sadrži opasnost od napasti, napetosti, zavodljivosti. On je htio da tako bude. Opet ponavljam: bila je to Njegova volja, Njegova Crkva, Njegov Duh, prisutan i danas u njoj.“⁴⁹¹

Sama Biblija odgovara na pitanje što će tu Crkva? Njegova Crkva nastavlja svoje putešestvije po zemlji i o tome govore Djela apostolska.

„Kad govorimo o širenju Crkve moramo shvatiti da počinje djelovati dvojni bogočovječji zakon, upravo u Crkvi se utjelovljuje kako Duh Božji, tako i naše ljudske slabosti i strasti, i zato se tu rađaju problemi, sporovi, nacionalne razmirice, kulturni konflikti. Sve je to prirodno i tako treba biti, Duh nas ne preobražava mehanički, Bog ne mijenja nasilno našu prirodu upravljanjem nekih čarobnih zraka na nas, nego mi sami trebamo, dok težimo biti jednaki idealu, dobrovoljno ići njemu u susret i tako zadobiti silu preobraženja.“⁴⁹²

III.2.3. Obredi

Otac Aleksandar nije često spominjao obrede, no o njima govori u svojim djelima: „Istorija religije“, „Radosna vest“ i „E' difficile credere“.

„Ne treba čuditi što je prva ozbiljna kriza u Crkvi nastala u vezi s obredima. Ljudima je lakše odreći se uvjerenja nego običaja po zakonu psihologije. Makar je

⁴⁸⁹ *Isto*, 150.

⁴⁹⁰ *Isto*, 127.

⁴⁹¹ *Isto*, 128.

⁴⁹² Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 107.

obred korito kojim teku rijeke duhovnog života, lakše je sačuvati rituale nego vjernost duhu.“⁴⁹³

„Obred se čini kao igra (iako lijepa), izmišljotina; nešto neobično i neobavezno u odnosu na ono što je vezano uz misli o Bogu, uz potragu za vjerom. No, je li vjeri potreban obred? Je li moguće vjerovati izvan ritualnosti? Pitanje se postavlja i zato jer se čini da danas mnogi, ne slijedeći tradiciju, već po vlastitom izboru, više značaja daju obrednoj strani nego drugim vidovima ponašanja prema Bogu („crkveni formalizam“).⁴⁹⁴

Obred, naravno, nije izmišljen, nego, kako sam već rekao, vanjski izraz unutarnjeg života čovjeka. Mi kao bića opskrbljena dušom i tijelom, ne možemo ga izraziti na drugi način. Zamislite da vas uhvati smijeh zbog neke smiješne stvari, a da vam je zabranjeno smijanje; ili, da želite izraziti svoje ogorčenje, ali vam ga ne dopuštaju izraziti ni na jedan način. Sretnete dragu i voljenu osobu, a dopušteno vam je razgovarati samo kroz staklo, bez dodira. Odmah se osjeti mana, nedostatak. Mi stalno izražavamo svoje osjećaje, duboke kao i površne, i svi oni uzrokuju stvaranje svakodnevnih obreda koji se potom ukorijene: poljupci, rukovanja, aplauzi i što god se želi. K tome, obred služi poetizaciji i uljepšavanju naših emocija.

Uzmimo to ovako: čovjek pred lijesom može ostati paraliziran strahotom i upasti u stanje blisko ludilu. No upravo počinje obred oplakivanja, koji danas rijetko susrećemo, ali vidio sam te stvari u sibirskim selima: žene počinju sa žalopojkama, upravo kao što su činile i njihove majke i bake... Primijetio sam da ove recitacije ne samo ne gasu emocije nego ih izoštravaju, mijenjaju. Ako vam se ikad dogodilo da prisustvujete pogrebnoj misi (iako se kod nas ne služi uvijek na lijep način), posve je drugačije nego kod normalnih pogreba, kad mrtvaca jednostavno prenesu do mjesta ukopa i stave u raku i sve završi s time. Tijekom pogrebne mise, iznenada se nešto podigne, emocije se uzdižu prema gore. Evo što znači obred. Povrh toga obred ujedinjava. Ljudi dolaze u crkvu moliti, barem su zajedno kleknuli... Ovakvo stanje duha obuzme sve prisutne. Bit će nesumnjivo i onih koji ne osjećaju potrebu za tim, ali ja ih još nisam sreo. Zapravo, ako vjera iskreno i kompletno ispunja život, osjeća se potreba za obredom. Druga je stvar promatrati promjene obreda, da se kroz stoljeća više puta mijenja. Primjerice, danas se u Africi misa služi uz tam-tam, gotovo plesno,

⁴⁹³ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 283.

⁴⁹⁴ *Isto*.

dok je u protestantskim zemljama misa do krajnosti pojednostavljena. Razlog tome je različita psihologija.⁴⁹⁵

U katedrali se okupljaju samo za pogreb predsjednika ili u sličnoj prigodi. Počela je drugačija faza vjerske svijesti, ali unatoč tome obred nije izašao iz života. Najviše su ga pojednostavili baptisti, ali ako se uputite na jedno njihovo okupljanje, vidjet ćete da su se i tamo zadržali neki elementi obreda.“⁴⁹⁶

III.2.4. Svetost

Svetost je jedna od dražih tema oca Menja, o njoj govori u knjigama: „Radosna vest“, „E' difficile credere“, „Io credo“ i „Čitajući apokalipsu“.

„Pojam „sveti“ istovjetan je riječi „Bog“. Moram to objasniti u dvije riječi. U Bibliji, u Starom zavjetu, riječ „svet“ obično nije podrazumijevala našu koncepciju pravednog čovjeka, već više koncepciju nečega neobičnoga, što je iznad ovoga svijeta, što je sveto i, moglo bi se reći, nedodirljivo. Stoga je Bog bio definiran Svetim, u tom smislu. On je drugačiji od svijeta, apsolutno drugačiji. Čovjek mora pamtit i da se Bog korjenito razlikuje od svega s čime mi dolazimo u kontakt. Dakle, reći „Duh Božanski“ jednako je kao izgovoriti „Duh Sveti“,“⁴⁹⁷

„Kod jednog svetitelja postoji ovakav savjet: jednom godišnje pripremi sve za smrt, treba misliti da je odar post, tvoj posljednji u životu. Što napraviti: vratiti dugove, uraditi ono što nisi uradio, pomiriti se s onim s kojim si u sukobu.“⁴⁹⁸

Kada se srednjovjekovni čovjek naučio kulturi smrti, on je postigao veoma mnogo. Kada su umirućem dolazili djeca, rođaci, kada se uz čitanje molitava svečano opraštao od svih njih, on je razumio svetost i značaj tog trenutka. Što oduhotvoreniji i potpuniji bude naš život ovdje i danas, tim ćemo spokojnije i slobodnije otići u susret ovom prijelazu.“⁴⁹⁹

„Naprotiv, mi znamo na primjer za ponovno otvorenje manastira u Optini, prikazali su na televiziji i govorili na radiju. U njemu je živio starac Amvrosije, posjećivali su ga Dostojevski, Tolstoj i mnogi drugi. Na koncilu koji je održan ovoga ljeta proglašen je svetim. Bio je apsolutno bolestan čovjek, nepokretan u krevetu, ne

⁴⁹⁵ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 45.

⁴⁹⁶ Isto, 45.

⁴⁹⁷ Aleksandr MEN', *Io credo*, 105.

⁴⁹⁸ Isto.

⁴⁹⁹ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 42.

znam od koje bolesti, ali bio je star, bolestan i nepokretan. Dugački redovi ljudi dolazili su k njemu i svatko je dobivao duhovnu snagu; evo vam duha i materije. A ima ih koji su u redu s materijom, ali im je duh slabašan.“⁵⁰⁰

Duh Sveti sišao je na apostole i vodio ih naprijed, prema propovijedanju Evanđelja. Od toga trenutka rađa se Crkva koja propovijeda i najavljuje raspetoga i uskrsloga Krista.⁵⁰¹

„Ljubav. Koja ljubav? Prvenstveno, Božanska Ljubav. Tako je sveti Sergej posvetio svoju malu crkvu Presvetom Trojstvu (bijaše prva crkva u Rusiji posvećena Presvetom Trojstvu). Zašto? Jer, kako kazuje jedan stari tekst, svetac je htio da narod, po uzoru na jedinstvo Presvetoga Trojstva, pobijedi zlokobnu podjelu u svijetu.“⁵⁰²

III.2.5. Blažena Djevica Marija

Otac Menj pokazao je svoju ljubav prema Blaženoj Djevici Mariji u knjigama "Radosna vest", "Istorija religije" i "Io credo".

„Jedan od najljepših likova Djevice Marije pripisan je upravo Luki.“⁵⁰³ „Isus Krist utjelovio se u utrobi Blažene Djevice Marije“⁵⁰⁴ „Kao što Duh Sveti djeluje u Starom zavjetu na isti način djeluje u utjelovljenju Isusa Krista po Djevici Mariji.“⁵⁰⁵ „Njezino mjesto u svijesti crkve, je jedinstveno. Na istoku i na zapadu, cijeni se njezina uloga u povijesti spasenja.“⁵⁰⁶ „Na taj način, čovjek koji je ušao u Crkvu i u njoj živi, dobiva ne samo sjedište nego i vokaciju. Biti kršćanin je prava vokacija, „profesija“, govoreći općepoznatim jezikom. To znači biti u stanju u svijetu učiniti nešto posebno, učiniti nešto za vječnost. Usprkos tome što je naš život prolazan, kratak, i često ništavan, sudjelovanje u Vječnosti, kontakt s njom, ispunja život besmrtnim sadržajem.“⁵⁰⁷

⁵⁰⁰ Aleksandr MEN', *E difficile credere*, 182.

⁵⁰¹ *Isto*.

⁵⁰² Протоиерей Александр Мень — Беседа о любви, <https://www.youtube.com/watch?v=28URJqr1Q>, i Aleksandar MEN', *Io credo*, 115.

⁵⁰³ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 107.

⁵⁰⁴ *Isto*, 96.

⁵⁰⁵ Aleksandr MEN', *Io credo*, 97.

⁵⁰⁶ *Isto*.

⁵⁰⁷ *Isto*, 127.

„Marija, majka Kristova bila je povjerena brizi Ivana Zabedejeva bila je okružena poštovanjem, iako se ona kao i ranije smijerno držala po strani. U Novom Zavjetu ona je izabranica Božja i čuvarica tajne koji znaju samo malobrojni.“⁵⁰⁸

III.2.6. Duhovnost

O duhovnosti otac Menj često govori u svojim propovjedima, i ne samo to, on ju i svjedoči svojim životom. Snimljena je i objavljena njegova beseda o duhovnosti,⁵⁰⁹ i o navjestiteljima radosne vijesti.⁵¹⁰ O duhovnosti najviše je pisao u knjigama „Čovječanstvo na putu duhovnog preobraženja“⁵¹¹ i „Radosna vest“.

„Nacionalna kultura kroz kršćanske kanale usvaja vrijednosti pravednosti, dobra, istine, samopožrtvovanja, služenja bližnjemu. Eto to je kršćanski temelj naše duhovnosti. Sve se srušilo ali kršćanstvo je ostalo.“⁵¹²

„Čovjek je biće koje se po svojoj prirodi uzdiže iznad svoje biološke i socijalne prirode i ustreljuje negdje nagore. Nije u pitanju slijepa vjera jer ona ne rađa takve snažne cvjetove i plodove kulture kao Rubljov, Dostojevski, Dante, Paskal ili Augustin.“

Vjera i duhovnost moraju uzdizati čovjeka, uspravljati jer je čovjek lik Božji i više biće. Bjerdjajev je tumačio smirenje potpuno drugačije – kao otvorenost na sve, spremnost da se prihvati drugačije gledište, kao spremnost da se čuje i počuje glas čovjeka i glas Boga. To je antipod ponosa, jer ponos je zatvoren u sebe, živi u svom svijetu u svojem zatvoru. Bjerdjajev je pokušao pronaći jedinstvo za te suprotnosti koje su dijelile Crkvu.⁵¹³

„Bezduhovnost se plaća, izdaja samog duha degradira čovjeka na samo biološki živi stvor kojemu je dovoljno da se hrani, ima prebivalište da se razmnoži i umre.“⁵¹⁴

„Život je velika, velika tajna! Ali, prijatelji moji, zar nije čovjek još veća tajna? Zar ne bi trebalo biti više strahopoštovanja prema ljudskoj duhovnosti? Mi smo

⁵⁰⁸ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 237.

⁵⁰⁹ 16. прот. Александр Мень. Духовность человека, Фрагмент неизвестной лекции. <https://www.youtube.com/watch?v=Sf3RLuCiuWk>

⁵¹⁰ Ч.2 Александр Мень - Вестники Царства Божия. <https://www.youtube.com/watch?v=scFFXBCh-qQ>

⁵¹¹ Александр МЕНЯ, *Человечество на пути духовного преображения*, Москва 2006.

⁵¹² Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 92.

⁵¹³ *Isto*.

⁵¹⁴ *Isto*, 93.

sve pregazili! Kažem 'mi' jer smo svi mi, tko više tko manje, prisutni u ovim procesima. Potlačili smo i zamijenili čovjeka koncepcijom mase. Modernom koncepcijom koja je gnusna i odvratna, jer čovjeka lišava najdragocjenijega Božjega dara, kvalitete osobe. Na taj način mi se pretvaramo u krdo, i gore od krda.“⁵¹⁵

„Problem duhovnosti nije isprazan problem za kulturnu razbibrigu, već je od vitalnog značenja. Ako ga ne primjećujemo, ako mu se ne pokušamo primaknuti s punom odgovornošću i ozbiljnošću, propast ćemo pred višnjim pozivom. Veliki engleski povjesničar Arnold Toynbee rekao je da svaka civilizacija prima božanski poziv u obliku geografske sredine, povijesnih uvjeta, nasljeđa itd. Ako odgovori na pravi način, onda se razvija i doživi procvat; ako odgovori na krivi način, civilizacija se počinje rasipati i rušiti. U bilo kojem dijelu svijeta može se dogoditi i ovisi o duhovnoj klimi cijeloga društva. To je ono o čemu danas brinemo, ono što želimo postaviti u središte.“⁵¹⁶

„Svi sakramenti krštenja, sve pričesti, svi sveti obredi koje obavlja takav svećenik valjani su. Dakle, logični je zaključak da ga priznajemo. Samo ako se dobro međusobno poznajemo, možemo razumjeti uzroke razdvajanja, i često smo svjesni koliko su one daleke autentičnoj duhovnosti i pobožnosti, život, snaga.“⁵¹⁷

„Božanska Snaga ili Duh Sveti. Pojam „sveti“ istovjetan je riječi „Bog“. Moram to objasniti u dvije riječi. U Bibliji, u Starom zavjetu, riječ „svet“ obično nije podrazumijevala našu koncepciju pravednog čovjeka, već više koncepciju nečega neobičnoga, što je iznad ovoga svijeta, što je sveto i, moglo bi se reći, nedodirljivo. Stoga je Bog bio definiran Svetim, u tom smislu. On je drugačiji od svijeta, apsolutno drugačiji. Čovjek mora pamtiti da se Bog korjenito razlikuje od svega sa čime mi dolazimo u kontakt. Dakle, reći „Duh Božanski“ jednako je kao izgovoriti „Duh Sveti“, *Ruah Kadòsh*. Je li Duh bezlična snaga? Ne. U prvim strofama Biblije čitamo da kad je Bog stvorio Svemir, Zemlja bijaše pusta i prazna; tama se prostirala nad bezdanom (tama označava sirovine, prvostvorene strukture) *i duh Božji lebdio je nad vodama* – u ruskoj verziji *tekao je*. Zapravo, ovaj glagol znači „grijao je“. Koristili su ga, govoreći o ptici koja je nadlijeće gnijezdo ili sjedi na jajima ili grije ptiće. Duh Svemir čini živim. Ako je Bog kao Otac početak svega, Bog kao Logos, kao Riječ

⁵¹⁵ Isto, 145.

⁵¹⁶ Isto, 147.

⁵¹⁷ Aleksandar MEN', *Io credo*, 121.

(sam Bog) Stvoritelj je svega stvorenoga, onda je čuvar i nepresušna vladajuća snaga Bog budući da je Duh; a ova je snaga, nesumnjivo, Božanska, osobna.“⁵¹⁸

III.2.7. Raskol

Otac Aleksandar govorio je o crkvenom raskolu u svojoj knjizi „Istorija religije“ prilično podrobno izlažući svoj stav.

„Vi znate da se u XVII. st. od nje odvojio najaktivniji i najenergičniji dio puka, ako ne nukleus crkvenog mnoštva, samo zato što su znak križa činili obrnutim smjerom. Proizašlo je takvo slabljenje Ruske Crkve da je izgledala beskrvno. Šizma (raskol) *starih vjernika* nosila je posljedice sve do XX. st., jer su snažnije osobe napustile Crkvu. Zašto? Jer su odlučile da je temelj Kršćanstva sadržan u tim stvarima, i trebalo je umrijeti u njihovu obranu.“⁵¹⁹

„To je događaj koji se smatra formalnim početkom šizme među crkvama. Istinu govoreći, danas, tisuću godina poslije, patrijarh Konstantinopola i papa napravili su reprodukciju onoga dokumenta i javno ga spalili, sa značenjem da sukob više ne postoji. Nažalost, tijekom tisuću godina razdvojenosti nagomilale su se mnoge posebnosti dogme i drugoga tipa koje ujedinjenje Crkve Istoka i Zapada čine složenim problemom. Posljedično, u Zapadnoj Crkvi zbila se još jedna šizma i pojavili su se protestanti, koji su se svojevremeno također počeli dijeliti.“⁵²⁰

„Ali dok je bilo jedinstveno carstvo ta opasnost je neznatna jer sve narode u granicama drži na okupu jedinstvena grčko-rimska kultura. Većina crkvenih raskola koji su ponekad poprimili oblik hereza izražavala je centrifugalne tendencije premjesnih crkava.“⁵²¹

„Apostoli su predosjetivši opasnost od podjele, predložili da se ozakoni običaj koji je postao zalog crkvenog zajedništva „I poznavši milost koja nam je dana, Jakov, Kefa i Ivan, smatrani stupovima pružiše meni i Barnabi desnice zajedništva; mi ćemo među pogane, oni među obrezane! Samo neka se sjećamo siromaha....“ Gal 2, 9-10.

„Veliki crkveni raskol - na Istoku je cvjetao cezaropapizam kada su, u biti, carevi upravljali Istočnom Crkvom postajući „pape“. Na Zapadu, s druge strane, pape su sve više u svojim rukama koncentrirale financijsku, vojnu i političku vlast,

⁵¹⁸ *Isto*, 106.

⁵¹⁹ Aleksandar MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 50.

⁵²⁰ Aleksandar MEN', *Io credo*, 119.

⁵²¹ *Isto*, 42.

pretvarajući se u svjetovne vladare. Na Istoku crkva je dodatak i instrument svjetovne vlasti, na Zapadu država je tretirana kao instrument crkvene vlasti.“⁵²²

„Drugi važan uzrok raskola je unutarnjocrkvena borba za prvenstvo i utjecaj u ekumeni. Od nekoliko velikih crkvenih centara, koji su postojali u prvim vijekovima izdvojili su se Rim i Carigrad koji su se suprotstavljali. Tu su bile i teološke nesuglasice. Grčka svijest sklonija ka teorijskom osmišljavanju kršćanskog učenja bavila se detaljizacijom i formuliranjem složenih teoloških doktrina. Zato je većina herezi i nicala na Istoku. Zapad je, s druge strane više rješavao praktična pitanja crkvenog života. Dakle, podjela crkve uvelike je izazvana razlozima kulturno-povijesnog i etnografskog karaktera. Svaka podmjesna crkva je u određenoj mjeri usvajala tradicije, obrede i način mišljenja lokalnog stanovništva. Te tradicije nisu se međusobno poklapale kod raznih naroda i u raznim regijama, što je dovelo do cijelog niza obredno-dogmatskih nepodudarnosti.“⁵²³

"Po svemu sudeći krivnja za rascjep u jednakoj mjeri bila je s obje strane, preciznije govoreći na crkvi u cjelini – budući da njeno djelovanje često nije imalo ništa zajedničko s evanđeoskim porukama. Podjela je duboko tragičan događaj za svijest svakog kršćanina jer je njime narušen osnovni princip života Crkve – njeno jedinstvo. Mnogobrojni pokušaji da se prevlada raskol bili su umjetnog karaktera i nisu doveli do najboljeg rezultata. Zadatak postizanja kršćanskog jedinstva kao i ranije stoji pred kršćanima Istoka i Zapada koji su na svojem individualnom putu stekli neprocjenjivo iskustvo.“⁵²⁴

„Socijalna pravda, izgradnja društva, teški problemi kreposnog prava, sve je to bilo u sferi države, a daleko od Crkve. Kršćani kao da za sve to nisu bili zainteresirani te se pojavila ravnodušnost prema prolaznom svijetu i rodio se čemerni unutarnji raskol. Čitavo 19. stoljeće je produbilo ovaj raskol, a pisci poput Dostojevskog slabo su poznavali stvarnu crkvenu tradiciju. Predstavnici crkve bili su daleko od svjetovnog.“⁵²⁵

III.2.8. Jedinstvo

⁵²² Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 424.

⁵²³ *Isto*, 425.

⁵²⁴ *Isto*, 432.

⁵²⁵ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 133.

O pojmu jedinstva crkve zapisao je u knjigama: „Io credo“ i „Radosna vest“, uvijek dodajući svoje mišljenje i žaljenje zbog podjela.

„Kad je o našoj zemlji riječ, mogu dati primjer baptista i pentekostalaca, koji se, iako se nažalost odvajaju od jedinstva Crkve (a mogli bi ju odlično nadopunjavati), često upravo na taj način ponašaju. Malo sam proučavao ovakva iskustva i shvatio da imaju mnogo krasnih i zanimljivih stvari. U svakom slučaju, iskreno rečeno, posebno imaju iskustvo zajedničke molitve.“⁵²⁶

„Ne samo jednom nego stalno Krist stvara jedinstvo mnogostrukosti, i On ga je nazvao Crkva. Crkva (grčki *ekklesia*) znači sastanak, društvo ljudi, zajednica koja ide zajedno s Njim, pred njegovim licem. A onda On kaže da će ova Crkva biti pobjednica do te mjere da će moći osvojiti prirodu.“⁵²⁷

„To je događaj koji se smatra formalnim početkom šizme među crkvama. Istinu govoreći, danas, tisuću godina poslije, patrijarh Konstantinopola i papa napravili su reprodukciju onoga dokumenta i javno ga spalili, sa značenjem da sukob više ne postoji. Nažalost, tijekom tisuću godina razdvojenosti nagomilale su se mnoge posebnosti dogme i drugoga tipa koje ujedinjenje Crkve Istoka i Zapada čine složenim problemom. Posljedično, u Zapadnoj Crkvi zbila se još jedna šizma i pojavili su se protestanti, koji su se svojevremeno također počeli dijeliti.“⁵²⁸

„Svaka kultura, uključujući i onu sjevernoameričkih Indijanaca i Eskima, stvara svoj lik Crkve, što uopće ne ometa njezino jedinstvo: tako se mislilo i predodredilo još u socio-kulturnom jedinstvu Rimskoga Carstva. Kršćanstvo se ispovijedalo u Rimskom Carstvu i ono je obuhvaćalo mnoštvo naroda, koji su, ne gubeći svoj identitet, bili međusobno povezani jednim internacionalnim jezikom, koji je bio grčki (*koinè*), rimskim zakonom te principima rimskog državljanstva.“⁵²⁹

„Međutim, ona je sjeme, početak-začetak, gotovo nukleus budućega čovječanstva koje se mora sjediniti u duhovnom jedinstvu, u mnogostrukosti forma, u velikoj transparentnosti, u najvećoj slobodi.

„Od čega čovjek pati? Od osjećaja stranosti, osamljenosti, potlačenosti od strane mnoštva ili od samoga sebe. Crkva nije mnoštvo (svjetina). Ona je duhovno jedinstvo, gdje su svi jedan drugome transparentni. Istovremeno je i ono što su ruski

⁵²⁶ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 66.

⁵²⁷ *Isto*, 117.

⁵²⁸ *Isto*, 6.

⁵²⁹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 119.

filozofi prošlog stoljeća zvali *sobornost* (sabir, sabor, katedrala): za razliku od kolektivismu, u kojem osoba nestaje, i individualizma u kojem osoba hipertrofira, u teologiji *sobornost* znači ono jedinstvo koje ne ubija osobnost. Jedna je od karakteristika Crkve.

Crkva je nastavak života, djelovanja i svjedočenja Krista na zemlji. Ona u sebi nosi svoja blaga, širi ih, sije kao sjeme u svijetu. Ali uvijek treba razumjeti da članovi Crkve prestaju biti njeni predstavnici čim se udalje od duha Kristove ljubavi. Stoga je apsolutno jasno da crkvene institucije kao takve, i cijela struktura, ne garantiraju automatski vjernost Kristu.

Ljudskom postojanju, agresivnom, punom ljutnje, rastaćućem – čopor vukova, ali vukova samotnjaka (da su svi oni obitelj samo je puki privid: svaki je od njih sam) – suprotstavlja se jedinstvo ljubavi presvetoga Trojstva.⁵³⁰

„Dakle, kao što je Krist jedan, jedan Duh Božji, tako je i Crkva jedna. A kad je Krist govorio o Crkvi, rekao je Petru: „Svoju ću crkvu sagraditi na stijeni, na Petru, na tebi, *i vrata pakla neće je nadvladati*.“ Petar je, zapravo, bio prvi koji ga je prepoznao kao Mesiju. Vrata paklena označavaju vrata mraka, sile smrti. I on nije rekao „moje Crkve“, nego „moja Crkva“, kao jedna supstanca.

A vi me odmah možete upitati: kako Crkva može biti jedinstvena, ako je od milijarde i pol kršćana koji žive na zemlji, otprilike 950 milijuna katolika, otprilike 200 milijuna pravoslavaca, a ostatak protestanata, koji se nadalje dijele na bezbroj skupina, kao što su luterani, članovi evangelističke crkve, baptisti, pentekostalci itd.? Vrlo složeno pitanje, ali ne smije se misliti da mehaničko jedinstvo može zamijeniti duhovno jedinstvo.

Na kraju: *Apostolska Crkva*. Pojednostavljeno, ova je koncepcija povezana s idejom prema kojoj su apostoli imenovali svoje nasljednike, nasljednici birali druge nasljednike, obavljalo se rukopoložanje i tako dalje⁵³¹

III.2.9. Ekumenizam

O ekumenizmu otac Menj nije puno govorio, više ga je iskazivao svojim životom, stavovima, pristupom prema ljudima. Postoji nekoliko malih izjava u kojima se

⁵³⁰ Isto, 113.

⁵³¹ Isto, 116.

ogleda mudrost i oštro zapažanje oca Aleksandra a ono se iskazuje u nekoliko knjiga, i u snimljenim materijalima.

„Bog nas voli, a mi moramo naučiti voljeti ga odgovarajući na njegovu ljubav s našom nesavršenom ljubavlju“, često je ponavljao istinski učitelj i svjedok vjere Aleksandar Menj.⁵³²

„Problem ekumenizma nije stvar mode dvadesetog stoljeća, već bitna potreba koja se javlja u svakome od nas. Problem koji se postavlja svim svećenicima i svim laicima. Ovo pitanje je goruće i prevažno.“⁵³³

„Nikada prestati kucati na vrata je početak svakog zdravog odnosa. Prvi temelj ekumenizma je prava, široka i duboka duhovnost.“⁵³⁴

„Od grijeha nisu izuzeti kršćani, ali svetost Crkve se temelji na Isusu Kristu. Naši grijesi su nažalost u stanju izbrisati ikonu Krista u nama i u braći.“⁵³⁵

„Podjele rastu, jačaju kada dolaze ne iz srca Crkve, već od onoga što nije bitno: kulture, politike, rituala, pravnih struktura. Sve to ima ljudsko podrijetlo, dok u Božjim očima svi smo mi njegova djeca, otkupljena krvlju Krista.“⁵³⁶

„Problem prije ekumenizma jest autentična široka duboka osobna duhovnost“, govorio je otac Aleksandar.⁵³⁷

„Kršćanska vjera je puno više od bilo koje kulture i ide mnogo dublje od bilo koje tradicije. No, to ne bi trebalo dovesti da izbriše kulturne razlike. Svaka kultura ima svoje individualno lice. Pluralizam ne negira princip jedinstva, što je bogat i raznovrstan život Crkve, tim više postaje hitnija potreba za ujedinjenjem.“⁵³⁸

„Volim te Gospodine, ja Te volim više od ičega na svijetu, jer Ti si pravi radost, moja duša.“⁵³⁹

„Bog nas voli, a mi moramo naučiti voljeti ga odgovarajući na njegovu ljubav s našom nesavršenom ljubavlju“, često je ponavljao istinski učitelj i svjedok vjere Aleksandar Menj.⁵⁴⁰

⁵³² Aleksandr MEN', *Io credo*, 55.

⁵³³ *Isto*, 132.

⁵³⁴ *Isto*.

⁵³⁵ *Isto*.

⁵³⁶ *Isto*.

⁵³⁷ Luigi MEZADRI, *Il coraggio della fede*, 36.

⁵³⁸ *Isto*.

⁵³⁹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 127.

⁵⁴⁰ *Isto*, 55.

Najjasnije o ekumenizmu i svojoj viziji modela Menj je napisao u pismima svojoj duhovnoj kćeri Aleksandri Orlovoj, u kojoj pokazuje jasnoću pogleda i obrazlaže svoj model jedinstva:

„Ekumenizam ima dva izvora: istinsku i duboku duhovnost koja se ne boji ničega stranoga ili površinsku konfuziju svega. Naravno, ja podržavam ekumenizam prvog tipa, no mnogi neće doseći do njega. Odavde proizlaze tvoja zapažanja. U riječima opata o svecima, da su oni "strani" nije samo ograničenost, već i nespremnost da se prihvati drugačije iskustvo. Ova praksa ne proizlazi iz Evanđelja kao takvog. Izvor tih riječi je kulturna tradicija i etno psihologija... Reći za 700 milijuna katolika i 350 milijuna protestanata da su u zabludi, a mi sami da smo istinska crkva mora biti ljudi ponos bez ikakvih osnova.“⁵⁴¹

S druge strane Menj govori svoj stav prema N. Bjerdjajevu: „N. Berdjajev govori „Oba iskustva imaju svoju misiju i dopunjuju jedni druge, ali mi moramo razumjeti različitost tih iskustava i pobijediti neprijateljstvo na različitim putevima, možemo i moramo!“ Ujedinjenje kršćana mora ići putem uzajamnog razumijevanja i uzajamne spoznaje. Duhovno iskustvo Zapada mora u istoj mjeri postati imetak Istoka kao što bogospoznaja Istoka mora pripadati Zapadu. Kada otuđenje nestane, srušit će se i vjeroispovjedne pregrade. Tek će tada biti jedno stado - Ekumenska Crkva, i jedan pastir Krist!“⁵⁴²

III.2.9.1. Kršćanstvo

U ovu grupu svrstane su izjave koje čine temelj svakog djela oca Menja, koji govori o kršćanstvu. On objašnjava što je vjera, kako se ispovjeda, tko i kakav je Trojedin Bog, govori o evanđelju i objašnjava koji je stav prema istinama i dogmama vjere.

Kada Menj govori o Trojedinom Bogu naglašava da Bog daje čovjeku slobodu, u određenom trenutku Bog prilazi čovjeku da bi djelovao zajedno s njim da bi išao po istom putu kao brat čovjeka, Sin Čovjeka stvarajući uz to Božanskim.⁵⁴³ Bog ne može potpuno i na odgovarajući način biti ubačen u naša ljudska mišljenja i

⁵⁴¹ Usp. Pisma duhovnoj kćeri Aleksandri Orlovoj u: „...Ваш о. Александр" Переписка с отцом Александром Менем, Санкт-Петербург, 1999.

⁵⁴² Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 433.

⁵⁴³ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 81.

predstave.⁵⁴⁴ Bogu je važan grijeh svakoga u tom smislu i poganina. Poganin posjeduje u nekom smislu pojam o dobru i zlu, što znači da je odgovoran pred Bogom.⁵⁴⁵ Jedini tvorac neba i zemlje Bog Ne može se pomiriti s idolopoklonstvom.⁵⁴⁶ Tvorac se uvijek brine za čovjekovu Slobodu. On uvijek računa na nas, mada bismo mi možda željeli da On ponekad uopće ne računa na nas, nego da nas na silu popravi.⁵⁴⁷ Božija Realnost ostaje skrivena i ne pritišće čovjeka neophodnom očevidnošću, i to je ono što čuva našu slobodu pred Bogom. Njegovo se dosezanje obavlja postepeno u suglasnosti s spremnošću čovjeka za mistički susret. Bog korak po korak ulazi u svijest ljudi kroz prirodu, ljubav, osjećanje tajne i doživljaj svetog. S ovim je povezana i povijesna raznolikost religije, koja odražava različite faze i nivoe Bogospoznanja.⁵⁴⁸

Ako je Bog kao Otac početak svega, Bog kao Logos, kao Riječ (sam Bog) Stvoritelj je svega stvorenoga, onda je čuvar i nepresušna vladajuća snaga Bog budući da je Duh; a ova je snaga, nesumnjivo, Božanska, osobna.⁵⁴⁹ Bit i smisao kršćanstva sastoje se od činjenice da se svatko od nas u sebi odlučuje za put komunikacije s Njim, sa samim Kristom, koji stvarno postoji i živ je. On nije živ u idejama, u vlastitom nasljeđu i vlastitom uzroku. On je stvarno živ za svakoga od nas. To postaje moguće u najrazličitijim trenucima života: tijekom molitve, čitanja, običnog koncentriranog razmišljanja. Svaki kršćanin koji je prešao barem dio ove staze zna da jednom Krist za njega nije postojao, a sada postoji. U tome se sastoji tajna, u tome se sastoji tajna snaga kršćanstva. Ni slučajno u njegovim učiteljima, njegovim organizacijama i njegovom nasljedstvu. U ovim stvarima on možda nije drugačiji od drugih doktrina, i u sebi nosi oznaku slabosti i povijesnih grijeha kao sve što čovjek čini i stvara. Kršćanstvo je prvenstveno Krist, na drugom mjestu Krist, a na trećem opet Krist, bez Kojega u Crkvi ništa ne postoji.⁵⁵⁰

Duh Božji otkriva se na veoma tajanstven i hvalevrijedan način u talentima i darovima prirode, a providnost ne možemo u njima uvijek shvatiti. Povijest čovječanstva svjedoči da svako toliko dar Duha bude poslan narodima, civilizacijama,

⁵⁴⁴ *Isto*, 19.

⁵⁴⁵ *Isto*, 77.

⁵⁴⁶ *Isto*, 86,

⁵⁴⁷ *Isto*, 90.

⁵⁴⁸ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 12.

⁵⁴⁹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 106.

⁵⁵⁰ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 113.

pojedincima; sve ovisi kako će ga prihvatiti i kako će ga realizirati. Štoviše, može biti ostvaren i na posve pogrešan način. I upravo ovdje čovjek mora biti potpomognut razumom, savješću i čistim i bistrim umom, jer čovjek obuzet Božjim Duhom nije mjesečar, nije Pitija, poludjelo biće. Duh Božji ne gasi ljudski razum, već naprotiv, čini ga jasnijim. A kada se ne ide putem razuma, već se misli da se može živjeti samo od iracionalnih i intuitivnih zaleta, evo kako se može zalutati, izgubiti se; i tada čovjek može osipati i uništiti vlastiti talent takozvanog zanosa duha, ili ga usmjeriti posve pogrešnim smjerom.⁵⁵¹

U ovom dijelu pojavljuju se i citati vezani uz Sveto pismo - Evanđelje je živa voda. Biblija je jedinstvena knjiga, a Krist je najvažnija osoba. Stari zavjet živi u iščekivanju, a Novi zavjet je ispunjenje u osobi Krista. Kristovo otkrivenje je da ljudska povijest jest u planu Božjem i mi besmrtna bića predajemo svoje tijelo zemlji ali duh svakog od nas se uzdiže i ulazi u tu jedinstvenu cjelinu u to stvaranje. Duh je neuništiv. Naš duh postaje suučesnik velikog stvaranja i nove preobražene puti.⁵⁵² I apostol Ivan uvodi ovu definiciju Boga koji posjeduje prošlost, sadašnjost i budućnost, ili sve ono što postoji u svijetu, eshatološkim značenjem Bogu pripada budućnost u osobitom smislu, specifičnom, budućnost je ta koju On u punini posjeduje, nad kojom će vladati.⁵⁵³ Tako sporna knjiga kao što je zbornik poslanica apostola Pavla uključena je u Novi Zavjet, i to je čudo crkvene povijesti. Zašto su upravo njegove poslanice postale baza novozavjetne nauke? Zato što je tako želio Duh Božji!⁵⁵⁴

Ljudima je objavljena tajna o Božanskome Jedinstvu-Trojstvu, činjenica da se Bog objavljuje kao Stvaratelj, Logos i Duh.⁵⁵⁵ Ali Krist kroz Sebe otkriva drugačiji lik Boga kao Oca, ne drugačije. Krist otkriva Boga kao našeg nebeskog Oca, i samim tim sve nas čini braćom i sestrama, jer su braća i sestre samo oni koji imaju zajedničkog oca. Zajednički duhovni Otac jest Bog a otvorenost srca na Isusovu vijest to je tajna Evanđelja.⁵⁵⁶ Isus pokazuje, da čovjek ili prima vjeru, ili je odbija iznutra, i nije to apsolutno pitanje čudesa. Mnogi su ljudi vidjeli izvanredne stvari, ali njihov je srce ostalo neokrznuto. Nasuprot tomu, mnogi koji nisu vidjeli ništa slično, nego su

⁵⁵¹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 108.

⁵⁵² Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 101.

⁵⁵³ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 26.

⁵⁵⁴ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 115.

⁵⁵⁵ Aleksandr MEN', *Io credo*, 114.

⁵⁵⁶ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 151.

vjerovali, nazivani su blaženima.⁵⁵⁷ Dakle, kao što je Krist jedan, jedan Duh Božji, tako je i Crkva jedna.⁵⁵⁸ Ulazeći u Crkvu, mi susrećemo Krista i Svetoga Duha koji u njoj djeluje.⁵⁵⁹

Jedino u slobodi, jedino ako sami iskušavamo šta je i čemu vodi to udaljavanje od Istine mi zaista možemo zavoljeti Boga.⁵⁶⁰ Čovječanstvo će sudjelovati u Božanskom procesu obnove svijeta i ako ljudi budu pozitivno odgovarali na Božji poziv, neće se ostvariti niti jedna od obećanih prijetnji apokalipse. I već ovdje na zemlji započelo je probražavanje svorenog u kojem će sudjelovati jednako čovjek⁵⁶¹

Svaka zajednica koja ispovijeda Isusa Krista koji je došao na svijet, utjelovljen, raspet i uskrsnuo, može se smatrati Crkvom⁵⁶² Dolazi do susreta JA i Ti, i čovjek sudjeluje u velikom stvaranju.⁵⁶³ Okupljeno mnoštvo privučeno je jer su oni govorili na nepoznatom narječju ili „drugim jezicima“. Ali zapanjujuće je bilo to da su riječi koje su izrekli u stanju ekstaze bile razumljive ljudima čija su srca bila otvorena.⁵⁶⁴ Svi mi znamo da je pred nama jedinstven fenomen, objava radosti. Ta radost je u tome da čovjek nije sam, nije slučajan, svijet i povijest nisu bezrazložni, i da sve što se događa ulazi u ogroman grandiozni plan koji i premašuje svako saznanje. Ona je u tome da rijeka povijesti rijeka kozmosa utječe u ocean Vječnosti, da je čovjek lik i podobije Tvorca i da je svatko od nas slobodan da taj lik otkriva, čisti i uznosi, ali i da ga zatamnjuje, prlja i gazi. Čovjek posjeduje slobodu, ali je zbog toga i odgovoran pred Bogom. Tek onda kada se sinovi Adama približe tom duhovnom izvoru oni će se zaista napiti i njihova žeđ će biti utoljena. Krist koristi tu živu vodu.⁵⁶⁵

U prvom redu, nema nevjernika, niti jednoga! Svaki se čovjek rađa s urođenom percepcijom vjere. Razlika je samo u činjenici da jedan razumije svoju vjeru kao određeno poimanje svijeta, dok drugi vjeruje instinktivno, i samo kad se nađe u zaista teškoj situaciji, aktivira ono nešto unutarnje. Ali nevjernici ne postoje, zato i čovjek bez vjerskog poimanja svijeta može biti kompletan čovjek, jer i u njemu

⁵⁵⁷ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 100.

⁵⁵⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 115.

⁵⁵⁹ *Isto*, 127.

⁵⁶⁰ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 63.

⁵⁶¹ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 121.

⁵⁶² Aleksandr MEN', *Io credo*, 120.

⁵⁶³ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 68.

⁵⁶⁴ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 239.

⁵⁶⁵ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 100.

teče vjerska energija. Osim toga, čovjek ju prima s tradicijom, s književnošću. Čak i u našem društvu, formalno ateističkom, vjera je široko prodrila preko knjiga Dostojevskog, Tolstoja, Gogolja, preko poezije, glazbe.⁵⁶⁶

Pokazuje se da čovjek bilo što da izmisli, ne može ozbiljno da se približi Božjoj tajni. Ako čovjek ulazi u nju onda se rastvara u njoj i prestaje da bude on sam. Na vrhu stoji križ.⁵⁶⁷ Ali nikakvo nutarnje čovjekovo mistično iskustvo ne može biti uspoređeno s onim što je od Boga otkriveno preko Krista koji se utjelovio. Zato velimo da su spasenje u Kristu i spasenje koje nije u Kristu stvari prilično različite. Jednako se ateist, osoba čija je misao okrenuta suprotnoj strani, može pozvati na Božju milost, njegovo će srce primiti bilo kakvu milost samo komadić. Glede onoga što će doći poslije, može se reći da je posljednji put duše prosljeđivanje onoga što je započelo ovdje, s ovu stranu života. Spasenje započinje ovdje, u ovom životu, s one strane će se samo do kraja razviti. Hoće li poznavati Krista oni koji mu za života nisu vjerovali? To je misterij.⁵⁶⁸

III.2.9.2. Istine vjere

Kada govori o istini vjere otac Menj zapravo govori o tradiciji crkve, o dogmama, o radosnoj vijesti i o kršćanskom vjerovanju. O njima piše u "Io credo" i "Istoriji religije".

Što je Tradicija Crkve? Prije svega su to njezine osnovne dogme. Malo ih je. Neki ljudi, onedavna obraćeni, misle da postoji veliki broj dogmi; zapravo ne, dogme su tvrdnje objavljene na ekumenskim koncilima. Ostalo može slobodno biti od svakoga prihvaćeno ili odbačeno.⁵⁶⁹ Što je osovina Tradicije? Napisane dogme i Božanska Objava, što znači Sveto pismo, Biblija. Zato se ne smije misliti da je Biblija u suprotnosti s Tradicijom. Upravo je ona pisana Tradicija Crkve, i preko Biblije mi provjeravamo koliko smo daleko ili koliko smo suglasni u odnosu na volju Kristovu ili Duha Svetoga. Problem se točno tako rješava.⁵⁷⁰ Ljudima je objavljena tajna o Božanskome Jedinstvu-Trojstvu, činjenica da se Bog objavljuje kao Stvaratelj, Logos

⁵⁶⁶ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 191.

⁵⁶⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 89.

⁵⁶⁸ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 39.

⁵⁶⁹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 126.

⁵⁷⁰ *Isto*, 126.

i Duh. Ni slučajno. Ovo za vaš život ima izravno i praktično značenje i nije apstraktna metafizika, nije apstraktna dogma.⁵⁷¹

Pavao poziva na istomišljenost, i nije želio sputavati slobodu krutim dogmatizmom. Ne nametanje argumenata, nego slobodna ljubav prema Kristu utemeljuje vjeru. U Isusu koji je prikovan na stup srama nema ničeg što bi prinudno privuklo ljude, to je vrhunac poniženja. Ali upravo tako se Božji Sin objavio svijetu. Neka dakle svako prebiva pred Bogom.⁵⁷²

Kršćanstvo je učenje o utjelovljenju, o tome da Bog dolazi u ovaj svijet i da posvećuje nebo i zemlju i zvijezde i put čovjekovu. Onaj koji se utjelovio postaje jedan od nas, i Osoba ne propada, u njoj propada isključivo zlo.⁵⁷³ Snaga kršćanstva ne sastoji se u negaciji nego u potvrdi, u širini i punini horizonta; kršćanstvo nije nova etika nego novi život.⁵⁷⁴ Različito od drugih doktrina, kršćanstvo se ne održava samo na sustavu pogleda na zapovijedi svoga Osnivača nego i na trajnom iskustvu živog odnosa sa samim Njim.

U Simbolu vjere je rečen ovo: „Čekam uskrsnuće mrtvih i život budućega vijeka“, ne besmrtnost duše nego uskrsnuće tijela. U tome je bila i bit će principijelna razlika između kršćanskog učenja o eshatonu, između kršćanske eshatologije i eshatologije svih drugih filozofskih koncepcija i religioznih učenja. Za kršćanstvo je beskrajno vrijedno da je čovjek utjelovljeno biće, biće u tijelu, da je Bog utisnuo duh u materiju, da je tijelo okrilje u kojem blista duh.⁵⁷⁵

U svim propovjedima proroka nalazimo veliko proročanstvo: Zakon Božji će izaći iz Jeruzalema, okupiće se oko njega svi narodi i kada se pojavi stradavajući Mesija u Njega će se pouzdati ostrva i on će postati svjetlost za pogane.“ Ostrva – to je simbol Zapada, svjetlost svih naroda. Zavjet koji je započeo od plemenskog, rodovnog, zatim nacionalnog, državnog postaje na kraju svjetski, vaseljenski zavjet, i priprema dolazak Novog Zavjeta.⁵⁷⁶ Dva Zavjeta, evo prvog koji nam pruža početak, načelo, iskru, da čovjek može da služi Bogu. drugo je usmjereno na ono što dolazi,

⁵⁷¹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 308.

⁵⁷² *Isto*, 308.

⁵⁷³ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 22.

⁵⁷⁴ *Isto*.

⁵⁷⁵ *Isto*, 35.

⁵⁷⁶ *Isto*, 79.

veličanstveni svršetak, i vjera u to da čovjek nije nikakav pomoćni, sporedni element u svijetu, nego je središte i cilj.⁵⁷⁷

Radosna vijest! Tajanstveno jedinstvo, u njemu čovjek spoznaje beskonačno i vječno. Evanđelja nisu biografija Isusa Krista, To je objava Krista kao onoga u kome se Božanstvo otkrilo čovjeku, i u Kome se otkrio isel ljudskosti. Objava je toliko konkretna da ga ljudi koji nisu poznavali Krista u vrijeme njegovog zemaljskog života i dalje doživljavaju kao da su Ga sreli na svojem putu, i neprestano ga doživljavaju tako.⁵⁷⁸

Evanđelje nije učenje, nije knjiga ni tablica nego je okus Krista, snaga Kristova s nama. Krist govori: Ne živi čovjek samo od kruha, nego od riječi koja izlazi iz Božjih usta“. On sam postaje ta Riječ. , zato nama nije dovoljno samo da znamo prvobitni uzrok svijeta jer smo ljudi. I Vječnost može samo onda da govori s nama kada govori na ljudskom jeziku. I ta riječ jesu Riječ Krista, riječi Evanđelja.⁵⁷⁹ Čitavo Sveto pismo može se nazvati knjigom nade. Ta nada jače sija na pozadini mraka povijesti i života koji Biblija prikazuje. ⁵⁸⁰ Sveto pismo je vječna mudrost. Ona se koristi bojama velikih, drevnih istočnih legendi i stvara tu fresku kako bi sva pokoljenja, svi narodi mogli da shvate jednostavnu istinu, svaki na svojem nivou, i filozof i mladić i divljak i civiliziran čovjek.⁵⁸¹ Na kraju Biblije se kaže da će umrla, probudivši se, tj. ustavši zasjati kao zvijezde. Oni dobijaju novi život, ali ne čisto duhovni, bestjelesni, već se nazad utjelovljuju. Čovjek je principijelno stvoren kao inkarnirano, utjelovljeno biće i time treba da se završi njegova povijest na zemlji. Ako je smrt tijela trenutak razutjelovljenja, onda se ono ne može smatrati krunom i krajem našeg postojanja. Kakvo je to novo utjelovljenje? To je novi stupanj čovjekove evolucije u svijetu.⁵⁸²

III.2.9.3. Ecclesia

U ovu grupu svrstane su izjave o crkvi općenito, službi, hijerarhiji – papinska služba, biskupska, prezbitarijat, i o jurisdikciji. O njima piše u "Io credo", "radosna vest" i "Istorija religije".

⁵⁷⁷ Isto, 81.

⁵⁷⁸ Isto, 95.

⁵⁷⁹ Isto, 98.

⁵⁸⁰ Isto, 64.

⁵⁸¹ Isto, 56.

⁵⁸² Isto, 38.

Za Menja *ecclesia* je duhovna zajednica, unutar koje Krist i dalje djeluje, gdje Duh Božji živi, i koji zahvaljujući tome Duhu postoji. Krist ju je utemeljio, ali ju nije formalizirao, niti joj je pripisao ijednu strukturu. Krist ju je utemeljio, ali ju nije formalizirao, niti joj je pripisao ijednu strukturu. On je samo rekao: „Vi ste Moji, Moja ste zajednica“ i svaki njezin član trebao je biti nositelj Njegova Duha. Tako se, malo nakon evanđeoskih zbivanja, dogodilo još nešto: stvaranje Crkve.⁵⁸³ Duh Sveti sišao je na apostole i vodio ih naprijed, prema propovijedanju Evanđelja. Od toga trenutka rađa se Crkva koja propovijeda i najavljuje raspetoga i uskrsloga Krista.⁵⁸⁴ Korjeni crkve sežu u praprimena vremena kad je Bog pozvao Abrahama, i kroz njega blagoslovio sva plemena i sve narode na zemlji. Ta antinomija, taj paradoks Biblije je i danas živ.⁵⁸⁵

Crkva mora imati i društvenu strukturu, inače ne može živjeti; to je neizostavni uvjet za svaku zajednicu, pa i za Crkvu.⁵⁸⁶ Crkva je složena formacija.⁵⁸⁷ Što je ona raznovrsnija, Kristova se Crkva može bolje i kompletnije izraziti.⁵⁸⁸ Crkva nije mnoštvo (svjetina). Ona je duhovno jedinstvo, gdje su svi jedan drugome transparentni.⁵⁸⁹ Nukleus budućega čovječanstva koje se mora sjediniti u duhovnom jedinstvu, u mnogostrukosti forma, u velikoj transparentnosti, u najvećoj slobodi.⁵⁹⁰ „Došao sam do zaključka kako je u realnosti Crkva jedna, te da su kršćani podijeljeni prije svega zbog svojih skučenih pogleda i svojih grijeha.“⁵⁹¹ „Od grijeha nisu izuzeti kršćani, ali svetost Crkve se temelji na Isusu Kristu. Naši grijesi su nažalost u stanju izbrisati ikonu Krista u nama i u braći.“⁵⁹² I koliko god je vremena prošlo od onih događaja, koliko god je Crkva daleko od ključnih točaka povijesti, ona je uvijek vršila ulogu glasa. Njezina tradicija koja ide do apostola istovremeno obavlja i ulogu provjere svega što u konkretnoj, empirijskoj, zemaljskoj Crkvi pripada Kristu i Bogu po istini, i svega što je pridodano, deformirano, ljudsko.⁵⁹³

⁵⁸³ Aleksandr MEN', *Io credo*, 111.

⁵⁸⁴ *Isto*, 112.

⁵⁸⁵ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 139.

⁵⁸⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 114.

⁵⁸⁷ *Isto*, 119.

⁵⁸⁸ *Isto*, 123.

⁵⁸⁹ *Isto*, 113.

⁵⁹⁰ *Isto*.

⁵⁹¹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 432.

⁵⁹² Aleksandr MEN', *Io credo*, 31-33.

⁵⁹³ *Isto*, 125-126.

Sama Biblija odgovara na pitanje što će tu Crkva? Njegova Crkva nastavlja svoje putešestvije po zemlji i o tome govori Djela apostolska.⁵⁹⁴ Crkva djeluje na čovjekovu kreativnost, na moralne sfere, društvene i umjetničke. Kršćanska vjera nalazi se u temeljima ljudskog svijeta, uključujući narode, a kreativnost i umjetnost naroda veliki su duhovni poziv (vokacija) pred Bogom. No, samo je narod s određenim karakteristikama sposoban biti kreativan.⁵⁹⁵ Ljudi pripadaju kršćanskoj Crkvi ili drugim religijskim zajednicama naše zemlje, da ti ljudi nisu jednostavni dijelovi društva, oni su predstavnici povijesnog ideala koji nas povezuje s prošlošću, koji postoji u sadašnjosti i cilj ima u budućnosti.⁵⁹⁶ Crkva nije netko izvana, nije institucija koja vam nešto predlaže, a ponekad možda i nameće, nego vi sami. Crkva nikome ne oduzima odgovornost; naprotiv, svatko se od nas mora osjećati njezinim dijelom, smatrati se njezinim nositeljem, a ne čekati da dođe netko kako bi nas poslužio ponekom istinom.⁵⁹⁷ Čovjek koji je ušao u Crkvu i u njoj živi, dobiva ne samo sjedište nego i vokaciju. Biti kršćanin je prava vokacija, „profesija“, govoreći općepoznatim jezikom. To znači biti u stanju u svijetu učiniti nešto posebno, učiniti nešto za vječnost. Usprkos tome što je naš život prolazan, kratak, i često ništavan, sudjelovanje u Vječnosti, kontakt s njom, ispunja život besmrtnim sadržajem.⁵⁹⁸

Za nas je važno znati i pamtiti kad je Krist rekao svojim učenicima da sa ovoga svijeta odlazi samo vizualno, obećao im je da će Duh Božji nastaviti njegovu misiju na zemlji. Bit će Posrednik, Zaštitnik zajednice, Crkve, njezin Utješitelj. *Paraclito* grčki znači „zaštitnik“, „posrednik“, Utješitelj, kako ga zovu. „Ja ću moliti Oca i on će vam dati drugog Utješitelja... On će vas naučiti svim istinama“ Dakle, Crkva je stvorena snagom Božjega Duha.⁵⁹⁹ U Apokalipsi apostola Ivana Crkvu se naziva Nevjestom. Nevjesta je slika uzeta iz Staroga zavjeta. Nevjesta je zajednica koja čeka svoga nebeskoga mladoženju, dakle, u osnovi svega je ljubav. Ljubav je život, ljubav je velika tajna. Kad se mi približavamo Bogu, otkrivamo ga unutar Crkve kao Ljubav bez kraja, kao smisao svega našega postojanja, kao Njegova ljepota, kao Njegova punina.⁶⁰⁰ Dakle iz Crkve izlazi se malena zajednica, jezgra

⁵⁹⁴ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 103.

⁵⁹⁵ Aleksandr MEN', *Io credo*, 123.

⁵⁹⁶ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 93.

⁵⁹⁷ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 26.

⁵⁹⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 127.

⁵⁹⁹ *Isto*, 109.

⁶⁰⁰ *Isto*, 127.

Crkve Novog Zavjeta. Napredovanje Kraljevstva Božjeg na svijetu sigurno ne ograničava se na taj majušan broj ljudi, na malu zajednicu.⁶⁰¹

Menj ističe da tko vjeruje da može postići spasenje ostajući izvan Crkve ne razumije istinski smisao pojma spasenje. Kada se govori o spasenju kao o sudjelovanju čovjekovu u Božjem životu, trebamo uvijek biti svjesni činjenice da to sudjelovanje ne može biti isto za svakoga. Svaki se pojedinac obraća Bogu na temelju vlastitih mogućnosti, kao što se svaki narod i svaka civilizacija okreće Bogu u mjeri samo njima vlastitoj.⁶⁰²

O samoj hijerarhiji Menj malo govori. Da bi ostala nepokolebljiva u uslovima kraha carstva crkvena organizacija morala se pretvoriti u jedinstvenu, strogo centraliziranu hijerarhijsku strukturu. Za uzor uzeta je rimska vlast.⁶⁰³

Od samog početka Isus je pripremao učenike na misao o široj propovjedi Evanđelja. Radi ovog cilja bila su izabrana dvanaestorica. Isus ih je nazvao poslanicima – apostolima. Svaki njihov dan i korak od sada će pripadati samo Bogu i ljudima.⁶⁰⁴ Crkva koju je ustanovio Krist pa, dakle, ona koja neprekinuto traje od apostola, kao što je na primjer naša Pravoslavna Crkva ili Istočna. Takva je i katolička Crkva ili Zapadna.⁶⁰⁵ Petar je bio pod utiskom vizije koja je govorila o volji Božjoj koja dozvoljava da se naruši stari poredak?⁶⁰⁶

Čitava Biblija prožeta je duhom protesta protiv autokracije. Od Mojsijeva vremena politički ideal vjerskih učitelja bio je slobodan savez vjernih za koji jedini autoritet predstavlja Zakon Božji. Bila je to teokracija – istinsko Bogovlašće. U teokratskoj vladavini već su postojali zamjetci religijske zajednice, SZ crkve i takvog društva koje nije izgrađeno na samovolji jednog monarha, već na ustavu i zakonu jer su Jahveove zapovjedi jednako obvezivale sve seljake, građane i vođe.⁶⁰⁷ Članovi Crkve prestaju biti njeni predstavnici čim se udalje od duha Kristove ljubavi.⁶⁰⁸

Još jedna stvar: biti posvećen Bogu znači Krista oponašati. Krist je bio iscjelitelj, Krist je bio žrtva, Krist je bio srce koje je dao ljudima, On je bio i svjedok Istine: „Došao sam svjedočiti Istinu“. Takva je i Crkva, i ako članovi Crkve iznevjere

⁶⁰¹ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 57.

⁶⁰² *Isto*, 39.

⁶⁰³ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 366.

⁶⁰⁴ *Isto*, 221.

⁶⁰⁵ Aleksandr MEN', *Io credo*, 119.

⁶⁰⁶ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 260.

⁶⁰⁷ *Isto*, 65.

⁶⁰⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 113.

ove ideje, prestaju biti svjedoci.⁶⁰⁹ To je dovelo do podjele rada između apostola, jer su oni predložili stvaranje savjeta od 7 muževa s dobrim imenom, mudrih i ispunjenih Duhom Svetim da im povjere brigu o kruhu. Ovo odgovara tradiciji, a kandidati su bili helenisti (đakoni): Stjepan, Filip, Pohor, Nikanor, Timon, Parmen i Nikolaj. Na njih su položene ruke da bi im Duh Sveti pomogao u radu. Oni nisu određeni za čisto administrativnu dužnost, nego su uvedeni u zvanje. Svaki od sedmorice je kao poglavar skupa služio i euharistiju a broj vjernika narastao je na 8 tisuća.⁶¹⁰

Prema praksi Pravoslavne Crkve, mi priznajemo hijerarhiju i sakramente Katoličke Crkve, tj. priznajemo je kao Crkvu, premda rastavljenju od nas. I oni nas, sa svoje strane, zovu „razdvojena braća“. Isto se može reći i o drevnim Istočnim Crkvama: Armenskoj, Etiopskoj, Koptskoj. S protestantima je pitanje složenije.⁶¹¹

Otac Menj nije puno govorio o papinskoj službi. Kad je Krist govorio o Crkvi, rekao je Petru: „Svoju ću crkvu sagraditi na stijeni, na Petru, na tebi, *i vrata pakla neće je nadvladati*.“ Petar je, zapravo, bio prvi koji ga je prepoznao kao Mesiju. Vrata paklena označavaju vrata mraka, sile smrti. I on nije rekao „moje Crkve“, nego „moja Crkva“, kao jedna supstanca.⁶¹² Papinske pretenzije na prvenstvo u kršćanskom svijetu zasnovane su na predanju o osnivanju Rimske crkve od strane apostola Petra. U crkvenom radu pape su se oslanjale na snagu države, ali su postepeno stekle moć i počeli se postavljati iznad svjetovne vlasti.⁶¹³ Po svemu sudeći krivica za rascjep u jednakoj mjeri bila je s obje strane, preciznije govoreći na crkvi u cjelini – pošto njeno djelovanje često nije imalo ništa zajedničko s evanđeoskim porukama.⁶¹⁴

Menj malo govori o Pezbiteru koji je u početku imao glavnu službu biti na čelu Svete trpeze. Prezbiteri nisu bili izborna lica, nego su ih birali apostoli, isto kako je Krist birao njih dvanaestoricu. Smatralo se da su apostoli preziterima davali dar koji su oni dobili od samog Krista.

Druge službe unutar crkve bile su određivane prema sposobnostima – karizmama, proroci, učitelji, blagovjesnici ali svi ravnopravni. Takav spoj bratskog duha i apostolskog autoriteta obezbeđivao je crkvama životvornu snagu.⁶¹⁵

⁶⁰⁹ *Isto*, 121-122.

⁶¹⁰ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 246.

⁶¹¹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 119.

⁶¹² *Isto*, 116.

⁶¹³ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 332.

⁶¹⁴ *Isto*, 432.

⁶¹⁵ *Isto*, 279.

Apostoli su imenovali svoje nasljednike, nasljednici birali druge nasljednike, obavljalo se rukopolaganje i tako dalje do naših dana. Stvari su zaista išle tako. Iako nije bilo primopredaje apostolskih prava u doslovnom smislu riječi (povjesničari još diskutiraju o tome), ipak se uvijek zadržalo živo nasljeđivanje. Tako je bilo prije nego što su se pojavile knjige Staroga zavjeta. Ona je bila (tj. primopredaja) osnova Crkve, osnova za biranje upravo onih knjiga od mnogih koje su odgovarale apostolskoj tradiciji.⁶¹⁶ Zato na ramenima apostola – tako je predstavljeno u Apokalipsi – leži, kao na stijeni, cijela Crkva⁶¹⁷

Pravoslavna Crkva ako jedan katolički svećenik dođe pod našu crkvenu jurisdikciju i postane pravoslavni svećenik, nitko ne polaže ruke na njega po drugi put. Njegovo svećenstvo se smatra valjanim: svi sakramenti krštenja, sve pričesti, svi sveti obredi koje obavlja takav svećenik valjani su. Dakle, logični je zaključak da ga priznajemo.⁶¹⁸

Premda Crkva živi u svijetu i u potpunosti je u njega uronjena, s druge je strane ona Božji Brod koji plovi morem, arka; a ipak je kršćanin odvojen od svijeta; u samo nekim stvarima, ali ipak odvojen. Postoji skrivena dijalektika u tome: biti u svijetu, ali ne od ovoga svijeta; biti otvoren i zatvoren⁶¹⁹ No na nebu se otvorio šator svjedočanstva u koji je bio postavljen kovčeg prije gradnje Hrama i mjesto stalnog boravka Božjeg među narodom, i tamo više nisu svećenici nego služitelji – anđeli.⁶²⁰ Inercija konzervativizma pojavljivat će se u kršćanstvu mnogo puta, mijenjajući svoj karakter i forme⁶²¹

„Problem prije ekumenizma jest autentična široka duboka osobna duhovnost“, govorio je otac Aleksandar.⁶²² „Problem ekumenizma nije stvar mode dvadesetog stoljeća, već bitna potreba koja se javlja u svakome od nas. Problem koji se postavlja svim svećenicima i svim laicima. Ovo pitanje je goruće i prevažno.“⁶²³

Spominjući jurisdikciju ckrve otac Menj započinje od djela apostolskih. Na kraju Jakov je ponudio kompromis, židovski kršćani ostaju vjerni otačkim načelima, a ostale se ograničava minimalnim pravilima (čuvati se od idola, bluda i od udavljenoga i

⁶¹⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 124.

⁶¹⁷ *Isto*, 125.

⁶¹⁸ *Isto*, 120.

⁶¹⁹ *Isto*, 121.

⁶²⁰ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 96.

⁶²¹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 262.

⁶²² Luigi MEZADRI, *Il coraggio della fede*, 36.

⁶²³ Aleksandr MEN', *Il credo*, 132.

od krvi). Tako se postavio temelj prvoj nacionalnoj crkvi – izraelskoj! Taj korak u sebi sadrži veliku perspektivu i ne mali rizik. Plodonosna je spremnost crkve da uvaži religiozne i kulturne osobenosti naroda koji prosvjećuje, ali se nadvila pretnja samozatvaranja zajednica. Ali dok je bilo jedinstveno carstvo ta opasnost je neznatna jer sve narode u granicama drži na okupu jedinstvena grčko-rimska kultura. Većina crkvenih raskola koji su ponekad poprimili oblik hereza izražavala je centrifugalne tendencije premjesnih crkava. Apostoli su predosjetivši opasnost od podjele, predložili da se ozakoni običaj koji je postao залог crkvenog zajedništva „I poznavši milost koja nam je dana, Jakov, Kefa i Ivan, smatrani stupovima prižiše meni i Barnabi desnice zajedništva; mi ćemo među pogane, oni među obrezane! Samo neka se sjećamo siromaha....“⁶²⁴ Dakle, podjela crkve uvelike je izazvana razlozima kulturno-povijesnog i etnografskog karaktera. Svaka podmjesna crkva je u određenoj mjeri usvajala tradicije, obrede i način mišljenja lokalnog stanovništva. Te tradicije nisu se međusobo poklapale kod raznih naroda i u raznim regijama, što je dovelo do cijelog niza obredno-dogmatskih nepodudarnosti.⁶²⁵

S druge strane ljudi od Isusa saznaju da se s Bogom može govoriti u četiri oka kao s Ocem koji voli i koji očekuje uzvratnu ljubav. Ni hramovi ni zajednička služba ne mogu zamijeniti osobni kontakt s Bogom, intimni razgovor s Ocem. Dajući nam molitvu Oče Naša, na prvo mjesto stavlja se volja Božja, a ne ljudske želje.⁶²⁶ Pavle je bio prvi koji je progovorio o tom iskustvu, on je govorio o Isusu Kristu, pronio je vijest o Kristu po cijelom svijetu. Osjećaj Kristove blizine je bio toliko jak i dubok da im se činilo da će ubrzo, možda baš ovog časa Krist doći na zemlju. Zbog toga se kod apostola pojavljuje plan propovjedničkog osvajanja svijeta. U početku je obilazio maloazijske gradove, kasnije se iskrcao na obalu Europe, propovjedao u Makedoniji, niz balkanske planine se spustio na jug, boravio u Ateni, osnovao crkvu u Korintu. Njegova je propovjed obuhvatila cijelo istočno Sredozemlje. I tako je on djelovao sve do Rima gdje je umro kao mučenik.⁶²⁷ Pavle je dao svoj život radi služenja. On nije samo propovjedao, on je bio prvi organizator kršćanskih općina i crkava. Kad je

⁶²⁴ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 284.

⁶²⁵ *Isto*, 425.

⁶²⁶ *Isto*, 214.

⁶²⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 110.

živio Pavle ove eklezije su se počele veoma brzo da se šire u mnogim mjestima. Ali krstivši ljude, pričestivši ih u Krista Pavao nije ostavljao crkvu bez nadzora.⁶²⁸

U Rimu se crkva potpuno pretpustila laicima, a na Istoku se crkva zatvorila sama u sebe prepustivši svijet da ide svojim putem. Carevi su religioznu politiku provodili istim sredstvima kao i poganski vladari. No to je za sobom povuklo događaje koji nemaju ništa zajedničko s duhom trpeljivosti i ljubavi. Tako je iskorjenjivanje ostatka hereze a također i odnos prema Židovima koji uporno nisu željeli da povjeruju u Krista dobilo u kršćanstvu poganske oblike.⁶²⁹

III.2.9.4. Obredi

Ova kategorija formirana je od zapisa o sakramentima koji se odvijaju u crkvi, a ponajviše o krštenju i euharistiji te molitvi. Zapisao je u knjigama "Radosna vest", "Istorija religije" i "*E' difficile credere in Dio?*".

Menj jako poštuje obrede ali smatra da je važniji sadržaj. Drevni obredi, tradicija jedino su proroci shvatili da sve to ima smisla ako iza toga stoji Duh.⁶³⁰ Kad nema najvažnijeg, kad nema sadržaja i forma se rasipa.⁶³¹ Pavao nije odbacivao obrede, ali je objašnjavao da su oni neophodni ljudima kao vodič prema Kristu, kao pedagogija, ako priremno sredstvo. Zato što čovjek ma koliko bio moralan, čineći ili ne čineći to i to ne može da se spoji s Bogom, ne može da dobije najviši duhovni dar, radost punoće jedinstva s Bogom.⁶³² A istovremeno u vanjskom, recimo u obredu postoji nešto lukavo, postoji nekakva zamka, upravo tendencija da se pretvori u samovoljno načelo.⁶³³ Farizejski mehanizam djeluje u svakom duhovnom pokretu zato što je vanjsko uvijek jednostavnije. Zato su se farizeji od evanđeoskog vemenja pridržavali tisuću obreda, ali ono unutarnje duhovno kod njih je bilo mrtvo. I takva vanjska farizejska pobožnost živi bilo gdje i bilo kada. U dijelaktici vanjskog i unutarnjeg sadržana je najdublja istina Pisma, i kad se udubimo u nju u konačnom rezultatu nalazimo glavnu podljednju fomulu.⁶³⁴ Upravo zato je u povijesti bilo toliko zanosa oko rituala i proliveno je toliko krvi zbog nesuglasica u religijskim

⁶²⁸ Isto, 112.

⁶²⁹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 336.

⁶³⁰ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 67.

⁶³¹ Isto, 73.

⁶³² Isto, 112.

⁶³³ Isto, 138.

⁶³⁴ Isto, 139.

ceremonijama. Slična bolest pogađala je nerjetko i kršćane koji su zaboravljali da je za Krista ljubav prema Bogu i ljudima veća od vanjskih propisa. Privrženici slova, rituala i propisa su u svim vremenima se odlikovali zaostalošću.⁶³⁵ Ne treba da čudi što je prva ozbiljna kriza u Crkvi nastala u vezi sa obredima. Ljudima je lakše odreći se uvjerenja nego običajima po zakonu psihologije. Mada obred je korito kojim teku rijeke duhovnog života, lakše je sačuvati rituale nego vjernost duhu.⁶³⁶ Isus nije došao da ustanovi zemaljsko carstvo, zasnovano na vanjskoj moći, nego da srca ljudi otvori Bogu. Zato je Isus hladan kod bučnog ispoljavanja narodnog oduševljenja. Masovni entuzijazam lako se razbukta i lako za plijen dobije one koji žude za podčinjavanjem, i traže idole. Djeca Kraljevstva Božjeg nisu takva, Isus od svakog očekuje duhovni i moralni podvig.⁶³⁷

Obred, naravno, nije izmišljen, nego, kako sam već rekao, vanjski izraz unutarnjeg života čovjeka. Mi kao bića opskrbljena dušom i tijelom, ne možemo ga izraziti na drugi način. Zamislite da vas uhvati smijeh zbog neke smiješne stvari, a da vam je zabranjeno smijanje; ili, da želite izraziti svoje ogorčenje, ali vam ga ne dopuštaju izraziti ni na jedan način.⁶³⁸ Tijekom pogrebne mise, iznenada se nešto podigne, emocije se uzdižu prema gore. Evo što znači obred. Povrh toga obred ujedinjava. Ljudi dolaze u crkvu moliti, barem su zajedno kleknuli... Ovakvo stanje duha obuzme sve prisutne. Bit će nesumnjivo i onih koji ne osjećaju potrebu za tim, ali ja ih još nisam sreo. Zapravo, ako vjera iskreno i kompletno ispunja život, osjeća se potreba za obredom. Druga je stvar promatrati promjene obreda, da se kroz stoljeća više puta mijenja. Primjerice, danas se u Africi misa služi uz tam-tam, gotovo plesno, dok je u protestantskim zemljama misa do krajnosti pojednostavljena. Razlog tome je različita psihologija. Počela je drugačija faza vjerske svijesti, ali unatoč tome obred nije izašao iz života. Najviše su ga pojednostavili baptisti, ali ako se uputite na jedno njihovo okupljanje, vidjet ćete da su se i tamo zadržali neki elementi obreda.⁶³⁹

Kada je Isus govorio da je milosrđe milije Bogu od obreda, to je u očima farizeja predstavljalo potkopavanje čitavog sistema rituala pobožnog života.⁶⁴⁰ Pavle-Savle je bio apostol Slobode, učio je da ističe vrijeme religije kao Zakona, čovjek se

⁶³⁵ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 220.

⁶³⁶ *Isto*, 283.

⁶³⁷ *Isto*, 231.

⁶³⁸ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 45.

⁶³⁹ *Isto*.

⁶⁴⁰ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 219.

ne može spasiti samo ispunjavanjem zakona i pridržavanjem zabrana i propisa. Spasenje to i jeste pobjeda i slava jedinstva s Bogom, ono čemu svjesno ili nesvjesno teži cijeli ljudski rod. Savle je to znao i govorio je da se ljudi ne spasavaju, odnosno da se ne sjedinjuju s Bogom samo djelima Zakona, odnosno kroz ljudsku pravičnost, nego kroz VJERU u Isusa Krista, apsolutnu vjeru u Njega, kroz sjedinjavanje s Njime.⁶⁴¹

Čitava reformacija u Europi započela je kad je Luther otvorivši poslanicu Rimljanima shvatio da se čovjek ne opravdava vršenjem djela zakona. Srednjovjekovni čovjek je zaboravio suštinu Novog Zavjeta, mislio je da je moguće zaraditi spasenje kod Boga izvršavajući to i to, da je moguće čisto formalno zaraditi jedinstvo s Bogom kao što su to činili farizeji. Luther je shvatio da je to bila strašna zabluda, da nijedan čovjek ne može biti nevin pred Bogom, da su svi u grijehu. On je pokazao kolika je naša potreba za silom Božjom. Onaj koji pronade duhovno jedinstvo s Kristom, taj može postati novi čovjek. Zato Pavle i kaže da nije bit u tome ispunjavaju li se ili ne zavjeti, nego da je bitna „U ljubavi djelotvorna vjera“. Onaj koji bude istinski sljedbenik Kristov bit će i nova tvorevina. U tome je naš cilj. To nije crkvena idila, nemojte mislit da ja hoću naš današnji crkveni život da predstavim tako kao da smo svi mi već psotali „nova tvar“ nova rukotvorina. Ne, mi samo k tome težimo, to je cilj, to se ne smije zaboraviti.⁶⁴²

Ali postoji sila koju je Krist ostavio na zemlji kao dar - blagodat. On dolazi kao dar sam do tebe i on prevazilazi zakon. Zakon je prvi stupanj religije, ali zatim dolazi blagodat kroz unutarnje isustvo susreta s Bogom. To je kao ljubav kao slavlje, to je kao pobjeda, kao muzika sfera. Blagodat to je novi život. Blagodat – to je novi život.⁶⁴³ No sklonost ka obrednoj pobožnosti je crkvu u Jeruzalemu odvajala od kršćanske slobode. Suviše su cijenili kulni omotač vjere, formu koja je krila opasnost od stagnacije. Njih je ogorčila vijest iz Antiohije da postoji cijela zajednica braće koja zanemaruju zakon Božji.⁶⁴⁴

Spominjući temeljni obred kršćanstva Krštenje navosdi da je odavno postalo općeprihvaćeni znak duhovnog očišćenja koji otvara put u novi život. Njega su prakticirali mnogi učitelji i Ivan Krstitelj. Krist je govorio učenicima da ako budu

⁶⁴¹ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 111.

⁶⁴² *Isto*, 114.

⁶⁴³ *Isto*, 152.

⁶⁴⁴ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 281.

imali vjeru, tvoriće djela veća nego on sam Iv 14,12. Sila Duha nije samo u riječi nego i u djelu. Učenici nisu odmah toga bili svjesni.⁶⁴⁵ Krštenje su vrlo rano počeli da zovu Sveta tajna, ono nije poganski misterij. Krštenje je bilo ulazak u zajednicu naroda Božjeg, u zajednicu gdje djeluje DS. Ulazeći u nju obraćenik se sjedinjavao s Samim Gospodinom.⁶⁴⁶

Osim toga ističe krštenje pogana kao primjer. Pojam kršteni pogani bio je za njih paradoks. Inercija konzervativizma pojavljivat će se u kršćanstvu mnogo puta, mijenjajući svoj karakter i forme.⁶⁴⁷ Čudni razgovor predstavnika toliko tuđih kultura bio je moguć jer su obojica znala grčki jezik i imala zajedničku vjeru. Etiopljanin je čitao knjigu Izaije, a Filip se ponudio da mu objasni nerazumljivo. Filip nije tuđincu toliko razlagao novo učenje ili pravila življenja koliko mu je propovjedaio evanđelje o Isusu Dj 8,35. Njegove riječi potakle su etiopljanina da poželi da se krsti. I tako je krštenje Etiopljanina u obitelj Kristovih učenika ušao i prvi predstavnik naroda kojima je još drevni prorok obećao spasenje. U ranoj crkvi sačuvana je predaja da je ovaj etiopljanin bio začetnik kršćanstva u njegovoj domovini.⁶⁴⁸ Što znači spasiti se? To znači sjediniti svoj vremeniti život sa besmrtnošću i Bogom – to je spasenje. Pričešće, uključivanje u Božanski život. Žudnja za tim pričešćem živi u svakom čovjeku.⁶⁴⁹

U ovu kategoriju ulaze i ostale kršćanske molitve. Dok ponavljaju različite molitve kršćani mogu da se usporede s istočnjacima koji ponavljaju mantre. Ali jedna od najvažnijih molitava kršćana naziva se Molitva Isusova i u njoj se neprestano ponavlja ime Onog koji se rodio, živio na zemlji, koji je raspet i uskrsao. Ta kristocentričnost glavne kršćanske molitve radikalno se razlikuje od svih ostalih meditacija i mantri zato što se tu odvija susret osobe s Isusom.⁶⁵⁰ Zajednička molitva i slušanje propovjedi na dan Gospodnji u subotu, pretvorili su se u stožer oko kojega se vrteo niz uobičajenih dana. Kada kršćanski hram ne shvatimo samo kao svetinju, nego i kao mjesto bratskog susreta, gdje zvuči Riječ, onda se mora imati u vidu da ovo potiče od Ezekijela i sinagoge koju je on osnovao, gdje se tijekom vijekova

⁶⁴⁵ *Isto*, 241.

⁶⁴⁶ *Isto*, 276.

⁶⁴⁷ *Isto*, 262.

⁶⁴⁸ *Isto*, 258.

⁶⁴⁹ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 150.

⁶⁵⁰ *Isto*, 149.

koncentrirao duhovni život dijaspore.⁶⁵¹ Pavao je bio ogorčen jer ne smiju trošne pregrade dijeliti sjedinjene u Kristu. Za Kristovom trpezom sve razlike moraju biti zaboravljene.⁶⁵²

Naravno da savez između drevnog primitivnog čovjeka i Božanskog nije mogao biti vječan. I evo noću se događa žrtva, dvanaest ljudi se okupilo u maloj sobi, i zbila se žrtva. Isus Nazarećanin okružen jedanaestoricom vrši obred – spomen na slobodu koju Bog daruje. I krvi tu nema, tu je samo čaša s vinom i kruh – euharistija. Na taj način za tom svetom trpezom sjedinjuju se Bog i čovjek, ne više u realnoj, tjelesnoj krvi, nego u simboličkoj krvi zemlje – vinu, i tijelu zemlje – kruh; priroda koja nas hrani to je Bog koji prinosi Sebe ljudima na žrtvu. Isus prinosi tu žrtvu i od te svete noći čaša ne prestaje da se uznosi i vrši se Euharistija. U svim kršćanskim vjeroispovjestima, u svim crkvama, čak i u sektama, svuda je prisutan taj znak.⁶⁵³

III.2.9.5. Svetost

U kategoriju svetosti uključene su reference koje se odnose na svetost općenito, ali isto tako i na Blaženu Djevicu Mariju, svece i mučenike kao i očeve crkve. Menj je o svetosti govorio i u svojem govoru o svetom Franji.⁶⁵⁴ Najviše piše o tome u knjigama "Io credo", "Istorija religije", "Radosna vest" i "Čitajući apokalipsu".

Menj najčešće spominje svetost kao kategoriju povezanu s kršćanstvom. Pojam „sveti“ istovjetan je riječi „Bog“. Moram to objasniti u dvije riječi. U Bibliji, u Starom zavjetu, riječ „svet“ obično nije podrazumijevala našu koncepciju pravednog čovjeka, već više koncepciju nečega neobičnoga, što je iznad ovoga svijeta, što je sveto i, moglo bi se reći, nedodirljivo. Stoga je Bog bio definiran Svetim, u tom smislu. On je drugačiji od svijeta, apsolutno drugačiji. Čovjek mora pamtit i da se Bog korjenito razlikuje od svega s čime mi dolazimo u kontakt. Dakle, reći „Duh Božanski“ jednako je kao izgovoriti „Duh Sveti“.⁶⁵⁵ Slijedeći put kontemplacije, indijski brahmani dolaze do istoga zaključka i na isti način na koji su došli svi mistici, u bilo koje vrijeme i kojemu god narodu da su pripadali. Yajnavalkya i Buddha, Plotin i Areopagit, Meister Eckhart i Gregory Palamas, kabalisti i Nikolaj Kuzansky, Jacob

⁶⁵¹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 149.

⁶⁵² *Isto*, 286.

⁶⁵³ *Isto*, 145.

⁶⁵⁴ 20. o. Александр Мень "Франциск Ассизский" 1983.

<https://www.youtube.com/watch?v=I2YWT87KseI>

⁶⁵⁵ Aleksandr MEN', *Io credo*, 105.

Böhme, Reisbroek i mnogi drugi vidovnjaci Istoka i Zapada s jednoglasnošću, koja čak dovodi do strahopoštovanja, svjedočili su o tome što su spoznali, nakon što su došli do same granice postojanja. Svi oni svjedoče da tamo nestaje sve što je moguće zamisliti i što mi mislimo da postoji, da tamo nema ničega, ali i da istodobno postoji neizreciva ispunjenost. Tu je nemoguće pronaći bilo koje od svojstava svijeta, prirode i duha; tamo nema ni dobroga, ni zla, ni svjetla, ni tame, ni pokreta, ni mirovanja. Tamo vlada nešto što nadilazi najdublju misao čovjeka, veće od samog postojanja. U svetom tmini koja skriva temelje temelja, osjetili su stvarnost Bića, Apsoluta. Strašnu, nepodnošljivu tajnu!⁶⁵⁶

Postoji distinkcija između sveca i proroka jer prorok je neobičan čovjek u kome se spaja snažna ljudska samosvijest sa glasom Božjim koji se otkriva. Mistik sazreva božansko jedinstvo, i oslobađajući se od svojeg „ja“ rastvara se u vječnom oceanu duha oslobođen od tereta života, od samosvijesti svoje osobe, od svojeg „ja“. Međutim prorok, u susretu s Božanskim likom, nikada ne gubi svoje JA.⁶⁵⁷ Kod proroka je vrlo često postojao konflikt između njihove volje, želje, shvaćanja, težnji i onoga što je Bog naložio.⁶⁵⁸ Kad su proroci govorili pod utjecajem Duha, i sami su se čudili zašto se upravo njima otkriva ne samo ono što im je neshvatljivo, već, štoviše, i ono što je suprotno njihovim najintimnijim mislima i osjećajima. Onda su se odigravale tragične bitke, bitke između volje proroka i glasa Duha Božjega. Bile su to bitke, jer u biblijskoj Objavi prorokova osobnost nikad nije bivala potisnuta, nije se utapala u oceanu Apsoluta. Prorok se pred Bogom pojavljivao kao osobnost pred superosobnošću, i ovdje se zbivala drama, borba, a potom dobrovoljni pristanak. I evo čovjeka koji prihvaća Svetoga Duha u sebe. Zato „On govori po prorocima.“⁶⁵⁹ Proroci su pokretali i aktivno utjecali na okolnosti vlastita vremena. Oni su se borili za društvo, bijahu služitelji hrama, u teškim vremenima djelovali su u hramu s posebnim žarom. Tijekom Božanske službe bijaše trenutak u kojem je prorok bio pozvan govoriti i tada bi na njega silazio duh Gospodinov i on je konkretno ljudima govorio što će biti od njih sljedećeg dana i što treba učiniti tog istog dana.⁶⁶⁰

Kad treba pokazati primjer svetosti Menj poseže kako za pravoslavnim tako i za katoličkim najpoznatijim svecima. Možda je razlika u poznavanju Boga religijskih

⁶⁵⁶ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 77.

⁶⁵⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 67.

⁶⁵⁸ Isto, 70.

⁶⁵⁹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 107.

genija kao što je Franjo Asiški, Teresa iz Avile, Meister Eckhart, Serafim Savrovski i običnih ljudi je u tome što za obične ljude sastanak s Bogom je sličan trenutnom bljesku munje iza čega često ponovno dolazi tama. Dok su religijski geniji, cijelim svojim bićem bili posvećeni Božanskom životu, te su na kraju postajali pravi primjeri takvog života.⁶⁶¹ Izadite – je otvoreno očitovanje kontrapozicije između svijeta i crkve. U tom slučaju pod svijetom se razumije svijet iz kojeg treba izaći ako je lišen svijet duha i Boga. Za svakog kršćanina ovaj bijeg postaje normom života. Ne znači apsolutno da mi danas trebamo bježati iz gradova. Ne radi se apsolutno o vanjskom bijegu, nego o unutarnjem bijegu koji uostalom postoji i za nas. Ovaj problem je strahovito aktualan, jer je na Zapadu naširoko raširena ideja da se kršćani trebaju prilagoditi ovom svijetu. Ali baš na ovaj način gubimo kovčeg saveza, trezor koji nam je darovan. Mi se trebamo nužno zaštititi, trebamo živjeti u jednoj državi unutarnjeg bijega (u svjetskom jeziku naziva se nutarnja emigracija). Jednako bježimo iz svijeta jer je nešto sveto što se veže za jedan drugi Grad. Svatko se od nas, očito, treba osjećati dijelom društva u kojem živi, treba ga voljeti, patiti iste njegove patnje, trpjeti iste njegove trpnje, ali pamtit i riječi Pavla Heb 13,14. U apokalipsi je prisutna ova slika ljudi koji bježe, napuštaju nečisto mjesto.⁶⁶²

Govoreći o Blaženoj djevici Mariji Menj ističe da je njezino mjesto u svijesti crkve jedinstveno. Na istoku i na zapadu, cijeni se njezina uloga u povijesti spasenja.⁶⁶³ Jedan od najljepših likova Djevice Marije pripisan je upravo Luki.⁶⁶⁴ Marija, majka Kristova bila je povjerena brizi Ivana Zabedejeva bila je okružena poštovanjem, iako se ona kao i ranije smijerno držala po strani. U Novom Zavjetu ona je izabranica Božja i čuvarica tajne koji znaju samo malobrojni.⁶⁶⁵

Kada pokušava predstaviti kršćanstvo Menj poseže za svecima, koji su uvijek dobar način da se približi evangelizacija ljudima. Govori o samom pojmu svetosti tumačeći na jednostavan način. Još u davna vremena Staroga zavjeta, kad je tajanstvena sila iznenada obuzela običnoga čovjeka, on je išao i propovijedao, jednako kao što je išao i veliki prorok i pastir Amos, koji nije bio ni svećenik, ni ministar Hrama, niti je, da tako kažemo, obnašao ulogu službenog proroka. Bio je

⁶⁶⁰ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 19.

⁶⁶¹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 64.

⁶⁶² Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 109-110.

⁶⁶³ Aleksandr MEN', *Io credo*, 97.

⁶⁶⁴ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 107.

⁶⁶⁵ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 237.

jednostavno pastir i seljak. A ipak je jednom Duh Božanski sišao na njega. Riječ je dakle o vrhovnoj sili, sili koja djeluje na način da čovjeka učini sposobnim da čini više od svojih mogućnosti.⁶⁶⁶ Nijedno živo biće osim čovjeka nije se zamislilo nad smislom svojeg postojanja. Nijedno živo biće nije kadro da rizikuje u ime istine. I tisuće mučenika u svim vremenima pokazuju taj jedinstveni fenomen. Kad se obratimo Evanđelju mi dospjevamo u drugi svijet, ne u onaj svijet koji nam pruža sliku uzbudljivih traganja uzleta k nebu.⁶⁶⁷

Spominje ih grupno: Sveci igraju važnu ulogu u životu ljudi, čak i nakon vijekova, ne samo uspomene na njih nego upravo njihovo učešće⁶⁶⁸ Često si zamišljamo prve kršćanske zajednice kao rezervate svetaca. U stvarnosti, također onda ljudi bijahu pogaženi strastima i patili su radi vlastite nemoći. Onda je crkva živjela trenutke krize i dekadencije, koji je nastavljaju pogađati također i danas, ali iz njih je izlazila pobjednički, usprkos svemu.⁶⁶⁹

No isto tako i pojedinačno: Kod jednog svetitelja postoji ovakav savjet: jednom godišnje pripremi sve za smrt, treba misliti da je odaj post, tvoj posljednji u životu. Što da se radi: vratiti dugove, uraditi ono što nisi uradio, pomori se s onim s kojim si u sukobu.⁶⁷⁰ Jer, svetac je htio da narod, po uzoru na jedinstvo Presvetoga Trojstva, pobijedi zlokobnu podjelu u svijetu.⁶⁷¹ Dovoljno je spomenuti da je početkom XIX. st. sv. Serafin Sarovski, jedan od svetaca Ruske pravoslavne crkve, govorio da je osnovna svrha kršćanskog života primiti u sebe Duha Božjega, što znači da je to po čovjeku moguće. Poznajemo velike mudrace, pustinjake, pravednike, osobnosti koje su mogle biti i nepismene, ili naprotiv veliki pisci, koji su djelovali kao proroci, i po kojima se objavljivala volja Božja. Oni su postajali divovi moralne snage, društvene pobune, i išli protiv struje. Što im je pomagalo? Utjecaj Duha Božjega na povijest.⁶⁷²

Ističe da je svetost odlika crkve: Dakle, što znači jedna Sveta, Katolička i Apostolska Crkva? Da je sačinjena od svetaca? Da, u apostolska vremena svi su se

⁶⁶⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 105.

⁶⁶⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 143.

⁶⁶⁸ *Isto*, 38.

⁶⁶⁹ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 34.

⁶⁷⁰ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 42.

⁶⁷¹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 115.

⁶⁷² *Isto*, 106.

vjernici nazivali svetima, ali ne u smislu koje mi mislimo kad koristimo istu riječ, nego u smislu da su bili posebne osobe, posvećene i predane Bogu.⁶⁷³

No nije mu promakla činjenica da i Zapadna Crkva počinje slaviti naše svece. Vidio sam bogatu literaturu o prošlim i suvremenim svecima i mučenicima. U svakoj katoličkoj crkvi u Italiji vidio sam sliku ikone Vladimirske Gospe, i druge pravoslavne ikone. Njihovo je stajalište prema nama vrlo otvoreno, i izgleda da se udaljava od ideje razjedinjenja.⁶⁷⁴ Postojali su veliki majstori kao Andrej Rubljev i veliki svetitelji i velike preteče. Na kakvoj je pozadini ikonopisac načinio ono najnježnije, najčudesnije Božansko viđenje Trojice, u kakvim uvjetima. Ratovi, mučenja, izdaje, nasilja, požari, pogibije. Rubljev je stvorio Božansku viziju, uzeo je iz duhovnog svijeta.⁶⁷⁵

Očevi crkve poznati su A. Menju koji cijeni tradiciju crkvenih otaca. Povratak današnjeg kršćanskog mišljenja tradicijama Oca crkve i jeste povratak kršćanstva otvorenom modelu koji uzima učešće u svim kretanjima ljudskog društva.⁶⁷⁶ Kada je kršćanstvo u antici stupilo po prvi put iskrslo je pitanje: Kako živjeti sa tim nasleđem? S filozofijom, umjetnošću, literaturom, reći da je sve to smeće, da sve to treba odbaciti? Mnogi su tako govorili. Ali glavni odgovor klasika kršćanske misli predstavnicima patristike ili oci crkve bio je pozitivan. Kršćanstvo može i mora biti otvoreno prema svim tim problemima. Oci crkve su bili poznati pisci, mislioci, pjesnici, socijalni djelatnici svojeg vremena. Oni nisu mislili da su te stvari tuđe ili nedolične za kršćanstvo.⁶⁷⁷

Poimence Menj spominje Martina Tourskog i Grgura Nazijanskog čija djela navodi kao primjere. Kritično je bilo pitanje poganskih hramova. Rušenje i zatvaranje izazvalo je gorčinu pogana. Protest je išao i od Martina Tourskog i Grgura Nazijanskog i Jeronima. Ali u Aleksandriji bila je surova kampanja iskorjenjivanja poganstva na čelu s biskupom Teofilom. Grandiozni Serapisov hram s bibliotekom car je naredio da se sruši. Teofil jedna od najdemoniskijih ličnosti srednjovjekovnog kršćanstva izraziti primjer fanatizma i netrpeljivosti grubo se izživljavao nad

⁶⁷³ *Isto*, 121.

⁶⁷⁴ *Isto*, 120.

⁶⁷⁵ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 146.

⁶⁷⁶ *Isto*, 138.

⁶⁷⁷ *Isto*, 137.

poganskom religijom trijumfovao je. Srušen je hram i spaljena najveća riznica svjetske kulture znamenita biblioteka.⁶⁷⁸

No osim njih spominje i djela Irenej Lionski, Justin Mučenik i Metodije iz Olimpije. Očevi kao Irenej Lionski, Justin Mučenik i Metodije iz Olimpije vjerovali su da bi jednom od posljednjih perioda razdoblja svijeta trijumfiralo Kraljevstvo Kristovo ovdje na zemlji u ljudskoj povijesti i od ljudi.⁶⁷⁹

U dokazivanjima obilno se služi djelima Ivana Zlatoustog, Augustinom i Jeronimom. Ivan Zlatousti govorio je da je Pavle najveći među apostolima.⁶⁸⁰ No Ivan Zlatousti neumorno je razobličavao nepravdnost i korupciju dvora i klera, i protiv nejga ujedinili su se carica Eudoksija i aleksandrijski patrijarh Teofil, pa su ga na saboru 403. g. osudili za herezu i prognali.⁶⁸¹ Kod Blaženog Augustina pronaći ćete izreku da se država bez zakona ni po čemu ne razlikuje od razbojničke bande.⁶⁸² Sv. Augustin, koji se s krajnjim negodovanjem digao protiv teorije o milenijanističnom kraljevstvu, objašnjava to kao kraljevstvo pravednih, ono što vlada s Kristom jest Crkva i njezino hodočašće svijetom. Ovu interpretaciju šutljivo su prihvatili mnogi teolozi.⁶⁸³ Sv. Jeronim je vidio da društvo nije na pravi način usvojilo kršćanstvo, i da su tenzije i degradacija društvenog života umnogome zavisili od tragične neravnomjernosti u raspodjeli materijalnih bogatstava.⁶⁸⁴

No u potrebi citira i naučiteljicu crkve Katarinu Sijensku. U Dijalogima Katarine Sijenske veli se da Gospodin preferira ljubav koja neka bude ta koja čini da zlo zašuti, a ne pravedna osveta.⁶⁸⁵

III.2.9.6. Način ujedinjenja

U kategoriju načina ujedinjenja uvršteni su misli o jedinstvu, zajedništvu, prevladavanju različitosti i samom konceptu kako bi se ujedinilo. Ova grupa ima najviše citata, i pokazuje kako je Menja brinulo ostvarivanje jedinstva kao i načini tog ostvarenja.

⁶⁷⁸ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 337.

⁶⁷⁹ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 120.

⁶⁸⁰ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 114.

⁶⁸¹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 339.

⁶⁸² Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 137.

⁶⁸³ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 120.

⁶⁸⁴ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 335.

⁶⁸⁵ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 100.

III.2.9.6.1. Jedinstvo

Jedinstvo Božanske ljubavi u početku, u Trojstvu, za nas je prototip našega jedinstva,⁶⁸⁶

Nacionalna kultura kroz kršćanske kanale usvaja vrijednosti pravednosti, dobra, istine, samopožrtvovanja, služenja bližnjemu. Eto to je kršćanski temelj naše duhovnosti. Sve se srušilo ali kršćanstvo je ostalo.⁶⁸⁷

Svaka kultura, uključujući i onu sjevernoameričkih indijanaca i eskima, stvara svoj lik Crkve, što uopće ne ometa njezino jedinstvo: tako se mislilo i predodredilo još u socio-kulturnom jedinstvu Rimskoga carstva.⁶⁸⁸

Podjela je duboko tragičan događaj za svijest svakog kršćanina jer je njime narušen osnovni princip života crkve – njeno jedinstvo. Mnogobrojni pokušaji da se prevlada raskol bili su umjetnog karaktera i nisu doveli do najboljeg rezultata.⁶⁸⁹ Unatoč tome Crkva strogo čuva svoje duhovno jedinstvo.⁶⁹⁰

„Kršćanska vjera je puno više od bilo koje kulture i ide mnogo dublje od bilo koje tradicije. No, to ne bi trebalo dovesti da izbriše kulturne razlike. Svaka kultura ima svoje individualno lice. Pluralizam ne negira princip jedinstva, što je bogat i raznovrstan život Crkve, tim više postaje hitnija potreba za ujedinjenjem.“⁶⁹¹

Želio bih da osjetite mnogolikost proturječnosti u okrilju kršćanske Crkve, a tim više proturječnost između različitih kršćanskih vjeroispovijesti – protestantizma, katoličanstva i pravoslavlja, nije razdor nego da je to samo manifestacija dijelova cjeline, jedinstvene cjeline do čije srži treba prodrijeti. Tada će se spojiti ono što nam se čini nespojivim. Tada shodište neće hraniti samo pojedinačnu dušu, već će izaći izvan granica isključivo individualnog i postat će za nas duševna snaga koja će nam pomoći da živimo u ovom svijetu i da nosimo svoje ljudsko dostojanstvo i svjetlost koju je svak dobio u onoj mjeri u kojoj je on njoj pričešćen.⁶⁹²

Čini mi se da takav pluralizam stvara važnu pretpostavku za vitalnost kršćanstva. I možda je promisliteljski to da se ono razdvojilo na različite tokove jer bi bez toga, po svoj prilici, bilo nešto monolitno i prisilno. Znajući izgleda sklonost ljudi

⁶⁸⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 115.

⁶⁸⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 92.

⁶⁸⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 124.

⁶⁸⁹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 432.

⁶⁹⁰ *Isto*, 257.

⁶⁹¹ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 33-36.

⁶⁹² Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 139.

ka netolerantnosti Bog ih je razdvojio kako bi svako na svojem mjestu u svojem vrtu gajio plodove. A doći će vrijeme kad će ti svi plodovi biti objedinjeni u jednoj struji – liku Božjem.⁶⁹³

Zadatak postizanja kršćanskog jedinstva kao i ranije stoji pred kršćanima Istoka i Zapada koji su na svojem individualnom putu stekli neprocjenjivo iskustvo.⁶⁹⁴ „Problem ekumenizma nije stvar mode dvadesetog stoljeća, već bitna potreba koja se javlja u svakome od nas. Problem koji se postavlja svim svećenicima i svim laicima. Ovo pitanje je goruće i prevažno.“⁶⁹⁵

„Podjele rastu, jačaju kada dolaze ne iz srca Crkve, već od onoga što nije bitno: kulture, politike, rituala, pravnih struktura. Sve to ima ljudsko podrijetlo, dok u Božjim očima svi smo mi njegova djeca, otkupljena krvlju Krista.“⁶⁹⁶

Babilonska kula – kako ujediniti te ljude? Postoje dva puta: uzajamnim razumjevanjem, bratstvom ili nasilnim objedinjavanjem. U povijesti su carstva nasilno objedinjavala ljude snagom mača. Ali to je značilo da su ljudi izgubivši domovinu postali anonimni podanici cara.⁶⁹⁷

I pored toga govorimo o jedinstvu religije jer je povezana s jedinstvom ljudske prirode i sa srodnošću doživljavanja koji izaziva osjećaj Najvišeg i misao o njemu. Neka se vjera često pomraćuje s egoizmom, pohlepom, primitivnim strahom - njeno istinsko jezgro, divljenje, zbližava poganina i sljedbenika viših religija, čak i ateista. Susret s Bogom odigrava se u životu svakog čovjeka i religiozno iskustvo je univerzalno, sveljudsko.⁶⁹⁸

Iz ove zbrke rađa crkveni formalizam, koji je nanio mnogo štete Crkvi općenito, a posebno ruskoj. Vi znate da se u XVII. st. od nje odvojio najaktivniji i najenergičniji dio puka, ako ne nukleus crkvenog mnoštva, samo zato što su znak križa činili obrnutim smjerom. Proizašlo je takvo slabljenje Ruske Crkve da je izgledala beskrvno.⁶⁹⁹

Ne samo jednom nego stalno Krist stvara jedinstvo mnogostrukosti, i On ga je nazvao Crkva. Krist svoju Crkvu zasniva na temeljima slobode, nikad nema nasilja s

⁶⁹³ *Isto*.

⁶⁹⁴ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 432.

⁶⁹⁵ Aleksandr MEN', *Io credo*, 132.

⁶⁹⁶ *Isto*, 55.

⁶⁹⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 62.

⁶⁹⁸ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 12.

⁶⁹⁹ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 45.

njegove strane. Sama činjenica da se On pojavio pod vidom skromnosti, malenosti, uvjet je njegova slobodnog prihvaćanja. On zove svakoga, ostavljajući nama slobodu, u njemu nema ničeg totalitarnog, ni diktature ni ljudskog navaljivanja, već samo slobode.⁷⁰⁰

Pavlova pozicija u odnosu na Zakon definirana je proročkom formulom „milosrđe je iznad žrtve“, a s druge strane njegovim pogledom na povijest. Pošto je nastupila Nova era, mesijanska, kada Bog „stvara sve novo“, prethodni Zakon postaje Starom Zavjetu, Krist je vjernima zaključio Novi Zavjet uz čiju svjetlost sve stare kultne ustanove tamne. Za one kojima vlada Duh Sveti poganski dio je otpao, a sakralni simboli Starog Zavjeta su prevaziđeni. Takva odlučnost ići protiv tisućugodišnjeg religijskog principa – mogla se dogoditi samo u čovjeku koji je bio zanesen Isusom Gal 5,6; 6,15. U Antiohiji je nastalo bratstvo ljudi koji su (budući da nije bilo židovskog hrama) bili nezavisni od sinagoge. Njegovi članovi (kršćani) gledali su na „Izrael Božji“ i crkvu Judeja kao na svoju praroditeljku. Sa Jeruzalemom su održavali stalni kontakti.⁷⁰¹

Čemu ta čudna imena od Noe i potomaka njegovih sinova. To je konkretan i jasan pokoljenjima razumljiv prikaz čovječanstva kao jedinstvene jednokrvne porodice, čije se rodoslovlje može grafički prikazati. I to na kraju se potvrđuju riječi Novog zavjeta gdje je rečeno da je Bog stvorio ljudski rod iz jedne krvi. Svi smo mi jedno, ne samo duhovno nego i krvno. Svi smo mi krvni rođaci od jednog korjena, mi smo rođaci koji govorimo različitim jezicima, koji živimo na različitim krajevima zemaljske kugle, koji imamo različitu povijest, svejedno – svi smo mi jednog korena, braća i sestre.⁷⁰²

U vremenu zahlađivanja društvenih odnosa i socijalnih previranja, ljudi se brzo dijele na naši i njihovi. Ta shema još uočljivije utječe na one ljude koji ulaze u crkvu. Ali može se dogoditi da poneki poganin koji je daleko od crkve bude, kršćaninu donekle duhovno bliži od njegovog istovjerca. To je zato što u kršćanstvu ne postoji jedinstvena interpretacija.⁷⁰³

⁷⁰⁰ Isto, 117.

⁷⁰¹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 267.

⁷⁰² Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 61.

⁷⁰³ Isto, 136.

III.2.9.6.2. Sabornost

Menj definira *sobornost* koja za njega znači ono jedinstvo koje ne ubija osobnost.⁷⁰⁴

Mi smo transcendentni jedno drugome., tj. svatko je zatvoreni sustav. i dvoje koji se vole teško prodiru jedno u srce drugoga. Bog zove ljude na novi put: na transparentnost, uzajamnu propusnost. Kad je Andrej Rubljov naslikao *Svetu Trojicu*, predstavio je preko linija i boja ovu nevidljivu tajnu ljubavi, kružnicu koja privlači i poziva čovjeka da promijeni svoju sliku svijeta.⁷⁰⁵

Sobornaja je crkveni prijevod na slavenski jezik grčke riječi *katholik*: katolička crkva. Katolička znači Univerzalna, sakupljena po cijelom svijetu; ne crkva po strani, već epohalna, nacionalna, drevna ili moderna, ali Univerzalna, tj. njezino je mjesto ustvari svagdje i ne poznaje granice ni ograničenja.⁷⁰⁶ Saborno – kolektivno iskustvo cijelog ljudskog roda je besmrtnosti duše.⁷⁰⁷

Krist nije želio da shvatimo istinu u samoći, svatko u svom malom izoliranom svijetu; nego je želio da to učinimo zajedno. Iako je teško, iako svaka ljudska zajednica u sebi sadrži opasnost od napasti, napetosti, zavodljivosti. On je htio da tako bude.⁷⁰⁸ Isusova propovjed nije upućena masama, bezličnom mravinjaku, već svakoj osobi posebno. U svakom čovjeku sadržan je čitav svijet beskonačno vrijedan u Božjim očima.⁷⁰⁹ Tko vjeruje da može postići spasenje ostajući izvan Crkve ne razumije istinski smisao pojma spasenje.⁷¹⁰ Isus pokazuje, da čovjek ili prima vjeru, ili je odbija iznutra, i nije to apsolutno pitanje čudesa.

Nikada prestati kucati na vrata je početak svakog zdravog odnosa. Prvi temelj ekumenizma je prava, široka i duboka duhovnost.⁷¹¹

Pavao ističe ljubav kao jedini izlaz za zabludjeli svijet. Ljubav je iznad natprirodnih znakova, iznad podviga i ekstaza. 1 Kor 13, 1-13. Himan ljubavi vrhunac je Pavlove blagovjesti.⁷¹²

⁷⁰⁴ Aleksandr MEN', *Io credo*, 113.

⁷⁰⁵ *Isto*, 115.

⁷⁰⁶ *Isto*, 123.

⁷⁰⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 5.

⁷⁰⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 128.

⁷⁰⁹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 213.

⁷¹⁰ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 39.

⁷¹¹ Luigi MEZADRI, *Il coraggio della fede*, 36.

⁷¹² Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 308.

Evandjelje je porušilo pregrade koje su dijelile ljude. Svatko tko postaje kršćanin stječe neko drugo državljanstvo, ulazi u narod u kome nema više Židova ili Grka nego samo Krist⁷¹³

U vrijeme II. Vatikanskoga koncila izrađen je poseban dokument o nekršćanskim vjerama i u njemu se, detaljno, izjavljuje da Crkva poštuje sve što lijepo i veliko postoji u poganskim religijama; ona vjeruje u istoga Boga u kojega vjeruju i Židovi i muslimani. Ovo je gledište cijele Crkve izraženo na pomirbeni način.⁷¹⁴

Kršćanski pokret koji Crkvu nastoji vratiti na put zajednice živih ljudi; tako da više ne bude anonimnih kršćana koji dolaze u Crkvu i onda odu svatko na svoju stranu; da se Kršćanstvo „hrama“ upotpuni životom zajednice. Kad je o našoj zemlji riječ, mogu dati primjer baptista i pentekostalaca, koji se, iako se nažalost odvajaju od jedinstva Crkve (a mogli bi ju odlično nadopunjavati), često upravo na taj način ponašaju. Malo sam proučavao ovakva iskustva i shvatio da imaju mnogo krasnih i zanimljivih stvari. U svakom slučaju, iskreno rečeno, napose imaju iskustvo zajedničke molitve.⁷¹⁵

Svi smo mi djeca Božja, samo što jedni znaju, a drugi kao da su ostali siročad, ali imaginarno siročad. Imamo jednoga Oca. Svi smo braća i sestre samo zato što imamo jednoga Oca, a ne jer potječemo od majmuna ili neke druge plemenitije životinje, to apsolutno ne bi bilo dovoljno.⁷¹⁶

Sve je činjeno silom Duha čudom, a jedno od takvih čuda bila je ljubav. Čvrste srdačne veze sjedinjavale su vjernike, koji su bili braća i sestre. Svatko je bio spreman da podjeli i posljednje što ima. Bogatiji je prodavao imovinu ili zemlju i donosio novac apostolima u zajedničku blagajnu. Drugi su primali u svoje kuće braću i sestre te hranili najsiromašnije.⁷¹⁷

Baptisti i pentekotalaci, koji se, iako se nažalost odvajaju od jedinstva Crkve (a mogli bi ju odlično nadopunjavati), imaju mnogo krasnih i zanimljivih stvari. U svakom slučaju, iskreno rečeno, napose imaju iskustvo zajedničke molitve.⁷¹⁸

Staro biblijsko proročanstvo kaže nam da smo sposobni učiniti unutarnji preokret i da postojanju kažemo Da. I tada će nas kroz kaos, kroz apsurd kao sunce

⁷¹³ Isto, 216.

⁷¹⁴ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 54.

⁷¹⁵ Isto, 66.

⁷¹⁶ Isto, 191.

⁷¹⁷ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 243.

⁷¹⁸ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 66.

kroz oblake pogledati oko Božje, oko Boga koji posjeduje osobu sadržanu u svakoj osobi. I kontakt s Njim moguć je kroz savez sličnih bića.⁷¹⁹

Ovdje se daje šira perspektiva govori se o univerzalnoj crkvi, ljudi svih plemena, i naroda, ljudi koje je nemoguće izbrojiti. Oni imaju bijele haljine, palmine grane u rukama – rekviziti blagdana Tabernakula u Zah 14, 16. koji slave novi eshatološki događaj. Hram Starom Zavjetu može biti razoren, ali Ivan nam govori da je Hram tu, to je nebeski Hram, univerzalni hram univerzalne Crkve.⁷²⁰

III.2.9.6.3. Prevladavanje različitosti

Kada govori o različitosti Menj pokazuje razumjevanje osnovnih problema. Započinje od samog sebe: Ja sam principijelni zaštitnik tolerancije, vjerske tolerancije. I trudim se da prema svim shvaćanjima odnosim koliko god je moguće objektivno, i govorim o shvaćanjima s kojima se ne slažem iako ih ne označujem i ne omalovažavam.⁷²¹

„Podjele rastu, jačaju kada dolaze ne iz srca Crkve, već od onoga što nije bitno: kulture, politike, rituala, pravnih struktura. Sve to ima ljudsko podrijetlo, dok u Božjim očima svi smo mi njegova djeca, otkupljena krvlju Krista.“⁷²² Podjele su odražavale kulturne, političke, nacionalne, psihološke barijere koje ljudi nisu bili u stanju prebrodit Pluralizam ne negira princip jedinstva, što je bogat i raznovrstan život Crkve, tim više postaje hitnija potreba za ujedinjenjem.⁷²³ Podjele koje su se događale unutar Crkve tijekom stoljeća, nemaju veze s prirodom same Crkve. One nisu ništa drugo radile nego odražavale kulturne, političke, nacionalne, psihološke barijere koje ljudi nisu bili u stanju prebroditi.⁷²⁴ „Dioba se jača kada se ne odvajamo od srca Crkve, nego od onoga što nije bitno: kulture, politike, rituala i pravnih struktura. Svake podjele imaju ljudske korijene, čak i u obitelji, dok u Božjim očima svi smo njegova djeca, iskupljeni u krvi Kristovoj. Kršćanska vjera je mnogo više od neke kulture i zadire mnogo više u dubinu od neke tradicije. To, međutim, ne mora voditi prema otkazivanju kulturalnih razlika. Za to je u Rusiji, prije dvadeset godina, trebalo

⁷¹⁹ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 144.

⁷²⁰ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 58.

⁷²¹ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 17.

⁷²² Aleksandr MEN', *Io credo*, 55.

⁷²³ Usp. Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 33-36.

⁷²⁴ Aleksandr MEN', *Io credo*, 116.

imati hrabrosti.⁷²⁵ Potlačili smo i zamijenili čovjeka koncepcijom mase. Modernom koncepcijom koja je gnusna i odvratna, jer čovjeka lišava najdragocjenijega Božjega dara, kvalitete osobe. Na taj način mi se pretvaramo u krdo, i gore od krda.⁷²⁶

Isus Krist izjednačio Sebe s Crkvom i tu je započelo veličanstveno učenje o Crkvi kao tijelu Kristovom, kao potpunom jedinstvu braće i sestara.⁷²⁷ Kada je Isus Krist pozvao Pavla, njemu ni na kraj pameti nije bilo da je prešao u drugu religiju. Isti onaj Bog, isti onaj Zavjet samo sada otkriven na novi način kroz Mesiju, Isusa.⁷²⁸

Kada se govori o spasenju kao o sudjelovanju čovjekovu u Božjem životu, trebamo uvijek biti svjesni činjenice da to sudjelovanje ne može biti isto za svakoga. Svaki se pojedinac obraća Bogu na temelju vlastitih mogućnosti, kao što se svaki narod i svaka civilizacija okreće Bogu u mjeri samo njima vlastitoj.

Ljudi koji nemaju dovoljno jasnu predstavu o svojem bogatstvu i dubokoj prourječnosti kršćanskog fenomena misle da među kršćanima nema razlike, da je Crkva nekakva ustanova koja ima svoje ustaljeno oficijalno mišljenje, definiran ideološki sustav koji je teorijski i praktično razrađen. I ti će ljudi biti obeshrabreni kada shvate da unutar ove povijesne bujice postoji mnoštvo najrazličitijih i najproturječnijih struja.⁷²⁹

Sud je beskrajna, besmrtna ljubav koja dolazi čovjeku, susreće ga i kada se dodirne s njime dolazi do neke vrsti munje jer se svjetlost dodiruje s tamom. Eto to je SUD. Sud na grčkom je „Krizis“ što je važno za nas jer Krist je rekao: Ja sam sud ovome svijetu“. Kada stanemo pred njegovu istinu sudi se našoj mržnji, našem gnjevu, našoj laži.⁷³⁰ Ovo je zaista teško, lakše je govoriti o mistici nego živjeti kao kršćanin. Ako ne uspijemo, znači da ne radimo najvažnije stvari, i onda sve ostalo propada, jer „Neće u kraljevstvo nebesko ući svaki koji mi govori: ‘Gospodine, Gospodine!’, nego onaj koji vrši volju Oca mogega, koji je na nebesima.“ Postoji vrsta kršćanskog snobizma; ohole misli: glupani koji ništa ne znaju, ja koji sam ... netko tko je zaslužio prestižnu etiketu, evo gdje je srozavanje.⁷³¹

⁷²⁵ Aleksandr MEN', *Omelie pasquali*, 87.

⁷²⁶ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 145.

⁷²⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 111.

⁷²⁸ *Isto*, 108.

⁷²⁹ *Isto*, 136.

⁷³⁰ *Isto*, 68.

⁷³¹ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 94.

U povijesti vjerovanja uvijek je postojala religiozna tolerancija, vijekovima, ali to je bilo poganstvo.⁷³² Kad govorimo o širenju crkve moramo shvatiti da počinje da djeluje dvojni bogočovječiji zakon, upravo u Crkvi se utjelovljuje kako Duh Božji, tako i naše ljudske slabosti i strasti, i zato se tu rađaju problemi, sporovi, nacionalne razmirice, kulturni konflikti. Sve je to prirodno i tako treba da bude, Duh nas ne probražava mehanički, Bog ne mijenja nasilno našu prirodu upravljanjem nekih čarobnih zraka na nas, nego mi sami treba da, dok težimo da budemo jednaki idealu dobrovoljno idemo njemu u susret i tako zadobijemo silu preobraženja.⁷³³ To se odnosi na sve oblike umjetnosti. Kršćanstvo se ničega ne plaši, ono je otvoreno, a uski model je nasljeđe prošlosti, ali to srednjovjekovlje najčešće privlači neofite, kojima se čini da će postati kršćani ako obuku crnu mantiju i ako hodaju na nekakav poseban ptičiji način. Vanjsko i unutarnje nalazi se u veoma složenom međusobnom odnosu.⁷³⁴

Za Menja, pluralizam što je bogatiji i različitiji život Crkve, to je hitnije potreban jedinstveni temelj. To vrijedi i u naše vrijeme. Tradicija postaje puka tradicija, a napredak potiče čišćenje, kada nedostaje temelja. Korijeni su, sami po sebi, lijepa stvar – to su njegove riječi – no mogu biti i opasni. Zapravo upravo su korijeni bili ti koji su omeli Židove da prihvate Krista. Ne radi se o iskorjenjivanju korijena, nego o povećanju vjere, jer to može biti kreativno.”⁷³⁵

Vjerojatno mnogi od vas poznaju historiozofsku koncepciju Lava Nikolajeviča Gumilova, koji je utvrdio da je nastanak novih etnosa, novih formacija unutar ljudskog roda neminovno povezan s pojavom takozvanih skupina zanesenjaka, koji postaju vrsta gorućeg epicentra: sastoje se od takvih osobnosti da idu ususret opasnostima pa čak i smrti, i promoviraju razvoj povijesti. Imamo pravo misliti da su to poticaji Božanskoga Duha. Duh Božji otkriva se na veoma tajanstven i hvalevrijedan način u talentima i darovima prirode, a providnost ne možemo u njima uvijek shvatiti. Povijest čovječanstva svjedoči da svako toliko dar Duha bude poslan narodima, civilizacijama, pojedincima; sve ovisi kako će ga prihvatiti i kako će ga realizirati.⁷³⁶

⁷³² Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 86.

⁷³³ *Isto*, 108.

⁷³⁴ *Isto*, 138.

⁷³⁵ Yves CONGAR, *Vera e falsa riforma nella Chiesa*, 45-89.

⁷³⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 111.

Svaka civilizacija prima božanski poziv u obliku geografske sredine, povijesnih uvjeta, nasljeđa itd. Ako odgovori na pravi način, onda se razvija i doživi procvat; ako odgovori na krivi način, civilizacija se počinje rasipati i rušiti. U bilo kojem dijelu svijeta može se dogoditi i ovisi o duhovnoj klimi cijeloga društva. To je ono o čemu danas brinemo, ono što želimo postaviti u središte.⁷³⁷ Ako se dobro međusobno poznajemo, možemo razumjeti uzroke razdvajanja, i često smo svjesni koliko su one daleke autentičnoj duhovnosti i pobožnosti.⁷³⁸ Premda pobuđuje nacionalne kulture ili utječe na njih, Crkva ostaje nadnacionalna, općeljudska, obuhvaća sve: Ekumenska Crkva svoga početka.⁷³⁹ U svakoj kulturi mora biti potaknuta optika vlastitog kršćanstva. Što je ona raznovrsnija, Kristova se Crkva može bolje i kompletnije izraziti.⁷⁴⁰

III.2.9.6.4. Koncept ujedinjenja

Svoje misli o koncept ujedinjenja kršćana Menj nikad nije sintetizirao i sumirao u jedan sustav, no obilje misli o problem ujedinjenja pokazuje koliko ga je to brinulo.

Ljubav, Božanska ljubav se može suprotstaviti svijetu koji se raspada.⁷⁴¹ Za kršćanstvo je spasenje pričešće, uključivanje u Božanski život, ali ne i rastvaranje u njemu. Gospodin u evanđelju govori da je svatko za Njega dragocjen, stvorena ličnost je apsolutno vrijedna za Boga ona nije samo nekakav dio nečega.⁷⁴² Ustvari, mi smo transcendentni jedno drugome, tj. svako je zatvoreni sustav. i dvoje koji se vole teško prodiru jedno u srce drugoga. Bog zove ljude na novi put: na transparentnost, uzajamnu propusnost.⁷⁴³ Ne smije se misliti da mehaničko jedinstvo crkve može zamijeniti duhovno jedinstvo.⁷⁴⁴

Otac Aleksandar Menj se uvijek utjecao k apostolu Pavlu. Apostol Pavle je bio najveći univerzalist, on je govorio da „U Kristu nema ni židova ni grka, ni pogana ni žena“ to jest svi su Bogu dragocjeni, svi nezavisno od spola, plemena ili uzrasta, svi su mu dragocjeni. I to također nije uvijek bilo ljudima jasno, također je izazivalo

⁷³⁷ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 147.

⁷³⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 121.

⁷³⁹ *Isto*, 123.

⁷⁴⁰ *Isto*.

⁷⁴¹ *Isto*, 115.

⁷⁴² Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 21.

⁷⁴³ Aleksandr MEN', *Io credo*, 115.

⁷⁴⁴ *Isto*, 116.

prigovore.⁷⁴⁵ Apostol Pavle je rekao. „Bitno je samo novo stvorenje i vjera djelatna u ljubavi.“ Eto, to je istinsko kršćanstvo a sve ostalo samo je povijesna opna, rama, milje, ono što je povezano s kulturom. To je suština Kristove vjere – beskonačna vrijednost ljudske osobe, pobjeda svjetlosti nad smrću i truleži, Novi zavjet koji izrasta iz malog žira. I već danas je Carstvo Božje na tajanstveni način prisutno među ljudima. Kad činite dobro, kada volite, kad spoznajete ljepotu, kad osjećate punoću života Carstvo božje vas je već dodirnulo.⁷⁴⁶

U okvirima jednog samostana, jedne crkve, jednog pravoslavlja sukobljavaju se i to vrlo oštro dva apsolutno antagonistička elementa. Eto taj fenomen koji je otkrio pisac predstavlja prvi nagovještaj da unutar kršćanske kulture nije sve jednoobrazno, da ne može biti svedeno na nešto jedinstveno.⁷⁴⁷

„Za sada, mogu se barem nadići nerazumijevanja, te agresivan stav jednih prema drugima. Ako bi se članovi različitih društava bolje razumjeli, na kraju bi se mogli ubirati plodovi.“⁷⁴⁸

Svaki čovjek sada i ovdje može osjetiti carstvo Božje. U njemu caruje Bog, ono nije s onu stranu groba, ono je svuda, ono je ondje gdje se čovjek našao lice u lice s vječnošću. Zato je Evanđelje prije svega vijest o Carstvu a car je u njemu Isus Krist, kroz kojeg je govorio Bog, koji je umro na križu kao posljednji razbojnik, koji je pobijedio smrt. I to je apsolutno, evanđelje nije učenje, nije knjiga ni tablica nego je okus Krista, snaga Kristova s nama.⁷⁴⁹

Većina ljudi koji bi danas trebala nositi duhovnu istinu ne odgovara vlastitoj vokaciji, to je povijesna činjenica. Prepreke mogu biti otklonjene na samo jedan način: treba pronaći i prodrijeti u bit osobno.⁷⁵⁰

Ovdje postoji predivna osobitost kršćanske Objave. Ona okuplja ljude u Crkvi – to smo svi mi zajedno – ali istovremeno svakoj duši udjeljuje apsolutnu vrijednost. Tko je od vas pročitao Evanđelje, sjeća se parabole o pastiru koji je ostavio 99 ovaca i odlazi tražiti izgublenu ovcu. Dakle, za njega je važna jedna ovca, tj. svaka, a to je

⁷⁴⁵ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 114.

⁷⁴⁶ *Isto*, 152.

⁷⁴⁷ *Isto*, 130.

⁷⁴⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 31-33.

⁷⁴⁹ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 102.

⁷⁵⁰ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 26.

posve drugačija aritmetika. Osoba, svaka osoba i svaka individua ima apsolutnu vrijednost! Ovako bih rekao: Bog voli svakoga čovjeka više nego sve.⁷⁵¹

Ekumenizam ima dva izvora: istinsku i duboku duhovnost koja se ne boji ničega stranoga ili površinsku konfuziju svega. Naravno, ja podržavam ekumenizam prvog tipa, no mnogi neće doseći do njega. U riječima opata o svetcima, da su oni "strani" nije samo ograničenost, već i nespremnost da se prihvati drugačije iskustvo. Ova praksa ne proizlazi iz Evanđelja kao takvog. Izvor tih riječi je kulturna tradicija i etno psihologija... Reći za 700 milijuna katolika i 350 milijuna protestanata da su u zabludi, a mi sami da smo istinska crkva mora biti ludi ponos bez ikakvih osnivanja.⁷⁵²

Govorili su gotovo pjevajući, i bilo je to prekrasno slavljenje! Govorili su nepoznatim jezikom, a ipak su ljudi pristigli iz svih krajeva zemlje taj jezik razumjeli. Kako? Ne znamo. No, sadržaj je do svih došao. Bio je to izvanredan fenomen.⁷⁵³

Crkva mora biti glasnica Kristova na svijetu, i kad izvršava ovu ulogu, onda je zaista Njegov glas, Crkva propovjednica. Propovjednica u smislu da svjedoči onom blagu koje joj je povjereno: živućem Kristu, Njegovoj prisutnosti u svijetu, živom Duhu Božjemu, koji je ovdje prisutan, i ne tek zato jer su u Crkvi sabrali najmudriji ili najjači ljudi, nego jer kroz njih govori Duh Božji, jer je On glavna snaga, ponekad skrivena,⁷⁵⁴

Razgovor predstavnika toliko tuđih kultura bio je moguć jer su obojica znala grčki jezik i imala zajedničku vjeru. Filip nije tuđincu toliko razlagao novo učenje ili pravila življenja koliko mu je propovjedaio evanđelje o Isusu. Filip je reagirao brzo i intuitivno, zanemarujući da se cijelo njegovo propovjedaње svelo na razgovor tijekom puta i da etiopljanin nije bio čak ni prozelit (eunuhe nisu primali u židovske općine). Filip je bio spreman prijeći preko svih zabrana⁷⁵⁵

Na prvi pogled potpuno različiti ali Krist ih sjedinjuje. Pavao se upoznaje s Jakovom ali ne želi nikog drugog, i provodi dvije nedjelje s Petrom. Oni razgovaraju i mole zajedno. Apostol Petar se ne pravi važan pred novoobraćenim Pavlom, ne ponosi se time što je poznavao Isusa u dane njegova služenja. Prije svega njima je

⁷⁵¹ *Isto*, 120.

⁷⁵² *Isto*, 12.

⁷⁵³ Aleksandr MEN', *Io credo*, 112.

⁷⁵⁴ *Isto*, 125.

⁷⁵⁵ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 258.

drago ne to da je Mesija živio na zemlji, nego što je On s njima sada ovdje i što će živjeti uvijek!⁷⁵⁶

Razmatrati iz konteksta „Nemojte voljeti ono što je u svijetu“ ta je tendencija počela da traži svoja prava najprije u monaškim redovima, u specifičnim tokovima Crkve, da bi neprimjetno postala vladajuća skoro u potpunosti zaklanjajući Bogočovječansko načelo i izvor. Ali isto tako je u Ivanovom evanđelju rečeno. Bog je tako volio svijet da je dao Sina svoga kako bi taj svijet spasio. Eto u toj dijalektici mi moramo da shvatimo dva razumjevanja svijeta. U praksi to nije lako, kršćanstvo otuđujući se od bića kojim je okruženo, od povijesti, stvaralaštva, kulture, razvijalo se na svoj način, i nije moglo biti do kraja dosljedno. I ono je stvaralo kulturne vrijednosti – u obiteljima unutar asketskih krugova rađali su se veliki umjetnici, povjesničari, neimari. Ali kultura se tamo stvarala usprkos osnovnoj tendenciji koja je kršćanstvo postavila iznad svijeta.⁷⁵⁷

Smirenje je otvorenost na sve, spremnost da se prihvati drugačije gledište, kao spremnost da se čuje i počuje glas čovjeka i glas Boga. To je antipod ponosa, jer ponos je zatvoren u sebe, živi u svom svijetu u svojem zatvoru. Pronaći jedinstvo za te suprotnosti koje djele Crkvu.⁷⁵⁸

Kada čovjek sebe snabdje svim što mu je potrebno – to je civilizacija, ali kada čovjek stvara, gradi svoje odnose s drugima sa uvažavanjem i ljubavlju, kada spoznaje i doživljava veličinu vrijednosti, kad se u nejemu budi duboka duhovna i religiozna svijest to je kultura. Čovjek koji živi samo za civilizaciju je lišen temeljnih ljudskih osnova.⁷⁵⁹

Djelatnik kulture Buharev arimandrit Fodor monah koji je živio u Trojici-Sergijevoj lavri učenjak i bogoslov prvi je ukazao na problem i rekao da su eto ta dva shvatanja moraju sjediniti, da su problemi koji uzbuđuju čovječanstvo; kultura, stvaralaštvo, socijalna pravda ti su problemi nešto prema čemu je kršćanstvo ravnodušno. A da duhovni ideali Evanđelja mogu da igraju veliku ulogu da postanu unutarnje ishodište za rješavanje tih problema.⁷⁶⁰

Nema sumnje da duhovna zajednica ljudi koji se kreću prema najvišem cilju ipak predstavlja neku izdvojenu samostalnu cjelinu, a istovremeno, ta je zajednica

⁷⁵⁶ *Isto*, 253.

⁷⁵⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 132.

⁷⁵⁸ *Isto*, 135.

⁷⁵⁹ *Isto*, 94.

otvorena za sve, za čitav svijet. Onaj koji hoće duboko duhovno da se razvija mora podići ogradu oko svoje duše, inače će buka svijeta sve zaglušiti. Ali onaj koji neće to da pretvori u mali rezervat, u zagušljivi, okađeni prostor u kojem duh ne može da diše, taj ne treba da tu ogradu gradi kao apsolutnu i neprijelaznu. To je kao uzdah i izdah, kao druženje s mnogima i druženje s jednim. Florenskije je govorio kako se cjelovita istina, spuštajući se u naš svijet razdvojila u dva proturječna dijela. Takva je tajna života, takva je tajna dva shvaćanja kršćanstva.⁷⁶¹

I ranije je postojala zapovjed o ljubavi kod Mojsija: ljubi bližnjeg svoga kao sebe samoga. A Krist joj je pridodao sasvim poseban smisao riječi. zato što je On iz ljubavi prema čovječanstvu On ostao na strašnoj krvavoj i grešnoj zemlji – njegova ljubav je bila samožrtvujuća i zato je on rekao: „Tko hoće da ide za mnom neka se odrekne sebe.“ To jest svoje samosti, svoga sopstva, ne svoje osobe nikako, osoba je svetinja, već svojeg lažnog samopotvrđivanja, egoizma. Krist poziva čovjeka na ostvarenje Božjeg ideala. Samo kratkovidni ljudi mogu da uobrazе da je kršćanstvo već prošlo. Ono je ustvari načinilo tek prve, rekao bih, nesigurne korake u povijesti ljudskog roda. Mnoge Kristove riječi ostale su nam do dana današnjeg nepojmljive, zato što smo još uvijek neandertalci duha i moralnosti, a evanđeoska strijela je usmjerena u vječnost.⁷⁶²

U vrijeme II. Vatikanskoga koncila izrađen je poseban dokument o nekršćanskim vjerama i u njemu se, detaljno, izjavljuje da Crkva poštuje sve što lijepo i veliko postoji u poganskim religijama; ona vjeruje u istoga Boga u kojega vjeruju i Židovi i muslimani. Ovo je gledište cijele Crkve izraženo na pomirbeni način. Stoga je odbačen stari model koji je donosio: „Nosimo pravu vjeru, i uništavamo prošlost“; danas, zahvaljujući produbljenom proučavanju svih vjera, takva je koncepcija napuštena.⁷⁶³

Crkva koju je prikazao Ezekijel može biti nazvana ekumenskom, iako njezino jezgro ostaje Izrael. Prorok govori o tome da „gerim“ inoplemenici u nju ulaze, imaju istu sudbinu kao i Judejci (Ez 47,22-23). I zato Grad Božji nije slučajno otvoren na četiri strane svijeta.⁷⁶⁴

⁷⁶⁰ Isto, 133.

⁷⁶¹ Isto, 139-140.

⁷⁶² Isto, 145-146.

⁷⁶³ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 54.

⁷⁶⁴ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 152.

Ujedinjenje kršćana mora ići putem uzajamnog razumjevanja i uzajamne spoznaje. Duhovno iskustvo zapada mora u istoj mjeri postati imetak Istoka kao što bogospoznaja Istoka mora pripadati Zapadu. Kada otuđenje nestane, srušiće se i vjeroispovjedne pregrade. Tek će tada biti jedno stado- Ekumenska crkva, i jedan pastir Krist!⁷⁶⁵ „I zato kako bi se shvatila Crkva – govorio je – potrebno je znati moliti i nikada ne zaboraviti kucati na vrata s molitvom. To je početak svakog zdravog odnosa.“⁷⁶⁶

Mi kršćani vjerujemo i znamo da je kršćanstvo usisalo u sebe i sadrži sve vidove različitih religija, stoga, ono više nije jedna vjera, nego nad-vjera. Možemo zamisliti sve vjere kao isto toliko ljudskih ruku koje se pružaju prema Nebu, kao srca upravljena prema gore, kao slike potrage za Bogom, pretpostavke, prosvjetljenja. U Kršćanstvu je jedan odgovor koji ljudi moraju shvatiti, ispuniti, i u svoje vrijeme dati kao odgovor; a taj će odgovor biti cijeli naš život, sva naša služba, sve naše postojanje.⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ *Isto*, 433.

⁷⁶⁶ Luigi MEZADRI, *Il coraggio della fede*, 36.

⁷⁶⁷ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 51.

III.3. Osnovni elementi ekumenske misli AM

Sve navedene izjave oca Aleksandra Menja mogu se grupirati u šest kategorija koje čine osnovne elemente na kojoj se bazira ekumenizam.

III.3.1. Ekumenizam je goruća i prevažna potreba za svakog čovjeka

„Problem ekumenizma nije stvar mode dvadesetog stoljeća, već bitna potreba koja se javlja u svakome od nas. Problem koji se postavlja svim svećenicima i svim laicima. Ovo pitanje je goruće i prevažno.“⁷⁶⁸

Otac Aleksandar Menj ovim riječima izrečenim prije tridesetak godina pokazao je iznimnu hrabrost i svesrdnu ekumensku otvorenost. Ako je cilj ekumenizma izbrisati granice među ljudima koji primaju Božju riječ onda se ovaj problem jedinstva postavlja svim vjernicima. Činjenica da on prepoznaje trajnost i važnost ekumenizma kao potrebe svakog čovjeka kako svećenika tako i laika predstavlja jedan novi horizont. On vidi da su svi ljudi potrebni ulaska u odnos s Bogom, da svi žude za odgovorima na egzistencijalna pitanja i da je prema tome prevladavanje razlika među onima koji posjeduju odgovor na to pitanje gorući i prevažan zadatak. Ono što je zanimljivo je svijest oca Menja da su pred egzistencijalnim pitanjem i ulaskom u odnos s Bogom svi i svećenici i laici u istom položaju, jer svi su pozvani da budu sveti i svi su pozvani da trajno ulaze u „trajan odnos“ s Uskrsnim na koji ih potiče „duboka ljubav prema Njemu.“⁷⁶⁹ Ova ista početna pozicija za sve zapravo olakšava ulaženje u ekumenski dijalog.

Sukladno tome ovo je poziv na otvorenost, poštivanje i ljubav. Važno je upoznati duhovno obilježje braće u otvorenosti, poštovanju različitosti i uvažavanju.

Menj je isticao kako svakom pojedincu i narodu treba Božji blagoslov, Božja milost. Ali narod treba biti pripravan za promjene u skladu sa Svetim pismom, jer to je jedini put kojim se želimo svidjeti Bogu, našem Spasitelju, Sinu Božjemu, Gospodinu Isusu Kristu. Potrebna je duhovna i materijalna obnova. Što je zapravo obnova za Menja? Obnova nije čekanje da nam tko drugi obnovi razrušenu domovinu,

⁷⁶⁸ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 132.

⁷⁶⁹ *Isto*, 117.

kuće, obitelji, upropaštene ljudske duše i unakaženo povjerenje. No to se ne događa u obnoć.

O tome je komentirajući razloge zašto piše rekao: „U svojim knjigama, prije svega, nastojim pomoći kršćanima neofitima, pomažući im da shvate na jednom modernom jeziku, principe i temelje evangelizacijske vizije i nauke. Knjige koje smo objavili prije revolucije, na žalost, nisu uvijek razumljive čitatelju današnjice. A strane knjige se obraćaju osobama na psihološki drugačiji način, uz iskustvo koje se razlikuje od našega. To je motiv zbog kojega imamo stalnu potrebu za knjigama koje se pišu u našoj zemlji. Osobito za one koji su nedavno krenuli putem vjere.“⁷⁷⁰

Za Aleksandra Menja jedinstvo raspršenog čovječanstva jest Božja volja. Jer u Bogu smo svi jedno, i ako smo u Božjoj volji, svi smo ujedinjeni, a ekumenizam je ostvaren.

III.3.2. Ekumenizam dolazi iz duboke ljubavi prema Crkvi

U srcu Crkve je srce Krista koji posvećuje svojom ljubavlju. Treba shvatiti zašto Crkva mora naučiti moliti. „Nikada prestati kucati na vrata je početak svakog zdravog odnosa. Prvi temelj ekumenizma je prava, široka i duboka duhovnost.“⁷⁷¹

Prema njegovu kutu gledanja, raskol Crkve bila je determinirana razlikama u političkom, nacionalnom, etničko-psihološkom te kulturnom poretku. „Došao sam do zaključka kako je u realnosti Crkva jedna, te da su kršćani podijeljeni prije svega zbog svojih skučenih pogleda i svojih grijeha.“⁷⁷² Smatrao je kako kršćani moraju podnijeti svoju diobu kao zajednički grijeh i kao jednu neposlušnost Kristovoj volji. Taj se razdor sigurno neće prevladati ako se slijedi put svojine, oholosti, egoizma i mržnje, a ne duh bratske ljubavi, bez koje se kršćanski poziv ne može realizirati. Naravno da bi bilo čudo da se uspostavi pravo jedinstvo između kršćana. No, otac Aleksandar je vjerovao u to čudo: „Za sada, mogu se barem nadići nerazumijevanja, te agresivan stav jednih prema drugima. Ako bi se članovi različitih društava bolje razumjeli, na kraju bi se mogli ubirati plodovi.“⁷⁷³

Dan uoči svoje smrti, otac Aleksandar održao je konferenciju o kršćanstvu koja je završila ovim riječima: „Ako se još jednom upitamo koja je bit kršćanstva,

⁷⁷⁰ Isto.

⁷⁷¹ Isto.

⁷⁷² Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 432.

⁷⁷³ Aleksandr MEN', *Io credo*, 31-33.

moramo odgovoriti: božanska-humanost, jedinstvo ljudskoga duha koji ima vijek trajanja, koji je ograničen vremenom, s božanskim koje je vječno. To je posvećenje tjelesnog, počevši od trenutka u kojemu je sin Božji preuzeo naše radosti i patnje, koje mi stvaramo, našu ljubav, naš posao, prirodu, svijet, sve ono u što je On uronio, u čemu je rođen kao čovjek i Bogočovjek.

III.3.3. Čovjekov grijeh ne može eliminirati svetost Crkve

„Od grijeha nisu izuzeti kršćani, ali svetost Crkve se temelji na Isusu Kristu. Naši grijesi su nažalost u stanju izbrisati ikonu Krista u nama i u braći.“⁷⁷⁴ Aleksandar Menj je govorio kako samo duhovan čovjek pokazuje urođenu ljubaznost i čistoću u mislima i djelima prema svim stvorenjima: ljudima, životinjama i biljkama. U svakom stvorenju on vidi dar ljubavi Božje i ne želi da ta ljubav bude prezrena, ophodeći se prema tim darovima sa zahvalnošću. On poštuje svakog čovjeka i teško podnosi bilo čiju patnju, pun je suosjećanja prema svemu živome. U tome se nadahnjuje na Kristovu poniženju. Svojim poniženjem Krist želi srušiti zidove brutalnosti i tvrdoće koji kao školjka ovijaju osjetljivo jezgro istinske ljudskosti. Zbog svoje poniznosti i jednostavnosti duhovan čovjek često prolazi neprimijećeno. Prepoznavanje autentične duhovnosti kod drugih ponekad se događa i u velikoj vremenskoj distanci ili, možda, nikada neće biti prepoznata, osim pred prijestoljem Božjim. Tako ikona Kristova lica po Menju otkriva pravi smisao duhovnoga u kršćanskoj tradiciji: to je djelo Duha Svetoga koje se širi na cijeli svemir i čini da nas ljudi, događaji i stvari, podsjećaju na Boga, da nam govore o Bogu, pripovijedaju nam o Božjim čudesnim djelima u životima ljudi.⁷⁷⁵

Samo će s ljubavlju naša poruka biti vjerodostojna jer nemamo što drugo prenijeti do ovoga: „Bog nas voli, a mi moramo naučiti voljeti ga odgovarajući na njegovu ljubav s našom nesavršenom ljubavlju“, često je ponavljao istinski učitelj i svjedok vjere Aleksandar Menj.⁷⁷⁶

⁷⁷⁴ Isto.

⁷⁷⁵ Usp. Aleksandr MEN', Omelie pasquali, 35.

III.3.4. Podjele ne dolaze iz Crkve nego od ljudi

„Podjele rastu, jačaju kada dolaze ne iz srca Crkve, već od onoga što nije bitno: kulture, politike, rituala, pravnih struktura. Sve to ima ljudsko podrijetlo, dok u Božjim očima svi smo mi njegova djeca, otkupljena krvlju Krista.“⁷⁷⁷

Svetost Crkve temeljena je na Kristu, ne na našim greškama. Naše pogreške, nažalost, mogu nagrditi lik Krista koji je u nama, no ne mogu izuzeti lik Krista. „Dioba se jača kada se ne odvajamo od srca Crkve, nego od onoga što nije bitno: kulture, politike, rituala i pravnih struktura. Svake podjele imaju ljudske korijene, čak i u obitelji, dok u Božjim očima svi smo njegova djeca, iskupljeni u krvi Kristovoj. Kršćanska vjera je mnogo više od neke kulture i zadire mnogo više u dubinu od neke tradicije. To, međutim, ne mora voditi prema otkazivanju kulturalnih razlika. Za to je u Rusiji, prije dvadeset godina, trebalo imati hrabrosti.“⁷⁷⁸

Ekumenizam Menja rađa se iz duboke ljubavi prema njegovoj Crkvi, u srcu njegove Crkve, u srcu Krista koji ga posvećuje svojom ljubavlju. „I zato kako bi se shvatila Crkva – govorio je – potrebno je znati moliti i nikada ne zaboraviti kucati na vrata s molitvom. To je početak svakog zdravog odnosa.“ „Problem prije ekumenizma jest autentična široka duboka osobna duhovnost“, govorio je otac Aleksandar.⁷⁷⁹ Dakle, problem ekumenizma je prije svega osoban i objektivan. Osoban je zato što se ne preobraćam ja u jedinstvo s Kristom, nitko se ne preobraća, radim samo vidljive ekumenske akcije koje su više farsa nego pravi ekumenizam. Objektivan je zato što, za oca Menja, no za sve bi trebalo vrijediti isto, jedinstvo s Kristom je već postignuto, no potrebno ga je samo prepoznati i živjeti. Krist je srušio zid koji dijeli dva naroda, židovski i poganski, i ujedinio ih u jedan narod, jer svi mogu biti u Kristu jedna stvar. To je objektivnost koju treba prepoznati, a ne izum koji treba programirati. Zbog toga ljudska pogreška nije uspjela eliminirati svetost Crkve koja predstavlja sakrament jedinstva. Svaki pokušaj homogenizacije je propao zbog jednostavnog razloga što se kršćanstvo mora iskazivati u živim oblicima. Svaka kultura ima individualno lice. Kršćanstvo je nalik brdu. U podnožju se nalaze prekrasni stepski cvjetovi, zatim zelene livade, te šume breza i jela. U

⁷⁷⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 55.

⁷⁷⁷ Isto.

⁷⁷⁸ Aleksandr MEN', *Omellerie pasquali*, 87.

⁷⁷⁹ Luigi MEZADRI, *Il coraggio della fede*, 36.

visinama, divlji šimširi i visoke zvijezde. Homogenizacija bi smanjila neprestanu ljepotu povijesnog lica Crkve.

Unutar podjela o kojima govori Menj pojavljuje se gotovo poseban problem postojanja zatvorenih skupina, tzv. zatvorene mase koja odbija razvoj kako bi si osigurala trajanje. Crkve pokušavaju konzervirati postojeće, temeljnog „pologa vjere“, pa i prakse identiteta koja zaboravlja evanđeosku logiku pšeničnog zrna koje umire da bi dalo obilan rod (Iv 12, 24). Tko svoj talent čuva pod zemljom, ne sudjeluje u dinamici kraljevstva koje će pripasti onome koji, trgujući, iznutra riskira odlazak u propast (Mt 25, 14-30). I za Crkve vrijedi isto: „Tko želi spasiti vlastiti život, izgubit će ga, a tko ga izgubi zbog Isusa i evanđelja, spasit će ga“ (Mk 8,35). Da bismo bili vjerni Isusu, nije nam dan drugi izbor nego uputiti se putem križa. Riječ propovijedi prije svega je Riječ križa koja pobija moć i živi u Duhu.

Aleksandar Menj nedostatak dijaloga vidio je u tome što obje Crkve gledaju jedna na drugu iz ugla svog kompleksa superiornosti: katolici, govoreći o njihovom poštovanju i otvorenosti, pravoslavce vide kao one koji su zakasnili na vlak moderniziranja. Previše povezani sa svojim etničkim korijenima, nesposobni za evangelizaciju, uvijek pokorne svojim vlastima, zatvorene u sebe, bez ikakvih iskustava u društvenom radu, s patnjom nastale od sekularne bolesti nepokretljivosti i cezaropapizma, ponekad čak uključene u magijske rituale i drugo.⁷⁸⁰

Pravoslavci (oni tradicionalni), govoreći među sobom, katolicizam vide kao umjetno jedinstvo lokalnih Crkvi povezanih na mehanički način s Rimom, smatrajući da su katolici izgubili i nastavljaju gubiti najveći dio nasljeđe apostolske i patrističke Crkve (pravila posta, tzv. poštovanje relikvija, asketsku i duhovnu pripremu svete pričesti), da je njihova vjera oslabila s sentimentalnim shvaćanjem Isusove isključivo ljudske prirode koje su oni reducirali na minimum u liturgijskom životu. Prirode koju su oni reducirali na minimum u liturgijskom životu, zamijenivši stare molitve svetih otaca sa svojim improvizacijama, da su oni objasnili i sve racionalizirali, no pustili da opadne osjećaj misterija i svetosti vjere i tako dalje.⁷⁸¹ Naprotiv, kada se pozivaju na takozvani dijalog, Crkve se oblače u najsvečanije odore, koje skrivaju sve muke i međusobno razgovaraju sa svojih visina. No na kraju krajeva, od čega se taj razgovor sastoji? S katoličke strane: ovdje smo kako bismo vas podučili neke stvari, jer su naša

⁷⁸⁰ Usp. Aleksandr MEN', *Io Credo*, 19-25.

⁷⁸¹ Usp. Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 54-57.

vjera i iskustvo univerzalni. S pravoslavne strane: stvorili smo svoje povijesno društvo, a ono što je dobro za vas, za nas nije. Sve u svemu, pustite nas na miru. Ako još uvijek postoji, makar i u simboličnoj formi, posve teološka debata, umjesto razmjene dvije duhovnosti, dva vida života u Kristu, nisu se još razvila. Samo taj dijalog (zajedno s onim dogmatskim), ipak može doprinijeti zajedništvu Crkvi. Jer crkveno ime dijaloga nije razgovor, iako prijateljski, nego pravo i autentično zajedništvo u Kristu koje je „Isus Krist jučer i danas isti je – za vijeke.“ (Heb. 13,8) Počinjemo od vrha, od povezanosti i lucidnosti, no i od ljubavi.

Ne može se započeti ekumenski dijalog samo na horizontalnom nivou, bez realnog i egzistencijalnog motiva, bez prave žeđi za jedinstvom.⁷⁸² Ta se žeđ budi u našoj potrebi za drugim, čak i u priznanju njegove istine, koja iako nije moja, može biti otvorena i razumljiva čak i meni, kada ja budem imao potrebu za podjelom bogatstva sa svojim bratom u Kristu. Samo s tom žeđi – koja se manifestira, zajedno s mnogim drugim stvarima, čak i u razmjeni recipročnih svjedočanstava – možemo jednoga dana stići do pravoga zajedništva, piti sa zajedničkog izvora „onu vodu koja izvire za život vječni“ (Iv. 4,14).

Otac Aleksandar imao je i lijek za podjele. Naime samo dobročinstvo nadjačava podjelu, ono liječi razdor. Smatrao je da je Božje Milosrđe veće od naših podjela i ono ruši granice.

III.3.5. Pluralizam je poluga za ujedinjenje Crkve

„Kršćanska vjera je puno više od bilo koje kulture i ide mnogo dublje od bilo koje tradicije. No, to ne bi trebalo dovesti do brisanja kulturnih razlika. Svaka kultura ima svoje individualno lice. Pluralizam ne negira princip jedinstva, što je bogat i raznovrstan život Crkve, tim više postaje hitnija potreba za ujedinjenjem.“⁷⁸³

Pluralizam što je bogatiji i različitiji život Crkve, to je hitnije potreban jedinstveni temelj. To vrijedi i u naše vrijeme. Tradicija postaje puka tradicija, a napredak potiče čišćenje, kada nedostaje temelja. Korijeni su, sami po sebi, lijepa stvar – to su njegove riječi – no mogu biti i opasni. Zapravo upravo su korijeni bili ti koji su omeli Židove

⁷⁸² Usp. Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 33-36.

⁷⁸³ *Isto*.

da prihvate Krista. Ne radi se o iskorjenjivanju korijena, nego o povećanju vjere, jer to može biti kreativno.”⁷⁸⁴

Otac Aleksandar kad je govorio o ekumenizmu uvijek je naglašavao bezvremenske i vječne vrijednosti svjetskog religioznog iskustva. ”Postoji iskustvo nedefiniranog misticizma.” Pisao je da ”postoji iskustvo svih vjera i u svakoj je vrijednost, i to je predivno, sve ruke uperene u Raj su veličanstvene ruke, vrijedne naziva ljudskih bića, jer su to ruke stvorenja napravljene po slici i liku Boga i potaknute tražiti primarni lik.”⁷⁸⁵ Konstantno naglašavao posebnost kršćanstva. ”Ali Isus”, rekao je, ”je ruka protegnuta prema svima nama odozgo, kao što možete vidjeti na nekim drevnim ikonama – odatle je ruka protegnuta prema nama.”⁷⁸⁶

Bio je vjeran pobornik mira između kršćana različitih ispovijesti. U tome je vidio *conditio sine qua non* za budućnost kršćanstva. Kao obični svećenik nije vodio nikakve razgovore s katoličkim hijerarhima i nije bio prisutan u papinim prijemima, ali je bio potpuno posvećen putu kršćanskog saveza.

Ovo su primjetili i drugi. Recimo Andrej Eremjin je napisao ”Praktični pristup je glavna karakteristika ekumenizma oca Aleksandra Menja.” U riječima Krista, ”Neka svi budu jedno” (Iv 17,21), otac je vidio poziv za djelovanjem, ne teološkim filozofiranjem. Zbog toga je demonstrirao toleranciju i zanimali su ga svi pozitivni početci kršćana koji su pripadali drugim vjeroispovijestima. ”Otac Aleksandar”, rekao je Andrej Eremjin, ”konstantno je podsjećao da nas Krist nije došao naučiti *Filioque*, već život s Bogom, poklonjen nam komunikacijom s rođenim, otjelovljenim, razapetim i uskrslim Gospodinom.”⁷⁸⁷

Otac Aleksandar je konstantno naglašavao da smo kao kršćani različitih vjeroispovijesti ujedinjeni nečim beskonačno većim od svega što nas razdvaja jedne od drugih. Raspravljajući o razlozima zbog tih raznih vjeroispovijesti u svijetu danas, rekao je ”Suprotnosti između različitih kršćanskih vjeroispovijesti – protestanata, katolika, pravoslavaca – nisu simbol uništenja, razdvajanja, već su otkrivanje dijelova cjeline, jedne cjeline, koje bismo trebali dosegnuti u njenoj dubini.”⁷⁸⁸

Otac Aleksandar bio je jednom upitan od novinara o osobnom stavu koji kao pravoslavac ima prema drugim vjeroispovijestima i odgovorio je ”Nisam svoj stav

⁷⁸⁴ Yves CONGAR, *Vera e falsa riforma nella Chiesa*, 45-89.

⁷⁸⁵ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 32.

⁷⁸⁶ Vladimir ZELINSKIJ, *Mistero cueore speranza*, 119.

⁷⁸⁷ *Isto*, 201.

dobio gotov, jednom i zavijek. Puno razmišljajući, razvijanjem kontakta i istraživanjima, došao sam do zaključka da je Crkva jedna u svojoj biti, dok su kršćani razdvojeni uglavnom zbog njihovih ograničenja, uskogrudnosti, grijeha. Ovaj jadni čin je postao jedan od glavnih razloga za krize u kršćanstvu. Samo na putu bratskog jedinstva i poštivanja raznih oblika crkvenog života možemo se nadati da ćemo dobiti snagu, mir i Božji blagoslov iznova.”⁷⁸⁹ Upravo u tim godinama otac Aleksandar je napisao. “Došli smo do ideje o našoj potrebi za integriranim kršćanstvom koje bi uključilo cijelu ljestvicu duhovnih puteva i iskustava.” “Razlog raskolnih laži izvan je čisto duhovne sfere.”⁷⁹⁰

III.3.6. Kristova strast za čovjeka, Kristovo ganuće

Aleksandrov humanizam je toliko uključen u vjeru da je mnoge ateiste već u početku privukla širina njegovih stavova, sposobnost da objasni svoju vjeru na jednostavan način. Dijalog je za njega bila prva misija. Tu misiju nije shvaćao ili doživljavao kao neku vrstu propagande ili znanstveno-intelektualne rasprave, već kao susret s Kristom koji nas ljubi. Prema pravoslavnoj tradiciji, iskustvo života i vjere je da duh, duša i tijelo budu jedno s Kristom. Bio je čovjek koji je bio sposoban ljubiti, gledao je na sve s pozitivne strane.⁷⁹¹ Iz njegove se molitve, odnosno iz dubokog odnosa s Kristom, rodio pozitivan naboj prema sugovorniku, na način da se osjećao prihvaćenim i ljubljenim:

„Volim te Gospodine, ja Te volim više od ičega na svijetu, jer Ti si pravi radost, moja duša.“⁷⁹² Strast prema čovjeku u njemu bila je jednostavna i prirođena, što ga je činilo svačijim prijateljem. S druge strane, njegov je humanizam bio na takav način pomiješan s vjerom da su mnogi ateisti, koje je privukla širina njegovih vidika i koji su bili utemeljeni u vjeri, nakon upoznavanja s njime tražili krštenje. Čak je i dijalog za njega bio misija prije nego pokušaj slaganja. No, misija nije imala oblik propagande ni opsežnog intelektualnog ispitivanja. Prema najboljoj pravoslavnoj tradiciji, znao je pričati o razumu, zainteresirajući i srce. To je bila njegova vjera: iskustvo jednog života koje je dalo tijelo i duh Kristu. Ta njegova jedinstvena pozicija

⁷⁸⁸ Isto, 202.

⁷⁸⁹ Isto, 204.

⁷⁹⁰ Isto, 207.

⁷⁹¹ Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ, *Koncilski ekumenski zamah*, 862.

⁷⁹² Aleksandr Menj, *Io credo*, 127.

davala mu je veliku sposobnost spoznavanja, što se tiče osoba i realnosti u cjelini, do točke da je bio prorok usred njegova naroda.⁷⁹³ Naša je zadaća, kao što je napominjao i način na koji je živio Aleksandar Menj, prepoznati u određenim situacijama u svakodnevnim okolnostima života tu prisutnost Krista koji nas ljubi, koji nas se sjeća. Na taj je način cijeli naš život sažet u Kristu, ujedinjen u Kristu.

Prvi cilj ekumenizma, prema Aleksandru Menju, nije u tome da budemo stručnjaci u ekumenizmu ni to da se ekumenizam pretvori u izvanjsko ujedinjenje u jednu crkvu. Glavni ključ ekumenizma je ljubav. Ako pomognemo osobi da dođe do zrele vjere, svojega osobnog jedinstva u Kristu – tada govorimo o jedinstvu među ljudima i jedinstvu s Crkvom. Aleksandr Menj je bježao je od svakog kompromisa s lažnim stvarima i moći kako bi osigurao blagonaklonu toleranciju. Sigurno se ne ubraja među one koji su surađivali s režimom. Kovčeg s osnovnim potrepštinama, u slučaju da ga uhiti policija, uvijek je bio spreman. Nikakve kompromise nije sklapao ni s onom nacionalističkom pravoslavnom strujom koja je savjetovala neodržavanje prijateljskih odnosa s katolicima: to je bilo u suprotnosti s njegovom vjerom. Problem ekumenizma za Menja nije moda XX. stoljeća, nego je nepokolebljiv zahtjev koji se promišlja u svakome od nas, problem koji se postavlja pred sve svećenike i sve laike.⁷⁹⁴

Aleksandar Menj pozivao je kršćane da žive u svom vremenu, da ne pate od nostalgije za prošlošću. Zbog toga, oni ne moraju stalno uljepšavati poruku evanđelja, no moraju ostati autentični kršćani u duhu, u uvjerenjima i tijekom cijeloga svoga života.

Autentično kršćanstvo je Aleksandar Menj opisivao poput izleta u planine. Izleta koji je opasan i težak. Upravo zbog toga se nerijetko pronalaze zamjene. Pojedinci ostaju pri podnožju vrhunaca koje moraju savladati. Zatvore se u svoja četiri zida kako bi čitali vodiče i zamišljaju kako su već stigli na vrh.

Samo će s ljubavlju naša poruka biti vjerodostojna jer nemamo što drugo prenijeti do ovoga: „Bog nas voli, a mi moramo naučiti voljeti ga odgovarajući na njegovu ljubav s našom nesavršenom ljubavlju“, često je ponavljao istinski učitelj i svjedok vjere Aleksandar Menj.⁷⁹⁵

⁷⁹³ Luigi MEZADRI, *Il coraggio della fede*, 36.

⁷⁹⁴ Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ, *Koncilski ekumenski zamah*, 862.

III.4. Ekumenska vizija Aleksandra Menja

Menj je tijekom svojeg života prvenstveno praktično, a potom i riječju dosta govorio o ekumenizmu. Prikazali smo dio od mnoštva njegovih izjava koji ilustriraju ekumensku otvorenost oca Aleksandra. U njima se pojavljuje jedna konzistencija koja je dovela do 6 osnovnih elemenata koji su pokazuju osebujni pogled. Očito je kako je otac Menj imao određenu viziju na koji način bi se moglo ostvariti potpuni ekumenizam.

III.4.1. O Ekumenizmu

Menj je smatrao da bez povratka eshatološke dimenzije, temeljne za prvo kršćanstvo, ne postoji autentično ekumenska budućnost za kršćane. Je li ona kršćanska avangarda, koja bi navodno bila ekumenski pokret, svjesna toga? Ili pasivno prihvaća činjenicu da će Crkve i crkveni pokreti vjerojatno, iako s različitim ishodima, uspjeti zadržati na životu vlastite konfesionalne oblike religije, sačinjene upravo od principa i etičkih vrijednosti, na koje se svela evanđeoska poruka? Hoće li Duh, u našem zapadnom svijetu, zauvijek ostati odsutan iz kršćanske avanture? Eshatološka dimenzija vjere trebala bi biti usko povezana za onu pneumatsku: *eshaton* ulazi u povijest s Kristovom Pashom i Pedesetnicom Duha. Ona je, dakle, temelj i sadržaj crkvenog života i ključna za put k jedinstvu, čiji je istinit i krajnji protagonist Duh Božji. U nedavno doba ekumenske povijesti se, međutim, teoretizirala prilika za raspravu o različitim modelima jedinstva, u potrazi za najboljim oblikom koji bi idealno mogao sadržavati puno i vidljivo crkveno zajedništvo. Mislilo se kako bi eventualni konsenzus oko zajedničkog modela možda mogao biti orijentir za ekumenski pokret. Budući da je neizbježno da svatko tko djeluje na ekumenskom polju ima, kao svjesno ili nesvjesno uporište, vlastiti model jedinstva, svakako je bilo prikladno suočiti se s tim pitanjem. U svakom slučaju, smatram potrebnim distancirati se od ikojeg modela jedinstva i odbaciti svaki pokušaj traganja za istim. Odlučnost u odbacivanju je ključna za budućnost ekumenskog

⁷⁹⁵ Aleksandr MENJ, *Io credo*, 55.

pokreta, budući da je ovdje u igri ljudska napast da mi zamijenimo djelovanje Duha Svetoga smatrao je Menj.⁷⁹⁶

Radi se o tome da osvijestimo sami sebi da je svaki model crkvenog jedinstva neizbježno jedna vrsta projekcije, na ekumenskoj razini, onog oblika Crkve koji svatko sebi zamišlja na temelju vizije o konfesionalnoj Crkvi koja je njemu poznata iz vlastitog povijesnog iskustva, i u slučaju kada bi bila prilagođena i ispravljena prema vlastitim očekivanjima i evanđeoskim zahtjevima. Taj model je također tajni i nesvjesni parametar na koji se oslanjamo u našim zaključcima o stanju ekumenskih odnosa među Crkvama. Bilo bi dobro kada bismo se suzdržavali od sličnih procjena, čija je mana da ne uzimaju u obzir rasuđivanje djelovanja Duha, djelovanje koje izmiče našoj površnoj procjeni stvarnosti. On djeluje u perspektivi koja zasigurno ne odgovara ni jednom našem modelu jedinstva. Sve dok se ekumenski pokret ne oslobodi svih ovih modela, Crkve će uvijek biti podložne zabludi razmišljanja o jednom obliku ujedinjene Crkve na sliku i priliku vlastite.

Nesporazum je veći i opasniji od onoga što nam se može činiti na prvi pogled. Nanovo predlaže, iako u ranom i prekrivenom stadiju, devijaciju konfesionalizma. Povrh svega, udaljuje mogućnost oživljavanja eshatološke težnje, koja je neophodna da se raščisti crkveno i ekumensko polje za djelovanje Duha. Posebno se valja bojati da pojedine Crkve, održavajući istodobno višestruke bilateralne dijaloške odnose s drugim pojedinim Crkvama, ne padnu u neizbježnu napast da djeluju na ekumenskom polju u svjetlu svojeg vlastitog modela jedinstva.⁷⁹⁷

Katolička se Crkva s Drugim vatikanskim koncilom bila distancirala od takozvanog „povratnog ekumenizma“ i od napasti imobilnosti u iščekivanju tuđe „*resipiscentiae*“- opametiti se. Nakon što je odbacila ovaj lažni ekumenizam, moglo bi joj se dogoditi da on opet ispliva na latentni i nesvjesni način. Paradoksalno, ne više kao posljedica njenog imobilizma, nego suprotno, kao posljedica vlastitog ekumenskog aktivizma. Potonji ju postavlja u središte mnogih bilateralnih odnosa, na temelju kojih bi svaka druga crkvena vjeroispovijest bila na neki način prisiljena pozicionirati se u odnosu na nju.

U funkciji ove perspektive mogao bi se naći i takozvani „ekumenizam u više brzina“, smišljen upravo unutar rimskog katoličanstva. Ova teza pretpostavlja da

⁷⁹⁶ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 111.

⁷⁹⁷ Aleksandar MEN', *Radosna vest*, 123.

svaka druga Crkva može doći do dogovora s Rimom u različito vrijeme, duže ili kraće, ovisno o svojem položaju, bliskom koje se ostvaruje po i u Duhu. Očigledno, nitko se ne bi mogao prepoznati u tako izraženom jedinstvu. Realnost činjenica, međutim, mogla bi naposljetku odgovarati takvoj slici, više no što možemo zamisliti. Radi se dakle o tome da bdijemo i pazimo, na putu prema činjeničnom jedinstvu, na alternativu između hegemonije jedne Crkve i simfonijskog višeglasja različitih Crkava smatrao je Menj. Ako su sa strane Rima dobrota i prilika za odnose i bilateralne dijaloge neosporne, meni se čini, međutim, da bi trebalo, za budućnost ekumenskog puta, pokloniti veću pažnju multilateralnim sjedištima susreta i dijaloga – s mogućnošću i istovremeno – između svih mnogostrukih povijesnih Crkava. Ekumenski organizmi na svjetskoj, regionalnoj, lokalnoj razini te mali i veliki interkonfesionalni skupovi koje oni predlažu, su mjesta i događaji na koja bismo trebali obratiti veću pažnju i u koja bismo trebali uložiti naše najbolje duhovne snage. Zapravo, ništa od toga ne bi bilo moguće bez djela Duha, autora svakog obnavljanja Pedesetnice u povijesti smatrao je Menj. Sigurno je da nam se može činiti da pozitivni rezultati na ovoj multilateralnoj razini iziskuju veliki rad i da su još vrlo daleki, međutim, samo utopija koja je čovjeku naizgled i iskustveno nemoguća, proročki postaje moguća preko Božjeg djelovanja (Mk 10,27). Planiranje različitih vremena kako bi se postigli ekumenski ciljevi preko bilateralnih odnosa čini se sigurno realističnije ljudskom oku, ali vjerojatno ne odgovara Riječi kojom nam se Bog obraća: „Vaši putovi nisu moji putovi...(Iz 55,8). Zamisao ekumenizma u više brzina proturječi smislu i perspektivi duhovnog ekumenizma i vrlo je vjerojatno da je samo izraz naših potreba i naših nestrpljivosti često je isticao Menj. Sasvim druga stvar je otajstvo zajedništva, u kojem Božja milost uvodi samo one koje imaju uši da čuju ono što Duh govori Crkvama (Otk 2-3).

III.4.2. O jedinstvu Crkava ili bratstvu ljudi

Aleksandr Menje htio je neizmjerljivo naglasiti koliko je bitno ne zaboraviti temeljnu intuiciju koju je imao onaj koji je utemeljio ekumensku molitvenu osminu za jedinstvo: ne moli se za jedinstvo Crkava, nego kršćana. Ovo naglašavanje se može činiti kao izlika, jer su ta dva izraza neodvojiva: nema kršćana bez Crkve i obrnuto. Ta dva izraza, međutim, nisu sinonimi i za ciljeve ekumenskog puta potrebno ih je razlikovati. To nam se čak nameće, jer ne možemo izbjeći pitanje: hoće li Crkve biti u

stanju poduzeti odlučujuće korake koji još nedostaju na putu prema jedinstvu, putu koji se čini kao da se produžio? No, kako uopće pomisliti da bi kršćani mogli započeti i dovršiti onaj dio puta, kojim se Crkve nemaju ni snage ni hrabrosti uputiti? Ovakvo postavljanje teze po Menju može nas samo maknuti s pravog puta i odgovor može biti samo negativan. Što onda?

Tko se bavi ekumenizmom trebao bi biti svjestan da Crkva jedna i sveta postoji oduvijek: dana nam je u Kristu, a mi ju živimo po Njegovom Duhu. Jedinstvo ne smijemo razmatrati ili iščekivati na horizontu budućnosti Crkava, kao rezultat nastojanja za ujedinjenjem, nastojanja na koja Crkve možda neće biti raspoložene. Jedinstvo, dakle, ne trebamo postići, nego otkriti. Otkriće koje ovisi o duhovnoj kvaliteti svake pojedine vjerničke svijesti i koje, dakle, ne može ne pripadati „kršćanima“, svakoj osobi koja živi novi život, život Duha.

Isusova molitva u Ivanu 17 je formulirana: *ut et unum sint*, odnoseći se na tadašnje učenike, ali i one svih vremena. Isus ne moli *ut una sit*. Za Njega nije imalo nikakva smisla, a ni za nas, moliti za jedinstvo Crkve, koja je njegovo tijelo: ono je jedno i nepodijeljivo. Evo razloga molitve „za jedinstvo kršćana“; zato je ono stvarni cilj ekumenskog pokreta, bez obzira na korake koje institucije njihovih Crkava žele ili uspijevaju činiti jedne prema drugima smatrao je Menj.

Drugim riječima, i za ekumenski put postoji jedan *porro unum necessarium*. Ovaj proizlazi iz stava Marije iz Betanije, koja sjedi do nogu Učitelja, sluša Njegovu riječ i prima Njegovo gostoprimstvo, umjesto da se uznemiruje kako bi mu ga ona pružila, kao što je činila Marta (cf Lk 10, 38-43). Sin čovječji, koji nije došao da bude služen, nego da služi (cf Mk 10,45), ne traži Martino gostoprimstvo, nego ono što on sam daruje njenoj sestri Mariji. Ekumenizam mora sebe početi promatrati iz ove preokrenute perspektive. Tvrdio je Menj da se ne radi toliko o tome da se zalažemo za neko jedinstvo koje bismo mi proizveli, koliko da zajedno stanemo u stavu zajedničkog i bratskog slušanja Riječi Gospodnje i da prepoznamo, u njenom svjetlu, zajedništvo, u Duhu i otajstvu *Una et sancta*, koje već ujedinjuje kršćane u dubokom zajedništvu. Oni mogu već iskusiti „nanovo nađeno bratstvo“, kao što piše i Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Ut unum sint*. Po snazi zajedničkog krštenja⁷⁹⁸, bratstvo u Kristu treba omogućiti da osjetimo da pripadamo jedni drugima i da smo odgovorni jedni za druge. Menj je govorio da su kršćani su pozvani, iako ukorijenjeni u vlastitu

Crkvu koja ih je rodila vjeri, otkriti otajstvo zajedništva, iz kojeg proizlazi nanovo nađeno bratstvo, koje ide preko konfesionalnih granica. U mjeri u kojoj će se osjećati udovi jednog jedinog Kristovog tijela, moći će postati aktivni glasovi u svojim Crkvama, kako bi nanovo nađeno bratstvo između krštenika obuhvatilo u punini zaredene ministre i odgovorne crkvenih institucija svake kršćanske vjeroispovijesti. Potonji su, prije nego što imaju institucionalni zadatak služiti i predstavljati vlastitu Crkvu, ipak kršćani koji žive vlastito krštenje i poziv da iskuse novi odnos nanovo nađenog bratstva. Upravo iz ovog iskustva nanovo nađenog bratstva mogla bi proizići spontana, ali zasigurno Duhom nadahnuta, inicijativa neformalnog susreta Crkava, susreta braće i sestara u Kristu, bez obzira na službenost njihovog institucionalnog predstavnništva. Pitao se Menj ne bi li se moglo ovim putem, u *Una et sancta*, početi iskazivati jedan minimum „ekumenske sinodalnosti“, očigledno potpuno neformalne, ali utemeljene na bratskoj ljubavi? Ono što danas Crkve još ne mogu učiniti zajedno na službenoj razini, moglo bi se ostvariti upravo zahvaljujući perspektivi jedinstva kršćana i njihovog bratstva življenog po snazi zajedničkog krštenja⁷⁹⁹.

Isti *leaderi* Crkava – na najvišim razinama i u njihovim institucionalnim ulogama – za sada se ne susreću više od dvoje na jedanput, i radi otvorenih i naizgled nerješivih crkvenih pitanja, ne mogu zasigurno ni zamisliti ni utemeljiti jednu službenu sinodalu strukturu na ekumenskoj razini. Ova objektivna i danas nepremostiva granica ne isključuje, međutim, bratske odnose u ljubavi-caritas. Samo Božji Caritas čini moguće neformalne geste početne ekumenske sinodalnosti. Prepuštajući Duhu svaki budući napredak smatrao je Men, neka ekumenski pokret učini da svi kršćani i odgovorni za Crkve prihvate, pred otajstvom *Una et Sancta*, zauzeti stav Marije iz Betanije.

Ako, na ekumenskom planu, ne ustrajemo tvrdoglavo u Martinoj ulozi, kao da bi zajedništvo potpuno ovisilo o našem protagonizmu u stvaranju jedinstva preko crkvenih dogovora, ostalo će doći samo od sebe. Čak i zamisao jednog ekumenskog koncila svih Crkava i vjeroispovijesti Menj je tvrdio da može proizići samo iz jednoglasnosti njihovih vođa, koji su se barem neformalno počeli sastajati svi zajedno, polazeći od uvjerenja da je otajstvo bratstva koje ih već spaja daleko veće od svega onoga što prisiljava njihove Crkve da zadrže primjerenu udaljenost.

⁷⁹⁸ Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 91.

⁷⁹⁹ *Isto*, 133.

III.4.3. O zajedništvu i Paruziji

S kojom svrhom i s kojim ciljem – mogli bismo se pitati – bi se odgovorni Crkava trebali sastajati na neformalan način, dok još ne mogu predstavljati vidljivo jedinstvo i, posljedično, ne mogu još imati unaprijed dogovoreni dnevni plan, niti neke skice zajedničkih dokumenata o kojima raspravljati ili koje odobriti? Takva vrsta pitanja ima uvijek kao pozadinu ideju o jedinstvu Crkava, čiji je put još dug i naporan. Ako s druge strane mislimo da je pravo jedinstvo ono kršćana – koji su kršćani u mjeri u kojoj žive zajedničko iščekivanje Gospodnjeg dolaska – i da je to jedinstvo potrebno kako bi svijet povjerovao, tada bi se eshatološka težnja i svjedočanstvo evanđelja podudarali. Što bi drugo kršćani trebali svjedočiti svijetu, osim toga da zajedno iščekuju svoga Gospodina koji dolazi za sve ljude? Nisu li i odgovorni Crkava pozvani na ovo iščekivanje? Oni su prije svega vjernici, kao i svi oni koji vjeruju u Krista, i upravo zbog toga bi se već sada mogli zajedno sastajati. Naravno, ne zbog nekih postupaka vezanih za magisterij ili vlast, budući da za sada ne mogu, kao odgovorni Crkava, izražavati formalnu i kanoničku sinodalnost, za koju još fali ekleziološka pretpostavka vidljivog jedinstva. No, jedna stvar ne niječe drugu: ono što smo nazvali “neformalna ekumenička sinodalnost” – kako bi zajedno svjedočili iščekivanje Gospodina – moguće je i, štoviše, poželjno.⁸⁰⁰

Menj je bio uvjeren da biti ujedinjeni u iščekivanju Gospodina bio bi snažan znak pravog jedinstva kršćana. Ne radi se o modelu crkvenog jedinstva, nego o znaku jedinstva do kojeg samo Duh može dovesti jednostavne vjernike i odgovorne Crkava. Smatrao je kako to nije eshatologizam ili bijeg od povijesti. Naprotiv, to je iščekivanje u srcu povijesti, prizivanje iz unutrašnjosti današnjih problema, jedne prisutnosti odozgo. Danas Crkve ne nude vidljive i jasne znakove da se nalaze u iščekivanju Gospodina koji dolazi i žive osiromašenu praksu kojoj je oduzeta eshatološka tenzija. Opasnost i boljku naterenu Menj je vidio u činjenici kako su mnogi su svećenici toliko zauzeti drugim poslovima da im se poziv na iščekivanje Gospodina čini kao spiritualistička naivnost. Njihova doktrinalna i pastoralna pažnja usmjerena je na druge ciljeve, vjere i sadašnje povijesti, pretežno svjetovne, ekleziocentrične i političke. Crkve, naime, imaju teške i hitne probleme koje moraju rješavati, povrh svega u funkciji svoga samoočuvanja i auto-reprodukcije. To su

zajednički problemi, ali Crkve ih ne mogu rješavati zajedno, budući da njihova ekleziocentrična vizija podcrtava nemogućnost rješavanja istih upravo iz ekleziološke perspektive.

Dok iščekujemo, stoga, neko moguće i buduće prevladavanje sadašnjih poteškoća i rušenje konfesionalnih pregrada i dalje postojećih eklezioloških neslaganja, što bi neizbježno moglo dugo trajati, pitamo se zašto ne pokušati ponuditi svjedočanstvo istinitog i krajnjeg razloga zbog kojeg postoje Crkva i njeni učenici: svjedočiti Njegovu Pashu smrti i uskrsnuća, iščekujući i prizivajući zajedno Njegov dolazak usred povijesnih muka, među kojima se nalaze i crkvene podjele. Nema smisla odgađati svjedočanstvo iščekivanja Gospodina i zajedničko prizivanje Njegova dolaska do dana kad će svi problemi biti riješeni. Ima smisla i hitno je to učiniti danas, povrh svih muka svijeta i sadašnjice, uključujući sablazan razjedinjenja. Ne smatrao je Menj kako ne postoji nikakav principijelni motiv koji bi priječio ovo simfoničko svjedočanstvo eshatološke tenzije kršćanske vjere. Ne smijemo ga, međutim, brkati sa zajedničkim dijeljenjem euharistije, koji će biti ostvariv samo u kanonskom obliku ekumenske sinodalnosti, sve dok se bude smatrao izrazom punog i vidljivog zajedništva. Ne radi se niti o tome da se dogovore i ponude doktrinarni sadržaji ili praktična rješenja problema, ciljevi koji bi podrazumijevali jedno zajedništvo koje još ne postoji. Vizija eshatološke perspektive je sasvim drukčija: jedinstvom kršćana već je danas moguće ponuditi jasan znak, znak koji se identificira sa zajedničkim iščekivanjem Gospodina, jer u tome se nalazi bit kršćanskog svjedočanstva.

Poticao je Menj kako ekumenski pokret mora insistirati na tome da se svijetu ponudi ovaj znak: vođe Crkava, okupljeni kao kršćani koji iščekuju Gospodina, neka također zazivaju njegovo Ime nad svim mukama i putovima povijesti: *Maranàtha*. To je naša zajednička nada: *Amen, dođi Gospodine Isuse* (Otk 22,20)⁸⁰¹.

III.4.4. Sažetak

Na kraju ovog poglavlja može se utvrditi kako u srcu Menjove vjernosti leže ne samo osjećaji prisustva Boga i stahopoštovanje od Boga, već i Sveto Pismo – Riječ Božja.

⁸⁰⁰ *Isto*, 153 i 156.

⁸⁰¹ *Isto*, 133-138.

Najznačajnija stvar za osobu jest da se razumije što znači živjeti s Bogom, bio je uvjeren Menj. I ovaj živi kontakt postaje moguć kad je Riječ Božija otkrivena tebi, kada otkriješ što znači stajati pred Bogom, što znači da je Abraham “hodao s Bogom.” Kada razumijemo ovo, postataješ slobodan svih ograničenja jednom i zauvijek. Poznavati Boga nije jednostrani proces, kao istraživanja o prirodi na primjer – to je uvijek susret smatrao je otac Aleksandar. Da bi iskusio ovaj susret, ne mora se biti vjerski genij svako ljudsko biće ima priliku za najprofinjeniji misteriozni osobni susret s Vrhovnom Stvarnošću. Bit kršćanstva za oca Aleksandra nije u tradicijama i njihovoj sakralizaciji, ne u crkvenoj posebnosti i divljenju, već u živoj prisutnosti Uskrslog Krista. “Ostao je”, rekao je otac Aleksandar nedugo prije svoje mučeničke smrti, “najveći motiv moći u povijesti – tajno, duboko, ostao je u svijetu. “Ja sam s vama uvijek, i do kraja vremena.”⁸⁰² Podignut je iz mrtvih da bude prisutan unutar svih naših života. I danas svatko od nas može naći Njega.

III.5. Utjecaj pravoslavnih ekumenista na Aleksandra Menja

Ekumenski pogled oca Menja nije bez podloge. Ranije smo govorili o povijesnom kontekstu Ruske pravoslavne crkve, i o pogledima na ekumenizam, te problemima s kojima se ona sreće u pogledu ove teme. U tome smo spominjali neke najvažnije ruske ekumeniste. No nakon što smo vidjeli da postoji ekumenska vizija oca Menja, potrebno je promotriti u kojoj mjeri je ona uvjetovana ranijim ekumenskim mislima, te ispitati koliko je ona originalna. Pritom bi promotri bili samo trojicu najistaknutijih ekumenista Ruske pravoslavne crkve, koji su djelovali prije oca Menja.

III. 5.1. Ekumenski vizionari u Ruskom pravoslavlju.

U svojim radovima Menj se poziva na riječi Serafina Savorovskog i slike Andreja Rubljova.⁸⁰³ Povremeno citira djela Lava Nikolajeviča Gumilova,⁸⁰⁴ Nikolaja A. Berdjajeva, Kristofera Dausona, Vladimira Solovjeva.⁸⁰⁵ Menj se ne boji dati kritiku ruskim revolucionarima, ocjenjujući Marksa, Lenjina, marksističke kružoke i

⁸⁰² Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 78.

⁸⁰³ Usp. Aleksandr MENJ, *Io Credo*, 19-25.

⁸⁰⁴ *Isto*, 24.

⁸⁰⁵ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 45.

partiju vrlo negativno. S druge strane ne slaže se niti sa mišljenja Alekseja Stepanoviča Homjakova (1804. – 1860.) ruskog slavenofila koji drži da je kršćanstvo je jedino istočna Pravoslavna Crkva, a Katolička Crkva to više nije.⁸⁰⁶

Čitajući Menjova djela primjećuje se da je bio upoznat sa radom teologa i filozofa koji čine rusku religijsku renesansu od Nikolaja Fedorova (1829 – 1903.) kojeg su zvali i ocem kozmizma preko Pavla Florenskija (1882. 1937.) i Vladimira S. Solovjeva (1853. – 1900.); N. A. Bjerdjajeva (1874 - 1948), Sergeja N. Bugalkova (1871. – 1944.) i Jevgenija N. Trubeckoj (1863. – 1920.).⁸⁰⁷ Činjenica da ih u svojim djelima ne citira možda je i odraz stanja u Rusiji u kojem je živio i želje da ih na taj način poštedi sovjetskog progona.

III.5.2.1. Vladimir Solovjev

Vladimir Sergejevič Solovjev (Владимир Сергеевич Соловьёв) (1853 – 1900.) bio je ruski filozof, pjesnik i književni kritičar. Napisao je nekoliko djela,⁸⁰⁸ i brojne filozofske traktate te je postao jedan od najumnijih kršćanskih filozofa kojim je zauzeo istaknuto mjesto u ruskoj filozofiji. Njegovo cjelokupno mišljenje bavi se filozofijom religije, kojom je napravio sintezu kršćanstva, grčke i idealističke filozofije.⁸⁰⁹ Pietro Modesto naziva ga »jednim od najsajnijih li najdubljih apologeta Rimokatoličke crkve u 19. stoljeću«. Solovjev je dao ekumenizam proročkog tipa vizionarski ekumenizam i viziju buduće uloge pravoslavlja. Iz tog razloga budući da je djelovao prije službenog nastanka ekumenskog pokreta⁸¹⁰ nazivaju ga i „ekumenist prije ekumenizma“.⁸¹¹

⁸⁰⁶ Aleksandr MEN', *Io Credo*, 25.

⁸⁰⁷ Puno manje mu je poznat pjesničko-umjetnički krug simbolista Andrej Belij (1880. - 1934) i Vjačeslav I. Ivanov (1866. – 1949.) koji su imali doticaja s Florenskim.

⁸⁰⁸ Glavna su mu djela: *Kriza zapadne filozofije* (1875.), *Predavanja o bogočovječnosti* (1877. – '81.), *Kritika apstraktnih načela* (1880.), *Povijest i budućnost teokracije* (1887.), *Rusija i sveopća Crkva* (1889.), *Smisao ljubavi* (1892. – '94.), *Opravljanje dobra* (1898.), *Platonova životna drama* (1898.), *Tri razgovora* (1900.).

⁸⁰⁹ Ukupan njegov rad možemo podijeliti na tri razdoblja: *teozofsko* (1853. – 1881.) jer pokušava izgraditi sintezu kršćanske filozofije sa znanošću i suvremenom filozofijom i tako utjeloviti »Sofiju« u svijet; *teokratsko* (1881. – 1890.) u kojem svoju djelatnost posvećuje sjedinjenju Crkava smatrajući da će uspostavljanjem toga jedinstva uslijediti opći savez Crkve s civilnom vlašću; i *teurgičko* (1890. – 1900.) kada se posvećuje estetskoj djelatnosti očekujući preobrazbu svijeta posredstvom umjetnosti, kojoj, prema njemu, pripada mistički karakter. Slavko PLATZ, Solovjev i Strossmayer o sjedinjenju crkava, u: *Crkva u svijetu* (3) 10 (1986), 318.

⁸¹⁰ Kao »rođendan« ekumenskog pokreta uzima Svjetska misijska konferencija u Edinburghu 1910. godine. Usp. Jerko BARIŠIĆ: Solovjev – Ekumenist prije Ekumenizma, u: *Crkva u svijetu* (3) 7 (1981), 242.

⁸¹¹ *Isto*.

Iako je živio u jednom sasvim drukčijem svijetu, Vladimir Solovjev je umro prije stotinu godina, prebivao je na istom području koje se danas zove, Europa od Atlantika do Urala. Doista, on je uvijek bio na putu od Istoka do Zapada Europskog kontinenta. Bio je tipičan ruski hodočasnik, ali neosporne erudicije, bivši putujući profesor, duhovit čovjek koji je u šalu znao zagrnuti ono najsvetije i najsvjetovnije, neumorni lutalica u potrazi za Nebeskim Gradom na zemlji, alkemičar misli, skolastik, ali i pjesnik vizionar koji kao da je pristigao iz srednjeg vijeka da bi hodio prema onoj budućnosti koju ni mi još ne vidimo. Međutim Europa, geografska zona njegovog hodočašćenja, kao povijesna i kulturna koncepcija, kao karta zajedničkih vrijednosti, legislativna prtljaga, simbol ljudskih prava, nije još bila ni u povojima. Solovjev nije bio svjestan ovih previranja XX. st. na kraju XIX., kao što nije predvidio ni razvoj režimā, rođenih i rastućih iz ideologija. U njegovoj *Priči o Antikristu*, koja sadržava određenu prognozu budućnosti, ratovi se još vode seoskim oružjem iz 1877-1878. za oslobođenje pravoslavnih naroda od turske prevlasti.

Ovaj filozof-hodočasnik, respektabilan znanstvenik, permanentni student, tragalac *Sofie* i *Ewig-Wiebliche*, lud za Kristom u najplemenitijem i najruskijem značenju riječi, postao jedan od duhovnih otaca novog ujedinjenja Europe, i istovremeno jedan od prvih koji je osudio njezin sekularizirani duh i bez poleta ideala. Solovjev je uspio u sebe upiti i transformirati gotovo cjelokupno nasljeđe europskog duha, filozofskog, društvenog, mističnog, izraziti ga u veličanstvenom pokušaju sinteze najkontradiktornijih i najnepomirljivijih elemenata. Ovakav pokušaj, nosi veliku i autentičnu proročku snagu zajedničke nade. Istina je da je tijekom svoga kratkog života (1853. – 1900.) Solovjev htio biti prorok i od početka svoga filozofskog puta osjećao vokaciju kao crkvenu misiju, ali ono što je on podrazumijevao pod proroštvom, podudaralo se s njegovim djelom koje je još vezano i uvjetovano njegovim vremenom. Međutim, poslije svoje smrti Solovjev je postao možda najglasovitiji ruski mislilac na Zapadu, ali ne i mnogo spominjan u Rusiji.

Usprkos brojnim objavljivanjima,⁸¹² Solovjeva u crkvenim krugovima ne čitaju mnogo i više pobuđuje akademski interes nego vjerski. Tradicionalistička Rusija koja traži svoj identitet u snovima prošlosti, koja živi u duhovnom otporu, vidljivom i nevidljivom, prema Zapadu osvajaču, s malo iznimaka, nije velika čitateljica i obožavateljica Solovjeva kojeg bje težak i dvosmislen glas odviše

gorljivog zapadnjaka. Kad je riječ o Zapadu, posebice katoličkom, koji iskazuje osobito poštovanje, zanimanje, čak divljenje prema ruskom filozofu, u njemu vidi prije svega velikog glasnika kršćanskog ujedinjenja, tek jednoga od prvih istočnjaka koji se usuđuje „disati s oba plućna krila“, ⁸¹³ rusko-bizantskim i rimskim.

U bilo kojem dijelu njegova veličanstvena djela, iskazani ili prikriveni izvor uvijek je poruka ujedinjenja i potraga za sintetičkom vizijom u globalnoj verziji, koja nosi ime *bogočovječnosti*. *Bogočovječnost*, tj. čovječanstvo u svome koraćanju prema Bogu, je središnja koncepcija Solovljeva i izvor sve njegove inspiracije. *Bogočovječnost* je utopijski projekt, teološki sustav, san, proročanska vizija, mistična filozofija, ali prvenstveno korijen i hod njegove crkvene misli koja je tražila Živoga Boga u građevini od „živog kamenja“ (1 Pt 2,5). Ali osobni je početak toga koraćanja, kako smatra povjesničar ruske teologije Georgij Florovski⁸¹⁴, možda, uz malo kritičkog pretjerivanja, bio samo potraga za *društvenom pravdom*.

III.5.2.2. Ekumenizam V. Solovjeva

Objasniti cijelo djelo Solovjeva je nemoguće jer je to nedovršena konstrukcija potraga za Božjim gradom, no sva njegova filozofska misao nosi obilježje društvene skrbi, kad se budu „Ljubav će se i vjernost sastati, pravda i mir zagrliti“ (Ps 85,11). Solovjev, sin najvećega ruskog povjesničara, odrastao u šezdesetim godinama XIX. st., tj. u vremenu dominantnog nihilizma i pozitivizma, naslijedio je svu materijalističko-utopističko-ateističku prtljagu ruske inteligencije. No on se, nakon svoga povratka Kristu, stavio u službu vjere i *bogočovječnosti*. „*Sva originalnost kršćanskog djela Solovjeva može se tražiti u činjenici*“, piše Berdjajev, „*da se formirao na vjeri praotaca i postao joj branitelj nakon što je prošao humanističko iskustvo nove povijesti, nakon samopotvrđivanja ljudske slobode u društvenoj spoznaji i ustrojstvu*“.⁸¹⁵

Adolescent Solovjev ušao je s velikim entuzijazmom u taj red slugu čovječanstva i tražio ironični odgovor na sva pitanja duše. Kasnije je i sam pronašao formulu za ovu vjeru u odrazima: „*Potomci smo majmuna, dakle, volimo jedni druge!*“ No, oko dvadesete godine, možda i malo prije, obratio se Bogu a nakon

⁸¹² Godine 1999. započeto je četvrto izdanje njegovih Sabranih djela na ruskom u 20 svezaka

⁸¹³ Slavko PLATZ, Solovjev i Strossmayer, 325.

⁸¹⁴ Georgije FLOROVSKI, *Hrišćanstvo i kultura*, 87.

⁸¹⁵ Nikolaj BERDJAJEV, *Ruska ideja*, 56.

fakulteta prirodnih znanosti upisao je Filozofski fakultet, i onda na Teološku akademiju. Obraćanja ove vrste, uvijek su pratili jedno *otresanje prašine* (Mt 10,14), spektakularan i nepovratan prekid s odbačenim poljem. Solovjev je bio prvi koji je eksperimentirao s putom pomirbe dvaju iskustava, dviju dotad nepomirljivih istina, jer je i u drugom polju on mogao nazrijeti evanđeosko sjeme, premda osušeno i pregaženo.

Kad, nakon mnogo godina, u knjizi na francuskom jeziku *Rusija i sveopća Crkva* (*La Russie et l'Église universelle*) govori da su ateisti pravednici napravili posao pasivnih i nepravednih vjernika, da je cijeli društveni napredak djelo ljudi koji su tražili istinu bez Boga, a često i protiv Boga, u čemu se prepoznaje stari *pathos* ruske inteligencije, ali umetnut u crkvenu viziju i u prostor evanđeoske poruke. Ova je misao poslije Solovjeva gotovo postala opće mjesto, kao moralistički pokušaj da se sagradi most između dva tipa humanizma: bizantskog pravoslavnog koji polazi od vizije čovjeka spašenog zbog svog života u Kristu preko sakramenata Crkve, asketske discipline, molitve, kajanja, i svjetovnog koji svoje korijene ima u europskoj kulturi XVII. - XVIII. st., ali je na ruskom tlu primio posebno jak polet.

Solovjev je prvi primijetio da humanizam koji gubi svoje korijene u Kristu svoj *ljudski lik* odmah ustupa Antikristu, koji ne oklijeva da zauzme njegovo mjesto. On je prešao put prema pomirbi s ne jednim kompromisom među različitim idejama, nego osobno, preko otkrivanja Krista u drugome. On je ukazao na Krista savjesti i boli Onoga koji „*uzevši lik sluge*“ (Fil 2,7) je uvijek pred našim duhovnim očima kao uzor koji živi u nama⁸¹⁶. Taj Krist je dinamični princip povijesti.⁸¹⁷ Objava Krista počinje u nama, u našem iskustvu i našoj savjesti, i obuhvaća cijelu ljudsku obitelj u svom koraćanju prema *bogočovječnosti*. Ali u okviru bivanja vječnim i božanskim, Krist ostaje vječno duhovno univerzalno središte.

Na putu spekulativne misli Solovjev je nastojao konstruirati organizam kasnije nazvan *unitotalnost*. Riječ je prvenstveno o sintezi znanosti, filozofije i vjere. „*Sve ideje, budući međusobno povezane, sudjeluju u ideji bezuvjetne ljubavi koja prema vlastitoj prirodi u sebi sadržava i sve ostalo, ona je koncentrirani izraz svega kao jedinstvo*“⁸¹⁸. Solovjevljeva vizija je da se u ovakvom jedinstvu koje obuhvaća sve ogleda intrinzična dinamika ljudske ljubavi, u životu ali i u povijesti i društvu. U

⁸¹⁶ Zaključak u knjizi: Vladimir SOLOVJEV, *Duhovne osnove života: Smisao ljubavi*, Beograd, 2001.

⁸¹⁷ Vladimir SOLOVJEV, *Predavanja o bogočovječnosti*, Beograd 2016., 77.

ovom se projektu prepoznaje se univerzalizam, i tipično ruski sanjalački duh koji polazi od ideje čovječanstva kao jednog bića, kao kolektivnog organizma, kao subjekta povijesnog razvoja.

Ovaj organizam mora imati integralnu savjest – Solovjev se koristi ovim filozofskim terminom slavenofila, ali s ciljevima suprotnim bilo kojem nacionalnom partikularizmu. On kao što kaže u svome prvom filozofskom djelu *Filozofski temelji integralne spoznaje „zapadnjačke kontemplacije i istočnjačkog spekulativnog rada“* želi naći sintezu. Na primjer, Solovjev razlikuje između *biti* i *bivstvovati* te uzima *bivstvovati* kao početak svakoga konkretnoga *biti*. *Biti* je početak pluralizma, *bivstvovati* začetak sjedinjenja svega što postoji. Apsolutno *bivstvovanje* u sebi nosi pozitivnu snagu bitka, posjeduje ga i naziva se *nadbivstvovanje*. Odbaciti *nadbivstvovanje* znači negirati postojanje stvari i svijeta kao takvoga. Takva se konstrukcija, za Solovjeva, ostvaruje u pokušaju trojne teologije kad ideju *nadbivstvovanja* pripisuje hipostazi Oca koji bitak otkriva preko *Logosa* ili Sina, ali se svekoliko bivanje vraća jedinstvu Oca u Svetome Duhu. Na taj način nastaje sustav integralne spoznaje, u kojoj čisto filozofska spekulacija ne može biti odijeljena od teološke intuicije, veoma karakterističan slučaj upravo ruske religiozne misli. Solovjev je u životu mijenjao ideje, ali konfuzija koju bih radije nazvao izmirenje dva misaona toka, racionalnog i intuitivnog, ostaje konstanta njegovog stvaralaštva.

Kao filozof, Solovjev je pokušavao naći sintezu između različitih tipova spoznaje (empirijske, mistične, racionalne), kao čovjek univerzalističke vokacije, sagradio je prvi veliki most između ruske misli u svojoj potrazi za istinom apstraktnog razuma, zasnovanom na istini srca, i cijelog bogatstva zapadnjačke misli prošlosti i suvremenosti. Htio je nadvladati sekularizam pozitivističkog i metafizičkog mišljenja u slavenofilskoj ideji spoznaje, koja bi mogla obuhvatiti općeljudsko postojanje da bi se prioritet dao „živućem i autentičnom zajedništvu s Apsolutnim“. Doista, integralna spoznaja koja niče u integralnom životu je vrsta „preoblikovane ideje Božjeg Kraljevstva“.

Filozofski program Solovjeva, odnosno sinteza zapadnjačke i pravoslavne misli, još se nije ostvarila, a on je postao preteča i učitelj velike škole ruskih mislilaca, u kojoj su mnogi otvoreno preuzeli njegove ideje. Najveće djelo Sergeja Bugalkova zove se *O bogočovječnosti*. Sergej Bugalkov, Pavel Florenski, Sergej i Evgenij

⁸¹⁸ Vladimir SOLOVJEV, *Predavanja o bogočovječnosti*, 78.

Trubeckoj⁸¹⁹, Lav Karsavin razvili su njegovu ideju Sofije; Nikolaj Bardjejev je pak naslijedio teme stvaranja novoga života i duha stvaratelja okrenutog sinergiji s Bogom. Semjon Frank, još jedan veliki ruski mislilac, nažalost malo poznat na Zapadu, može se nazvati Solovjevljevim učenikom gnoseologije jer je dao zamah njegovoj ideji izvjesnosti Neshvatljivoga (iz Solovjevljeve ideje o Apsolutnom) kao premisi naše spoznaje. Sam Solovljev postao je korijen velikog filozofskog stabla čiji plodovi još nisu ubrani jer su sve njegove ideje obustavljene nakon prekida s intelektualnom i duhovnom kulturom 1917. godine. „*Filozofija Solovjeva*“, kaže Sergej Chorugij „*srušila je barijeru koja je priječila izražavanje ruske misli u razvijenoj filozofskoj formi. Njome je započeo veliki misaoni pokret iz kog izvire plejada filozofa koji su razvili njegove ideje, a da mu nisu priznali da su mu učenici.*“⁸²⁰

Njegov projekt sinteze dva misaona tipa, koji možda danas više nije aktualan, jer elaboriran filozofskim rječnikom XIX. st., u duhu ostaje aktualniji nego ikad. Velika sinteza dviju intelektualnih tradicija ostaje zadatak svakoj generaciji ruskih vjerskih mislilaca, jer njihova filozofska misao u sebi uvijek nosi isti nacrt: konstrukcija sustava, ili radije intuitivno-racionalna slika spoznaje, otvorene božanskoj stvarnosti, organske vizije svemira i povijesti na osnovu zapadnjačke filozofije pretvorene u rusko pravoslavno iskustvo ili, drugačije rečeno, izvor apstraktnih principa u *živućoj spoznaji*. Ruska filozofska misao od Solovjeva dalje obraća se više metafizičkoj zapadnjačkoj misaonosti (u slučaju Solovjeva riječ je prvenstveno o Spinozi i Schellingu) i čita ju na svoj način.

Vizija *bogočovječnosti* nije mogla ne uključiti strastveno istraživanje kršćanskog ujedinjenja. Osim vrlo posebnog slučaja Petra Čaadajeva ili princa Gagarina ili Vladimira Pečerin (ovi posljednji morali su u XIX. st. napustiti Rusiju kako bi postali katolički vjernici na Zapadu) ili nekih aristokratskih salona Sankt Peterburga, ništa od onoga što danas zovemo ekumenizam nije bilo na dnevnom redu u vrijeme Solovjeva. Pravoslavlje i katolicizam su se nalazili u situaciji *hladnog rata* koji se, ako bolje pogledamo, nastavlja i danas, usprkos uzajamnim odnosima i vrsti diplomatskog primirja, uvijek vrlo krhkog. Na pragu XX. st. nije postojalo čak ni to. Da bi se mogla propovijedati njegova ideja *bogočovječnosti*, Solovjev je morao

⁸¹⁹ Braća, obojica ruski filozofi: Sergej (1862. – 1905.) i Evgenij (1863. – 1920.).

posegnuti za dvostrukim prekidom: najprije izići iz intelektualnog izolacionizma ruske inteligencije kako bi ušao u vjersku sredinu; potom izići iz duhovnog izolacionizma svoga doba kako bi proglasio ideju kršćanskog jedinstva.

Naučeni smo razmišljati da je, kao pristran teolog ujedinjenja, sredinom svoga života Solovjev najavio veliki projekt ujedinjenja Crkava u povijesti, a na kraju svojih dana izvan povijesti. No to je samo pojednostavljivanje. Znamo za njegov prijedlog da se sastanu rimski papa i ruski car, tj. duhovna i svjetovna vlast. Kad je papa Lav XIII. doznao za taj plan, uzviknuo je: „*Divne li zamisli, ali bi bilo čudo da se ostvari!*“ No, pismo o ovoj divnoj zamisli sigurno je van povijesnog konteksta, dok je njezin duh življi nego ikad.

Osvrnimo se malo na njegovu *Priču o Antikristu*,⁸²¹ najslavnije i svima poznato djelo, kako bismo ukazali na još jednu stvar o kojoj Solovjev govori, ovoga puta na alegoričan način. On pripovijeda svoju viziju kraja svijeta o čemu znamo samo ono što nam kazuje Evanđelje. Ova eshatološka parabola ne služi za odgađanje susreta i ujedinjenja Crkava, ili triju velikih vjeroispovijedi, van svijeta i ljudske povijesti, već naprotiv, da nam to sjedinjenje učini bližim i unutar povijesti, da nas podsjeti da ne treba čekati Antikrista osobno da bismo se našli u jednoj jedinoj Crkvi, nego sjedinjenje moramo prihvatiti kao zadatak koji se ne može odložiti u beskraj, jer je apokalipsa u pravoslavnoj duhovnosti unutarnji događaj. Solovjevljeva priča prije svega se obraća pravoslavcima, jer je figura Antikrista uvijek aktualna u kulturi i mentalitetu Istočne Crkve.

Ovakva enigmatična, sveprisutna, nevidljiv, a prijeteća figura u Rusiji ima veoma dugu povijest. Strah od Antikrista, koji je već došao da uništi pravu vjeru, bijaše jedan od razloga šizme u XVII. st; nekoliko godina prije *Priče*, Konstantin Leontjev⁸²², paradoksalni i provokativni mislilac te nepomirljivi protivnik Solovjeva, pretekao je da će upravo Rusija izgubiti vjeru i poroditi Antikrista. Književni smisao *Priče* možda se protivi vjerovanjima i starim vjernicima i Leontjevu, kao onima o apokaliptičnim sektama, ali duh je isti: kad se stara vjera okrnji, kako su govorili *raskolniki*⁸²³, prijetnja Antikristom postaje aktualnija, jer nam je on već pred vratima.

⁸²⁰ Vladimir ZELENSKIJ, Vladimir Solov'ev alle doglie del XXI. Secolo, u *Studia Patavina*, 3 (2001.), 611.

⁸²¹ Vladimir SOLOVJEV, *Priča o Antikristu*, 66.

⁸²² Ruski pisac i filozof (1831. – 1891.).

⁸²³ To su stari vjernici koji su se odvojili od Ruske pravoslavne Crkve nakon liturgijske reforme patrijarha Nikona (u XVII. st).

No za Solovjeva vjera je okrnjena upravo zbog podjele, stoga ujedinjenje Crkava ne čini pribrajanjem jedne Crkve drugoj, već uzajamnim priznavanjem svih apostolskih tradicija u jedinstvenoj Crkvi koja, prema njemu, nikad nije ni bila podijeljena u svojoj biti, u svome postanku u Kristu.

Priča o Antikristu imala je nastavak koji još nije okončan. Kao što je poznato u *Trima razgovorima* (*Priča* je dio ovoga djela) Solovjev je otvoreno polemizirao s Tolstojevom doktrinom, protiv tzv. tolstojevštine, jer je njegov Antikrist „dobar i genijalan“, veliki dobrotvor, prijatelj čovječanstva. Poslije revolucije, u zbirci članaka o ruskim filozofima pod naslovom *De profundis*, Bardjejev, koji je u nekom smislu izašao iz Solovjevljeve škole, u eseju *Revolucionarni duhovi ruske revolucije* optužio je tolstojevštinu za ludost revolucije provedene u ime *Antikristova dobra*. Nekoliko godina poslije Georgij Fedotov⁸²⁴, još jedan briljantan duh ruske kulture, u svom članku o Antikristu, napisanom u emigraciji, a protiv Solovjeva i Berdjajeva, branio je drugačiju tezu: Antikristovo dobro je dobrota-obmana, lažno dobro, zlo pod maskom dobročinstva. Iskustvo našeg doba, posebice rusko, moglo bi dodati da je dobro Antikrista isključivo ideološko dobro, dobro koje postoji samo na riječima u imaginarnoj stvarnosti i koje uvijek čini zlo u životu takvom kakav je.

XX. st., koje Solovjeva može smatrati svojim bardom, postalo je velika tvornica „falsificiranja dobra“ (Alain Besançon), a ideja ili slika Antikrista aktualna je kao u XVII. st., u vrijeme šizme starih vjernika.

I u današnje vrijeme u pravoslavnoj kulturi i sućuti postoji vrlo jaka reakcija, ponekad i pomalo neurotična, protiv Antikrista koji je stigao sa Zapada pod maskom dobra liberalizma, popustljivosti, kapitalizma sa svojim brojem poreznog kodeksa koji sadržava apokaliptičnu šifru 666. Solovjevljeva *Priča* se nastavlja, štoviše, uključuje i druge argumente i prima nove poticaje, ali njegov subjekt je stalna tema ruske povijesti, jučerašnja, današnja, a vrlo vjerojatno i sutrašnja. Problem koji Solovjev formulira i na svoj način rješava je sljedeći: je li dobro, ili drugim riječima, sve nasljeđe sekularnog humanizma, odijeljeno od Krista, osuđeno da postane nasljeđe Antikrista; ili pak, dobro može biti autonomno, može služiti čovjeku bez Krista, može postati *dostojno i pravedno* i u okviru sekularizma, lišeno prave i spasonosne vjere?

Ovo je tipično istočno pitanje, jer za Zapad danas problem jednostavno ne postoji. Tko bi pri zdravoj pameti doveo u pitanje vrijednost demokracije, ljudskih

prava ili slobode riječi? Sloboda kao takva, kršćanska i ne, van diskusije je, dok pravoslavna debata, koja se nastavlja danas i to najviše danas, u vrijeme dekadentnog i grešnog liberalizma, koji je zamijenio utopijsko carstvo Antikrista, postavlja uvijek isto, gotovo solovjevsko, pitanje: sloboda je najotrovniji dar istog neprijatelja našega spasenja ili najteži Kristov dar? To je bilo i pitanje koje je postavio Dostojevski i koje se vratilo u naše dane s proročanstvima Solovjeva, polemikama Leontjeva, Berdjajeva, Fedotova do suvremenih publicista.

Pravi protagonist *Priče* nije Antikrist, pomalo shematična figura, već upravo Krist, živi i ispovijedani Krist, prisutan u vjeri trojice velikih predstavnika podijeljenih Crkava. Solovjev je imao duboki i stvarni osjećaj evanđeoskog Krista tijekom cijelog djelovanja i taj je osjećaj uspio izraziti u vjeri pape Petra II., starca Ivana i protestantskog profesora Paulija. No, to nije najvažnije: *Priča o Antikristu* nudi nam svjedočanstvo o njegovom osobnom susretu s Kristom, Mesijom i Spasiteljem, Onim koji je, koji je bio i koji će biti, prema riječima Apokalipse (1,4) i koji je bio prisutan za vrijeme cijelog njegovog života. Prava poruka Solovjeva je Kristov povratak i nagovještaj da čovječanstvo da bi postalo *bogočovječno*, mora biti na oprezu.

U ovom smislu od apokaliptičnog Krista koji je isti povijesni Krist polazi i konverzija Solovjeva u ono što se u naše dane naziva dijalog s judaizmom. Mora se, po mom mišljenju, govoriti upravo o konverziji kao o novom, hrabrom i izvanrednom duhovnom događaju njegova vremena. Nije riječ samo o obrani židovskog naroda od ruskoga antisemitizma, koje je počelo rasti upravo u vrijeme Aleksandra III.⁸²⁵, jer je obrana progonjenih kod ruske inteligencije bila kao neka vrsta moralne obveze. Solovjev je problem postavio na drugi način: „*Ako su se Židovi prema kršćanima uvijek ophodili u skladu s principima svoje vjere, kršćani se nikad nisu naučili ophoditi sa Židovima na kršćanski način. Stoga ne postoji židovski problem, postoji samo kršćanski problem*“.⁸²⁶ Rješenje ovoga problema je obraćenje kršćana k svojoj vjeri. Onda će, prema Solovjevljevom proročanstvu, Židovi ući u kršćansku teokraciju kad kršćani budu ujedinjeni i, prema riječima sv. Pavla, „*tako će se cio Izrael spasiti*“ (Rim 11,26).

⁸²⁴ Ruski povjesničar, filozof i publicist (1886. – 1951.)

⁸²⁵ Ruski car od 1881. do 1894.

⁸²⁶ Vladimir SOLOVJEV, *Islam, Judaizam i Hrišćanstvo*, Novi Sad 2014.

Riječ je ne samo o dijalogu o dobrim odnosima, nego upravo o vjerskom susretu, o otvaranju duše prema cijelom nasljeđu i tajni Staroga zavjeta. „*Savez Boga s Izraelom utemeljuje bit židovske vjere*“, kaže Solovjev, jedinstveni događaj u vjerskoj povijesti čovječanstva. Smisao izraelske povijesti je priprema svetih duša i svetih tijela za utjelovljenje Riječi Božje, ali ta povijest ne može biti svedena samo na pripremu. Solovjev predviđa konačnu i kršćansku pomirbu izraelskog naroda, vjernog jednome Bogu i ujedinjenu Crkvu. Upravo zato u današnjoj Rusiji Solovjev i dalje ostaje preteča dijaloga pomirbe, dijaloga koji još nije započeo. Početak možda pripada budućem vremenu, ali ne skoroj budućnosti. Ne može biti zaboravljena proročka intonacija prerane mu smrti, sa psalmima recitiranim na hebrejskom u posljednjim trenucima života.

No središte njegova ogromnog intelektualnog rada i duhovnog napora i dalje je vizija, utopija, konstrukcija ili proroštvo ujedinjenja i pomirbe stvari i ideja koje izgledaju vrlo udaljene. *Nukleus* njegove poruke uvijek je susret u Kristu i sa Kristom.

Kao metafizičar, Solovjev stvara veliku sintezu između integralne spoznaje, spoznaje koja polazi od srca koje živi u Riječi Božjoj, i svega nasljeđa zapadne filozofske misli. Kao mističar, Solovjev gradi most između svog najintimnijeg duševnog života, tražeći Božju Spoznaju, i njegove *sofiološke* nauke, koja je upila viziju ljepote stvorenoga.

Solovjev je učinio prvi veliki intrinzično kršćanski korak prema pomirbi sa Židovima i muslimanima.⁸²⁷ Kao nositelj mira, Solovjev predviđa ne samo toliko iščekivano ujedinjenje Crkve nego i Kristovu pobjedu i povratak, svijet u kojem će Bog biti „*sve u svemu*“ (*1Kor 15,28*). U svemu se ovome pokazao pretečom koji je u svojoj zemlji bio prije svoga vremena.

III.5.2.3. Upliv V. Solovjeva na ekumensku viziju A. Menja

U djelu *Veliki spor i kršćanska politika* Solovjev prvenstveno promatra Crkvu, pravoslavnu i katoličku i razmatra njezino jedinstvo. Francuski teolog Jean Rupp, prikazujući Solovjevov ekumanizam, razlikuje u njemu pet etapa. (1. Konceptija crkve, 2. Raskol crkve, 3. Pravoslavni i protestanti nakon raskola, 4.

⁸²⁷ Isto.

Sjedinjenje crkve, 5. Uloga Rusije).⁸²⁸ On na taj način izlaže svoju ekumensku viziju u kojoj bi uloga Ruske pravoslavne crkve trebala biti vodeća.

Solovjev o ekumenizmu piše kao filozof, pristupajući ovoj temi s aspekta visokoobrazovanog prosvećenog intelektualca koji je u svoje stavove ugradio veliki dio europske misli. Zbog toga je njegovo prvotni interes usmjeren na crkvu i njezino ujedinjenje.

Aleksandar Menj započeo je svoje razmatranje ekumenizma nakon što se upoznao s djelima Solovjeva. Dapače, Menj je svoja ekumeniska uvjerenja uobličio 1958. nakon što je dugo promišljao i istraživao Solovjeva djela, pa je nesumnjivo utjecaj Solovjeva bio veliki. Za početak je od Solovjeva preuzeo mišljenje da su analize antičkih religija nužni element za shvaćanje svjetske povijesti općenito, kao i povijesti kršćanstva. No Menj je čovjek vjere koji ekumenizam promatra iz pozicije čovjeka potpuno ukorjenjenog u Evanđelje. O se ne boji ukazivati na slabosti crkve kao institucije u njeinom povijesnom razvoju, no njegov glavni interes je kako se evanđeoska vijest ostvaruje i kako objedinjuje crkvu.

U svojem razmatranju Solovjev ima nekoliko stvari koje je Menj odbacio. Naime, Solovjev je živjeći u svojem vremenu u drugoj polovini 19. st. nepobitno bio determiniran povijesnim i zemljopisnim uvjetima, tako da je neke svoje vizije morao donositi sukladno činjenicama u kojima je živio. Prvenstveno to se odnosi na dvije glavne točke to su uloga ruskog cara i uloga Ruske Pravoslavne crkve u ekumenizmu.

Solovjev u pismu Strossmayeru piše kako »Odličniji položaj koji je u istočnoj Crkvi uvijek pripadao (a koji sada u Rusiji pripada) moći pravoslavnog Cara mora ostati netaknut.«⁸²⁹ On nije mogao zamisliti Rusiju bez „baćuška cara“ koji se brine o državi. Solovjev naravno smatra da bi to trebao biti kršćanski car predan Bogu koji bi doveo narod do kršćanskog društva. No Solovjevo predviđanje, da će ruski caristički režim dati općoj Crkvi silu neophodnu za spas i obnovu Europe i cijeloga svijeta — bilo je potpuno pogrešno.

U pismu Strossmayeru piše da »Rusija, koja sama nije skrivila raskol, pozvana je da ga prva ukloni i stvori opću slobodnu teokraciju i ideal kršćanske države.«⁸³⁰ Ovo je bila njegova želja, jer je uvidio da bi Rska država koja nije „uprljala ruke“ u rakolu mogla jednostavnije posredovati između sukobljenih strana.

⁸²⁸ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 242.

⁸²⁹ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 74.

Na žalost uloga RPC u ekumenskom pokretu nije onakva kakvu joj je on predvidio. Solovjev je davao veliku važnost naciji, jer je u njegovo doba nacija bila onaj ujedinjujući element koji je mogao sjediniti razne društvene skupine u jedno. S druge strane to je isto tako izraz njegove želje da Rusija kao jedna od velikih Europskih država druge polovine 19. st. preuzme vodeću ulogu u ovako velikom revolucionarnom ekumenskom pokretu.

Menj koji je živio pola stoljeća kasnije, u SSSR-u povijesno oslobođen od uloge ruskog cara, mogao je prevazići ovu Solovjevu determiniranost, dapače odbaciti je kao potpuno nepotrebnu, niti ne pomišljajući na to da tu ulogu prebaci na vladu SSSR ili pak na vođu KP. Menj pak sa svoje strane koristi priliku da objasni ljudima uzrok stanja u državi. No on ne sudi te ljude, nego ih pokušava shvatiti, opravdavajući njihove dobre namjere, no jasno razabirući uzrok propasti. „Bilo je ljudi kao opsjednutih idejom da spase druge i pomognu im, na primjer ruski revolucionari XIX. st. Nesumnjivo je u njima bilo te zanesenosti, moralnog poleta, uzvišenog poleta, ali nisu imali vremena promisliti kako da svoje ideje ostvare i bacili su se naslijepo. Njihov je polet bio slijep, iracionalan, destruktivan. „Zovite Rusiju sa sjekirama!“ – takav je bio zov, a rezultat vrlo bolan. Nakon čega su se oni sami pretvorili u nove tlačitelje i izrabljivače.“⁸³¹ Ovaj izraziti pacifizam Menja ogledalo je kršćanske zapovijedi „Ne ubij“. Jasno je da ako se s destruktivnim metodama pokušava uvesti red i mir, one donose samo bol i novu destrukciju, te rezultiraju smrću.

Menj ne ostaje samo na tome, on ide i dalje i daje jasnu kritiku marksizma, i njegovih zabluda. „U političkoj povijesti ne postoje činjenice koje bi nam dopustile tvrdnju da je u početku bilo ljudi koji su htjeli poštivati kulturu, sve ljude, ljudsko dostojanstvo, slobodu vjeroispovijedi, savjesti i tiska. Toga nije bilo. Sve se kod nas srušilo u trenutku čim je revolucija počela. A ako gledamo u prošlost, u XIX. st., kad su nastajali marksistički kružoci, niti tamo ne bismo bili pronašli višak demokracije. Ne, nije uopće bilo njihovo svojstvo. Ne treba govoriti o promjenama, već je bilo sve kako je bilo zamišljeno, išlo je u određenom smjeru i donijelo vlastite plodove. Druga je pak stvar što su se plodovi potom pokazali svima gorki, uključujući i one koji su ih obrađivali....“⁸³² Menj ovdje jasno razabire koji je smisao demokracije, kao i činenicu

⁸³⁰ *Isto*, 74.

⁸³¹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 17.

⁸³² *Isto*, 21.

da je ona nedostižna bez razumjevanja, poštivanja i uvažavanja drugoga kao jednaka i jednakovrijedna samom sebi.

Ocu Aleksandar govori o rušenju slobode u trenu početka revolucije. Naime on smatra da se „nebeski darovi ne mogu zadobiti putem nasilja i prjevarе.“⁸³³ Dakle i sloboda se ne može zadobiti revolucijom, ubijanjem i nasilnom borbom.

Uz to on imenuje motive koji su doveli do odbacivanja religije: „Kod Marksa je protest protiv religije bio diktiran njegovom političkom borbom, pošto je on religiju poistovjećivao s reakcijom. Isto je toliko duboko emotivan, dalek od svake znanosti i Lenjinov ateizam.“⁸³⁴

Solovjev očekuje da Ruski Car kao vođa povede ujedinjenje kršćanske crkve.⁸³⁵ No Aleksandar Menj je izričito protiv figure vođe jer spas se ne traži od zemaljskih vladara. „Figure kao Cezar, August ili Napoleon uvijek su postajale objekt idolopoklonstva koje je popimalo oblike masovne psihoze. Tajna hipnotičkog utjecaja vođa ne krije se samo u njihovom umijeću vladanja masom, u njihovoj neobuzdanoj energiji i čarobnosti. Oni su djelovali kao da je u njima oplođena moć elementarnog, predčovječanskog svijeta. Oni su išli k svome cilju prinoseći za žrtvu čitave narode i pobjeđivali su. To je izazvalo trepet pomješan s obožavanjem i to je porodilo demonsku mistiku apsolutizma. Ovdje je izvor kulta autoritativnih vođa svih vremena. Za njih su mase samo su sredstvo, ali su upravo ove mase, privučene iskonskim instiktom išle za njima kao poslušno stado.“⁸³⁶ Iz toga proizlazi da ništa ne može zamijeniti odnos s Bogom. Svaki pojedini čovjek pozvan je na intimni odnos s Bogom jer: „ni hramovi ni zajednička služba ne mogu zamijeniti osobni kontakt s Bogom, intimni razgovor s Ocem.“⁸³⁷ To je ona ujedinjujuća sila, slobodni intimni odnos svakog pojedinog čovjeka s Bogom je posebna veza koja povezuje sve ljude, i onda im nije potreban drugi vođa doli Trojedinu Bog.

Solovjev pišući o svojoj ekumenskoj viziji, započinje objašnjavanjem povijesti ispreplićući povijest crkve s posvješću svijeta, i objašnjavajući – doduše vrlo promišljeno – korjene rascjepa.⁸³⁸ Menj to ne čini. U svojoj Povijesti religija promatra

⁸³³ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 71.

⁸³⁴ *Isto*, 11.

⁸³⁵ Usp. Vladimir SOLOVJEV, *Rusija i opća crkva*, Sarajevo, 1922.

⁸³⁶ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 201.

⁸³⁷ *Isto*, 214.

⁸³⁸ Vladimir SOLOVJEV, *Svjetlost s Istoka*, Beograd 2006.

razvoje religija, objašnjavajući ih povijesnim okolnostima, ali i njihovom ulogom u Povijesti spasenja.

Solovjev i Menj imaju istu vizionarsku sposobnost da vide problem u kojem se našlo kršćanstvo. Obojica daju jasnu kritiku crkvi, ali s ljubavlju i željom da se te stvari prevladaju. Oni ne samo da uočavaju probleme, nego i pokušavaju pronaći izlaz iz njih dajući čak i upute na koji način stići do cilja, ekumenske kršćanske crkve.

III.5.3.1. Pavel Florenskij

Pavel Alexandrovich Florensky (Павел Алексáндрович Флорéнский 1882 – 1937.) ruski pravoslavni svećenik, teolog, filozof, matematičar, fizičar, inženjer; svestrani mislilac (objavio je radove iz filozofije, teologije, umjetnosti, matematike i elektrodinamike) pod uticajem Ruskih simbolista. Rođen u Evlahu u Azerbejdžanu, djetinjstvo provodi u Gruziji u Batumu i Tbilisiju. Nakon završetka klasične gimnazije proživljava duševnu krizu, spoznavši ograničenost ljudskoga znanja, i tada otkriva ljubav prema Bogu i teologiji. 1900. g. upisuje studij matematike i fizike u Moskvi uz koji je proučavao i povijest, filozofiju te psihologiju, a nakon završetka studija upisuje 1904. g. Moskovsku teološku akademiju. U pismu roditeljima u tom razdoblju piše „namjera je ujediniti crkveno učenje i svjetovnu kulturu, potpuno se sjediniti s crkvom, cjelovito protumačiti sve pozitivno učenje crkve i znanstveno-filozofski svjetonazor uključujući i umjetnost...”⁸³⁹

Ženi se 1910. s Anom, s kojom je imao petero djece, a 1911. g. postaje svećenik i razvija blisko prijateljstvo s Sergejem Bugalkovim. Povezuje ih ideja o socijalnoj ravnopravnosti na kršćanskim osnovama. Od 1912.g do 1917. g. bio je urednik časopisa Bogoslovskij vestnik u kojem se objavljuju članci ne samo crkveni nego i filozofski, povijesni, matematički. Tada objedinjuje crkveno učenje i svjetovnu kulturu, duhovno i profano. 1914. g. brani doktorsku disertaciju Stup i Utvrđenje Istine u kojoj pokazuje enciklopedijsku erudiciju uz lirske digresije, ozbiljnu filozofsku analizu i povremene strastvene propovjedi. Osnovna teza je da se Istina – dogma može spoznati jedino „religioznim iskustvom“, da samo „čin vjere“ filozofsku misao može osloboditi svih sumnji i da se jedino u činu vjere

⁸³⁹ Sanja VERŠIĆ, *Prostor kulture, Pavel Florenskij i ruski komunizam*, Zagreb 2013., 22.

spoznaje istina. Stup je revolucionaran jer je sinteza matematičkog i filozofskog mišljenja.⁸⁴⁰

U tom vremenu na Teološkoj akademiji drži predavanja iz filozofije, ali je bio čovjek vjere, a njegovo stvaralaštvo bilo je poput svakodnevne liturgije čašćenje i hvaljenje Boga svim svojim bićem. Čak i kada je bio samo mladi matematičar u potrazi za svojim pozivom, Florenskij pokazao da je shvatio središte svog života: osoba Isus Krist. Krist ne može svesti na dogmu i emocionalne vrijednosti, ali ne može svesti niti samo na dobra djela. Svakako najrepresenzativniji rad teologa je zbir ortodoksnih rasprava o duhovnosti i askezi, kreativan sukoba između razuma i vjere, traženje istine shvatio u svojim ontološkim i soteriološkim vrijednostima.

Za vrijeme revolucije Teološka akademija bila je zatvorena, ali Pavel nije emigrirao, bio je zaposlen u znanstvenim institucijama, kao nastavnik, inženjer, autor značajnih znanstvenih otkrića. On koristi svoje veliko znanje u istraživanju kako bi se provela što brža elektrifikacija Rusije. Zbog velikog doprinosa u istraživanju i radu Komunistička partija ga prisiljava da napusti svećeništvo i da se posveti znanosti. Florenskij je velikodušan i u tehničkom radu, ali odbija položiti svoju mantiju, prsni križ, odbija izdati Krista. Florenskij na taj način svjesno ide u mučeništvo. Drugi put je uhićen u noći između 25. i 26. veljače 1933. g. i optužen za sudjelovanje u kontrarevolucionarnoj nacional-fašističkoj organizaciji. Unatoč lažnoj optužbi osuđen je na deset godina prisilnog rada i odveden u Gulag na Daleki Istok. Krajem 1934. g. prebacuju ga u Soloveckij logor. Mnogi izvori navode kao godinu smrti 1937.

III.5.3.2. Utjecaj P. Florenskija na ekumensku viziju Aleksandra Menja

Florenskij u svojoj težnji da objedini sve znanje sigurno je bio jedan od onih koji su nadahnjivali Aleksandra Menja.

⁸⁴⁰ Florenskij podvrgava ključne pojmove i tvrdnje matematičkoj simbolizaciji, posežući za pojmovima matematičke logike, teorije vjerojatnosti i teorije imaginarnih veličina. Aktivan stav prema vjeri svrstava ga u red ruskih kozmičkih mislitelja. Florenskij uporno inzistira na „dvojsedinoj“ naravi istine, na njezinoj antinomičnosti i bespoštedno razotkriva sve varljive zahtjeve razuma da ovlada Istinom „izvan čina vjere“. Zbog intimnog duhovnog doživljaja Florenskom je blizak osjećaj svejedinstva „ali to prihvaćanje ideje svejedinstva želi iznjeti kao vjekovnu koncepciju Crkve“. Sanja VERŠIĆ, *Prostor kulture*, 23.

Florenskij teži za sveobuhvatnim znanjem koje se nalazi kod Boga – ideal cjelovitog znanja koji je Istina. Istina – dogma može se spoznati samo religijskim iskustvom. Razum se kod rasuđivanja raspada u antinomijama i umire, ali ponovno cvate kad se oslobađa razdrobljenosti u zapažanju jedinstva i u prosvjetljenju srca postaje sposoban uvidjeti jedinstvo svijeta. Tu se stapaju granice znanja i vjere, i mi učimo zreti „vječne korjene stvorenja u Bogu“. To nas uvodi u tajnu svejedinstva. Polazište spoznaje je vjera (pouzdanje).⁸⁴¹ Menj obrađujući slijedom sve nedavne velike znanstvene teorije, pokazivao je kako nema nikakva nesklada između vjere i znanosti i kako ta dva načina za razvoj svijesti ne samo da se ne bi trebali ignorirati, nego se nadopunjavati i uzajamno razjašnjavati na putu Istine.⁸⁴²

Pavel Florenskij je bio uvjeren da je vjera *Omnia Utilis* osnovni sastojak svih aspekata života; onaj začim koji daje okus životu⁸⁴³. Za njega, život, čak i u svojoj tragediji, ima smisao ako u njemu ima mjesta za Krista. On je iskusio da u Kristu sve može dobiti svjetlo, pa čak i zlo lice čovjeka. Čovjek ako sebe uništi ali se otvori većoj ljubavi zadobit će sreću, i zadobit će predokus života nebeskog već na ovoj zemlji. Zbog svoje vjere Florenskij je fascinirao već svojom pojavom, ali i govorom mlade i stare, intelektualci i obične jednostavne ljude, jer za njega, unatoč svemu, život je bio fascinantno misterij.⁸⁴⁴

Otac Menj deklarirano ističe da nema nevjernika, niti jednoga! Svaki se čovjek rađa s urođenom percepcijom vjere. Razlika je samo u činjenici da jedan razumije svoju vjeru kao određeno poimanje svijeta, dok drugi vjeruje instinktivno, i samo kad se nađe u zaista teškoj situaciji. Ali nevjernici ne postoje, zato i čovjek bez vjerskog poimanja svijeta može biti kompletan čovjek, jer i u njemu teče vjerska energija. O menj objašnjava kako vjeru čovjek zadobiva na puno raznih načina, dakle i sa tradicijom, i s književnošću. Čak i u ateističkom društvu vjera prodiše preko knjiga Dostojevskog, Tolstoja, Gogolja, preko poezije, glazbe. Cijela književna baština, ruska ili strana, hranila je i potanko oblikovala takvo poimanje svijeta, nejasno i polu-

⁸⁴¹ Slavko PLATZ, Uloga i odnos vjere i uma u ruskoj religijskoj filozofiji, u: *Obnovljeni život* (1) 55 (2000), 87.

⁸⁴² Georgij MITROFANOV, *La Russia*, 56.

⁸⁴³ *Isto*, 45.

⁸⁴⁴ *Isto*, 34.

vjersko. Pa ipak čovjek, i nesvjesno, vjeruje da život ima smisao, opaža ga, osjeća instinktivno, a da nije tako, uopće ne bi mogao živjeti.⁸⁴⁵

Florenskij je svojim životom svjedočio svoju vjeru i nije ju morao objašnjavati, sama njegova pojava bila je dovoljna. Menj je u tome nježniji, manje radikalan, on želi utjecati osobito na one koji se deklariraju kao ateisti.

Menj kao i Florenskij smatra da se Bog shvaća jasnije gledajući na ljudsku povijest.⁸⁴⁶ Menj povijest svijeta promatra sa stanovišta povijesti religije, jer ona čini okosnicu povijesti svakog naroda bez obzira na vrstu religije, običaja ili morala.⁸⁴⁷ Obojica polaze od tvrdnje da je Bog središte i izvor kulture (u Menja religije), i da je on Bog povijesti. No razilaze se u tome da Florenskij očitovanje Božje prisutnosti traži u vanjskim dijelovima – priroda, prostor, kultura, znanost, a Menj očitovanje Božje traži u ljudskim djelima, u samim ljudima, unutar ljudskog duha. Menj promatra duhovnost, subjektivnost čovjeka kao osobe, ljudi i cjelokupnog čovječanstva, a Florenskij više ide na objektivnost, odnosno na ljudska djela, ono što čovjek (*homo faber*) čini.

Promatrajući stare religije Florenskij u njima vidi učenja o odrazu čovjeka poput antropomorfnih bogova kao religijski izrazi uzajamne sličnosti čovjeka i svijeta.⁸⁴⁸ Menj naprotiv smatra da su stare religije odrazi različitih faza i nivoa Bogospoznanja.⁸⁴⁹ No unatoč tome i Florenskij i Menj u svoje promatranje protežu i na mitove, i na sve religije što je nesumnjivo odraz utjecaja Solovjeva na kojem se zasnivaju.

Florenskij prvenstveno promatra način spoznaje, čovjek ovladava svijetom kada ga shvaća, obuhvati svojom spoznajom. Za Florenskija spoznaja znači postati sličan, odnosno sve što jest je u nekom odnosu i tako je spoznato kao naša vlastita projekcija.⁸⁵⁰ Menj pak govori o djelovanju Duha koji proizlazi od Boga i prožimlje čovjeka dajući mu novu, drukčiju spoznaju života, postojanja, okruženja.⁸⁵¹

⁸⁴⁵ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 191.

⁸⁴⁶ Usp. Pavel FLORENSKIJ, *Izabrani tekstovi*, Zagreb, 2016., 7

⁸⁴⁷ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 8.

⁸⁴⁸ Svijet kao antropomorfní odraz Brahme u hindusa, boga Ra u Egipćana, odraz Dioniza u Grka, kao Ahamot u gnostika. Pavel FLORENSKIJ, *Il valore magico della parola*, Milano, 2003., 92.

⁸⁴⁹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 12.

⁸⁵⁰ Usp. FLORENSKIJ Pavel, *Izabrani tekstovi*, Naklada Breza, Zagreb, 2016., 83.

⁸⁵¹ Aleksandr, MEN', *Io credo*, 56.

Kad govori o Bogu koji je svjetlost Florenskij govori o kontemplativnom promatranju Boga kao sudu neposredne duhovne ali konkretne percepcije slave Božje. Nju možemo promatrati kontemplirajući poput jedinstvene, kontinuirane, nedjeljive bijele svjetlosti. To je punoća bez isključivosti. Svjetlost je djelatnost Božja a metafizička prašina prvo zgrušnjavanje koja se nalazi na idealnoj granici između božanske energije i pasivnosti materije je Sofija (Božja Premudrost) – koja se spoznaje iz njihovog suodnosa koji kad se promatra postaje jasno da Sofija nije svjetlost već njezina pasivna nadopuna.⁸⁵²

Kod Menja Božija realnost je skrivena a njegovo se dosezanje obavlja postepeno u suglasnosti s spremnošću čovjeka za mistički susret (nivoi Bogospoznanja), jer Bog polako ulazi u svijest ljudi kroz prirodu, ljubav, osjećanje tajne i doživljaj svetog. Istinsko jezgro vjere je divljenje. Susret s Bogom odigrava se u životu svakog čovjeka i religiozno iskustvo je univerzalno, sveljudsko. povezana s jedinstvom ljudske prirode i sa srodnošću doživljanja koji izaziva osjećaj Najvišeg i misao o njemu.⁸⁵³

Za Florenskija čovjek je mali svijet mikrokozmos, a priroda je makrokozmos.⁸⁵⁴ Ovaj kozmizam Menj primjenjuje na crkvu. Crkva je nukleus budućega čovječanstva koje se mora sjediniti u duhovnom jedinstvu, u mnogostrukosti forma, u velikoj transparentnosti, u najvećoj slobodi.⁸⁵⁵ Dakle kad govori o crkvi kaže da je ona organizam koji se u svojoj savršenosti diferencira na više komponenata kao nukleus koji sadrži protoplazmu.⁸⁵⁶

Pavel Florenskij smatra da je čovjek slobodan od svemirskih zakona i robovanja sudbini, i kao takav čovjek pred licem Oca razgovara s njime. Zbog te slobode odnos čovjeka prema raznim bićima i stvarima ovisi o njegovu dijalogu s Bogom. Prema tome, čovjek odsada ne može više ni živjeti ni organizirati bilo što a da se ne moli tako da intenzivnost njegove molitve i njegovog života označuje ujedno i „barometar“ njegova duhovnog života. Ovu slobodu čovjeka Menj smatra dvojako, prvo da je čovjek slobodan da prihvati ili odbaci Božju ljubav i drugo da čovjek može slobodno razgovarati s Bogom jer nam je Isus Krist pokazao da se s

⁸⁵² Usp. Pavel FLORENSKIJ, *Izabrani tekstovi*, Zagreb, 2016., 138-139.

⁸⁵³ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 12.

⁸⁵⁴ Usp. Pavel FLORENSKIJ, *Izabrani tekstovi*, 88.

⁸⁵⁵ Aleksandr, MEN', *Io credo*, 89.

Bogom može intimno razgovarati kao s Ocem koji voli i koji očekuje uzvratnu ljubav. Za njega ova sloboda je ostala neprikosnovena; njen залог bilo je povijesno poniženje Isusa Nazarećanina. U skladu s time odnos prema ljudima proizlazi iz vjere.⁸⁵⁷ Tako su se i Florenskij i Menj složili u tome da kvaliteta odnosa među ljudima i samog ljudskog života ovisi o stupnju obraćenja čovjeka.

Florenskijeva duhovnost govori da je čovjek „slika Božja“, na koju je čovjek bio stvoren, kako bi došao do „sličnosti“ sa svojim Stvoriteljem. Ta sličnost obuhvaća čitava čovjeka i njegove moći duše i tijela već prema njihovoj sposobnosti da se podlože Duhu. Tako se na višu razinu prenose svi problemi, koje ovosvjetska kultura – „filozofska“ nastoji riješiti na čisto ljudskom temelju.

Najprisutniji element duhovnost u djelima Pavela Florenskija jest kozmički. Naime kršćanin svojim radom mora se zalagati za usavršavanje i obožavanje svijeta, jer on nije odijeljen od svijeta, neog je pozvan pronalaziti Boga u svemu, u svemiru, u njegovoj harmoniji i ljepoti. Ponovna uspostava te ljepote jest kršćanski poziv. Potraga za božanskom prisutnošću u svakoj ljudskoj djelatnosti, kontemplacija ljepote, prisutna je u pravoslavnoj duhovnosti. Svjetlo života je zraka Božje ljubavi koja prolazi kroz zemlju i nebo, čini sve vidljivo i nevidljivo te povezuje prolazno i vječnost.⁸⁵⁸

Menj naglašava da čovjek pati od osjećaja stranosti, osamljenosti, potlačenosti od strane mnoštva ili od samoga sebe. Ljudskom postojanju, agresivnom, punom ljutnje, rastačućem – čopor vukova, ali vukova samotnjaka (da su svi oni obitelj samo je puki privid: svaki je od njih sam) – suprotstavlja se jedinstvo ljubavi presvetoga Trojstva. Što se može suprotstaviti svijetu koji se raspada? Ljubav.⁸⁵⁹ Zato Menj ističe da smo pozvani na ljubav.

Florenskij govori o preprekama. Božja svjetlost je punoća bez isključivosti, jer svaka isključivost dolazi iz prepreka.⁸⁶⁰ To viđenje Florenskij proteže na termin kao granicu misli odnosno kada misao postavi granicu tada nastaje svijest. Ta granica termina to su tabui i misao prepoznaje u njima zaštitnika njezinog prirodnog

⁸⁵⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 78.

⁸⁵⁷ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 214.

⁸⁵⁸ Pavel FLORENSKIJ, *Teologia della bellezza*, 89.

⁸⁵⁹ Aleksandr MEN', *Io credo*, Roma, 88.

⁸⁶⁰ Pavel FLORENSKIJ, *Izabrani tekstovi*, 138.

vlasništva i boji ih se narušiti kao jamstva i uvjete vlastite svijesti. Što je određenija i čvršća prepreka misli to je jasnije izražena svijest.⁸⁶¹

Menj ovo tumačenje upotrebljava kad govori o zajedništvu ljudi. Ove pregrade koje dijele ljude srušilo je evanđelje. Mi smo transcendentni jedno drugome., tj. svatko je zatvoreni sustav. I dvoje koji se vole teško prodiru jedno u srce drugoga, no Bog nas zove na uzajamnu propusnost.⁸⁶² Menj prikazujući evangelizaciju prve crkve govori upravo o tome kako su apostoli prelazili preko svih tabua, zabrana i nisu imali granice – termine.⁸⁶³

Ono što po Florenskiju povezuje svijet je Sofija⁸⁶⁴ a po Menju sam Isus Krist. Onako kako Florenskij tumači kozmos kao Mnogoliku jednost,⁸⁶⁵ tako Menj zamišlja crkvu kao duhovno transparentno jedinstvo.⁸⁶⁶ Za Florenskija *Cerkovnost* tj. smisao za Crkvu to je svijet o općeljudskom spasenju, jer nitko se ne može smatrati spašenim osim onih koji su ujedinjeni s drugima. Ona je laboratorij uskrsnuća. Oduhovljenje čovjeka može se razvijati ili napredovati samo u ljudskoj oboženoj punini, a ta je Crkva. Menj drži crkvu za duhovnu zajednicu unutar koje Krist djeluje preko Duha Svetoga. Ona je sjeme, nukleus budućega čovječanstva, te ima ulogu glasa koji provjerava istinu u ljudskom životu.⁸⁶⁷

Florenskij smatra da grijeh je parazit koji svoju egzistenciju dobiva uzimajući život od drugih. On je deformacija koja paralizira čovjeka. Njegova osobina je da u trenu načini nered i za sobom ostavlja duhovnu pustoš. Grijehom čovjek u ontološkom smislu negira red i zakon. Grijeh je autokefalan, i čini da čovjek u stanju grijeha živi u odnosu Ja=Ja nije sposoban izaći iz samoga sebe u odnos s Drugim, u odnos sa Ti. Na taj način čovjek uništava sebe, gubi jedinstvo, izolira sebe i živi u kaotičnoj samoći. Florenskij govori o jedinstvenom tijelu Adamovom koje se zbog grijeha ubio i tijelu dopustio necjelovitost raspadanje i mržnju, a tada su se njegovi razni organi različitim intenzitetom počeli odvajati od jedinstva cjelovitog organizma, dobivajući samostalnost, i dalje se sa svoje strane sve više razlažući i dijeleći.

⁸⁶¹ Isto, 127.

⁸⁶² Aleksandr, MEN', *Io credo*, 86.

⁸⁶³ Ovu temu Menj razrađuje u dijelu kad govori o širenju prve Crkve iz kruga ortodoksnih židova, na helenske židove, a potom i na sve pogane. Usp. Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 258–262.

⁸⁶⁴ Pavel FLORENSKIJ, *La colonna e il fondamento della verità*, Milano, 1974.

⁸⁶⁵ Usp. Sanja VERŠIĆ, *Prostor kulture*, 30.

⁸⁶⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 97.

⁸⁶⁷ Isto.

Adamovi organi i njegove funkcije postali su specifični, jednostrani u poniženju, i u raspadanju.⁸⁶⁸ Ovakvu viziju razjedinjenosti jednog cjelovitog tijela Menj primjenjuje na crkvu. On unutar jedinstvene Kristove crkve (kao Florenskij Adama) vidi podjele koje su nastale zbog grijeha i koje dovode do postojanja zatvorenih skupina, tzv. zatvorene mase koja odbija razvoj, pokušavaju konzervirati postojeće, i koje zaboravljaju evanđeosku logiku pšeničnog zrna koje umire da bi dalo obilan rod (Iv 12, 24).⁸⁶⁹ Obojica kao začetnika podjele (Florenskij Adamovog tijela; a Menj Kristove crkve) vide grijeh, koji ubija jedinstvo i cjelovitost mase i rastavlja ju kako od Boga tako i od drugih pripadnika iste skupine.

Za Florenskija nasilje nije rješenje. Vršeci nasilje nad drugim, Čovjek vrši nasilje i nad sobom i, žrtvujući prirodu sebi na korist, sebe samoga žrtvuje snagama što pokreću njegove strasti.⁸⁷⁰ U istom duhu i Menj tvrdi da putem nasilja i prjevare čovjek ne dobiva blagoslov i nebeske darove. Ovo uvjerenje karakteristično za magiju srušeno je jer Bog proniče u dubinu ljudskog srca i vidi istinske motive postupaka.⁸⁷¹

I Menj i Florenskij unutar kršćanstva vide razjedinjenost no ona dolazi od izvanjskih stvari. Po Florenskiju osnovna je razlika u psihološki tipovima ljudi. Naime, katolici su ljudi vizualnog tipa, a protestanti slušnoga. Kako vjera dolazi putem ušiju - po slušanju, ne putem vida- po viđenju. Pravoslavlje je pak harmonija, harmonična ravnoteža jednoga i drugoga, I zato je u pravoslavlju pjevanje tako savršeno ontologično kao i likovna umjetnost – ikonopis.⁸⁷² O razlozima razjedinjenosti Menj govori kao o povjesno uvjetovanim različitim razvojima razdalekih dijelova raspadnutog Rimskog Carstva. Istočnom crkvom su upravljali Bizantski carevi postajući „pape“, a crkva je bila dodatak i instrument svjetovne vlasti. Na Zapadu pape su sve više u svojim rukama koncentrirale financijsku, vojnu i političku vlast, pretvarajući se u svjetovne vladare. Zato zaključuje da je podjela crkve uvelike je izazvana razlozima kulturno-povijesnog i etnografskog karaktera.⁸⁷³

⁸⁶⁸ Pavel FLORENSKIJ, *Izabrani tekstovi*, 83.

⁸⁶⁹ Aleksandr MENJ, *Io Credo*, 19-25.

⁸⁷⁰ Usp. Pavel FLORENSKIJ, *Izabrani tekstovi*, 88.

⁸⁷¹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 71.

⁸⁷² Pavel FLORENSKIJ, *La mistica e l'anima Russa*, Roma, 2010., 135.

⁸⁷³ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 424-425.

Aleksandar Menj nedostatak dijaloga vidio je u tome što obje Crkve gledaju jedna na drugu iz ugla svog kompleksa superiornosti: katolici, govoreći o njihovom poštovanju i otvorenosti, pravoslavce vide kao one koji su zakasnili na vlak moderniziranja. Previše povezani sa svojim etničkim korijenima, nesposobni za evangelizaciju, uvijek pokorne svojim vlastima, zatvorene u sebe, bez ikakvih iskustava u društvenom radu, s patnjom nastale od sekularne bolesti nepokretljivosti i cezaropapizma, ponekad čak uključene u magijske rituale i drugo.⁸⁷⁴

Pravoslavci (oni tradicionalni), govoreći među sobom, katolicizam vide kao umjetno jedinstvo lokalnih Crkvi povezanih na mehanički način s Rimom, smatrajući da su katolici izgubili i nastavljaju gubiti najveći dio nasljeđe apostolske i patrističke Crkve (pravila posta, tzv. poštovanje relikvija, asketsku i duhovnu pripremu svete pričesti), da je njihova vjera oslabila s sentimentalnim shvaćanjem Isusove isključivo ljudske prirode koje su oni reducirali na minimum u liturgijskom životu. Prirode koju su oni reducirali na minimum u liturgijskom životu, zamijenivši stare molitve svetih otaca sa svojim improvizacijama, da su oni objasnili i sve racionalizirali, no pustili da opadne osjećaj misterija i svetosti vjere i tako dalje.⁸⁷⁵ Naprotiv, kada se pozivaju na takozvani dijalog, Crkve se oblače u najsvečanije odore, koje skrivaju sve muke i međusobno razgovaraju sa svojih visina. No na kraju krajeva, od čega se taj razgovor sastoji? S katoličke strane: ovdje smo kako bismo vas podučili neke stvari, jer su naša vjera i iskustvo univerzalni. S pravoslavne strane: stvorili smo svoje povijesno društvo, a ono što je dobro za vas, za nas nije. Sve u svemu, pustite nas na miru. Ako još uvijek postoji, makar i u simboličnoj formi, posve teološka debata, umjesto razmjene dvije duhovnosti, dva vida života u Kristu, nisu se još razvila. Samo taj dijalog (zajedno s onim dogmatskim), ipak može doprinijeti zajedništvu Crkvi. Jer crkveno ime dijaloga nije razgovor, ponavljao je često Aleksandar Menj, iako prijateljski, nego pravo i autentično zajedništvo u Kristu koje je „Isus Krist jučer i danas isti je – za vijeke.“ (Heb. 13,8) Počinjemo od vrha, od povezanosti i lucidnosti, no i od ljubavi.

Kada se govori o kršćanskoj kulturi Florenskij smatra da ona razarajući sama sebe dovodi do krize vrijednosti, osjećaja razdrobljenosti kulture. „Suvremenom čovječanstvu potrebna je kršćanska kultura, ne butaforija, već ozbiljna, stvarno po

⁸⁷⁴ Aleksandr MEN', *Io Credo*, 19-25.

Kristu i stvarno kultura. U svakom slučaju, svatko se mora iskreno odrediti želi li i smatra li mogućom takvu kulturu. Ako ne, onda nema smisla govoriti, o takvom kršćanstvu..." On žali zbog rušenja Rusije, nedostatka vjere na Zapadu i raspada zapadne kulture, u kojoj je znanstveni svjetonazor samo srce Europe, no ta tuga i bol zbog raspada kršćanske kulture isto tako vidi i početak i oslobađanja i uskrsavanja svijeta.⁸⁷⁶

Za razliku od Florenskija Menj smatra da „Kršćanska vjera je puno više od bilo koje kulture i ide mnogo dublje od bilo koje tradicije. No, to ne bi trebalo dovesti da izbriše kulturne razlike. Svaka kultura ima svoje individualno lice. Pluralizam ne negira princip jedinstva, što je bogat i raznovrstan život Crkve, tim više postaje hitnija potreba za ujedinjenjem.“⁸⁷⁷ Menj smatra da je kršćanska kultura nad-vjera iznad svih ostalih i može u sebe unijeti sve ostale kulture, a opet ostati kršćanska u svojoj biti. Mi kršćani vjerujemo i znamo da je kršćanstvo usisalo u sebe i sadrži sve vidove različitih religija, stoga, ono više nije jedna vjera, nego nad-vjera. Možemo zamisliti sve vjere kao isto toliko ljudskih ruku koje se pružaju prema Nebu, kao srca upravljena prema gore, kao slike potrage za Bogom, pretpostavke, prosvjetljenja. U Kršćanstvu je jedan odgovor koji ljudi moraju shvatiti, ispuniti, i u svoje vrijeme dati kao odgovor; a taj će odgovor biti cijeli naš život, sva naša služba, sve naše postojanje.⁸⁷⁸

Na kraju put kojim bi se moglo ostvariti ekumenizam Menj je nadahnut od Florenskija. Naime, u Florenskija postoji težnja da se uspostavi dijalog s drugim narodima i kulturama, ne bi li među proturječnim elementima otkrio i one ujedinjujuće.⁸⁷⁹ Ovo Menj primjenjuje na crkvu, i njezinu razjedinjenost kao recept kojim se može nadvladati podjele. Samo ako se dobro međusobno poznajemo, možemo razumjeti uzroke razdvajanja, i često smo svjesni koliko su one daleke autentičnoj duhovnosti i pobožnosti.⁸⁸⁰ No Menj naglašava da je jedini način da se to postigne je ljubav koja se nalazi u Kristu, u autentičnom kršćanstvu. Zato je toliko istaknuta autentična kršćanska duhovnost.

⁸⁷⁵ Aleksandar MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 54-57.

⁸⁷⁶ Sanja VERŠIĆ, *Prostor kulture*, 41

⁸⁷⁷ *Isto*.

⁸⁷⁸ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 51.

⁸⁷⁹ Sanja VERŠIĆ, *Prostor kulture*, 232.

⁸⁸⁰ Aleksandr MEN', *Io credo*, 25.

Menj je prvenstveno čovjek vjere za razliku od Florenskija koji je prvo filozof i svestrani proučavatelj, ali duboko ukorjenjen u kršćansku duhovnost. No Menj svoje nadahnuće za postavke stvari dobiva upravo od Florenskija, jer se uočava da u njima na različite načine djeluje isti duh. Iako je Florenskij jednu generaciju stariji od Menja i po tome njegov preteča, vidljivo je da ih povezuje više od same religijske veze. No isto tako jasno je da je Menj bio upoznat sa djelima religijske renesanse u rusiji i da je iz njih obilno crpio nadahnuća.

Pavel Florenskij i Aleksandar Menj su konkretna slučaja žrtava antireligijske mržnje. Dvije figure svećenika intelektualca, smještene na početku i na kraju sovjetskog carstva, figurativno prigranjuju čitavo razdoblje progonstva i pokazuju iznenađujuće analogije. Platili su krvlju ne samo vlastitu vjernost Kristu, nego i cijenu vlastite ljudske genijalnosti; muževi znanosti i Crkve, obojica su težila prema jednoj sinteznoj viziji svijeta, u kojoj se znanost i vjera ne samo susreću i harmoniziraju, već predstavljaju jednu jedinstvenu cjelinu. Oni su podcrtali životnom praksom i mislju da riječi kultura i kult (bogoštovlje) proizlaze iz istog korijena. Svaki na svoj način, intelektualnim radom, izradili su jedinstveni sustav interpretiranja stvarnosti; obojica su postigla izvanredan sklad između vlastitog razmišljanja i vlastitog života. Iako im se pružila mogućnost emigracije, obojica su svjesno izabrala ostati i podijeliti sudbinu svoga naroda. Obojica su prihvaćali progonstva, no unatoč tome bili su vrlo aktivni: u ekstremno teškim uvjetima, realizirali su prevažna ostvarenja, za svoje suvremenike i za buduće generacije. Tako su zadobili dostojanstvo ispovijedalaca, i mučenika.

Ni Pavel Florenskij a ni Alesandar Menj nisu svoje razmatranje usmjerili posebno na odnos sa Zapadnom Crkvom, ali kao emblematske figure koji su ustanovile način življenja pravoslavne vjere pokazuju smjer za dijalog sa onim drugim: sa drugim Crkvama, sa ostalim religijama, sa svijetom kulture. Kako je to uporno ponavljao Menj: “Ljubav prema vlastitoj majci – već sam toliko puta ponovio da je to već postala banalna stvar – sigurno da je dobra stvar. Ali se ova ljubav ne treba hraniti mržnjom prema majci svoga susjeda”.⁸⁸¹

Ovakav pristup postavlja veliki izazov za sve koji mogu to uočiti, a Metropolit Maksimos u svojem govoru osvrnuo se na globalizam koji vlada i odnos pravoslavnog svijeta prema njemu, kao i poteškoće koje ima pravoslavlje s modernim svijetom. Često se kaže kako pravoslavlje ima poteškoća u dijalogu s laičkom kulturom. U

stvarnosti problem je širi: odnos sa suvremenim dobom, i generalno s današnjim vremenom.

Sljedeći Krista, i gledajući u vjeri Menj je imao ohrabujući odgovor koji daje nadu. "Kršćanstvo je tek na počecima", ponavljao je Menj. U epilogu Kristove biografije piše: "Stoljeća koja su protekla od onog jutra kad se dogodilo Uskrsnuće u Judeji samo su prolog ljudskog i božanskog ispunjenja Crkve, početak onog što je Isus njoj obećao. Novi život koji je kršćanstvo pobudio pustio je tek prve, ponekad krhe mladice, vjera radosne vijesti je vjera budućnosti".⁸⁸²

Dinamično viđenje kršćanstva Menja i Florenskija pokazuje kako je ono iako projektirano u budućnost, ipak pozvano djelovati *hic et nunc*, i duboko se zalagati za izgradnju Kraljevstva Božijega. To surađivanje s Božjim stvaralačkim djelovanjem rađa stvaranjem, ostvarivanjem naših kreativnih potencijala. Stoga ne začuđuje da je Aleksandar Menj uvijek bio okružen velikim brojem umjetnika. Crkva, koja ne smije biti mjesto opskurantizma, za predstavlja idealni ambijent u kojem se osoba može ostvariti u punini, učiniti da njeni talenti daju ploda. Odatle potječe i vjera u Crkvu kojoj ne trebaju zidine koje ju odvajaju od svijeta; vizija kulture i umjetnosti, te odbacivanje odvajanja svetog od profanog.⁸⁸³

III.5.4.1. Nikolaj Bjerdjajev

Nikolaj Aleksandrović Berdyaev (ruski: Никола́й Алекса́ндрович Бердя́ев, 1874. - 1948) potjecao je iz obitelji vojne aristokracije podrijetlom poljskih Tatara iz redova kijevskog plemstva. Majka mu je bila napola francuskinja, Nikolaj je dobio izvrsno obrazovanje, po velikim utjecajem Voltairea, odgajan na filozofskim djelima Hegela, Kanta koje je čitao na izvrsnom francuskom u svojem domu. Na Kijevskom sveučilištu pridružio se inteligenciji i potpao pod utjecaj Marksa te je zbog sudjelovanja u pobuni bio uhićen i izbačen sa sveučilišta. Nastavio se baviti ilegalnim revolucionarnim radom na sjeveru Rusije i 1904.g. oženio se i preselio u Patrovgrad. Učestvovao je u religijskim i duhovnim intelektualnim raspravama te je napustio radikalni marksizam i koncentrirao na filozofiju i kršćansku duhovnost. Godine 1913.

⁸⁸¹ Vladimir ZELINSKIJ, *Mistero cuore speranza*, 119.

⁸⁸² *Isto*.

⁸⁸³ *Isto*, 24.

objavio je članak „Ugasiti duh“ u kojem je kritizirao Rusku pravoslavnu crkvu koja je poslala carske trupe da pobiju neslavenske monahe na planini Atos. Zbog toga su mu sudili za blasfemiju, za koju je kazna bila doživotni zatvor u Sibiru. Svjetski rat i Boljševička revolucija spriječili su kraj suđenja, a Nikolaj se izuzeo od boljševika zbog dominacije državnog totalitarizma i gubitka individualne slobode. Godine 1919. osnovao je privatnu akademiju „Slobodna akademija duhovne kulture“ koja je prvenstveno bila forum u kojem su najbitnije svakodnevna pitanja bila prikazivana s kršćanske strane, a svaki utorak u njegovoj kući bili su susreti. Tada su službena sovjetska antireligiozna aktivnost bila jaka i doneseni su ateistički zakoni. Iduće 1920. godine Nikolaj postaje profesor na Moskovskom univerzitetu, no ubrzo je optužen za urotu protiv vlasti, uhićen i zatvoren. Sovjetski šef ČEKA osobno je istražio Nikolaja, razgovarao s njime i nakon toga je Bjerdjajev udaljen iz Rusije u grupi pisaca, učenjaka i intelektualaca koji su prognani na filozofskom brodu“ Prvo je 1922. godine stigao u Berlin gdje je osnovao akademiju filozofije i religije, ali ekonomske i politički uvjeti Weimarske republike bili su toliko loši da je morao otići u Pariz 1923. godine. Prebacio je svoju akademiju u Pariz i surađivao s francuskim intelektualcima. U vrijeme II svjetskog rata pisao je knjige koje je objavio nakon rata.

Bjerdjajev u svojoj knjizi *Ruska Ideja* piše o sebi: Ja pripadam pokoljenju ruske renesanse, jedan sam od osnivača religijske filozofije – filozof slobode. Moja misao je antropocentrična. Ja sam prije svega povjesničar i moralista, sve što sam napisao spada u filozofiju povijesti i etiku. Osnovna tema moje misli je čovjek i njegovo stvaralački poziv. Tema o čovjeku kao stvaraocu povezana je s temom slobode. Ja sam cijeli život bio branilac slobode duha i višeg dostojanstva čovjeka. Točnije bi bilo moju filozofiju nazivati eshatološkom, moje shvaćanje kršćanstva je eshatološko. Moja filozofija je naglašeno personalistička. Socjalni problem igra kod mene veliku ulogu, blizak sam religijskom socjalizmu na zapadu, ali je moj socjalizam personalistički. U mnogo čemu ostajem sam, ali vezu s pravoslavnom crkvom ne želim izgubiti.⁸⁸⁴

III.5.4.2. Utjecaj Bjerdjajeva na Menja

Sam Menj puno puta priznaje da je čitao Bjerdjajeva i da je on imao doista presudan utjecaj na njega. Priznaje da se zbog toga osjeća kao elitista jer je imao tu

privilegiju da čita djela Bjerdjajeva.⁸⁸⁵ Udivljenje koje je Menj osjećao prema njemu izvire iz govora o Nikoli Bjerdjajevu – veliki um, svijetli i hrabri mislilac. Njega poznaje cijeli svijet.⁸⁸⁶

Ponekad kad je u pitanju povijest religije, potpuno se pouzdaje u Bjerdjajeva i citira njegove radove: „Kako kaže kršćanski filozof Bjerdjajev, za narode su religiozna učenja starine bila Stari zavjet tj priprema za novo Otkrivenje.“⁸⁸⁷ Nekritički preuzimajući misli Bjerdjajeva ako su se uklapale u njegov idejni koncept. Navodi ga kao jednog od velikog ruskog filozofa i mistika.⁸⁸⁸

U djelu *Radosna vijest* Menj citira temu o kojoj je Bjerdjajev postavio dva neprijateljska gledišta spasenje i stvaralaštvo. Jedan dio kršćana smatra da unutarnje usavršavanje i kretanje prema spasenju je najvažnije a sve ostalo odbacuje. Stvaralaštvo je ostavljeno svijetu, a sve ostalo je izvan granica Crkve – kao da je bez duha lišeno svjetlosti koja je sadržana u impulsu Evanđelja. Ali tako je začudo počelo obezvređivanje i unižavanje čovjeka. Velika riječ „smirenje“ o kojoj nam Krist govori pretvorila se u sinonim kompromizma, u kukavni oportunizam, u pristanak na zlo. Pristanak na zlo to je djelovanje u korist zla. Smiriti se znači priznati zlo, odbiti svaki protest, odbiti hrabro iskoračiti. I mada Krist za sebe kaže da je krotak i smiren u srcu On nikada nije učio da se sa zlom treba pomiriti, to je unižavanje i obezvređivanje čovjeka koje je Bjerdjajeva neobično vrijeđalo. On je govorio da vjera i duhovnost moraju uzdizati čovjeka, uspravljati jer je čovjek lik Božji i više biće. Bjerdjajev je tumačio smirenje potpuno drugačije – kao otvorenost na sve, spremnost da se prihvati drugačije gledište, kao spremnost da se čuje i počuje glas čovjeka i glas Boga. To je antipod ponosa, jer ponos je zatvoren u sebe, živi u svom svijetu u svojem zatvoru. Bjerdjajev je pokušao da pronade jedinstvo za te suprotnosti koje su djelile Crkvu.⁸⁸⁹

⁸⁸⁴ Nikolaj BERDJAJEV, *Ruska ideja*, 217-219.

⁸⁸⁵ „...ja koji sam čitao Berdjajeva, osjećam se kao korifej. Zapravo, netko tko je zaslužio prestižnu etiketu.... Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, Roma, 2005., 94.

⁸⁸⁶ Aleksandar Menj, *Radosna vest*, 134.

⁸⁸⁷ *Isto*, 88.

⁸⁸⁸ *Isto*, 95.

⁸⁸⁹ *Isto*, 135.

Menja je duboko dirnula sloboda, i poziv na razumjevanje različitosti drugoga u egzistencijalnoj slobodi o kojoj govori Bjerdjajev.⁸⁹⁰ On u tome vidi izazov za sebe i pravi odraz kršćanske ljubavi koja ujedinjuje.

Menju je jasno da je kabala duboko utjecala na religiozno-filozofsku i mističku misao Europe i kritizira Solovjeva i Bjerdjajeva što su potpali pod njezin utjecaj, a on sam nije izravno. No utjecaj ove dvojice religijskih filozofa prevelik je da se ne bi i kod Menja osjetila relacija s kabalom.⁸⁹¹

III.5.5. Mučeništvo - ekumenska linija koja povezuje Menja i druge

Poznato je da „postoje tri vrste mučeništva koje smatramo čovjekovim križem: bijelo, zeleno i crveno mučeništvo. Bijelo mučeništvo je kad čovjek za ljubav Božju napušta sve ono što voli... Zeleno se mučeništvo sastoji u tome da se čovjek preko posta i rada oslobađa poročnih želja ili trpi muke radi pokore. Crveno mučeništvo prihvatanje je križa ili smrti za Kristovu ljubav.“⁸⁹²

O muci Isusa Krista, Menj ne govori s pozicije osjećaja, nego njegovu tajnu smrti promatra preko plodova koje je donijela čovječanstvu.⁸⁹³ Opisujući smrt sv. Stjepana govori o plodovima njegove molitve prije smrti u kasnijem obraćanju sv. Pavla.⁸⁹⁴ Smrt apostola Petra i Pavla u Rimu i Neronov progon kršćana prikazani su činjenično.⁸⁹⁵ Menj daje naglasak na to da ubojstvom svih njih ipak nije bilo moguće utrti put Radosnoj vijesti. Govoreći o progonima kršćana otac Aleksandar ističe da se usprkos mučeništvima broj kršćana povećavao.⁸⁹⁶ Mučeništva i progonstva ne samo da nisu slomila kršćane nego nije uništilo niti njihovo jedinstvo. Entuzijazam mučenika samo je doprineo popularnosti kršćanstva.⁸⁹⁷

„Mučenik“ i „mučeništvo“ još od početaka kršćanstva pojam bio korišten za identificiranje onoga koji je dopustio da bude ubijen samo kako ne bi izdao svoju

⁸⁹⁰ N. Berdjajev govori „Oba iskustva imaju svoju misiju i dopunjuju jedni druge, ali mi moramo razumjeti različitost tih iskustava i da pobijedimo neprijateljstvo na različitim putevima, možemo i moramo!“ Nikolaj BERDJAJEV, *Novo srednjovjekovlje*, Split, 1991., isto u A. MENJ, *Istorija religije*, 433.

⁸⁹¹ ... kabala je ozbiljno utjecala na religiozno-filozofsku i mističku misao Europe uključujući i Solovjeva i Berdjajeva. *Isto*, 459.

⁸⁹² John RYAN, *Irish Monasticism*, London, 1931., 197.

⁸⁹³ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 232.

⁸⁹⁴ *Isto*, 249.

⁸⁹⁵ *Isto*, 314.

⁸⁹⁶ *Isto*, 316.

⁸⁹⁷ *Isto*, 319.

vjeru u Isusa Krista. Koji su dakle kriteriji mučeništva? Svako je mučeništvo svjedočenje koje poprima oblik ispovijedi „Isus je Gospodin Bog“. (Rim, 10,9) Ono što sačinjava smrt kao mučeništvo nije smrt kao takva, u ime vjere u obećano uskrsnuće, već je smrt koja je posljedica izgovaranja istine (vjera u Krista je posljedičan sud o stvarima).

Često i u novije doba kršćanske Crkve pripisuju ovakvu kvalifikaciju braći po vjeri koja su u velikom broju pala kao žrtve progona, zaogrnutog vjerskim razlozima u ratovima Srednjeg Istoka.

Ovakva stvarnost, premda dramatična, u očima vjere uvijek je bila duboko vezana zajedništvom s Tijelom Kristovim. Već joj je Ivan Pavao II naglasio ekumenski opseg u *Ut unum sint*: „Hrabro svjedočenje mnogih mučenika našega stoljeća, pa i pripadnika drugih Crkava i crkvenih zajednica koje nisu u potpunom zajedništvu (*full communion*) s Katoličkom crkvom, ulijevaju novu snagu u pozivu pomirbe i prizivaju obvezu da prihvatimo i prakticiramo njihov nagovor“.⁸⁹⁸ A u novije doba papa Franjo definirao je ovo bivanje zajedno u progonu zbog kršćanske vjere „ekumenizam krvi“.⁸⁹⁹

Ovome je čvorištu, istovremeno drevnom i aktualnom Aleksandar menj pridavao veliko značenje. Nastavljajući se na dugu i mjerodavnu tradiciju ekumenskih susreta pravoslavne duhovnosti, a koji je temi Aleksandar Menj pristupao kroz duhovnu, teološku i ekumensku perspektivu.⁹⁰⁰

U kršćanskoj tradiciji, mučeništvo je precizno definirana koncepcija koja se ne može vezivati uza sve situacije u kojima se danas evocira, čak i u političkom kontekstu. Primarni i izvorni „mučenik“ već je u Starom zavjetu sam Bog, koji sumnjajućem i nevjerujućem čovječanstvu nudi samosvjedočanstvo, dokaz (*martyria*) da je on dionik naše povijesti. Božje samosvjedočenje u povijesti svoj nenadmašni vrhunac nalazi u utjelovljenju, smrti i uskrsnuću Isusa Krista.

Koji su dakle kriteriji mučeništva? Svako je mučeništvo svjedočenje koje poprima oblik ispovijedi „Isus je Gospodin“. Ono što sačinjava smrt kao mučeništvo nije smrt kao takva, u ime vjere u obećano uskrsnuće, već je smrt koja je posljedica izgovaranja istine (vjera u Krista je posljedičan sud o stvarima) koje kao posljedicu ima samu smrt.

⁸⁹⁸ IVAN PAVAO II., *Ut unum sint*, br. 1.

⁸⁹⁹ PAPA FRANJO, *Lumen Fidei*.

Ovaj tip smrti stvara zajedništvo, jedino ukoliko „drugi“, tj. euharistijska zajednica, prihvati taj čin, s pobožnošću/poštovanjem i vjerom, kao ikonu mučeništva samoga Krista. I govorenje istine i prihvaćanje toga svjedočenja djela su ljubavi i kao takva postaju oslobađajući događaji. Bez stava ljubavi nemamo više izgovaranje istine (o sebi, o drugima, o svijetu), već autoafirmaciju koja može postati nasilna. U tome je razlika između mučeništva onoga koji, bez računice, ide ususret smrti zbog svoje vjere i onoga koji traži smrt kako bi izazvao smrt „neprijatelja“. No postoji i motiv po kojemu mučeništvo nije retorika demonizacije koju su ponekad kršćani usvajali ili usvajaju u odnosu na političke situacije koje su percipirali kao prijeteće. „Politika „nas protiv njih“, politika koja stvara granice i zidove, politika demonizacije, politika autoafirmacije nije politika mučeništva; to je politika anti-zajedništva“ smatrao je Menj.⁹⁰¹

Ali ako je biti ujedinjeni u patnji samo po sebi oblik ekumenizma, jednako je istinito da je danas više nego ikada hitno da Crkve daju prednost ozbiljnom djelovanju usmjerenom ostvarenju jedinstva, kako je snažno poticao Aleksandar Menj.

Nesumnjivo da zajedništvo u patnji međusobno približava kršćane i Crkve smatrao je Menj. U ovom smislu, nakon što se u prošlom desetljeću govorilo o „duhovnom ekumenizmu“ i „ekumenizmu krvi“, Menj je uz mučeništvo naglašavao važnost i „ekumenizam obraćenja“. Tako ćemo biti u stanju obnoviti svoj um kroz prihvaćanje naših grešaka, izaći iz crkvene izolacije kako bismo drugome stegnuli ruku, njegovati svoje crkveno kolektivno ja kroz pomirbu s drugim i opraštanje cijelim srcem.

Ovakav stav oca Menja pokazuje da je svjestan postojanja progona i muke koju svaki kršćanin podnosi, ali da svoj pogled upire prema krajnjem cilju ističući plodove koje trenutno trpljenje donosi za vječnost. Ako u svojim djelima nije govorio ni pisao o mučenictvu svojim životom je dao primjer. Zbog svoje otvorenosti i simpatije prema zapadnoj braći, otac Aleksandar primao je i prijeteća pisma da bi na kraju bio okrunjen palmom mučeništva. Živio je u malom ruskom selu Šemkoz, i u nedjelju 9. rujna 1990. g. u jutarnjim satima napustio je svoj dom kako bi slavio svetu liturgiju. Napadnut je dok je išao kroz perivoj od svojeg doma da bi stigao na euharistiju u mjestu Novaya Derevnja. Nepoznata osoba ga je udarila sjekirom po

⁹⁰⁰ Isto, 318.

⁹⁰¹ Александр МЕНЯ, *Проповеди протоиерея Александра Меня*, Москва, 1991.

glavi i oduzela mu život. Vjeruje se da je upravo KGB - tajna policija potaknula to brutalno ubojstvo, jer zločin nije nikad istražen a ubica nije poznat.⁹⁰² Njegova nasilna smrt zatvorila je njegova usta, ali nije mogla ušutkati njegovo djelo.⁹⁰³ Njegove knjige, zajedno s radio i TV snimkama i dalje govore.⁹⁰⁴ Njegova smrt i danas služi kao primjer kako otkriti i gajiti polog vlastite vjere, kako u Rusiji, tako i u zapadnim kršćanskim zemljama.

Kardinal Jean-Marie Lustiger je rekao za Aleksandra Menja da je bio moćna mistična figura čiji su odraz i utjecaj smatrani prijetnjom komunističkoj moći i njihovoj policiji. Otac Aleksandr bio je sumnjiva osoba za KGB i za antisemite. Kako bi ga ušutkali, jedni ili drugi, ili oboje zajedno, ubili su ga sjekirom, kada je odlazio u svoju crkvu. Njegove riječi su njegovim mučeništvom postale autentične. Nitko nema moć da uguši žive riječi jednog ubijenog glasa. U Rusiji su ih morali čuti kada je Boris Jelcin, tadašnji predsjednik Vrhovnog Vijeća Rusije, na skupštini zatražio minutu šutnje za ubijenog oca Menja.⁹⁰⁵

Osim Menja i drugi filozofsko-religijskih mislioci ruske religijske renesanse su pretrpjeli progonstvo ili mučeništvo. Nikolaj S. Gumilov (1886 – 1921.) – uhićen je i pogubljen od Čeke, Pavel Florenskij koji je odveden u Gulag, i ondje je umro. Puno veći je broj onih koji su otišli u dobrovoljno izgnanstvo ne bi li sačuvali život: Vjačeslav I. Ivanov pobjegao je 1924. g. u Rim; N. A. Bjerdjajev prevezen je 1922 u Pariz; Jevgenij N. Trubeckoj je u pokušaju bijega 1920.– umro na Krimu; Nikolaj O. Losski pobjegao 1922. je u Bratislavu, a Vladimir N. Losskya pobjegao je u Pariz.

Sam Menj je podnio mučeništvo zbog svojih riječi i životnih stavova. Njegov prethodnik Pavel Florenskij podnio je mučeništvo jer svoj znanstveni doprinos nije htio odijeliti od onoga što je prije svega jest; svećenik, deportiran je u logor i na kraju mučen. Čak i takvim uvjetima Pavel uspijeva održavati duhovni integritet koji omogućuje da bude referentna točka za prijatelje u logoru. Sve izgleda izgubljeno, ali nikada ovako: Florenskij živi do kraja sve što mu je dano živjeti, znajući da se ne daju zasjeniti nevoljama i tugama sadašnjosti obzori vječnosti. Često je u pismima svojoj obitelji ponavljao *Kada imate težinu u duši, pogledaj te na zvijezde i plavo nebo tada će vaša duša naći mir.* Poznat je njegova zapis od 20. travnja 1937, nekoliko mjeseci

⁹⁰² Yves HARMAT, *Aleksandar Men*, 98-102.

⁹⁰³ Vjeruje se da je upravo tajna policija KGB potaknula brutalno umorstvo oca Aleksandra Menja (1935. – 1990.). Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, 131.

⁹⁰⁴ Popis snimaka objavljen na kanalu YouTube vidi u literaturi.

prije njegove smrti, natpis glasi: *"Život leti daleko kao u snu i često se ne može ništa učiniti. Stoga je neophodno naučiti živjeti svaki trenutak prožimajući ga puninom. Umjetnost življenja jest sve trenutke života pa i one najteže ispuniti ih Kristom, znajući da se neće ponoviti nikad ovaj trenutak."*⁹⁰⁶ Ovaj stav prožima cijeli korpus njegovih spisa. „*Krhki brod ljudskih riječi mora sadržavati neuništiv dijamant božanstva*" te njegove riječi sadrže srce njegovih misli. Službeno umro je 1937. g. u logoru ne zna se točno kada.

III.5.6. Zaključak

Ovo poglavlje pokazalo je kako je otac Menj imao ekumensku viziju i kako je ona izvirala iz njegovih preteča - pravoslavnih ekumenista. Menj nije otvoreno kritizirao Solovjeva, ponekad se slagao s njime i citirao ga. U svojem izjavama pokazao je kako je nadasve dirnut s Pavelom Florenskim i kako cijeni njegov stav koji ga posebno usmjerava na proučavanje i prihvaćanje stvarnosti i ljudi oko sebe. Menja je duboko dirnula sloboda, i poziv na razumjevanje različitosti drugoga u egzistencijalnoj slobodi o kojoj govori Bjerdjajev. Izazovi koji su stajali ispred njega izgrađivali su i izbrusili njegovu ekumensku viziju kao i uputili ga kako bi bilo moguće ostvariti je.

Iako je odbacio viziju o prvenstvu Ruske pravoslavne Crkve Solovjeva, ipak se u svojem razmatranju načina ujedinjenja najviše bavio problemom osvarenja jedinstva s RPC. U temelju svojeg modela Menj je vidio povratak na osnove kršćanstva, na djela i riječi Isusa Krista, te na način na koji se izgrađivala prvotna crkva i rješavali prvi problemi. Osebujnost njegova modela je upravo u tome da iako je ugradio one stavove koji su ga najviše dirnuli u ekumenista ruske srebrne renesanse, ipak je imao dovoljno smjelosti da ih kritizira u onome što nije bilo iskonski vezano uz srž kršćanstva. Menj nije podlegao zavodljivostima nacionalnih pretenzija ili prikrivenom utjecaju kabale. On je bio do kraja Isusov, i iz tog razloga može se reći da nije bio ni na koji način ograničavajuć.

Menjova ekumenska vizija koju bi nazvali „Savezništvo u svetome“ novi prilog je ovoj tematici i potrebno je vidjeti koje su mogućnosti nejzine primjene u praksi.

⁹⁰⁵ Jean Marie LUSTIGER, *Grazie a Dio*, 98.

⁹⁰⁶ Pavel FLORENSKIJ, *Teologia della bellezza*, 21.-25.

IV. – MOGUĆNOSTI PRIMJENE EKUMENSKE VIZIJE

ALEKSANDRA MENJA

Nakon prikaza sadržaja ekumenskih izjava oca Menja i ekstrahiranja njegove ekumenske vizije te dokazivanja njegove originalnosti, potrebno je prikazati koje su mogućnosti primjene ove nove vizije u suvremenoj Crkvi. Iz tog razloga ovu viziju bismo usporedili s prije spomenutim modelima ujedinjenja, kako bismo mogli uočiti novosti koje ona donosi.

IV.1. Ekumenska vizija Aleksandra Menja - Savezništvo u svetome

Ekumensku viziju A. Menja nazvali smo „Savezništvo u svetome“ prvenstveno jer je to bit njegovog ekumenskog pogleda. U svojim izjavama Menj je naglašavao svetost, pozivao na svetost, i cijenio svetost crkve i ljudi. Svetost je ta koja ujedinjuje, ona ne pravi razlike, ona ne diše barijere, ona je jedinstvena.

Elemente prethodno navedenih modela možemo naći u djelima Aleskadra Menja o njima ću posvetiti poglavlje gdje ću usporediti elemente poklapanja njegovih ekumenskih postavki i Katoličke Crkve. Ovdje bi u kontekstu kojeg napose iznosi Wolfgang Thonissen i Rahner – Frise zajedništvo ambona i oltara mogao navesti Menjovo suglasje s navedenim teolozima.

Danas više nego u Menjovo vrijeme Katolički i Pravoslavni vrh dijeli iste osjećaje i stavove u vezi sekularizma već duže vrijeme - usklađenost koja nije ostala nezapažena. Susreti između predstavnika ovih tradicija često uključuju razgovore o izazovima sekularizma i sekularizacije a ti su susreti često rezultirali zajedničkim izjavama vodećih crkvenih predstavnika. Čini se da postoji nada da će zajednički front tradicionalnog kršćanstva djelovati poput svojevrsnog megafona koji će se naglasiti poruku koja se suočava s vjerskom marginalizacijom u Europi. Učinkovitost ovakvog pristupa će se s pokazati s vremenom s obzirom na to da je ovo savezništvo još uvijek neslužbeno i nedovoljno razvijeno. Osim toga, političke teškoće koje postoje u odnosima između katoličkih i pravoslavnih crkvi (kao i između samih pravoslavnih crkvi) su nemala prepreka izgradnji održivog i učinkovitog savezništva. Susreti između katoličkog i pravoslavnog vodstva i predstavnika bili su mnogobrojni

u posljednjem desetljeću i čini se da se učestalo povećavaju.

Aleksandar Menj naglašavao je važnost zajedničkog pravoslavnog i katoličkog svjedočenja tradicionalnih kršćanskih vrijednosti u svjetlu sekularnog svijeta. Ukazao je na ujednačenost stavova pravoslavne i katoličke crkve kod tema poput obitelji, majčinstva, krize stanovništva, eutanazije i mnogih drugih etičkih pitanja. U toj je situaciji pravoslavno-katolička suradnja u izradi zajedničkog stajališta o tim pitanjima dobila posebnu važnost⁸⁰. Izazov će, naravno, biti govorio je Menj u premještanju zajedničke retorike u konstruktivno djelovanje. Menj je imao strah da ćemo se koncentriranjem u ekumenizmu isključivo na pitanja koja dijele vjerojatno izgubiti dragocjeno vrijeme koje bismo mogli iskoristiti za zajedničko svjedočenje sekulariziranom svijetu. Osobito se Europa toliko brzo dekristijanizirala da su potrebne hitne radnje kako bi se spasila od gubitka stoljetnog kršćanskog identiteta. Snažno vjerujem da je došlo vrijeme da katolici i pravoslavci ujedine svoje napore i brane tradicionalno kršćanstvo, koje se napada sa svih strana. Već krajem 80-tih Menj je smatrao kako će u dvadeset, trideset četrdeset godina možda jednostavno bude prekasno.

Naše su crkve na putu ka jedinstvu, ali treba biti realan i razumjeti da će proći desetljeća, ako ne i stoljeća prije nego li se to jedinstvo ostvari. U međuvremenu se očajnički trebamo obraćati svijetu ujedinjenim glasom smatrao je Menj. Bez postojanja jedne Crkve, možemo li djelovati kao jedna Crkva? Pitao se Menj „*Možemo li se predstaviti vanjskom svijetu kao ujedinjena struktura, kao savez? Uvjerem sam da možemo i da na taj način možemo postati puno jači.*“⁸⁷ Model prihvaćanja Petrove službe Menj je vidio u nazivu *Servus servorum Dei* (*Sluga slugu Božjih*) kojeg je Papa Grgur I. pridodao svojoj papinskoj službi. Tim naslovom označava se poniznost služenja a ne vladanja i to je često u svom pontifikatu napose isticao Papa Ivan Pavao II.

U svojim pastoralnim ulogama katoličko i pravoslavno vodstvo morat će nastaviti propovijedati vjernicima o potrebi kršćanskog svjedočenja u poniznom služenju a ne vladanju. Europa kao i drugi kontinenti su više od kontinenta smatrao je Menj. Ona je dom! A sloboda nalazi svoj najdublji smisao u duhovnoj domovini. Uz puno uvažavanje razlike između političke domene i religije - što doista čuva slobodu

⁸⁰ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio*, 43.

⁸⁷ *Isto*, 90.

građana da izražavaju vjersko uvjerenje i žive u skladu s tim - želim naglasiti nezamjenjivu ulogu kršćanstva u oblikovanju savjesti svake generacije i promicanju temeljnog etičkog konsenzusa koji služi svakoj osobi koja ovaj kontinent naziva "domom"! U tom duhu prepoznajem glas onih koji danas, širom ove zemlje i kontinenta, nastoje primijeniti svoju vjeru s poštovanjem, ali odlučno na javnom prostoru, u očekivanju da društvene norme i politike budu vođene željom da žive od istine koji oslobađa svakog muškarca i ženu.⁹⁰ Menjova sposobnost izražavanja izričitog poštovanja prema sekularizaciji kao diferencijaciji, istodobno podvlačeći kršćansku baštinu Europe i pozivajući na mjesto vjere u javnom životu.

Iako je poziv na savez po Menju između pravoslavne i katoličke crkve vrlo obećavajući, još uvijek postoje određene potencijalne prepreke. Prije svega, povijesne nesuglasice stvaraju neprijateljski stav pravoslavaca prema katoličanstvu, osobito na nacionalnoj razini. Iako su teološke rasprave na najvišim razinama crkvi ostvarile vidljivi napredak u rješavanju teoloških pitanja koja dijele pravoslavlje i rimokatoličanstvo, mnogi pravoslavci gaje duboko nepovjerenje prema rimokatoličanstvu. Razlog su brojna neriješena pitanja, uključujući Sabor u Ferrari-Firenzi održan 1438. godine, kada su bizantski car i bizantska crkva sklopili prisilnu uniju s papinstvom; križarski ratovi srednjeg vijeka, kada su rimokatolici ubijali pravoslavne kršćane ako ne bi prelazili na rimokatoličanstvo; a u novije doba i koncil u Brest-Litovsku održan 1595. godine kada je znatan broj ukrajinskih i bjeloruskih pravoslavnih kršćana bio prisiljen na zajedništvo s Rimom. Konačno, pitanje koje plaši pravoslavne kršćane smatra Menj i može nagrizati takav savez u Europi je primat papinstva. Pravoslavci jednostavno ne žele biti stavljeni pod vlast pape u Rimu i bilo kakav privid takvog dogovora izazvao bi momentalnu burnu reakciju u pravoslavnim crkvama.

Treće, pitanje vezano uz prethodne dvije prepreke je pitanje kanonskog teritorija. Ovaj problem utječe kako na pravoslavno-katoličke odnose, tako i na unutarnje pravoslavne odnose. S obzirom na prvi problem, dvije crkve djeluju na temelju dvije različite ekleziologije. Rimokatolička crkva sebe smatra univerzalnom crkvom koja ima univerzalnu jurisdikciju, na temelju čega uspostavlja misije bilo gdje u svijetu. Međutim, pravoslavci djeluju na temelju kanonskog teritorija mjesne crkve. Na taj se način Ruska pravoslavna crkva ne miješa u kanonski teritorij drugih crkvi

⁹⁰ Aleksandr MEN', *Io credo*, 178.

već upravlja na svom teritoriju. Ovo pitanje kanonskog teritorija stvorilo je i sukobe unutar pravoslavlja što bi moglo predstavljati još jednu prepreku ujedinjenom pravoslavnom savezu s rimokatoličanstvom uviđao je dalekovidno Menj.

Uspon sekularnih filozofija u Europi ali i u čitavom svijetu nije bio neutemeljen po Menju; često su bile odgovor na neadekvatne odgovore dominantnih vjerskih denominacija u njihovim duhovnim službama kao i na njihovu sposobnost da daju zadovoljavajuće intelektualne odgovore na moderna egzistencijalna pitanja. Ostaju ta pitanja. Sekularne filozofije i dalje imaju koristi od nasljeđa vjerskih ratova u Europi i antiklerikalizma Francuske revolucije, čije su pouke potaknule neki oblik sekularizacije u modernoj nacionalnoj državi. Dok su strahotama modernih sekularnih vlada svjedočili i Europljani u dvadesetom stoljeću, nasljeđe vjersko-političke korupcije i nasilja još uvijek predstavlja stvarnu (i vjerojatno trajnu) prepreku onoj vrsti javne uloge religije za koju lobiraju katoličko i pravoslavno vodstvo. Izvjesno ponašanje samih crkvi, koje narušavaju moralni autoritet crkvenih vođa, također će vjerojatno spriječiti potencijalni savez da bude vrlo učinkovit. Predstavnici i drugih tradicionalnih religija, poput islama i židovstva, u mnogim su pogledima i naši saveznici, smatrao je Menj budući da se njihovi stavovi o mnogim stvarima, koje su zauzeli u obrani vlastitih tradicionalnih vrijednosti, podudaraju s našima."¹⁰³

Zasigurno, islamske i židovske vrijednosti mnogo su više u skladu s konzervativnom religioznom perspektivom o pojedincu, obitelji i društvu nego li sekularističkom ili ateističkom. Usmjerenost na „kršćanske korijene“ Europe čini se da isključuje prisustvo sljedbenika drugih vjerskih skupina koje su stoljećima prebivale u Europi, ponajviše židovskog stanovništva. Nadalje, temu "kršćanskih korijena" vjerojatno će barem neke vjerske manjine tumačiti - bez obzira na vremensko trajanje njihove prisutnosti u Europi - kao nepoželjnu smatrao je Menj. Menj je je iznio uvjerljiv argument za dijalog koji se dotiče i mjesta religije u Europi i odnosa između samih crkvi. Napisao je da istinski dijalog negira radikalni individualizam moderne zapadne civilizacije, odnosno da negira da pojedinci (kao i nacije, države itd.) mogu biti cjeloviti u sebi. Alternativno, dijalog znači da "drugi" nije granica mene samog; drugi je dio i obogaćenje moga vlastitoga postojanja. Dakle,

¹⁰³ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 456.

dijalog je neizostavan korak na putu prema čovjekovoj samo-realizaciji."¹¹² Posebno s obzirom na religije, kulture i nacije, Menj je upozorio da, kada se one zatvore za druge načine razmišljanja i stvarnosti, riskiraju opasnost da postanu vrsta apsolutističkih ideologija koje nužno vode prema "sukobu civilizacija". Slijedeći tu logiku, Europa, dakle, može postići svoju „samo-realizaciju“ samo kroz dijalog s „drugim načinima razmišljanja i bivanja“, što bi, naravno, uključivalo i aspekt samog sebe kojeg je uklonila iz svog identiteta te iz diskursa o vlastitom identitetu a to je: religija.

Menjovo razumijevanje dijaloga očito se proteže i na odnose katoličke i pravoslavne crkve. Nedavne izjave crkvenih poglavara jasno ukazuju na postojanje želje da se bude i da se učini više nego li izolirano razumijevanje njihovih pojedinih crkava dopušta. Umjesto da niječu pravo drugoga da svjedoči svoja uvjerenja na temelju vjerskog ili teritorijalnog nadmetanja ili na temelju ekskluzivističkog razumijevanja istine, crkve očito prihvaćaju i poštuju doprinose koje drugi mogu dati. Nakon više od tisućljeća razdora, crkve su konačno našle zajedničko tlo na kojem će moći graditi nešto pozitivno. Nažalost, njihovim zbližavanjem te se tradicije udaljavaju od ekumenskog dijaloga s liberalnijim religioznim tradicijama, posebno liberalnim protestantizmom. Iako brojna teološka, povijesna i politička pitanja predstavljaju stvarne prepreke za potencijalni uspjeh spomenutog saveza, nedavne izjave najviše pozicioniranih vođa iz katoličke i pravoslavne crkve sugeriraju njegovu neizbježnu realizaciju u nekom obliku. Ako se takav savez doista ostvari, očekujemo da će biti strastveni protivnik sekularizacije kao privatizacije i sekularizma kao ideologije koja cijeni opadanje vjerskog značenja za pojedinca i za društvo. Štoviše, takav savez ima mogućnost biti jedinstveno tijelo sposobno za dijalog s muslimanskim stanovništvom i skupinama. Međutim, njegovi će se najdirektniji učinci zasigurno odraziti na same crkve jer nastavljaju pozitivan i produktivan dijalog o tome što ih spaja, a ne o onome što ih razdvaja.

Menj u svojim djelima kao i pastoralnom djelovanju vidi mogućnost savezništva u svetom kao primjer ekumenskog modela, a on bi se prije svega mogao ostvariti u zajedničkoj evangelizaciji. Menj vidi problem u mnogim kršćanskim zajednicama i Crkvama, pa tako i u samoj Ruskoj pravoslavnoj Crkvi nepoznavanje Krista. Smatrao je kako mnogi žive izvanjsku tradiciju na prirodno religioznoj

¹¹² Aleksandr MEN', *Io credo*, 119.

dimenziji. Stoga neki kršćani traže odgovore u drugim religijama jer ne poznaju bogastvo vlastite vjere. Poznato je kako je Menj pastoralno izgarao u poučavanju, katehizaciji, naviještanju. Potrebu oživljavanja katekumenata (po primjeru prvih kršćanskih zajednica) u malih zajednicama (kao što je on okupljao male grupe od svega par osoba) kako bi se pomoglo čovjeku da se susretne s Kristom. Bez osobnog susreta s Kristom u Riječi Božjoj, nemoguće je početi i ostvarivati savezništvo u svetom u bilo kojem dijalogu pa tako i u ekumenskom. Možemo reći da katekumenski ključ bio bi ključ za ostvarivanje ekumenskog dijaloga. Potreba oživljavanja katekumenata koji bi počivao na tronogu Riječ Božja – Liturgija – Zajednica oživio bi prije svega dijalog ljubav unutar samih crkva jest po Menju i potreba a ne samo mogućnost za ostvarivanje ekumenskog dijaloga.

Nikad kao u ovom povijesnom razdoblju komunikacija nije bila stvarnost koja prožima, definira i ravna kulturama i društvom, ljudima i ustanovama. Crkve ne bi mogle ne uzeti u obzir uspostavljanje odnosa s tako sveobuhvatnom stvarnošću, koja prožima i uključuje i religioznu i duhovnu dimenziju. Na poseban način, k tome, u ekumenskoj perspektivi, manjkava ili nekorektna komunikacija često je prvi razlog i prva posljedica podjela. Često je znanje o drugome površno, djelomično, uvjetovano predrasudama i stereotipima, tj, obilježeno manama u komunikaciji. Podjela, još više kad se ostvaruje u klimi otvorene polemike i energičnog sukobljavanja – kako se često potvrđivalo u raskolima i vjerskim odvajanjima – stvara barijeru koju je teško probiti, kad nije mučna za priznavanje. U dijalogu se, dakle, treba pripremiti za slušanje drugoga, na psihološkoj razini kao i na intelektualnoj, bez pretpostavke da već poznajemo, da smo već shvatili, već prosudili, riješili. Slušanje je važna biblijska kategorija, koja karakterizira stav mnogih pravednih muškaraca i žena koji su se – od Abela do Marije – pripremili „za slušanje“ riječi Gospodnje o sebi. Kraljevstvo Božje širi se po objavi i slušanju Kristove poruke. Vjera se rađa *ex auditu*. Tako i dijalog za jedinstvo. Razgovarati znači pripremiti se za slušanje radosne vijesti o drugome, pustiti da se drugi ispričovijeda, prenese svoju priču i identitet. Razgovarati znači i pripovijedati o sebi, na nov način, takav da drugi razumije ono što je prije bilo nepoznato ili neshvaćeno; bez laži i bez kompromisa, treba tražiti drugačiji iskreni način da se predstavi vlastita pripadnost, odnosno vlastiti kredo i iskustvo.

IV.2. Sličnosti i razlike ekumenskih pogleda Aleksandra Menja i Pravoslavne Crkve

Iako je Menj bio svećenik RPC i njegova ekumenska dimenzija izrazito je prožeta stavovima i djelovanjima preteča iz ruske srebrne renesanse i mistika, ipak potrebno je još jednom pojasniti osebnost vizije oca Aleksandra.

Menj i Solovjev govore o mogućnosti stvaranja kršćanske ekumene, i obojica vide pet metoda koji mogu dovesti do toga: 1. Obraćanje, 2. Molitva, 3. Ljubav, 4. Svetost i 5. Stvaranje kršćanske ekumenske kulture. No postoje određena razilaženja koja se uočavaju u načinu primjene.

IV.2.1. Obraćanje

Na početku stvaranja kršćanske ekumene stoji Obraćanje kao prvi preduvjet za početak dijaloga. Za Solovjeva pojedinačni prijelazi iz katoličke u pravoslavnu vjeru ili obrnuto, nisu potrebni. »Ja držim da 'obraćanje' ili 'spoljašnje sjedinjenje' nije potrebno, dapače da bi škodilo; ja sam ih već više zapriječio; jer se vjera naše Crkve mora priznati kao ispravna.«⁹⁰⁷

Naime, »međusobno opravdanje mora zamijeniti međusobnu osudu. Transformirati svoju partikulamu istinu u univerzalnu istinu; to je precizno princip univerzalne kršćanske politike. Čuvajući potpuno istinu svoje Crkve ali priznavajući isto tako istinitost principâ tuđe, tako mi također oslobađamo našu istinu od svega onoga što je tu pomiješano, od ambicije, vlastite ideje i od egoizma. Tako mi dolazimo do onog religioznog i moralnog mentaliteta bez kojega je nezamislivo pravo jedinstvo Crkava.«⁹⁰⁸ Za Solovjeva obraćanje znači prihvaćanje drugog u njegovoj različitosti.

Menj o Obraćanju govori uvijek u kontekstu pojedinačnog odricanja od svoje volje i prihvaćanja Božje volje za svakog pojedinca. Još od starozavjetnih proroka koji su govorili pod utjecajem Duha, i imali tragične bitke između volje proroka i glasa Duha Božjega. Bile su to bitke, jer u biblijskoj Objavi prorokova osobnost nikad nije bivala potisnuta, nije se utapala u oceanu Apsoluta. Prorok se pred Bogom pojavljivao kao osobnost pred superosobnošću, i ovdje se zbivala drama, borba, a

⁹⁰⁷ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 78.

potom dobrovoljni pristanak. I evo čovjeka koji prihvaća Svetoga Duha u sebe. Zato „On govori po prorocima.“⁹⁰⁹ Obraćanje je kod Menja isključivo plod slobodnog pristanka i otvaranja Božjoj volji. Duh Božji ne gasi ljudski razum, već naprotiv, čini ga jasnijim.“⁹¹⁰

I danas čovjek koji je ušao u Crkvu i u njoj živi, dobiva poziv biti kršćanin. To znači biti u stanju u svijetu učiniti nešto posebno, učiniti nešto za vječnost. Usprkos tome što je naš život prolazan, kratak, i često ništavan, sudjelovanje u Vječnosti, kontakt s njom, ispunja život besmrtnim sadržajem.“⁹¹¹

Obraćanje nas vodi k zajedništvu u crkvi, jer „Bog nije želio da shvatimo istinu u samoći, svatko u svom malom izoliranom svijetu; nego je želio da to učinimo zajedno.“⁹¹²

Menj smatra da je obraćanje potrebno svakom pojedincu. „Problem ekumenizma nije stvar mode dvadesetog stoljeća, već bitna potreba koja se javlja u svakome od nas. Problem koji se postavlja svim svećenicima i svim laicima. Ovo pitanje je goruće i prevažno.“⁹¹³ Ovaj apel Menja pokazuje koliko je bio dalekovidan i svjestan problema u kojima se nalazi kršćanstvo sredinom 20. st. Stavljajući veliki naglasak na ujedinjenje, koji bi trebao biti briga svih kršćana, a ne samo pojedinaca, kao da je vidio budući agresivni prodor poganskih stavova i načina života u cijelom svijetu, protiv kojih se pojedinačne i rascjekane kršćanske crkve nemaju snage boriti samo s tradicijom i religioznim obredima.

IV.2.2.Molitva

Drugi korak koji bi doveo do stvaranja kršćanske ekumene je molitva. Solovjev u molitvi vidi temeljno sredstvo za Crkvu. On se poziva na Isusovu velikosvećeničku molitvu u kojoj je molitva postala „stvarni i organski temelj vidljive Crkve. Ona čuva jedinstvo.“⁹¹⁴ Isto tako za Solovjeva prvi uzrok velikog crkvenog

⁹⁰⁸ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 73.

⁹⁰⁹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 26.

⁹¹⁰ *Isto*, 121.

⁹¹¹ *Isto*, 136.

⁹¹² *Isto*, 92.

⁹¹³ *Isto*, 132.

⁹¹⁴ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 243.

raskola bilo je opadanje vjerskog života, jer kad opada molitva opada i vjera, a ljubav se prema drugima hladi.⁹¹⁵

No u Solovjevim očima ne postoji veliko razmimoilaženje u molitvama Katoličke i Ruske pravoslavne crkve, jer Istočna Crkva posjeduje puninu Kristove objave prihvaća sedam prvih općih sabora na kojima je definirana bit kršćanskog vjerovanja.⁹¹⁶ To je dobar preduvjet za ujedinjenje. Jer ako je vjerovanje jedno i jedinstveno ostalo je pitanje forme i lako se može dogovoriti.

Aleksandar Menj vraća pojedinca k Isusovoj molitvi. „Ljudi od Isusa saznaju da se s Bogom može govoriti u četiri oka kao s Ocem koji voli i koji očekuje uzvratnu ljubav. Ni hramovi ni zajednička služba ne mogu zamijeniti osobni kontakt s Bogom, intimni razgovor s Ocem. Dajući nam molitvu Oče Naša, na prvo mjesto stavlja se volja Božja, a ne ljudske želje.“⁹¹⁷ Menj uočava kako svi kršćani mole Oče Naš kao temeljnu molitvu koju smo dobili od samog Isusa. Kršćani su pozvani da gledaju na volju Božju, i traže intimni odnos s Ocem. U tome se ogleda kršćanstvo, u intimnosti s Bogom.

U srcu Crkve je srce Krista koji posvećuje svojom ljubavlju. Treba shvatiti zašto Crkva mora naučiti moliti. „Nikada prestati kucati na vrata je početak svakog zdravog odnosa. Prvi temelj ekumenizma je prava, široka i duboka duhovnost.“⁹¹⁸

No nije dovoljno samo moliti kaže Menj, on kritizira religijske ceremonije: „Slijepa predanost slovu i formi je bolest ukorjenjena u dubini ljudske psihe. Upravo zato je u povijesti bilo toliko zanosu oko rituala i proliveno je toliko krvi zbog nesuglasica u religijskim ceremonijama. Slična bolest pogađala je nerjetko i kršćane koji su zaboravljali da je za Krista ljubav prema Bogu i ljudima veća od vanjskih propisa. Privrženici slova, rituala i propisa su u svim vremenima se odlikovali zaostalošću.“⁹¹⁹ Menj ovako želi postaviti temelj za ekumensku molitvu. Nije bitan obred i ritual kojim se moli, bitno je da se traži intimni odnos s Trojedinim Bogom. Forma je nebitna, sadržaj je bitan, i ako se tako promatra onda kršćanstvo je jedna religija, bez obzira na forme i jezik religijskih obreda.

⁹¹⁵ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev – Ekumenist prije Ekumenizma, u: *Crkva u svijetu* (4) 7, (1981), 341.

⁹¹⁶ *Isto.*

⁹¹⁷ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 214.

⁹¹⁸ *Isto.*

⁹¹⁹ *Isto*, 220.

IV.2.3. Ljubav

Treći korak u stvaranju kršćanske ekumene je Ljubav. Solovjev se podsjeća da je Bog Ljubav, i da je ljudska sloboda odraz slobode Boga, koji je stvorio čovjeka slobodnim i bez prisile. Zato se čovjek, i država, prema Solovjevu, mora slobodno podvrgnuti Bogu, Crkvi. To on naziva slobodnom teokracijom.⁹²⁰ Ako postoji ljubav za Boga, onda se slobodno odlučuje za kršćanstvo. Nema prisile i prelaska s katoličanstva na pravoslavlje ili protestantizam. Da bi to još jače potcrtao Solovjev dodaje, „teološki su problemi za to doduše veliki ,ali nisu primarni. Glavno je uspostaviti ljubav.“⁹²¹ Ljubav je ona koja ujedinjuje, ona ne prisiljava nikoga i po njoj se stvara zajedništvo.

Po Menju u osnovi crkve je ljubav. Ljubav je život, ljubav je velika tajna. Kad se mi približavamo Bogu, otkrivamo ga unutar Crkve kao Ljubav bez kraja, kao smisao svega našega postojanja, kao Njegova ljepota, kao Njegova punina.⁹²²

Što se može suprotstaviti svijetu koji se raspada krizom i duhovnim propadanjem? Ljubav. Koja ljubav? Prvenstveno, Božanska Ljubav.⁹²³ Jedinstvo Božanske Ljubavi u Početku, u Trojstvu, za nas je prototip našega jedinstva, naše propusnosti i uzajamne transparentnosti, kad ljudi mogu biti, govoreći filozofskim jezikom, imanentni jedno drugome. Ovo jedinstvo je nevidljivu tajnu ljubavi, kružnicu koja privlači i poziva čovjeka da promijeni svoju sliku svijeta.

Ustvari, mi smo transcendentni jedno drugome., tj. svatko je zatvoreni sustav. I dvoje koji se vole teško prodiru jedno u srce drugoga. Ljudskom postojanju, agresivnom, punom ljutnje, rastaćućem – čopor vukova, ali vukova samotnjaka (da su svi oni obitelj samo je puki privid: svaki je od njih sam) – suprotstavlja se jedinstvo ljubavi presvetoga Trojstva. Dakle, kao što je Krist jedan, jedan Duh Božji, tako je i Crkva jedna.⁹²⁴

Jedno od takvih čuda bila je ljubav. Čvrste srdačne veze sjedinjavale su vjernike, koji su bili braća i sestre. Svatko je bio spreman da podjeli i posljednje što

⁹²⁰ *Isto*, 345.

⁹²¹ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 78.

⁹²² Aleksandr MEN', *Io credo*, 72.

⁹²³ *Isto*, 64.

⁹²⁴ *Isto*, 27.

ima. Bogatiji je prodavao imovinu ili zemlju i donosio novac apostolima u zajedničku blagajnu. Drugi su primali u svoje kuće braću i sestre te hranili najsiromašnije.⁹²⁵

Žrtve koje su prinosili apostoli bile su dobrovoljne, u Crkvi nije bilo nikakvog krutog ustava koji bi zahtijevao obvezno odricanje od vlasništva, cijeno se samo dobrovoljno iskazivanje bratske ljubavi.⁹²⁶

IV.2.4. Svetost

Četvrti korak za uspostavljanje kršćanske ekumene je svetost. Solovjev je malo govorio o svetosti, on ju je živio i time na praktičan iskustven način pokazivao ljudima oko sebe što je svetost. Svetost je trajan put k savršenstvu, ogleda se u apsolutnom siromaštvu i dragovoljnoj čistoći. Njegov celibat nije imao nikakvog zavjeta, bio je potpuno slobodan. Uz to svjesno, puno poštovanja pokoravanje Crkvi jednog laika. Zatim se u njega poglavito ističu stožerne kreposti razboritosti, jakosti. Uza sve to bio je trajno svjestan volje Božje, spreman da izvrši svoju dužnost.⁹²⁷

Za Menja svetost je od početka osobina koja se proteže od Boga na sve ljude i na crkvu kao instituciju. „Božanska Snaga ili Duh Sveti. Pojam „sveti“ istovjetan je riječi „Bog“. U Bibliji, u Starom zavjetu, riječ „svet“ obično je koncepcija nečega neobičnoga, što je iznad ovoga svijeta, što je sveto i, moglo bi se reći, nedodirljivo. Stoga je Bog bio definiran Svetim, u tom smislu. On je drugačiji od svijeta, apsolutno drugačiji. Čovjek mora pamtiti da se Bog korjenito razlikuje od svega s čime mi dolazimo u kontakt. Duh Svemir čini živim.“⁹²⁸

Menj prikazuje susret čovjeka s Bogom i tumači: „ako pred prizorom kozmičkog bezdana čovjek osjeća strepnju, ako mu se srce povremeno steže od talasanja beskonačnog oceana stvaranja, što bi onda trebalo da osjeća približivši se tajni transcendentnog? Nadljudska moć, apsolutno natpostojanje, „svetost“ neusporediva s materijom. Ovdje iščezavaju svi antropomorfni oblici Vječnog i rađa se osjećaj svetog užasa, poštovanja pomješanog s strahom. Oni, kojima se predstava Boga čini suviše ljudskom treba iznova pročitati stranice Biblije koje govore o Jahvinoj svetosti.“⁹²⁹

⁹²⁵ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 243.

⁹²⁶ *Isto*, 244.

⁹²⁷ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 78.

⁹²⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 87.

⁹²⁹ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 151.

Što znači *jedna Sveta, Katolička i Apostolska Crkva*? Da je sačinjena od svetaca? Da, u apostolska vremena svi su se vjernici nazivali svetima, da su bili posebne osobe, posvećene i predane Bogu. Premda Crkva živi u svijetu i u potpunosti je u njega uronjena, s druge je strane ona Božji Brod koji plovi morem, arka; a ipak je kršćanin odvojen od svijeta. Postoji skrivena dijalektika u tome: biti u svijetu, ali ne od ovoga svijeta; biti otvoren i zatvoren. Samo u praksi možete shvatiti što znači biti sa svima kao svi, ali istovremeno biti odvojen, i nalaziti se u unutrašnjosti vlastite arke.⁹³⁰

No Menj je svjestan slabosti ljudi i ukazuje kako ih nadvladati. „Od grijeha nisu izuzeti kršćani, ali svetost Crkve se temelji na Isusu Kristu. Naši grijesi su nažalost u stanju izbrisati ikonu Krista u nama i u braći.“⁹³¹

Aleksandar Menj je govorio kako samo duhovan čovjek pokazuje urođenu ljubaznost i čistoću u mislima i djelima prema svim stvorenjima: ljudima, životinjama i biljkama. U svakom stvorenju on vidi dar ljubavi Božje i ne želi da ta ljubav bude prezrena, ophodeći se prema tim darovima sa zahvalnošću. On poštuje svakog čovjeka i teško podnosi bilo čiju patnju, pun je suosjećanja prema svemu živome. U tome se nadahnjuje na Kristovu poniženju. Svojim poniženjem Krist želi srušiti zidove brutalnosti i tvrdoće koji kao školjka ovijaju osjetljivo jezgro istinske ljudskosti. Zbog svoje poniznosti i jednostavnosti duhovan čovjek često prolazi neprimijećeno. Prepoznavanje autentične duhovnosti kod drugih ponekad se događa i u velikoj vremenskoj distanci ili, možda, nikada neće biti prepoznata, osim pred prijestoljem Božjim. Tako ikona Kristova lica po Menju otkriva pravi smisao duhovnoga u kršćanskoj tradiciji: to je djelo Duha Svetoga koje se širi na cijeli svemir i čini da nas ljudi, događaji i stvari, podsjećaju na Boga, da nam govore o Bogu, pripovijedaju nam o Božjim čudesnim djelima u životima ljudi.⁹³²

IV.2.5. Stvaranje kršćanske ekumenske kulture

Peti i zadnji korak koji vodi k stvaranju kršćanske ekumene je oformiti ekumensku kulturu. Solovjev smatra da je stvaranje kršćanske ekumenske kulture

⁹³⁰ Aleksandr MEN', *Io credo*, 89.

⁹³¹ *Isto*.

⁹³² Aleksandr MEN', *Omēlie pasquali*, 35.

zbroj dviju ideja - ideja bogočovještva i ideja slobodne teokracije.⁹³³ On daje konkretan model kako da se to ostvari.

Jednom kad ozbiljno svrnemo pažnju javnosti na nenormalno stanje naših vjerskih i crkvenih odnosa, morat ćemo nešto učiniti da iz tog stanja izađemo. I, kako je sigurno da kod nas u tom pogledu ima više neznanja negoli zle volje, bit će dostatno obrazložiti problem u čistom svjetlu istine i znanostli, da bi on *u principu* bio riješen.

Kad se staro jedinstvo jednom uspostavi, katolička će Crkva i dalje ostati *rimska* zbog središta svoga jedinstva, ali neće više biti — u svojoj cjelini — *latinska i zapadna*. *Rimska* — ta riječ pokazuje *srediste* koje postoji nepromijenjeno i jednako za čitav krug; *latinska*, to označava samo polovicu, veliki isječak kruga koji ne smije nikada konačno biti zauzet. *Rimska* Crkva, a ne *latinska* Crkva, jest »*mater et magistra omnium ecclesiarum*«; rimski biskup, a ne patrijarha Zapada, jest onaj koji govori nepogrešivo »*ex cathedra*«; — ne treba zaboraviti da je bilo vremena kad su rimski biskupi također bili Grci.

Mnoštvo ljudi bi htjeli jedinstvo, ali se boje da budu *latinizirani*. Treba ih uvjeriti, da će Istočna Crkva, ako se vrati u katoličko jedinstvo, ako prizna da je naš Gospodin sv. Stolid htio dati vlast i ustanovu u osobi sv. Petra da bi sačuvao jedinstvo, solidarnost a s njom i opravdani napredak čitavog kršćanstva, sačuvati ne samo obred (što ide bez daljnjega), nego također i potpunu samostalnost organizacije i uprave koju je imala prije odvajanja Crkava.⁹³⁴

Uzevši u obzir što je do sada rečeno, bitna osnova sjedinjenja Crkava određena je 1) Razlikom između posebnih mišljenja naših teologa — koja mogu biti kriva i protukatolička — i vjere Istočne Crkve u svojoj cjelini koja ostaje pravoslavna i katolička; i 2) razlikom između auktoriteta Pape kao nasljednika sv. Petra — »*pastor et magister infallibilis Ecclesiae universalis*« — i njegove upravne vlasti kao Patrijarhe Zapada, razlika koja garantira samostalnost Istočne Crkve, bez čega je jedinstvo — ljudski rečeno — nemoguće. No pouzdajući se u tradicionalnu i božanski potpomognutu razboritost Rimske Crkve te u vrhunsku oštroumnost i posebne vrline

⁹³³ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 70.

⁹³⁴ Slavko PLATZ, Solovjev i Strossmayer, 322.

Petra jer ne radi se o pravima koja treba braniti, nego o očinskoj ljubavi koju treba prihvatiti.⁹³⁵

Za jedinstvo Crkava, najprije moramo nanovo ispitati sva kontroverzna pitanja, barem glavina, ne s diljeim polemičkim i okrivljavanja kako se činilo dosada, nego s iskrenom željom da se potpuno shvati protivna strana, da se na svoj način posvjedoči sva naša istina i da se pristane na tuđa mišljenja u svoj mjeri gdje to treba. Ova želja, ovaj mentalitet, ovo raspoloženje smirivanja, ja to ponavljam, jest jedina potrebna stvar, sve ostalo doći će k tome.«⁹³⁶

Kako pak doći do sjedinjenja? Koju metodu upotrijebiti? To je obraćenje, molitva, ljubav, svetost, stvaranje tzv. kršćanske ekumenske kulture. Kako je nekada udaljšavanje od kršćanskog života bilo uzrokom raskolu, tako je za sjedinjenje potrebno da on ponovno procvate.⁹³⁷

To bi bila organska sinteza triju konfesija ali spiritualizirana, koja je iznad njihova zbroja. »Kad mi, pravoslavci i katolici, stalno živeći u jedinstvu Tijela Kristova, prijanjamo ovo mistično jedinstvo i trudimo se da ga ostvarimo putem moralne veze zajedništva i ljubavi, protestantski princip slobode naći će tada, također i on, svoju istinsku primjenu te će imati visoko mjestn u krajnjoj progresivnoj evoluciji Crkve, jer to je slobodna teokracija.«⁹³⁸

Menj pod kršćanskom kulturom prvenstveno misli na crkvu, od trena njezinog utemeljenja. Ljudski početak Crkve sastoji se od ljudi kakvi jesu. Ona je sjeme, nukleus budućega čovječanstva koje se mora sjediniti u duhovnom jedinstvu, u mnogostrukosti forma, u velikoj transparentnosti, u najvećoj slobodi.

Nadalje Menj pokušava ocrtati koja je to ekumenska odlika crkve i na kojoj osobini se gradi jedinstvo. Crkva je duhovno jedinstvo, gdje su svi jedan drugome transparentni. Ruski filozofi prošlog stoljeća zvali *sobornost* (sabir, sabor, katedrala): za razliku od kolektivism, u kojem osoba nestaje, i individualizma u kojem osoba hipertrofira, u teologiji *sobornost* znači ono jedinstvo koje ne ubija osobnost. *Sobornaja* je crkveni prijevod na slavenski jezik grčke riječi *katholik*: katolička crkva.

⁹³⁵ Slavko PLATZ, Solovjev i Strossmayer, 323.

⁹³⁶ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 73.

⁹³⁷ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 72.

⁹³⁸ Jerko BARIŠIĆ, Solovjev, 72.

Katolička znači Univerzalna, sakupljena po cijelom svijetu; njezino je mjesto ustvari svagdje i ne poznaje granice ni ograničenja.⁹³⁹

Crkva je nastavak života, djelovanja i svjedočenja Krista na zemlji. Ona u sebi nosi svoja blaga, širi ih, sije kao sjeme u svijetu. Ali uvijek treba razumjeti da članovi Crkve prestaju biti njeni predstavnici čim se udalje od duha Kristove ljubavi. Stoga je apsolutno jasno da crkvene institucije kao takve, i cijela struktura, ne garantiraju automatski vjernost Kristu.⁹⁴⁰

Crkva ostaje nadnacionalna, općeljdska, obuhvaća sve: Ekumenska Crkva svoga početka.⁹⁴¹ Crkva mora biti glasnica Kristova na svijetu. Njezina tradicija provjerava sve što u konkretnoj, empirijskoj, zemaljskoj Crkvi pripada Kristu i Bogu po istini, i svega što je pridodano, deformirano, ljudsko⁹⁴²

Kršćanska vjera nalazi se u temeljima ljudskog svijeta, uključujući narode, a kreativnost i umjetnost naroda veliki su duhovni poziv (vokacija) pred Bogom. Stoga, u svakoj kulturi mora biti potaknuta optika vlastitog kršćanstva. Što je ona raznovrsnija, Kristova se Crkva može bolje i kompletnije izraziti. Svaka kultura, uključujući i onu sjevernoameričkih indijanaca i eskima, stvara svoj lik Crkve, što uopće ne ometa njezino jedinstvo.

Na kraju: *Apostolska Crkva*. Pojednostavljeno, ova je koncepcija povezana s idejom po kojoj su apostoli imenovali svoje nasljednike, nasljednici birali druge nasljednike, obavljalo se rukopoložanje i tako dalje do naših dana.

Iako nije bilo primopredaje apostolskih prava ipak se zadržalo živo nasljeđivanje. Tako je bilo prije nego što su se pojavile knjige Staroga zavjeta. Usmena tradicija bila je struja koja je sve prenosila. Zato je Crkva utemeljena na apostolima: dvanaestorici i sedamdesetorici.⁹⁴³

Ako jedan katolički svećenik dođe pod pravoslavnu crkvenu jurisdikciju i postane pravoslavni svećenik, nitko ne polaže ruke na njega po drugi put. Njegovo svećenstvo se smatra valjanim: svi sakramenti krštenja, sve pričesti, svi sveti obredi koje obavlja takav svećenik valjani su. Logični je zaključak da ga priznajemo. Ako se

⁹³⁹ Aleksandr MEN', *Io credo*, 98.

⁹⁴⁰ *Isto*, 117.

⁹⁴¹ *Isto*, 27.

⁹⁴² *Isto*, 42.

⁹⁴³ *Isto*, 67.

dobro međusobno poznajemo, možemo razumjeti uzroke razdvajanja, i često smo svjesni koliko su one daleke autentičnoj duhovnosti i pobožnosti.⁹⁴⁴

„Kršćanska vjera je puno više od bilo koje kulture i ide mnogo dublje od bilo koje tradicije. No, to ne bi trebalo dovesti da izbriše kulturne razlike. Svaka kultura ima svoje individualno lice. Pluralizam ne negira princip jedinstva, što je bogat i raznovrstan život Crkve, tim više postaje hitnija potreba za ujedinjenjem.“⁹⁴⁵

Solovjev smatra da bi ujedinjenje Crkava se moglo ostvariti ne pribrajanjem jedne Crkve drugoj, već uzajamnim priznavanjem svih apostolskih tradicija u jedinstvenoj Crkvi koja, prema njemu, nikad nije ni bila podijeljena u svojoj biti, u svome postanku u Kristu. Ovu ideju Menj preuzima kao model na za nadogradnju svoga puta.

⁹⁴⁴ *Isto*, 39.

⁹⁴⁵ *Isto*.

IV.3. Ekumenski stavovi Katoličke Crkve i ekumenska vizija Aleksandra Menja

Posljedice Menjovih postavki o problemu jedinstvo-različitost podrazumijevaju dva reda vrijednosti: s jedne strane prihvatanje institucije papinstva kao garancije jedinstva i očuvanja ekumenizma Koncila, s druge Crkva viđena kao društvo, utemeljena na univerzalnom načelu evangeličke ljubavi. Pogledajmo ukratko kako je Menj do toga došao.

Prijateljstvo s utjecajnijim članovima pariških kulturnih krugova doprinijelo je da se u Menju kao u u Solovjevu oblikuje vedra i odvojena vizija od papinstva u Crkvi. I premda se on nije namjeravao preobratiti na latinizam (zasebna polemika s isusovcima, vrlo nepovjerljivim prema njegovim teokratskim opcijama, te njegovim sofijološkim teorijama) čvrsto je ostao pri ekleziološkoj potrebi papinstva.

Menj navodi Solovjeva: „Iskazana nemogućnost pronalaska ili stvaranja na Istoku jednog centra jedinstva Univerzalne Crkve nameće nam dužnost da ga tražimo na drugom mjestu“⁹⁴⁶. K tome, u 4. poglavlju 2. knjige REU, kratke, ali zbijene, dobro objašnjava navedeno. Nakon ponovljene tvrdnje da je „objektivna istina vjere univerzalna“ i da pojedinac sudjeluje u toj istini ukoliko je „živi član univerzalnog tijela“, Menj eksplicitno izjavljuje: „Ljubav prema Crkvi iskazuje se u stalnom pristupanju njezinoj volji i njezinoj živoj misli, predstavljenim u javnim aktima najvišeg crkvenog autoriteta.“⁹⁴⁷

Ali da bi nit našeg govora uvijek bila napeta, i koncentrirajući se na dubinsko pitanje, što on podrazumijeva pod „Univerzalnom Crkvom“? To je nejasan pojam. Kako uspjeti, u svakom slučaju, zadovoljiti potrebe recipročnog odnosa, na ekleziološkom planu, promijenjenog jedinstva?

Ako Menj poput Solovjev nije mogao biti neosjetljiv na zapuh univerzalizma koji je prelazio glavnim kulturnim strujama Europe na kraju prošlog stoljeća, ipak je bio protivan formulaciji apstraktne nauke Univerzalne Crkve. U svakom slučaju, Univerzalna Crkva povijesno je i društveno začeta vidljiva i utjelovljena.

⁹⁴⁶ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 23.

⁹⁴⁷ Aleksandr MEN', *Io credo*, 45.

Nije dakle teško opravdati pristupanje našeg autora jednoj metodi i, prije svega, jeziku – svojstvenom katoličkoj teologiji – koji Crkvu određuje kao vidljivo „društvo“, organizirano i dobro sastavljeno. Međutim, obzor misli Menja raspliće se na vrlo određenom terenu: poštivanje različitosti kao garancija, mjera i izraz univerzalnosti Crkve. Kao što je uostalom bilo točno primijećeno, „djelo Menja više nego što nastoji nadvladati odvajanje, teži u jedinstvu pokazati mjesto legitimiranja različitosti⁹⁴⁸. U tom kontekstu možemo uhvatiti ono što nam se čini nukleus njegove ekleziologije, sintetizirano:

„Crkva je jedna i neodvojiva, ali to je ne sprečava da sadrži različite polove koji ne smiju biti odvojeni, ali koji u svakom slučaju moraju biti točno razlikovani, jer se u suprotnom neće uspjeti ništa shvatiti ni u prošlosti i u sadašnjosti, i niti će se moći nešto učiniti za religioznu budućnost čovječanstva.“⁹⁴⁹

Na ovom je mjestu potrebno i nužno ukratko prizvati teološku perspektivu koja zavisi o cjelokupnoj refleksiji Menja: uvođenje kenotičke dimenzije, kao odredbenog atributa ideje jedinstva primijenjene na Crkvu. Poštivanje različitosti za Menja je moguće tamo gdje je obostrani odnos utemeljen na ponašanju „kenoze“, odricanja od vlastitog povijesnog bogatstva i identiteta kako bi se preuzelo ono druge Crkve i druge vjerske tradicije. Tek će se onda moći govoriti o perihoretičkom odnosu dviju crkava koje ne samo da se zovu sestrama, nego su doista izrazi jedne identične stvarnosti. Moglo bi se prigovoriti da se ova teološka perspektiva, opetovano naglašena u misli Menja, treba smatrati neostvarivom, kad i do koje mjere će crkve biti raspoložene izgubiti se na kenotički način jedna u drugoj? Kako se može dogoditi da svaka kršćanska konfesija nadvlada samu sebe u napetosti prema Ekleziji?

Ako ova pitanja i jesu predodređena da još budu neriješena, ipak, ono što teologija analizira i izražava u obliku poučaka i produbljivanja vjere gdje se može konkretizirati na razini prakse za Crkvu i za pojedinačne vjernike. Postoji analogan odnos između perihoretičkog života Trojstva i života odnosa kršćana među sobom. Kao što je perihoreza, piše on, dinamično sjedinjenje gledišta jedinstva i razlikovanja u Trojstvu, tako mora biti u analogno trojnoj definiciji osobe stvorene i uznesene.⁹⁵⁰

Drugim riječima, dijalog među crkvama trebao bi odražavati jedinstvo u različitosti, upravo kao u odnosima među pojedinačnim kršćanima, kako među njima,

⁹⁴⁸ *Isto*, 56.

⁹⁴⁹ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 26.

tako i prema Crkvi; međucrkvni dijalog trebao bi biti antropološki i teološki odraz zajedno perihoretskih odnosa postojećih u Trojstvu. U tom smislu pozicija Menja, prema kenozi uzajamnog odnosa crkava prema jedinstvu, zaslužuje da je suvremena teologija ponovno otkrije i vrednuje. Iako Menj i ne dostiže precizne i konkretne formulacije o tome, njegova etičko-duhovna perspektiva ne smije se podcijeniti. Moglo bi se predočiti slikom, da nakalemivši granu slobode vjernika na podlogu osobne i crkvene kenoze, dobiva zrele plodove sa stabla trojnih odnosa: jedinstva u različitosti ljubavi!

Tako postavljajući odnos Crkava na razinu ljubavi i slobode, ne kao stvarnost u dijalektičkoj opoziciji nego kao napetost prema univerzalnom, kao najveći izraz sebe u Drugome/drugima za ljubav, pokazuje konkretnu mogućnost jedinstva koje je i razlika. U jednom tekstu o Sofiji, piše uostalom, o jednom trećem „kraljevskom putu, između apstraktne konfuzije i odvajanja: različitost i korespondencija“⁹⁵¹. Riječ je o onoj uvijek teškoj, i nikad posve dosegnutoj ravnoteži, između potreba jedinstva i različitosti: stoga se univerzalnost Crkve uspostavlja kao vježba reciprociteta crkava, u obostranom milosrđu.

Na kraju ovog ulomka možemo ustvrditi sljedeće:

- ideja jedinstva Menja na crkvenoj strani predstavlja se s barem dvije karakteristike: ona je istovremeno složena i perspektivna. Složena, u smislu da on gleda odnose među crkvama i između Crkve i društva ako je „kršćansko“; perspektivna ukoliko je dovoljno misliti da se autor ne ograničava na reviziju ideje nacije – produhovljujući je i očistivši je od nacionalističkih patriotizama slavofilskog modela – već promišlja povijest naroda i nacija kao hod prema jedinstvu u recipročnosti⁹⁵².

- u tom smislu kategorija Istok – Zapad, kako se obično podrazumijevaju, ostaje duboko ispod praga teološkog vrednovanja Menja. Doista, za Menja primat je na jedinstvu i u njemu se fokusira i finalizira sve što uspostavlja identitet jedne Crkve, čak i ono što može biti najtipičnije u određenoj crkvenoj tradiciji⁹⁵³.

⁹⁵⁰ Aleksandr MEN', *Io credo*, 106.

⁹⁵¹ *Isto*, 105.

⁹⁵² *Isto*, 113.

⁹⁵³ *Isto*, 115.

- za Menja nema univerzalnosti Crkve ako nema poštovanja različitosti pojedinačnih tradicija. Ovo jedinstvo u pluralnosti omogućava mu da objektivnije gleda prema Istoku, koji, zbog svoje nehomogeniziranosti, ne može biti smatran „pravnom ustanovom“. Istovremeno, može na Zapad gledati ne kao na prijetnju nego kao na mogućnost dijaloga i bogatstva za Istok. Tako, smatrajući da ruskom pravoslavlju nedostaje ideja univerzalne Crkve, naš autor premješta središte pažnje prema Zapadu, dok ne shvati potrebu rimske centralizacije⁹⁵⁴.

IV.3.1. Jedinstvo Crkve, znak nade za jedinstvo svijeta.

Drugi aspekt koji je moguće dohvatiti u širokom ekleziolozijskom kontekstu Menja je realnost Crkve kao znaka i sredstva jedinstvo svijeta. Naravno da kod Menja ne nalazimo tako jasno izraženu formulaciju kao u dogmatskom ustrojstvu Crkvi Vatikana II. Ipak je moguće nazrijeti osnovne crte ove istine iz svega zajedničkog što pokušavamo razviti u ovom ulomku, iako, kako ćemo vidjeti, za Menja Crkva je više znak nego sredstvo jedinstva.

U tom smislu, promišljanje Menja o Sofiji, o kojoj smo govorili, zajedno s nekim nesigurnostima, i dragocjenoj intuiciji, trebalo bi proučiti sa svim njegovim posljedicama. U svakom slučaju, temeljna analiza sofijanske misli Menja mora obuhvatiti i eklezijastičko područje. Naš je zadatak istraživanja međutim i dalje ograničen perspektivom jedinstva⁹⁵⁵.

IV.3.2. Crkva znak jedinstva svijeta, neka se stavi u odnos prema istini i ljubavi: neke tipične vrijednosti etike Menja

U tom kontekstu razumije se zašto naš autor tvrdi da „Crkva nije samo primanje vjernih ljudi; ona je prvenstveno ono što okuplja, odnosno bitna forma unifikacije darovana ljudima s neba, kroz koju oni mogu biti dionici božanskoga⁹⁵⁶“. U jednoj je riječi u Crkvi, zajednici koja sudjeluje u božanskome, prisutan određeni način odnosa članova među sobom, s prirodom i s poviješću. Trudimo se prodrijeti u ovaj poučak, uvrštavajući ga u njegov kontekst, onaj teološke tradicije Istoka, koja nam dopušta da evidentiramo tipične vrijednosti Menjske etike.

⁹⁵⁴ *Isto*, 118.

⁹⁵⁵ *Isto*, 109.

⁹⁵⁶ *Isto*, 107.

IV.3.2.1. Snaga ljubavi koja nas čini dionicima Njegova Duha

Kao što je poznato, temeljni pojam antropologije kršćanskog Istoka sastoji se od kategorije „slika Božja“ na jedan način, a divinizacija na drugi. „Slika Božja i divinizacija dva su tipična pola istočne filozofije o čovjeku, koji je pozvan da živi u stalnom odnosu ljubavi s Bogom i sa svojim bližnjima⁹⁵⁷. U ovu se perspektivu smješta duhovno nadahnuće našeg autora, koji želi naglasiti snagu ljubavi i istine kao dinamiku doista humanih odnosa u Crkvi i društvu. Ljubav, posebno, od čovjeka čini Božjeg partnera, stavlja ga pred njega i čini njegovu sliku; jednom riječju: čini ga dionikom njegova dara: Duha. Sve to vidljivo je u sljedećem tekstu REU:

„Ljubav je snaga s kojom prevladavamo u sebi granice našeg zadanog postojanja, sa Svime nas sjedinjuje neraskidivom vezom i, postajući zaista djeca Božja, čini nas dionicima punine njegove esencijalne Spoznaje i uživanja njegova Duha.⁹⁵⁸“

Čovjek u Bogu, dakle, nalazi temeljni korijen sebe, svoje konzistencije i ontološkog bitka. I taj se božanski pečat izražava u životnom stilu prožetom autentičnošću i istinitošću, reproducira se i u međuljudskim odnosima. Crkva može svjedočiti ovom novom načinu odnosa svojih članova u mjeri u kojoj su oni vjerni infuziji primljenog milosrđa u Duhu Svetomu. Naš je autor uvijek bio osjetljiv na ovu istinu, govoreći o njoj kao o drugom krštenju. To je prisutno u odličnom ulomku u IR, korištenom i u drugim kontekstima:

„Imali bismo potrebu krstiti se drugi put, duhom istine i vatrom milosrđa.⁹⁵⁹“

Naravno da bi bilo korisno vidjeti u čemu se sastoji ova dinamika ljubavi i istinitosti; pozicija Menja tako je zgusnuta da se traži šire objašnjenje. Uz krajnju konciznost samo ćemo prenijeti njegovo uvjerenje da Kršćanstvo djeluje na integraciju čovjeka i kroz čovjeka, svega stvorenog postanja Božjeg. Kasnije, u eseju *Smisao ljubavi* precizira da je „istina u svojoj nesigurnosti, odnosno pozitivno jedinstvo svega, postavljena od samog početka u živu svijest čovjeka.“ No, dublje značenje ovih tvrdnji razvija se u svojoj širini ako se, prvenstveno, računa na sljedeće.

⁹⁵⁷ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 56.

⁹⁵⁸ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 107.

⁹⁵⁹ *Isto*, 129.

Misao autora koncentrira se na neke elemente bitno etičkog i moralnog predznaka koji otkrivaju u kojem smislu Crkva može biti znak jedinstva svijeta. Treba stoga pokušati istražiti one moralne i duhovne vrijednosti koje polariziraju i razvijaju zalaganje svakoga čovjeka u smjeru jedinstva na koje Crkva ukazuje. Ako se ograničimo samo na korelaciju jedinstvo-istina, treba imati s jedne strane na umu da je istina za našega autora temeljni kriterij slobode; s druge da jedinstvo prolazi kroz istinu i finalizira se u slobodi. Evo zašto Menj jasno razlikuje istinito i lažno jedinstvo, prazno i sveobuhvatno:

„Postoji jedinstvo i jedinstvo. Postoji negativno jedinstvo, izolirano i sterilno, koje se ograničava isključivanjem svake mnogostrukosti: ono je jednostavna negacija i može biti kao neko zlo jedinstvo. Ali postoji pravo jedinstvo, koje se ne suprotstavlja mnogostrukosti, ne isključuje ju, već obrnuto, u mirnoj superiornosti koja mu je svojstvena, vlada svojom suprotnošću i podčinjava je svojim zakonima. Zlo jedinstvo je praznina i ne-bitak; pravo jedinstvo je biti jedno koje u sebi obuhvaća sve...”⁹⁶⁰

Sve nas to uvodi da produbimo koncept jedinstva kod Menja u kontekstu ideala pravde i istine koje teologija i život ruskog naroda obuhvaćaju u zbijenoj kategoriji: PRAVDA⁹⁶¹.

IV.3.2.2. Prisni odnos koncepcije Menjskog jedinstva s ruskom 'pravdom'

Naglasili smo kako se pojmovi jedinstvo, istina, dobrota, ljepota kod Menja presijecaju i međusobno djeluju. Stoga vidimo, makar u najkraćim crtama, teološku stalnost njihova međusobnog preplitanja, posebno naglašavajući odnos jedinstvo-istina-pravda.

Prije svega treba primijetiti da, prema Menju, ne može biti pravoga jedinstva, ni pojedinačno ni na razini zajednice, a još manje društvene ili crkvene institucije, gdje se ne poštuju istina i pravda. U tipičnoj smo i dominantnoj perspektivi u kojoj se Dobro, Pravedno, Istinito i Lijepo slijevaju u jedno. To je perspektiva unitotaliteta koji sažima i podrazumijeva svaku vrijednost i atribut bitka i postojanja. Totalitet stvarnosti izražen je u ruskoj kulturi, misli, moralu i duhovnosti terminom PRAVDA. Osvrnimo se kratko na koncept da produbimo sadržaje.

⁹⁶⁰ *Isto*, 130.

⁹⁶¹ *Isto*, 133.

Za Menja, istina je prije svega čin *nepripadanja sebi*, jedno ne-postojanje za sebe nego za drugoga od sebe, nadvladavanje sebe – parcijalnog i ograničenog - da bi se pronašao vlastiti identitet u svemu. Ali ovo nepripadanje sebi istine nije cilj samoj sebi već u nastojanju *unitotaliteta*: jedno i sve. „Ono što zaista jest, s obzirom da je istovremeno jedno, sve je, ili točnije, u sebi sadrži sve, odnosno sve što zaista jest, to je unitotalitet. Na taj način kompletna definicija istine izražena je trima predikatima: postojeći, jedan, sve.“⁹⁶²

Menjska pravda tako se s jedne strane karakterizira, po obnovljenom i stalnom izboru egzistencijalne kenoze (*umilenie*), kao svjestan i slobodan čin altruističke napetosti prema Drugome i drugima: živjeti izvan mene, u funkciji drugoga od mene. Ovaj odnosni reciprocitet utemeljen na rečenim vrijednostima izvor je pravoga mira i univerzalnoga bratstva. I upravo u ovom kontekstu Menj smješta ekumensko istraživanje jedinstva Crkve.

S druge strane, posve je svjestan da, u iščekivanju ostvarenja jedinstva Crkava, pojedinačni vjernik ima vrlo precizne zadatke prema ovom središnjem problemu. Menj je uvjeren da samo duboka prođuhovljenost – kroz unutarnju moralnu obnovu – pojedinačnih kršćana omogućuje misiju crkve prema divinizaciji svijeta. Tamo gdje vjera pojedinca utječe na društveno i vremensko, anticipira i predlaže duhovnu snagu sjedinjenja Crkve.

Iz svega proizlazi zadatak za vjernika da si stvori neke temeljne moralne i društvene vrijednosti, dobro znajući da i izvan Crkve, Duh djeluje u svakom čovjeku. Doista, i stvaranje kraljevstva na zemlji, za Menja, prolazi kroz dva osnovna pola: istinu i pravdu, kao bitne vrijednosti koje upućuju na moralni cilj, temeljnu svrhu cjelokupnog ljudskog djelovanja. Suština kršćanstva je u bogočovještvu, u sjedinjenju ograničenog i prolaznog ljudskog duha s beskrajnim Božanskim, u posvećenju tijela, zato što od onog trenutka kad je Sin Čovječiji primio naše radosti i patnje, našu ljubav i naš trud, od tog trenutka ništa nije odbačeno, nego je Uzneseno, sve je posvećeno. Kršćanstvo je posvećenje svijeta, to je pobjeda Boga. Ona je počela u noći Uskrsa i nastavlja se dok postoji svijet. Pobjeda evanđeoskog milosrđa u ljudskom društvu – piše Menj – ima dakle kao uvjete spoznaju istine i praksu pravde.“⁹⁶³

⁹⁶² *Isto*, 130.

⁹⁶³ *Isto*, 153.

IV.3.3. Elementi koji se preklapaju

Nakon cijelog stoljeća multilateralnih i bilateralnih teoloških razgovora i prijedene dionice ekumenskog puta koja nas je dovela do toga da se nazivamo „braćom“, kakav je preostali put pred nama do konačnog postizanja iste euharistije i iste službe? Posljednjih godina, ponajviše zbog nove konfiguracije koju je poprimilo globalno kršćanstvo i zbog traga koji su ostavili Ivan Pavao II, Benedikt XVI te pontifikat pape Franje, dvije su se slike probile, a sada traže teološko pojašnjenje kao i s time usklađeno ponašanje kršćana: slika „poliedra“ slika „pomirene različitosti“. Kako bi u ekumenskoj budućnosti okrenutoj Evanđelju kršćani bili znak pomirbe za cijelo čovječanstvo i za Crkvu Aleksandar Menj zauzeto je govorio o jedinstvu kroz različitost⁹⁶⁴. Sjećati se budućnosti težak je zadatak, štoviše, praktično nemoguć. Bez obzira na to, svima nama preostaje goruće pitanje: što će Crkvi i Crkvama budućnost donijeti? Kakva će biti budućnost ekumenizma u XXI. stoljeću? U XX. su stoljeću napravljeni mnogi koraci naprijed i potaknute mnoge nade, no u XXI. su se pojavili vidljivi znakovi umora.⁹⁶⁵

Teološki odgovor koji se odnosi na budućnost moguć je jedino ako pamtimo da je budućnost počela jednom zauvijek s Isusom Kristom. To je put kojim je krenuo, kao odgovor, Drugi vatikanski sabor i noviji dokument Komisije Vjera i ustrojstvo, naslovljen Prema zajedničkoj viziji Crkve⁹⁶⁶, koji *oikumene* bazira na *oikonomia*, koja sve privodi Kristu. (Ef, 1,10) Isti princip zauzimao je u svojim djelima i pastoralnom djelovanju Aleksandar Menj⁹⁶⁷.

U Isusu Kristu Bog je pomirio svijet sa sobom i povjerio nam službu pomirbe (2Kor 5,18). Prema osnovnoj izjavi Drugog vatikanskog sabora, Crkva je u Isusu Kristu vidljiv i učinkovit znak jedinstva s Bogom i među svim čovječanstvom (LG 1; 9; 48). Nažalost, svijet se tako ne pojavljuje. Aleksandar Menj u svom djelu o tumačenju apostolskog vjerovanja „Ja vjerujem“ ima isto polazište. Dok paradoksalno biblijsko svjedočenje može nastaviti nadahnjivati vjeru na svjetlu nepomirenosti u svijetu, mi kršćani moramo biti pomireni sa sobom i pomireni među sobom. S tim ciljem, u noći prije nego što će umrijeti, Isus je molio: „*Da svi budu jedno... da svijet uzvjeruje.*“ (Iv 17,21) Ekumenizam polaže korijenje u ovu Isusovu molitvu *ut unum*

⁹⁶⁴ Aleksandr MEN', *Io credo*, 116.

⁹⁶⁵ *Isto*, 117.

⁹⁶⁶ Andrea PACINI, *Pensare la fede in comunione*, Roma, 2013., 50.

⁹⁶⁷ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 51.

sint. Pitanje nije sporedno; usidreno je u Božji plan spasa. To je put Crkve za spas svijeta (*Ut unum sint*, n 7). Drugi vatikanski sabor prihvatio je ovu ideju. U glasovitom uvodnom govoru *Gaudet mater Ecclesia*, Ivan XXIII predložio je temu Koncila; a Pavao VI potvrdio u svom uvodnom govoru drugog dijela Koncila. Oci Koncila već su u prvi dokument (*Sacrosanctum concilium*, n. 1) unijeli ekumenizam među programske ciljeve Koncila, a dekret o ekumenizmu (*Unitatis redintegratio*, n. 1) proglasio ga je jednim od najvažnijih zadaća crkvenog sabora. Temelj je postavljen u konstituciju *Lumen gentium* Crkve (LG 8;15). Na tom temelju ekumenizam je postao *cantus firmus* (temeljni napjev) koji se stalno ponavljao na Koncilu u mnogim dokumentima i prenosio kao obvezujući za put postkoncilske Crkve⁹⁶⁸.

Za taj važni ekumenski korak naprijed bile su dostatne samo dvije riječi: *subsistit in* (LG 8; UR 4). U njima je na sažet način sadržan čitav ekumenski problem Crkve i Crkava.⁹⁶⁹ Nakon Sabora pojavio se spor oko njihova preciznog značenja.⁹⁷⁰ Kongregacija za nauk vjere dva je puta bila prisiljena intervenirati u tom sporu.⁹⁷¹

No i nakon 50 godina od kraja Koncila mnoga su pitanja ostala otvorena. Kako su dalekovidni Karl Rahner i Aleksandar Menj u svojim djelima više puta istaknuli Koncil je samo početak početka; njegova je recepcija tek počela.⁹⁷² Neosporno je da *subsistit in* u završnom tekstu zamjenjuje *est* iz prethodnih nacrti teksta. Dok *est* iskazuje da se Katolička crkva identificira s Crkvom Isusa Krista, *subsistit in* poništava tu čvrstu identifikaciju i, unatoč izjavi Katoličke crkve po kojoj je Kristova crkva konkretno u njoj prisutna, namjerava otvoriti prostor van svojih institucionalnih granica Crkvama i crkvenim zajednicama u kojima se nalaze elementi posvećenja i istine, koji, kao darovi koji pripadaju Kristovoj Crkvi, potiču katoličko jedinstvo (LG 8; 15; UR 3 *Ut unum sint*, nn. 10-14). Nema dakle nijedne ekleziološke praznine van Katoličke crkve (*Ut unum sint*, n. 13). preko jedinoga krštenja, svi su krštenici članovi jedinog Tijela Kristovog (UR 13), teško ranjenog postojećim podjelama. Dvije izjave Koncila. One moraju biti interpretirane na svjetlu totaliteta koncilskih izjava i koncilskih vizija Crkve *ad intra* i *ad extra*. *Ad intra*, Crkva je odraz jedinstva trojedinoga Boga (LG 4; UR 2). Jedinstvo varijacija Crkve. Jedina

⁹⁶⁸ Andrea PACINI, *Pensare la fede*, 55.

⁹⁶⁹ *Isto*, 67.

⁹⁷⁰ *Isto*, 81.

⁹⁷¹ *Isto*, 93.

⁹⁷² *Isto*, 112.

Crkva postoji „u i od“ lokalnih crkava. (LG 23), koje sačinjavaju jedinu prisutnu Crkvu u legitimnoj različitosti (LG 13; *Chrisus Dominus* n. 11; *Ad gentes*, n. 6, 15). Takva je vizija vodila k ponovnom otkrivanju izvornog značenja katoliciteta (LG 13)⁹⁷³. Prema Ignaciju Antiohijskom, Katolička je crkva tamo gdje je Isus Krist.⁹⁷⁴

Budući da je Isus Krist prisutan u svim lokalnim crkvama, Katolička je crkva konkretno prisutna u *communio* svih lokalnih crkava.⁹⁷⁵ Budući da Isus Krist djeluje i u drugim Crkvama i kroz njih (UR 3), a ove često jasnije izražavaju pojedine elemente bivanja Crkvom od Katoličke crkve (UR 15), potpuno ostvarenje katoliciteta moguće je samo u ekumenskoj razmjeni i obostranom obogaćivanju. Pojmovi *katolički* i *ekumenski* nisu za Aleksandra Menja dakle suprotstavljeni, već su dva lica iste medalje. Tako pogled uprt *ad intra* otvara perspektivu *ad extra* drugih Crkava, religija i svijeta u različitosti njihovih kultura. Crkva je upućena na periferiju zemlje (Mt, 28,19) da sve nabuja i oblikuje se u različitim jezicima i kulturama, društvenim poredcima i nacionalnim konfiguracijama, kao i u svim časnim modelima života jednog naroda. (AG 15) Podjela ometa tu misiju (UR 1; AG 6). Stoga su ekumenizam i misije po svijetu bile od samog početka ekumenskog pokreta nerazdvojno sjedinjene. Samo u ekumenskom obliku Crkva kao mesijanski narod Božji može biti znak nade, *gaudium et spes*, za cijelo čovječanstvo, a posebno za siromašne i one koji su na bilo kakav način podčinjeni (GS 1).⁹⁷⁶

Odnos između ekumenizma i misija u svijetu po Menju zahtijeva ekumenizam koji ne bi bio ograničen akademskim teološkim dijalogom, već bi radije bio ekumenizam stvarnoga života, konkretni ekumenizam. To ne znači zamijeniti pitanja koja se odnose na istinu pitanjima koja se odnose na praksu. Bila je to pogrešna orijentacija u krilu ekumenskog pokreta koji se pokazao iluzornim.⁹⁷⁷

Sigurno znači da se, uzimajući u obzir sukobe iz XI. i XVI. stoljeća, moramo zapitati o njihovu značenju za naš život i spasenje u našoj misionarskoj situaciji, sada i ovdje smatrao je Menj. Ovo podrazumijeva ekumenizam u izvornom značenju pojma, tj. *oikumene* u značenju cijele naseljene zemlje i brigu da zemlja i dalje bude podesna za život i da čovječanstvo u budućnosti može uživati u pravednosti, miru i slobodi, i u miru s prirodom, i svi mogu naći spasenje u Isusu Kristu.

⁹⁷³ Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 91.

⁹⁷⁴ *Isto*, 95.

⁹⁷⁵ Andrea PACINI, *Pensare la fede*, 15.

⁹⁷⁶ *Isto*, 18.

Ovaj nam je zadatak Koncil povjerio prije 50 godina u svjetlu „znakova vremena“. Na svjetlu sadašnjih znakova vremena, odnosno svjetskih kriza na ekološkom, ekonomskom, kulturnom, socijalnom, religijskom i političkom planu, zadatak je postao još hitniji. Danas su jedinstvo Crkve i jedinstvo čovječanstva fatalno isprepleteni. Stoga je naša sveta dužnost da zbog ljubavi prema miru u svijetu i spasa čovječanstva ne prihvatimo podjelu među kršćanima često je ponavljao Aleksandar Menj. Aleksandra Menj smatra da postoje tri osnovna tipa podjele Crkve po Božji je plan za čovječanstvo i za Crkvu bio ometen grijehom. Crkva, koja je sveta, podrazumijeva i grešnike. U Crkvi postoje ne samo grijesi pojedinaca, već i strukture grijeha. Podjele u Crkvi su te strukture grijeha. One se protive Božjem planu spasenja, suprotstavljaju se volji Krista Isusa i uvreda su svijetu te smetnja najbitnijoj misiji Crkve. To su duboke rane na Kristovom Tijelu ponavljao je Aleksandar Menj.⁹⁷⁸ Krivica je zapravo uglavnom svih strana. Vizija koju nudi aktualno stanje kršćanstva zacijelo nije primamljiva, s 340 Crkava, članica Ekumenskog vijeća Crkava, a mnoge nisu ni zastupljene. Katolička crkva, koja nije njegova članica premda Crkva s najvećim brojem članova, okuplja samo otprilike polovicu kršćana. Ta situacija za nas mora biti razlog nespokoja⁹⁷⁹.

Situacija je vrlo složena jer ju karakteriziraju ne samo mnogobrojnost Crkava nego i tri tipa kvalitativno različitih podjela. U Novom zavjetu nalazimo pojam crkva (*ekklesia*) i u jednini i u množini. Već Novi zavjet iskazuje napetosti i podjele kako unutar lokalnih Crkava tako i među njima. Zbilo se u IV. i V. stoljeću s Istočnim pravoslavnim Crkvama, a u XI. s podjelom između Istočne i Zapadne crkve.⁹⁸⁰

Podjele su se odnosile na lokalne Crkve koje su od samog početka dobile jedino apostolsko nasljeđe u različitim oblicima i na različite načine. Zbog nedostatka razumijevanja i ljubavi došlo je do raskola, ali su sestrinske Crkve i dalje ostale u gotovo potpunom zajedništvu. Stoga, potpuno crkveno zajedništvo među njima može proizaći samo iz obostranog priznavanja liturgijskih izraza, institucionalno i disciplinski različitih, preko strpljivog procesa obnovljenog uzajamnog prepoznavanja.⁹⁸¹

⁹⁷⁷ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 107.

⁹⁷⁸ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 424.

⁹⁷⁹ Adalberto MAINARDI, *Insieme*, 98.

⁹⁸⁰ *Isto*, 108.

⁹⁸¹ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 107.

Reformacija u XVI. stoljeću donijela je novi oblik podjele, koji se danas generalno predstavlja kao formacija denominacija.⁹⁸² Konfesionalne Crkve nisu nastale – različito od onoga što se događalo u prvim stoljećima – kao lokalne Crkve, već kao konfesije (prije svega Konfesija iz Augsburga 1530.). To je proizvelo novi tip Crkava. Katolička Crkva nikad se nije smatrala konfesionalnom, nego je, preko tridentskih dekreta, Ispovijedanja vjere i Katekizma s tog Koncila, ona ustvari poprimila karakteristike Konfesionalne crkve. To je odredilo situaciju kakva nikad prije nije postojala: konfesionalne Crkve koje postoje jedne pored drugih i razlikuju se ne samo u pitanjima ispovijedanja vjere, sakramenata i koncepcije službe nego i u shvaćanju samih sebe kao Crkava. Sve te Crkve u ispovijedanju vjere koriste pojam *katolički*, zbog čega se Katolička crkva pokušavala sve više razlikovati od njih, nazivajući se rimskom katoličkom. Drugi vatikanski sabor još je jednom oborio konfesionalnu prisilu katoliciteta. Stoga, smatrao je Menj da Koncil označava kraj konfesionalne epohe i početak ekumenske epohe (*Ut unum sint*, n. 4).

Aleksandar Menj smatra da se postigla široka i duboka suglasnost o mnogim pitanjima koja su nas dijelila, sad možemo zajedno gledati prema budućnosti i suočiti se s temeljnim pitanjem različitih načina na koje Crkve shvaćaju same sebe.⁹⁸³ Još se jednom moramo pitati što stvarno znači katoličko jedinstvo u izvornom smislu, i kako od njega možemo danas stvoriti konkretnu stvarnost. XX. stoljeće nije bilo samo ekumensko stoljeće, već i stoljeće u kojem se rapidno proširio treći oblik podjele u Crkvi. Kada se govori o evanđeoskom pokretu, ne treba zaboraviti da pojam evanđeoski ima mnogo značenja i mnogo lica.⁹⁸⁴ Njegovi prethodnici već se nalaze u anabaptističkim i duhovnim pokretima iz vremena reformacije, u pokretima ponovnog buđenja metodista i pijetizma. A postoje i karizmatički evangelistički pokreti u tradicionalnim Crkvama: oni su potaknuli ekumenski pokret i njegovu misionarsku usmjerenost i zasigurno su djelovali na njega.

Pored njih ima nezavisnih evangelističkih i pentekostalskih zajednica koje odbijaju ideju ujedinjenja u jednu „super-crkvu“ – prema njihovu izrazu – i drže se na distanci od ekumenskog pokreta ili ga čak odbacuju. Tek ih se odnedavna uspjelo zainteresirati, premda na vrlo neodređen način, kroz Global Christian Forum, za

⁹⁸² *Isto*, 89.

⁹⁸³ *Isto*, 31.

ekumenski pokret. Nije lako pod isti nazivnik privesti različite karizmatičke, evangelističke i pentekostalske zajednice. Veoma se razlikuju među sobom kao što im je različita i ekumenska orijentacija, nerijetko antiekumenska u često fundamentalističkoj interpretaciji Svetog pisma. Različito od konfesionalnih crkava, te zajednice ne posjeduju obvezujuću konfesionalnu osnovu i normativno institucionalno ustrojstvo. Za njih, Crkva je događaj. S tog gledišta, odgovaraju situaciji u kojoj se pravila i tradicionalne društvene sredine urušavaju. Odražavaju postmodernistički proces individualizacije i digitalnih mreža s kojima se svatko može individualno spojiti⁹⁸⁵.

Stoga je razumljivo da je za rastući broj ljudi evangelistički pokret u stanju zadovoljiti glad i žeđ osobnog vjerskog iskustva bolje nego tradicionalne Crkve, koje se mnogima na doktrinarnom i institucionalnom planu čine rigidne i čvrste. Aleksandar Menj hvalio je revnost ovih pokreta ali uvidio njihovu manjkavost upravo u odbacivanju tradicionalne dimenzije. Može se postaviti pitanje imaju li one dugoročnu budućnost ukoliko se ne razvijaju u konačnici u nove oblike crkvene institucije. No, analogno se tradicionalne Crkve moraju upitati kako misle djelotvorno pristupiti novim izazovima i nije li im potrebna duboka duhovna obnova. Svojim neumornim pastoralnim i katehetskim zauzimanjem Aleksandar Menj je dao konkretan odgovor na ovaj izazov. Upravo su to za Aleksandra Menja bili novi izazovi za ekumenizam. Ekumenski pokret u XX. stoljeću bio je odgovor Duha Svetoga na znakove vremena, da se suprotstavi procesu stalno obnavljane podjele. I u prethodnim je stoljećima bilo razgovora i molitava za ujedinjenje. Ekumenski pokret XX. stoljeća u svakom je slučaju bio nešto novo: dijalog umjesto spora; naponi da se prevladaju nesporazumi i predrasude, da se uči jedan od drugoga i da se vidi što je zajedničko usprkos razlikama. Najvažniji plod ekumenizma nije tona dokumenata smatrao je Menj, nego ponovno otkrivanje kršćanskog bratstva, uzajamno priznavanje kršćanstva. Imamo više zajedničkoga od onoga što nas razdvaja. To je već proizvelo novu crkvenu stvarnost koja dosad nije bila dovoljno uzeta u obzir: još uvijek nepotpuno duhovno sjedinjenje no ipak duboko u jedinom Bogu i Ocu, u Gospodinu Isusu Kristu i u jedinom Tijelu Isusa Krista.

⁹⁸⁴ *Isto*, 32.

⁹⁸⁵ *Isto*, 17.

Tko je god imao iskustva s prijašnjim otuđenjem među nazivima, kao što sam imao ja u godinama dječastva i mladosti, studiranja pa i u prvim godinama svećeničkog života, ne može se načuditi koliko je u prvim desetljećima prošloga stoljeća sve napredovalo i biti na tome beskrajno zahvalan. Aleksandar Menj bio je svjestan kako nismo bili u stanju popuniti iskopane rovove među Crkvama, no uspjeli smo preko rovova postaviti mostove koji su prohodni u oba smjera i preko kojih se ljudi mogu susretati. Preostaju neka važna pitanja, pitanja nauke, a u novije doba etička pitanja koja se izravno tiču života ljudi. Temeljno pitanje, a za mnoge napuštena pruga na kojoj se dijalog stoji, moglo bi se ovako sintetizirati: koji je konkretni cilj ekumenskog angažmana? Što znači jedinstvo ili što u konkretnom smislu znači potpuno zajedništvo? Što je potrebno za jedinstvo i što je legitimna različitost? Ili, u okviru naše teme: kako konkretno možemo biti jedina Crkva Isusa Krista u krilu mnogih Crkava?⁹⁸⁶

Kao odgovor, Crkve su obradile različite modele jedinstva na osnovu vlastitih različitih ekleziologija. Ponekad se čini ni da nakon velikog entuzijazma Aleksandra Menja i drugih na vidiku nema nikakvog sporazuma. Ta je situacija krajnje opasna. Ako se ne dogovorimo kamo idemo, ozbiljno riskiramo da se pogubimo u raznim smjerovima i da na kraju budemo mnogo udaljeniji nego na početku. Velika očekivanja odmah nakon Koncila nisu zadovoljena već je prije 30 godina uvidio Aleksandar Menj*. Niti smo u potpunosti preveli u praksu Koncil niti smo stvarno dobili postkoncilske dokumente; oboje je ostalo bez posljedica. Na mrtvoj smo točki. Ima znakova regresa u starom samozadovoljnom nazivlju. Često smo toliko zabrinuti oko očuvanja svog specifičnog denominacijskog identiteta da zaboravljamo da je taj identitet moguć jedino u ekumenskom suživotu. Kao aveti iz grobova javljaju se stara neprijateljstva za koja smo mislili da su odavno prevladana. Treba nam ozdravljenje sjećanja i ekumenizam utemeljen na ljubavi, susretu, slušanju i prijateljstvu.⁹⁸⁷ Bez hermeneutike povjerenja, svaki rezultat dijaloga, ma kako pozitivan bio, svest će se na tišinu, a letvica za dogovore podizati sve više.

Taj neodenominacionalizam ne odgovara potrebama ljudi u njihovoj životnoj stvarnosti. Nestaju denominacionalne sredine. Danas često članovi različitih denominacija i religija, vjernici i nevjernici, žive vrata do vrata i čak u istoj obitelji. U

⁹⁸⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 31-33.

⁹⁸⁷ *Isto*, 76.

istoj denominaciji postoji pluralizam kršćana liberalnih progresista, tradicionalnih konzervativaca i evangelista karizmatika. Konfesionalne granice samo su dijelom valjane; Crkva i konfesionalni usvojenici postali su fleksibilni i propusni.

S druge strane, sve Crkve moraju se suočiti sa zajedničkim izazovom rastućeg sekularizma, a još više, s novim progonom kršćana, koji je bio poznat i Aleksandru Menju a danas je još dehumaniji. Progon kršćana ne pravi razliku među katolicima, protestantima ili pravoslavicima; kršćane tlače, proganjaju i ubijaju jednostavno zato što su kršćani. Stoga XX. i XXI. stoljeće ekumenizam piše ne tintom ili laserskim štampačima nego krvlju mučenika. Mi kršćani sjedimo u istoj lađi na olujnim morima tvrdio je Menj. Što nova situacija znači za našu temu Crkve i Crkava? Nemam gotovog rješenja. Papa Franjo poput Aleksandra Menja šalje izvorne perspektive upućene na Evanđelje za budućnost nade.

Papa Franjo u svojoj programskoj apostolskoj poslanici *Evangelii gaudium* 2003. polazi od primarne biblijske koncepcije „evanđelja“, povezujući se s *Evangelii nuntiandi* (1975.) pape Pavla VI⁹⁸⁸ u kojoj potonji potvrđuje: „Prava vokacija Crkve je evangelizacija, njezin najdublji identitet. Ona postoji da bi evangelizirala“ (n. 14; EV 5/1588-1716; qui 1601)⁹⁸⁹.

Poziv na Evanđelje oduvijek je bio temeljni pokretač pokreta obnove: monastičke obnove Crkve izvora; pokreta obnove srednjega vijeka, posebno franjevac; evanđeoskog pokreta reformacije i kasnijih epoha. Danas mjerodavni promatrači potvrđuju da će Katolička crkva u XXI. stoljeću imati karizmatično lice.

Papa je shvatio otkucaje srca današnje Crkve. No istovremeno, nije inovator. Pripada najboljoj tradiciji pokreta obnove Crkve koji su se redom odnosili na Evanđelje. Njegova uporišna točka prvenstveno je Toma Akvinski, koji je također izašao iz evangeličkog pokreta Franje Asiškog i Dominika. Istovjetan stav zauzima u svom stvaralaštvu kao i u pastoralnom djelovanju Aleksandar Menj. Budući da su bili privučeni izvorom Evanđelja, nauke i sakramentalna načela moraju se interpretirati prema smislu hijerarhije istina (UR 11), na svjetlu jezgre Evanđelja. Evanđeoska poruka baca svjetlo i na naše pitanje Crkve i Crkava. Čine mi se značajne 4

⁹⁸⁸ Aleksandar MENJ, *Io credo*, 117.

⁹⁸⁹ Riccardo BURGINA, *L'ecumenismo di papa Francesco*, Magnano, 2019., 114.

perspektive kod pape Franje koje nalazimo i kod Aleksadra Menja na osnovi 4 *notae Ecclesiae*: vizije jedinstva, obraćenje crkava, konkretni katolicitet i apostolstvo crkve.

IV.3.3.1. Vizija jedinstva.

Jorge Bergoglio već se u prijašnjoj fazi pozivao na „jedinstvo i različitost“ Oscara Cullmanna.⁹⁹⁰ Na taj način prilazio je temeljnoj preokupaciji pravoslavaca i Reformatorskih crkava. Ali jedinstvo nisu puzzle sklopljene od točnih smještanja mnogih dijelova. Cjelina je veća od svih dijelova zajedno, stoga nije suma dijelova (Evangelii gaudium, nn.234-237) isto nalazimo kod Menja. Hod prema jedinstvu nije onaj institucionalne fuzije. U svakom slučaju, papa prelazi sliku koncentričnih krugova, blisku mnogim katolicima. Model koji je predložio je poliedar, tijelo s mnogo lica, u kojemu svi dijelovi formiraju cjelinu, ali u cjelini sudjeluju na različite načine i upravo zbog činjenice da zadržavaju svoju jedinstvenost, doprinose njegovoj ljepoti i privlačnosti.⁹⁹¹ Ideja poliedra je slika. Ako se slika želi transponirati u konceptualni jezik, može se učiti od Johanna Adama Möhlера († 1838.)⁹⁹², velikoga preteče ekleziološke i ekumenske obnove. Po njegovu mišljenju, Crkva je od svoga postanka jedinstvo različitosti u Duhu Svetomu. Ali, s vremenom, življena različitost koja je uzimana zdravo za gotovo, pala je u kontradikcije, jer su se apsolutizirali pojedini aspekti za druge interese. Ovaj stav podupire Aleksandar Menj. Nije sve uništeno, ali je ostavilo duboke pukotine i sve su strane postale siromašnije i manje privlačne. Ozdravljenje je moguće samo uklanjanjem s pojedinih strana otrova zatvaranja u same sebe s isključivanjem drugih i povratkom na ponovno oblikovanje skladne cjeline. Ponovno pronađeno pomirenje u novom, željenom jedinstvu,

⁹⁹⁰ Oscar CULLMAN, *L'unita*, 51-55.

⁹⁹¹ Simone MORANDINI, *Teologija dell'ecumenismo*, Bologna, 2018., 120.

⁹⁹² Johann Adam Möhler (1796. - 1838.), njemački teolog i filozof. Pisao je da će njemački protestanti, koji su jednako i iz istih motiva progonjeni kao i katolici, naći jedinstvo s nama na bazi ljubavi, u zajednici svih udova Kristovih, koje oživljuje Duh Sveti, u krilu jedne Crkve, jednog i jedinstvenog mističkog tijela Kristova, kao što je i Duh jedan, koji ga oživljava, i tako opovrgnuti polaznu točku nacionalsocijalističke borbe protiv kršćanstva: prigovor da kršćanstvo razdvaja dušu i tijelo njemačkog naroda. A mi, koji moguće još ne trpimo takvih progonstva, naučit ćemo čitanjem Möhlerovih djela, kako valja da u sebi čutimo i proživljujemo pripadnost velikoj zajednici vjernih, Crkvi. Jedino živa svijest da je svaki od nas udio žive Crkve, da Crkva živi u nama i po nama, dat će nam jakost da svladamo ograde, koje danas postavlja pretjerani nacionalizam i rasizam između nas i naše braće u Kristu, koji su drugih naroda i druge boje; dat će nam velikodušnost i zanos da prinesemo i velike žrtve, ako to bude potrebno, za slobodu i afirmaciju Crkve. Jer u totalitarnim organizmima, Crkvi preostaje jedno jedino sredstvo da afirmira svoje pravo na opstanak, na slobodu, na ispovijedanje objavljenih istina: dragovoljno mučeništvo i smrt njezinih vjernika. Usp. Johann Adam MÖHLER, *La chiese cristiane*, Brescia, 2018.

uzajamno obogaćujućem u pomirenoj različitosti podrazumijeva obraćenje svih strana.

IV.3.3.2. Obraćanje Crkava.

Crkvi, koja je sveta, potrebno je da se obnovi i reformira; ona je *Ecclesia semper reformanda* (LG 8; GS 43 ecc.). Ako se želimo uteći nekoj slici, poliedar mora biti čist da bi postao dragulj u stanju čarobno različito odražavati svjetlost koja pada na njega. Nema ekumenizma bez obraćenja, obnove i reforme, tako je mislio i Menj. Grupa iz Dombesa privukla je pažnju ovim gledištem u važnom dokumentu *Za obraćenje Crkava* (1993; EO 4/968-1250)⁹⁹³. O tome govori i Aleksandar Menj u *Radosnoj vesti*. Svako obraćenje počinje od svakog pojedinca na osobnom planu. Ali ne postoje samo grijesi sinova i kćeri Crkve, postoje i strukture grijeha (*Ut unum sint* n. 34).⁹⁹⁴ One korijenje imaju u prošlosti, ali dopiru do naših dana pod oblikom fosiliziranih struktura. Stoga papa Franjo poput svojih prethodnika govori – na neuobičajeno otvoren način za papu – o obraćenju episkopata, obraćenju primata i obraćenju pastoralna (*Evangelii gaudium*, nn. 25s, 30, 32, 51). On promiče konkretne prijedloge u tom smislu i ukazuje na put svojim primjerom.

Ekumenizam ne podrazumijeva obraćenje jedne Crkve u drugu; to će se i dalje zbivati po savjesti.⁹⁹⁵ Ekumenizam podrazumijeva obraćenje svih u Isusu Kristu toga je stava bio i Aleksandar Menj. Ako smo jedna stvar u Kristu, bit ćemo jedna stvar i među nama. Bez takvog obraćenja u Kristu, sve duhovne reforme, bez obzira koliko mogu biti potrebne, isto su kao mlaćenje prazne slame.

Ekumenski pokret počeo je u XIX. stoljeću s ekumenskom molitvom. Molitva i pokora uvijek moraju biti duša ekumenizma smatrao je i Menj. U konačnici, mi ne možemo napraviti jedinstvo, pa ni programirati ga ili organizirati. Jedinstvo Crkve duhovski je dar Duha Svetoga koji nas poziva, osposobljava i potiče da budemo Božji suradnici (1Kor 3,9).

No početak, odnosno inicijativa, glavni pokretač i duša svih naših djela je Duh Sveti iz Duhova; možemo samo smjerno moliti da njegov uragan obori zidove koji nas dijele, da nas njegova vatra nadahne i spali naše predrasude, kukavičluk, mentalnu

⁹⁹³ Peter NEUENER, *Teologia ecumenica*, 311-315.

⁹⁹⁴ Riccardo BURGINA, *L'ecumenismo di papa Francesco*, 118.

⁹⁹⁵ Aleksandr MEN', *Io credo*, 117.

poganost, naš otpor i unutarnje skanjivanje i ispuni nas duhom pomirbe i ljubavi koji daruje velikodušnost, tj. duh širokih horizonata općeg nacrtu Božjeg za svoju Crkvu.

IV.3.3.3. Konkretni katolicitet

Obraćanje Bogu i obraćenje našem bližnjem nerazdvojno su vezani. Stoga, obraćenje Evandjelju podrazumijeva otvaranje drugim kršćanima i drugim Crkvama. Samo je tako moguće puno ostvarenje jedinstvenog katoliciteta crkve i ostvarenje njezine misije. Katolicitet – Aleksandar Menj⁹⁹⁶.

Katolicitet uključuje svih: žene i muškarce, mlade i stare, kler i laike. Laici nisu puki receptori, nego i sudionici, nisu samo objekti, već iznad svega subjekti Crkve. Stoga je važna doktrina *sensus fidei*, dodijeljena svima krštenjem⁹⁹⁷. Koncil ju je naglasio, ali je onda opet izbrisana. Sada joj Franjo želi vratiti konkretnu valjanost (*Evangelii gaudium*, nn. 119, 139, 198) Želi službu koja sluša i donosi odluke nakon što čuje ono što Duh Sveti govori Crkvama (Ap 2,7).

Katolicizam znači osnaživanje sinodalnih elemenata Katoličke crkve. Slijedom modela Apostolskog sabora u Jeruzalemu (At, 15), tradicija Crkve priznaje sinodalne tradicije u svim Crkvama, u prvom i drugom tisućljeću. *Leader-ship* Crkve na svim razinama – lokalnoj, regionalnoj i svjetskoj – i sinodalnost međusobno se ne isključuju; one se moraju upotpunjavati. To je veliki korak naprijed prema pravoslavnoj koncepciji Crkve pa i protestantskoj. Upravo imajući to na umu, Franjo je prihvatio ponudu Ivana Pavla II koju je obnovio Benedikt XVI da otvori dijalog o novom obliku vršenja primata.⁹⁹⁸

Polazeći od Koncila, pojam *dijalog* postao je zajednički pojam kao oznaka ove inicijative. No dijalog je usmjeren na susret dviju osoba. U međuvremenu je u opće korištenje na interdisciplinarnoj razini ušao pojam *transverzale* (poprečnice) da se označi konstruktivan, kreativan susret među etničkim, socijalnim, kulturnim i vjerskim grupama.⁹⁹⁹ Pojam označava oblik ne hijerarhijskog mišljenja nego utemeljenog na razmjeni koji na kreativan način povezuje identitet i pluralitet.

⁹⁹⁶ Aleksandr MEN', *Io credo*, 117.

⁹⁹⁷ Peter NEUENER, *Teologia ecumenica*, 319.

⁹⁹⁸ Simone MORANDINI, *Teologija dell'ecumenismo*, 128.

⁹⁹⁹ *Isto*, 292.

Aleksandar Menj je naglašavao kako ne treba žrtvovati individualni identitet u korist postmodernističkog relativizma po kojemu su sve stvari jednako valjane, ali s druge strane ne smije se zatvoriti u sebe i ponuditi se kao jedina norma. Mora biti otvoren tuđem vrednovanju, istraživanju zajedničkih elemenata i usvajanju procesa uzajamnog učenja i kreativne suradnje. Bilo bi poželjno promišljati što na ekumenskom planu znači transversalni model za ostvarenje poliedričnog katoliciteta.

IV.3.3.4. Apostolstvo Crkve.

Da se izbjegne da procesi transversalne komunikacije završe u nerazlučivom amalgamu, treba imati kriterij. U svim Crkvama apostolski *Credo* služi kao kriterij uspostavljen jednom za svagda (*depositum fidei*). Ne može biti nova Crkva ili druga Crkva, već samo jedna Crkva obnovljena na osnovi izvornog apostolskog temelja jednom za svagda.

Jedinstvo je već počelo smatrao je Menj. Evanđelje je isto u svim vremenima i na svim mjestima, a ipak je uvijek novo. Poput Aleksandra Menja¹⁰⁰⁰ i papa Franjo govori o vječnoj novosti Evanđelja i time označava njegovo neiscrpno bogatstvo, koje u izvornoj svježini preskače sve kategorije i sve stereotipe (*Evangelii gaudium*, n. 11). Možemo i moramo stalno dopuštati da nas Bog i njegov Duh iznenađuju. U tom smislu ekumenizam se ostvaruje ne ostajući u mjestu, nego napredujući. Samo je voda tekućica uvijek svježa i čista, dok stajaćica gnjili. Crkva koja se vraća svojim apostolskim izvorima ide prema budućnosti često je ponavljao Aleksandar Menj. Papa Franjo zove ju „Crkva koja napreduje“ (*Evangelii gaudium*, nn. 20.24), podrazumijevajući pod tim misionarski hod, apostolsku Crkvu kao Crkvu u stalnoj misiji.

Apostolska mora biti proživljeno apostolska, apostolski život, kao siromašna Crkva i za siromašne. Tako se kriterij apostoliciteta oslobađa povijesne prisile i misli se u holističkom smislu. Apostolicitet je i apostolicitet izvora i apostolicitet misionarskog puta i, u konačnici, konkretno proživljeni apostolicitet.

IV.4. Sažetak

Čini mi se da je na ekumenskom planu ova koncepcija zaista važna jer ponovno konfigurira temu kontinuiteta preko apostolskog izvora koji je temelj za sve

Crkve i svejedno među njima izaziva oprečan odgovor. Za ljubav budućnosti, hermeneutika kontinuiteta mora podržati sposobnost kršćanstva da uvijek bude hermeneutika reforme.¹⁰⁰¹ Kako je govorio Ivan XXIII, ne moramo prenositi pepeo nego plamen. Moramo skloniti skupljeni pepeo, zajedno sa denominacionalističkim pepelom, kako bismo vatri Evanđelja dopustili da zablista još svjetlije i svojim plamenom ugrije srca.

Aleksandar Menj nije htio predstaviti završenu koncepciju: riječ je samo o elementima nove vizije ekumenizma usmjerenog prema Evanđelju, na svjetlu znakova vremena. No, Koncil je bio, kako nam je već rekao Karl Rahner, samo početak početka. S aktualnim pontifikatom započela je nova faza njegove recepcije ili, riječima Ivana XXIII, sad je moguć i potreban novi skok naprijed. Naša vjernost Evanđelju smatrao je Menj sadržava hrabrost da učinimo taj skok prema ekumenskoj budućnosti usmjerenoj na Evanđelje a na tom putu promišljanja bile su i postkoncilske pape. Kardinal Toma Špidlik u susretu s Aleksadrom Menjom zapisao je jednu njegovu izrečenu rečenicu: „Ne dopustimo da nam ukradu nadu, nadu i hrabrost za novo. „Jedinstvo je već počelo.“¹⁰⁰²

¹⁰⁰⁰ Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, 147.

¹⁰⁰¹ *Isto*, 161.

¹⁰⁰² Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, 100.

V. MOGUĆNOSTI OSTVARENJA EKUMENSKE VIZIJE

ALEKSANDRA MENJA

Brojne odrednice čvorišta razvoja naše teme, kao i završna bilanca dosadašnjih poglavlja disertacije, oslobađaju nas dodatnih zaključnih sinteza. Ako ovdje povučemo prisutan djelomični zaključak, koji po sebi ostaje otvoren, to je samo zbog određenog didaktičkog komoditeta. Želimo među rezultatima našeg istraživanja predstaviti samo pitanja koja ostaju neriješena ili na neki način otvorena za dodatna produbljivanja. U stanju smo tvrditi, u ovom času, da svako zauzimanje gledišta o temi mora moći apsolvirati dva preliminarne zadatka: 1. s jedne strane evidentirati tipične i specifične pozicije autora; s druge razvoje i nove potrebe suvremene teologije. Na ovim ćemo se stranicama zadržati na objema.

V.1. Specifična pozicija Aleksandra Menja

Treba potvrditi da je Menjo promatranje Crkve vrlo različito od one Bugalkova koje se više utemeljuje na Bibliji i teološki je bolje elaborirano. Doista, ukazana ograničenja u raznim kontekstima našeg analitičkog pravca tiču se same prirode ideje/ideala jedinstva, jednako kao što je način i metoda Menja da se bavi teologijom. U njegovim tekstovima o Crkvi, posebice, uzaludno je tražiti u teologiji jer je kritičko promišljanje biblijskog podatka. Jasno, njegovi su interesi sasvim drugi, među kojima nastojanje da komunicira sa drugačijim filozofskim sustavima od kršćanskog. K tome, pozivanje na patrističko promišljanje, ističe namjeru da citira Oce, najčešće kao dokaze onoga što želi dokazati. Menj se bavi hermeneutikom dogme vjere, u dijalogu sa suvremenom misli.

Ali da bismo ostali na području specifičnog promišljanja našega autora, treba podcrtati vrijednost jedinstva kao totalnog principa odnosa Crkva-svijet na horizontu povijesti. Teologu se tako predstavlja, konkretno, zadatak da obuhvati teandrički razvoj jedinstva Crkve i humanizacije svijeta. U tom je smislu ekumenizam, na svjetlu njegove misli, predodređen da prijeđe preko unutarnjih pitanja odnosa između Crkava kako bi prihvatio i shvatio napetosti i razvoje povijesti i života cijeloga čovječanstva.

Naravno, ne može se od Menja očekivati da ekleziološko pitanje obuhvati isticanja tipična za današnju teologiju (veza Bog-priroda-svemir). Ipak, njegov doprinos tom problemu nije mali, ako se produbi misao o ulozi Sofije na području stvaranja. A osim toga, ne smije se zanemariti društvena dimenzija kršćanske vjere za jedinstvo naroda, u razmatranju širokog prostora dodijeljenog odnosu Crkva-povijest. Ali ako povijesna perspektiva koristi karakteru suvremenosti Menjovom promišljanju, isto tako čuva samostalnu ulogu Duha prema djelovanju Crkve. U svakom slučaju, Menj, htijući izbjeći suprotstavljene hridi crkvene nepovijesnosti i monofizizma, pokazuje u jedinstvu završni svodni kamen odnosa Crkve unutar i izvan nje same.

Već smo spomenuli njegovo nastojanje da uspostavi dijalog kršćanske vjere s kulturama i filozofskim sustavima. Među drugim najvidljivijim zaslugama ubraja se i da je ekumenski dijalog postavio u odnos s međureligijskim dijalogom. Iako Menj koristi usporedbom s drugim religijama (koje uostalom dobro poznaje: budizam, islam i hebraizam)¹⁰⁰³, kako bi dokazao superiornost i definitivnost kršćanske vjere, treba mu priznati da se suočio, stoljeće unaprijed, s temama i perspektivama koje su danas aktualnije nego ikada.

V.2. Nove potrebe suvremene teologije

Što se tiče zadatka ekumenske teologije sveopćeg traženja jedinstva, ona se mora prije svega pozabaviti pitanjem koje je ostalo otvoreno. S obzirom na njegovu težinu možemo ga sažeti u tri točke: utopija jedinstva, očuvnje stvorenoga, i sinteza odnosa.

U našoj „informatičkoj eri“, u postmodernom i postindustrijskom društvu kojim dominira prodor tehnike i znanosti, ima li još mjesta za „utopiju“ jedinstva? Je li to doista moguće ili se mora smatrati utopističkom iluzijom? Kako interpretirati i uskladiti, u sadašnjoj povijesnoj epohi, vidljive i teške pojave nacionalističkog separatizma i partikularizma s raširenom i dubokom potrebom planetarnog jedinstva?

U cijeloj našoj studiji pokazali smo, imajući na umu aktualni povijesno-kulturni kontekst, kako za religije i Crkve postaje hitno istražiti unutarnje jedinstvo u perspektivi univerzalne uspostave mira među ljudima i s Bogom te za očuvanje svega stvorenoga. Stoga, objekt našeg istraživanja želi se suočiti s pitanjem koje nam je bilo

najinteresantnije: koja je uloga Crkve u ovom povijesnom trenutku, okarakteriziranom univerzalnim istraživanjem i praksom mira i jedinstva, esencijalnih i tipičnih vektora modernog planetarnog društva? Očito je riječ o tako radikalnim i složenim pitanjima, pred kojima svaki pokušaj odgovora predodređen da ostane djelomičan i ograničen.

Naravno, možemo nadoknaditi odlučnim odlomkom iz Dokumenta iz Monaka, kako bismo opet potvrdili mogućnost *communio* kao izraza i sinteze odnosa jedan-mnogi: „Daleko od isključenja pluralnosti i različitosti, koinonia pretpostavlja i liječi rane podjele, transcendirajući u jedinstvo. Budući da je Krist jedan za mnoge, tako i u Crkvi, koja je njegovo tijelo, jedno i mnogo, univerzalno i lokalno nužno su simultani.“ Treba u svakom slučaju biti jasno da je jedinstvo utoliko potrebnije i vrijednije za Crkve koliko se u našoj epohi primjećuje napor i nužnost povratka korijenima vlastitog bića i postojanja u svijetu. U slučaju jedinstva Crkve, izvorna inspiracija, temeljna opcija, crpi se izravno iz korijena kršćanske objave. Jedinstvo, zapravo, razlikovna je nota, iskonska kvaliteta i esencijalna sastavnica Crkve, jer uspostavlja nukleus kršćanske poruke. Štoviše, može se reći da je jedinstvo sam Božji bitak, ono – rečeno ljudskim jezikom – što uspostavlja Boga kao Boga. Odgovori na gornje probleme, upravo jer predstavljaju veliki izazov crkvama od strane povijesti, na koncu nalaze svoju točnu interpretaciju i temeljni smještaj u pojmu jedinstva, onako kako je predstavljeno u tajni Boga-Trojstva.

V.3. Menjova percepcija ekumenskog zadatka

Menj kao teolog i filozof je i uvjereni ekumenist, nije samo poticao i najavio nego i se i borio i živio za određeni tip crkvenog jedinstva i europske politike. Jedna njegova osobita tvrdnja otvorila nam je put za naše istraživanje: „Ako nas je povijest učinila neprijateljima, mi ćemo, činom pravednosti našem povijesnom neprijatelju ispraviti povijest kršćanskom idejom (dodajmo: jedinstva) koja je superiorna povijesti.¹⁰⁰⁴“

Ovom sažetom i programskom izjavom o ekumenskom zadatku crkava, Menj izražava vlastito uvjerenje da je jedinstvo moguće: i u tome je proročka vrijednost ove zadaće - zato je treba željeti! Jasno, u ovom kontekstu, jedinstvo na koje se oslanja

¹⁰⁰³ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 110.

¹⁰⁰⁴ *Isto*, 450.

Menj ono je koje zanima međucrkvene odnose. Ipak, pozivanje na povijesnost kao uvjet i ljudsku dimenziju Crkve, već govori o smjeru i području djelovanja u kojima se ona mora kretati: istraživanje složenog jedinstva koje će nadvladati i samu povijest. Iz širenja rečenog jedinstva kao crkvenog problema do odnosa s jedinstvom ljudskog roda, rodio se projekt, hipoteza i razvoj teme koju smo htjeli obraditi. U svemu ovome nastojali smo prodrijeti u misao Menja, računajući i na najrecentnije pristupe, koji međutim ne zasijecaju izravno u našu temu.

Svjesni smo da smo samo u grubim crtama ocrnali neke aspekte njegova crkvenog promišljanja, one koji se odnose na jedinstvo crkve i ljudskog roda. Ipak nam se čini da oni potvrđuju i vrednuju točnost naše hipoteze početnog rada. Kako bismo kompletirali područja istraživanja trebalo bi analizirati i sve zajedno probleme odnosa: inkarnacija-eschatologija, pojedinac-zajednica, crkvena povijest-opća povijest. Sve bi to zahtijevalo ne jednu studiju nego niz studija sa strane¹⁰⁰⁵.

I dalje ostaje osnovana zabrinutost da ne smijemo miješati jedinstvo i katolicitet Crkve s drugim tipovima solidarnosti i/ili zajednice pretežno ljudskih interesa. Jedinstvo, kao Božji nacrt i čovječanstvo, uvijek je drugačije, uvijek se smješta s onu stranu praga spekulacije ljudskog intelekta. Zato smo htjeli pokazati da je ono prije svega pokret Duha koji preko Crkava dolazi ljudskom rodu. Ipak, uzimajući mu u obzir temeljno odredište, ono transcendirira oboje: i Crkvu i ljudski rod: jedinstvo je uvijek drugo i vodi drugamo.

Naravno, analizirajući Menja uvijek postoji rizik – iskreno, češće u prošlosti - da ga se čita kroz određenu moralnu/duhovnu optiku, da se naime Evanđelje svede na etiku, koliko god univerzalnu, ali ipak parcijalnu i reduciranu. Povijesno-teološka perspektiva koju smo prihvatili trebala bi izbjeći tu opasnost. Ekumenska dimenzija Menjske misli široko je prisutna u cijeloj dinamici povijesno shvaćenog odnosa crkva-svijet. Općenito, može se reći da Menj ima zaslugu da je na neki način anticipirao teme i instance suvremene dogmatske teologije, posve pružene u naporu da dostigne nimalo laku interdisciplinarnu ravnotežu i sporazum između kristologije, antropologije, eklesiologije itd. Tko zna ne bi li Menj s današnjim egzegetskim i hermeneutičkim bio mogao bolje elaborirati, sastaviti i definirati svoju misao.

Kad teologija, sa svoje strane, uspije sve svoje rezerve postaviti u usporedbu s onima suvremene kulture, uvelike će doprinijeti izlasku ekumenskog pokreta iz

slijepe ulice u koju se zabio. Pa i jer neka nimalo sekundarna pitanja traže objašnjenja ekleziološke misli kao takve. Ona se mogu formulirati ovako: Kako mora izgledati osnovno jedinstvo Crkve? Koji je doprinos takozvanih humanističkih znanosti? I još: U kojem smislu treba biti shvaćen ekumenski profil Crkve? Je li dovoljan pomak smjera – kao onaj zabilježen kod Menja – prema čovječanstvu da se problem jedinstva unutarnjeg Crkve pokrene prema rješenju?

Sigurno je da je njegova religioznost, utemeljena na osobnom iskustvu duhovne i intelektualne kenoze i sada je predmet proučavanja i rasprava, prihvatanja i osporavanja. U svakom slučaju, neki temeljni principi mogu se smatrati uporišnim točkama svakog ekumenskog Menjskog istraživanja.

Shematski može se prikazati u 3 točke:

1. da je Sve (Bog, Apsolut, Više Biće) prisutno u svemiru i povijesti i pomiruje u sebi podijeljeni svijet, umećući duhovni naboj i moralnu napetost u jedinstvo.

2. da je mjesto i sredstvo takve univerzalne rekapitulacije Crkva, koja se ne može ne začeti sjedinjena, s obzirom na to da je pozvana da bude posrednik ujedinjenja po svijetu. No, s obzirom na njezinu prvenstveno duhovnu i materijalnu strukturu, vječnu i vremensku, jedinstvo Crkve proces je u nastajanju: povijesni i eshatološki istovremeno.

3. da se u pravom smislu riječi crkveno djelovanje smješta u ovu viziju: kao odgovor crkve svojoj su prirodnoj instanci divinizacije koja dolazi odozgo i vjerne i aktivne senzibilnosti na pozive povijesne konkretnosti koji dolaze odozdo.

Cijela povijest svijeta slijed je sukoba, mržnje, otuđenja, nespojivosti, nerazumijevanja, apsurdna, grešaka i užasa, krivnja i kazna, na dnu koje opstaje i raste potajni sklad, jedinstvo života i smisla, ljepota i spas... koji su neizbrisiv znak početka, anticipacije kraja, ontološko-teološki temelj nade. Početak: Bog, Jedan-sve u korijenu; kraj: svejedinstvo u djelovanju, Bog „sve u svima“.

¹⁰⁰⁵ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 432.

V.4. Suglasje Menjove ekumenske vizije s drugim modelima jedinstva

Otac Menj je svoju ekumensku viziju više živio i praktično primjenjivao nego što je teoretizirao i riječju kritizirao postojeće modele. Iz tog razloga njegov model ekumenskog ujedinjenja sveden na tri najbitnije odlike u poređenju s dosadašnjim predloženim modelima čini se na prvi pogled veoma jednostavan. No u njegovoj jednostavnosti postoji ogroman izazov jer kad se krene primjenjivati ova metoda u praksu dovodi prvo do obraćenja onih koji ga žele provoditi. ON koji je naglašavao da se savezništvo ostvaruje u svetosti i u svetome, postavlja isti takav cilj pred ekumeniste. U kojoj mjeri dosadašnji ekumenski modeli koji su predloženi mogu odgovoriti na ovaj izazov, i koliko se Menjov model poklapa s predloženim.

Međunarodno povjerenstvo za teološki dijalog između Rimokatoličke i Pravoslavne crkve u Münchenu 1982. zapisalo je slično kao i Menj, da se zajedništvo ostvaruje na tri načina:

1. Zajedništvo unutar neke pokrajine mora prijeći u zajedništvo između sestrinskih crkava.
2. Nužnost zajedništva izražava se već u krštenju ali još jasnija postaje s katoličkom i pravoslavnom crkvama u euharistijskom slavlju.
3. Potrebna volja u zajedništvu agape i djakoniji.

Sve ove odrednice zajedništva spominje i Menj kao bazu u kojima se ostvaruje sjedinjenje u svetosti.

S druge strane kad je riječ o drugim modelima jedinstva koji ne dolaze iz pravoslavne crkve moglo bi se previdjeti neke veće nesuglasice u Menjovoj ekumenskoj viziji i modelima jedinstva koji dolaze iz njihovih denominacija. No kada se pogleda zapravo Menj je na tragu Cullmanovog modela jedinstva u različitosti jer se on temelji na jedinstvu Trojstva, koje je temelj kršćanske vjere u jednoga Boga a tri različite osobe koje ne bi bile osobe kada ne bi bile različite a one upravo zbog toga vode k jedinstvu jednoga Boga, ostajući trajno tri osobe a ne emanacija jedne osobe Boga u tri privida ili slike Oca, Sina i Duha.

Suglasje Menjove vizije ekumenizma s Cullmanovim modelom ogleda se i u slici Crkve. Već na samome početku svojega modela u djelu »Jedinstvo u različitosti« autor nudi kršćansku ili ekumensku ekleziologiju s kojom se neće slagati svi kršćani: »u svakoj je kršćanskoj vjeri prisutna jedna Kristova Crkva koja je tijelo Kristovo«.

Za Menja je ova pretpostavka nužna za svako ekumensko djelovanje: »Ova istina za mene ne čini drugotnu perspektivu nego prvotnu, unutar koje se, po mom mišljenju, smještaju ekumenski problemi.«

Menjova sličnost s Modelom participacije Wolfganga Thönissena je u poimanju Petrove službe kao službe služenja a ne vladanja. Petrov naslov „Sluga slugu Božjih“ to najbolje ilustrira. No uz to Menj isto kao i Thonissen smatra da bi praktično se to jedinstvo provodilo kroz zajedničku zauzetost u evangelizaciji i katehizaciji, te agapeu i djakoniji.

Kad je riječ o modelu jedinstva koji su predložili Rahner i Fries, može se ustvrditi postoji potpuno suglasje ekumenske vizije oca Menja u svim predloženim točkama. Mora se naglasiti da je njihova osma točaka koja govori o zajedništvu ambona i oltara kod Menja pojednostavljena. Iako se ne bi moglo reći da je Menj izričiti govorio o modelima jedinstva iz njegovog pastoralnog i stvaralačkog djelovanja iščitavaju se konture njegovog modela kojeg bi mogli nazvati Savez u svetome.

Ako još uvijek postoji, makar i u simboličnoj formi, posve teološka debata, umjesto razmjene dvije duhovnosti, dva vida života u Kristu, nisu se još razvila. Samo taj dijalog (zajedno s onim dogmatskim), ipak može doprinijeti zajedništvu Crkvi. Jer crkveno ime dijaloga nije razgovor, ponavljao je često Aleksandar Menj, iako prijateljski, nego pravo i autentično zajedništvo u Kristu koje je „Isus Krist jučer i danas isti je – za vijeke.“ (Heb. 13,8) Počinjemo od vrha, od povezanosti i lucidnosti, no i od ljubavi. Već je Aleksandar Menj govorio da se ne može započeti ekumenski dijalog samo na horizontalnom nivou, bez realnog i egzistencijalnog motiva, bez prave žeđi za jedinstvom.¹⁰⁰⁶ Ta se žeđ budi u našoj potrebi za drugim, čak i u priznanju njegove istine, koja iako nije moja, može biti otvorena i razumljiva čak i meni, kada ja budem imao potrebu za podjelom bogatstva sa svojim bratom u Kristu. Samo s tom žeđi – koja se manifestira, zajedno s mnogim drugim stvarima, čak i u razmjeni recipročnih svjedočanstava – možemo jednoga dana stići do pravoga zajedništva, piti sa zajedničkog izvora „onu vodu koja izvire za život vječni“ (Iv. 4,14).

V.5. Sažetak

Ako bismo saželi ekmensku viziju Aleksandra Menja dobili bismo tri glavne točke na kojoj je ona bazirana:

- 1) kršćanstvo je totalna istina, sposobna radikalno promijeniti čovjeka i strukture njegova življenja i međudjelovanja;
- 2) Crkva je pozvana na zadatak univerzalne sakralizacije i unifikacije ljudskog roda;
- 3) prisutnost zla u svijetu i u povijesti ne sprečava perspektivu šire vizije ljudskog i crkvenog katoliciteta.

Menj u okviru svoje filozofije povijesti sistematski promišlja o njezinim duhovnim vrijednostima i otkriva njezin teološki aspekt. Na tome se temelji nukleus njegove misli o Crkvi, u pojmu jedinstva, pravom nosivom stupu i niti vodilji ekumenskog promišljanja i zalaganja.

S onu stranu uvijek mogućeg rizika eklekticizma, držimo da on treba biti ponovno proučavan i otkriven unutar globalne vizije Ljudsko-božansko u Crkvi, u kojoj jedinstvo pokazuje one konotacije koje smo ispitali. Moći istraživati u tom smislu bila je prilika za teološku usporedbu i posebno ekleziološko proučavanje.

Za Menja važno je zajedničko pravoslavno i katoličko svjedočenje tradicionalnih kršćanskih vrijednosti, jer imaju ujednačene etičke stavove, i mogu surađivati u izradi zajedništva u tome. Izazov leži u premiještanju s teorije na praktično konstruktivno djelovanje ali u tome bi po Menju pono pomoglo kad bi katoličko i pravoslavno vodstvo svjedočilo kršćanstvo u poniznom služenju a ne vladanju. Činjenica je da metoda dijaloga je neizostavan korak, ali samo ako dijalog znači da "drugi" nije granica mene samog nego je dio i obogaćenje moga vlastitoga postojanja i put ka čovjekovoj samo-realizaciji. Iz toga izvire izričito poštovanje prema sekularizaciji kao diferencijaciji, ali istodobno uvijek računajući na kršćansku baštinu Europe i pozivajući na mjesto vjere u javnom životu.

¹⁰⁰⁶ Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, 33-36.

Menj u svojim djelima kao i pastoralnom djelovanju vidi mogućnost savezništva u svetom kao primjer ekumenskog modela, a on bi se prije svega mogao ostvariti u zajedničkoj evangelizaciji. Menj vidi problem u mnogim kršćanskim zajednicama i Crkvama, pa tako i u samoj Ruskoj pravoslavnoj Crkvi nepoznavanje Krista. Potreba oživljavanja katekumenata koji bi počivao na tronogu Riječ Božja – Liturgija – Zajednica oživio bi prije svega dijalog ljubav unutar samih crkva jest po Menju i potreba a ne samo mogućnost za ostvarivanje ekumenskog dijaloga.

U usporedbi s dosadašnjim predloženim ekumenskim modelima jedinstva koji dolaze iz različitih kršćanskih denominacija pokazalo se kako je ekumenska vizija oca Menja s njima suglasna u osnovnim postavkama, da je od svih njih jednostavnija. Istovremeno ta jednostavnost u praksi postavlja velike izazove pred sve koji ju žele provesti. Otac Menj ne samo da je primjenjivao ovaj model, on ga je i živio u postpunoj jednostavnosti svoje duše. Kao svetac on je imao i lijek za sve podjele. Govorio je da samo dobročinstvo nadjačava podjelu, ono liječi razdor. Milosrđe Božje je veće od naših podjela i ono ruši granice. Prema tome pozivao je sve na to milosrđe.

S obzirom na predstavljeni ekumenski model i viziju oca Menja „Savezništvo u svetome“ koji se u bazičnim odredbama poklapa s modelima RPC i RKR crkve, smatramo da bi on bio primjenjiv modelom koji bi doveo do ekumenskog ujedinjenja crkve.

VI. ZAKLJUČAK

Otac Aleksandar bio je poznat po svojoj otvorenosti prema drugim kršćanskim vjeroispovijestima, osobito prema katoličanstvu. Njegova ekumenijska uvjerenja definitivno su uobličena 1958. nakon dugih promišljanja i istraživanja. Solovjeva djela imala su bez sumnje presudan utjecaj. Solovjev je imao viziju kršćanstva koja uključuje sve aspekte života, gdje se uklapaju sve religije i kulture svih naroda i vremena, gdje pronalaze mjesto umjetnička kreacija, filozofska znanost, zato što sve ono što je najbolje treba biti zajedno sakupljeno kako bi se moglo preobratiti. Aleksandar je kod Solovjeva cijenio čak i njegovo odbijanje idealiziranja kršćanskog društva u prošlosti te je bio osjetljiv na njegove akcije za jedinstvo Crkve. Bio je pravi majstor misli, bez odbacivanja njegova kritičkog duha. Cijeli dijelovi Solovjeve nauke, kao što su sofologija i teokracija, uvijek su mu ostali strani. Isto tako, nije dijelio pesimizam iskazan u posljednjim Solovjevim djelima koji je u tim trenucima bio uvjeren da je ljudska povijest promašaj.

Osobnost Ivana XXIII., o kojemu je mnogo čitao kada je bio student, ostavila je također na njega živopisan utisak. Prema njegovu kutu gledanja, raskol Crkve bila je determinirana razlikama u političkom, nacionalnom, etničko-psihološkom te kulturnom poretku. „Došao sam do zaključka kako je u realnosti Crkva jedna, te da su kršćani podijeljeni prije svega zbog svojih skučenih pogleda i svojih grijeha.“¹⁰⁰⁷ Smatrao je kako kršćani moraju podnijeti svoju diobu kao zajednički grijeh i kao jednu neposlušnost Kristovoj volji. Taj se razdor sigurno neće prevladati ako se slijedi put svojine, oholosti, egoizma i mržnje, a ne duh bratske ljubavi, bez koje se kršćanski poziv ne može realizirati. Naravno da bi bilo čudo da se uspostavi pravo jedinstvo između kršćana. No, otac Aleksandar je vjerovao u to čudo: „Za sada, mogu se barem nadići nerazumijevanja, te agresivan stav jednih prema drugima. Ako bi se članovi različitih društava bolje razumjeli, na kraju bi se mogli ubirati plodovi.“¹⁰⁰⁸ Dan uoči svoje smrti, otac Aleksandar održao je konferenciju o kršćanstvu koja je završila ovim riječima: „Ako se još jednom upitamo koja je bit kršćanstva, moramo odgovoriti: božanska-humanost, jedinstvo ljudskoga duha koji

¹⁰⁰⁷ Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, 432.

¹⁰⁰⁸ Aleksandr MEN', *Io credo*, 31-33.

ima vijek trajanja, koji je ograničen vremenom, s božanskim koje je vječno. To je posvećenje tjelesnog, počevši od trenutka u kojemu je sin Božji preuzeo naše radosti i patnje, koje mi stvaramo, našu ljubav, naš posao, prirodu, svijet, sve ono u što je On uronio, u čemu je rođen kao čovjek i Bogočovjek.

Sve to nije odbijao od sebe, to ga nije ponizilo nego ga je diglo na novi stupanj. U kršćanstvu svijet je posvećen, zlo, mrak i grijesi su pobijeđeni. No, to je Božja pobjeda. Ta pobjeda je započela u noću uskrsnuća i traje sve dok je svijeta. Za danas se ovdje zaustavljam, sljedećeg puta...¹⁰⁰⁹ Autentično kršćanstvo je Aleksandar Menj opisivao poput izleta u planine. Izleta koji je opasan i težak. Upravo zbog toga se nerijetko pronalaze zamjene. Pojedinci ostaju pri podnožju vrhunaca koje moraju savladati. Zatvore se u svoja četiri zida kako bi čitali vodiče i zamišljaju kako su već stigli na vrh. Ista stvar se događa kada čitamo knjige mistika i ponavljamo riječi, zamišljajući kako smo, u velikom stilu, već stigli do cilja.

Nije htio da se njegovi duhovni sinovi, nakon preobraćenja, odvoje od svijeta, da se guše u sebi i svojim težnjama koje im odvrćaju pažnju od njihovih poslovnih i društvenih aktivnosti, a takva su se iskušenja često događala. Suprotno tome, vjera mora posvetiti sve ono pozitivno u njihovoj egzistenciji. Posao ne mora svugdje postati cilj sam za sebe, ljudska aktivnost degenerirana u aktivizmu. „Naš kratki život je škola za vječnost,“¹⁰¹⁰ jednoga je dana objasnio otac Aleksandar u svojoj propovijedi. Naša duša, naša osobnost, naša svijest, sve ono božansko što se nalazi u nama, mora rasti i odgajati se. Aleksandar Menj pozivao je kršćane da žive u svom vremenu, da ne pate od nostalgije za prošlošću. Zbog toga, oni ne moraju stalno uljepšavati poruku evanđelja, no moraju ostati autentični kršćani u duhu, u uvjerenjima i tijekom cijeloga svoga života.

Mudar čovjek, a onda i narod u teškim trenutcima kušnje i sumnje obraća se Bogu, našem Spasitelju, Sinu Božjemu, Gospodinu Isusu Kristu za savjete i upute koje se nalaze u Svetome pismu, a ne čovjeku! Menj je isticao kako svakom pojedincu i narodu treba Božji blagoslov, Božja milost. Ali narod treba biti pripravan za promjene u skladu sa Svetim pismom, jer to je jedini put kojim se želimo svidjeti Bogu, našem Spasitelju, Sinu Božjemu, Gospodinu Isusu Kristu. Potrebna je duhovna i materijalna obnova. Što je zapravo obnova za Menja? Obnova nije čekanje

¹⁰⁰⁹ Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 91.

¹⁰¹⁰ *Isto*.

da nam tko drugi obnovi razrušenu domovinu, kuće, obitelji, upropaštene ljudske duše i unakaženo povjerenje. No to se ne događa u obnoć.

Obnova nije uživanje minulog rada, nego stvaranje novih materijalnih i duhovnih vrijednosti. Bog je čovjeku podario slobodu izbora za život i najveću prigodu za životnom promjenom osobnim obraćanjem. Prema Božjoj riječi, svaki čovjek ima priliku ostvariti novi život u vjeri s Bogom, našim Spasiteljem, Sinom Božjim, Gospodinom Isusom Kristom.

„Kako možemo ozbiljno shvatiti Isusa?“ – često se pitao Menj. Kako da ne odbacimo Isusove riječi kao nešto namijenjeno nekim drugim vremenima? Nasljedovanje nema sadržaja! Nekima bi bilo draže, tvrdi Menj, da Isus nudi neki program. Ali ne nudi! U nasljedovanju Krista sve ovisi o našem odnosu s njim: on prednjači, a mi ga slijedimo. Slijediti Isusa, prema Menju, znači spoznati sljedeće: ako je Isus doista onaj za kojega se predstavlja, tada ima pravo zahtijevati sve od nas. On je „posrednik“. Nijedan ljudski odnos ne smije nam biti važniji od njega. Menj navodi kako nas Isus poziva da ostavimo roditelje, obitelj, imovinu. Danas nas to pomalo plaši, a neki su ljudi kritizirali ovaj aspekt knjige: ne prikazuje li Menj sliku odviše strogog Krista? U evanđelju čitamo da je ljude zapanjilo kojom vlašću Isus izgoni zle duhove iz bolesnika. Isus neprijeporno posjeduje vlast. Ipak, govori o sebi različito od farizeja, kao da je blaga i ponizna srca, drugim riječima: kao netko koji je i sam bio „iskušavan“ i tko je „ispod nas“. Tako se uvijek predstavljao jer je istinski autoritet plod takve poniznost. Sažetak Njegove misli mogao bi biti: Slušaj s vjerom i primjenjuj u praksi. Slušamo li s vjerom, shvaćamo li da nam to Krist govori, onda se ne možemo oglušiti o njegove riječi. Kada bi vjera ustuknula pred praksom, onda više ne bi bila vjera. Ograničila bi Krista kojega smo slušali. Naravno, u Menjovim tekstovima to se može činiti malo odviše žestokim stavom, ali ne treba li Crkva stalno slušati Krista? Jednostavno slušati. Izravno, neposredno slušati, i vjerovati da je moguće živjeti ono što Krist od nas traži.¹⁰¹¹

Suvremenost ovih riječi trebala bi potresti svakog čovjeka da bude bolji. Menj je u svojoj teologiji svjestan činjenice kako je čovjek stalno izložen zavodljivim pozivima na putove zla i često sluša zavodnika i pada. Usvaja laž o samome sebi. Dramatična borba, a mogli bismo reći često i tragična, uključuje u sebi tajnu

čovjekove slobode i tajnu čovjekove savjesti. Je li sloboda apsolutna, kako neki tvrde, ili je sloboda odgovorna pred Bogom i ljudima? Koji je smisao slobode? Čovjek je sličan Bogu jer je slobodno biće. Ali, zašto je Bog stvorio razumna bića, ljude i čiste duhove – anđele, slobodnima? Što to znači? Krivi pojam slobode sigurno vodi u zlo. Ispravni pojam slobode daje čovjeku pravo osvjetljenje savjesti. Tvrdimo da je sloboda uključena u tajnu ljubavi. „Bog je ljubav“ (1 Iv 4,16). Apostol Ivan piše: „I mi smo upoznali ljubav koju Bog ima prema nama i povjerovali joj!“ (1 Iv 4,16)

Dominantno je za sve nas jedno pitanje koje proizlazi iz pročitanoaga: „Razumiješ li što čitaš?“ (Dj 8, 30). Vrlo ozbiljno pitanje na koje je u više prilika pošteno odgovoriti prešutnim „ne“, no isto je tako istina da bi odgovor promijenio oznaku da je pitanje bilo postavljeno u množini: „Razumijete li što čitate?“

U tom bi se slučaju odgovor sve više primicao prema „da“ paralelno s rastom komunikacije koja se uspostavlja među sudionicima. Primili smo Riječ, ali do nas su doprle i naše priče koje govore i o podjelama. Ekumenizam je sadašnja komunikacija kojoj nije dano da se emancipira od memorije prošloga. Crkve su imale mučenike, ali su ih i stvorile. Sve to govorimo ne samo da prizovemo dužno pokajničko ponašanje, nego, možda najviše, da ukažemo na poteškoću koja koči rast ekumenskog zaloga među mladima. Mnogi se razlozi za podjele jednostavno više ne razumiju. Paradoks je da s jedne strane treba učiti da bi se doznalo zašto je došlo do podjele, a s druge treba postati svjestan da je upravo to put kojim treba proći da se učvrsti jedinstvo. U uvjetima smo da se oslobodimo tereta svojih priča samo tako da ih upoznamo. Koliko god u prvom času može izgledati čudno, priča je utoliko više uvjetna ukoliko je manje poznata. U tom slučaju, jasno je da će biti teže oduprijeti se instrumentalizacijama i manipulacijama izumitelja lažnih korijena identičnosti. Propitivanje prošlosti nije dovoljno ako nije popraćeno širinom srca sposobnog pokazati obostranu srdačnost i u zajedničkoj molitvi. Molimo za jedinstvo i razmotrimo teološke perspektive i praktične sporazume da pokrenemo procese sjedinjenja. Moramo to učiniti. Ipak, kako često ponavljamo, jedinstvo je i dar. Djelovanje Duha, kojega smo toliko puta ovih dana prizivali, znači upravo to.

Ekumenizam je putovanje kroz vrijeme koje nam je pripremiло iznenađenja. Jedinstvo – plod Duha bit će drukčije od zamišljenog i našim naporima djelomično ostvarenog. Smisao tih napora upravo je u pouzdanju da će novost biti veća od one iz

¹⁰¹¹ Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, 55.

naših planova. Aleksandar Menj je govorio o postojanju zatvorene mase koja odbija razvoj kako bi si osigurala trajanje. Primijenjena na Crkve, riječ je o izboru okrenutom konzerviranju postojećeg, osim temeljnog „pologa vjere“, pa i prakse identiteta koja zaboravlja evanđeosku logiku pšeničnog zrna koje umire da bi dalo obilan rod (Iv 12, 24). Tko svoj talent čuva pod zemljom, ne sudjeluje u dinamici kraljevstva koje će pripasti onome koji, trgujući, iznutra riskira odlazak u propast (Mt 25, 14-30). I za Crkve vrijedi isto: „Tko želi spasiti vlastiti život, izgubit će ga, a tko ga izgubi zbog Isusa i evanđelja, spasit će ga“ (Mk 8,35). Da bismo bili vjerni Isusu, nije nam dan drugi izbor nego uputiti se putem križa. Riječ propovijedi prije svega je Riječ križa koja pobija moć i živi u Duhu.

LITERATURA

1. Izvori

1. Primarni izvori – djela Aleksandra Menja

Aleksander MEN, *Son of Man*, Bruxelles, 1969.

Aleksander MEN, *Heaven on Earth*, Bruxelles, 1969.

Aleksander MEN, *Where Did This All Come From?*, Bruxelles, 1972.

Aleksander MEN, *How to Read the Bible?*, Bruxelles, 1981.

Александр МЕНЯ, *Свет и жизнь*, Брюссель, 1990.

Aleksandar MENJ, *Svjetlo i život*, Bruxelles, 1990.

Александр МЕНЯ, *Откуда явилось все это*, Брюссель 1990.

Александр МЕНЯ, *Свет миру*, Брюссель, 1990.

Александр МЕНЯ, *Соль земли*, Брюссель, 1990.

Александр МЕНЯ, *Проповеди протоиерея Александра Меня*, Москва 1991.

Александр МЕНЯ, *"В поисках Пути, Истины и Жизни" Том I. Истоки религии*, Москва, 1991.

Aleksander MEN, *The First Apostles*, Bruxelles, 1998.

Pisma duhovnoj kćeri Aleksandri Orlovoj u: *"...Ваш о. Александр"* Переписка с отцом Александром Менем, Санкт-Петербург, 1999.

Aleksandr MEN', *Omellerie pasquali*, Roma, 2002.

Aleksandr MEN', *Manuale pratico di preghiera*, Roma, 2002.

Aleksandar MENJ, *Istorija religije*, Beograd, 2005.

Aleksandar MENJ, *Radosna vest*, Beograd, 2005.

Aleksandr MEN', *E' difficile credere in Dio?*, Roma, 2005.

Aleksandr MEN', *Io credo, Il Simbolo della fede*, Roma, 2005.

Aleksandr MEN, *Gesù maestro di Nazareth. La storia che sfida il tempo*, Roma, 2005,

Aleksandr MEN', *Leggendo l'apocalisse*, Firenze, 2006.

Александр МЕНЯ, *Человечество на пути духовного преображения*, Москва, 2006.

Aleksandr MEN', *Gesu' Luce del mondo*, Roma, 2007.

Александр МЕНЯ, *Антологии выставки и преображения*, Москва, 2009.

Aleksandar MENJ, *Čitajući apokalipsu*, Zagreb, 2012.

Александр МЕНЯ, *Цветочки Александра МЕНЯ*, Москва, 2017.

2. Sekundarni izvori:

- BENEDIKT XVI., *Sacramentum caritatis*, Zagreb, 2007.
- BENEDIKT XVI., *Summorum pontificum*, Zagreb, 2007.
- BENEDIKT XVI., *Spe Salvi*, Zagreb, 2008.
- BENEDIKT XVI., *Svjetlo svijeta*, Split, 2010.
- Biskupska sinoda, *Da bismo bili svjedoci Krista koji nas je oslobodio*, Zagreb, 1992.
- Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, 1970.
- Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, 2008.
- Drugi europski ekumenski skup, *Versöhnung - Gabe Gottes und Quelle neuen Lebens*, Graz-Wien Köln, Styria, 1998.
- IVAN PAVAO II., *Orientalium lumen*, Zagreb, 1995.
- IVAN PAVAO II., *Ut unum sint*, Zagreb, 1995.
- IVAN PAVAO II., *Dar i otajstvo*, Zagreb, 1996.
- IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, Zagreb, 1997.
- IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor*, Zagreb, 1998.
- IVAN PAVAO II., *Ecclesia in Europa*, Zagreb, 2003.
- IVAN PAVAO II., *Ecclesia de eucharistia*, Zagreb, 2003.
- IVAN PAVAO II., *Sjećanje i identitet*, Split, 2005.
- IVAN PAVAO II., *Prijeći prag nade*, Split, 2009.
- KIRIL, *La parola del pastore*, Roma, 2015.
- KIRIL Patriarca di Mosca e di Tutte Le Russie, *Liberta' e responsabilita': alla ricerca dell'armonia*, Citta' del Vaticano, 2010.
- PAPA FRANJO, *Lumen Fidei*, Zagreb, 2014.
- Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana, Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu*, IKA, Zagreb, 1994.
- Statut – neokatekumenskog puta*, Neokatekumenski centar u Rimu, Zagreb, 2008.
- Vijeće biskupskih konferencija Europe, *Šesti simpozij europskih biskupa, Evangelizirati „sekulariziranu“ Europu*, Rim, 7. – 11. listopada 1985., Zagreb.
- Vijeće europskih biskupijskih konferencija (CCEE), Konferencija europskih crkava (KEK), *Ekumenska povelja za rast suradnje među crkvama u Europi, Charta oecumanica*, Zagreb, 2002.

I.2. Sekundarna Literatura

1. Knjige i zbornici:

Miroslav AKMADŽA – Mario JAREB – Zdenko RADELIĆ, *Povijest 4: udžbenik za 4. razred gimnazije*, Zagreb, 2009.

Ilarion ALFEEV, *La Chiesa ortodossa*. Vol. 1: *Profilo storico*, Bologna, 2008.

Ilarion ALFEEV, *La chiesa ortodossa II*, Bologna, 2013.

Andreas Englisch ANDRES, *Ivan Pavao II., Tajna Karola Wojtyły*, Zagreb, 2006.

Anne APPLEBAUM, *Gulag. Storia dei campi di concentramento sovietici*, Milano, 2005.

Fasiolo ATHENOGARAS, *Condividere e annunciare la Parola*, Milano, 2014.

Francis ARINZE, *Il discepolato radicale*, Roma, 2015.

Antonine ARJANOVSKY, *Voyage de Saint-Pétersbourg à Moscou. Anatomie de l'âme russe*, Paris, 2016.

Sergei AVERINTESEV, *La Russia e la cristianità Europea*, Roma, 2010.

Nikolaj BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1935.

Nikolaj BERDJAJEV, *Naziranje Dostojevskog na svijet*, Zagreb, 1936.

Nikolaj BERDJAJEV, *Duh i realnost*, Zagreb, 1985.

Nikolaj BERDJAJEV, *Novo srednjovjekovlje*, Split, 1991.

Nikolaj BERDJAJEV, *Smisao povijesti*, Split, 2005.

Nikolaj BERDJAJEV, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu: za razumijevanje naše epohe*, Split, 2007.

Nikolaj BERDJAJEV, *Ruska ideja - Osnovni problemi ruske misli XIX. i početka XX. stoljeća*, Zagreb, 2007.

Nikolaj BERDJAJEV, *Sudbina Rusije - sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, Zagreb, 2018.

Andrew BLANE, *Georges Florovsky, Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, New York, 1994.

Dietrich BONHOEFFER, *Otpor i predanje*, Zagreb, 1993.

Thomas BREMER, *La Croce e il Cremlino Breve storia della Chiesa ortodossa in Russia*, Milano, 2003.

Sergej BUGALKOV, *Ikona i ikonopoštovanje*, Beograd, 1998.

Sergej BUGALKOV, *La scala di Giacobe*, Roma, 2016.

Sergej BUGALKOV, *Lo spirituale della cultura*, Roma, 2012.

Sergej BUGALKOV, *La luce senza tramonto*, Roma, 2014.

Sergej BUGALKOV, *Presso le mura di Chersoneso*, Roma, 2012.

Sergej BUGALKOV, *L'Epouse de l'Agneau*, Pariz, 1984.

Riccardo BURGINA, *L'ecumenismo di papa Francesco*, Magnano, 2019.

Nicolaus CABASILAS, *Vita in Cristo*, IV, Torino, 2017.

Angelica CARPIFAVE, *Storia della Chiesa ortodossa russa. Tra messianismo e politica*, Bologna, 2009.

Julian CARRON, *La bellezza disarmata*, Milano, 2015.

Julian CARRON, *Dove e' Dio? La fede cristiana al tempo della grande incertezza*, Casale Monferrato, 2018.

Nicoletta CAVAZZA, *Psicologia degli atteggiamenti e delle opinioni*, Bologna, 2007.

Giovanni CERETI, *Commento al Decreto sull'ecumenismo*, Verona, 2013.

Gilbert Keith CHESTERTONC, *Pravovjerje*, Split, 2015.

Pigi COLOGNESI, *Russia Cristiana*, Roma, 2007.

Paolo COLOMBO, *Prospettive ecumeniche dopo l'Assemblea di Sibiu*, Milano, 2009.

Yves CONGAR, *Vera e falsa riforma nella Chiesa*, Milano, 2015.

Georges COTTIER – Walter KASPER, *Lo spirito dell'ecumenismo, Capire i segni dei tempi*, Milano, 1999.

Oscar CULLMAN, *L'unità attraverso la diversità*, Brescia, 1987.

Chaterine DOHERTY, *Jurodivi*, Zagreb, 2013.

Isaac DEUTSCHER, *Staljin. Politička biografija*, Zagreb, 1977.

Dizionario del movimento ecumenoci, Ortodossia, Nicolas Lossky, Dehoniane, Bologna, 1994.

Fjodor Mihajlovič DOSTOJEVSKI, *Braća Karamazovi*, Zagreb, 1963.

Fjodor Mihajlovič DOSTOJEVSKI, *Zločin i kazna*, Zagreb, 1995.

Jane ELLIS, *The Russian Orthodox Church: a Contemporary History*, London, 1986.

Andreas ENGLISCH, *Ivan Pavao II., Tajna Karola Wojtyła*, Zagreb, 2006.

Pavel EVDOKIMOV, *L'ortodossia*, Bologna, 2010.

Athenagoras FASIOLO, *Condividere e annunciare la Parola*, Milano, 2014.

Georgij FEDOTOV, *I santi dell'antica Russia*, Torino, 2000.

Giovanni FILORAMO, *La croce e il potere. I cristiani da martiri a persecutori*, Bari, 2011.

Pavel FLORENSKIJ, *La colonna e il fondamento della verità*, Milano, 1974.

Pavel FLORENSKIJ, *Teologia della bellezza e linguaggio della verità*, Bologna, 1997.

Pavel FLORENSKIJ, *Il valore magico della parola*, Milano, 2003.

- Pavel FLORENSKIJ, *La mistica e l'anima Russa*, Roma, 2010.
- Pavel FLORENSKIJ, *Izabrani tekstovi*, Zagreb, 2016.
- Georgije FLOROVSKI, *Metafizički preduslovi utopizma*, Beograd, 1991.
- Georgije FLOROVSKI, *Hrišćanstvo i kultura*, Beograd, 2005.
- Georgije FLOROVSKI, *The Church: Her Nature and task*, u *Collected Works*, New York, 2002.
- Heinrich FRIES – Karl RAHNER, *Einigung der Kirchen – reale Möglichkeit*, Freiburg-Basel-Wien, 1985.
- Heinrich FRIES – Karl RAHNER, *Unione delle chiese – possibilita reale*, Brescia, 1986.
- Reinhard FRIELING, *Put ekumenske misli. Uvod u ekumenologiju*, Zagreb 2009.
- Hans-Georg GADAMER, *Ogledi o filosofiji umjetnosti*, Zagreb, 2003.
- Andrea GRAZIOSI, *L'Urss di Lenin e Stalin. Storia dell'Unione Sovietica, 1914. – 1945.*, Bologna, 2010.
- Luigi GIUSSANI, *Religiozni smisao*, Split, 2002.
- Luigi GIUSSANI, *Čemu Crkva*, Split, 2007.
- Yves HAMAT, *Aleksandar Men', pastore e martire*, Bergamo, 1994.
- Ernest JORT, *Breve storia dell'ecumenismo. Dal cristianesimo diviso alle chiese in dialogo*, Bologna, 2010.
- Darija JURČIĆ, *Velika knjiga svetaca*, Zagreb, 2012.
- Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, Zagreb, 2005.
- Walter KASPER, *Chiesa cattolica. Essenza, realtà, missione*, Brescia, 2012.
- Francine-Dominique LIECHENHAN, *Il laboratorio del Gulag. Le origini del sistema concentrazionario sovietico*, Torino, 2009.
- Lothar LIES, *Temeljni tečaj ekumenske teologije*, Zagreb, 2011.
- Jacques LOEW, *Se conoscete dono di Dio*, Roma, 1975.
- Nicholas LOSSKY, *L' autunno della santa Russia. Santità e spiritualità in Russia in un tempo di crisi e persecuzione (1917-1945)*, Assisi, 2011.
- Chiara LUBICH, *Umijeće ljubavi*, Zagreb, 2006.
- Jean Marie LUSTIGER, *Grazie a Dio. I diritti dell'uomo*, Milano, 1991.
- Jean Marie LUSTIGER, *Kako Bog otvara vrata vjere*, Zagreb, 2007.
- Alsadair MacINTYRE, *L'inconscio. Un'analisi concettuale*, Pisa, 2004.
- Ivan MACUT, *Ekumenizam pape Franje*, Zagreb, 2015.
- Adalberto MAINARDI, *Insieme verso l'unita'*, Assisi, 2014.

Karl MARX – Fridrich ENGELS, *Rani radovi*, Zagreb, 1953.

Luigi MEZADRI, *Il coraggio della fede*, Todi, 2014.

Georgij MITROFANOV, *La Russia ed il secolo XX*, Torino, 2011.

Johann Adam MÖHLER, *La chiese cristiane*, Brescia, 2018.

Simone MORANDINI, *Teologija dell'ecumenismo*, Bologna, 2018.

Peter NEUNER, *Kleines Handbuch der Ökumene*, Düsseldorf 1984.

Peter NEUNER, *Teologia ecumenica. La ricerca dell'unità tra le Chiese cristiane*, Brescia, 2011.

Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi Srpske pravoslavne i Rimokatoličke crkve* 1962. – 2000. godine, Beograd 2011.

Optinski starci: Kako živeti po volji Božjoj, Beograd, 2014.

Nikolaj OLEJNIKOV, *Biografija*, Beograd, 1998.

Andrea PACINI, *Oltre divisione*, Paolone, Milano, 2011.

Andrea PACINI, *Pensare la fede in comunione*, Roma, 2013.,

David S. PAINTER, *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*, Zagreb, 2002.

Marcello PERA, *Senza radici*, Roma, 2001.

Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Komentari dokumenata Drugog vatikanskog sabora – Dekret o ekumenizmu (Unitatis redintegratio) i Dekret o istočnim katoličkim crkvama (Orientalium ecclesiarum)*, Zagreb, 1987.

Renato POGGIOLI, *Il fiore del verso russo*, Firenze, 1998.

Čedomir POPOV, *Od Versaja do Dancinga*, Beograd, 1976.

Joseph RATZINGER, *Uvod u kršćanstvo*, Zagreb, 2007.

Joseph RATZINGER, *Vjera-Istina-Tolerancija*, Zagreb, 2004.

Joseph RATZINGER, *Europa, njezini sadašnji i budući temelji*, Split, 2005.

Joseph RATZINGER, *Zajedništvo u Crkvi*, Split, 2006.

Giovanni REALE, *Radici culturali e spirituali dell'Europa*, Milano, 2003.

Andrea RICCARDI, *Le preghiere, la parola, il volto*, Roma, 2019.

Giovanni RIZOLI, *Liberi, Storie e testimonianze dalla Russia*, Milano, 2008.

Adriano ROCCUCCI, *Stalin e il patriarca. La Chiesa ortodossa e il potere sovietico*, Torino, 2011.

Luca ROSSI, *I filosofi greci padri dell'esicismo*, Torino, 1998.

Teresa Francesca ROSSI, *Manuale di Ecumenismo*, Brescia 2012.

Francis RUSSELL HITTINGER, *The First Grace. Rediscovering the Natural Law in a Post-Christian World*, Wilmington, 2011.

John RYAN, *Irish Monasticism*, London, 1931.

Gaetano SABETTA, *Immaginare l'altro*, Roma, 2016.

Romano SCALFI, *Il testimoni dell' angelo, Martiri per la fede URSS*, Milano, 2000.

Heinz SCHÜTTE, *Ziel: Kirchengemeinschaft*, Paderborn, 1985.

Bernard SESBOUE, *La Chiesa e le Chiese. La conversione cattolica all'ecumenismo*, Bologna, 2015.

Vladimir SOLOVJEV, *Rusija i opća crkva*, Sarajevo, 1922.

Vladimir SOLOVJEV, *Priča o Antikristu*, Zagreb, 1998.

Vladimir SOLOVJEV, *Duhovne osnove života: Smisao ljubavi*, Beograd 2001.

Vladimir SOLOVJEV, *Svjetlost s Istoka*, Beograd, 2006.

Vladimir SOLOVJEV, *Islam, Judaizam i Hrišćanstvo*, Novi Sad 2014.

Vladimir SOLOVJEV, *Predavanja o bogočovječnosti*, Beograd 2016.

Aleksandr SOLZENICYN, *Arcipelago Gulag*, Milano, 2011.

Matthew SPINK, *The Church in Soviet Russia*, New York, 1956.

Thomas E. STEARNS, *Pusta zemlja i druga djela*, Zagreb, 2009.

Tomaš ŠPIDLIK, *Evandjelje svakog dana*, Zagreb, 2014.

Ljudmila ULICKAJA, *Veseli sprovod*, Zagreb, 2008.

Ljudmila ULICKAJA, *Un bicchiere di acqua fresca. Cronache da una Russia solidale e sconosciuta*, Trento, 2011.

Boris VASILEV, *Corona di sangue*, Pescara, 2011.

Sanja VERŠIĆ, *Prostor kulture, Pavel Florenskij i ruski komunizam*, Zagreb 2013.

Karol WOJTYLA, *Persona e atto*, Milano, 2001.

Kallistos WARE, *La potenza del Nome*, Torino, 1990.

Timothy WARE, *Pravoslavna crkva*, Zagreb 2005.

Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ, *Ekumenska povelja za rast suradnje među crkvama u Europi - Charta oecumenica - Značaj europske ekumenske povelje*, Zagreb, 2002.

Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ, *Ekumenizam kao traženje jedinstva u različitosti*, Nastavni tekst za kolegij „Ekumenska teologija“, za studente Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, akademska god. 2013./2014.

Vladimir ZELENSKIJ, *Mistero cuore speranza*, Milano, 2005.

Vladimir ZELINSKIJ, *Come un mosaico restaurato*, Torino, 2011.

Vladimir ZELENSKIJ, *Il regno e tormento di fede*, Torino, 2015.

Vladimir ZELENSKIJ, Vladimir Solov'ev alle doglie del XXI. Secolo, u *Studia Patavina*, 3 (2001.), 609.-620.

2. Članci:

Jerko BARIŠIĆ, Solovjev – Ekumenist prije Ekumenizma, u: *Crkva u svijetu* (3) 7 (1981), 242–246.

Jerko BARIŠIĆ, Solovjev – Ekumenist prije Ekumenizma, u: *Crkva u svijetu* (4) 7, (1981), 338–345.

Jerko BARIŠIĆ, Solovjev – Ekumenist prije Ekumenizma III, u: *Crkva u svijetu* (1) 10 (1982), 68–79.

Branko CARATAN, Kraj Sovjetskog Saveza – Persetrojka bez Gorbačova, u: *Politička misao* XXIX, (1992.) 3, 46–66.

Niko IKIĆ, Prozelitizam u svjetlu ekumenskih odnosa, u: *Obnovljeni život* (49) 1 (1994.), 85–97.

Benedikt JERONIMOV, Pravoslavna crkva i ekumenizam, u: *Obnovljeni život*, (50) 1, (1995.), 93–116.

Kristian LEWIS, Ukrajinska i ruska imena u hrvatskim medijima od izbijanja ukrajinske krize, u: Vlasta Rišner (ur.), *Jezik medija nekada i sada*, Zagreb – Osijek 2016., 184–197.

Dinko ODAK, „Podnijeti nepodnošljivo“: kapitulacija Japana 1945. godine, u: *Zbornik Janković* 2 (2017.), 252–288.

Slavko PLATZ, Solovjev i Strossmayer o sjedinjenju crkava, u: *Crkva u svijetu* (3) 10 (1986), 316–327.

Slavko PLATZ, Uloga i odnos vjere i uma u ruskoj religijskoj filozofiji, u: *Obnovljeni život* (1) 55 (2000), 81–90.

Elvis RAŽOV, Ivan Pavao II. o mučeništvu, u: *Obnovljeni život* (69) 2, (2014.), 231–243.

Ernst Christopher SUTTNER, Schismen, die von der Kirche trennen, und Schismen, die von ihr nicht trennen, u: *Ökumenische Wegzeichen* 15, Fribourg 2003.

Milan ŠPEHAR, Cullmannov model jedinstva u različitosti, u: *Bogoslovska smotra* (75) 1, (2004.), 125–141.

Vesna TERZIĆ, Novo kršćansko iskustvo pokreta „Comunione e Liberazione“, *Revija za sociologiju* 4., Zagreb (1990), 707–714.

Boris VUKIČEVIĆ, Diplomatske veze Svete Stolice sa Sovjetskim Savezom u vrijeme pontifikata koncilskih papa, u: *Zbornik PFZ*, 64, (2014.) 3, 425–441.

Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ, Pomirenje i ekumenizam u kontekstu krize civilizacije, u: *Bogoslovska smotra* 68 (1997.) 2-3, 359–373.

Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ, Katoličko razumjevanje jedinstva i zajedništva kršćana, u: *KAIROS - Evanđeoski teološki časopis* II. (2008.) 1, 89–99

Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ, Koncilski ekumenski zamah i današnja traženja, u: *Bogoslovska smotra* 75 (2005.) 3, 855–873.

Nicolas M. ZERNOV, Le chiese orientali e il movimento ecumenico nel secolo XX, u: Ruth ROUSSE – Stephen Charles NEILL (ur.), *Storia del movimento ecumenico dal 1517. al 1948*, Bologna 1973., 440 – 451

3. Mrežni izvori

1. Susret o Aleksandru Menju u:

<http://www.meetingrimini.org/aleksandrmenj/as=3596> (pregledano 12. 7.2014.)

2. BENEDIKT XVI, Govor pripremljen za Sveučilište *La Sapienza* u Rimu u povodu početka akademske godine, (17. 1. 2008.), u:

http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2008/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20080117_la-sapienza_hr.html (pregledano 3. 5. 2009.),

3. *La Santa Sede*, u:

http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/index_it.htm
(pregledano 13. 5. 2012.)

4. BENEDICT XVI, *Apostolic Constitution Anglicanorum coetibus*, 2009. u:

http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_constitutions/documents/hf_ben-xvi_apc_20091104_anglicanorum-coetibus.html (pregledano 4. 7. 2010)

5. *Il Regno attualita e documenti* 9, 2005., 193. u:

<http://www.ilregno.it/documenti/archivio> (pregledano 4. 7. 2010)

6. *Il Regno attualita e documenti* 19, 2009, 585ss, u:

<http://www.ilregno.it/documenti/archivio> (pregledano 4. 7. 2010)

7. *L'Osservatore romano*, 15. svibnja 2011. u:

<https://www.vaticannews.va/it/osservatoreromano.html> (pregledano 10. 5. 2011)

4. Video materijali o ocu A. Menju

1. Between Past and Future (Alexander Men) Film on the death of the russian priest father Alexander Men u: <https://www.youtube.com/watch?v=o7UexsNIQA8>

(pregledano 8. 5. 2020.)

2. прот. Александр Мень. Слово о Библии, Фрагменты лекции в Московском Историко-архивном институте и: <https://www.youtube.com/watch?v=oazyt2nkpKE> (pregledano 8. 5. 2020.)
3. Живое слово протоиерея Александра Менья, По заказу ФГУП "Телеканал Россия" 2005 г. и: <https://www.youtube.com/watch?v=vvPaLn4pcJY> (pregledano 3. 5. 2009.)
4. Александр Мень-беседа о добре и зле и: <https://www.youtube.com/watch?v=LvhKUv7uRbQ> (pregledano 3. 5. 2009.)
5. Мень о Исламе, 1989 год. <https://www.youtube.com/watch?v=9kBNSJ2FoBQ> (pregledano 8. 5. 2020.)
6. Александр Мень. Вечные вопросы, и: https://www.youtube.com/watch?v=FBI_R3Dwyz8 (pregledano 3. 5. 2009.)
7. Александр Мень Шестоднев (Сотворение мира) Лекция в ДК Октябрь 19 января 1989. и: https://www.youtube.com/watch?v=Q_bZ7wSTNHM (pregledano 7. 5. 2020.)
8. Александр Мень беседа о Библии и: <https://www.youtube.com/watch?v=5gxy8EPxFnI> (pregledano 7. 1. 2010.)
9. Александр Мень. Два пути понимания христианства Лекция в ДК МЗАЛ 25 января 1989 г. и: <https://www.youtube.com/watch?v=TwvRgfWdjtQ> (pregledano 8. 5. 2020.)
10. Александр Мень Апостол Павел и: <https://www.youtube.com/watch?v=TCN1RL7Y8jk> (pregledano 6. 5. 2020.)
11. Протоиерей Александр Мень – Беседа о любви и: <https://www.youtube.com/watch?v=28URJrqr1Q> (pregledano 8. 5. 2020.)
12. Отец Александр Мень. "Сын человеческий" Телеканал Культура и: <https://www.youtube.com/watch?v=Ya8oqcr2g6A> (pregledano 6. 5. 2020.)
13. Андрей Кураев – Александр Мень и католицизм и: <https://www.youtube.com/watch?v=B-rOlulZbY4> (pregledano 8. 5. 2020.)
14. Ч.2 Александр Мень - Вестники Царства Божия. и: <https://www.youtube.com/watch?v=scFFXBCh-qQ> (pregledano 6. 1. 2010.)

15. прот. Александр Мень. Беседа о педагогике, Интервью Сергея Соловьева с протоиереем Александром Менем 20 января 1990 г. Новая Деревня и:
<https://www.youtube.com/watch?v=gHVCJTE4v3w> (pregledano 8. 5. 2020.)
16. прот. Александр Мень. Духовность человека, Фрагмент неизвестной лекции
и: <https://www.youtube.com/watch?v=Sf3RLuCiuWk> (pregledano 3. 5. 2009.)
17. прот. Александр Мень. Дух и творчество. Выступление в музыкальной
школе номер 26 весной 1989 года. Название, скорее всего, условное и:
<https://www.youtube.com/watch?v=8zw78MqcaQk> (pregledano 8. 5. 2020.)
18. прот. Александр Мень. Христианство и творчество, Лекция прочитана на
выставке "Метасимволизм" в выставочном зале на улице Ремизова 5 февраля
1989 года. и: https://www.youtube.com/watch?v=tb_ynADJHs4 (pregledano 8. 5.
2020.)
19. прот. Александр Мень о Страстях Христовых, фрагмент беседы в
музыкальной школе г. Пушкино накануне Пасхи 1990. и:
<https://www.youtube.com/watch?v=lfQ01FMH9xY> (pregledano 8. 5. 2020.)
20. о. Александр Мень "Франциск Ассизский" 1983. и:
<https://www.youtube.com/watch?v=I2YWT87KseI> (pregledano 8. 5. 2020.)
21. про. Александр Мень. Проповедь об Иоанне Крестителе, проповедь в храме
Сретения в Новой Деревне 20 января 1990 г. Материал Сергея Соловьева к
передаче "Беседа о педагогике" и:
<https://www.youtube.com/watch?v=GVSE2MIKovw> (pregledano 9. 5. 2020.)
22. о. Александр Мень "Свидетельство" 1983. и:
<https://www.youtube.com/watch?v=2AoNjo5gotM> (pregledano 5. 5. 2020.)
23. о. Александр Мень "Свет миру" 1979. и:
https://www.youtube.com/watch?v=zhxUT_04P28 (pregledano 5. 5. 2020.)
24. прот. Александр Мень. О Флоренском. и:
<https://www.youtube.com/watch?v=c97DBBqRlq8> (pregledano 4. 5. 2020.)

Popis i sadržaj priloga

PRILOG 1. Biografska knjiga o Aleksandru Menju njegovog učenika Yves Hamanta

PRILOG 2. Aleksandar Menj – jedno od posljednjih predavanja koje je održao

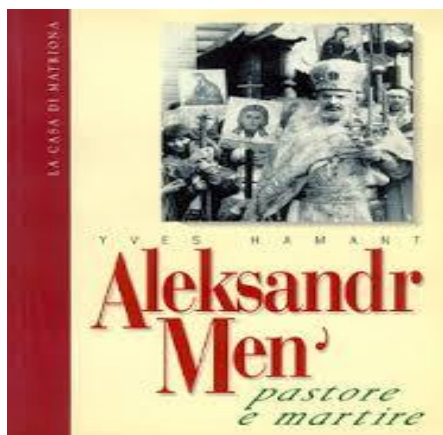
PRILOG 3. Aleksandar Menj' – predavanje mladima

PRILOG 4. Mladi Aleksandar Menj sa svojom obitelji

PRILOG 5. Jedna od knjiga Aleksandra Menja prevedena s ruskog na druge jezike

PRILOZI

PRILOG 1. Biografska knjiga o Aleksandru Menju njegovog učenika Yves Hamanta

PRILOG 2. Aleksandar Menj – jedno od posljednjih predavanja koje je održao

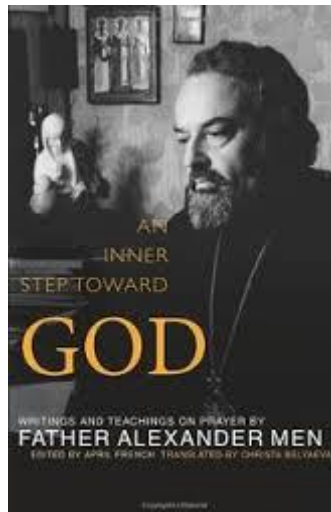
PRILOG 3. Aleksandar Menj' – predavanje mladima

PRILOG 4. Mladi Aleksandar Menj sa svojom obitelji

PRILOG 5. Jedna od mnogih knjiga Aleksandra Menja prevedene s ruskog na druge jezike

KAZALO OSOBA

Abraham 235
Afanasjev Nikolaj 119
Ahmatova A. 14,
Aleksandar III car 9
Allilueya, Svetlana 27, 28
Augustin sv. 73, 84, 175, 204
Barišić, Jerko 6
Barnaba apostol 173, 194
Batyukov, Serafim 35
Berdjajev, Nikolaj 4, 175, 176, 182, 236, **260-263**,
Berković, Danijel 6
Böhme, Jacob 200
Bižaca Nikola 6
Bugalkov, Sergej 103, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 236, 240, 249, 304
Bolotov, Vasilj 111
Bremer, Thomas 6, 106, 124, 130, 149
Brežnjev, Leonid 13, 29
Buddha 200
Chorugij, Sergej 241
Ciprijan, Kartaški 110, 145
Cottier, Georges, 131
Cullmann, Oscar 75, **154-156**, 299, 309
Dante, Alighieri 175
Dauson, Kristofer 235
Denjikin 11, 18
Dioniz 51, 252
Dolenc, Bogdan 7
Dominik sv. 298
Dostojevski, Fjodor Mihajlovič 14, 28, 41, 64, 101, 128, 164, 174, 175, 179, 186, 244, 251

Durova, Asja 48, 49
Eckhart, Meister 200, 201
Fedotov, Georgij 17,138
Fedorov, Nikolaj 236
Filip apostol 192, 198, 215, 216
Filon iz Aleksandrije 52
Florenskij, Pavel Aleksandrovič 4, 44, 217, 236, **249-260**, 266, 267,
Franić, Frano 7
Franjo sv. iz Asiza 117,199,201, 264, 298
Fries, Heinrich 6, 151, 15,153,310
Gogolj, Nikolaj Vasiljevič 14,186, 251
Golupčov, Nikolaj 35, 36
Gorbačov, Mihail 13, 31, 34
Gumilov, Nikolaj 212, 235, 266
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 16, 260
Hari Krišna 33
Hitler, Adolf 12
Homjakov, Aleksej Stepanovič 14 ,101, 139, 140, 143, 236
Hruščov, Nikita 17, 27, 29, 36, 44
Ivan apostol 167, 178, 184, 191, 210, 216, 231, 235, 316
Ivan Grozni 124
Ivan Krstitelj 38, 115, 198
Ivan Ruski sv. 148
Ivan Zebedejev 178, 194, 201
Ivan Zlatousti 204
Ivanov, Vjačeslav 45, 266
Jakov apostol 178, 194
Jeronim sv. 204
Jeronimov, Benedikt 7, 124
Karsavin, Lav 241
Kant, Immanuel 260
Kasper, Walter 70, 89, 100, 130, 131, 133, 156
Kolarić, Juraj 6, 130
Konstantin I Veliki car 64

Krasnov-Levitin, Anatolij 30, 148
 Krizostom iz Smirne 148
 Kuzansky, Nikolaj 200
 Kuzma od Etolije sv. 148
 Lacko, Michal 92, 93
 Lenjin, Vladimir Iljič Uljanov 10, 11, 17, 19, 235, 248
 Leontijev, Konstantin 242
 Losski Nikolaj O. 266
 Lossky, Vladimir 18, 25, 109, 145, 266
 Loew 52, 160, 168
 Lubašivski, Miroslav 34
 Luka evanđelist 174, 201
 Lustiger, Jean-Marie 63, 64, 266
 Luther, Martin 146, 157, 197
 Macut Ivan 6, 7, 116
 Marija, Blažena Djevica 43, 161, **174-175**, 199, 201
 Marx, Karl 16, 235, 248, 260
 Mateljan, Ante 7
 Menj - Semenovna, Jelena (Elena) 35, 44, 59
 Menj Pavel (otac) 35
 Menj Pavel (brat) 59, 60, 61
 Modesto Pietro 236
 Möhler 162
 Moskovski patrijarsi
 Tihon 17, 18, 19, 22, 36, 136
 Teoktist 90, 100
 Filoret 11
 Bartolomej 99
 Sergej 20, 21, 22, 24
 Aleksej I 25, 30, 33
 Kiril 100, 131
 Pimen 30
 Nikola II Romanov car 9, 10, 15, 16, 18
 Obama Barack 86

Ogorodnjikov, Aleksandar 31

Olejnikov, Nikolaj 27

Onfroy, Jean-Marie 53, 160

Palamas, Grgur 200

Pape:

- Papa Benedikt XVI 5, 7, 83, 87, 88, 91, 93, 96
- Papa Franjo 7, 96, 116, 264, 298, 299, 300, 302
- Papa Grgur I 269
- Papa Ivan XXIII 303
- Papa Ivan Pavao II 7, 83, 84, 86, 87, 89, 90, 91, 96, 153, 231, 269, 301
- Papa Lav XIII 242
- Papa Pavao VI 76, 82, 292, 298
- Pio X 88
- Papa Petar II 244, 263

Pavao apostol 41, 46, 155, 158, 167, 187, 194, 195, 197, 199, 204, 209, 214, 216

Pažin, Zvonko 6

Pera', Marcello 91, 93

Perić, Ratko, 92, 93

Petar apostol 20, 83, 131, 134, 151, 153, 156, 168, 180, 191, 192, 216, 241, 263, 269, 280, 281, 310

Petar, krutitski mitropolit 20, 22

Petar Veliki 13, 16

Platz, Slavko 7, 236, 238, 251, 280, 281

Plotin 200

Popović, Justin 7, 237

Posnova, Irina 49

Radonežki, Sergej sveti 117, 118

Rahner, Karl 6, **150-153**, 268, 292, 303, 310

Raspućin 10

Ratzinger, Joseph 93, 115, 122

Regelson, Lav 31

Reisbroek 200

Rijov Nikita 29

Rousse, Jacques 53, 160

Rubljov, Andrej 37, 117, 118, 175, 203, 208, 235
 Ruini, Camillo 100
 Rupp, Jean 245
 Scalfi, Romano 59, **61-63**, 120
 Schelling, Fridrich Wilhelm Joseph 241
 Sarovski, Serafim 33, 220, 221, 254
 Semjon, Frank 241
 Smolenski, Kiril metropolit 33
 Spinoza Baruch 241
 Solovjev, Vladimir 4, 39, 44, 63, 84, 102, 118, 140, 164, 235, **236-249**, 252, 267, 274, 275, 276, 277, 279, 283, 284, 313
 Solženicyn, Aleksandr 26, 30
 Staljin, Josif Visarionovič Džugašvili 11, 12, 13, 17, 24, 26, 27, 28, 39, 60, 62, 129
 Starogorodski, Sergej 15, 18, 117, 118, 145, 174
 Stjepan prvomučenik sv. 192, 263
 Strossmayer, Josip Juraj 234, 238, 246, 280, 281
 Špehar Milan 6, 154
 Špidlik, Tomaš **65-66**, 303
 Talantov, Boris 30
 Terezija iz Avile sv. 201
 Terezija od Djeteta Isusa sv. 201
 Tolstoj, Lav Nikolajevič 14, 28, 164, 174, 186, 243, 251
 Tomo sv. Akvinski 84, 145, 248
 Trubeckoj, Jevgenij 236, 241, 266
 Trubeckoj, Sergej 236
 Ulickaja Ljudmila **57-59**
 Vasilev, Boris 26
 Vedernikov, Anatolij 37
 Wojtyła, Karol 84, 90
 Zečević, Božić Juro 6, 153
 Zeffireli 53, 160
 Žigmanov, Tomislav 7

ŽIVOTOPIS

Bernard Jurjević, rođen je 30. ožujka 1972. godine u Splitu. Osnovnu školu i Srednju upravnu školu završava u Splitu. Godine 1992. upisuje paralelno Pravni fakultet u Splitu i Katehetski institut u Splitu. Zahvaljujući karizmi Neokatekumenskog puta, nakon duhovnih priprema u Centru za duhovna zvanja, 1994. godine upisuje prvu godinu studija u Biskupijskom misijskom sjemeništu *Redemptoris Mater* u Puli. Kao sastavni dio formacije odlazi tri godine u misije u Srbiju (župe Šabac i Valjevo), Crnu Goru (župe Herceg Novi i Tivat) te zadnju godinu u Rusiju u Volgograd. Diplomirao je 2003. godine temom „*Dostojanstvo ljudske osobe u nauku Pape Ivana Pavla II.*“ kod profesora moralne teologije iz Ljubljane, dr. sc. Ivana Merlaka.

Zaređen je 31. svibnja 2003. godine u pulskoj Katedrali za svećenika Porečke i Pulske biskupije. Đakonsku službu, a potom i svećeničku, nastavlja kao odgojitelj i profesor u Pazinskom kolegiju – klasičnoj gimnaziji te kao župnik na susjednim župama Borut, Cerovlje i Grimalda. Potom 2009. godine četiri mjeseca uz službu voditelja doma Pazinskog kolegija upravlja župama: Boljun, Dolenja Vas, Vranja i Lupoglav. Položio je stručni ispit za vjeronauk, te redovito sudjelovao i usavršavao se na stručnim skupovima (njih preko 40) za vjeroučitelje i odgajatelje u učeničkim domovima. Primjerice, *Stručni skup za odgojitelje i profesore Republike Hrvatske, održan u Tuheljskim Toplicama od 26. do 28. kolovoza 2009.*, *Katehetska ljetna škola za vjeroučiteljice i vjeroučitelje u srednjim školama, održana u Zagrebu, od 24. do 26. kolovoza 2010.*, *Savez katoličkih škola, Stručni skup u Crikvenici održan od 11. do 13. ožujka 2005.* Nakon tih službi, od 2010. do 2015. bio je župnik na župama: Sveta Marija na Krasu i Kaštel kod Buja, predavao vjeronauk u tri srednje škole (Talijanska srednja škola Buje, Gospodarska škola Buje i Gimnazija i strukovna škola Pazin te djelovao kao duhovni asistent zajednici Cenacolo kod Novigrada.

Krajem 2014. godine do kolovoza 2015. upravljao je i sljedećim župama: Grožnjan, Momjan, Kostajnica, Brda i Krasica. Trenutno je župnik župa Barban, Prnjani, Šaini, Cere i Sutivanac te profesor vjeronauka u Gimnaziji i strukovnoj školi u Pazinu. Redoviti je član županijskih povjerenstava za natjecanja iz vjeronauka te slobodnih aktivnosti učenika srednje škole. Redoviti je mentor učenicima na

natjecanju iz vjeronauka, talijanskog jezika, slobodnih aktivnosti i filozofije. Suradnik je vjerskog programa na „Radio Istri“ u Pazinu. Redoviti je sudionik stručnih i pastoralnih događanja na području Porečke i Pulske biskupije te duhovnosti Neokatekumenskog puta. Profesor je vjeronauka i sociologije u Gimnaziji i strukovnoj školi „Jurja Dobrile“ Pazin od 2006. godine. Na Visokoj teološkoj školi u Puli predaje kolegije Logika i Uvod u filozofiju.

Povodom 120. obljetnice rođenja i 30. obljetnice smrti mons. dr. Bože Milanovića u Pazinu je 16. listopada 2010. održan znanstveni skup *Mons. dr. Božo Milanović – Tragovi jedne vizije*. Organizatori Skupa bili su Porečka i Pulska biskupija te je u njemu sudjelovao kao član predsjedništva organizacijskog odbora te jedan od predavača. Suorganizator Stručnog skupa *Živjeti bez nasilja* održanog 26. i 27. studenog 2009., u palači Matice hrvatske u Zagrebu. U akademskoj godini 2008./2009. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisao specijalizaciju ekumenske teologije. U akademskoj godini 2016. obranio je na KBF u Zagrebu licencijatski rad na temu „Ekumenska vizija u stvaralaštvu Aleksandra Menja“. U akademskoj godini 2018/19. obranio je crkveni licencijat na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu na temu „Filozofsko stvaralaštvo Bože Milanovića“.